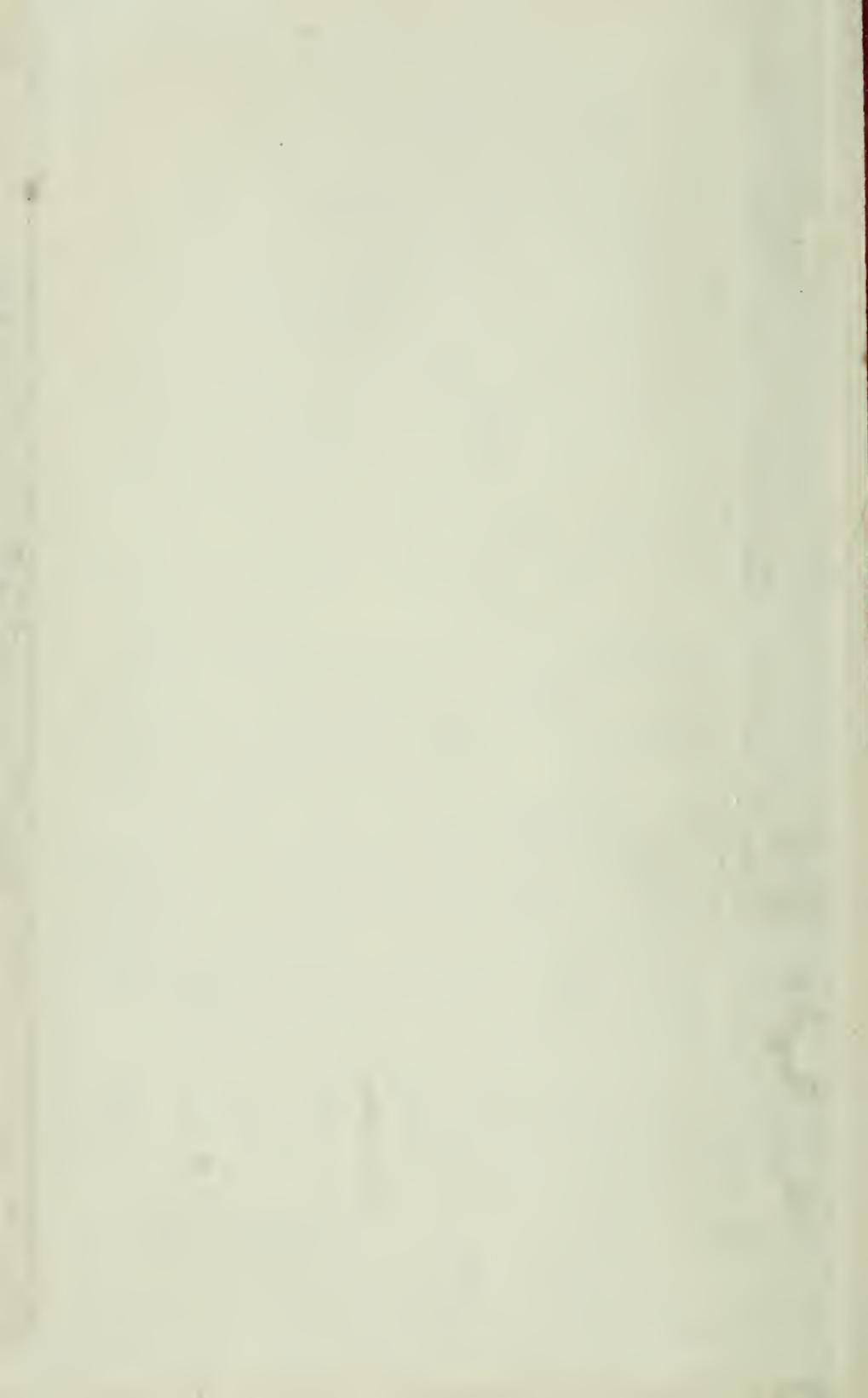


UNIVERSITY OF TORONTO

A standard linear barcode consisting of vertical black lines of varying widths on a white background.

3 1761 01036434 7



B2611



Digitized by the Internet Archive  
in 2010 with funding from  
University of Toronto

*Българо-Гърцката*

# БЪЛГАРО-ГЪРЦКАТА

## ЦЪРКОВНА РАСПРЯ.

---

отъ

Т. Ст. Бурмовъ.

---

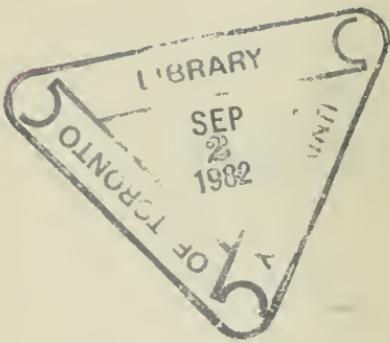
Издава Св. Синодъ на Българската Църква.



**СОФИЯ**

Печатница на Ст. Атанасовъ и С-ie

1902



BX  
653  
B27

Издава Св. Синодъ на Българската  
Църква отъ лихвенний доходъ на капи-  
талътъ, оставенъ отъ покойний митропо-  
литъ, Мелетия, за душевно негово и на ро-  
дителитъ му спасение.

1920-1921  
1921-1922  
1922-1923  
1923-1924  
1924-1925  
1925-1926  
1926-1927  
1927-1928  
1928-1929  
1929-1930  
1930-1931  
1931-1932  
1932-1933  
1933-1934  
1934-1935  
1935-1936  
1936-1937  
1937-1938  
1938-1939  
1939-1940  
1940-1941  
1941-1942  
1942-1943  
1943-1944  
1944-1945  
1945-1946  
1946-1947  
1947-1948  
1948-1949  
1949-1950  
1950-1951  
1951-1952  
1952-1953  
1953-1954  
1954-1955  
1955-1956  
1956-1957  
1957-1958  
1958-1959  
1959-1960  
1960-1961  
1961-1962  
1962-1963  
1963-1964  
1964-1965  
1965-1966  
1966-1967  
1967-1968  
1968-1969  
1969-1970  
1970-1971  
1971-1972  
1972-1973  
1973-1974  
1974-1975  
1975-1976  
1976-1977  
1977-1978  
1978-1979  
1979-1980  
1980-1981  
1981-1982  
1982-1983  
1983-1984  
1984-1985  
1985-1986  
1986-1987  
1987-1988  
1988-1989  
1989-1990  
1990-1991  
1991-1992  
1992-1993  
1993-1994  
1994-1995  
1995-1996  
1996-1997  
1997-1998  
1998-1999  
1999-2000  
2000-2001  
2001-2002  
2002-2003  
2003-2004  
2004-2005  
2005-2006  
2006-2007  
2007-2008  
2008-2009  
2009-2010  
2010-2011  
2011-2012  
2012-2013  
2013-2014  
2014-2015  
2015-2016  
2016-2017  
2017-2018  
2018-2019  
2019-2020  
2020-2021  
2021-2022  
2022-2023  
2023-2024  
2024-2025  
2025-2026  
2026-2027  
2027-2028  
2028-2029  
2029-2030  
2030-2031  
2031-2032  
2032-2033  
2033-2034  
2034-2035  
2035-2036  
2036-2037  
2037-2038  
2038-2039  
2039-2040  
2040-2041  
2041-2042  
2042-2043  
2043-2044  
2044-2045  
2045-2046  
2046-2047  
2047-2048  
2048-2049  
2049-2050  
2050-2051  
2051-2052  
2052-2053  
2053-2054  
2054-2055  
2055-2056  
2056-2057  
2057-2058  
2058-2059  
2059-2060  
2060-2061  
2061-2062  
2062-2063  
2063-2064  
2064-2065  
2065-2066  
2066-2067  
2067-2068  
2068-2069  
2069-2070  
2070-2071  
2071-2072  
2072-2073  
2073-2074  
2074-2075  
2075-2076  
2076-2077  
2077-2078  
2078-2079  
2079-2080  
2080-2081  
2081-2082  
2082-2083  
2083-2084  
2084-2085  
2085-2086  
2086-2087  
2087-2088  
2088-2089  
2089-2090  
2090-2091  
2091-2092  
2092-2093  
2093-2094  
2094-2095  
2095-2096  
2096-2097  
2097-2098  
2098-2099  
2099-20100

На милата ми дъщеря

Анна

Починжла на 8 юни 1897 година.

Ти рано и незаслужено, любезно ми чедо,  
испита нещастията и мъките на този свѣтъ.  
Съ отлетяванието си отъ него твоята чиста  
душа ги отбѣгна за винаги и се прибра въ  
онзи, въ който нѣма нито страдания, нито  
печаль и който живата ти вѣра бѣше ти на-  
правила толко зъ въжделѣніе всредъ мѫчи-  
нията ти. Но съ твоето исчезванье измеждъ  
ни ти помрачи останжлий животъ на твоите  
родители, които безутѣшно ще тѣжатъ и ми-  
лѣятъ за тебе, до гдѣто, по волята Божия,  
се преселятъ и тѣ въ тихата и безмятежна  
вѣчностъ.

---

19. *Urtica dioica* L. (Urticaceae) - Common Nettle

210

— 10 —

## Предговоръ.

Съчинението *Българо-гръцката църковна распра* почина да се печата малко по малко въ *Периодическото Списание на Българското Книжовно Дружество* още отъ 1885 година. Въ същото време то се помъщаваше по руски и въ *Руски Вестникъ* на покойният Каткова. Ние предполагахме, като почиххме да го работиме, да го напечатаме така същевременно по български и по руски, но да видоизмѣняваме тукъ-тамъ текстътъ въ руский преводъ по вкусътъ и требованията на русското общество, т. е. отъ една страна да откажваме отъ него нѣща, които не интересувахъ много руский читателъ, а отъ друга да го допълваме съ прибавки, които бѣхъ поб-любопитни и интересни за него.

Но Катковъ се поминъ въ 1887 год., и неговътъ мѣсеченъ журналъ преминъ въ рѣцѣтъ на човѣкъ, който по възгледите си върху българский въпросъ се намираше подъ гръцко влияние и за това искаше да се хвали гръцкото духовенство въ ущърбъ на истината. Вследствие на това ние прибѣгнахме за печатание руский текстъ до *Вѣстникъ Европы*, въ който помѣстихме двѣ статии отъ съчинението си. Но обстоятелствата скоро ни принудихъ да спремъ за нѣкоя и друга година продължението на трудътъ си и съвсѣмъ да изоставимъ печатанието му по руски. Ние могохме да пригответимъ отново нѣщо по предметътъ си чакъ въ 1897 год., когото и помѣстихме въ „Сборникътъ за народни умотворения, наука и книжнина“ на Министерството на Народното Просвѣщение за 1898 год. Помѣстената въ него статия се напечата отпослѣ, като глава VII, въ *Периодическото Списание на Българското Книжовно Дружество*, гдѣто бѣхъ помѣстени и предишните шест глави. Въ същото списание ние напечатахме най послѣ и послѣднитѣ двѣ глави на трудътъ си, който се завзехме, слѣдъ 1898 година, да довършимъ.

При съставенъето на съчинението си ние сме се ползовали, независимо отъ собственнитѣ ни въспоминания, още съ

сбирката отъ разни ръкописни и печатни документи, които сме прибириали и съжтвали още отъ началото, а така и съ протоколите и кореспонденцията на Екзархията, като сме имали въ същото време предъ очи българските, гръцките и други ивърбови вѣстници на времето, издавани въ Цариградъ, както и тогавашните български периодически списания, а така и други источници.

За да може съчинението да бѫде по-достъпно за читателът и да се прочита по-лесно, ние намѣрихме за добре да съберемъ наедно всичко, напечатано до сега отъ него въ разните книжки на *Периодическото Списание на Българското Книжовно Дружество*, и да го издадемъ въ отдельна книга, толкозъ по-вече че Св. Синодъ прие да се посрещнатъ разноските на печатанието отъ оставените въ негово распореждане фондове и така ни освободи отъ загубите, които сѫ неизбѣжни въ настояще време при издаванието подобни книги на български езикъ, — нѣщо за което му исказваме сърдечната си благодарностъ.

Като се рѣшихме така да напечатаме въ отдельна книга съчинението си, ние, естествено, требаваше да го прегледаме отново съ внимание, да го исправимъ отъ погрешките и упущените, които сѫ се вмѣнили при първото му печатане, да го повидоизмѣнимъ по нѣгъ и подпълнимъ тукъ тамъ съ допискаване ивърбови отъ недореченините и премълчанините при първото му обнародване и ща, а въ същото време да го освободимъ отъ разните правописания, които сѫ му давали, по приетий имъ редъ, разните редакции на *Периодическото Списание*, както и редакцията на *Сборника за умотвореніята*, и да го издадемъ съ най-съвестно правописание, особеностите на което не сѫ голъми. Тѣ състоятъ главно въ това, че ние намираме за по-добре да не се отетжпаме, кога на това не ни кара никаква нужда, отъ правописанието на църковно славянски и руски езици.

Като исключимъ буквите *i* и *y*, които сега всичките български правописания исхвърлятъ, а така и *я*-то, което се често замѣнява въ български езикъ съ *e*, ние пишемъ всичките корени думи съ правописанието, което тѣ иматъ въ двата казанни езика, безъ да исключваме предлогите *pre*, *predz*, *чрезъ*, които сега на български обикновено се пишатъ, безъ нужда и безъ достаточна причина, съ *n* вместо съ *e*.

Позвоваванието, че въ старите български ръкописни книги, които рядко нѣкога сега вижда, тия предложи се биди писали също, не требаше да се уважи до толкова, че да ни накара да изоставимъ правописанието, което имъ е дадено въ църковнославенскиятъ книги, повсемѣстно и отколѣ введени у насъ въ настоящата имъ редакция и съ сегашното имъ правописание, и което тѣ запазватъ и въ руский езикъ, на който сега четятъ книги всичкитѣ ителлигентни Българе. Буквата ъ би трябвало да се пише въ нашиятъ езикъ само тамъ, гдѣто иж има въ църковнославенский и руский езикъ. Усвоенното отъ нѣкоги правило да се пише тя въ всичкитѣ думи, и окончания, гдѣто тя се чува ту като я, ту като е, не може да се прилага на всекидѣ, защото въ българский езикъ замѣняванье я-то съ е става и тамъ, гдѣто никому не минува презъ умъ да пише ъ вмѣсто е, както показватъ слѣдните примери: брашнянъ, брашнени; платнянъ, платнени; жаждада, жеденъ; чаша, чеши; жаба, жеби; Стоянъ, Стоене; Стояна, Стоенке; Боянъ, Боене; Бояна, Боенке; Еню, Яна, Енке; Елате, Яла (вмѣсто ела); мержанъ, мерженче; патлажанъ, патлаженче и проч.

Повсемѣстното употребение въ българско на църковнославенскиятъ книги, вслѣдствие на което тѣ сѫ постоянно предъ очите на една голѣма частъ, ако не на всичкитѣ български граждани, авторитетността на църковнославенский и руский езици, които сѫ послужили и служатъ и досега за образоването на българский езикъ, както е послужилъ старий гръцкий за ново-гръцкий езикъ, неизмѣнността, въ продължение на толкова време, на тѣхното правописание ни препоръчватъ да се придържаме неуклонно о послѣднето. Съ това ние, между другото, ще имаме и сгодата да не се затрудняваме и бѣркаме, когато ще ни тряба да пишемъ по руски, а да пишемъ по руски, намъ ще бѫде нужно занапредъ все повече и повече, поради распространението и господството, което придобива отъ денъ на денъ руский езикъ между славенскитѣ и други народи.

Членътъ на мжжский родъ този требва, по нашето мнѣнне, да се пише исцѣло не само въ именителний, но и въ другите падежи, които въ нашътъ езикъ, обикновенно се не различаватъ отъ именителний, както се вижда и отъ членовете на женский и среденъ родъ, които се пишатъ и изговарятъ еднакво въ

всичкитѣ падежи. Изговареніето членътъ на мъжкий родъ, което въ разни мъста е различно, не би требвало да служи основание за правописанието му. Като пишемъ исцѣло този членъ, както членоветъ на женский и среденъ родъ, ние ще избѣгнемъ еднообразието въ окончанията на мъжкий и женский родове, което може да пречи понѣкога за лесното и бѣрзо схващане на смисълътъ. Генийтъ на езикътъ туритъ различие между родоветъ. Защо ние искусствено да премахваме това различие?

Чистото и безпогрѣшио отпечатванье у насъ става по-мъчно, отколкото другадѣ. При всичко че се много старахме да се избѣгнатъ при напечатваньето на съчинението типографическите погрѣшки, напълно не сполучихме. Тѣ се срѣщатъ за съжалѣние, доста и въ него, макаръ и неважни. Тѣ сѫ особено въ по-голѣмо число противъ правописанието, кое-то сме усвоили.

*София, 31 Май 1902 г.*

# БЪЛГАРо-ГЪРЦКАТА ЦЪРКОВНА РАСПРЯ.

## ГЛАВА I.

Прискърбната непрекъсната на поевирането на распята. — Чърта отъ нравите на гръцкото духовенство и съждания за тъхъ между Българетъ въ изминалий вѣкъ. — Причинитѣ за оплаканието при подобрението времената най първо отъ владиците. — Безплодното ходатайство на Българетъ отъ Търновската епархия и на Неофита Бозвелията съ Илариона Стояновича въ 1840 да се назначи въ Търново владика вместо Гъркътъ Панарета Българинъ и обеснението, което му се е давало тогава. — Гъркътъ Неофитъ за митрополитъ въ Търново въ 1840—1846. — Първото заточение на Неофита Бозвелията. — Прошенията, подадени въ 1845 г. противъ Търновския митрополитъ и ходатайствата за освобождение Неофита Бозвелията отъ заточение. — Дългото настъпване на Неофита Бозвелията и на Илариона Стояновича въ 1845 и тъхното подиръ това заточение. — Оплаканието сръчу Търновския владика въ 1846. — Буюрлутията на Портата за преобразования, испратена на патриархътъ въ 1849. — Огромнитѣ берии и злоупотребения на гръцките владици. — Направата на българската църква въ Цариградъ и ръжко положението на архим. Стеф. Ковачевича за епископъ при неї. — Искането въ 1850 на Видинците да се опредѣли заплатата на владиката имъ и писмата по този въпросъ между Портата и Патриаршията. — Патриаршеското послание по поводъ на въпросътъ за заплатитѣ на архиерейтѣ. — Отваренето въ Пловдивъ българско училище въ 1850 и полемиката по този поводъ между Българе и Гърци. — Гонението на българските учители и на славенския езикъ отъ Пловдивския митрополитъ Хрисантъ и неговитѣ грабителства.

Поевирането на църковната распра помежду Българетъ и Гърците, въ която два единовѣрни християнски народа трябваше да излѣзятъ да се расправятъ и корятъ предъ общий си мусулмански врагъ и въ която имаше да се позори предъ свѣтътъ въ лицето на гърците архиереи висшето духовенство на Православната Църква, бѣше истинно нещастие за всичкото Православие, нещастие, което останаха напълно и Българетъ, когато се видѣхъ принудени да отстояватъ принадлежащите имъ, като на християнене и народъ, правдини срѣчу гръцките владици, които, по силата на самото си звание и на самите си обезанности като пастири, отци и учители, трябваше не само да не имъ правятъ никаква обида, но и да ги забранятъ срѣчу всички тъхни обидници и злосторници. Тежко бѣше наистини на всекиго отъ искренно преданнитѣ

на Православната Църква христиене поевяването на тая распия, и ето защо още отъ самото нейно начало нѣкои отъ тѣхъ погледиожж съ криво око на оплакванията на Българетѣ срѣщу духовнитѣ имъ пастири и се силехъ да възстановатъ мѣртвъ въ Църквата макаръ и съ непълно удовлетворение на Българетѣ.

При неотстѫпчивостъта на едната и на другата страна распирята можеше да има нежелателни послѣдствия, както за всичката Православна Църква на Вѣстокъ, така и за самитѣ Българе. Първата можеше да претърпи голѣмъ ущърбъ, а послѣднитѣ да се раздѣлятъ и распокажатъ на разни исповѣданія.

Ако Българский народъ избѣгнѣ нещастието на едно религиозно распокъжване, при всичкитѣ залагания на католишката и протестанска пропаганди да го вкаратъ въ примкитѣ си при неговото справедливо негодование срѣщу грѣцкото духовенство, това той дѣлжи, истина най-първо на свойтъ здравъ разумъ и на своята привезанностъ къмъ Православната Църква; но не малко спомогнѣ за това и защитницата на Православието, нашата всегдашина благодѣтелка, Россия съ свое-то могжество, съ своите предпазвания и увѣщания.

Поевяването на распирята бѣше неизбѣжно. Кой народъ може равнодушно да гледа на поробванието си, на усилията на неприятелитѣ му да го истръижтъ отъ лицето на земята? Кой би могълъ равнодушно да стѣрпѣва притѣсненията съ присмиванѣ и гаврѣнѣ, каквито сѫ правили грѣцкитѣ владици на Българетѣ? Какъ можеше да не възнегодува единъ христиенинъ противъ такива пастири и учители, които на мѣсто да поучаватъ стадото си на всеко добро съ слово и примеръ, сѫ давали въ повечето случаи поводъ само за съблазнъ?

Само грубата сила, върху която се е осланела, презъ времената на турското господство, всяка безправностъ, е могла да принуди Българетѣ да не издигатъ гласъ си срѣчу неправдата и притѣснението на духовнитѣ имъ властители. Четѣ, обаче, дѣлбоко сѫ чувствовали тая неправда и това притѣснение, когато сѫ мѣлчели, не остава мѣсто за съмнѣніе. Това се вижда най-ясно отъ уцѣльлото до насъ списание на присноспаметний иеромонахъ Паисий отъ Самоковъ: *История главено-болгарская о народахъ и царяхъ и святихъ болгарскихъ и о всехъ дѣяніяхъ болгарскихъ*, а така и отъ авто-

биографията на Софроний Врачанский. Въ казанното списание, което е било пръснато между Българский народъ още въ 1762 като ръкописъ, Паисий живо изобразява униженото състояние, въ което се е намиралъ Българинътъ вследствие противоеангелските действия на гръцката духовна власть, и открито казва, че Цариградските патриарси, които насилино подчинили Търновската патриаршия, още *изъ перво времѧ не поставляютъ отъ болгарскаѧ язика епископи Бѣлгаромъ, но все отъ гречески язикъ, и не радаютъ отнюдъ за болгарски школы или учение, но обрашаютъ все на гречески язикъ, за то су остали Болари прости и неучени и непискусни писаниемъ, и много сѫ отъ нихъ обратили на греческую политику и учение, и за свое учение и язикъ слабо брежатъ.* Тая вина Боларомъ отъ греческая духовная власть приходитъ и много насилие *неправедно отъ гречески владики терпятъ въ сия времена*<sup>1)</sup>). Преосвещенний Софроний, Българинъ родомъ отъ Котелъ, който преди да бъде посветенъ въ 1794 г. за архиерей въ Враца, е билъ мирски свещенникъ подъ име Стойко Владиславовъ,<sup>2)</sup> е оставилъ характерни бележки въ автобиографията си за стремленията и нравственото състояние на високото гръцко духовенство по онай епоха. Той разказва, че когато, по желанието на съгражданетъ му Котленци, Гъркътъ владика се съгласилъ да го упопи за седемдесетъ гроша, които вече билъ взелъ, и той, Стойко Владиславовъ, се билъ вече приготвилъ съ исповѣдъ предъ духовникътъ да приеме свещенството, владиката слѣдъ два дни се помѣта и му поисква сто и петдесетъ гроша. Насила котленските първенци могли да придуматъ владиката да се задоволи съ още тридесетъ гроша и така да вземе всичко сто гроша вместо сто и петдесетъ. Протосингелътъ на владиката, който запопилъ Стойка Владиславова, билъ Гръкъ неучень и като безкниженъ въ сравнение съ новий попъ, при всичко, че ученостъта на послѣдният не била тогава повече отъ свободно четене по гръцки и славенски, и за това неучений

<sup>1)</sup> Гл. статията *O. Паисий и Животоописание* въ Периодич. Списание на Бълг. Книж. Дружество въ Браила, книжка III и IV, 1871.

<sup>2)</sup> Назначенитето Българинъ архиерей въ лицето на Софроний по оново време се обяснява негли до нѣкоя степенъ съ това, че въ мѣстата около Видинъ е владѣло тогава, както самъ Софроний казава въ автобиографията си, най-голѣмо размирство, така щото нито единъ Гръкъ не е могълъ да се рѣши да иска Врачанска епархия и да даде по тогавашният обичай пари за нея.

Гъркъ много ненавидѣлъ учений Българинъ, попъ Стойка. Този сѫщият владика отпослѣ взелъ при себе си попъ Стойка на служба, направилъ го епитропъ-економъ, звание, въ което благовѣйният свещенникъ билъ принуденъ, „въ угода на владиката, да глоби, по гръцкий обычай, христиенетѣ подъ разни предлози“, за което послѣ била много огорчена неговата благочестива душа. Когато, по нѣманье доктори въ Котелъ, простодушният попъ Стойко се принудилъ да се цѣри у бабички, които баеч, та съ това си навлякълъ епитимия отъ духовникът да не служи три години, владиката му възбранилъ да не служи още други три години, за да го накара да му плати 84 гроша лихва, които му билъ длъженъ неговий синъ. Това запрещение турило клетий свещенникъ въ крайна бѣдност. Слѣдъ ржкоположението му за архиерей, понеже ходилъ въ църквите по празниците да поучава христиенетѣ Българе по езикът имъ, то послѣднитѣ, като не чували отъ други архиереи таквотъ поучение, много се радвали и го считали за философъ<sup>1)</sup>. Тия чърти за нравитѣ на гръцкото високо духовенство, които мимоходно предава приснопаметният български епископъ въ своето жизнеописание, показватъ, че гръцките владици възбуждали негодование помежду Българетѣ и въ минжлий вѣкъ съ своето користолюбие, съ своите неправди и съ своето нерадѣние за испълнение обезаноститѣ си, като духовни пастири и учители, и съ своето невѣжество. Владишкото протосингелѣ, когото Софроний нарича безкниженъ и неученъ, когато самъ той, Софроний, не знаелъ още нѣщо повече отъ да чете и да пише, не ще да е знаелъ нито да прочита, нито да записва. Той ще да е занимавалъ протосингелска длъжност така сѫщо, както сѫ сѣдѣли по онова време, та че и до иреди малко, на високи гражданска постове съвсѣмъ безкнижни Турци. Ако протосингелът на владиката е билъ человѣкъ съвсѣмъ безграмотенъ, то нѣма съмнѣние, че и самъ владиката не ще да го е много надминувалъ съ книжовността си.

Разумѣва се, че, както всекога и на всекїдѣ бива, неприличното поведение на владиците, тѣхното грабителство, тѣхнитѣ неправди сѫ се хвъртели побѣдено само въ очите на побѣденитѣ въ онова време люди, които отъ своя страна,

<sup>1)</sup> Гл. Собственното му жизнеописание въ книжка V на Periodich. Списание на Бълг. Книж. Дружество въ Браила, 1872.

едно по благочестие, друго по страхъ отъ немилосърдно пресълѣданье и наказание, не сж дързнували, както отпослѣ ставаше, да хулятъ безъ всяка оговорка и предизвиканье архиерейтѣ за лошиятъ имъ дѣла и съ това да даватъ поводъ да се позори самата Църква. За това съблазнътъ отъ противоевангелскитѣ дѣла на гръцкото духовенство не прониквалъ въ народътъ. „Но Българетѣ, забѣлежилъ тутакси Паисий, слѣдъ като поменялъ за неправедното обнасене съ тѣхъ на гръцките владици, почитають ихъ за архиереи и сугубо плащаютъ имъ должное; за то по нихна простота и незлобие восприимутъ отъ Бога мзду свою, тако и они архиереи, що съ насилие, а не съ архиерейско правило творятъ Болгаромъ велика обида и насилие, и они по свое дѣло и безсовѣстие восприимутъ мзду свою отъ Бога по реченому: *яко ти воздаси комужду по дѣломъ его*<sup>1)</sup>). Истинската преданностъ къмъ Христовата Вѣра и Църква и истинското благочестие съ другъ езикъ и не сж си служили въ нареканията, които справедливо е извиквало поведението на гръцкото духовество откъмъ Българетѣ, освѣнъ съ езикътъ на благочестиви иеромонахъ. По този езикъ се распознаватъ истинските ревнители за достолѣтието на Православната Църква и за благото народио отъ лицемѣрните доброжелатели на Българский народъ и врагове на Православието, които отпослѣ се появихъ на сцената за да се ползватъ отъ пренирната помежду Българе и Гърци за своите цѣли.

Когато народното чувство, което бѣ толкозъ много заглъхнало въ преминалий 18 вѣкъ, почина да се съживява помежду Българетѣ, за което първите искри сж хвърлили горѣспоменикитѣ Иеромонахъ Паисий и преосвещенният Софроний Врачанский,<sup>2)</sup> а отъ друга страна хванжихъ да се подобряватъ и времената за народитѣ, които населяватъ Турската Империя, първото иѣщо, което имаше да обѣрне вниманието на всички по-развити и по-събудени български патриоти, трябваше да сж дѣлата и стремленията на гръцките владици. Да се преокъсне господството и върлуваньето на послѣднитѣ въ България

<sup>1)</sup> Глед. книжка IV на Periodich. Списание на Българското Книжовно Дружество въ Браила, 1871, стр. 14.

<sup>2)</sup> Гл. кн. III на Periodich. Спис. на Бълг. Книж. Дружество въ Средецъ, 1882, стр. 147—150. Кн. VI на сѫщото Period. Спис. 1883, стр. 131—146. Кн. XII на сѫщото, 1884, стр. 1—12.

и да се настанятъ архиереи Българе въ българските епархии, требаше да бъде първата задача народна, не само защото гръцките владици бъхъ първата пречка за испълнение народните стремления, първите трънъе, които требаше да се очистят и махнатъ за да расте и кръпне въ отечеството си българската народност, българското народно образование, но и защото да се почне дългото отъ тъхъ бъше по лесно. Дълата на гръцкото духовенство бъхъ достоосаждни както отъ гледна точка религиозна, така и отъ гледна точка гражданска и правителственна. Оплакването за тия дъла не можеше да бъде противно на Турците. Напротивъ то даваше на последните добъръ случай да се покажатъ състрадателни къмъ онеправданието и да товарятъ отчасти своите собствени гръхове върху гърбъта на други. Че вече бъ дошло време за оплакване противъ притесненията, показахъ сами султаните.

Султанъ Махмудъ въ пътуването си презъ 1837 г. лично възвѣсти на всекждѣ, че той гледа на всичките си подданици еднакво и за всичките се еднакво грижи, а синъ му Абдулъ Меджидъ даде на 1839 година съ знаменитий си Гюлхански Хатти-Шерифъ тържествено увѣрение, че висшето правителство има предъ видъ да тури край на всекакви неправди и притеснения.

За пръвъ пътъ Българетъ исказахъ появено желанието си да не еж подъ властъта на гръцки владици въ 1840 год. Въ тая година ходили въ Цариградъ да се оплакватъ отъ злоупотребленията и притесненията на владиката си Панарета представители отъ Търновската епархия. Имената на тия представители се помнятъ още отъ по-старите хора. Тѣ били Иванчо Карамариновъ, Никола Кетенжиоглу, Хаджи Коичо, Хаджи Славовъ отъ Търново и Колчо Басмаджиевъ отъ Габрово. По онова време се намирали въ Цариградъ такожде архимандритъ Неофитъ Хиландарски Бозвелията отъ Котелъ, койго е билъ твърдъ распаленъ патриотъ и голъмъ ревнителъ за възстановението на българската църковна иерархия, и монахъ Иларионъ Стояновичъ, който отпослѣ бѣ епископъ при българската въ Цариградъ църква съ титулъ Макаринополски, а въ 1872 г. стана митрополитъ Търновски. Тия духовни лица били вече турили на умътъ си да търсятъ начинъ да се накара патриаршията да назначава за владици по българските епархии не Гърци, а Българе. Като живѣли помежду Гърци,

тъ придобили увърненостъ, че отъ само себе си патриаршията не ще никога това да направи и че и никакви молби отъ страна на Българетъ не могатъ ѝ на това накара. Тъ намислили прочее да дѣйствуватъ върху патриаршията чрезъ по-влиятелнитѣ турски сановници. Тъ сполучили нѣкакси да добијатъ на страната си помежду другите паши и зетътъ на султанътъ, Мехмедъ Али-Паша. Облягачи се на покровителството, което срѣщали у турскитѣ паши по оплакванието си срѣщу патриаршията, тъ посъвѣгвали на представителитѣ отъ Търновската епархия да искаятъ отъ правителството да се назначи за владика въ Търново Българинъ. Портата не се въсиротивила на това искане и даже показала видъ, че ще заповѣда на патриаршията да го испълни. Архимандритъ Неофитъ, който по развитието си, по опитността си, по познанията си е надминувалъ мнозина отъ тогавашнитѣ гърцки архиерей, билъ препоръчанъ на Портата и приетъ отъ нея като достоенъ да замени Търновската катедра. По съвършенното си знание на гръцки езикъ, по сношенията и познанието си съ владици и други духовни лица отъ Гърцитъ, той е могълъ да срѣщне побежече съчувствие въ синодътъ отъ колкото другъ нѣкой. Обаче Великата Църква, водена отъ лъжливи иден, била още далечь отъ мисъльта да се назначаватъ на български епархии Българе владици, а особено такива Българе, които, като Неофита Бозвелията, не само не криели происходението си, но излѣзвали като поборници за потъканнитѣ правдини на българската народность, на Българската Църква. Тя намѣрила начинъ да отклони султанското правителство отъ настояване да се назначи за Търновски владика, вместо Панарета, Българинъ. Въ сѫщото време тя могла да привлече на страната си съ подаръци нѣкои отъ представителитѣ на Търновската епархия и да ги залъже съ нѣкои обѣщания, така че да се оставятъ отъ мисъльта да искаятъ за Търново Българинъ владика. Тя имъ казала, че изведнажъ Българинъ не може да бѫде назначенъ за митрополитъ, че Българетъ такъвъ испитанъ человекъ още нѣматъ, защото онзи, който ще се назначи за митрополитъ, требва да бѫде познатъ на висшата църковна властъ, при другото, и като вѣренъ на царството подданикъ, понеже тя щѣ да отговаря предъ правителството за него. За да се удостоятъ прочее Българе за митрополити, необходимо е, обеснявало се още на търновскитѣ представители,

първо да се турятъ Българе за епископи и следъ това които отъ тяхъ се покажатъ върни и достойни да се назначаватъ за митрополити. За Търновски митрополит се назначи прочеенакъ Гръкъ въ лицето на Неофита, който придоби отпослѣ печална известност по упорството, съ което води борбата противъ стремленията на Българетѣ за освобождение отъ притесненията на гръцкото духовенство. Неофита Бозвелията патриаршията се постарала да задоволи, като го назначила протосингелъ на новий Търновски митрополит и му дала обѣщание, че наскоро следъ това ще го ржкоположи за епископъ Врачански.

Че сѫ се подкупили търновските представители, отъ една страна, и че Великата Църква, отъ друга, гледала да успокон Търновците съ обѣщанието си да ржкоположи епископи Българе, свидѣтелствова и самъ Неофитъ Хиландарски въ неговото съчинение „*Мати Болгарія*“.

„Милая ни майко, казва тамъ синътъ на майка си България, горките ти рожби общенародни своерѣчно-подписни и печатни елямъ-мазари съ троица тайно-коварни и народо-продаватели въ Цариградъ на 1840 г. да ги дадатъ на височайшата сultанска Порта общонародно проводихме. Но они грекопатрически шпиони ги продали съ пари на патриканата, и испроводила патриканата аспидояхидна въ покривало притворности, ядоотровна митрополита въ престолния ти нѣкогажъ градъ Търнове, който испървомъ обмамилъ милитѣ ти горки рожби съ нѣколко до велики български села и градища патриаршески синодоподписни писма, какво ще да имъ ржкоположи епископи отъ болгарскаго рода въ Русчукъ, въ Ловечт, въ Враца, въ Прѣслава и въ Ески-Загора, да имъ служатъ Богослужението по български езикъ и да имъ приказватъ слово Божие въ църквитѣ имъ, и така ни прельсти горкий ни български народъ, който съ благодарность се умири и го прие като митрополитъ и му даде по коликото той гроша на вѣнчило, на църква и на манастиръ щя да си вземе“ <sup>1)</sup>.

Колкото било горещо желанието на тогавашните по-събуденни Българе и искренни патриоти да се отвори пътъ за Българетѣ до висшите степени църковни въ тѣхното отечество, толко пътъ-чувствителна била за тяхъ неспособната на пред-

1) Гл. *Мати Болгарія* въ книжка XI и XII отъ Period. Списание на Бълг. Книж. Дружество въ Брапла. 1876, стр. 88.

ставителите отъ Търновско да се проводи въ Търново Българинъ за митрополитъ. Отъ писмата, които исправохождали до Габровската община по онова време горещите ревнители за подигането на униженни и страждущий свой народъ, попечителите на Габровското училище Василий Априловъ и Никола Евстатиевичъ Палаузовъ, които сѫ били и първите движатели на идеята за основание на първите училища въ Българско, се вижда каква горестъ докарало на чувствителните български сърдца известието за назначение митрополитъ въ Търново пакъ Гъркъ вместо Българинъ.

Отъ тия писма<sup>2)</sup> се вижда между другото, че неиспълнението желанието на Българетъ е било отдавано тогава единствено на простотата и на подкупничеството на първите хора въ България и на тяхното помежду имъ несъгласие. „Ако имахъ Българетъ общо съгласие, казвали въ писмата си отъ 17 августъ 1840 незабвениятъ попечители, ако чорбаджии имъ, богатитъ и голѣмцитъ имъ гледахъ за общото добро и за ползата на родътъ си и не се оставехъ да ги подкушватъ хитритъ владици съ дарби и армагани, за да могатъ чрезъ тяхъ да угнетаватъ прости народъ, тогазъ, споредъ нищното султанско узаконение, не щеше да има нито единъ Гръкъ владика въ България.“ Същото потвърдява и Неофитъ Хилендауский. Последний на всекидѣ въ съчинението си „*Мати Болгария*“ представя нечувствителността, подкупничеството, изедничеството на чорбажиите, като главна причина на господаруването и върлуването на фанариотите владици въ България. „На всичките, казва той, народосъсиини бѣди и напасти они, поразници, сѫ ядоотровната, чумохолерна, тлетворна и всепагубна причина.“ — „Тия (подкупваниятъ чорбажии) сѫ на греко-фатричеството тайнодѣйствующите ядоотровни поразителни и всепагубни въ намѣренietо съчева. Осatanени духове и побѣснѣли слуги! ненаситни изедници! общежителни безсовѣстни продавци и предатели, безстыдни клеветници и лже-свидѣтели! безчеловѣчни и сурови общенародни поразители и прогонители! грекофатрически уста! коварно-съспипное грекому-дрование! искусни грекоморски бояджии!“ — „Отъ тебе премилая ми майко, сме слушали пословицата, говорящая: *кой ти*

2) Гл. Габровското училище и неговите първи попечители, Цариградъ 1866, стр. 20—25.

издълба толико глубоко очитъ? — Братъ ми, познато е. И: кой ли съче и съсипва гората? — Топоришката!“<sup>1)</sup> Този възгледъ се изразява и въ писмата на Неофита Хилендарски. „Нашите единоплеменници пишатъ той, отнематъ отъ съсъдните и отъ единоплеменнически хлѣбътъ и го хвърлятъ на людския исета, за да ги лайтъ повече и както си щажтъ да ги ханятъ и, когато се обадятъ, бѣснующе да ги давятъ. Не съсипва гората топорътъ, а топоришката. Съ нашите камъни главите ни пробиватъ..... Кой ни е кривъ?“<sup>2)</sup> На тогавашните патриоти като че не минувало и презъ умътъ, че Гърците, мирияне и духовници, ще покажатъ таквотъ упорно съпротивление на справедливото и естествено желание на Българский народъ, щото когато най-послѣ се видѣхъ че не сѫ въ спла да въспрѣтъ испълнението на това желание, тѣ предпочетоха да прогласятъ по-добре Българетъ за схизматици и да ги иматъ за чужди тѣмъ по вѣрата отколкото да припознаятъ тѣхното право. Колко други фактори по разни причини имаше да се въспротивятъ на Българетъ и да направятъ неиспълними тѣхните желания! И кой знае, ако не бѣше превратътъ, извършенъ отъ послѣдната война на Россия съ Турция, да ли Българетъ не щехъ да иматъ и до сега още неодолими затруднения по устройството на Църквата си. Опитването на турските държавни маже още въ 1872 — 1873 да се въсползватъ за своите планове притивътъ Българетъ отъ схизмата, прогласена отъ Гърците противъ тѣхъ, а така и препятствията, които слѣдъ освобождението срѣщащие Българский екзархъ отъ страна на Турското правителство и на патриаршията по испълнението на султански фирмансъ за учреждението на екзархията, сѫ доказателство, че толкоъ невинното и толкоъ справедливото домогване на Българетъ да иматъ собственна иерархия и естествено църковно управление имаше негли за дълго време още да ги занимава.

Послѣ това, като търновските представители не сполучихъ въ 1840 г. да измолятъ да се назначи Българинъ архиерей на Търновската катедра, изъ Българско се пръснали слухъ, въ объяснение на тая несполука, че ужъ патриархътъ възразилъ на онѣзи отъ турските министри, които били на-

<sup>1)</sup> Глед. *Мати България* тамже.

<sup>2)</sup> Глед. книжка III на Период. Списание на Бълг. Книж. Дружество въ Средецъ 1882, стр. 160.

клонни да се даде удовлетворение на търновските Българе, че по църковните закони Българинъ така също не можелъ да бъде архиерей, както по турский законъ не може да бъде имамъ единъ Циганинъ<sup>1)</sup>, който слухъ произвель помежду Българетъ голъмо наскърбене. Не може да се допусти, конечно, че патриархътъ е могълъ тогава да отблъсне искането на Българетъ съ таково голословно и неоснователно възражение, защото, първо, не е върно, че исламътъ не позволява свещенничество на хора отъ циганско племе, второ, имало е и тогава кой да отвори очитъ на Турците, ако би да съ били тъвъ цезпание и недоумѣние относително този въпросъ, и да имъ даде да разумѣятъ неоснователността и невѣрността на патриарховото възражение. По това време турските министри и не съ били вече до тамъ прости, щото да се убѣждаватъ отъ таквизъ груби доводи. Първично, въ иб-невѣжествените времена, впрочемъ, могло е да се случи че нѣкой прости и неученъ Гръкъ архиерей въ разговорътъ си съ нѣкой дебелакъ и безкниженъ Турчинъ отъ голъцмитъ, каквито съ били тогава даже и нѣкои знаменитости (напримѣръ Тепеденията Али паша, Трестениклията и др.), да употреби подобно възражение, което, като се е повтарело сегисъ тогисъ, се е подновило въ народната мълва по 1840, когато патриаршията не се съгласила да назначи Българинъ за митрополитъ въ Търново, като въвирала въ очи по нейний обичай, че Църквата има свой редъ и свои канони, по които не се позволява да се дава архиерейски санъ на едно кое да е външно и неиспитанно по стълбата на църковната иерархия лице. Това възражение твърдѣ естествено се е облекло въ оная дебела и впечатлителна за прости умове форма, която е била пустникта, както казахме по-горѣ, отъ нѣкой малокниженъ и грубъ архиерей Гръкъ.<sup>2)</sup>

Великата Църква не испълни обѣщанието си, дадено на търновските представители и подтвърдено съ синодално послание до епархията. Нито въ Русчукъ, нито въ Ловечъ, нито въ Враца, нито въ Преславъ, нито въ Стара-Загора се назначи епископъ Българинъ. Новопроизведеный Търновски вла-

1) Глед. книгата „Габровското училище и неговите първи попечители“, 1866, стр. 21.

2) Невѣжеството и грубостта на ио многого отъ гръцките архиереи се хвърлеши въ очи до послѣдне още време. На насъ самитъ се е случвало да чуваме нѣкои отъ по първите гръцки владици да употребяват изрежения и сравнения, които изобличават голъмата имъ грубость и невѣжество.

дика, Неофитъ, не само не взе никаква грижа да попривърти за тая целъ нѣкои отъ българските духовници, но гледаше да пропади и съкруши всичките по-достойни въ епархията архимандрити и игумени. Самъ архимандритъ Неофитъ Хилиндарски Бозвелията бѣ проводенъ въ 1842 г. на заточение въ Св. Гора.<sup>1)</sup> За да господарува и граби по-свободно владиката намислилъ да привлече и привърже още повече къмъ себе си нѣкои отъ по-първите Българи, като далъ на мнозина отъ тяхъ църковни чинове, каквото логотетъ, сковофилакъсъ и пр. Съ тяхната помощъ той правилъ каквото ще, а ако нѣкой загатнелъ нѣщо за Българинъ владика, него незабавно сплашвали, че ще бѫде представенъ като бунтовникъ.<sup>2)</sup>

Българетъ отъ Търновската епархия се принудили да търпятъ и да чакатъ за оплакването си срѣщу своеволието на Фанариотинътъ владика сгоденъ случай, толкозъ повече, че и нигдѣ на друго място изъ Българско не ставало по онова време нито най-малко движение противъ фанариотското господство. На всекадѣ още си мълчали, макаръ че тукъ-тамъ имало вече люди, които дълбоко негодували противъ гръцката духовна власт и напълно съзнавали злото, което излѣзва отъ нея за Българския народъ. Но събуждането на народътъ чрезъ устройванье на училища, на които дадоха въ 1833 год. по-тиъ габровските родолюбци изъ Одеса съ тяхните грижи за отваренето на едно по-редовно първоначално училище въ Габрово, вървеше ако и тихо, все напредъ. Училищата никънха отъ година на година все повече. Българскиятъ книжки все се умножаваха. Народното чувство полегка-легка все повече се събуждаше. Временѧ отъ друга страна наставаха все по-благи и по-благи. Позредъ спокойствието и мирътъ, които се възвориха слѣдъ продължителнитѣ войни и вътрешни разми-

1) Отъ едно писмо, което Неофитъ Хилиндарски испроводилъ отъ Св. Гора на 24 априли 1842 до игуменътъ на Габровски мънастиръ, архимандритъ Иосифа (отпостъ Българо-уннатски архиепископъ), се вижда, че тогавашниятъ Търновски владика си е позволявалъ всекакви клевети за да съсипе българскиятъ народни дѣятели. „Може и светиня ти, казва Неофитъ Хилиндарски въ това писмо, да познава, че още като идехме и минажхме презъ мънастирътъ, се рече, че сме хранили Морантъ калугери въ мънастирътъ, а послѣ малко пакъ, че сме проводили седемъ наши Балканджии да го убиятъ (разумѣва митрополитъ Неофита) въ Долня Орѣховица, а най-послѣ, като ходихме на Троянски мънастиръ, че сме писали 40,000 войска. Смисли прочее пастирски и митрополитски коварства.“ (Глед. 14 брой на Читалище за 1871 година).

2) Глед. *Мати Болгарик.*

рици, въ империята видимо се забължаваше стремление към редъ и законност. Думата *такзиматъ* (наредби, реформи), която хванъ да се чува все повече и повече откаш се прогласи Гюлханский Хати-Шерифъ, имаше за всички отрезвително дѣйствие. Тя стряскаше приученитѣ на произволъ и онеправданье и ободряваше притѣсняваннитѣ, и ето въ 1845 година Българетѣ отъ Търновската епархия се одързостяватъ пакъ да се оплачатъ отъ владиката си и да ходатайствоватъ за освобождението на архимандритъ Неофита отъ заточение. Въ тая година били подадени прошения на Високата Порта срѣщу Търновский митрополитъ отъ Лѣсковецъ, Свищовъ, отъ Търново и отъ други иѣкои мѣста, жителитѣ на които като се оплаквали отъ злоупотребленията, грабителствата и клеветитѣ на митрополитъ Неофита, поменували, че послѣдният проводилъ архимандритъ на заточение, както и други още духовни лица, отъ злоба и ненависть къмъ по-достойнитѣ български духовни лица. Тогава се подало прошение противъ Търновский владика отъ името на всичката епархия и до патриархътъ. За освобождението на Неофита Хилендарский отъ заточение ходатайствовали въ 1845 и българскитѣ еснафи въ Цариградъ, които се обрѣщали за тая цѣль съ прошение до патриархътъ.<sup>1)</sup>

За да може да сяди потомството по-нагледно, какъ злѣ сѫ се отнасели грѣцкитѣ владици въ България и частно митрополитъ Търновски Неофитъ, ние вмѣстваме дѣвъ отъ горѣказанинитѣ прошения, а именно прошението отъ Лѣсковецъ до Портата и прошението на Търновската епархия до патриархътъ. Прошението отъ Лѣсковецъ гласи така:

„Съвсѣмъ не имуще никакво увѣрение на греческото архиерейство, не можеме вече да се оплакваме на Патриканата, защото не представляватъ истината на Височайшата Порта, но иж преобразуватъ въ своята си полза; и не имуще гдѣ на друго място да се ужалиме, прибѣгваме къ височайшата милосердная правосудящая Порта съ надежда, какъ ще сполучиме прещедрата милостъ на самодержавнаго и милосерднаго царя нашего, султанъ Абдулъ-Меджида, ако е и намъ позволено да се обадиме несносното отъ Грѣцитетъ архиереи тегло и да се молимъ за честъта си и за животътъ си.

<sup>1)</sup> Преписи отъ тия прошения ние добихме отъ сбирката на покойният митрополитъ Русенски и Доростолски: Григория

„Не сме били никога въ такова злополучно състояние, както въ нинѣшните Богодаровано мирно и тихо време на многолѣтнитѣ благденственни дни султански, въ които всичкитѣ други султански поддани живѣятъ мирно, спокойно и благополучно, а ние бѣдствуваме самото си битие да изгубиме.

„Знае държавното царство нашата привърженост и вѣрност, която сме отъ край показвали въ различно-случайни времена къмъ височайшата Порта. Знае, че ние никога не хинали тѣ на царството не сме показали, но различни бѣди и напасти сме тѣрпливо сносили и въ Кожалийското време и въ Греческий бунтъ и въ Русската война, знае, че Българетѣ безъ правда претърпехъ царскиятъ гневъ въ Греческия бунтъ, само защо сме били едновѣрци, а не причасници на противното имъ дѣло. Знае всеконечно въ Русската война, какъ усърдно послужихме на царството: съ коне, съ кола, съ захире и пр., и заради заслугата ни блаженнопокойниятъ султанъ Махмудъ помилува сиромаситѣ съ единъ милионъ гривове.

„А сега въ днешнитѣ Богодарования мирни и благополучни времена на самодержавнаго царя, султанъ Абулъ-Меджида да се укоряваме отъ греческия архиерей за бунтовници и хинаети царски! Туй Богопротивно и человѣко-умразно (нарекание) ние отнюдь не въсприемаме върху си . . . Нашия Търновски архиерей, сущий Грекъ, за да ни съблече и оголи измислилъ тия средства, за да плаши и затваря устата на човѣцитетѣ. Ние туй хули и умразно нѣщо кабулъ не струваме, да ни привожда отъ една страна подозрителни на царството, а отъ друга да ни полага въ умраза съ нашите съотечественици мюслюмане: неотмѣнно искаме прочее да го докаже на благозаконното царско правителство, а ако е то истинно, ние да се накажеме, ако ли е отъ него само да плаши и да смразява народа измисленно, а то споредъ султанското праведно-законие да се накаже погрѣшката, за да не впадаме въ нещастие съ нашите съотечественици мюслюмане ненацеджно...

„Той се натоварилъ, говори, съ хиляди борцове, че иска да съблича свѣтъ, и ако му проговори нѣкой молебно споредъ евангелския законъ за сиромаситѣ, а той безъ наше вѣдение ги проважда въ заточение, дающъ фесати, че сѫ царски хинаети и бунтовници и говорящъ, че му се противявътъ на пълномощието, което е съ много хиляди гроша купено.

„Отъ край бѣ обичай въ нашето отечество по 11 пари въ годината на вѣнчило да сѣбира владиката, но отъ нѣкое време станѣ обичай на три години веднашъ да си обикаля епархията и всякий по произволению да му подари помощъ. А сега той въ тритѣ дважди сѣбира по колкото си гроша той ще, и нинѣ се приготвлява и третя помощъ по колкото си той ще да сѣбере! И никой не смѣе да го вѣспре, понеже показва, че е весма скжно закупилъ християнската ни вѣра и има пълномощие да бере на вѣнчило по колкото и когато си ще и никого да не пита за нищо. За то, и безъ да знаеме, проважда които сж ся родили, отхранили и отрасли и слугували въ полза и потреба на отечеството ни съотечественици на заточение! и отъ това негово архиерейско греческо пълномощие съвсѣмъ сж ся уплашили всичкитѣ человѣци: съ трепетъ и страхъ замръзватъ и осъмватъ, за да не би дошло нѣкое повелѣние за заточение!

„Архимандритъ Неофита проводи въ заточение у Света Гора, той самъ пълномощниятъ нашъ Търновски митрополитъ знае защо; отъ Лѣсковскаго ни мънастиря архимандритъ Максима проважда въ заточение, пакъ той пълномощниятъ знае защо; тако и други мнозина свещеници, свещеноноси и иноци наши съотечественици бие, запира повседневно и ги провожда отъ мънастиръ въ мънастиръ, въ заточение, безъ никаква по-грѣшка, безъ да знаеме и ние!

„Многажди се сѣбирахме отъ нѣколко си села по нѣколко по-стари человѣца при пълномощнаго си архиерея въ Търновската митрополия при него, да му се молимъ да ги прости и да ги освободимъ отъ заточението, а той ни ся отговаря: „проумѣвамъ че и вий сте като нихъ.“ Питаме го, че тия какви сж, ние ги знаемъ отъ какъ сж се родили какви сж, и за то тя молимъ да ги освободишъ, за да си слугувать въ мънастирите и църквите, а той ся отговаря: „Тѣ сж бунтовници“, и съ такива негови грекоисхитрени ифтири и нихъ сиромаси изгонва въ заточение! и сѣблича и оголява народъ ни . . . .

„Съ тия негови хитрини и коварства не ся удоволствува, но да отстрани и сиромаситѣ да му не думатъ нищо, раскопа и обкопа Лѣсковскиятъ мънастиръ съ причина какъ търси спляхъ и джупхане, за да ни положи въ умраза съ нашите съотечественици мюслюмане, и така иенадѣйно да паднемъ въ

и нещастие подъ царския ги ъвъ, както теглихме въ Греческий бунтъ безъ иправда.

„Заради това молимъ съ сълзи ваше превъходителство да би показали милостъ намъ, които сме върина и покорна царска рая и въ залогъ отъ Бога дадени свѣтлѣйшему царю нашему, султанъ Абдулъ-Меджиду, за да ни избави неговото благозаконие отъ греческия архиерей, които ни употребяватъ като роби за своите интереси, безъ да пожалятъ честта и животъ на царската рая.“

Прошението отъ търновската епархия до патриархът е подадено на гръцки. Слѣдъ иѣколко думи за важността, юто има за всекиго собственната му честь и за предоставената патриарху власть да дава правосаждие, жителите казватъ: „идѣмъ съ настоящето си смиренно да искаемъ удовлетворение за безсъвестното докачение, което направи не на едно лице, а на много души и почти на цѣлъ народъ прочутий Търновски митрополитъ, Киръ Неофитъ. Какво сме зло сторили, светѣйши владико, на този човѣкъ да хвѣрля пятно върху честта на всички Български народъ? Кои сѫ неговите доказателства, че въ Българетъ владѣе бунтовнически духъ? Отъ що побуденъ хвѣрля тия стрѣли срѣщу ни? Едно само знаемъ за причина на това, а именно, че не го желаемъ за нашъ архиерей, по причина на злоупотребленията му. Ние отъ край сме върни подданици на Оттоманската държава, живѣхме наедно съ нашите съотечественици Оттоманетъ, като братя и въ най-критическите времена за Турция, безъ да подадемъ поводъ и на най-малкото подозрѣние срѣчу ни. Напротивъ ние бѣхме полезни за държавата, поради което приехме отъ неї единъ милионъ гроша възнаграждение. Сега же, като се прекъснѫтъ външните и междуособни войни и като се премахнѫтъ всичките притѣснения, които ставахѫ предъ танзимата, и правителството устрои многобройни и силни войски, и като владѣе на всекждѣ миръ и тишина, кои сѫ основанията на негово високопреосвещенство да прогласява предъ всичките жители на държавата, Христиене и Турци, че сѫществува *етерия* (общество), съзаклятие въ нашето отечество противъ правителството? Не стигаше да ни направи подозрителни предъ нашите съотечественици, Турцитъ, юто, при най-малкото съмнѣние за такъвъзъ иѣщо, кой знае какъ щѣхѫ да постънятъ съ насъ, но отне и самия почитъ и довѣрие, съ които се ползувахме

предъ правителството, като клеветаше и заточаваше невинни човеци. Въ отечеството ни нѣма грѣщи или руски подданици. Нашите съотечественници никога не сѫ въсприели да искатъ чуждо нѣкое покровителство, а сѫ тѣрсили всекога покровителството на султана. За това, като навлекохме звѣрския гиѣвъ на негово високопреосвещенство, нѣмахме друго да очакваме, освѣнъ заточение по неговата воля. Отъ тука се вижда всичката цѣль на Тѣрновскиятъ митрополитъ. Негово високопреосвещенство като стигна въ Тѣрново, натоваренъ съ огромни борчове, като да му е било поръжано да испразни касситѣ на всичките цариградски банкери, срѣщу тукъ препятствие за удовлетворение на непаситното си користолюбие. Поради това, слѣдъ нѣколко време начнѣ да називава бунтовници, да затваря и заточава всичките, които знаеше полезни за правителството и народа, но противни на неговитѣ намѣрения, и сполучи което искаше: испроводи на заточение ученитѣ наши духовници и свещеници, които поучавахѫ народа, а други заплаши съ сѫщить наказания. Поради това населението се принуди да му заплати три пъти налѣга *владичина* въ разстояние на четири години, намѣсто доброволно пособие, дадено веднажъ само. Поради това, като оставаме другитѣ му злоупотребления, идемъ прямо да се помолимъ на вашето правосядие и на правосядието па високото правителство да ни освободите отъ него, защото негово преосвещенство прѣдпочита, види се, побогатитѣ и поб-отличнитѣ подданици на високото правителство да станютъ подданици на чужди държаи, за да не му препятствува на намѣренията, както на това има примѣръ въ Одринъ, Пловдивъ и другадѣ. Но нѣма да сполучи това, защото предпочитаме всички да се изгубимъ, но не и да се покажемъ невѣрни на правителството. За това, като познаваме отческото милосърдие на ваше светѣйшество и знамъ, че имате попечение за вѣрнитѣ подданици султанови и покровителствовате опправданитѣ; молимъ ви да освободите отечеството отъ това чудовище, а не вече архиерей, и да го замѣстите съ лице достоуважаемо, както по учението, така и по поведението, а не като него, злонравенъ и незнайещъ езика на Бѣлгарския народъ, защото и ние вече имаме нужда отъ архиерей, който споредъ Апостола, да държи истинното слово, съгласно съ учението, за да бѫде силенъ, както да наставлява въ здравото учение, така и да обличава противящитѣ се,

зашпото нашата епархия е много докачена отъ нечестивите дѣйствия негови, и разбойниците сѫ готови да ни грабнатъ отъ пазвата на светата Вѣсточна Църква“.

Вслѣдствие на тия ходатайства Неофитъ Хилиндарски билъ освободенъ отъ заточението си въ сѫщата 1845 година и дошълъ отнове въ Цариградъ, гдѣто пакъ починалъ съ другарътъ си Илариона Стояновичъ да работи за добиванье правдинитѣ на потъпканий Български народъ. Снабдени отъ находещитѣ се въ Цариградъ Български еснафи съ пълномощно писмо отъ 25 юни 1845 г. да се представляватъ отъ тѣхно име предъ правителството и предъ патриаршията по вѣроисповѣднитѣ дѣла, Неофитъ и Иларионъ често ходили при турските министри и други влиятелни лица да ходатайстватъ предъ тѣхъ за съотечественниците си и да обясняватъ тѣхните справедливи оплаквания и невинни домогвания. Въ прошението, което тѣ подали съ тая цѣлъ на Високата Порта презъ юлий 1845 г., исканията на Български народъ по онова време сѫ формуловани въ слѣдующите седемъ точки: 1) Патриархътъ и синодътъ да обяснятъ, отъ гдѣ е произлѣзълъ дѣлътъ на патриаршията, възложенъ върху епархии, кому сѫ били дадени паритѣ и защо сѫ били дадени; 2) да се покаже на всяка епархия, колко ѝ се пада да плати отъ този дѣлъ, за да го исплати, ако го намѣри за сираведливъ, и за напредъ никой да нѣма право да прави дѣлъ за смѣтка на една епархия; 3) да се испроваждатъ въ Българско архиерей Българе, които да обесняватъ на народа по езикътъ му обезannessноститѣ му къмъ Бога, къмъ царътъ и къмъ ближнитѣ; 4) да се назначи на архиерейтѣ мѣсечна или годишна плата и да се опредѣлятъ правдинитѣ имъ при извѣршиванието разни свещенnodѣйствия и треби; 5) да се назначатъ за присъствие въ синодътъ, наедно съ грѣцкитѣ владици, трима отъ българскитѣ; 6) архиерейтѣ да се избиратъ отъ народътъ, а да се ражкополагатъ отъ патриархътъ, и да не се промѣнятъ другояче освѣнъ по волята пакъ на народътъ и по заповѣдь отъ Високата Порта, и 7) да се назначатъ въ Цариградъ четирима природни Българе за представители на Български народъ, които да явяватъ на Портата нуждитѣ и прошенията на Българетѣ и да съобщаватъ на послѣднитѣ всичкитѣ рѣшения и повелѣния на правителството безъ посредството на Гърцитѣ.

Въ същото време Иларионъ Стояновичъ подаљ на тогавашният везиръ, Решидъ-паша, едно пространно изложение за намѣренията на Гърцитъ и тѣхните отношения къмъ Българитъ. Въ това изложение той расправя на везирътъ съ доказателства, че Гърцитъ иматъ предъ видъ да слѣдятъ Българский народъ съ Гръцкий, щото да стане послѣдний голѣмъ и силенъ, та да може да се въспротиви на Турското царство и да се отдѣли отъ него; че владицитетъ съ тая цѣль гледатъ да се употребява гръцкий езикъ въ българските църкви и училища. Ако нѣкой отъ Българетъ, казва Иларионъ, се обади противъ тия стремления на Гърцитъ, той веднага се представя на властъта, като подозрителъ, и се проважда въ заточение. Така пострада въ Търново архимандритъ Онуфрий отъ митрополитъ Илариона, архимандритъ Неофитъ, архимандритъ Максимъ и отецъ Иларионъ отъ сегашният митрополитъ Неофита. Иеродиаконъ Дионисий бѣ отровенъ въ патриаршията, а протосингелъ Данаилъ въ Битоля, защото се домогвали да станатъ владици въ Българско. Послѣ това Иларионъ описва грабителствата и злоупотребленията на владицитетъ и казва, че послѣдниятъ закупуватъ епархиите си и, като се евътъ между стадото си, друго не мислятъ освѣнъ какъ по-вече да искатъ пари. Ако ги попита нѣкой, кѫдѣ отиватъ тия пари, тѣ стговарятъ, че ги даватъ на безчеловѣчните Турци да се закриля христианството. За да събергатъ тия пари владицитетъ употребяватъ всекакви безчеловѣчни средства, бижутъ, запиратъ сиромасите и имъ продаватъ имуществото. Казватъ, продължава Иларионъ, че на едно място било продадено единичното бакраче на една сиромахкиня съ петъ дѣца, когато варила ястието въ него. Ястието било хвърлено, а бакрачето продадено.

Заключенията на Илариона въ въпросното изложение сѫ слѣдующитѣ: Портата требва да отдѣли Българский народъ отъ Гърцитъ, за да осути политическите имъ планове. Тя требва съ тая цѣль да даде на Българетъ възможностъ да се сдобиѣтъ съ собственна църква въ Цариградъ. Тя требва да имъ предостави право да издаватъ въ столицата единъ вѣстникъ който може да спомогне за побѣдното свръзванье Българский народъ съ правителството. Въ вѣстникътъ може да се печататъ статии по земедѣлието и по занаятите, нѣща отъ които ще се ползова много самата държава. Портата требва да проважда

на Българетъ владици отъ родътъ имъ, за да обесняватъ на народътъ по езикътъ му царските милости и го предпазватъ отъ лошите намѣрения на Гърците. Всека епархия требва да си има въ Цариградъ представител, който да явява на правителството нейните желания и да биде като неинъ порождател предъ правителството. Портата требва да се погрижи да се отворятъ въ Българско училища, щото българското юношество да не е принудено да дири образование въ странство. На аенитъ требва да се запрети упражнението на търговията чрезъ ортаци, защото отъ това ставатъ голѣми злоупотребления.

Иларионъ Стояновичъ е билъ принуденъ, както ще забѣгѣжи читателътъ, да прѣстави домогвањето на съотечествениците си като полезно и за самата турска държава.

Но обстоятелствата и политиката на онова време малко помагали на Неофита и Илариона. Патриаршията, облегнатя на подтвърденните въ трактатите помежду Русия и Турция привилегии и правдни нейни и поддържана отъ могъществената православна държава е била тогава въ най-голѣмата си сила и слава. Руската дипломация не била си съставила още въ онова време вѣрно понятие за стремленията на Гърците. Като гледала, какво невѣжество още владѣе въ България и като вѣрвала на преструктите на Гърците, тя справедливо мислила, че е добро за всичките православни христиене въ Турско да се поддържа до извѣстно време силата и обаянието на църковната власть въ лицето на Цариадски патриархъ. Гърците, като разбрали това веднажъ, гледали всекояче да эксплоатиратъ благата мисъль на руската дипломатия за своите властолюбиви и користрлюбиви видове и да турятъ нѣкоимъ образомъ самите Руси да служатъ на панеленизмътъ противъ Славенетъ въ Турско. Намѣсто да се проникнатъ сами съ величието на идеята на руската дипломатия и да се грижатъ за общото усиливане и развитие на христиенетъ, находещи се подъ духовната власть на Цариградската патриаршия, като иматъ елинаква грижа за всичките и спазватъ еднакво уважение къмъ правдините на всяка отдѣлна народностъ, тѣ тѣпчехъ всичко що не е гръцко и спомагахъ само за развитието и напредването на гръцкий елементъ. Тѣ представехъ на руский посланикъ въ Цариградъ и на всичките влиятелни лица въ Россия, колчимъ станеше нѣкое оплакване срѣщу тѣхъ и колчимъ искахъ да смажатъ нѣ-

кое лице, което се е подигало сръщу тѣхнитѣ неправди, че Великата Църква гледа на всичките християне еднакво и че жалбите противъ нейните распореждания и противъ дѣйствията на нейните представители сѫ слѣдствие на интриги отъ пропагандите и дѣло на хора развратени и неблагонамѣренни, противъ които тя е длѣжна да брани високите интереси на Църквата и нейното единство, като вѣренъ залогъ на пейната сила и на нейното успѣшно противостоянѣе на друговѣрните пропаганди. За зла честъ тогава нѣмаше добри съобщения помежду облаките на Турската империя, и консулъ руски въ неѣ имаше твърдѣ на рѣдко, щото истината на работите не можеше да се раскрива и явява, та че и Бѣлгаретѣ нѣмаж почили нигдѣ единородци, които да могатъ, по образованіето и положението си въ обществото, да иматъ достъгъ въ влиятелните руски сфери, тогава като Гърцитѣ имаха такви твърдѣ много не само въ Цариградъ и въ Атина, но и въ Петербургъ, Москва, Одесса и пр. Отъ друга страна, напитѣ Бѣлгаре не можеха да разумѣятъ отъ началото да вардятъ да не подаватъ никакъ съ дѣйствията си поводъ на гръцките владици и първенци да ги клѣветятъ като неблагонамѣренни. За Неофита Бозвелията и за Илариона Стояновича се разказва, че тѣ, когато работели въ Цариградъ въ 1840 — 45 да расположатъ умоветѣ между Турцитѣ въ полза на Бѣлгарското невинно желание, имали често сношение съ нѣкои Поляци, изселени отъ Россия и ревностни, както сѫ всекога били Поляцитѣ, ратници на латинската пропаганда, а именно съ прочутий по онова време Саджъкъ паша (Чайковский), тогава още Саджъкъ ефенди. Безъ съмѣнѣние тѣхните сношения съ послѣднитѣ сѫ били невинни. Тѣ сѫ видѣли, че той исказвалъ своето съдѣйствие къмъ домогванието имъ и че имъ е обѣщавалъ свое то съдѣйствие предъ турските велможи, и за това сѫ го посѣщавали. Тѣ не сѫ даже и подозрѣвали, че неговото съчувствие е извирало главно отъ ненавистъ къмъ Православната Църква и нейната велика покровителка. Но Гърцитѣ се въсползвали отъ тия сношения на простодушните бѣлгарски патриоти и ревнители за благото на Църквата съ полски ренегатъ и сполучили да ги представятъ за подозрителни и злонамѣренни лица предъ руский посланикъ, толкозъ иб-вече, че Неофитъ, като се страхувалъ, и твърдѣ справедливо, отъ Фанариотите за личната си безопасностъ, хо-

диль често да нощува въ католически мънастиръ на Галата, Санъ-Бенедето. Веднажъ добита тая сполука, на Великата Щърква е било вече лесно да изиска отъ султановото правителство фирмансъ да се испроводятъ на заточение въ Св. Гора двамата народни труженици, които съ ѝ обезпокоявали съ подиганье на толкозъ неблагоприятъ за нейнитъ видове въпросъ.

Когато всичко било пригответо за заточението на двамата тия родолюбци и ревнители за благочестието, Фенерското духовно началство, за да може безпрепятствено да приведе въ действие намисленната отъ него мърка, се показало твърдъ благосклонно къмъ тъхъ и като готово да вземе въ внимание тъхното ходатайство. На Неофита, за да може да дава ужъ потребнитъ свѣдения за Българетъ, било даже дадено помѣщение въ самата патриаршия, а Иларионъ се приемалъ отъ патриархътъ често съ особена любезностъ. Това се правило съ цѣль за да не имъ се даде никакво подозрѣние за примката, която имъ била вече пригответа, защото тѣ съ могли чрезъ познанството си съ влиятелни лица между Турцитъ да се откопчатъ отъ нея. Неофитъ билъ добре известенъ на Султанский зетъ, топхане мюшиюро (началникъ на артилерията) Мехмедъ-Али Паша, който му показвалъ особenna благосклонность, а Иларионъ Стояновичъ се ползовалъ съ доброто внимание на знаменитий тогава Решидъ Паша, на Фуадъ Ефенди (пѣ-подиръ Фуадъ паша) и Аали Ефенди (пѣ-подиръ Аали Паша), а така и на князя Стефана Богориди. И така, единъ денъ тѣ ненадѣйно за тъхъ сами се грабноватъ отъ патриаршескитъ евтаксии (полицейски) и се испроваждатъ първо на близкитъ до Цариградъ Принцеви острови, а оттамъ на Св. Гора, гдѣто Неофитъ билъ туренъ въ затворътъ съ окови.

Българетъ въ Цариградъ ходатайствовали много пѫти предъ турскитъ министри за освобождението имъ. Подавали се за това прошения и отъ Търновската епархия, гдѣто двамата страдалци съ имали повече познайници и приятели, но безплодно. Неофитъ се поминжалъ въ затворътъ, а Иларионъ могълъ да се освободи отъ заточение чакъ въ 1849, вслѣдствие на ходатайството на известниятъ руски пѫтешественикъ А. Муравьевъ, съ когото могълъ да се види, когато послѣдниятъ придрожавалъ великиятъ князъ Константина Николаевича въ пѫтуваньето му по Св. Гора.

Неофитъ умрълъ въ 1848. Колко му е било тежко да съди, непогледнатъ отъ никого, въ затворътъ се вижда отъ собственинитѣ му думи въ *Мати Боларія*: „Тежко му и горко, който испадне отъ грекофатрически клевети за общенародно добро! За него, горкий, никой не отхожда да се помоли за избавлението му, но го оставятъ любородците и си изгнива въ затворътъ! . . . Нашите Болгаре само съ въздухъ ищатъ да се оттърватъ отъ фатрията грекосомищна и за то се нахождатъ въ угнетение и въ онеправдованіе<sup>1)</sup>.

Неофитъ Хилиндарский Бозвелията ще да се споменува въ историята на българското възраждане не само като горещъ ревнителъ за благоустройството на Църквата и за благочестието, не само като поборникъ за потъканинитѣ правдини на народътъ си, но и като полезенъ дънецъ на книжното и просветително поле. Той е издалъ слѣднитѣ книги: 1) *Свещенний краткий катихизисъ*, напечатанъ въ Крагуевецъ на 1835; 2) *Краткая св. история и св. катихизисъ*, напечатана въ Бѣлградъ на 1835, и 3) *Славеноболгарское дѣтство за малкитъ дѣца*. Послѣдната книга е издадена съ участието на Емануила Васкідовича, такожде въ 1835, въ Крагуевецъ, въ Княжеската типография. Слѣдъ смъртъта на Неофита се памѣри освѣнъ съчинението *Мати Боларія*, което е вече напечатано въ Периодическото Списание на Българското Книжовно Дружество за 1876 година, и много други, които оставатъ още неиздадени<sup>2)</sup>.

Съ заточението на тия първи поборници за потъканинитѣ правдини на Българский народъ, движението, ако и да се е позадържало, не е могло да се спре за всѣкога. Огньтъ, распаленъ отъ рѣчитѣ на одушевений отъ патриотизъмъ и христианско благочестие Неофитъ, не е могълъ така лесно да изгасне. Напротивъ искритѣ отъ този огнь се тапли глубоко въ сърдцата на много Българе. И самъ Неофитъ, ако и затворенъ въ светогорска кула, отъ която не му било писано да излѣзе вече, не преставалъ да го подклажда. Патриотическите писма, които той проваждалъ отъ мястото на заточението си, сѫ били способни да възбудятъ горещо чувство и въ най-хладнокръвното сърдце<sup>3)</sup>. Съчинението *Мати Боларія*

<sup>1)</sup> Глед. *Мати Боларія*.

<sup>2)</sup> Глед. книжка III на Периодич. Списание на Бълг. Книж. Дружество 1882, стр. 153.

<sup>3)</sup> Глед. кн. III на Период. Списание на Бълг. Книж. Дружество, 1882.

рія, което той написалъ въ затворътъ си и което хвърля пламенни стрѣли срѣщу фанариотското духовенство и неговите единомисленници и защитници, ако и да не е могло да бѫде нас скоро напечатано, е прострело свсето дѣйствие и по-нататъкъ отъ тѣснинъ кръгъ на неговите сродници и приближенни познаници.

Скоро слѣдъ заточението на Неофита и Илариона едно нечаканно обстоятелство подаде нови надѣжди на нашите единородци. Това бѣ пожтуваньето на султанъ Абдулъ-Меджида презъ България въ 1846 г. Българетѣ отъ по-събуденитѣ въ онова време мѣста, каквито бѣхъ градовицетѣ и голѣмитѣ села на обширната Търновска епархия, презъ която имаше да мине султанътъ, не можехѫ да не помислятъ, че срѣщу другого ако не, то срѣчу представителътъ на грѣцката църковна властъ можатъ въ всеки случай безобоязно да се оплачатъ, когато ще посрѣщатъ султанътъ. И дѣйствително презъ лѣтото на 1846, когато султанъ Абдулъ-Меджидъ минѣ презъ Търново, идещъ отъ Одринъ, мому се подаде съ тая цѣль арзухалъ, снабденъ съ подписитѣ и печатитѣ почти на всички тѣ главни мѣста и села отъ епархиата. Въ арзухалътъ се исказвала, при оплакваньето отъ злоупотребленията и притѣсненията на грѣцкий владика, молба за назначение на негово място Българинъ. Потъжваньето на жителите отъ Търновската епархия срѣчу Неофита се взе въ внимание, но молбата за настаниванье въ Търново владика Българинъ остана пакъ безъ испълнение. Неофитъ бѣ нас скоро изведенъ, но на мястото му се назначи пакъ Грѣкъ, а именно Атанасий, който слѣдъ тригодишно управление Търновската епархия, се памѣри удавенъ въ кладенецътъ на митрополитский домъ.

Портата, ако и да не намираше нито прилика, нито интересъ да налегне върху патриаршията, за да ѝ принуди да испълни желанието на Българетѣ за настаниванье български владаци въ българскитѣ мѣста, не можеше обаче да остане съвсемъ равнодушна къмъ онова, шото се вършеше на Фенеръ отъ грѣцкитѣ голѣмци, духовни и миряне, и щото правехѫ по вѣнъ владиците. Отъ вѫтрешнитѣ распри и гонения, които избухвахѫ отъ време на време въ Фенеръ, отъ честитѣ жалби, съ които се отправехѫ до неї синодътъ и първенците миряне всекогажъ, когато имаше да се свали патриархътъ, и които всекога се пълнехѫ съ тежки обвинения противъ гонимий пат-

триархъ, на султанското правителство бъше известно, че самото централно управление на Църквата имаше нужда отъ преобразуване. Така също жалбитъ, които отправехъ до него Българетъ и които се подтвърдявахъ сегисъ-тогисъ и отъ другите християне, както и свѣденията, които имаше то отъ управителитъ, бѣхъ му по тънко изобразили всичката тегота, която лежеше върху населениета отъ грабителството и своеволието на владиците, които продължавахъ да се отнасятъ съ паствитъ си така също, както е било въ най-тъмните и безправни времена. Ерата на преобразованиета бъше се вече давно починала въ гражданска сфера. Тъ неминуемо требаше да се захванатъ и въ църковната. Портата не искаше тъ да се ограничатъ само съ гражданска. За съжаление, състоянието на умоветъ въ Фенеръ не бъше никакъ за това приготвено. Патриарситетъ се свалехъ и промъненъ, но работитъ вървехъ както и пѣ-прѣди. Никаждъ въ Фенеръ не се съглеждаше съзнание, че е необходимо да станатъ преобразования и по църковното управление. Влиянието на лошите времена бъше до-кало такъвъ испадване, щото нито на синодъ, нито на патриархъ не дохаждаше на умътъ да се заловятъ сериозно за преобразования, ако и да видихъ, че самите груби и варвари Турци почниха да осаждатъ дотогавашний вървежъ на държавата и да правятъ малко помалко реформи. За срамъ и унижение на Църквата, въпростътъ за поб-добра наредба на църковнонародните работи и за искоренението на злоупотребленията по тѣхното управление се подигна отъ Портата. Нѣколко време слѣдъ като се прогласи Гюлханский Хатти-Шерифъ, султанското правителство начиѣ малко помалко да наумява на патриаршията, по случай на оплакванията, които идеихъ до него, че е необходимо да се подобри църковното управление и да се прекъснатъ грабителствата и злоупотребленията. То не искаше да тѣрпи въ Църквата онзи старъ редъ, който бъше то вече осѫдило и преслѣдване въ гражданска сфера. Като примѣръ и доказателство на такова наумяване и подсъщание, може да послужи буюрултията (заповѣдь), която се е испратила на патриархътъ въ началото на 1849 и която обстоятелно показва на негово светѣйшество необходимостта да се прекъснатъ злоупотребленията и да се въведутъ преобразования по църковното управление. Освободена отъ вѣсточните фрази и преведена на чистъ логически езикъ, тая буюрултия гласи така:

„Високата Порта, по заповѣдъ на негово величество, нееднократно е препоръчвала на патриаршията да вземе мѣрки да не ставатъ злоупотребления съ паритѣ на касситѣ на патриаршията, на болницитѣ, на училищата и на другите общ-полезни народни заведения и да се прекъснатъ онеправданията, които нѣкои владици правятъ на населението, но нейните препоръчвания останаха безплодни. Да се взематъ обаче потребните за тая цѣль мѣрки е непрѣбъжна нужда, защото, както е известно, архиерейтѣ и свещенниците трябва да се грижатъ за доброто на народътѣ, на който сѫ опредѣлени за пастири, и да му служатъ примѣръ съ добрите си дѣла, а между това нѣкои отъ тѣхъ правятъ нѣща, които не си позволяватъ нито най-грубите и невѣжественни людѣ, и съ това ставатъ причина да изгубва народътѣ приличното уважение къмъ духовниятъ санъ и да страдаятъ добрите нрави. Понеже духовниятъ санъ не може самъ по себе си да въспре развалениетѣ хора да не струватъ зло, а отъ друга страна не се вижда никакво добро и отъ това, че, както се увѣрява, ставала била грижа да не се назначаватъ за напредъ за духовни началници недостойни людѣ, то необходимо е да се пригответъ и турятъ въ дѣйствие нѣкои наредби, които да удържатъ склонните къмъ злото лица, а така и да се даде край на обичайтъ да се продаватъ духовните санове съ пари, защото той става причина на злоупотребления и грабителства. Ние сме увѣрени, че съ вашата ревностъ за доброто на народътѣ ви и съ подмогата на благомислящите владици и първенци ще се погрижите да направите щото е потребно за тая цѣль и да испълните царското желание. Паричните дѣла не локачатъ никакъ религиозната областъ; правителството не се е никога докосновало до нея. То не само е охранявало и ще охранява и за напредъ правдините и достолѣнието на патриархътѣ и на владиците, но има предъ видъ да възвиси още повече тѣхната почетъ предъ народа. Поради всичко това трябва да съставите часть по-скоро единъ съборъ отъ по-избранните владици и честни първенци на народътѣ, който съборъ да изработи подъ ваши надзоръ единъ уставъ върху горѣщоменхтий предметъ“.

Но подканванията и предписанията на Портата за пригответене наредби, които да турятъ край на злоупотребленията и да запазятъ почетъта на духовните началници предъ народътѣ, се оказаха без силни да подействуватъ върху умовете

на Фенеръ. Това е необоримо доказателство, че фенерските владици и първенци никакъв не съзнаваха още лошото състояние на Църквата и нямаха при сърдце нейната честь и достойнство. Портата не имъ предлагаше някоя наредба, щото да могат да кажатъ, както от послѣ имаха случай да говорятъ за предложениетѣ отъ правителството проекти по решението на бълг. въпросъ, че тая наредба не е съгласна съ каноните и духътъ на Църквата. Тя ги приканваше само да пригответъ тѣ сами подобна наредба, и то не за друго, ами да се прекъснатъ грабителствата и притѣсненията, къмъ които правителството не можеше да остане равнодушно, следъ като се обеви съ Хатти Шерифътъ отъ Гюлхане, изобщо срѣщу всекакви насилия и неправди. Правителството на султанътъ е имало интересъ и дългъ да настои да се спратъ часъ иб-наирдъ тѣзи грабителства и притѣснения. Види се, Фенеръ да е възражавалъ срѣщу подсъщанията на Портата за необходимостта да се въведатъ нѣкои реформи въ църковнонародното управление, та за това тя обеснява въ буюрултията си, че въпросътъ е париченъ и че тя има пълно право да предпише на висшата църковна властъ да вземе потребните мѣрки да се не съблача и притѣснява населението въ исклучителна полза на нѣкои владици и първенци. Портата не настояваше тогава да се устяпятъ нѣкои правдии за удовлетворение на Българетъ, щото да можеше да ѝ се възрази, че въ Църквата не може да става различие на народности, както отъ послѣ възразяваше патриаршията. Тя искаше само да се приготви наредба, която да удържа въ пътъ на обезапността своеволните люде, които могатъ да се промъкватъ на висшите църковни степени, и съ този начинъ да се спази принципътъ, толкова тържествено прогласенъ отъ неї въ 1839 г. Отъ това всеки може да сяди, че не презмѣрните искания на Българетъ породиха дългата църковна расиря, а огрубенитето на умовете и на нравите помежду иб-горното гръцко духовенство, оскудѣнието на благочестието и равнодушието къмъ висшите интереси на Църквата, вслѣдствие на помрачение отъ низките страсти, сребролюбието, властолюбието и сластолюбието.

Че грабителството и злоупотребленията на владиците не сѫ били малки въ това време, че християнетъ не сѫ могли да не се оплакватъ на Портата срѣчу тѣхъ и че послѣдната е имала пълно право да поискъ отъ Църквата преобразования,

които да турятъ край па злото, се вижда между другото отъ описанието на разните берии, земани по онова време отъ владиците, което дава Неофитъ Хилиндарский, който е билъ въ 1840 — 42 г. протосингелъ на Търновский митрополитъ Неофита и е могълъ на тая служба, както и по други случаи и обстоятелства на животътъ си, да изучи добръ дѣлата на гръцките владици. Споредъ това описание, когато владиката ималъ да обиколи селата на епархията си за събиранье пари, подкупенитетъ отъ него чорбаджии предварително сплашвали на всеки кждѣ селските старѣи, като имъ казвали, че владиката има отъ султанътъ фирмансъ да събира колкото ще пари отъ всекий християнинъ, че той може да предаде на пашата и на кадията за наказание всекиго. „Владиката, расказва Неофитъ Хилиндарский, тръгва всекога съ многочисленна свита, така щото съ него вървятъ по нѣкога не по малко отъ 15 градски чорбаджии, 35 попове, протосингелътъ му, 4 дякони, 25 калуегери, 65 селени, 2-ма граматици, единъ кахведжия, единъ ахчия, 2-ма чибукии, 6 сензи, 8 сексени, патоварени съ пешкешлици, два или три едека съ златни хаши, съ позлатени зенгии и съ пискулли награждници и юзди. При това се носятъ много разни такъми, каквото тенджери, легени, ибрици, постелки, завивки, наргелета, кехлибарени чибуци и пр. Като кондиса съ таквазъ свита въ едно село, владиката преспива двѣ или три нощи и зема отъ селото 550 гроша за светяванье вода за всичкото село изобщо, отъ 3300 до 1550 гроша, споредъ голѣмината на селото, милостния отъ всичкото село. Послѣ събира по 15 гроша отъ вѣнчило и по 8 гроша отъ вдовецъ и вдовица. Слѣдъ това испитва, има ли нѣкои може да не живѣятъ добръ съ женитъ си и да искатъ да се напушчатъ. Ако има такива, той имъ взема за напуштанье отъ кого 2500 гроша, отъ кого 1500, споредъ състоянието на вскиго, но не по-малко отъ 550 гроша. Ако съпрузите се само каратъ, той имъ взема по 500, по 300 и 150 гроша, споредъ състоянието имъ. Кога се случи да се наклеветятъ нѣкои съпрузи, че се вѣнчали при всичко, че били роднина, владиката ги глобява 550 гроша, а попътъ който ги вѣнчалъ, аргосва и послѣ му взема 850 гр. да го прости. Освѣнъ това селото требва още непремѣнно да даде на протосингелъ 150 гроша, на челебнитетъ 350 гроша, на дяконитетъ 200, на кахведжията, чибукинитетъ и на ахчията по 50 гроша, на сензитетъ по 24 гроша, на ясакнитетъ по 100

гроша. По нѣкогашъ нѣкой селенинъ подарява пакъ самъ на владиката конче или юнче, за да го поменува. Въ което село има църква, владиката пресѣдява по една седмица и по-вече за да служи литургия. За литургия взема по 250 гроша. Въ та-  
кива села той ще свети вода и ще извади дискосъ, на който всекий ще хвърли по 5 гроша. Ще даде на всяка църква по единъ антиминсъ и ще вземе за него 350 гроша. Оставя и по единъ уставъ и по едни минеи на гръцки езикъ и взема за първи 80 гроша, а за последните по 1250 гроша; взема и отъ всяка църква по 550 гроша за служение, а така и за водосветъ по домоветѣ по 250 гроша. По нѣкои села, освѣнъ като вземе всичко горѣказаню, проважда пакъ и Турци сег-  
мени и ясакчи, че му събираятъ отъ всекиго по 50 оки жито и ячмикъ, та че взема и по 250 оки ябълки, сушени сливи,  
круши и прочее отъ селото. Това сѫщо чини и по градищата.  
Което село не е имало да му илаги глобитѣ, него обажда кле-  
ветно на турский сѫдъ и евява, че го афоресаль споредъ  
църковниятъ законъ и повелѣль на ясакчинтѣ си, та обирали  
на селенетѣ мѣдницитѣ, тенжеритѣ, чергитѣ и веригитѣ и ги  
оставили на субашитѣ. Пашитѣ и мухасалитѣ проваждатъ по  
исканьето на Гръкътъ владика гавази, че докарватъ нѣколко  
селски старѣи, на които той говори предъ сѫдинитѣ: „вие де-  
бели Бѣлгаре, азъ ви познахъ, че сте иротивни на султанътъ,  
както и на христиенската ви Вѣра, ето че се опирате и не  
ми плащате, както другитѣ султански подданици владичината“.  
Сиромаситѣ селене съ сълзи му се молятъ да ги прости и да  
ги почака до като найдатъ пари съ лихва да му се отпла-  
тятъ. Той имъ отговаря, проклинаещи безчеловѣчно всичкитѣ  
селене, мали и голѣми, и имъ казва, че докгдѣ не платятъ по  
христиенский законъ владичината му, църквата ще стои зат-  
ворена, а дѣцата имъ ще стоятъ некръстени, че не сѫ хри-  
стиене, че не испълнявали христовите евангелски заповѣди и  
не плащали заповѣданната отъ Бога и отъ султанътъ владичина.  
Ако въ нѣкое село христиенетѣ поискатъ да си подновятъ  
срутенната църква, то, по введенниятъ отъ гърковладицитетѣ оби-  
чай, требва първо да обадятъ на владиката си, че той да отпише  
въ Цариградъ на фанариотския си капукехая да извади отъ Ка-  
нията фирмансъ за дозволение, който на нинѣшне султанско време  
излиза за 250 гроша, а Гъркътъ владика показва за него  
разноски, споредъ мѣстото, 15000, 8500, а най-малко 5500

гроша. Като вземе тези нари, взима имъ и за освещението още други толкова хиляди гроша. За новъ игуменъ взима отъ мънастирът по 5500 гроша и освѣнъ това иска отъ мънастирът и взема всичко, що е потребно за ядене въ митрополията, както блажно масло, ячимикъ, плява и пр. За запопване взема 2250 гроша.<sup>1)</sup>"

Неофитъ не е исчислилъ въ горнитъ редове разнообразните злоупотребления, каквито сѫ правили гръцките владици въ разни мѣста. Той поменюва само за грабителствата, които сѫ ставали по-често и които сѫ били по-известни. Ако и да може да се рече, че всичките гореисчисленни берии на всекиадѣ и всекога не сѫ могли да се налагатъ и прибиратъ, картина, която ни рисува той, е върна по това, че на много мѣста тѣ сѫ се прибирили и че отъ тамъ само не сѫ се вземали, гдѣто не е било възможно, споредъ тия или ония обстоятелства.

Между това въ Цариградъ движението противъ гърцизмътъ, което бѣше се посрѣло съ испрашаньето на заточение Неофита и Илариона, се почва отново подиръ двѣ години. Още когато тия труженици за доброто на народътъ и на Църквата били въ Цариградъ, между тамошнитъ Бѣлгаре се родила мисъль за построяване въ столицата на империята българска църква, въ която да се събиратъ за слушанье Божественната Литургия по язикътъ си всичките прѣснати по разнитъ махали и предмѣстия на голѣмий градъ единородци. Тази мисъль се подига отново въ край на 1847 год. и полегка легка обладава всичките пребиващи въ Цариградъ Бѣлгаре, търговци и еснафи. Неѣж и пригръща, по любородие и благочестие, и самъ Князъ Стефанъ Богориди, който по онова време билъ се използвалъ вече съ голѣмо уважение и влияние както помежду Турцитъ, така и помежду всичките христиене. Съ неговото съдѣйствие и покровителство, българските еснафи въ Цариградъ, водени отъ първомайсторите си, помежду които заслужва особено споменуванье Никола Сапуновъ отъ Габрово, наедно съ българските търговци, подбуждани постоянно и тѣзи и онѣзи отъ Александра Екзарха, който бѣше пристигналъ такожде по онова време въ Цариградъ, измолватъ въ 1849 г. отъ патриаршията разрешение да се направи въ столицата

<sup>1)</sup> Глед. *Мати Болгарія*.

една особна църква за Българетѣ, което по старанието на същия князъ Богориди, се скоро облича и съ надлежний султански фирмансъ. Князъ Богориди, желаещи да види по-скоро осъществението на благочестивото и патриотическо дѣло, побѣрзва да подари обширний си домъ на Фенеръ за да се построи на неговото място българската църква. Възрадвани и признателни, Българетѣ единодушно рѣшаватъ да се посвети църквата на светаго Първомученика Стефана, въ паметъ на князъ Стефана Богориди. Понеже щело да требва много време да се пригответъ потребнитѣ за направата на църквата средства, то намѣreno било за добро да се отвори временно въ самий домъ параклисъ въ името на светаго Първомученика Стефана. На 17 августъ 1849 г. въ присъствието на князъ Богориди и на много еднородци, слѣдъ водосветъ, извѣршенъ отъ Кесарийски митрополитъ, устроението на параклисъ се почижло, и той билъ слѣдъ единъ и половина мѣсецъ вече готовъ. На 9 окт. той за пръвъ пътъ билъ откритъ за молитва на вѣрващите съ архиерейско служение, което било извѣршено, въ присъствието на князъ Стефана Богориди и множество Българи, на славенски езикъ отъ Созагатополския владика, когото патриаршията нарочно избрала да служи този денъ въ българската църква, понеже знаелъ да чете добре по славенски. Слѣдъ службата учителятъ отъ Халкийското богословскѣ училище, Неофитъ Рилски, произнесъ прилично на обстоятелството слово въ назидание на присъствуващите свои еднородци. Подиръ двѣ недѣли, а именно на 23 окт. въ българската църква служилъ вече и единъ отъ по-първите синодални владици, Кесарийски митрополитъ, който казалъ на събравши се многоброянъ народъ и слово на турски.\*)

Въ истото време, като билъ свѣршенъ параклисъ, започната била направата срѣщу него на едно каменно здание подъ название метохъ, за да има гдѣ да се прибиратъ поклонниците и други пътищи Българи, които минуватъ презъ Цариградъ. Зданието било готово подиръ шестъ мѣсеца и употребено за цѣльта, съ която е било съградено. Църквата, макаръ малка и привременна, имала своите свещеници, които извѣршвали на славенски Божествената служба всеки праздникъ, въ присъствието на много народъ. Но въ Цариградъ

\* Глед. Цариградский вѣстникъ отъ 15 и 29 откомврий 1849 год.

всека отъ по-главните църкви има за предстоятель единъ титуларенъ архиерей, който служи въ по-големите празници и бди за добрий редъ въ църквата. Българската църква, макаръ още незначителна по зданието, се е считала църква на Българский народъ. Князъ Богориди, който бѣ направилъ толкова жъртви за тая църква, требаше, естествено да пожелае да ѝ даде такожде преимущество, което иматъ по-главните цариградски църкви. Отъ друга страна всекиму отъ Българетъ бѣше желателно да се тури начало за ржкополаганье въ архиецкия санъ и Българе. Въ 1850 год. се намираше вече въ Цариградъ пристигналъ отъ Петербургъ архимандритъ Стефанъ Ковачевичъ, който бѣ ходилъ тамъ за събиранье милостина отъ страна на Рилский мънастиръ. Ковачевичъ бѣше Сърбинъ, когото Бълградското правителство, когато стъпни на сръбския престолъ Александъ Карагеоргевичъ, бѣше испадило изъ княжесгвото, като привърженецъ на князя Милоша. Въ скитаньето си вънъ отъ Сърбия, той отишель на 1848 г. въ Рилский мънастиръ и се спрѣлъ тамъ. Въ това време било току що пристигжало даденното на мънастиръ дозволение отъ Петербургъ да испрати тамъ едного отъ братята за събиранье милостина. Началството на мънастиръ, като видѣло Ковачевича доста събуденъ и развитъ, рѣшило да проводи него въ Петербургъ за тая цѣль. Ковачевичъ отива въ истата година въ Петербургъ и, слѣдъ като свършва тамъ миссията си, тръгва въ 1850 г. за да се завърне пакъ въ Рилский мънастиръ, но по пътъ се спира въ Цариградъ и се рѣшава вече да не ходи никакъ въ мънастиръ, при всичко че отъ послѣдний му стрували известие да се представи тамъ за да даде отчетъ за миссията си. Въ Цариградъ Ковачевичъ могълъ скоро да се запознае и свърже приятелство съ единъ отъ чиновниците при русското посолство, който го представилъ и на посланикъ Титова, а така и да се препоръчи на нѣкои отъ тамошните по-видни Българе, като човѣкъ достоенъ и способенъ да даде добъръ потикъ на направата на църквата, ако би да се ржкоположи за епископъ при неї. Вследствие на това, и особено като чули, че и Руският посланикъ не далъ лошъ отзивъ за него, цариградските Българе намислили да искатъ отъ патриаршията да го ржкоположи за архиерей на българската църква и за това го препоръчали и на князъ Богориди, който се рѣшава да ходатайства предъ патриаршията за ржкополо-

жението му. Патриархът обещалъ на княз Бороди да испълни ходатайството му, но требвало още да се подаде въ патриаршията една формална молба за това от страна на всичкият Цариградски Българе, нъщо което било извършено на 14 августъ 1851 год. Повиднитъ от цариградските Българе се явили този ден при патриархът и го молили формално да ръкоположи архимандрита Стефана Ковачевича за епископъ на българската църква. Патриархът склонилъ да испълни желанието имъ, и на другий ден Ковачевичъ приель посвещението си за епископъ съ титлата Ладодийский въ църкват на махлата Джубалии.

Когато ставала въ 1851 г. мълва за ръкоположението на Стефана Ковачевича за епископъ при българската църква, мнозина от цариградските Българе се заловили съ устърдие за постигането на тая целъ и по тази още причина че се надъели, че ще може по този път да се назначи по-лесно Българинъ за епархиялен архиерей. Тогава видинският Българе се били оплаквали на Портата от владиката си. Некои от цариградските Българе имали на умът си да имъ посъвътватъ да искатъ на мъстото му Ковачевича. Но от една страна скоро слѣдъ ръкоположението на последний за епископъ при българската църква се показало, че той не оправдава мнението, което бѣше съставило за него, а от друга представителът на видинският Българе се подкупва от единъ Гръкъ владика, който знаелъ малко български, та препоръчва тогози Гръка въ Видинъ, като много способенъ и добъръ архиерей, и така мисъльта да се тури Българинъ владика на видинската епархия останжла на страна.

Впрочемъ самитъ Видинци въ оплакванията си, отправени до Портата въ 1850 г. срѣщу притѣсненията на владиката, формално не искали друго освѣнъ да се опредѣли занапредъ една известна плата за архиерейтъ имъ, вместо да му се позволява да събира от христиенетъ разни берии и съ това да ги съблacha и да прави разни злоупотребления. Твърдѣ е вѣроятно, че тази мисъль имъ е била внушена от страна на правителството, защото въ това време въ висшите турски кръгове се било съставило мнѣние, по поводъ на оплакванията срѣщу владиците, че е отъ всяка страна добро да се опредѣли заплатата на всичкият владици, която да се събира пакъ отъ населението подъ видъ на особенъ налогъ, както се опре-

дѣли заплата и за граждансkitѣ управители, които понапредъ събирахъ отъ населенитето за себе си разни даждия. Това мнѣніе поддържалъ и князъ Стефанъ Богориди. Разумѣвало се, че налогът щело да събира правителството, както и другитѣ налози. За това и видимъ, че Портата доста сериозно се опитвала въ това време да накара патриаршията да се опредѣли заплата на владиците.

Отпърво рѣчта била само за заплата на Видинский митрополитъ. Портата, като указвала на оплакванията на Видинци и на тѣхното искане да се опредѣли на владиката имъ заплата, препоръчвала на патриаршията молбата имъ като основателна и справедлива, и давала на патриархътъ въ истото време да разбере, че не ще да е злѣ да стане мѣрката обща за всичките владици. Патриаршията, като не одобрявала тая мѣрка, се бавила съ отговорътъ си, но отъ подканванията и напомненията, които ѝ правело правителството, се принудила най-послѣ да покаже видъ, че тя изучва и разглежда въпросътъ. Съ тази цѣль тя свиквала нѣколко пъти събрания отъ владиците и първенците и имъ предлагала да обсѫдятъ исканието на правителството. Пръвъ пътъ такъвъ събране било свикано въ крайтъ на 1850 г. Нѣкои отъ първенците мирияне, които имали сношения съ правителствени лица, били принудени да похвалятъ въ събранието мѣрката като добра, но приело се рѣшение да се даде по първо всекиму отъ членовете на събранието по единъ преписъ отъ заповѣдта на Портата, за да могатъ да изучатъ по-основателно въпросътъ. Въ събранието, което било свикано слѣдъ раздаването на пресните, било рѣшено да се отхвърли мѣрката като нецѣлесъобразна и мячна за приспособение. Въ отговорътъ, който се испратилъ отъ патриархътъ по този предметъ до министрътъ на исповѣданятия, се расправя на дѣлго, че да събираятъ подаяния владиците отъ паствитѣ си е старъ христиенский обычай, заповѣданъ отъ самата Вѣра; че тия подаяния, ако и да били отъ началото незначителни, относлѣ требвало да се увеличатъ, понеже нуждите станали по-много. Така, напримѣръ, сега единъ архиерей, казва патриархътъ, като влѣзе въ епархията си, е обезанъ да внесе една сумма пари първо за народната касса, отъ която се посрѣдътъ повседневните разноски на централното църковно управление, второ за кассата на болниците, трете за кассата, отъ която се помага и дава милостиня на не-

имотни и сиромаси хора, четвърто за кассата на училищата, и пето за кассата на патриархът, който нѣма другъ доходъ за покриванье потребнитѣ на високий му санъ разноски. Освѣнъ това, той е длъженъ да внася ежегодно едно количество за исплащанье лихвитѣ на патриаршеский дѣлгъ, нареченъ дворенъ, и за погашение на този дѣлгъ, друго пакъ количество за обдържанието на недавно основанното богословско училище на островъ Халки и трете една сума, за помаганье на бѣднитѣ. Като внесесе вичкитѣ тия сумми, той трябва да намѣри още средства за посрѣдванье неговите собствени разноски, за исплащанье спомоществованното си на мѣстнитѣ училища и за давание помошь и милостиня на сиромасите въ епархиата си, а най-послѣ да се погрижи да върне паритѣ, които сѫ се дали за него, когато е получилъ епархиата, и да заплати и другитѣ направени отъ него при това разноски. Патриархът обеснява по-нататъкъ, че отъ много време биль останжъ обичай да събира владиката, кога пръвъ пътъ стъпи въ епархиата си, единъ налогъ подъ название *помошь*, който на мѣстѣ билъ веднажъ за всекога опредѣленъ, а на мѣстѣ се измѣнявалъ по съгласие между владиката и христиенетѣ, а така и да събира всяка година въкъ количства, отъ които единъ били опредѣлени, а други се давали доброволно. Кога се случвала нѣгдѣ распра помежду владиката и христиенетѣ, или защото владиката искалъ поб-вече отъ законното, или защото христиенетѣ се упирали да му дадатъ узаконенното, тя се свършвала или съ примирение на двѣтѣ страни, по увѣщание отъ патриаршията, или съ низложение архиерейтъ. Патриархът излага послѣ това, каквътъ е размѣрътъ на дѣлгътъ и казва, че той е достигналъ до 6,258,989 гроша и че владицитетъ требвало да внасятъ на годината за лихвитѣ на този дѣлгъ и за другитѣ разноски на патриаршията до 1,833,289 гроша. Негово светѣйшество заключава отъ всичко горѣказано, че не може да се опредѣли плата на Видински митрополитъ. Църквата е покорна, казва той, на царскитѣ повелѣния, но е длъжна да обесни, че въ историята нѣма примѣръ да се е давала плата на владицитетъ и че, ако сега стане подобно нѣщо, ще се нарушатъ узаконенията и обичаитѣ, останжли отъ старо време, и горѣчисленнитѣ разноски на патриаршията не ще могатъ вече да се покриватъ.

Везирътъ отговорилъ на тия обяснения патриархови, че обезannessъта на архиерейтѣ е да управляватъ духовнитѣ дѣла

на христиенетъ и да поучаватъ послѣднитѣ на вѣрата и на добронравие, но тѣ вмѣсто да испѣливатъ тази си обезанность и да бѫдятъ съ добрий си животъ примѣръ на народътъ, тѣ се само занимаватъ да събиратъ пари, което дава и на народътъ причина да престане да ги почита. Възражението, казва везирътъ, че, като се опредѣли заплата за Видинския владика, ще се подаде поводъ и на другите епархии да поискатъ сѫщото, и че тогава не ще можело да се събиратъ чрезъ владицитетъ пари за болници, за училищата и за бѣдните, нѣма сила, защото лесно може да се пресмѣтне, каква сумма требва на годината за тия заведения, и тая сумма да се събира отъ народътъ, а не да се оставятъ владицитетъ да взематъ подъ този предлогъ колкото щѣтъ пари отъ населението. Везирътъ препоръчва настоятелно на патриархътъ да размисли отново за този предметъ съ синодътъ и първенцитетъ на народътъ.

Патриархътъ волею неволею трябвало да внесе въ синодътъ въпросътъ за ново обсѫждане. Съставена била особена комиссия, която да го изучи и да представи проектъ за разрѣшението му. Комиссията предложила да се поканятъ Видинци, като поискатъ да се опредѣли заплата на владиката имъ, първо, да заплатятъ частъта си отъ дѣлгътъ на патриаршията, второ, да покажатъ едно надѣжно и състоятелно лице, отъ което владиката ежегодно да взема заплатата си и припадащата на епархията имъ сумма за обдѣржание на общеполезните въ Цариградъ народни заведения (разбира се заведенията на народътъ, когото викатъ турцитъ *румъ*, т. е. гръцки или по право римски, подъ което название се разумѣваха всичките находещи се подъ властта на патриархътъ христиене, но които заведения бѣха, както и всичко друго, въ властта и за ползата само на Гръцитетъ).

Въ събранието, което било съставено въ патриаршията на 8 Мартъ 1851 г., проектътъ на комиссията се приелъ по принципъ, и понеже, освѣнъ Видинската епархия, се подали били и отъ други още нѣкои епархии заявления, че желаятъ да се опредѣли на владицитетъ заплата, било решено да се пригласятъ всичките епархии да испроводятъ точни списъци на вѣнчалата си, за да може да се опредѣли, каква сумма отъ общий *дворенъ* дѣлгъ се пада на всяка, съразмѣрно съ числото на нейните вѣнчила, и колко требва тя да внася еже-

годно въ патриаршията за разносните на централното управление и за обдържание на общеполезните народни заведения, така щото когато нѣкоя пожелае да има владиката ѝ заплата, да се приема нейното желание, следъ като се задължи да внесе припадащата ней част отъ дългът и да плаща ежегодно съответствената съ числото на вѣничилата ѝ сумма за разносните на патриаршията и на народните заведения въ Цариградъ. На това събрание присъствовалъ и князъ Стефанъ Богориди. Патриархът испълнилъ рѣшението на събранието съ едно окръжно послание до всичките митрополити, което било издадено на 24 априлий.

Портата видѣла отъ всичко това, че патриаршията, като не желае да се опредѣли на владиците заплата, търси причини за протакане, и презъ юний испроводила нова заповѣдь до патриарха да се даде поб-скоро край на въпросътъ. Вследствие на това негово светѣйшество свикалъ пакъ събрание отъ синодътъ и отъ първенците, въ което се избрала една шесточленна комиссия отъ трима владици и отъ трима мириане, да издири какви именно дългове има патриаршията, колко сѫ всичките нейни доходи, таче върху основание отъ това изслѣдване да се състави проектъ на новата наредба, която требвало да се тури въ дѣйствие, кога се приеме да се дава заплата на архиерейтѣ.

Съ избирането на тая комиссия въпросътъ за опредѣлението заплата на владиците, възбуденъ отъ Българетъ на Видинската епархия, заглъхналъ. Въпросътъ за правдините на католиците и православните въ Божигробските мѣста, който се подигнѣ вече по това време, отвлече вниманието на правителството къмъ друга страна, и понеже отъ този въпросъ насъкоро се отвори и въпросътъ изобщо за привилегиите на православното духовенство въ Турската империя, който докара Кръмската война, то бѣше очевидно, че мисълъта за поправене системата и редът на управлението на Цариградската патриаршия и за удовлетворение жалбите на подвластните ней христиене требваше да се остави на страна до свършираньето на тая война.

Но въ това сѫщото време, когато въпросътъ за заплата на владиците, който занимаваше всички онни, които желаехъ поб-добро урежданье на църковните работи и който даваше и на Българетъ надежда за едно какво-годъ удовлетворение, се

така прекъсваше привременно, расправата на Българетѣ съ Гърците взе внезапно живостъ въ единъ центръ, гдѣто Гърците се мислеха по-добре обезпечени отколкото на всеко друго място изъ Българско срѣщу новото движение, което отъ денъ на денъ обземаше Българетѣ. Въ Пловдивъ на 1 септемврий 1850 г. се бѣ отворило съ пожъртвованията и ревността на чорбаджи Стоянъ Теодоровъ Чалжковъ и на неговитѣ синове българско училище, наредено и на тѣкмено така, щото да приготвя свещеници и учители. Главниятъ му учитель, Найденъ Геровъ, съ старанията на когото бѣше наредено училището, тихичко работилъ цѣла година и, когато дошло време за испитанията, пригласилъ гражданетѣ, Българе и Гърци, да дойдатъ да видятъ плодовете му. Преподаванието науки на български езикъ, косто обнаружи тия испитания, смутило водачите на елинизмътъ въ този градъ, които до тогава мислели, че гръцкиятъ езикъ за всекога ще има преимущество насрѣдъ български да биде езикъ на науката и слѣдователно да господства безъ съперничане въ всичките пловдивски училища. Тѣ се стресноватъ отъ това неочеквано за тѣхъ събитие и се улавятъ съ присмѣхъ и клевети да спѫнатъ Българетѣ и да имъ затворятъ училището. Тѣ испровождатъ до гръцките вѣстници въ Цариградъ и Измиръ писма, въ които представятъ българскиятъ езикъ, като несъстоятеленъ и неспособенъ да биде органъ на науката, и доказватъ, че съ начинътъ, който се е приелъ въ българското училище да се преподава науката, безъ изучението на филологията, прямо на единъ необработенъ езикъ, юношеството ще губи само времето си. Намѣрението на Българетѣ, провикватъ се главатаритѣ на елинизмътъ, не е друго, а да хвѣрлятъ прахъ въ очите на простите людѣ и да испядятъ за тѣхните цѣли гръцкиятъ езикъ, който имъ е увардилъ вѣрата и който отъ незапаметни времена се говори отъ жителите на Пловдивъ, толкозъ повече, че въ Пловдивъ има отдавна едно гръцко училище, въ което се преподаватъ науките на гръцки обработенъ и образованъ езикъ, и слѣдователно никаква нужда нѣмаше да се отваря училище за преподаванье науки на единъ грубъ езикъ. Съ тия и други подобни бращолевения, Гърците се мѫчеха да заподозратъ Българетѣ предъ Турците, като даваха да се разумѣе, че Българетѣ сѫ орждие на паяславизмътъ. Българетѣ не се забавиха да отговорятъ на Гърците и да опровергнатъ

тѣхнитѣ лъжи и клевети. Статиитѣ, които се печатахѫ въ *Цариградский Вѣстникъ* за отговоръ на обнародваннитѣ въ грѣцкитѣ вѣстници писма противъ българското училище въ Пловдивъ и противъ български езикъ, колкото повече подигахѫ жлѣчката на Грѣцитѣ съ иронията и силата на доводитѣ, толкозъ повече распавахѫ ревността на Бѣлгаретѣ да се учать по езикътѣ си и да отстояватъ правдинитѣ си срѣщу притезанията на Грѣцитѣ.

Но отъ статии и думи по вѣстниците Грѣцитѣ въ Пловдивската епархия минжхъ къмъ дѣла. Учителътъ отъ градъ Хаскью, иеромонахъ Атанасий Чолаковѣ, който бѣ свѣршилъ курсъ въ Одесската семинария въ 1848 г. и бѣше единъ отъ най-ревностнитѣ и най-добритѣ български учители въ онова време, като отивалъ презъ великденский распускъ на 1852 г. отъ Хаскью за Стара-Загора, билъ нападнатъ по пътътъ отъ разбойници и убитъ. Той като испънявалъ учителската си длѣжностъ, проповѣдавалъ и въ църквите слово Божие по матерний езикъ на христиенетѣ и освѣнъ това спохождалъ въ празнични дни селските училища да поучава селенетѣ и учителитѣ. Неговата полезна за събужданietо и просвѣщението на енородците ни дѣятельность е била като трѣнъ въ очите на Грѣцитѣ. Убийството на такъвзи учителъ и труженикъ, ако и да е било извѣршено негли съ цѣль само на обиранье, не можеше да не вѣзбуди подозрѣніе у Бѣлгаретѣ, че той е билъ жъртва на ненавистта на Грѣцитѣ. Скоро слѣдъ тая печална случка Пловдивский митрополитъ Хрисантъ исплѣжда изъ градътъ Хаскью българската учителка и затваря българското тамъ дѣвическо училище; той изгонва оттамъ даже българский духовникъ отъ Рила, а въ Пазаржикъ, гдѣто до тогава въ църквата се четело по славенски отъ едната само страна, запрещава да се не казва нито дума вече славенска при Богослужението. Тия постежки на Пловдивский митрополитъ не само не срѣщали порицание у Векиката Църква, но се одобрявали. Послѣдната била испратила до митрополитъ и до пловдивскитѣ първенци послание, въ което предписвала да се не нарушава никдѣ сѫществувавшій до тогава редъ, *та же е сѣча*, т. е. да се не въвожда отново славенски езикъ въ училищата и въ църквите, гдѣто той билъ замѣстенъ въ предишнитѣ тежки времена съ грѣцки. Митрополитъ Хрисантъ показвалъ всекиму това послание за єправдание на постежкитѣ си.

Но този владика не възбуждалъ оплаквание помежду Българетъ само съ преслѣдване езицъ и учителитъ имъ. Той не по-малко навлякълъ тѣхното негодование отгорѣ си още съ грабителството и жестокостта, съ която събиралъ воитията си и другитъ владишки берии. Жителитъ отъ Хаскьойската каза се оплаквали нееднократно за това срѣщу него и най-послѣ съ документи доказали, че той събрали отъ тѣхъ много повече отколкото е било уречено. Владиката обѣщалъ да върне количеството, което е билъ надзелъ, но той билъ далъ това обѣщане само съ цѣль да спечели време. Негово преосвещенство чакалъ емирнаме отъ Цариградъ за заточението на хаскьойския първенецъ Христодула, когото мислилъ за главенъ виновникъ на оплакванията срѣщу неговото грабителство. Емирнамето пай-послѣ пристигнало, но благодарение на справедливостта на тогавашниятъ Пловдивски мютесарифъ, Али-Исмаилъ паша и на защитата на първенците Турци и Българе отъ Пловдивъ, Христодулъ могълъ да докаже предъ управителниятъ съдъ (идаре междлисп), че обвиненията противъ него сѫ клевета, и да избѣгне заточението. Така сѫщо се оплаквали срѣчу притѣсненията и грабителството на владиката и жителитъ отъ другитъ кази. Въ „Цариградскиятъ Вѣстникъ“ отъ февруари, мартъ и априли 1853 г. има напечатани много писма отъ Пловдивъ, въ които подробно се описватъ тия притѣснения. Въ тѣхъ се говори начасто и за клеветитъ, до които прибѣгвалъ владиката Хрисантъ, за да заподозри предъ правителството Българетъ и съ това поблеспо да строши тѣхното съпротивление на неговитъ намѣрения. Доказателствата, които имали Българетъ за грабителството на владиката, били впрочемъ така убѣдителни, щото управителниятъ съдъ на санджакътъ, въ който се разглеждали оплакванията имъ, рѣшавалъ по нѣкога да върне владиката онова, щото неправедно били взели неговитъ бирници.

Забѣлежително е, че въ това време ослѣпенитето на Гърцитъ бѣше толкова още голѣмо, щото намѣсто да разумѣятъ, че се е приближилъ крайътъ на тѣхното господство надъ Българетъ, таче или да се оставятъ отъ мечтата си за насилино властоване надъ тѣхъ или да имъ даджтъ едно удовлетворение съ нѣкое вовремни устѫпки и реформи, тѣ отъ една страна насърдчавахъ Пловдивскиятъ владика да слѣдва неослабно борбата срѣчу паствата си, като му казвахъ, че той ще придобие

славата на Фотия, а отъ друга се стараехъ да заподозрятъ пловдивскитѣ Българе предъ другитѣ православни, като увѣрявахъ, че тѣ сѫ се подигнжли противъ владиката си, вслѣдствие на интриги отъ миссионеритѣ.

Борбата между Българе и Гърци, която отъ денъ на денъ вземаше вече иб-остръ характеръ, се впрочемъ скоро спрѣ, вслѣдствие на избухваньето между Россия и Турция война, която по гигантскитѣ си размѣри требаше да погълне всичкото вниманіе на Вѣстокъ и на Западъ въ течението близо на три години.

---

## Глава II.

Влиянието на Кръмската война върху вътрешната политика на Турция и нейният планъ за дѣйствие по отношение къмъ Българетъ посълъ тая война. — Злото отъ упорството и ослѣпенитето на Гърците. — Надѣждите, възбудени отъ Хатти-Хумаюнътъ, издаденъ на 1856 г., и заявението, направено на Портата по поводъ на този хаттъ отъ Българетъ. — Прискърбното обнасение на гръцкитъ владции въ Пловдивъ, Търново и други мѣста и борбата между тѣхъ и Българетъ презъ 1856—1857 г. — Оплакванията на Българетъ срѣщу гръцкитъ владци чрезъ печатьта и особено чрезъ франц. органъ *Presse d'Orient*, и отговоритъ на гръцкитъ публицисти. — Пътътъ указанъ въ Хатти-Хумаюнътъ отъ 1856 год. за подобренето въ управлението на религиозните общини. — Приказътъ и инструкциите на Портата до Цариградския патриархъ за изпълнение предписането на този Хатти-Хумаюнъ. — Свикването събрание за това въ патриаршията и неговите рѣшения. — Словото на Стеф. Карапеодори, сказано за оправдане тия рѣшения и отговорътъ върху него отъ Българска страна. — Новото расположение на умоветъ помежду Българетъ вслѣдствие рѣшенията на свиканото събрание — Просбата имъ до правителството за отдѣление отъ гръцкото църковно управление. — Стълкновения помежду Българе и Гърци въ Пловдивъ и други мѣста по времето на застѣданията на събранието. — Настройчанията на Гръците изъ Атина. — Арго сваньето поповетъ на българската въ Цариградъ църква отъ патриаршията и безплодното старание на католицката пропаганда да се въсполозва отъ този случай. — Влиянието на Цариградската българска община помежду другите общини. — Побужденията за възлагане достолѣпенъ български храмъ въ Цариградъ и залягането основния камъкъ за такъвъ храмъ. — Откриването усиленна дѣятельность помежду Българетъ отъ страна на католическата пропаганда. — Обръщането на Кукушъ Илариона Макарвополски и назначението архим. Партения за Полински епископъ. — Опасностите за Православието помежду Българетъ отъ непрестанните интриги на латинската пропаганда и отъ упорството на гръцкото църковно началство. — Необходимостта да се направи нѣщо рѣшително и впечатлително за да се удържи народътъ въ Православието.

Кръмската война има послѣдствия твърдѣ важни за бѫдещата сѫдбина на Турската империя и на народите, които ѝ населяватъ. Слѣдъ тая война турските държавни мажъе си съставихъ убѣждение, че спасението на Турция е въ тѣсното ѝ сближение съ западните държави и въ създаваньето вътре въ империята положение на работитъ, което да не дава възможност на Россия да се мѣси и да упражнява напрещното си влияние между подчиненните на Султана христиенски населения.

Поводъ за Кръмската война дадохъ привилегии на Православната Църква въ Турско, на която принадлежи самъ

Руский царь и Руский народъ. Да се подбудятъ прочее смѣщенія и разногласия въ тая Църква, да се похули и унизи тя въ лицето на висшитѣ си представители и да се смали числото на нейнитѣ послѣдователи въ полза на Римската, требваше да се покаже както на Турцитѣ, така и на тѣхнитѣ западни съюзници, твърдѣ съобразно съ политиката, за която тѣ пролѣхъ порои кръвь и похарчихъ милиони. Този планъ требваше особено да привлече вниманието на Франция, която открай е тѣрсила да увеличва влиянието си по Вѣстокъ чрезъ распространението католицизмътъ между послѣдователитѣ на вѣсточнитѣ исповѣданія. Наполеонъ III имаше да добие двойно обаяние въ очитѣ на французското духовенство и на всичката Католическа Църква, ако съ неговото покровителство послѣдната направеше нови завоевания на Вѣстокъ, слѣдъ кръво-пролитната война, за която тя го наихтствова съ горещи молитвствования и благословенія. Да се отложчатъ отъ Православието, за да се присъединятъ къмъ Римската Църква и влѣзятъ така въ орбитата на Франция славенскитѣ най-наче племена, които всекога сѫ питали съчувствие и любовь къмъ единновѣрната тѣмъ и единоплеменна Россия, даваше, очевидно, важенъ превѣсъ на влиянието въ Турско на тицеславна Франция, чието оржжие щомъ бѣ се увѣнчало съ блъскавъ успѣхъ. Мисъльта бѣше примамлива и за Французитѣ и за Турцитѣ Послѣднитѣ, убѣдени въ онова време, че тѣхнай единственъ неприятель е Россия и че западнитѣ държави намиратъ сѫщественъ интересъ да противодѣйствуватъ на тая държава по вѣсточната политика, съ радостъ приемахъ отъ тѣхъ всеки съвѣтъ, който имаше за предметъ смаление на нейното влияние въ Турско между населениета на империята.

Но Гѣрцитѣ, макаръ и да видѣхъ тутакси слѣдъ Крѣмската война, че Турското правителство ще благоприятствова отсега на западнитѣ пропаганди и че послѣднитѣ, а особено католическата, ще усилиятъ дѣйствията си и ще гледатъ да се ползоватъ за цѣльта си отъ всеко благоприятно обстоятелство, не помислихъ, за съжаление, да се постави Православната Църква частъ по-напредъ въ положение, въ което да може да издържи безъ вредъ всичкитѣ нападения, които тя имаше да испита отъ тия пропаганди, т. е. да се направятъ преобразования по управлението, които да подигнатъ достолѣнието на Църквата и да удовлетворятъ справедливитѣ жалби на разнитѣ

племена, които ѝ съставляватъ. Обладани отъ своята любима мечта за господство надъ всичкитѣ православни населния въ империята, тѣ не промѣниха системата си даже и тогава, когато видѣхѫ, че католическата пропаганда отъ денъ на денъ все повече придобива послѣдователи между отдѣлнитѣ лица въ България. Тѣ показахѫ таквозъ упорство предъ очевидната опасностъ за Православната Църква, щото накарахѫ всекиго да се усъмни въ тѣхната преданостъ на нейнитѣ висши интереси.

Въ това положение какво требаше да правятъ Българетѣ? Можехѫ ли тѣ търпѣливо да носятъ духовното иго, което бѣх имъ наложили Гърци, само отъ една глубока преданостъ къмъ Православието, когато висшитѣ пастири на Църквата не щехѫ да знаятъ нищо повече освѣнѣ да прибираятъ доходитѣ си и да крѣпятъ съ помощта на турската властъ господството на гърцизмътъ въ ущърбъ на българската и другите православни народности? И да поишехѫ иѣкои отпомежду Българетѣ да се спре всеко движение срѣщу грѣцкитѣ владици съ цѣль да се не улеснява дѣлото на пропагандитѣ, тѣ не можехѫ да иматъ успѣхъ. Неправдитѣ и злоупотребленията на грѣцкитѣ владици, освѣнѣ че сами по-себе си не можехѫ да се тѣрпятъ, се рисувахъ всеки денъ предъ очите на народътѣ отъ органитѣ на католическата пропаганда съ най-живи шарове.

При това, слѣдъ войната, единъ новъ султански хаттъ расшири началата на справедливостъ и на напредѣкъ, положени отъ Гюлханский Хатти-Шерифъ. Това бѣше Хатти-Хумаюнътъ отъ 1856 г., който прогласи равенство въ правдинитѣ помежду мусулмане и не-мусулмане и пълна свобода на вѣроисповѣданіята, подтвърди на ново обѣщаниетѣ отъ Гюлханийский Хатти-Шерифъ гаранции за охранението на имотътъ, честътъ и животътъ на всекиго въ империята и заповѣдавше да се произведатъ въ управлението на всичкитѣ християнски общини съобразни съ потребностите на всичкътъ преобразования. Този султански хаттъ, чеченъ тѣржествено по всичкитѣ градове на империята въ присъствието на иб-личнитѣ хора отъ Турци и християне, възбуди навсекждѣ надеждата за подобрене на работитѣ, ободри и одѣрзости всичкитѣ онеправдани да искатъ правда и милостъ. И ето още върховният везиръ, Аали-Паша, не бѣше се върналъ отъ Парижкий конгресъ, на който се заключи мирътъ, а Българетѣ направихъ на намѣст-

никътъ му, Къбржли-паша, заявление за премахване отколовната неправда, която търи Българский народъ отъ гръцкото духовенство. По-първите отъ цариградските Българи, снабдени съ пълномощия отъ външните си съюзници, поискаха тутакси слѣдъ обнародването на Хатти-Хумаюнъ, аудиенция отъ везирския намѣстникъ, на която, съ прошение въ ръка, му показвахъ желанието на Бълг. народъ да се удостои сега, като се откри нова ера, съ внимание и милост отъ султ. правителство. Прошението, съ което се представили тѣ предъ везирския намѣстникъ, било нарочно съставено въ думи твърдъ общи. Просителите не били увѣрени, да ли не ще се зловиди на негово височество да му се искаше пряко желанието на народътъ. Къбржли-паша билъ принуденъ да иска отъ тѣхъ словесно обяснение, което му се и дало. Просителите му казали, че Българский народъ желае да не е, каквото е билъ досега, подчиненъ на Гърци, но да се ползова съ равни права по църковното управление и, между другото, съ правдината на контролъ върху доходите, които се прибиратъ отъ Българско и разносватъ по църковното управление. Къбржли-паша, като човѣкъ бѣрзъ и непритворенъ, не скрилъ отъ българските представители мъчното имъ, които ще срѣщне тѣхното исканье, но пакъ имъ казалъ, че правителството ще гледа да направи, което е възможно.

Въ това време, обаче, когато, съ повсемѣстното обнародване на Хатти-Хумаюнъ отъ 1856 г., у Българите се зароди поджива надѣжда да възстановятъ потъкашните си правдии, и въ Цариградъ бѣ се вече направила формалната постъпка за това отъ името на цѣлий Българский народъ, иѣкои отъ владиците по българските мѣста не само не щеха да разумѣятъ, че времената се измѣниха и че Църквата, обиколена отъ врагове, се намира въ твърдъ критическо положение, но още така злѣ се обнасяхъ съ паствите си, така надменно посрѣщахъ справедливите имъ домогвания, щото можеше да се покаже, като че да ги бѣ иѣкои нарочно турилъ да распалватъ ненавистъ и вражда между двата единовѣрни народи, Българи и Гърци. Съ такова достоосаждно поведение се отличихъ Пловдивскиятъ митрополитъ Хрисантъ и Търновскиятъ Неофитъ. И двамата тия висши представители на Църквата бѣхъ влѣзли въ ожесточенна борба съ паствите си и не се стѫпсвахъ предъ никакви средства за да съборята

противниците си. Целът Българский народъ съдържало съ противнико външното внимание фазитъ на тая борба и се наостреваше все иб-вече и по-вече противъ иноzemството духовенство, което, освъръ като го ограбваше, тъпчеше още и народността му.

Пловдивският митрополитъ, Хрисантъ продължи и следъ Кръмската война оная несъобразна съ званието на архиепископ и отецъ обноска, която бъше възбудила противъ него отъ по-преди още силно негодование помежду всичките Българи на епархията му. Насърдчаванъ отъ еднородците си, той и въ новата тая ера развиващо своята енергия сръщу Българетъ. Като се мъжеше съ всекий начинъ да извади по-вече пари отъ паствата си, той не преставаше да гони Българският езикъ и тъпче възраждащата се българска народност, да затваря българските училища и да подкрепля гръцките. Въздействие на неговите распореждания въ Пловдивския църкви не можеше да се каже вече нито една дума по славянски. За да надвие на Българетъ, той все повече и повече гледаше да ги представи подозрителни предъ Портата. Неговите рапорти до иатриаршията, въ които домогванията на Българетъ за по-добро и по-справедливо управление по дѣлата на епархията и на общината въ Пловдивъ се представеха като несъгласни съ узаконенния въ империята редъ и противни на видовете на сълтанското правителство, не се прекъсваха. Владиката хванялъ още да добавя въ тия рапорти изрично, че Българетъ не сѫ върни подданици на сълтанъ и че у тѣхъ владѣе революционенъ духъ. Въ началото на 1857 година той се рѣшилъ да направи съобщения отъ този видъ и преко на Пловдивския мютесарифинъ<sup>1)</sup>). Това било по случай на учреждането съвѣтъ, който се събиралъ въ митрополията за да разправя училищните и църковните дѣла на градътъ и който понѣкога разглеждалъ распри между родители и чеда, между братя, сестри и други роднини, кога бихъ това пожелали сами сваденините страни. Понеже се често случвало да засъдаватъ въ този съвѣтъ людѣ, които не се ползвали съ довѣрие и почетъ помежду съгражданетъ си и които не рѣдко злоупотреблявали съ църковно-училищните сумми, то благонамѣренните граждани молили владиката, и негово преосвещенство да съгласието си, да се нареди съвѣтъ по-

<sup>1)</sup> Глед. дописки изъ Пловдивъ въ броеветъ на Царигр. Вѣстникъ отъ 16 февр. и отъ 2 мартъ 1857 г.

добрѣ, а именно да се избератъ по двама души отъ всека махла за негови членове и да се състави единъ правилникъ, по който ще гледа той подлежащитѣ нему дѣла. Съвѣтниците били избрани и правилникътъ съставенъ, но владиката скоро съгледалъ, че нито съставътъ на съвѣтътъ, нито правилникътъ отговарели на неговитѣ смѣтки. За да се развали станжлото и се върне напрений безконтроленъ редъ, който давалъ широко място на своеолието на митрополитът и на неговитѣ людѣ измежду привѣрженниците на елинизмътъ, Хрисантъ отива да казва на пашата, че стремленията на Българетѣ го турятъ въ голѣмо затруднение, че тѣ си научили да учредятъ въ митрополията едно отдѣлно межкеме, едно отдѣлно управление отъ онова, щото е наредило султанското правителство, и за това искатъ да иматъ особенъ печатъ и особенъ правилникъ; че той въобще съглежда у Българетѣ духъ на непокорство и съпротивление на поставенитѣ отъ султанътъ власти и на узаконеній редъ и има силни съмѣнія за тѣхното вѣрноподданничество.<sup>1)</sup> Турцитѣ, колкото и да не били до тогава съгледвали у Българетѣ нѣщо подобно на опова, що имъ казвалъ за тѣхъ митрополитътъ, естественно, не можехъ да оставяъ безъ внимание такива важни съобщения отъ страна на духовниятъ началникъ на мястото, който въ качеството си на милletъ башъ (народенъ началникъ), се считаше като отговорно лице за всичко, що можеше да се върши помежду народътъ, на който той е официаленъ представителъ предъ гражданскаята власть. Българетѣ, ако не искахъ да останжтъ подъ подозрѣние, требаше да изобличатъ обвинителътъ си предъ надлежната власть. Между архиастирътъ и паствата се залови формаленъ процесъ, който отъ Пловдивъ се пренесе въ центрътъ на вилаетътъ, Одринъ, а оттамъ въ столицата. Тукъ предъ *Ахками-Адлие* (висший съдъ за всеко дѣло) Българетѣ могожда опровергнатъ всичките обвинения на духовниятъ началникъ и отецъ и да се оправдаятъ. Веднажъ, като се оказахъ безосновни доноситѣ, съ които владиката мислеше да обори Българетѣ, на оплакванията, които послѣднитѣ бѣхъ нееднократно заявявали противъ него и отъ които една частъ се бѣ доказала вече предъ мястини Пловдивскии управителъ съ-

<sup>1)</sup> Глед. дописки изъ Пловдивъ въ броевете на *Цариград. Вѣстникъ* отъ 16 февр. и отъ 2 мартъ 1857 г.

вътъ, не можеше да се не даде пълно удовлетворение. Въ началото на 1857 г. митрополитъ Хрисантъ, по синодално рѣшение, се премѣсти въ Измиръ, а въ Пловдивъ се назначи Измирский владика, Паисий.

Борбата между Търновският митрополитъ Неофита и епархията му не бѣ по-малко шумна. Неофитъ, изведенъ отъ Търново въ 1846 г., вслѣдствие прошенията, които бѣше подала срѣщу него епархията му при заминуваньето на Султанътъ въ тая година презъ България, се непрекъснато води въ 1849 г., слѣдъ трагическата смърть на митрополита Атанасия, отново на Търновската катедра. Това той сполучи, благодарение на непомѣрнитѣ задължения, съ които се бѣ нагърбилъ предъ Фенеръ, и на голѣмитѣ обѣщания, които бѣ далъ въ Търново чрезъ тамошнитѣ си приятели. Между другото той бѣ увѣрилъ Търновци, че ще се откаже отъ една голѣма частъ на владичината си въ полза на мѣстните училища, стига само да го приематъ жителитѣ пакъ за свой архиастиръ. Въ това сѫщото време, когато неговитѣ приятели въ Търново, за да расположатъ умоветѣ въ негова полза, разгласявали съ най-голѣми похвали обѣщанията и благитѣ му намѣрения, случва се и неочекванната смърть на митрополитъ Атанасия. Самоудоволието на послѣдният, ако и да даваше поводъ да се мисли, че негли той е билъ жъртва на презмѣрната ревностъ на нѣкого отъ приятелитѣ на предишният владика, които въ желанието си да видятъ по-скоро угодниятъ архиастиръ, не съ имали търпѣние да дочакатъ редовното освобождение на катедрата отъ Атанасия, но това странно и необикновено обстоятелство не побѣрка на Неофита да дойде въ Търново, за да земе пакъ митрополитската катедра. Мирътъ обаче между пастиръ и паствата пакъ не трая дѣлго. Неофитъ не испълни обѣщанията, които бѣ далъ, и почни да върши всичко онова, което по-напредъ бѣ възбудило оплаквания срѣчу него. Единственната разница, която сега се забѣлежи въ него, бѣше тая, че той сега гледаше да бѫде въ добри отношения съ по-преднитѣ хдра не само на епархиалният градъ, но и на всичкитѣ по-голѣми села отъ епархията. Даже той предпочиташе сега да бѫде по-вече угоденъ на първенците отъ по-голѣмите села, отколкото на голѣмите отъ градътъ Търново. Опитътъ го бѣ научилъ, че първите иматъ по-голѣмо влияние въ дѣлата на епархията, отколкото послѣдните. Но тази

предпочитителна угодливост сама по себе си не стигаше да се поддържа мирът помежду владиката и паствата, толкозъ повече, че да се угоди на всички по-влиятелни хора не бъвъзможно. Неофитъ пренебрегиж главното условие, съ което се придобива любовта на населението, т. е. нелюбостяжанието и отеческото попечение за неговото добро. Негодоването, което възбудих отново въ епархиата грабителството и произволът на владиката, се попрътка през Кръмската война, но щомъ послѣдната се свърши, то избухна съ всичката си сила. Епархиията се отново повдигна срѣщу Неофита, но тозъ пътъ далечъ не така единодушно, каквото въ 1845 и 1846 г. Владиката намѣри възможность сега да парализува отчасти гонението противъ него. Нѣкои отъ по-първите Българе на градътъ Търново бѣхъ закупвали презъ Кръмската война бегликътъ на овцетъ и бѣхъ си позволили голѣми злоупотребения при събираньето на този налогъ. Чорбаджийтъ на по голѣмитъ села отъ епархиата бѣхъ вече обнаружилъ тия злоупотребения и искахъ да се възбуди преслѣданье срѣчу закуповачите на бегликътъ. Неофитъ прие страната имъ и отказалъ да тури печатътъ си върху мазбатата (опредѣление) на управителниятъ съвѣтъ, съ която се одобряваха дѣйствията на закуповачите по събираньето на налога. Вслѣдствие на това всичката епархия се раздѣли на двѣ партии. Едната съ закуповачите бѣше противъ владиката, а другата съ владиката противъ закуповачите. При всичко, че закуповачите не бѣхъ невинни, но понеже тѣхниятъ личенъ интересъ се прикриваше съ булото на патриотизътъ и на радѣнието за доброто на народътъ, то по-голѣмата частъ отъ населението се обади срѣчу владиката. Всичката епархия се развѣли. Всека отъ двѣтъ партии гледаше да събере повече подписи върху арзухалитъ си, за да покаже, че народътъ е съ нея. Неофитъ, за да обори по-лесно противниците си, счете за добро да испроводи въ Цариградъ предании нему хора. Закуповачите, които предвождаха противната на владиката партия, като видѣхъ това, се затекоха и тѣ тутакси въ столицата. Понеже закуповачите имахъ за ортаци по събираньето бегликътъ и нѣкои отъ по-първите Турци на градътъ Търново, то въ движението противъ владиката зехъ участие и мнозина отъ бееветъ, а чрезъ тѣхъ и една часть отъ турското население. Вслѣдствие на взаимните обвинения на двѣтъ партии, Портата се принуди

да преважда нѣколко пѫти единъ слѣдъ други особенни комисари отъ Цариградъ за разгледванье дѣлото върху самото мѣсто. Единъ отъ тия комисари земахъ страната на владиката, а други страната на неговите противници. Понеже се уловихъ дири отъ злоупогребенията на закуповачитѣ и на ортацитѣ имъ Турци, а при това владиката бѣше пустяжъ въ ходъ клевета, че Бѣлгаретѣ били непокорни и невѣрни на султанътъ, то се хвѣлихъ въ тѣмницата и Турци и Бѣлгаре.<sup>1)</sup> Клеветата за непокорство и невѣрность къмъ Султанътъ се е всекога имала отъ гѣрцкитѣ владици, като най-сгодно оружие за оборванье и стѫпканье на Бѣлгаретѣ. Бѣлгарското народно предание<sup>2)</sup> дору и за упразднението на Бѣлгарската патриаршия не знае друга причина освѣнъ клеветата на Цариградски патриархъ, че Бѣлгаретѣ сѫ готови да се повдигнатъ противъ султанътъ и да си върнатъ царството. Тѣрновскиятъ митрополитъ Неофитъ бѣше отъ ония Грѣцки владици, които сѫ умѣли най-хитро да употребяватъ това оружие, като сѫ се престрували сами за най-предани на султанското правительство. Въ крайтъ на Крѣмската война, на Неофита билъ даденъ орденъ меджидие, който му окачилъ на шията самъ управителътъ Галибъ наша, въ присъствието на първенци отъ Турци и Бѣлгаре. За да искаше вѣрноподанническата си признателностъ, владиката отишъ, отъ конакътъ съ орденътъ

<sup>1)</sup> Въ дописките на *Presse d'Orient* и на *Париж. Вѣстн.* изъ Тѣрново презъ 1856 г. има много указания та тия събития.

<sup>2)</sup> Това предание е записано въ единъ отъ преиспитѣ на Историята на Иеромонаха Паисия отъ Самоковъ съ слѣдующитѣ думи: „*Патриархъ Нѣкто Цариградски, алу наслѣдникъ*, діаволу другъ, вторыи *Јуда, новый Ария* отшолъ при Царя Селима на поклоненіе и сказалъ ему: царю многолѣтний, есть твои поданныи Болгарскій родъ, суровы человѣцы, въ бранѣхъ непобѣдимы, и аще не смиришъ ихъ до конца, то паки въстанутъ на тебе и возмутъ землю свою отъ тебе, но да разоришъ начальни мѣста ихъ и градоначальниковъ ихъ, и тогда будешъ миренъ отъ брани... Тогда Султанъ съ великою яростю возвреъ на него, въпроси его: да гдѣ есть началное мѣсто ихъ? Рече же патриархъ Селиму: имъ есть столітній градъ Терново, въ Оракіи Адрианъ-градъ. Тогда воста съ великимъ гнѣвомъ на Болгарію въ лѣто Христово 1522. Селимъ самъ разори Оракію отъ Адрианъ-градъ до Срѣдецъ-града, а единъ каймакамъ Мурза татарскій сось 46 тысячами войска татарска по краи Дунава и Стара Планина вси разсыпаша отъ Чернаго моря до Видинъ, а въ Македонію посла своего везиря сось 33 тысячи войска, начавъ отъ Драма даже до Босна, все потурчилъ, Доспатъ планина тогда истурчилъ, Есипину, Крупникъ, Кочени вси тогда истурчили... Тогда и Тѣрновскиятъ патриархъ огнемъ сожегоша и патриарха мечемъ заклаша. (Гл. статията: „Отецъ Паисий, неговото време, неговата история и ученицитѣ му“ въ кн. IV на *Периодическото Списание на Бѣлгарското Книжковно Дружество* въ Браила, 1871 г.)

на шията, право въ църквата и служилъ тамъ молебенъ за здравието и дълголѣтието на Султанътъ. На другий денъ такъвз молебенъ се челъ, по негова заповѣдъ, и въ всичкитѣ църкви на градътъ Търново. Въ сѫщата година Неофитъ говорилъ въ денътъ на Светите Апостоли проповѣдъ, въ която се показалъ толко зъ угодливъ къмъ Турцитѣ, щото ги представилъ съ христианетѣ за членове на едната отъ вѣка сѫществуваща всемирна Църква Божия. Проповѣдъта се напечатала, по негово желание, въ всичкитѣ цариградски вѣстници. Неофитъ очаквалъ всеобща похвала, но гръцкитѣ публицисти, вмѣсто похвала, подигватъ срѣщу него глѣчъ, че проповѣдавалъ ересъ, и Неофитъ прибързва да се откаже отъ авторството на напечатанната проповѣдь. Презъ лѣтото на истата 1856 година се случва въ Габровската околия едно малко вѣстническо движение, извѣстно и до сега въ околията подъ название: *Дѣдовата Николова работа*, споредъ името на глагавтарътъ му, дѣда Никола. То е било толко зъ нищожно, че не може и да се назве вѣстание. Макаръ, че когато дѣдо Никола се появилъ въ околията съ четата си отъ десетина юнаци, тукъ-тамъ му се показало съчувствие отъ страна на младежитѣ, но никой отъ тѣхъ не го послѣдвалъ сериозно, и когато се чуло, че идятъ заптиета срѣчу вѣстанницитѣ, дѣдо Никола останжъ само съ десетината души, съ които билъ дошелъ въ околията. При поеваваньето на заптиетата и тѣзи десетъ души се разбѣгали. Това нищожно само по себѣ си движение толко зъ добре идео обаче на смѣткитѣ на митрополитътъ Неофита, толко зъ му помогало да хвѣрли подозрѣние върху Бѣлгаретѣ, да сплаши и обори противниците си, щото послѣднитѣ хванжли да се съмниватъ и да вѣрватъ, че негли самъ владиката го е устроилъ, за да имъ надвие по-лесно и да притѣпче всеко противъ него негодование.<sup>1)</sup> Каквато и да е била причина на дѣдовото Николово дѣло, но то даде вѣзможностъ да се подозрятъ и запрѣтъ мнозина Бѣлгаре, като съмнителни и съучастници въ него, а така и да се препоръчи на правителството владиката Неофитъ, като добъръ стражъ на интереситѣ на държавата въ Търновската епархия и да се даде по-голяма вѣра на неговитѣ думи за бунтовничеството на Бѣлгаретѣ. Патриаршията взела таожде поводъ отъ вѣста-

<sup>1)</sup> Глед. *Царигр. Вѣстникъ* отъ 18 май 1857 г.

нието на дѣда Никола да се покаже преданна на оттоманската власть. Тя испратила въ Търново единъ екзархъ съ спомодално писмо до митрополитътъ, въ което съвѣтвала Българетъ да стоятъ мирни, да се не бунтуватъ и да не правятъ никакви несъгласни съ обезапността на върноподданици, постъпки. Това писмо направило твърдѣ тежко впечатление помежду Българетъ. То като че да било написано съ цѣль да подтвърди, че помежду Българетъ наистинѣ има хора подозрителни и бунтовници. Такова поне тълкование му се дало тогава помежду нашите еднородци, и за това тѣ се възели да се оправдаватъ срещу навѣтите му чрѣзъ Французските вѣстници въ Цариградъ.<sup>1)</sup> При всичките си, обаче, разнообразни интриги владиката Неофитъ не може да сполучи, щото желаше, т. е. да надвие на народната партия, която искаше испъжданьето му отъ Търново, та да остане и за напредъ Търновский митрополитъ. Въ крайтъ на мартъ 1857 г. той се повика въ Цариградъ, отгдѣто вече не се върнал въ Търново. Въ слѣдната година се назначи въ Търново новъ митрополитъ Гръкъ въ лицето на Григория, който до тогава бѣше владика въ Митилини. Патриаршията може и тозъ пакъ да остави безъ испълнение желанието на епархията да ѝ се назначи владика отъ българска народность, но бѣше принудена да търси между гръцките архереи человѣкъ, който да знае български езикъ, и такъвъ тя намѣри въ лицето на Митилинския Григория, който при всичко че бѣ съдѣлъ двадесет и петъ годинъ епископъ въ Струмица, едвамъ можеше да каже криво-лѣво нѣколко думи по български. Патриаршията се оправдаваше съ него, че направила за Търново онова, което е длѣжна да направи, т. е. да проводи тамъ архиепископъ, който може да поучава паствата си на езикътъ ѝ, маркъ че Григорий толко-злѣ говореше язикътъ на новата си паства, щото бѣше хиляда пакъ по-добре за архиерейското му достолѣние да не дѣрзнува да говори по български. Нему било сѫдено впрочемъ да биде послѣдниятъ Гръкъ владика въ древне-престолниятъ български градъ.

Когато борбата се водеше съ такава живость презъ 1856 и 1857 година противъ гръцизмътъ въ Пловдивъ и Търново, не оставахъ, разбира се, равнодушни къмъ дѣлата на влади-

<sup>1)</sup> Гл. *Presse d'Orient* въ Цариградъ. *Българникъ* отъ 7 февр. 1857.

цитъ си и Българетъ по другитѣ мѣста. Така по онова време нееднократно се оплаквахъ срѣщу владиката си Дионосия Българетъ отъ Силистра, че по жажда за пари той увеличилъ платата за вулитъ, дозволявалъ незаконни съружества и възбранивалъ да се чете по славенски въ църквата, и че събранитѣ за направата на църква пари той употребилъ за въздигание владишкій конакъ, и вслѣдствие на тия оплаквания въ Силистра биде проводенъ патриаршески екзархъ.<sup>1)</sup> Отъ Скопия негодувахъ противъ митрополитътъ си Иоакима, че изгонилъ дѣятелниятъ български учитель Иордана Х. Константинова, като го иаклеветилъ предъ властитъ, че билъ съвѣтвалъ народътъ да не плаща данъци. Въ София роптаехъ противъ владиката Гедеона, че той помежду другитѣ разни злоупотребения произнасель отлъченъ отъ Църквата за скверенъ придобитѣкъ. Отъ Одринъ се дигаше голѣма връва, че тамошниятъ владика не позволявалъ на Българетъ да четятъ на славенски въ собственната имъ църква, която имать въ ма-халата Кирилихана, преслѣдавъ българските учители, налагалъ гръцкий язикъ и клеветилъ Българетъ, че били немирници.<sup>2)</sup>

Оплакванията отъ разни мѣста се заевявахъ на правителството и на патриаршията, но въ сѫщото време се изразявахъ и презъ печатътъ. Истина, че до 1859 година въ Турската империя се издаваше само единъ български вѣстникъ, и той бѣше незавидниятъ *Цариградскии вѣстникъ*, който за първъ пътъ се появи въ 1848 год. и се издаваше по веднажъ въ недѣлята на неголѣмъ листъ, но за оплакванията си противъ гръцкото духовенство Българетъ имахъ на расположението си, освѣнъ български листъ, и французский въ Цариградъ органъ *Presse d'Orient*, който по политически съображения на драго сърдце отъареше сълноветъ си за тая цѣль. Редакцията на този иослѣдниятъ вѣстникъ сама съставеше цѣли дописки възъ основание отъ извѣстията, които ѝ се съобщавахъ отъ разни мѣста. Нерѣдко тя и сама излѣзваше съ особени статии да доказва правдинитъ на Българетъ и да осужда дѣйствията на гръцките владици. Често нейниятъ главенъ редакторъ печаташе за тая цѣль и открити писма до

<sup>1)</sup> Дописка въ *Presse d'Orient* отъ 19 ноември 1857 г.

<sup>2)</sup> *Царигр. вѣсти.* отъ 1 и 9 мартъ, отъ 6 април. 1857 и отъ 18 януар. 1858 г.

патриархътъ, които носеха поднисътъ му. Помежду многото друго, французский органъ порицаваше гръцкото духовенство и за това, че не се погрижило да се печататъ нѣгдѣ въ Турско Богослужебнитѣ славенски книги, които се употребяватъ въ българскитѣ църкви, вслѣдствие на което Българетѣ се били принуждавали да купуватъ Богослужебнитѣ книги, които се печататъ въ Россия и които съдѣржатъ молитви за Руский царь.<sup>1)</sup> При всичкото си притворство вѣстникътъ не можеше да скрие отгдѣ произлиза неговото съчувствие къмъ Българетѣ. Нему сѣдѣхъ като трънъ въ очите свѣрзкитѣ на Българетѣ съ Россия. Тия свѣрзки додѣвахъ, разбира се и на Турцитѣ, и вѣстникътъ имъ ги посочваше за да помнятъ, че требва тѣ да се пресъкнатъ, нѣщо, което можело лесно да стане, споредъ както имъ бѣ вече пришеникто, ако се присъединята Българетѣ до Римската Църква. Чрезъ Presse d'Orient негодоването на Българетѣ срѣщу висшето гръцко духовенство ставаше извѣстно въ най-малкитѣ си подробности и помежду Гърцитѣ. Но гръцкитѣ вѣстници или отговорехъ, че всичко, що се пише въ французский вѣстникъ, е скроено и измислено отъ неговата редакция, и че Българский народъ е привързанъ къмъ Великата Църква, но само нѣкои и други лица надошли отъ съверъ и отъ другадѣ помежду Българетѣ вълнуватъ този народъ съ цѣль да превзематъ въ рѫцѣтѣ си всичкото надмошце, или пакъ доказвахъ, че Българетѣ нѣматъ право да искатъ отдѣлно църковно управление, защото отдѣлно църковно управление се позволява само на отдѣлни исюовѣдания или секти, а Българетѣ иматъ сѫщото вѣроисповѣдане, което и Гърцитѣ.<sup>2)</sup>

Впрочемъ каквото и да казвахъ Българетѣ или Гърцитѣ, каквите планове и да се кроехъ помежду Турцитѣ и агентитѣ на латинската пропаганда по поводъ на разногласието между двата народа, въ Хатти-Хумаунътъ отъ 1856 г. бѣше вече указанъ въ общи чѣрти пѣтътъ, по който требаше да се опита най-напредъ разрѣшението на распирата помеждумъ Гърци и Българе и отъ който Турското правителство не можеше да отстъпи. Тамъ бѣше речено, че правдинитѣ и привилегийтѣ, дадени на различните христиенски общини отъ султанитѣ, ще се

<sup>1)</sup> За примѣръ глед. дописката на Presse d'Orient изъ Търново отъ 10 декември 1856 г., помѣстена и въ Царигр. вѣстникъ отъ 29 декемвр. 1856 г.

<sup>2)</sup> Царигр. вѣстникъ отъ 28 мартъ и 13 априли 1857.

подтвърдятъ наново и ще се вардятъ, но всяка христиенска община е длъжна въ единъ определенъ срокъ да прегледа привилегитъ и правдинитъ си и да представи на Високата Порта единъ проектъ за преобразованиета въ нейното управление, каквито се изискватъ отъ напредъкъта на просвещението и на времето. Първоначално още речений султанският хатъ указа, че властъта, дадена на патриарситъ и владиците на разните христиенски исповѣданія отъ Мохамеда II и неговите преемници, ще се постави въ гармония съ новото положение, което имъ се обезпечва; че началото за назначение патриарситъ до животъ ще се приспособи слѣдъ преглеждането избирателните правила; че всичките дотогавашни владишкни берили ще се прекъснатъ и вмѣсто тѣхъ на владиците ще се назначатъ заплати, и че управлението на доходите и на другите недуховни дѣла на немусулманските народи ще се предаде въ всяка религиозна община на единъ съвѣтъ отъ духовни и мирски лица, избрани въ нѣдрото на самата община.

За испълнение на тия предписания на чутовния Хатти-Хумаюнъ Портата испроводи въ началото на ноемврий 1857 година до Румската, т. е. Гръцката, Ерменската и Католическата патриаршии, както и до Еврейский хахамбапия приказъ, съ който предложи на всяка отъ тия немусулмански общини да изработи указанните преобразования, като имъ предписа и нѣкои правила относително редътъ, по който тѣ ще се изработятъ. Правилата, които се предписаха на гръцката патриаршия, съдържатъ, че въ патриаршията ще се състави за изработването на изискванните реформи съборъ отъ седем синодални владици, отъ десетъ души миряне, взети испомежду първенците и еснафите въ Цариградъ, по петъ отъ тѣзи и онѣзи, и отъ представители на епархии, избрани отъ всеки еялетъ т. е. вилааетъ по единъ. Членоветъ за този съборъ изъ синодалните владици имаше, споредъ тия правила, да укаже самъ синодътъ подъ предсѣдателството на патриархътъ, а десетъ души първенци и еснафи требаше да избере едно главно събрание, състоящо отъ владици, първенци и представители на еснафите, каквито събрания въ онова време обикновенно се свикваха, когато имаше да се избере патриархъ или да се размисли за нѣкои по-важенъ предметъ. Това събрание требаше да представи на Портата десетъ имена отъ

първенци и десетъ имена отъ старѣйтѣ на еснафитѣ, а тя да назначи по петъ души отъ единий и отъ другий класъ. Правилата за избираньето представители отъ еялетитѣ съдържахъ, че първенцитѣ на всека кааза ще изберятъ едно лице испомежду си, което да не е извѣршвало никакво престъпление, да познава мѣстнитѣ дѣла, да има недвижимъ имотъ и да е живѣло поне десетъ годинъ въ каазата. Това лице требаше да отиде въ градътъ на *ливата* или на *каймакамството*, гдѣто по-първите хора требование да избератъ испомежду си три лица съ горѣказаниитѣ качества, та че тия три лица и лицето отъ каазата да отидатъ въ мѣстни *мездлишт* или съвѣтъ, и този съвѣтъ да избере едного отъ тѣхъ и да го испроводи въ главният градъ на еялетътъ. Въ послѣдният този градъ, имаше да стане ново избрание по сѫщия редъ, както въ градътъ на каймакамството, а именно испроводениитѣ отъ всичкитѣ каймакамства на еялетътъ лица требаше заедно съ лицето, което имаше да се избере отъ първенцитѣ на еялетският градъ, да отидятъ въ еялетският съвѣтъ и тамъ съ старѣйтѣ на еялетътъ, имащи сѫщите горѣречени качества, да изберятъ лицето, което щеше да бъде представителъ на еялетътъ за казаний съборъ. Това лице требаше да се испроводи въ Цариградъ, снабдено съ потребната мазбата. Въ съборътъ, съставенъ така отъ владици, първенци и еснафи, живущи въ Цариградъ, както и отъ представители на еялетитѣ, имаше да предсѣдава патриархътъ, а въ негово от欠缺ствие по-първий отъ владицитѣ. Въ всеко засѣдание требаше освѣнъ това да се намира едно длѣжностно лице отъ Портата, за да слуша, щото щеше да се говори и рѣшава въ съборътъ. Споредъ тия правила въ съборътъ, очевидно, не можеше да влѣзатъ по вече отъ трима или четирима Българе, защото еялетитѣ, отъ които можехъ да дойдатъ представители Българе, не бѣхъ по-вече отъ четири, а помежду сино-далнитѣ владици нѣмаше нито единъ Българинъ. Така сѫщо не можеше да се чака, че отъ изборътъ на главното събрание въ патриаршията ще влѣзе помежду десетъ души първенци и еснафи нѣкой Българинъ. И наистина, въ съборътъ имаше всичко трима Българе единъ отъ Видинъ, единъ отъ Търново, и единъ отъ Пловдивъ. Князъ Богороди, който бѣше туренъ помежду петъ цариградски първенци, не можеше да се счита като членъ, държащъ българска страна, защото той

не вземаше и не можеше да вземе таквазъ роля на себе си по отношението и положението си посредъ Турцитѣ и Гърцитѣ.

Независимо отъ правилата, по които имаше да се състави съборътъ, Високата Порта испроводи до патриаршията и настасления относително предметитѣ, които требаше той да обсъди и рѣши. Споредъ тия наставления, съборътъ требаше при изработванието новия уставъ за църковно-народното управление на Румската религиозна община или народъ: 1) да предвиди въ него за избранието на патриархътъ и на владиците правила, които, като спазватъ ненарушимъ църковни и въроисиовѣденъ редъ, да даватъ и на правителството и на народътъ здрави гаранции; 2) да обсъди и опредѣли начинътъ на състѣването смѣсений отъ владици и мириане съвѣтъ, който ще има да расправя недуховнитѣ дѣла, а така да разграничи тия недуховни дѣла отъ духовнитѣ, както и отъ онпя, които може да се гледатъ отъ правителството; 3) да опредѣли заплатитъ на патриархътъ и на владиците, всекиму споредъ степенъта и нуждите му; 4) да обсъди и рѣши размѣрътъ на налогътъ, който ще требва да се расхвърля за тия заплати върху населеніята, състоящи подъ властъта на патриархътъ, както и начинътъ на събираньето му; 5) да обсъди и опредѣли начинътъ по който ще може да се плати дѣлгътъ на патриаршията, нареченъ дворенъ, и 6) да покаже, какво съдействие ще се иска отъ правителството при събираньето на налозитъ за заплатитъ и за дѣлгътъ. Изработениятъ за горѣозначенитѣ предмети уставъ ще има, се каза още въ инструкциитѣ, сила на законъ, следъ като се утвърди съ сultанско ираде. Ако уставътъ бъде приетъ едногласно отъ всичкитѣ членове на съборътъ, той ще се утвърди безъ измѣнение, но ако между тѣхъ се окаже разногласие, той ще се подвъргне на въззрѣнието на сultанътъ съ обяснение мнѣнията на странитѣ. Въ заключение на тия наставления Портата препоръчваше на съборътъ да държи тайно съвѣщанията и рѣшенията си.<sup>1)</sup>)

Всѣдействие на горѣоказанниятъ приказъ патриаршията испроводи окръжно послание до митрополититѣ за избираніе пред-

<sup>1)</sup> Приказътъ и наставленията на Портата относително съборътъ се напечатаха въ цариградскитѣ гръцки вѣстници, щомъ се испроводиха въ патриаршията, а отъ послѣ се приложиха и при изработението отъ съборътъ уставъ, който патриаршията издаде въ много екземпляри, освѣти на гръцки още и на български язикъ, подъ название: *Уставъ общъ за блаюустроението на дѣлата църковни и народни на православнатъ христиене, подчинени Вселенскому пристолу и подданни Е. В. Султану, въ Цариградъ, 1862 г.*

ставители отъ еялетитѣ съобразно съ даденитѣ отъ Портата правила, но докѣ да се избератъ тия представителѣ, докѣ да стигнатъ въ Цариградъ и да се състави съборътъ, минъ се почти цѣла година. Съборътъ едвамъ може да направи първото си засѣданie презъ октомврий 1858 г. Прѣди всичко той, естествено, требаше да си направи вѫтрешенъ правилникъ т. е. да опредѣли, какъ и кога ще ставатъ неговитѣ съвѣщания. Понеже една частъ отъ неговитѣ членове бѣхъ чиновници на Портата, а други синодални владици, то, очевидно, нито единъ нито другитѣ можеха да посветятъ много време за съвѣщание по неговитѣ занятия. При това требаше да се дава време на комиссията да изработватъ проекти за обсѫжданie въ съборътъ. Вслѣдствие на всичко това въ вѫтрешниятъ правилникъ се опредѣли съборътъ да има засѣдание само единъ пътъ въ недѣлята, а именно въ петъкъ, като денъ, въ който членовете на съборътъ измежду чиновниците на Портата бѣхъ свободни отъ занятия по службата си.

Съборътъ продължи засѣданията си повече отъ година, но още въ първите мѣсяци се прекараха и обсѫдиха всичките по-главни въпроси, така че, тѣ и да не бѣхъ още окончателно решени, можеше още отъ начало да се знае, какво ще имъ биде решението. Въ программата и наставленията, които даде на съборътъ султановото правителство, не се намираше нито най-малкото указание или подсещанье да се разглеждатъ исканията на Българетѣ, но въ тѣхъ бѣше казано, че при изработването правилата за избирането на патриархътъ и на владиците, трябва да се намѣри нѣкой справедливъ начинъ, щото да се обезпечатъ интересите както на правителството, така и на народътъ, т. е. да се установи редъ, щото избираме имъ лица да сѫ добри и за правителството и за народътъ. Поради това, съборътъ, ако искаше да испълни мисията си, както треба, и да положи трайни основи за единството на църковното управление, можеше и требаше да се занимае съ желанията на Българетѣ и да намѣри начинъ за удовлетворението имъ, толкозъ повече че българските представители обърниха вниманието на патриархътъ и на съборътъ върху този въпросъ още въ първите мѣсяци на неговитѣ засѣдания. Въ едно заявление, което тѣ адресуваха презъ декемврий 1858 год. до патриархътъ, като предсѣдателъ на съборътъ, и до което се присъедини и представителъ на

Босна, тъй поисках да се назначават за напредъ владици, които да могатъ да поучаватъ паствата си на язикътъ, който тя говори, а за да се не нарушава това правило и изобщо за да не се обиждатъ нѣкакъ другояче епархиите, тъй предложихъ владиците да се избиратъ, по древний обичай, отъ духовенството и отъ поб-първите мирски лица на епархията, а да се ржкополагатъ епископите отъ митрополитътъ си, а митрополитътъ отъ патриархътъ. Доказателствата, които тъй привождахъ за подкрепнението на толкозъ умѣренитетъ си желания, бѣха необорими. „Не е наша работа, казвахъ тъй въ заявлението си, да приказваме тута за злините и жалбите, които ставатъ по всички тъй въобще епархии. Като представители, единъ на Босна, а другите на българските епархии, ние се ограничваме да изложимъ включатцъ страданията и оплакванията само на християнските народи, които ние представляваме въ този съборъ, като оставяме на другите членове на съборътъ да сядатъ, до калкото тъй могатъ да бѫдятъ общи и на представляемите отъ тѣхъ епархии. Человѣкъ, поб-многото имъ безкниженъ, който нѣма никакво понятие за архиерейските обезанности и ищо не разбира нито отъ язикътъ, нито отъ нравите на населението, неизвѣстно какъ, се избра, се ржкополага и се испроважда въ нашите злополучни епархии за пастиръ. Като пристигне въ епархията, той оставя безъ внимание свещените обезанности и се залавя единствено, въ противность на църковните правила, да събира даждята си, и ако би да му се опре на това нѣкой отъ старѣите или отъ другите жители на епархията, той, прави каквото прави, гледа да го махне отъ тамъ. Така той извѣршилъ всичко, щото му е запретено отъ 4-тото правило на седмий Вселенски съборъ, безъ да си докарва на умътъ, което заръчва на владиците първо-върховниятъ апостолъ Петъръ, глаголещъ: *пигнте єже въ висъ стадо Коже, погѣщающе не нуждею, но болею и по бѣзѣ, нижѣ неправедними привытки, но усердно; ни тѣко обладающе причту, но бѣрази сеявайте стаду* (I Петра V, 2): А вмѣсто да гледа да научи язикътъ и нравите на, че да му разбратъ християнетъ, кога имъ сказва, като архиерей, поучителни слова, и отъ една страна да ги привлече и привеже и-добрѣ на себе сп., а отъ друга да распространи помежду имъ църковното и друго потребно учение, той не само е далечъ отъ всичко това, но, което е най-лошо, възбрания подъ разни предлози да се пѣе и чете въ църквите Божест-

венната и свещенна служба на почитният тъмъ славенски езикъ, а имъ налага да четътъ и пътъ по елински, — езикъ, който тъ никакъ не разбираятъ, така щото, като се лишаватъ отъ архиерейското му поучение, отнема имъ се и самата духовна храна, слушанието и разумѣнието на Божието слово. Забравя той, че когато Светитѣ Апостоли щехъ да се разиджатъ по земята, за да распространятъ вѣрата въ Господа нашего Иисуса Христа, Богъ имъ проводи Светий свой Духъ, за да имъ разбираятъ всичките народи. И *и външася имъ раздѣленіи языци, яко бгненни, съде же на единомъ коелиждо ихъ, и исполнишася духа свата, и начаша глаголати языки* (Дѣян. Апост. II, 1. 11.) Той не помни и онова, щото казва апостолъ Павелъ: *хощу же виѣхъ въсѧ глаголати языки . . . да церковъ созданіе привлечеть . . .* и пр. (I Кор. XIV, 5—16). О, колко добре разумѣ и приспособи на праотците наши тия Божественни думи общата наша матерь Велика Христова Църква, по времето на присночаметни и достойни за нашата безкрайна признателност патриархъ Фотий, който съ разумните си начини привлече къмъ христианската Православна Вѣра всичкий нашъ народъ и испроводи нарочно на мѣстото имъ премѣдри и добродѣтелни духовни отци и учители, светитѣ Кирилла и Методия, не за да ни наложатъ гръцкий езикъ, но да преведятъ на славено-български нашъ езикъ Божественното Писание и всичката свещенна служба, щото да може да слави Бога съ собственинни си езикъ новопросвещенни тогава нашъ народъ. За това тѣ и припечелихъ, привързахъ и прилѣнихъ народъ ни на Православната Вѣра и на Великата Христова Църква толкова яcko, щото при всичките си презмѣрни усилия папата, както знаете, не може да го отдѣли отъ неї. Ако патриарситетъ бѣхъ ни всекога проваждали, по примѣръ на Фотия, пастири и учители, подобни на Кирилла и Методия, нѣмахме нищо да кажемъ. Но отъ малкото, щото казахме поборъ, разумѣхте, че архиерейтѣ, които сѫ били намъ проваждани въ послѣдните времена, не могатъ, по нещастие, да се нарекатъ истинни и добри пастири. Гласътъ на истинни пастиръ, споредъ Евангелието, се чува отъ овцетѣ, и той *своѧ бѣцы глашаєтъ по именни и изгбонитъ ихъ и егда скол обцы ижденетъ, предъ ними ходитъ, и обцы по немъ идутъ, яко вѣдатъ глагъ его, по чуждемъ же не идуть, но вѣжатъ отъ него, яко не знаютъ чуждаго гласа...* Пастыръ добъръ душу *свою полагаетъ за бѣцы, и наеми-*

никъ, иже не естъ пастырь, ему же не суть овцы икон, видитъ волка грядуща, и отгавляетъ овцы, и се глагаетъ (Иоан. X, 3—6). Нужда е проче да се премисли дълбоко, съ какви средства ще да е възможно да се поправи за напредъ този редъ на работитѣ. Споредъ нашето мнѣниe, онзи, който ще се постави владика на една епархия, освѣнъ вътрешнитѣ, така да се каже, качества (каквото: да е съ житие и поведение непорочно, щото да го иматъ на почетъ още и иновѣрците, да знае учение мирско и духовно), требва да има още необходимото основа средство, съ което би могалъ непосредствено да се сближи, съедини и споразумѣе съ народътъ, който ще да пасе, сирѣть да знае *ветхий и говоримий* му езикъ, защото само съ това средство той може да стане свой на народътъ и да му се не вижда за чужденецъ и при това да испълнива, както требва, архиерейскитѣ и наставнически обезанности. Всекий, който би ималъ тия вътрешни и външни качества, отъ който родъ и да е, могалъ би, извѣстно, да стане архиерей, както по другитѣ, така и по нашиятѣ епархии, защото всичкитѣ православни христиене, върни подданици на царството, сѫ и требва да сѫ равни предъ законътъ, и никой отъ тѣхъ не требва да има исклучителни иѣкои правдини и привилегии. Ние искаме проче да се рѣши отъ този правдолюбивъ съборъ, щото за напредъ да се не проважда на епархииптѣ ни за владика онзи, който не знае съвѣршенно добре езикътъ ни, понеже това е противно на здравий разумъ и на Евангелието, подъ страхъ, че, ако би да се проводи, не ще се приеме отъ епархиията\*. \*) Въ сѫщото заявление българскитѣ представители предложихъ да се отреди, съгласно съ предписанието на Хатти-Хумаюнътъ една плата за архиерейтѣ или пакъ да се опредѣлятѣ, както намѣри за благословно съборътъ, бернитѣ имъ, щото за напредъ да не става никакво по тая часть злоупотребление.

Ето колко умѣренни бѣхъ исканията на Българетѣ въ 1858 година. Въ заявиенietо, което подадохъ тогава на съборътъ бълг. представители, нѣма, както видѣ читателътъ, нито една дума не само за отдельно българско църковно управление, но и за архиерей отъ българска народностъ. Българскитѣ представители молеха само, възъ основание на Вѣрата, на самото Евангелие, на здравий человѣшки смисълъ,

\* ) Глед. книжка втора на *Бъл. Книжници* за юни 1859 г.

да се не проваждатъ въ бълг. епархии за архиерей лица, които не знаятъ български езикъ, защото, такива лица не съж въ състояние да испълнятъ обезаностите на епископското си служение. Какво по-справедливо, по-основателно и по-умбренно можеше да бъде отъ това искане? Тъ молеха още да се върне Църквата относително избирането на архиерей катъмъ обичайтъ, който е съществувалъ въ първиятъ векове на христианството т. е. архиерейтъ да се избиратъ отъ духовенството и отъ по-личните мирияне на епархиата. Това послѣдното искане тъ заявиха за обезпечение на първото. Тъ като че не върваха, че патриаршията ще може така лесно да се остави отъ старий си навикъ да испроважда въ българскиятъ епархии за архиерей лица, които не знаятъ български езикъ, и за това искаха да се избиратъ владиците, по древни обичай, отъ духовенството и отъ по-личните людъ на епархиата. Ако съборътъ бъше желалъ да даде на Българетъ удовлетворение, той можеше да испита причините на исканията имъ и да направи щото е възможно за удовлетворението имъ. Истина, че той можеше да има основание да не приема напълно да се избиратъ архиерейтъ отъ духовенството и отъ по-личните мирияне по древни обичай, но съ цѣль да се възвори миръ и гармония между пастирите и пасомите, между управлящите и управляваните въ Църквата, нему се падаше да потърси начинъ да се предостави и на епархиите какво годъ участие въ избирането на архиерейтъ, макаръ и отдалечно. Противъ искането да знаятъ владиците съвършенно добре езикъ на паствите си, той не можеше да направи никакво възражение. Но съборътъ не само не обрънъ никакво внимание на заявението на представителите на славенските епархии, но не допусти даже да се помене за него дума въ протоколътъ на засѣдането, на което се то представи. Само, при затваренето на засѣданятията на съборътъ, когато единъ отъ бълг. представители, а именно Търновский, заяви, че той не ще да подпише изработения уставъ, понеже исканията на неговите съотечественици не се зехж въ внимание, въ протоколите се упоменя за български искания, колкото да се обесни отъствието на подписътъ на казаний български представител. Съдбината, види се, е искала да не остане на Гърцитъ никакъвъ предлогъ за извинение и оправдание относително послѣдствията, които докара незачитането отъ съ-

борътъ тия умърени искания на Българетъ. Истина, че въ правилата на изработенният отъ съборътъ уставъ за качествата на избираемите за архиерейство се постанови съ двѣ неизпълни думи, че онзи, който ще се избира за архиерей, трябва да знае освѣнъ „гръцки езикъ още турски и славенски споредъ епархията, на която ще се опредѣли“, но това постановение, направено въ такъва спотаена и слаба форма, послѣ рѣшителното отхвърлене на заявленото отъ българските и босненски представители искане да се не проважда въ една епархия архиерей, който не знае въ свършенство езикътъ на нейните христиене, бѣше, очевидно, недостатъчно да въспре злоупотреблението, противъ което се оплакваха Българетъ, и следователно не можеше да се счита удовлетворително. Всекиму бѣ известно, че въ Богословското училище на островъ Халки, което бѣше основано съ цѣль да се пригответъ достойни за архиерейство лица, се преподаваше отдавна за тая цѣль славенски езикъ, но никой отъ въспитаниците Гърци, които бѣха свършили курсътъ въ това училище и отъ които един се готвеха за архиереи, а други бѣха вече приели архиерейски санъ, не знаеха ищо повече отъ да прочитатъ по славенски, а Българе въспитаници въ него се приемаха твърдъ нарѣдко. За мнозина отъ архиерентъ Гърци се говореше въ патриаршията, че знаели славенски и български езикъ, когато тѣ едвамъ можеха да прочитатъ и кажатъ криво-лѣво двѣ думи по български. Тия примѣри показваха всекиму, какво сѫ разбирали Гърците, кога казваха въ уставътъ, че избираемий за владика трябва да знае освѣнъ гръцки езикъ и славенски. Желанието на Българетъ бѣше да иматъ не архиереи, които да знаятъ да прочитатъ по славенски, но архиереи, които да знаятъ съвършено добре, както сегашниятъ български, говоримъ и писменъ езикъ, така и древниятъ църковнославенски, и това именно желание бѣха заявили предъ съборътъ българските представители наедно съ босненски. Ако съборътъ бѣше искренно желалъ да удовлетвори Българетъ, той трябваше да постанови чисто и просто, че въ епархии съ българско или съ друго не-гръцко население занапредъ ще се праща за архиереи исклучително лица, които владѣятъ напълно писменниятъ и говоримиятъ езикъ на населението.

Колкото до искането на българските представители да се отредят заплати на архиерентъ или да се определятъ доходите, които ще иматъ тъ за обдържанието си, то бъше съгласно съ предписанието на Хатти-Хумаюнътъ и съ инструкциите, които бъше испроводила на съборътъ Портата. Но владиците, и особено така наречените митрополити геронди т. е. митрополитите старци или старби, както се нарчаха митрополитите на по-близките до Цариградъ осем епархии, които бъха и постоянни членове на патриаршеския синодъ<sup>1)</sup>, не се съгласяваха подъ никакъвъ начинъ да се определи заплата на архиерентъ. Тъ казваха, че съ определянето заплата на владиците се докачала била Вѣрата и Църквата и че на такова нѣщо примѣръ нѣма въ църковната практика. Съ исключение на двама трима души измежду мирянетъ, всичките други членове на съборътъ бъха пристанали отъ най-напредъ на страната на владиците. Но ако предложението да се отредят заплати на владиците не се посреща съчувственно отъ большинството на членовете на съборътъ, никой обаче не можеше да отрече, че требва поне да се определи размѣрътъ на разните берии и правдини, които ще се събиратъ за владиката. Большинството на съборътъ прие проче едногласно, че требва въ всекий случай да се определи точно, кога колко ще се дава на владиката, било отъ цѣлата епархия, било отъ частни лица. Но понеже това мнѣнието противорѣче на изричните предписания на Портата, съборътъ рѣши да се отреди една депутация отъ трима четирма негови членове, която да попита правителството, съгласно ли ще е то вместо заплата да се определи само размѣрътъ на даждията, каквите могатъ да се допустятъ въ полза на архиерентъ. Фуадъ-

<sup>1)</sup> Да бѫдѫтъ така постоянни членове на синодътъ митрополитите на по-близките до Цариградъ осем епархии, каквото Ираклийската, Халкидонската, Никомидийската, Дерконската, Кизичката, Никейската, Ефеската и Кесарийската, е наредълъ, както казва Захария Матасъ въ историческия каталогъ на Цариградските патриарси, патриархъ Самуилъ, онзи скъзъ, който унищожи Охридската и Илекската независими архиепископии. Споредъ наредата на Самуила, утвърдена и отъ Портата, нишо отъ църковните дѣла не можеше да стане безъ мнѣнието на всичките тия осем митрополити или поне на по-многото отъ тѣхъ, макаръ че сѫ имали право да присъстватъ въ синодътъ и другите архиереи, които би се случайно намѣрили въ Цариградъ. Това узаконение съсрѣдоточи въ рѣцѣ на герондите всичката властъ и породи много злоупотребения. Герондите, като бъха безсънни членове на синодътъ, държеха подъ тероръ всичките други владици и правеха каквото щажтъ. Патриархътъ, когото тѣ промѣнеха, щомъ поишеха, бѣше въ тѣхните рѣци, като едно просто орудие.

паша, тогава министъръ на външните дѣла и на исповѣданната, обеви на депутиацията, която му бѣ съобщила мнѣнието на владиците и заключението, до което бѣ дошълъ вслѣдствие на това съборътъ, че правителството иска непремѣнно да се опредѣли количеството, което ще зематъ занапредъ владиците, та че ако рѣчта заплата се види нѣкому неприлична, тя може да се замѣни съ друга. Съборътъ, послѣ този отговоръ, требаше отново да се занимае съ въпросътъ за заплатитѣ. Владиците, обаче, все се противеха. Подиръ нѣколко засѣданія, посветени отново на обсѫжданието този въпросъ, мирските членове на съборътъ се убѣдили, че владиците никакъ не сѫ съгласни да се туря тѣмъ заплата, и се принудили да се отнескатъ отново до Портата и да ѝ изложатъ писмено ходътъ на въпросътъ и препятствията, които срѣща той отъ страна на владиците. Това тѣ направиха на 7 юни 1859 г. Надлежниятъ министъръ Фуадъ-паша, комуто се подаде изложението, отговорилъ устно, че съжалѣва, гдѣто съборътъ така бавно върши дѣлото си, а особено, че въпросътъ за заплатитѣ срѣща такова голѣмо препятствие отъ страна на архиерейтѣ. Той казалъ при това, че правителството ще вземе потребнитѣ мѣрки да се не спира този въпросъ и да се рѣши съгласно съ предписанietо на Хатти-Хумаюнътъ и съ желанието на населението. Слѣдъ мѣсецъ послѣ това се испрати заповѣдь до патриаршията да си отидатъ незабавно въ епархии пѣ-влиятелните отъ синодалните владици, а именно Халкидонский, Никомидийский, Ефесский, Кизический, Цраклийский и Дерконский, понеже тѣ отдавна не били, казваше се въ заповѣдъта, посѣщавали епархиите си, и отъ това много дѣла на тамшните христиене оставали безъ надлежно рѣшенie. На Портата бѣше се доложило, че тия митрополити сѫ най-много противни да се опредѣли заплата на архиерейтѣ и че тѣ парализуватъ съ влиянието си всичките старания на съборътъ да даде благополученъ край на този въпросъ, и за това тя рѣши да ги распрати по епархиите имъ, та да може съборътъ да свѣрши пѣ-лесно дѣлото си.

Слѣдъ отдалечението на горѣ-ченните синодални членове, съборътъ рѣши въпросътъ за даванье заплата на владиците утвѣрдително. Той опредѣли на всеки владицка заплата и изработи правила, по които ще се прибиратъ за неї пари отъ населението. Той прегледа отново и прие оконча-

телно рѣшенията, каквите бѣше направилъ вече върху предметитѣ, които бѣхъ му указаны въ инструкциитѣ на Портата, т. е. рѣшенията си върху избиранието на патриархътъ и на владицитѣ, върху съставенъето на синодътъ и на смѣсенниятъ съвѣтъ и върху дѣлгътъ на патриаршията. Избираньето на патриархътъ се нареди да става съ участието на всичкитѣ подчинени на Вселенский престолъ митрополити и на мирски представители отъ Цариградъ и отъ двадесетъ и осемъ изъ по-главнитѣ епархии, когато отпреди то се извѣршващо исклучително отъ синодалнитѣ владици и отъ по-преднитѣ цариградски гърци. На митрополититѣ, които се намиратъ въ епархиитѣ сп., се даде право само да показватъ кандидати, а на митрополититѣ, които сѫ членове на синодътъ, се даде, освѣнъ това право, още и правото да избратъ окончателно за патриархъ единого отъ тримата кандидати, които имаше да покаже избирателното събрание, съставявано отъ синодалнитѣ владици и отъ мирскитѣ представители на Цариградъ и на 28-тѣ епархии. Избираньето на владицитѣ се прие да става, каквото и по-напредъ, отъ синодътъ, но се показахъ по-определено качествата, които требва да иматъ избираемитѣ. За да не ставатъ чести премѣстения на архиерейтѣ отъ епархия на епархия, както е било до тогава, постанови се, че всекий архиерей, а така и патриархътъ, да се назначава на катедрата сп. до животъ. За патриаршеския синодъ се постанови да състои отъ 12 члена. Правото за присъствие въ синодътъ се даде на всичкитѣ митрополити и се нареди да се викатъ, по единъ извѣстенъ редъ, за присъствие въ синодътъ всеки двѣ години по шесть митрополита. За смѣсенниятъ съвѣтъ се каза, че ще състои отъ четирма изъ синодалнитѣ владици и отъ осемъ мирски членове, които имаше да се избратъ само отъ представителитѣ на цариградскитѣ енории. При това се показахъ атрибутийтѣ на патриархътъ, на синодътъ, на смѣсенниятъ съвѣтъ и тѣхнитѣ взаимни отношения, както и обезанноститѣ на митрополититѣ. За патриаршеский дѣлгъ, нареченъ дворенъ, се рѣши да се исплати съ единъ налогъ върху всичкото православно население, зависяще отъ Вселенский престолъ. Въ главата на уставътъ за архиерейскитѣ заплати не само се означи отдѣлио заплатата на всеки отъ митрополититѣ и епископитѣ, както и на патриархътъ, но се показахъ още и всичкитѣ случаи, въ които единъ

архиерей има право за особено възнаграждение при извършване на свещенодействие. Съборътъ приложи още въ крайтъ на изработенният отъ него уставъ и нѣколко общи правила за мънастири и за надзорътъ, на който тъ подлежатъ, макаръ че този предметъ не се намираше въ числото на въпросите, които, споредъ инструкциите на Портата, требаше да се разгледатъ и рѣшатъ.

Българетъ, като видѣхъ така, че тъхните най-умѣренни искаания не се взехъ въ внимание отъ съборътъ, не можехъ, разбира се, да останѫтъ равнодушни. Съборътъ имаше поръчение да покаже преобразованията, потребни за доброто управление на църковно-общинските дѣла на всички Румски народъ, подъ който се разумѣваха и Българетъ. Ако Българетъ, които имахъ въ него представители, бихъ замълчели, слѣдъ като той не зачете тъхните даже най-умѣренни искаания, легално пѣтътъ за поправление на извършенното отъ съборътъ имъ се затвареше. Правителството можеше, като утвърдеше изработенният отъ съборътъ уставъ, да имъ възрази, че като не сѫ направили никакво заевяване противъ този уставъ, преди да се утвърди, неудобно иде той сега на ново да се разваля и преглежда. Поради това тъ съ време заявихъ и на Портата и на патриархътъ, че не сѫ доволни отъ наредбата, която приготви съборътъ. Още презъ ноемврий 1859 г. Българетъ отъ Пловдивъ проводихъ въ този разумъ заявления до върховният везиръ и до патриархътъ, и тъзи заявления се съобщихъ на съборътъ въ засѣданietо му отъ 4 декемвр. Наскоро слѣдъ това пристигнаха подобни заявления отъ Търново, Шуменъ, и по-подиря отъ Стара-Загора, Казанлъкъ и пр.<sup>1)</sup> Заявлението отъ Търново се подаде на съборътъ лично отъ представителъ на епархията, Никола Минчооглу. Въ заявленията си Българетъ посочваха на Портата и на патриархътъ, че Българският народъ не бѣ представенъ въ съборътъ съразмѣрно съ численността сп., защото само трима Българе въ разни времена сѫ се намирали на засѣданията му; че съборътъ, като отхвърли тъхното умѣренно искание да се избиратъ владицитетъ отъ епархиите и не взе никакви мѣрки да се назначаватъ Българе архиереи на българските катедри, показва ясно, че не се е водилъ отъ духъ на

<sup>1)</sup> Гл. Царнр. вѣстникъ отъ 16 януари 1860 г. и Бъл. книжници, книжка 1 за февруариий, книжка 2 за мартъ 1860 г.

справедливостъ, и че Гърците искатъ да имъ биде Български народъ и занапредъ подчиненъ, както е билъ до сега. Търновският представител, като подаде протестът на търновските жители срънцу дѣяннята на съборътъ, прибави още устно, че Българетъ сѫ твърдѣ обидени отъ Великата Църква, защото е унищожила патриаршеството имъ въ Търново и независимата имъ архиепископия въ Охрида и защото гръцкиятъ архиереи гонятъ славено-български езикъ и налагатъ принудително гръцкий. Той обеши още, че Български народъ не се задължава да участвова въ исплащаньето на патриаршеский дѣлгъ, преди да се прегледа и издири точно колко е той и преди да се докаже, че е наистиних направенъ за полза на православните християне.

Съборътъ заключи засѣданятията си на 16 февруари 1860 г. При затваренъето му единъ отъ мирските негови членове и цариградски първенци Гърци, докторъ Стефанъ Каратеодори, сказа една рѣчъ, въ която, като поменуваше за препятствията, които бѣше срѣщаъ съборътъ отъ страна на герондите и за отказътъ на нѣкои отъ неговите членове, владици и мирияне, да подпишатъ постановленията му, говореше и за оплакванията на Българетъ противъ съборътъ и за отричаньето имъ да приематъ и подпишатъ неговата наредба. Въ рѣчта си Каратеодори се пустякъ още да опровергава надълго жалбите на Българетъ противъ съборътъ и тѣхните притезания. Той каза въ нея, че Българетъ се били оплаквали неоснователно противъ съборътъ, за гдѣто той не взель въ внимание тѣхните искания. Съборътъ трябвало да се занимава само съ предметите, които му били изрично указаны въ инструкциите на Портата, а отъ прошението, което били подали малко пѣщо преди затваренъето на засѣданятията му Търновските жители, се виждало, че Българетъ се оплакватъ, че тѣхното духовенство не се ползова съ иститъ права въ очите на Великата Църква, съ каквито и гръцкото, и че тѣ искатъ сами да избиратъ митрополитъ и епископитъ си, а и двата тия въпроса били вънъ отъ программата, която дало на съборътъ правителството. При това, продължаваше Каратеодори, светата наша Църква не дѣли духовенството на гръцко и българско. Тя не прави и не знае подобно различие, както не различава и духовенство влашко или албанско, арабско или гръкоарменско. Тя знае само едно православно духовенство. Да се приеме

пъкъ да се избиратъ владиците отъ епархиите имъ, както е било въ апостолските и въ по-древните слѣдъ тѣхъ времена, е невъложно, защото този обичай поради смъжченията, на които е давалъ място, е унищоженъ отдавна и замѣненъ отъ Църквата съ другъ узаконенъ редъ. Каратеодори не оставилъ безъ да помене въ рѣчта си такожде и за оплакването на българский представителъ отъ Търново касателно унищожението българските самостоятели архиепископии и гонението на славенския язикъ и каза, че едното и другото сѫ безосновни. Вселенската Църква и седемтѣ Вселенска събори, обесняващите той, знаятъ само петъ патриарха, а другите, каквито е могло да има, тя не познава, и тѣ вече се упраздниха отдавна, понеже не само бѣхъ безполезни, но и докарвахъ смъжчение и безредие въ страните, гдѣто съществуваха. Че славенския язикъ не се билъ гонилъ отъ архиерейтѣ на Цариградската патриаршия, Каратеодори доказава съ това, че свещенното писание било преведено на славенския язикъ, по старанието на патриарха Фотия, отъ двама свети мѫжъ, Солунски Гърци, Кирилла и Методия, и че, щомъ се основала Богословското училище на островъ Халки, патриаршията настанила въ него особенъ учитель за славенския язикъ. А че архиерейтѣ се грижели да се преподава гръцкия язикъ въ първоначалните училища на епархиите, тѣ заслужвали били съ това не укоръ, а похвала, защото съ гръцкия язикъ, на който има всекакви научни книги, просвѣщението можело иѣ-лесно да се разпространи отколкото съ българския язикъ, на който такива книги нѣма. Гръцкия язикъ се изучава и въ най-просвѣтенните страни, добавеше учений докторъ. Каратеодори възрази най-послѣ и срѣщу заявлението на Търновский представителъ относително дѣлгѣтъ на патриаршията, като казва, че злѣ или добрѣ направенъ този дѣлъ, той требва да се исплати отъ всичките онѣзи, въ името на които е билъ направенъ, особено кога срѣщу това не е послѣдвалъ на време никакъвъ простиране отъ тѣхна страна.

Словото на Ст. Каратеодори, който се считаше за твърдъ свѣдущъ въ дѣлата и учението на Православната Църква, бѣше назначено да даде отговоръ отъ страна на събрътъ и на патриаршията върху оплакванята и притезанията на Българетѣ. То се напечата, освѣнъ въ вѣстниците, но и въ отдѣли брошюри и се раздаде на всекїдѣ, гдѣто требаше. То даде на

Българетѣ най-ясно да разберятъ, че Гърцитѣ нѣматъ ни най-малко на умѣтъ си да имѣ устѫпить въ едно какво годѣ отъ исканията имъ, но се готвятъ да ги държатъ въ сѫщото подчинение, въ което сѫ ги имали и до тогава. Понеже това слово имаше за цѣль да оправдае съборътъ предъ общественото мнѣніе и да докаже, че исканията на Българетѣ сѫ безосновни, послѣднитѣ требавше да побѣрзатъ да му се отговорятъ, нѣщо, което се и направи. Подъ название *Ἀπάντησις εἰς τὸν λόγον τοῦ κυρίου Σ. Καραθεοδωρῆ* (отговоръ на словото на г. Ст. Каратеодори) се състави и пустникъ въ публиката отъ българска страна една брошура, въ която се нашироко доказаха исканията и оплакванията, заявени въ съборътъ отъ българский представителъ изъ Търново, и се оправдовъргаваха всичкитѣ противъ тѣхъ доводи на учений докторъ<sup>1)</sup>.

Вд сѫщото време, като се пустникъ горѣреченната брошура за защита на Българскитѣ искания предъ гръцкото общество мнѣніе, живущитѣ въ Цариградъ Българе се обѣриха въ крайъ на мартъ съ прошение до Високата Порта, въ което поставеха видъ пристрастието на съборътъ и неговата несправедливост и искаха отъ името на всички Българский идродъ съвършенно отදѣление отъ Гърцитѣ. „Гръцкото духовенство, казаха тѣ въ това прошение, освѣнъ гдѣто не смѣта върноподаний Българский народъ за равенъ съ Гръцкий, но и думата Българинъ вдигна и заличи отъ страниците на хрониката, и настъ като брои ужъ за Гърци, докарало ни е въ едно умствено робство. А това понеже е противъ височайшата воля и противъ християнската Вѣра, то върноподаднитѣ Българе, както тия, що живѣятъ въ Цариградъ, така и ония, що сѫ по вѣнъ, дѣрзиха преди двѣ три годинъ да направятъ главоболие на царското правителство, та поднесоха многобройни жалби, съ които молиха да се исправи състоянието на работитѣ по правда и правосѫдие. Спротивъ това, по височайше повелѣніе, нареди се да се състави въ гръцката патриаршия едно временно събрание за да поправи работитѣ. Това събрание ако и да се нареди и състави, но по-

<sup>1)</sup> Брошурата бѣше направена отъ лицето на Търновский представителъ, Николи Хаджи Минчооглу и носеше неговий подписъ. Тя се нададе на гръцки като преводъ отъ български, макаръ че първоначално бѣ съставена на гръцки. Съставителътъ й бѣ Гаврииль Кръстевичъ.

вечето му членове бидохъ иносочени и отбрани отъ гръцка страна, тъй, щото отвѣнъ само трима български представители се намѣриха въ него; а пъкъ отъ цариградскитѣ Българе, царски подданици, на които числото надминува нѣколко пъти числото на цариградскитѣ Гърци, подданици царски, не се повика нито единъ. По това ако и да се разбираше, че многото ще е на страната на Гърци, но надѣхме се, че тѣ не щатъ да излѣзятъ изъ предѣлитѣ на правдата, но щатъ да се погрижатъ да исправятъ недостатъците въ вѣроисповѣднитѣ ни работи. Понеже, както разбрахме отъ рѣшенията станали по вишегласие, че нашътъ народъ е оставенъ подъ гръцкия шаръ въ напрещнето си положение, па освѣнъ това даровете и милостинята, които се давахъ до сега като поминъкъ на духовенството, сега ги поставили и наредили като единъ дѣлъ за заплата. При това подъ име народенъ дѣлъ се показватъ седемъ милиона гроша. Но той дѣлъ, и въ случай да е истински, понеже е направенъ отъ Гърци, само за осѫществление на тѣхнитѣ намѣрения, то съвсѣмъ нѣма що да докача нашътъ народъ. Всичкитѣ тия работи понеже сѫ противни на Вѣрата ни и съвѣршено неприлични на лица, които се намиратъ въ духовнитѣ дѣла, то ние не само не можемъ да се намираме подъ тѣхното духовно управление, но не можемъ още да бѫдемъ задружи по тѣхъ. За това, спротивъ както го иска Вѣрата ни, желаемъ и просимъ да бѫдемъ отъ всяка страна отдѣлни отъ тѣхъ, та, на царско здравие, като си имаме църкви, като си имаме епископи, духовници и попове, способни да управляватъ духовнитѣ ни работи, да добие и нашътъ народъ правдливитѣ, които иматъ и другитѣ поддани народи, да се нареди за наасъ отдѣлно духовно управление, щото да се избавимъ отъ различнитѣ неправди, угнетения, които тегли народътъ ни, и да ни управляватъ отъ наасъ човѣци човѣколюбиви, съвѣстни и милостиви, които знаятъ язикътъ и умѣятъ да ни управляватъ духовно. Чрезъ това многократно ще се увеличи отдавнашната ни преданность и доказания привързанность къмъ престолътъ на н. ц. величество, и отъ голѣмата благодарностъ и признательностъ на сърдцата ни щатъ излизатъ депонощно молби и благословии за н. ц. величество“.<sup>1)</sup>

1) Това прошение се намира помѣстено въ книжка втора за май м. 1860 г. отъ *Бъл. Книекици*. То бѣше първо съставено на турски и отъ турски се преведе на български за обнародванье.

Такова расположение на умовете между Българетѣ произведе свиканий въ патриаршията съборъ съ неговътъ отказъ да вземе въ внимание тѣхнитѣ умѣренни искания. Българетѣ се убѣдихъ твърдѣ ясно, като видѣхъ надменността, съ която Гърцитѣ въ съборътъ посрѣдниихъ тѣхнитѣ скромни желания, че не ще е възможно, докѣ се памиратъ съ тѣхъ наедно, подъ една и сѫщата църковна администрация, да се не нащърбява тѣхната народность въ полза на гърцката, и за това се рѣшиихъ да искатъ по настоятелно отදлно отъ Гърцитѣ църковно управление. До такова сѫщо заключение доведохъ Българетѣ и събитията, които се развиахъ по времето на засѣданятията на съборътъ, вънъ отъ неговата ограда. Въ Пловдивъ Гърцитѣ все повече и повече се ярехъ и враждувахъ противъ Българетѣ, че искатъ да се викатъ Българе и да се ползваватъ съ материий си езикъ. Българетѣ отъ Пловдивъ се нееднократно молихъ въ 1858 и въ 1859 г. на патриаршията да дозвели да се чете по славенски поне въ една отъ седемътѣ въ този градъ църкви, които сѫ сградени, както и се поддържахъ повечето съ български пари, но Великата Църква не ги удостояваше нито съ единъ простиъ отговоръ. Всеко тѣрпѣние, обаче, има граници. Въ недѣля на 29 ноемврий 1859 г. единъ отъ учениците на българското училище въ градътъ се рѣшиava да чете апостолътъ по Български въ църквата Св. Богородица. Макаръ че пѣ-вечето отъ прихожанетѣ на тая църква сѫ отъ българска народность но по-първите отъ малцината Гърци, които ходятъ въ нея, щомъ чуватъ че се чете по славенски, даватъ сигналъ за нападенѣе, и на светото място се произвежда присърбна сцена. Богомолците почеватъ да се биятъ, да си скубятъ космите единъ на другъ и да се ритатъ съ най-голѣмо ожесточение. На другий денъ, 30 ноемврий, по случай на празникъ Св. Андрей първозванъ, сѫщата сцена се повторя съ не помалка яростъ. Въ сѫщото време сбиванието хванжло да става тукъ тамъ и по улиците. За да не порастне безредицата и за да се покаже колко-годѣ справедливо, Турското правителство се видѣ принудено да препоръчи на патриаршията, че е необходимо Българетѣ въ Пловдивъ да се удовлетворятъ поне отчасти. Съвѣтвана въ този сѫщи разумъ и отъ руското посолство, Великата Църква испрати послание до Пловдивский митрополитъ, съ което позволяваше да се чете славенски

венски въ двѣ само отъ пловдивскитѣ църкви, по слѣдващій редъ: или и въ двѣтѣ тия църкви да се чете всеки ижъ отъ едната страна по грѣцки, а отъ другата по славенски, и литургията дѣ се служи веднажъ по славенски, а другажъ по грѣцки, или единъ путь да се чете и пѣе всичко по грѣцки и въ двѣтѣ, а другъ ижъ всичко по славенски. Но когато на 20 декемврий, въ недѣля хваняло да се чете въ църквата, по распорежданіе на митрополитътъ, патриаршеското посланіе, Гѣрцитѣ произвели съ нападението си върху Бѣлгаретѣ още по-голѣмо смѣщеніе и безчиние отколкото на 29 и 30 ноемврий. Църковнитѣ книги, свѣщитѣ, свѣщицицитѣ и иконитѣ, употребени вмѣсто оружие отъ двата противни стана, хвѣрчели по всичкитѣ посоки. Такива сблѣсквания между двѣтѣ народности въ светитѣ храмове, гдѣто всичкитѣ вѣрващи се сбираятъ за единодушна молитва къмъ Небесний Отецъ, ставахъ и другадѣ. Облегчихъ върху силата и привилегиитѣ на патриаршията, на сърдчавани и спомагани отъ грѣцкитѣ консули, Гѣрцитѣ нито най-малко не бѣхъ расположени да уважатъ правдинитѣ на Бѣлгаретѣ и да се откажатъ отъ мечтата си за господство на еллинизътъ върху всичкитѣ други православни народности, находещи се въ Турция. Тѣ не иначе си представехъ Бѣлгаретѣ освѣнъ Гѣрци съ бѣлгарский говоръ (*Βούλγαροφωνοι*). До толкозъ тѣ бѣхъ далечъ отъ да разумѣхъ, че Бѣлгаретѣ иматъ своя особенна народность и, споредъ естественни законъ, не могътъ да се откажатъ отъ неї, за да се претопятъ въ Гѣрци. Въ ежщото това време, когато Бѣлгаретѣ заевявахъ все по-силно и по силно своятѣ желания за самостоятелно отъ Гѣрцитѣ сѫществование, въ Атина обеснявахъ това движение, като че да става то отъ еллине и въ средата на еллинизътъ, по интриги на панславистите. Въ началото на 1860 година въ тамшиния сенатъ и въ тамшината камара на депутатитѣ ораторитѣ, като говорехъ въ този смисъль, настоявахъ, щото министерството да проводи по бѣлгарскитѣ мѣста умни и опитни лица, за консули, за да могътъ успѣшно да противодѣйствуватъ на интригитѣ на панславизътъ. Министрътѣ на вѣншинитѣ дѣла даде увѣреніе и въ двѣтѣ законодателни тѣла, че си е ималъ грижата за това. Дописникътѣ отъ Атина на грѣцкий вѣстникъ *Ημѣրა*, като съобщава този епизодъ въ писмото си отъ 7 май на истата 1860 година, дума за пояснение на

смисълътъ на ораторите отъ двътъ законодателни тѣла, че требва наистини „да се обърне внимание върху този предметъ, щото жителите на елински мѣста, които иматъ произхождение и стремления елински, да не служатъ на чужди цѣли. Елински езикъ, продължава той, се е говорилъ отъ онѣзи, които сѫ спасили просвѣщението. Елински езикъ чрезъ неподражаемите си съчинения е съхранилъ презъ толкова вѣкове елинизъмъ и станжалъ, като се е отпечаталъ въ всичкото съдѣржание на Христианската Вѣра, ограда на елинската народностъ. Сега като забравяме тѣзи благодѣяния, ние се раздѣляме и казваме, че нѣма нищо общо между елинъ и елинъ. Да говорятъ на собственниятъ си езикъ, нѣма никой да имъ завижда, защото всеки говори на единъ езикъ или на едно нарѣчие, което е приелъ отъ баща си. Но да сѫ елини нѣкои и да населяватъ елинска земя, че да се отвръщатъ отъ чувството на народността ни е жестоко, безмѣстно. Какъто езикъ и да говорятъ Тракийците, Македонците, Дакийците, тѣ не могатъ да изоставятъ изучението на безсмѣртните съчинения, останали отъ предците имъ Аристотеля и Платона, каквото и отъ по-новите сподатели, Евгения, Теотоки, Кори и проч. Поради това празни сѫ нечестивите усилия на онѣзи, които, служащи на интереси чужди за елинизъмъ, вдѣхватъ на елинските населенія умраза срѣщу елинското име, защото на Елините, гдѣто и да живѣятъ тѣ, имъ стига умътъ да разсѫдятъ, че надѣждата за величието имъ се основава върху единството на панеллинизъмъ, което се утвърждава върху единството на вѣрата и на езикътъ и че всяка мисъль за раздѣление разваля въ самото основание надѣждитѣ за бѫдущето имъ. Нека Албанецъ и Българинъ говорятъ на езикътъ си, но въ цѣрквите ще се чува винаги онзи езикъ, на който се е проповѣдвалъ Евангелието въ свѣтъ и на който сѫ написани съчиненіята на Богоглаголивите отци. Всичките учебни заведения въ елинските земи ще иматъ за иай-главенъ предметъ тѣлкуванietо на безсмѣртните творения на бащите ни, отъ които учащите се могатъ да зематъ истинно образование и да украсятъ душите си съ добродѣтелите на просвѣщението. Който се отрича отъ елинизъмъ, бидейки Елинъ, отрича се отъ неговите начала, отрича се отъ историята на вѣритѣ, отрича се отъ истинната, която е сѫщиятъ Богъ“.

Тия бращолевения не само не убъждавахъ никакъ Българетѣ, но ги още повече подбуждахъ да търсятъ всекоиче правдинитѣ си и да излѣзятъ отъ подчинението, въ което искахъ да ги държатъ Гърцитѣ. Въ фазата, въ която се намираше распята по времето, когато свиканий въ патриаршията съборъ обсѫждаше новий уставъ за църковнонародното управление на православнитѣ христиене, зависящи отъ Цариградската патриаршия, малко едно дружелюбие отъ страна на Гърцитѣ можеше много да успокои Българетѣ, но превзети отъ своитѣ мечтания, Гърцитѣ както въ Цариградъ и въ Атина, така и на всекадѣ не щехъ нито да чуватъ за усъики въ полза на българската народностъ. Сама патриаршията дѣйствоваше въ това време така неблагоразумно и безразсѫдно, щото, вмѣсто да успокоява духоветѣ, тя нерѣдко ги още повече раздражаваше. Откато не взимаше въ внимание оплакванията на живущитѣ вънъ отъ Цариградъ Българе противъ ония владици, които бѣхъ се вече твърдѣ много забѣлежили съ безсмѣшни дѣла, тя нечаканно паскѣрби съ една несбимисленна постожка и цариградскитѣ. Въ недѣля, на 12 юлий 1859 г., българската въ Цариградъ църква не се отвори, защото патриаршеский протосингелъ бѣше аргосалъ нейнитѣ попове по причина, че тѣ веднажъ били опѣли въ българската църква едно дѣте българско, а другъ пхътъ въничали едно Българче, безъ да присѫтства при свещенодѣйствието и гръцкий попъ отъ енорията имъ. Тая постожка на патриаршеский протосингелъ възбуди голѣмо негодование между всичкитѣ ни еднородци въ Цариградъ. Българетѣ имать една църква въ Цариградъ и за черкуванье въ неї се събиратъ отъ всичкитѣ махали и краища на голѣмий градъ, но ето гръцкото духовно началство затваря, по една нищожна причина, и тая единственна тѣхна църква въ празничний день, въ който тѣ могжатъ да дойдатъ въ неї за черкуванье. Предъ видъ на знамето, което бѣше вече открыто развѣела въ това време посредъ Българетѣ латинската пропаганда, като ужъ единствено спасително за тѣхъ при упорството, съ което гръцката патриаршия отблъсваше тѣхнитѣ законни желания, тая постожка бѣше твърдѣ неблагоразумна. Че реченната пропаганда, която тогава дебнеше всекий удобенъ за цѣльта си случай, искаше да се въсползова отъ раздражнението, което се произведе между Българетѣ въ Цариградъ отъ неблаго-

разумното аргосване на българските попове, нейният органъ в. *България* не се забави нито минута да покаже това най-ясно. „Гърците опозориха непорочната наша вѣра, се пропукиха той тутакси слѣдъ този случай. Гърците обезчестиха предъ цѣлъ свѣтъ народното наше име. Гърците се поругаха съ народната наша въ Цариградъ църква. Гръцкият патриархъ за да направи кефътъ на единъ фенерски гръцки попъ, аргосва свещеннослужителите Българе на Българската църква. Чухте ли и чувате ли, братя Българе? Горка участь ни е постигнжла. Сега вече става явно за настъ, че самовластието на гръцкото духовенство ни е накарало да испиемъ чашата на горестите и на срамътъ. Гръцкото духовенство, види се, не знае какво требва за това да се надѣе отъ ожесточението на единъ народъ и за това тѣй безсмисленно се обхожда съ настъ! Подиръ туй варварско и богохулино поведение на гръцкият патриархъ какво остава намъ да сторимъ? Нищо друго освѣнъ да се съберемъ и ние въ църквите си и всенародно да аргосаме и ние гръцкият патриархъ и гръцкият владици и да прекъснемъ отъ сега всеко сношение съ тѣхъ, ако искаме и народността наша да не биде тѣй презирана и вѣроисповѣданietо наше ненарушавано<sup>1)</sup>. . . . Въ аргосването на бълг. попове има едно обезчестене. Нашите Българе сѫ длѣжни да зематъ, безъ да се маїтъ, приличните мѣрки и средства, за да не приематъ нови обезчествявания, за да излѣзатъ отъ срамното си робство. Кои сѫ прочее тия средства? Тѣ не сѫ многочислени. На кѫсо само едно средство има. Това средство е лесно. Нашите Българе го познаватъ. Ония, които не го познаватъ, ще го откриятъ безъ мѣжа. Прочее ние не ще говоримъ за него. Ние оставяме грижата на нашите бashi, на нашите исторически паметници да говорятъ на всеки отъ нашите сътотечествѣнници<sup>2)</sup>“.

По щастие, обаче, всичките старания на пропагандата да се въсползова отъ раздражението, което тя така искусно распалваше помежду Българетъ поради тая случка, останаха суетни. Благоразумието нави, толкоъ повече, че и патриархътъ, посъвѣтванъ и свѣстенъ во време, побѣрза този пътъ да осѫди постъпката на протосингелътъ си и да обеви на владиката на Българската църква, че нейниятъ попове ще мо-

<sup>1)</sup> Глед. вѣстникъ *България* брой 19 отъ 1859 год.

<sup>2)</sup> Глед. извѣнред. листъ на *България* отъ 13 юлий 1859.

гътъ за напредъ свободно да извършватъ всичкитѣ треби, както е било и до тогава. Нашитѣ съотечественици въ Цариградъ не направихъ по този поводъ нищо повече освѣнѣ да подаджатъ на Портата прошение, въ което молихъ „да се подарятъ и на Българетѣ правдини, съ които се наслаждаватъ другите христиенски народи, находещи се подъ властъта на султанътъ, та да се дigne посредството на гръцката патриаршия помежду В. Порта и вършиоподаний български народъ, и за това да се даде на настоятель на българската църква единъ особенъ печатъ и да се приематъ отъ Портата неговитѣ представления.<sup>3)</sup>“

Немаловажно бѣше въ това критическо време да набива така благоразумието помежду цариградските Българе, защото гласътъ имъ се слушаше и отъ външните Българе. Слѣдъ Кръмската война Българетѣ въ Цариградъ придобихъ малко по малко първенство надъ всичкитѣ си по вънъ съотечественици. Скоро подиръ нещо и отъ тѣхъ се оказахъ позабогатѣли и известни както на иѣкои отъ турските велможи, така и на иѣкои отъ по-първите лица помежду Гърците, вслѣдствие на което тѣ бѣхъ придобили влияние помежду всичкитѣ и съотечественици въ Цариградъ и вънъ отъ него. Съ влиянието и богатството си тия Българе незамѣтно образоваха въ Цариградъ единъ новъ за българщината центръ, около който хванахъ да се групиратъ полегка легка и интелигентни сили, и ето въ 1857 година въ столицата на империята се основава подъ название „Българска Книжнина“ едно българско книжовно дружество, което въ слѣдующата година почна да издава едно периодическо списание подъ название *Български Книжции*. Българската Книжнина съ нейното периодическо списание още повече обърна погледитѣ на външните Българе къмъ съотечественицитѣ имъ въ Цариградъ, и Цариградската българска община стана твърдѣ скоро първа помежду всичкитѣ други български общини. Послѣдните приемахъ съ довѣрие всичкитѣ нейни известия, слушахъ нейните съвѣти и безбоязнено слѣдвахъ нейни примѣръ. Цариградската община бѣше за тѣхъ ржководеща въ всичко. Българската Книжнина, която изникна въ нейните иѣдра и се наскоро слѣ съ нещо, даде на Цариградската община удобно средство да за-

<sup>3)</sup> Глед. в. *България* брой 22 отъ 1859 год.

върже по-правилни сношения съ всичките български общини и да ги кръсти около себе си. *Българските Книжии* се припознаха за нейни органъ. Онова, което се казваше въ тъхъ, се считаше казано отъ страна на Българската цариградска община. Да стане така последната ръководеща за другите общини повлия и мисъльта, че Цариградъ има най-големото право и най-големите преимущества да биде центръ за всичките Българи, както беше и за другите християнски народи въ империята. Тази мисъль, като истичаше отъ самото положение на работитѣ, завчасъ се припозна и пригърна отъ всичките и съотечественици. Въ Цариградъ, като столица на империята, се устраниваха най-лесно всичките трудности, които изникваха въ провинцията по неразбранината и своееволието на управителите. Сплетните и клеветните, които можеха да спъватъ всеко добро и народополезно дъло въ единъ кой годъ областенъ центръ, се удобно лъсваха въ столицата. Но въ Турската империя, гдѣто народите се распознаватъ по религията, която исковѣдватъ, и гдѣто те упражняватъ народните си правдини подъ религиозенъ видъ, първо условие за образоването на единъ народенъ центръ беше издигането на една видна народна църква. По църквата имаше да се види народътъ, и около църквата имаше да се проявява неговътъ народенъ животъ. Българската църква въ Цариградъ беше наистинска църква, въ която се черкуваха живущите въ Цариградъ Българи и която представеше вече Български народъ въ столицата. За това тя требаше да се приведе въ положение, щото не само да внушава на чужденците уважително понятие за български народъ, но и въ самия този потъпканъ и забравенъ народъ да възбуди самоуважение и народна гордостъ. Мисъльта прочее да се построи вместо тогашната домова църква единъ великолепенъ храмъ беше естественна и се налагаше всекому повелително. Съобразно съ това високо назначение на българската въ Цариградъ църква, вече въ крайъ на 1858 година при нея се намираше, като предстоятель и архиерей, Иларионъ Стояновичъ. Следъ освобождението си отъ заточение въ 1849 г. Иларионъ беше занелъ длъжността на светогорски епитетръ въ Цариградъ и въ тая длъжност не само блистателно оправда довърнето, съ което бяхъ го почели светогорскиятъ отци, но придоби уважение и въ самата патриаршия. Като виждахъ

това, Цариградските Българе пожелаха да го иматъ за архиерей при народната бълг. църква и молиха патриаршията да испълни това имъ желание. Молбата имъ се подкрепи също и отъ князя Стефана Богориди, и Иларионъ Стояновичъ биде ръкоположен<sup>1)</sup> за архиерей предстоятелъ на българската въ Цариградъ църква, подъ название Макариополский, на 5 октомври 1858 година. Почти въ същото време бъше полученъ фирмънъ и за построяваньето на новий храмъ, и мотиката бъше вече ударила за раскопованьето на място за основанията му. Презъ лѣтото на следующата 1859 година работата се залови съ най-голъмо оживение въ надежда, че отъ всекждѣ, гдѣто има Българе, ще пристигне надлежната помощъ. Патриархътъ, по молба на ефорията, която се избра отъ общината да ръководи дѣлото за въздиганьето храмътъ, приканъ съ окръжно всичките митрополити да съдействуватъ за събираньето помощи. Едно възвание отъ страна на самата ефория къмъ всичките Българе туреше на видъ важността на тая църква за бѫдущето развитие и напредъкътъ на българската народностъ. Въ очаквань на щедри помощи отъ всекадѣ, на 25 октомври се заложи торжественно и основният камъкъ. Свещеният обредъ на залаганието извѣрши самъ Вселенският патриархъ Кирилъ въ присъствието на патриархътъ, Александрийският Каллиника, Антиохийският Иеротея и Иерусалимският Кирилла, на руският посланикъ Князя Лобанова и на представителътъ на Сърбия Милана Петрониевича. Гръцкият посланикъ бъше също пригласенъ, но пристигна слѣдъ обредътъ. Основният камъкъ положи князъ Николай Конаки Богориди, синътъ на князя Стефана Богориди, който бѣ, както вече упоменяхме, исходатайствовалъ пъвлението за построе нието на българският храмъ въ Цариградъ и бѣ подарили за това домътъ си, но който бъше вече починалъ малко нѣщо преди настоящето празднество. Тържествеността, съ която бъше заложенъ основният камъкъ, присъствието на първите иерарси на Въсточната Църква и на представителите на православните държави сочеха на всички свѣтъ голъмото значение на въздиганната църква.<sup>2)</sup>

<sup>1)</sup> Достойно е за забѣлжванье, че патриаршията, преди да даде съгласието си за ръкоположението Илариона въ архиерейски санъ, го обвѣрза съ расписка, че не ще никога да иска епархия. Толкова по онова време тя бъше още далеч отъ мисълта, че требва да задоволи Българетъ съ нѣкои устажки.

<sup>2)</sup> Глед. *Цариградъ. Въстникъ* отъ 18 октомвр. 1858. — *Български Книжници* за октомври 1859.

Когато така се залагаше основата на българский въ Цариградъ храмъ въ присъствието и съ благословението на четиретъ въсточни патриарси, никой отъ присъствовавши не мислеше, че около това самото място, гдѣто така еднодушино възнесахъ молитва къмъ Бога именититъ архиластири заедно съ българското духовенство и съ Българский народъ, имаше слѣдъ шестъ мѣсеца да избухне пъленъ разрывъ между този народъ и първенствовавшата отъ четиретъ въсточни Църкви и че ще се нанесе тежъкъ ударъ на единството, въ което той до сега се е намиралъ съ нея. Но събитията вървехъ напредъ неестественно бърже. Тѣ не бѣхъ и въ рѫцѣтъ на Българетъ. Исконниятъ врагъ на Православната Църква се вмѣни помежду Българетъ и ги дѣлбаеше ежедневно за да ги тикне въ единъ путь, по който да се отложчатъ за всекога отъ нея. Римската пропаганда, която, споредъ както вече казахме, требаше да се ползова отъ благоприятните обстоятелства, които създаде за нея Кръмската война, не се забави паничинъ и то най-малко да се расположи за усиленно дѣйствие помежду Българетъ. Тя имаше вече приготвени за цѣльта си дѣйци измежду самитъ Българе. Въ училището, което бѣхъ основали Лазаристъ, въ цариградското предмѣстие Бебекъ, бѣхъ замаменъ още преди Кръмската война нѣкога Българчета, които лесно се надъхахъ тамъ въ полза на католицизмъ и послѣ станахъ най-усърдни дѣйци на пропагандата между съюзчественниците си. За да не даде подозрѣние на Българетъ съ прямото си появление помежду тѣхъ, пропагандата скрои планъ, щото вмѣсто нея да заговорятъ и заработятъ приготвенните отъ нея Българе, като че отъ само себе си, по доброжелателство къмъ съюзчествениците си и по чистъ патриотизъ. Съ тая цѣль тя основа вѣстникъ *България*, въ който съ устата на Българинъ Драганъ Цанковъ говорехъ на народътъ самитъ миссионери напишащи. Послѣдните ако и да излѣзоха да говорятъ като ужъ патриоти Българе и като преданни на Православната Църква христие, но още отъ първите броеве на листътъ си ясно показахъ шарътъ (боята) си. Още отъ първите имъ порицания противъ гръцкото духовенство се видѣ, че въ тѣхните лица говорятъ не просто възмутени отъ поведението на високото гръцко духовенство, православни Българе, а закоренѣли католици и явни врагове на Православната Църква.

Като искусни стратегици, папищаците калугери не нападаха директно изведенажъ Православната Църква. Тъй отпърво заблудиха отдалечь, за да дойдатъ до главният пунктъ, който имаха предъ очи. Тъй не искаха изведенажъ да се явятъ предъ народътъ, като явни проповедници на католицизмътъ, защото бъхъ увърени, че съ това ще му произведатъ лошо впечатление и ще го отврътнатъ изведенажъ отъ тъхъ си. Тъй намираха за по-добре да пригответъ пътът къмъ това съ окривяване и порицание всичкото гръцко духовенство презъ всичките времена, стари и нови, съ представяне Гърцитъ и всичко, щото е гръцко въ неблагоприятъ видъ. Тъй казваха, че и въ старо и въ ново време Гърцитъ съ съели само безнравственостъ, басни и суевърие, лъжи и ереси и препоръчваха да се исхвърли язикътъ имъ изъ училищата и да се введе вместо него латинский, като обладаващъ ужъ несравнено по-добра, по-нравственна и по-голема литература. Тъй утвърждаваха, че цариградските патриарси не само нѣматъ никаква каноническа власть надъ Българетъ, но и сами не съ канонически патриарси, че тъй често падали въ ереси, и въ истото време показваха, че напротивъ папата се е всекога почиталъ като първъ иерархъ и началникъ на всичката Църква, че той е всекога държалъ истинното учение и изобличавалъ ереситъ, въ които почти всекога падали Цариградските патриарси.

Но не съ само Гърцитъ православни. Россия, къмъ която всекога съ били обърнати очите на Българетъ, исповѣдава такоже Православната Вѣра. Поради това издателитетъ на *България* требваше да хвърлятъ по-легка легка мракъ и върху Россия, върху нейните стремления и нейният духъ, върху нейната Църква и нейната цивилизация. Тъй препоръчваха даже да се не учи руский язикъ, защото съ него се развали българский. Вместо руский язикъ требвало да се учи французкий и на този последний язикъ да се даде предпочтение предъ всичките други европейски язици. Естествено бѣше този враждебенъ на Православието и на славянството духъ да възбуди реакция въ средата на Българския народъ, отъ толкова въкъвое свързанъ съ православната Въсточна Църква и искренно преданъ на Россия. Срѣщу издателитетъ на в. *България* и прокарваната отъ тъхъ посока се обявиха гласно въ печатъ освѣти редакторите на издавав-

шитѣ се тогава въ Цариградъ периодически списания, Гаврила Кръстевича и Алекс. Екзарха такожде и нѣкои отъ тогавашнитѣ учители, каквото Т. Стояновъ-Бурмовъ отъ Габрово, Боте Петковъ отъ Калоферъ и други. Т. Ст. Бурмовъ откри противъ в. „България“ редовна полемика. Редакторитѣ и учителитѣ, които така изобличаваха вредната за народътъ и противна на Православната Църква посока на вѣстникъ *България*, станаха предметъ на най-жълчни нападения отъ страна на панишашкий органъ. Тѣмъ имъ се написаше най-безщеремно не само всекакво лично оскърбление и докачение, но нерѣдко тѣ се представеха, подъ название московити и панслависти, за подозрителни предъ правителството люди. Нѣкои отъ тия защитници на отечествениата Вѣра, се принудиха да мълчатъ само и само да не ставатъ вече предметъ на безсрочно гаврене и присмиване и да не си навлекатъ на главата нѣкое зло отъ страна на правителството, предъ което ги клеветеше в. *България*. Само единъ Бурмовъ продължи да се бори до край съ органъта на пропагандата.

Порицанията срещу Вѣсточната Църква, съединени съ похвали за Римската и за нейните представители, намѣриха ненадѣйно съчувственный отзивъ въ единъ малоизвестенъ до тогава кѫтъ на Македония. Този кѫтъ бѣше мънички градъ Кукушъ, или Кълкъчъ, (по Турски Хавретъ-Хисаръ), на който жителитѣ сѫ почти всички Българе. Въ този градецъ, благодарение на старанията и патриотизъмъ на учителитѣ му, Димитрия Миладиновъ и Ксенофона Жинзифовъ, българското чувство се пробуди побрано отъ колкото въ много поболѣми градове въ Македония.<sup>1)</sup> Въ началото на 1858 г. въ училището и църквите на градъ Кукушъ се употребяваше вече въпреки противението на Полянский владика, Мелетия,<sup>2)</sup> българский язикъ. Между това жителитѣ на Полянската епархия, между които Кукушанетѣ занемаха по-предне място, бѣха отдавна недоволни отъ епископътъ си Мелетия и нееднократно бѣха се оплаквали отъ него предъ митрополитъ му и предъ Великата Църква. Въ разстояние на единадесетъ годинъ, презъ които Мелетий е стоелъ на полянското епископско сѣдалище, тѣ три пъти ходатайствовали

<sup>1)</sup> Глед. *Бъл. Книжница* за май 1858 год.

<sup>2)</sup> Полянский владика е епископъ подчиненъ на Солунский митрополитъ и носи названието си отъ градецъ Поляна или по турски Дойранъ.

за промъннинето му, но не се послушвали. Въ началото на 1859 г. епархията, и особено Кукушъ, отново се подигна съ оплаквания противъ него. Солунският митрополитъ Неофитъ, този сѫщий, който бъше преди малко митрополитъ въ Търново, испрати въ Кукушъ екзарси да направятъ потребното дознание върху жалбите и обвиненията срѣщу Мелетия. Екзарситъ намѣрихъ, че оплакванията на паствата срѣщу пастирътъ сѫ справедливи. Митрополитътъ отне отъ недостойниятъ епископъ епархията, но намѣсто да ѝ предаде на единъ отъ тримата кандидати Българе, споредъ както го бѣхъ молили жителите и споредъ както той имъ обѣщавалъ, той ѝ повѣри пакъ на единъ Грѣкъ, който му билъ заплатилъ за това огромна сума. Неиспълнението обѣщанието отъ митрополитътъ направи силно впечатление въ всичката епархия, а особено между Кукушанетъ. Кукушъ е градецъ, който отстои отъ Солунъ не повече отъ шестъ часа, а въ послѣдниятъ този градъ има миссия папска отъ калугери лазаристи, има и французски консулъ. Кукушанетъ, като ходили въ Солунъ да се оплакватъ отъ владиката си, били насочени да се запознаятъ съ тамошните агенти на католическата пропаганда. Тѣмъ имъ се прищепило още, че слѣдъ като останахъ така излѣгани въ надѣждитъ си да добијтъ слѣдъ Грѣкътъ Мелетия епископъ Българинъ, тѣ ще изиграятъ една много добра игра на митрополитътъ и ще сполучатъ испълнението на желанието си, ако чрезъ посредството на католическата миссия въ Солунъ се обѣрнатъ до папата и поискатъ отъ него ржкоположението на единъ владика за епархията си. Кукушанетъ, кои отъ невѣжество, кои отъ слабо благочестие и озлобение противъ грѣцкото духовно началство, пригържли лесно тая мисъль, толкова повече, че агентите на пропагандата имъ обѣщали златни планини отъ обращението до папата. Послѣдните ги увѣрили, че въ градътъ имъ ще се отворятъ добре наредени училища за дѣцата и отъ двата пола, че тѣ ще имать покровителството на Франция, като французски подданници, и че това всичко ще добијтъ съ едно само припознаванье главенството на папата, защото въ църквите имъ ще се чете и служи, както се е чело и служило досега и както се служи въ всичките други православни църкви. Че такива обѣщания сѫ се давали на Кукушанетъ отъ страна на пропагандата, се вижда отъ прошението до папата, което имъ били приготвили

на французский езикъ нейнитѣ агенти и което Кукушанетѣ подписали и подпечатали. Пропагандата се стараеше да стане постъпката на Кукушанетѣ въ такива условия, щото по нещ да се поведятъ лесно и другитѣ Българе. Съ тая цѣль и прошението, което се представи за подпись на Кукушанетѣ, бѣ съставено въ такива термини, щото да се вижда като че ония, които сѫ го подписали, пишо друго не сѫ направили освѣнъ че сѫ отблъснли гръцкото духовенство, като нечистиво и пагубно, и припознали папата, като върховенъ началникъ на Църквата. Не само кукушкитѣ Българе, но и други христиене въ тѣхното положение, на които не сѫ известни хитростите на папскитѣ миссионери, не би се подвоумили да подпишатъ прошение, съставено въ такъва примамлива форма. Това се ясно вижда отъ текстътъ му, който е следниятъ: „Ние долуподписанитѣ, жители на епархията Поляна, съ наше голѣмо неудоволствие, съ глубоко и неизразимо сърдечно стѣснение сме принудени да исповѣдаме предъ цѣль свѣтъ, че нашата Вѣсточна Православна Църква достигнала е днес въ такова едно достоплачевно положение, което не може да се опише. И толкова по-глубока е нашата горесть и душевно потресение, че ние доказваме, че злото нави нашето тѣрпѣние. Уви, ония които бѣхъ длѣжни да сѫ свѣтлината и источникъ на всека христиенска добродѣтель, спрѣчъ нашитѣ първи пастири и църковни началници, нареченитѣ спрѣчъ наши архиепископи, тѣпчътъ съ крака законитѣ и таинствата на Църквата. И ония, които сѫ посвоили църковнитѣ имоти, сѫ нѣколко лица облечени съ свещенически характеръ, истина, но които нѣматъ нито вѣра, нито свѣтъ, нито характеръ, човѣци властолюбиви, честолюбиви, вдадени въ сребролюбие и които за интересъ ще направятъ всекаквъ видъ лошавини. Като патриаршеский Цариградски синодъ състои отъ такива лица, само по себе си се разумѣва, че и по епархиитѣ се праща епископи въ всичко подобни на тия, които ги праща, и нимъ они продаватъ епархиитѣ за голѣма цѣна. Цѣльта на тия епископи не е да учатъ стадото христово, нито да се грижатъ за неговитѣ духовни нужди, но единствено да събиратъ пари законно и незаконно и да ги праща въ Фенеръ на гръцката патриаршия и на своитѣ покровители. Отъ нихъ народѣтъ не само не получава никаква духовна полза, но още има голѣма вреда вещественна и нравственна

и голѣмъ съблазнъ отъ нихното распято и немонашеско житие. Съ една дума такива епископи сѫ една тежина и една скрѣбна рана за стадото Христово. Особно тѣрпи отъ това развратно грѣцко духовенство наший Бѣлгарскій народъ, защото той нѣма злоба въ сърдцето си и се страхува отъ Бога, и като грѣцкото духовенство знае това, то злоупотребява съ простодушието и откровеността на този народъ. Единъ отъ най-прочутитѣ въ своето распято и развратно житие е и нашътъ досегашенъ епископъ, Мелетий. Единадесетъ годинъ има откакъ той епископствова, или по-добрѣ да речемъ, неистовествова въ нашата епархия, като бѣсепъ вълкъ въ овче стадо. Нѣма грѣхъ, нѣма беззаконие, което той явно или тайно да не е сторилъ. И кой може да опише мерзките дѣла на това духовно лице, дѣла, съ които мерзостно е хвѣрлилъ въ умраза истинската Вѣра и високий ѝ характеръ предъ всички свѣтѣ? Кой може да искаже неговите лоши обичаи, неговите насилия и неговите грабителства? Колко семейства той съвѣршенно разори, като прави злото съ хиляди средства. Три пѫти ние се оплаквахме на Цѣрквата противъ този вълкъ въ овча кожа, но она не щеше никакъ да ни слуша. Напразно ние ѝ представехме всички вредѣ, който проиходи отъ единъ такъвъ пастиръ, напразно ние се мѫчихме да разбудимъ най-малката христиенска ревностъ и съчувствие въ сърдцата на върховното цѣрковно правительство. То слушаше нашите кървави жалби съ велико хладнокрѣвие. Тогава ние, за да можемъ да съхранимъ Вѣрата си цѣла и неповредима, както сме ѝ приели отъ предците си и да запазимъ себе си отъ развратното това грѣцко духовенство, твърдо рѣшихме да го оставимъ и да се обѣрнемъ до негово светѣйшество, папа Пия IX, и да го признаемъ него и неговите наследници по апостолското сѣдалище за духовенъ началикъ надъ насъ, по слѣдниятъ начинъ: 1) ние приемаме съпричастието на сѣдалището на св. Петра, върху което Иисусъ Христосъ основа Цѣрквата си, на което е върховно сѣдналъ Пий IX и управлява тая истата Цѣрква Христова. Въ истото време ние истинно вѣрваме, че Пий IX е истински наследникъ на свети Петра и вѣрваме нашата Вѣсточна Цѣрква такава, каквато сме ѝ приели отъ светите Отци и отъ светите Веселенски Събори<sup>1)</sup>. 2) Ние желаемъ

<sup>1)</sup> Тия изражения сѫ намислени така, за да може да се разумѣе, че подписаннитѣ на прошението вѣрватъ въ всичко, както учи Римската Цѣрква, безъ да подозрѣватъ сами, че казватъ подобно нѣщо.

и слѣдователно молимъ Пия IX да не се направи никакво измѣнение въ обредите (обичаи, тѣржества и Богослужение) църковни, въ преподаването на таинствата, въ състоянието на нашите свещенници и въ езикътъ, по който ще ставатъ църковните молитви между настъ, който езикъ е старий български или славенски езикъ. 3) Нашата епархия ще се въвѣри на единъ архиепископъ, избранъ по нашите общи желания, на което избиранъ ще помолимъ Пия IX да даде своето одобрение. 4) Архиепископътъ и духовенството, които ще управяватъ епархията и енории, трябва да сѫ всички Българе подъ заповѣдта и покровителството на Пия IX и на наследниците му. 5) Училищата трябва да сѫ подъ управлението и грижитъ на архиепископътъ и на епиропитъ. Български езикъ съ народните си букви ще бѫде всекога главният езикъ и основата на учението на юношеството. Учителите ще се пъзиратъ отъ архиепископътъ и народътъ. Подъ тоя начинъ молиме ние негово светѣйшество Пия IX да ни приеме въ стадото си и подъ крилата си. Такова е съединението, което искаеме съ апостолското съдалище, за да могатъ и другите наши съотечественици да ни подражаятъ и да излѣзятъ отъ подъ властта на безредното и безсъвестно гръцко духовенство. Дано Богъ тѣй да може да се прослави отъ настъ и отъ всичките други Българе. Най-послѣ ние молимъ негово светѣйшество Пия IX да пригласи за наша полза французското правителство да ни защищава при изрядният нашъ самодѣржецъ Абдулъ Меджида противъ всеко неправедно притѣснение и гонение, което зломисленното и безсъвестно гръцко духовенство може да дигне противъ настъ. Най-сети, като сме увѣрени, че нашите покорни молби ще се услышатъ, ние подписваме съ всичко почитание. 12 юлий 1859 г., въ Кукушъ.<sup>1)</sup>

Прошението, както вижда читателътъ, носи дата 12 юлий, а слухътъ за подаването му се разгласи чакъ въ началото на септемврий. Първото известие за постъпката на Кукушъ се даде въ дописка изъ Солунъ до французския вѣстникъ Presse d'Orient, която тутакси се обнародва и въ вѣстникъ *България*. Споредъ тая дописка, прошението до папата се подало въ крайътъ на августъ чрезъ началникътъ на лазаристите въ Солунъ, Тюррока. Послѣдниятъ, щомъ приелъ про-

<sup>1)</sup> Това прошение е напечатано въ *България* отъ 12 септ. 1859 брой 25.

шението, отишълъ въ Кукушъ за да влѣзе въ сбщение съ новата паства на папата и да направи тамъ потребнитѣ распореждания за устройството ѝ. Ако прошението и да носи дата 12 юлий, а Тюррокъ е отишълъ въ Кукушъ въ крайтъ на августъ, трябва да се предположи, че на 12 юлий ще е било направено само едно съглашение между миссията въ Солунъ и водачите на Кукушанетѣ, което е било испроводено въ Римъ за одобрение, а прошението се е действително подало съ всичките формалности въ крайтъ на августъ, когато е било пристигнало въ Солунъ известие, че папата е съгласенъ да приеме Кукушанетѣ съ условията, които сѫ му били испратени отъ агентитетъ на пропагандата и препоръчани, като най-сгодни за да се помамятъ Българетѣ да влѣзатъ въ Католическата Църква.

Обръщанието на Кукушанетѣ до папата произведе силно впечатление посрещ православното общество въ Цариградъ. Мълвехъ се впрочемъ и истинно безпокоенъ онъя преимуществено людъ, които разбирахъ опасността и които всекога сѫ имали при сърдце интереситѣ на Православието. Огънътъ бѣше запаленъ и можеше да обхване всичка България, ако се не вземехъ во време мѣрки за угасваньето му. Но кой можеше да убѣди Кукушанетѣ да се отвѣрнатъ отъ това, щото бѣхъ направили? Тая обезапност лежеше, разбира се, най-първо на Солунский митрополитъ, но той бѣше изгубилъ отдавна довѣрието на всичката Полянска паства. При това той не само не можеше самъ да говори на езикътъ ѝ, но и въ всичката му митрополийска областъ не се намираше духовно лице, способно да повлияе съ езикътъ и съ характерътъ си върху заблуденитѣ и раздразненитѣ жители на Полянската епархия. Нѣмаше таквъзъ лице и въ всички сонми на окръстнитѣ митрополити, нѣмаше го и помежду всичкитѣ гръцки епископи. Българетѣ не вървахъ вече нито на единъ Гръкъ. По щастие при българската църква въ Цариградъ се намираше вече достоуважавано и способно за тая миссия духовно лице изъ самитѣ Българе, което патриаршията бѣше облекла, ако и не охотно, преди година съ архиерейски санъ. Това лице бѣше, както се съща читателътъ, титулярни епископъ при реченната църква Иларионъ Макариополский. Той само можеше, като родолюбивъ Българинъ и достоуважаванъ владика, да има усъвѣхъ помежду озлобенитѣ отъ гръцкото духовенство кукуш-

ски Българе. Патриаршията прибърза прочее да потърси неговите услуги и да го испроводи пъ-скоро въ Кукушъ. Като научватъ това, агентитѣ на пропагандата въ Цариградъ взематъ и тѣ отъ своя страна потребнитѣ мѣрки, за да се даде отпоръ на патриаршеский пратениникъ. Съ тая цѣль отива въ Кукушъ самъ главният началникъ на лазариститѣ, Боре. Преосвещенний Иларионъ могълъ да стигне въ Кукушъ само петнадесетъ минути преди папския агентъ. И двамата пратеници тутакси се уловили съ ревностъ за дѣлото, за което бѣхъ отишли въ градецтъ. Преосвещенний Иларионъ не се забавилъ да обесни на всичкитѣ пѣ-първи тамъ Българе, какво ще каже обращението имъ до папата и какви послѣдствия може то да има. Кукушанетѣ му расказали за свое оправдание пре-многото лошавини, които видѣли отъ гръцкитѣ владици и упорството, съ което бѣ отблъсвала патриаршията тѣхното спра-ведливо желание, да имать Българинъ родомъ и достоенъ архиерей. Тѣ казали най-послѣ, че сѫ готови да се отвѣрнатъ отъ папата, ако Великата Църква имъ испроводи такъвъ архиерей и именно оногози, когото тѣ ѝ бѣхъ вече искали, т. е. архи-мандритъ Партиения, който бѣше свѣршилъ курсъ въ Московската духовна академия и който въ това време бѣше учителъ въ българското на Фенеръ училище. Преосвещенний Иларионъ увѣрилъ Кукушанетѣ, че се надѣе да може това имъ желание да се испълни, и тутакси писва въ Цариградъ, че, за да се отрекжтъ Кукушанетѣ отъ папата и удържатъ въ Православната Църква, необходимо е да се даде удовлетворение на пре-дишнята имъ просба, да имать за епископъ архимандритъ Партиения. Колкото и да не бѣше по волята на патриархътъ и на старците (герондитѣ) въ Фенеръ да ржкоположжтъ за Полянски епископъ архимандритъ Партиения, който не бѣше тѣмъ свой человѣкъ, макаръ и да бѣше учителствовалъ въ патриаршеската семинарія на островъ Халки, тѣ не можехъ другояче да сторятъ. Архимандритъ Партиений, като въспитаникъ на Московската духовна академия, бѣше извѣстенъ отъ добра страна и на руското посолство. Поради това послѣдното не се забави да настопи да се ржкоположи той, пѣ-скоро за Полянски епископъ и да се испроводи частъ пѣ-напредъ въ Кукушъ. Патриаршията нѣмаше какво да възрази, толкозъ повече че архимандритътъ ако и патриотъ Българинъ, владѣеше добре гръцкий езикъ и, като бивший учителъ на славенский езикъ въ Халкин-

ската семинария, бъше лице известно и испитано. Партеней бил ржкоположенъ на 29 октомври въ патриаршески храмъ и подиръ два дни заминъ за Кукушъ, гдѣто пристигна на 14 ноемврий. Макаръ че въ Кукушъ бѣхъ навъзли вече доста католически калугери и калугерки, но дѣлото на пропагандата, успѣшино сижвано отъ преосвещ. Илариона, който, за да бди върху интригите на папските калугери, стоя тамъ до крайтъ на октомврий, се съвършено парализова, слѣдъ като пристигна тамъ желаниятъ отъ жителите Българии епископъ. Агентите на пропагандата, като виждахъ, че се осуетяватъ надѣждите, които тѣ свѣрзвахъ съ постъпката на Кукушанетъ, разгласихъ два дни слѣдъ ржкоположението на Партеней, че послѣдниятъ билъ пръвъ подалъ на два пъти съчинявалъ прошението, което Кукушанетъ испратили до папата, <sup>1)</sup> но тия известия съ нищо се не доказахъ и могътъ слѣдователно да се гледатъ като чието клевета срѣщу преосвещения Партеней. Латинската пропаганда, както е правила и другадѣ, прибѣгваше и помежду настъ Българетъ къмъ всекакви интриги, за да сполучи цѣльта си. Правилото: цѣльта оправдава средството, се прилагаше отъ неї неизмѣнно и въ България. Партеней се намѣри отпослѣ въ много бѣ-трудно положение, откаквото бѣше предъ ржкоположението му за Полянски епископъ, но никога не подаде поводъ да се помисли, че той е склоненъ на уния съ Римската Църква.

Планътъ на пропагандата не се постигна. Вмѣсто папски архиепископъ, подъ властта на когото по легка легка да дойдатъ всичките Българе, въ Кукушъ се настани за православенъ епископъ лице, което желаехъ жителите му, и за унията съ Римската Църква тамъ вече не ставаше дума. Но примѣрътъ бѣше вече даденъ, опитътъ направенъ. Ползуещи се отъ станжалото, пропагандата ное открыто да проповѣдва чрезъ вѣстникътъ си унията и да доказва нейното удобно осъщественѣе. При неустойчивостта на грѣцкото църковно началство при раздражението на умоветъ помежду Българетъ, което искусно поддържахъ агентите на папството и за което давахъ обилна пища постъпките на грѣцкиятъ владици, приемърътъ на Кукушанетъ можеше лесно да намѣри подражатели.

<sup>1)</sup> Гл. бр. 32 на в. *България* (23 окт. 1859).

Истина, че нѣкои отъ тогавашнитѣ наши публицисти и защитници на Православието, на брой единъ двама и особено единътъ отъ тѣхъ (Бурмовъ), неуморно отражавахъ всичкитѣ удари на пропагандата и раскривахъ всичкитѣ нейни лукавства и интриги, колкото безстидно и да ги клеветеше и позореше тя, но опасността бѣше все пакъ голѣма, толкозъ повече, че мнозина отъ нашите учители предпочетохъ да си мѣлчатъ, за да не паднатъ въ устата на падателитѣ на папский органъ, а други пѣкъ имъ се подмилквахъ и даже имъ исказвахъ пълно съчувствие. Повърхното и недостаточното образование, което имахъ повечето отъ нашите учители, ги правеше неспособни да си съставятъ вѣрио понятие за цѣлите на пропагандата и да оцѣняятъ послѣдствията на унията, която се проповѣдаваше въ България. Недоученната младежъ, при такъвъ съблазнителенъ примеръ отъ страна на учителитѣ, се вѣсхишаваше отъ новата проповѣдь, като отъ нѣщо съвременно, напредничаво и патриотическо. При слабото си религиозно вѣспитание, тя не само не се вѣзмушаваше отъ всекидневнитѣ нападки и оскърбения които правеше в. *България* на Православната Църква, но нариаше едно удоволствие да ги чете, като ржкоплещеше на издателитѣ му. Повечето отъ учителитѣ и отъ младите бѣхъ увѣрени, че идеята за унията съ Римската Църква е патриотическа идея и заключава глѣбокъ политический смисъль, и отъ душа се смѣхахъ на всички, които ѝ осаждахъ, като на ржждасали и исфириясли глави. Ако при това настроение на повечето отъ учителитѣ и младите България имаше тогава настоящето устройство, при което така малко може да се чува гласътъ на благоразумието и на опитността, повечето отъ българскитѣ мѣста щехъ да се поуниятятъ още въ 1859 година. Но щастие, тогива пѣ-старитѣ и пѣ-опитнитѣ не бѣхъ още испусняли юздитѣ и не можехъ да ги испуснятъ при редътъ, при правилата, до които се придържаше Турското правительство. Послѣднето, когато желаше да узнае мнѣнието и расположенията на населениета или кога искаше да имъ .внуши нѣкои наставления и съвѣти или да имъ направи нѣкое предложение, не се обрѣщаше къмъ народнитѣ масси; въ такива случаи то диреше всекога пѣ-първите, пѣ-личните и пѣ-почтенните хора. Вслѣдствие на това, пѣ-първий классъ хора, каквито бѣхъ всичкитѣ пѣ-заможни и пѣ-степенни людѣ, управлявахъ иълно влияние въ народътъ. Съ тѣхъ се съглася-

вахъ и всичките свещеници и всичките побопитни и подстари хора. Въ той класъ хора религията, преданията, вѣковните тежнения на народът имахъ голѣмъ корень и съхранявахъ всичката си важность. Благодарение на това щастливо обстоятелство, усилията на латинската пропаганда да отложи и всички български епархии отъ Вѣсточната Православна Църква, отъ Вѣсточното славенство, за да ги вкара въ турсколатинската орбита противъ Россия и да распокъса по религията Българский народъ, се впълно осуетихъ. На распрата съ Гърците се даде чисто-народно насочване. Българетъ требование да се домогватъ да получатъ правдии по църковно-народното управление не подъ ново име и вѣроисповѣдане, а подъ онова сѫщото, което бѣше имъ дала историята, т. е. като Българе православни, а не като Българе католици или унияти. Таково насочване, въ противоположность съ западно-католишкото, бѣше не само съгласно съ народното честолюбие, съ народната гордостъ и честь, но ѝ се налагаше повелително отъ добрѣ разбраний народенъ интересъ. То предвардеше България отъ распокъсанье, усилване народното чувство и обезпечваше нейната цѣлостъ при распаднинето на Турция.

Пропагандата, естественно, не изгуби надеждите си, слѣдъ несполуката си въ Кукушъ. Нейната проповѣдь ако и да не хванѣ тамъ корень, тя разбра отъ примѣрътъ на този градъ, че българските населенія нѣматъ нѣкое си особено отвращение или боязнь отъ папството, и заключи, че като се поработи още и се почака докдѣ се убѣдятъ Българетъ, че нито патриархътъ, нито правителството ще имъ даджъ онова, което желаехъ, нейното дѣло може да се увѣличае съ пъленъ успѣхъ. Тя бѣше увѣрена, че Българетъ ще се принудятъ да се обѣрнатъ къмъ папата, кога се убѣдятъ отъ времето, че Цариградскиятъ патриархъ нѣма да направи нищо за тѣхното удовлетворение. Нейниятъ органъ постоянно твърдеше, че напразно ще чака Българский народъ отъ него възобновеніе на иерархията си. Между това грѣцкото духовно началство постъпаше така, като че да искаше да покаже, че агентитетъ на пропагандата право казватъ. Патриархъ Кирилъ бѣше обѣщалъ на ефорите на българската народна църква, по времето на кукушкото движение, че занапредъ въ българските епархии, които оставатъ безъ архиерей, ще се проваждатъ

владици Българе. Но първий случай, който се представи слѣдъ това, показа, че обѣщанието на негово светѣйшество не било искренно. Презъ декемврий 1859 г. умръ Охридски митрополитъ Иоанникий. Живущтѣ въ Цариградъ Охридчане и ефорпите на българската църква помолихъ патриархъ да назначи, по обѣщанието си, за Охридски митрополитъ единъ Българинъ. Тая молба се повтори наскоро и съ прошение изъ Охрида. На патриахътъ се указахъ и три уважавани духовни лица, като еднакво приемливи и желаеми отъ епархията. Тѣ бѣхъ преждебивши Велички митрополитъ, Авксентий, който тогава сѣдѣше безъ епархия въ Цариградъ, Иларионъ Макариополски и архимандrite Антимъ, тогава учителъ въ Халкинската семинария, а отиослѣ Видински митрополитъ и Български Екзархъ. Негово светѣйшество отпърво избѣгваше подъ разни предлози да искаше мисълъта си, а послѣ самото дѣло показа, че той никога не е ималъ на умъ да испълни даденито си обѣщание. За Охридски митрополитъ се назначи пакъ Грѣкъ въ лицето на Велички епископъ Мелетия. Охридчанетѣ незабавно протестуваха съ противъ това назначение и помолихъ съ прошение, което имаше десетъ хиляди подписи, то да се отмѣни. Тѣ указахъ, че изборътъ на църковното началство е отъ несполучливитѣ, защото Велички епископъ, който е билъ по-напредъ протосингелъ на преждебивши Охридски владика, имъ е известенъ отъ лоша страна. Тѣ помолихъ отново, да се назначи за Охридски митрополитъ единъ отъ горѣпоменжитѣ тѣхни кандидати, но молбата имъ се не взе въ внимание. Също така останахъ безъ внимание и многократнитѣ жалби на Самоковчанетѣ противъ владиката имъ Матея, нареченъ, поради несвѣстнитѣ сп.дѣла, Дели-Матей. Патриаршията не се съсъгласи да го извади отъ Самоковъ, както молеше епархията. Тя чареди само да не ходи той самъ въ Самоковъ, но да се счита пакъ той Самоковски митрополитъ, а епархията да управя вмѣсто него нѣкой си Напсий, Българинъ истина, но вече известенъ помежду съотечествениците си за недобрите си нрави. Самоковската епархия молеше да ѝ се назначи за архиепископъ преосвещенни Авксентий, за когото поменжхме по-горѣ. Неудовлетворени такожде останахъ и Българетѣ отъ Шумненската епархия, които непристойнитѣ дѣла на архиепископътъ имъ Венеамина бѣхъ отдавна извадили изъ търизиене.

Заключението, което истичаше отъ упорството, съ което патриархътъ отхвърли и въ тритъ тия случаи молбитъ на Българетъ, бѣше отъ най-прискърбнитъ. Какво по-нататъкъ можеше да се чака отъ него, кога той не испълнява собственитетъ си обѣщания и кога не отстранява нито такива ненавистни владаци, каквито бѣхъ станжли за паствите си Самоковският Матей и Шуменският Венеаминъ?

Но като не можеше вече да се очаква нищо добро отъ собственната воля на патриархътъ, като и съборътъ, който бѣше повиканъ да изработи нова наредба за управлението на Църквата, отхвърли толкозъ умѣренните молби на Българетъ, ясно бѣше, че ако се не предприемеше нѣщо по-рѣшително и по-впечатлително за народътъ, агентитъ на пропагандата щехъ съвсѣмъ да го завладѣйтъ и да го повлекѫтъ подиря си. — Патриотитъ, привърженци на вѣковнитъ народни предания и на народното Православно Исповѣданіе, требавше сега най-много да напрегнѫтъ сплитъ си, за да намѣрятъ средство да удържатъ съ себе си народътъ. При други обстоятелства можеше се повъзчака и потърпи безъ вредъ. Сега бавността и недѣятелността можехъ да се петълкуватъ въ най-неблагоприятънъ за исходътъ на дѣлото смисъль.

На народътъ не можеше вече да се казва, че Великата Църква ще земе въ внимание неговитъ желания. Дѣлата показахъ на всички най-ясно, че Гърцитъ искатъ и за напредъ да продължатъ господството си надъ Българетъ. Единствената надѣжда бѣше правителството. Предполагаше се, че послѣдното не може да презре толкозъ справедливите желания на единъ цѣлъ народъ. Но Султановото правителство, слушахъ се гласове, като правителство свѣтско и друговѣрно и при това задължено да уважава привилегиите и правдните на патриарситъ, не може да насили патриаршията. Догдѣто, казвахъ тия гласове, Българетъ припознаватъ патриархътъ за свой религиозенъ началникъ, турското правителство ще го припознава и то за такъвъ тѣхенъ началникъ. Ако Българетъ гѣмахъ за основанието на собствения иерархия нужда отъ патриархътъ, т. е. не ищехъ неговото съгласие, неговото благословение и одобрение, а пригответъ сами иерархиите си и поищехъ отъ правителството да ѝ припознае като иерархия за Българският народъ, правителството не щеше да се намѣри въ затруднително положение. Отъ него не щеше да се иска

тогава да се мѣси въ духовнитѣ дѣла на патриаршията, да земе на себе си, така да се рече, духовна власть, да създава иерархия, нѣщо което не би му било въ никой случай възможно. То щепе да има да упражни въ този случай само свѣтската си власть, нѣщо, което никой не може да му въсприети и което му е много лесно да направи.

Въ едно съвѣщаніе, напраавено въ началото на мартъ 1860 г. при българската църква на Фенеръ, между Илариона Макарисполский, Т. Ст. Бурмовъ и Хр. Тъпчилеща, които имахъ тогава най-голѣмо влияние върху ходътъ и насочваніето на въпросътъ, това умозаключение се припозна за основателно. Тогава пакъ се рѣши между тѣхъ, че тая масъль, която се подмѣти и въ прошението, което се подаде на Султановото правителство въ крайть на мартъ, требва да се развие съ най-голѣмата ясность. Българский народъ, рече се въ това совѣщаніе, требва да обеви и прогласи, че не припознава вече Цариградский патриархъ за свой духовенъ начникъ, не счита за свои архипастири и владици гръцкитѣ архиерей и не може да ги счита за такива по религиозната си съвѣсть и по учението на Вѣрата, която той исповѣдува, че той ги отхвѣрля всичкитѣ, като нечестивци и че той припознава за свои архипастири и истински архиереп само народнитѣ си архиерей. Дѣлата и животътъ на гръцкото високо духовенство, достоосаждни сами въ себе си, давахъ широко каноническо основание за такава присъда надъ него. Да се покаже, че споредъ църковнитѣ канони, споредъ учението въобщѣ на Вѣрата, гръцкитѣ архиерей незаслуженно носехъ архиерейскій санъ и безосновно се считахъ отци и пастири на Христовото стадо, а особенно по отношение къмъ Българетѣ, които тѣ разнообразно притѣснявахъ и озлобявахъ, бѣше необходимо потребно. Брошурата *Бѣлгаретъ и високото гръцко духовенство*, написана отъ Т. Ст. Бурмовъ, която се напечата първо отдѣлно, а послѣ и въ Българскитѣ Книжици, отговори на тая потребност. Тя обесни новата фаза, въ която влѣзваше расправата на Българетѣ съ гръцкото високо духовенство и която знаменателно се откри съ непоменуванието въ българската църква името на патриархътъ на врѣхъ Великденъ презъ 1860 год. Въ неї говорехъ цариградскитѣ Българе на вѣнчнитѣ си съотечественници. Тѣ имъ обеснявахъ въ неї, защо се въспротивихъ, да се помене името на патриархътъ при велик-

денската служба и защо преставатъ вече да припознаватъ патриархът и всичките други владици за архиастири. Като излагаше поб-главните обвинения сръщу гръцкото високо духовенство, брошурата правеше следующето заключение, което е въ същото време възвание къмъ всичките Българе да подражаятъ примърътъ на цариградските си единородци:

„Като напълно разбрахме и зехме въ внимание тъзи и други разни злоупотребения, тъзи противни на християнското учение, еретически и безбожнически постежки на гръцкия патриархъ и на гръцките владици, ние единодушно ръшихме, съгласно съ църковните закони, да не ги припознаваме вече за свещеноначалници, като осъдени и исхвърлени отъ духовният чинъ и отъ самата Църква, съ силата на Божествените и Отечески закони. Ние се отричаме отъ тъхъ, ние ги отхвърляме, за да увардимъ светостта и достолъпното на Православието, за да се утвърди чинъ и редъ въ църковните и дѣла, по Съборните правила. Тъй ни заповѣда Православната Вѣра, тъй постежили нѣкога и нашите предци, както свидѣтелствова предисловието на една кормча книга, та си съставили независима отъ гръцкия патриархъ иерархия, макаръ нравитъ на гръцкото високо духовенство и да не сѫ били тогава до толкозъ лоши и заблуждението му толкозъ голѣмо, колкото сега. Тъй постежили, казваме, нашите предци, тъй требва и ние да постежиме, ако почитаме светостта на Вѣрата си и слушаме Апостолското учение, което дума: *ако ние или ангел от небето ви благовѣсти по-вече отколкото ви благовѣстихме, да бѫде анаѳема* (Галат. I, 8). Ние, както е на всички известно, сме имали патриарси и патриарши. Това право, що сме имали, на никого не сме го дали и никой не може да ни го отнеме съ правда, като се е припознавало то толкозъ време отъ православни патриарси и владици и като сѫ го одобрявали през нѣколко вѣкове толкова славни оттомански царе. То си е наше и на наши владици, честни и добродѣтелни, благочестиви, учени и послушни на султановото правителство требва да се вржчи, като, споредъ изложените религиозни причини, гръцките владици не могатъ да бѫдятъ намъ духовни началници и като слѣдователно сѫ безъ право да ни иматъ подъ духовното си управление. Таквици български владици си и сега имаме нѣколцина, и тъхъ като припознаваме за истински православни епископи съ

учение, животъ и чувства таквици, каквите заповѣдватъ апостолскитѣ, съборнитѣ и отечески правила, тѣмъ ще се повинуваме въ духовнитѣ си дѣла, а гръцкий Цариградският патриархъ и гръцкитѣ владици, които ни разорили патриаршията и тѣпчаждъ и настъ и Вѣрата ни, не припознаваме за нищо, нито почитаме, като еретици симонисти и исхвърлени отъ духовният чинъ и отъ Църквата по светитѣ църковни правила.

„Не се съмнѣваме, че и другитѣ наши единородци, като душевно смѣтени отъ гнусното поведение на фанариотскитѣ владици, както свидѣтелствоватъ многото имъ жалби и протести противъ тѣхъ, сѫ съгласни съ тѣзи наши чувства, защото е известна всекиму тѣхната любовъ къмъ чистотата и свестъта на нашата Вѣра и защото и тѣ желаятъ да иж освободимъ отъ тѣпканье, което сѫ и толкоъ недостойно до сега правили гръцкитѣ владици. Всичкитѣ Българе добре знаятъ високата царска воля да не притѣснява никой никого да си исповѣда вѣрата другояче откакто му заповѣдватъ нейнитѣ правила и съвѣстъта му и сѫ твърдо увѣрени, че ще приематъ въ тѣзи работи благосклонното покровителство на негово императорско величество султанътъ, великодушният ни самодѣржецъ, и че императорското правителство ще прибърза да удовлетвори нашитѣ справедливи искания, възбудени отъ желание да се оазаятъ небутният канонитъ на нашата Вѣра, толкова пѣ-скоро, колкото пѣ-скоро види, че му се заявятъ сѫщите искания съ едно общо съгласие отъ всичкитѣ областни наши съотечественици. Нашитъ народни архиерей, които имаме въ столицата, както е всекиму известно, иматъ право, по църковнитѣ правила, да ржкополагатъ епископи, гдѣто е потребно, като имъ се заеви желание за това и имъ се представятъ хора отъ нашъ родъ съ чиста и непорочна съвѣсть, съ прилично учение и съ подобающе благочестие. Съ този начинъ като си наредимъ *благообразно и по чину* църковнитѣ дѣла и освободимъ Вѣрата си отъ тѣпканье, ние ще да въсхвалимъ съ чиста съвѣсть и съ сърдечно успокоение всеблагаго Бога, който ни е далъ съвѣсть и разумъ благодатию Св. Духа своего да възстановимъ достолѣтната наша иерархия, и съвѣкупно ще възблагодаримъ съ радостни и топли чувства благоутробиѣшаго нашего царя, султанъ Абдулъ-Меджида, който

иска всичките му подданини да иматъ еднаква свобода и невъзбранно да си исповѣдватъ вѣрата по законите ѝ. Аминъ“.

Този езикъ бѣше негли прекаленъ, но съ него само можеше да се удържи въ рѣцѣта на привърженниците на Православието народътъ и да се парализуватъ дѣйствията на пропагандата. Исквърлението имената на гръцкия иерарси изъ църковнитѣ молитви съ заявение, че Българският народъ не ги припознава за владици и ги отриства за всекога отъ себе си, смути мнозина въ православният миръ, но се оказа спасително за Православието помежду Българетѣ. То даде най-голяма рельефност на девиза, които се принудихъ да напишатъ на знамето си защитниците на Православието, посрещъ опасностите, които създаваше пропагандата съ непрестанните си интриги и които увеличаваше упорството на висшето гръцко духовенство. Този девизъ бѣше: *Православна бѫлгарска иерархия, независима нито отъ папа, нито отъ патриархъ.*

---

## ГЛАВА III.

Непоменуваньето името на Патриархът въ българската църква въ Цариградъ по заевене отъ пародът и замѣненето многолѣтствието за него съ многолѣтствието за султанътъ. — Причинитѣ на това замѣнение. — Благосклонното отнасение на Портата къмъ тая постъпка на Българетѣ. — Впечатлѣнието, произведено отъ неї посрѣдъ Гърциѣ. — Иларионъ Макариополски виканъ за обеснене въ патриаршеский синодъ. — Свещеннодѣйствованьето на българското духовенство въ Цариградъ безъ зачитане патриаршията и нейнитѣ наредби. — Служене Литургия отъ Илариона безъ патриаршеско разрѣщение въ качеството му на самостоятеленъ бълг. архиепископъ. — Преждебившъ Велешки митрополитъ, Авксентий, като втори предстъвитель послѣ Илариона на българската подновенна самостоятелна иерархия. — Примѣрътъ на цариградските Българе, постѣданъ отъ единородиците имъ въ провинцията. — Прошенията, подавани на Портата и адресситѣ, испрашани Илариону по този случай. — Състоянието на Цариградската патриаршия. — Отставката на патриархътъ Кирила. — Възобновене борбата между привърженците и противниците на новитѣ наредби за управлението на патриаршията. — Наредбата за избирането патриархътъ, потвърдена отъ Портата и испратена въ патриаршията. — Нейните отличителни чѣрги. — Препирни помежду двѣтѣ партии, по поводъ на нейното приспособене и тѣхните взаимни обвинения. — Отлагане свикването на избирателното събрание по причина на тия препирни. — Първото засѣдане на това събрание и кандидатите за патриаршеската катедра. — Старанието на синодалните старци да се не избере за патриархъ Антимъ Куталианось. — Избирането за патриархъ Кизически митрополитъ Иоакима. — Отричанието на Българетѣ отъ участие въ избирането патриархътъ. — Расположението на умовѣтѣ между Българетѣ до и подиръ избирането патриархътъ. — Рѣшенето на Портата за разгледване българския въпросъ отъ смѣсенна комиссия съ предварително условие Българетѣ да отидятъ да се поклонятъ на патриархътъ. — Лошото впечатлѣние, произведено между Българетѣ отъ това предварително условие. — Опасностите отъ неговото исполнение посрѣдъ борбата съ латинската пропаганда. — Разнообразните ириеми на тая пропаганда за поколебане умовѣтъ на Българетѣ въ полза на уния съ Римската Църква. — Отпорътъ срещу неї отъ народният лагерь. — Крайното немарение и хладноокръвие на Гърциѣ насрещъ опасностите отъ пропагандата. — Благоприятните дѣйствия на Турското правительство въ нейна полза. — Прошение, подадено на Портата отъ Българетѣ посрѣдъ неблагоприятните за тѣхното желание признания. — Усугубене старанията на пропагандата да извлече полза отъ лошото състояние на българското народно дѣло.

Рѣшенietо да се заеви тѣржественно, че Бълг. народъ отхвърля властта на Цариградския патриархъ, до което дойдохъ, както поменяхме въ предидущата глава, трима отъ най-влиятелните въ насочваньето ходътъ на распирата лица, не се подложи на разглеждане въ съвѣтътъ на по-първите людѣ между цариградските Българе, както ставаше всекога, кога се касаеше да се направи една по-важна стѫпка по на-

родно-църковнитѣ работи. Знаеше се, че нѣкои отъ тия людѣ, като считахъ за пѣ-първо дѣло направата на почнѫтий вече въ столицата голѣмъ храмъ, за напредѣкътъ на който, по тѣхно мнѣніе, бѣше необходимо да се поддържатъ добри отношения съ патриаршията, ще се вѣспротивятъ на такова рѣшително раскъсванье вързкитѣ съ неї, и не ще може да се земѣ едно формално постановенѣе за него въ съвѣтътъ. Нѣмаше пакъ и съмнѣніе, че намисленото заевенѣе ще се прокара успѣшио и безъ такова постановенѣе, защото частно нѣкои и други отъ пѣ-влиятелнитѣ хора се посветихъ предварително въ планътъ и се придумахъ да го приематъ. Двамата пѣ-венци Бѣлгаре Хр. П. Тѣлчилеща и Х-жи Ник. Минчоглу, които се евявахъ по онова време предъ турскитѣ дѣржавници по-особено предъ извѣстній Аали Иаша по бѣлгарското дѣло и които бѣхъ удобрили планътъ за демонстриранье противъ патриархътъ, се наехъ да отговарятъ за него предъ правителството. Иларпонъ Макарополский, съгласието на когото бѣше незбѣжното условие за испълнението на този планъ, стоеше твърдо за него, макаръ и да знаеше, че всичката отговорност въ очитѣ на патриаршията ще падне върху му. Въ сѫщото време пѣрвий пѣ-спленъ гласть отмежду защитниците на Православпето бѣше се произнесълъ, такожде както казахме вече, въ полза на планътъ. Всичкитѣ прочее необходими за прокарваньето му елементи бѣхъ на лице. Отъ страна на множеството или народътъ не можеше да има препятствие. Отъ онова бозотчетно благоговѣніе, което възбуждаше нѣкога си името на Великата Църква въ простодушнитѣ Бѣлгаре, не бѣ вече останжало никакъвъ почти слѣдъ, подиръ псувнитѣ и гавренъето, на които отъ двѣ години насамъ бѣше предметъ въ печатътъ всичкото висше гръцко духовенство. Агентитѣ на католическата пропаганда друго не желаехъ, освѣнѣ да видятъ часъ пѣ-папа предъ единъ такъвъ скандалъ въ средата на православнитѣ Бѣлгаре, какъвто щеше да бѫде исхвърленietо отъ църковнитѣ молитви името на патриархътъ по заявенѣе и настояванѣе отъ страна на събраний въ църквата народъ въ най-тържественій и знаменитѣ христиенский празникъ. Тѣхното съдѣйствие бѣше прочее отъ най-ревностнитѣ. Въ денътъ 3 априлий 1860 год., пѣрвий денъ на пасхата презъ тая година, когато бѣше нагласено да стане шумната демонстрация противъ Цариградский патриархъ,

бъх дошли въ българската църква на Фенеръ, освѣнъ дѣйствително набожнитѣ хорица, още и всички ония, на които сърдцето, по тая или оная причина, бѣше вече отдавна престанжло да се сгрѣва отъ огънът на благочестието и които, вслѣдствие на това, бъх се вече предали въ рѫцѣта на пропагандата, едни по своеокристни видове, а други по легкомислие и вѣрвание на нейнитѣ лѣстиви увѣрения и обѣщания. Тѣзи людѣ съ нетърпѣнїе, разумѣва се, чакахъ минутата, когато, по установений редъ, имаше да се прогласи многолѣтствието за Вселенски патриархъ, на Литургията, която извѣршиваше Иларионъ Макариополский, за да протестуватъ колкото се може и по-громко срѣщу несправедливостта на висшата гръцка църковна властъ спрямо Българский народъ и да спрѣтъ възнаненето името на патриархътъ. Многолѣтствието за патриархътъ се възглашава, както е известно, при архиерейското служене слѣдъ испѣваньето трисвятое, което бива преди читенето Апостолътъ. На Великденъ, както и въ други нѣкои велики празници, вмѣсто Трисвятое, както се знае, се пѣ: *Елии во Христа крестистеся.* Когато прочее се испѣ тая пѣсень и диаконътъ изговори първите думи на многолѣтствието: *Свѧтѣйшему Кирилу,* нѣколко обѣрнати къмъ него, по предварителни еговорътъ, гласове изъ средата на хората отъ реченната категория го внезапно спрѣхъ съ забѣлежванье, че не бива вече да се поменува името на патриархътъ. Това се подтвърди малко по-малко отъ всички събрали въ църквата народъ, слѣдъ което послѣдва единъ видъ кратко совѣщеніе между черкуващите се, отъ което се видѣ, че наистинѣ всички едногласно одобряватъ да се не поменува вече името на патриархътъ и че искатъ вмѣсто него да се помене името на султанътъ. Съгласието така констатирано, вмѣсто многолѣтствието за патриархътъ, се испѣ одно многолѣтствието за султанътъ. На първоначинателитѣ и водачите бѣше добре известно, че таквазъ постъпка, каквото исхвѣрленето името на патриархътъ въ една църква, стояща въ собственната негова епархия до самий му престолъ, е нарушение на неговите припознати и утвѣрдени съ множество султански фирмани правдини и че патриархътъ, на когото властъта се пазеше още въ всичката ѝ пълнота, ще поиска отъ гражданската власт да се исправи станжалото безчиние и да се накажатъ виновните. До тогава за съпротивление на неговата власт за без-

поредки и смущения въ църковно отношение посрещъ подчиненитѣ нему християне се наказвахъ, по неговата дума, не само духовни, но и мирски лица. Отъ друга страна турските държавници стоехъ по онова време още много високо наспротивъ българските първи хора, щото послѣдните да могътъ въ продължителна бесѣда съ тѣхъ охолно да се расправятъ за станжалото въ бълг. църква нарушение на правдинитѣ на патриархътъ. Гърцитѣ имахъ и въ това отношение преимущество надъ българетѣ. Освѣнъ патриархътъ и синодалните владици, които по самото си положение можехъ много по-лесно и по-свободно да се виждатъ и се обесняватъ съ министритѣ и сановници на Високата Порта, отколкото скромните и боязливите български чорбажии, мнозина отъ миранетѣ Гърци бѣхъ, било по службата и положението си, било по други причини, тѣсно познати съ високопоставените Турци. При такви отношения на Българетѣ и Гърцитѣ къмъ турските министри и влиятелни големици, при силата на патриаршеските правдини и привилегии, отвѣтствените предъ правителството български първенци не можехъ да не се страхуватъ да ги не сполѣти нѣкое зло за незачитанието утвѣденний въ църквата релъ и нарушение правдинитѣ на патриархътъ. Изискваше се прочее да се представи постжиката не само като слѣдствие на едно народно нездадоволство срѣщу патриархътъ, но въ истото време да се потули тя съ изявление глѣбоки чувства на благодарност и на преданность къмъ султанътъ, щото правителството да се принуди, волею неволею, да погледне на работата синходително. Ето защо се намисли да се испїе многолѣтствие султану вмѣсто установенито отъ Църквата многолѣтствие за патриархътъ. Макаръ че, по учението на Апостолътъ, молитвата за владѣющій царь е задължителна, но въ българските църкви не бѣше обичай до тогава да се възнася нито молитва, нито многолѣтствие за султанътъ. Страхътъ, да не надне върху имъ гнѣвътъ на правителството за постжиката противъ патриархътъ, накара Българетѣ да отстъпятъ отъ съществувавши до тогава обичай.

Многолѣтствието за султанътъ, съ което се замѣсти многолѣтствието, установено за патриархътъ, бѣше слѣднето:

„Многолѣтна да сотворитъ Господъ Богъ държавнѣйшаго, тишайшаго и благодѣтелнѣйшаго нашего царя султанъ Абдулъ-

Меджида ефендимисъ. Господи сохрани его на многая лѣта“.<sup>1)</sup>

Слѣдъ като се испѣвъ това многолѣтствие, Литургията се продължи побнататъкъ, но, когато слѣдъ освещението даровете требаше, по църковният редъ, да се възгласи отъ самия служащъ архиерей името на патриархътъ, Иларионъ Макариополски споменъ „Всякое епископство православныхъ“, споредъ както е обичай, кога служи архиепископъ, който не зависи отъ друга църковна власть. Това той направи, не само защото народътъ отново заеви да се не споменува вече името на патриархътъ, но и защото требаше да се покаже, че въ неговото лице се възстановява вече древната българска самостоятелна църковна иерархия.

Слѣдъ литургията, пѣвците испѣхъ слѣдната пѣсень въ честь и похвала Султану:

Веселися, нашъ народъ,  
Бога прославяй  
И за мирний свой животъ  
Царя благодаряй.  
Боже, царя съ храни,  
Подари му дълги дни,  
Славно да живѣй  
Султанъ Меджидъ,  
Абдулъ Меджидъ.  
Даръ Божественъ тя ограбъ,  
Огъ успокояние  
Простота се спрѣ,  
Тръгна на учение.  
Боже! Царя съ храни и проч.  
Чаканий онаи часъ  
Дойде като станъ  
Любомѣдръ царь надъ нась,  
Мѣжъ Меджидъ Султанъ.  
Боже, царя съ храни и проч.  
Като мѣсецъ въ полунощъ,  
Той съ правда грѣе,  
Ако има нѣкой лошъ,  
Отъ страхъ се люлѣе.  
Боже, царя съ храни и проч.  
Съ голѣмъ той вика гласъ,  
Ревностъ да распали  
За учение възвъ нась,  
Пакъ нась да похвалия.  
Боже, царя съ храни и проч,

<sup>1)</sup> Глед. в. „България“, година II, стр. 35, 103.

Много годинъ живъ бѫди,  
 Царю силний, славний,  
 Вишний да благослови  
 Трона ти държавний.  
 Боже! Царя съхрани и проч. <sup>1)</sup>

За побѣдно ограждение отъ всекакво претълкованье постъпката, станжла противъ патриархътъ, пѣвцитъ, по распорежданье отъ главатаритъ, пѣхъ тая пѣсень, цѣлъ почти денъ, на балконътъ на бълг. метохъ. По пладне, въ сѫщия денъ когато, както е извѣстно, се събира народътъ въ църквата за така нареченото второ Въскресение и се извѣршила вечерня съ четепъ Евангелието на разни езици, пѣкои си млади, настъскани отъ агентитъ на латинската пропаганда, поискахъ, като за нова демонстрация, да се не чете Евангелието на гръцки, иѣщо което имъ се не отказа, но което и не привлече особено внимание. <sup>2)</sup>

Презъ денътъ двамата горѣспоменажти чорбажии, съ съгласието на които станж демонстрацията, ходихъ да съобщатъ на Високата Порта за станжлото и се върнихъ успокоени, че министритъ не ги смѣмрали, а напротивъ ги слушали съ засмѣно лице. Излѣзваше, че и Портата и Бѣлгаретъ бѣхъ еднакво доволни отъ гзвършенното, макаръ че причинитъ на това доволство не бѣхъ един и сѫщитъ за едната и за другата страна. Не по-малко се радвахъ, обаче, и агентитъ на латинската пропаганда. Бѣлгаретъ се радвахъ, защото мислехъ, че очакванията имъ ще се сѫднятъ, че Портата не ще ги принуди да се подчинятъ на патриархътъ, а ще припознае собственната имъ иерархия. Портата бѣше пакъ доволна, защото се открила перспектива за смутни въ Православно-вѣсточната Църква, послѣдствията на които ще бѫдятъ расклещанието на тая Църква и негли отстѣнанието на Бѣлгаретъ отъ Православието, а чрезъ това и намалението на русското влияние посредъ христиенското население на империята. Радостъта на агентитъ на пропагандата истичаше отъ голѣмий шансъ, който имахъ за успѣхъ.

Станжлата на връхъ Великденъ въ бѣлгарската църква постъпка развѣлнува Гѣрцитъ. Тѣхнитъ патрици, владици и

<sup>1)</sup> В. „Бѣлгария“ год. II, стр. 35. „Бѣлгарски Книжици“, книжка първа за априлий 1860.

<sup>2)</sup> В. „Бѣлгария“ год. II, стр. 5.

първенци се разлутахъ тутакси по посолствата и по капитѣ, да подготвятъ и нагласятъ на всекждѣ умоветѣ противъ Българетѣ. На един мѣста тѣ представехъ тая постѣпка, като плодъ на руски подбуждания и интриги, а на други ѝ изваждахъ като дѣйствие отъ враждебните на Православието пропаганди, гдѣ както понасеше. Помежду Българетѣ тогава бѣше се даже разнесъ слухъ, че нѣкои отъ Гърцитѣ, помежду другото, рапортвали на Високата Порта, че българските пѣвици пѣли не Султану многолѣтствие, а на Руский императоръ, и то въ посолството, въ което били ушъ нарочно испратени за това до тридесетъ ученици.<sup>1)</sup> Този слухъ се до толкотъ считаше тогава за истински, щото лицата, избрани тогава изъ средата на народътъ за привремени представители по църковния въпросъ, се принудихъ да го опровергаватъ въ в. „България“.<sup>2)</sup>

Отъ грѣцкий печатъ, на който тогава главенъ представител бѣше вѣстникъ *Bučartis*, се виждаше ясно за всекиго, че Гърцитѣ гледахъ на великденската постѣпка на Българетѣ не само като на нарушение на църковните канони, не само като на нащѣребие на каноническата власть на патриархътѣ, но и като на посегнованье върху правата на самия „Ромейский“ народъ. Цариградъ е епархия на Вселенский патриархъ, а по църковните правила единъ епископъ не бива да свещениодѣйствова въ епархиата на другого, безъ да има за това позволението и благословението му. Цариградский епископъ е още и глава на епископитѣ и митрополититѣ отъ подвластната на Цариградский престолъ областъ, и всекий отъ тѣхъ требва, съгласно съ съборните постановления, да поменува името му при Богослужението. Поради това въ Цариградъ е обичай, щото както отвѣнъ дошлиятъ епархиални владици, така и епископитѣ, които сѫ назначени за първостоятели при нѣкоя цариградска църква, да зематъ разрѣщение отъ патриархътѣ не само кога ще извѣршатъ Литургия, но и кога ще пожелаютъ да присъствуватъ при Богослужението, стоящи въ владичкий тронъ, наметнати съ мантия.

Иларионъ Макариополский, отъ като не възнесе името на патриархътѣ въ Литургията на Великдень и откато поменж, като началникъ на афтокефална Църква „Всекое епископство

<sup>1)</sup> „Бълг. Книжици“ книжка първа за април. 1860, стр. 103.

<sup>2)</sup> В. „България“ год. II, стр. 52.

православныхъ“, не поиска още патриаршеското разрешение за стоянието си на тронътъ съ архиерейска мантия въ слѣдующий день. Въ очите на Гърцицъ това бѣше не просто едно нарушение канонитъ, но явно диганье глава на единъ епископъ противъ каноническото му началство. Патриархътъ не искаше да знае, че исхвърленътъ името му въ българската църква бѣше направено по желание на събраний въ неѣ народа, че то бѣше изражение на негодованье за незадочтаньето правата на законитъ желания на Българский народъ. Въ неговите очи тута имаше само нарушение на канонитъ и възмущение на единъ отъ подчиненитъ му епископи. За това той свика на 9 априлий синодътъ и повика въ него Илариона, за да даде отговоръ за дѣйствията си. Българский епископъ се направи на боленъ и не отиде въ синодътъ. Патриархътъ го повика слѣдъ три четири дни отново. Тозъ пътъ Иларионъ се рѣши да се представи въ синодътъ. Попитанъ отъ патриархътъ за причината на противоканоническата си постъпка, той далъ обяснение, че се е принудилъ да се съобрази съ желанието на народътъ, за да го упази въ Православната Църква. „Българский народъ е твърдъ недоволенъ отъ Великата Църква, казалъ повиканий на съдъ епископъ, за гдѣто тя не взе въ внимание неговите желания, и е опасно пропагандитъ да се не въсползоватъ съ това негово недоволство и го откажатъ отъ Православието. За да не стане това, а още и като неможъ да спрѣ вълнението, азъ требаваше до една известна степень да се увождамъ по течението, защото съ този само начинъ ще можехъ да запазя влиянието си помежду еднородците си, въ интересътъ на Православието“. Синодътъ не се убѣдилъ, че Иларионъ говори сѫщата истина. Той го подсърдѣлъ, че хитрува, и за това поискалъ отъ него настоятелно да се постарае да вразуми съ съвѣтите съ народътъ и да не допушта за напредъ подобни безчинства въ повѣренната му църква. Иларионъ казалъ, че е съвѣтвалъ народътъ и пакъ ще го съвѣтва, но не се надѣе да има успехъ. Той помолилъ синодалните владици да зематъ и тѣ на себе си трудъ да поучатъ народътъ, понеже всички иматъ пребиване почти до самата българска църква и могатъ, когато пожелаятъ, да му дадятъ наставленията си. Синодътъ разбралъ отъ това, че е безполезно да се чака исправление на станжалото отъ самия епископъ на

българската църква. За това патриархътъ поиска съ текирий (писмено представление) отъ Високата Порта да се накаже виновният архиерей.<sup>1)</sup> Въ по-напредни времена Портата веднага щеше да даде следствие на патриаршеский текирий, и Иларионъ на часътъ щеше да бъде испратенъ въ кулата на нѣкой отдалеченъ мънастиръ. Но едно че времената бъхъ вече се измѣнили, а друго, — и то е главното, — че турските държавници си бъхъ турили на умътъ да използватъ отношенията на Българитъ къмъ патриаршията, текирийтъ на патриаршията остана безъ действие.

Усмихванията, съ които посрѣдникъ министриятъ на Портата расказътъ на българскиятъ първенци за станжалото на Великденъ въ българската църква, безсилието, въ което се оказа патриаршията насрѣща постниката на Българетъ, дадоха поводъ на послѣднитъ да върватъ все по-вече и по-вече, че сѫ въ пътъ на испълнението на желанията си, че тѣхната иерархия, съ Илариона Макариополский на чело, ще се утвърди и припознае. Духовенството на българската църква действуваше прочее отъ день на день по-смѣло. По-поветъ хванахъ да вѣнчаватъ и кръщаватъ, безъ да обръщатъ нито най-малкото внимание на заведенинитъ въ Цариградъ поредки и обичаи, споредъ които вулата за вѣнчаване се зема отъ патриаршията, а самото вѣнчаванье или кръщаванье става съ съгласието на свещенниците отъ енорията, гдѣто живѣе женихътъ или родителите на детето. Отъ българска гледна точка се мислеше, че да се продължава варденитето на тѣзи поредки ще рече да се припознава още властъта на патриаршията надъ Българетъ и да се подкопава свещеноначалството на собственната Българска Църква, което се провъзгласи на Великденъ. Иларионъ Макариополский, ако и да не раздѣлеше въпълно оптимизътъ, който преобладаваше тогава посредъ Българетъ, и се страхуваше, че негли патриаршията ще сполучи да го испрати, както и по-преди, на заточение, и сега негли за всекога, даваше такожде на свѣтътъ отъ време на време да разбере, че българската иерархия е подновена и че той се счита за пръвъ нейнъ пред-

<sup>1)</sup> „Бълг. Книж.“ (ки. първа за 1860). В., „България“ год. II, стр. 50, 52. „Ἐκθεδὶς τῆς Επιτροπῆς τῆς διορισθείσης ὑπὸ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τῆς 21 φεβρουαρ. 1864 πρός διαφώτησιν τοῦ Βουλγαρικοῦ Συντῆματος. Стр. 15.

ставител. Освѣнъ като не искаше вече отъ патриаршията благословене за стоењето си на владичкий тронъ съ мантия при Богослужението въ църквата, той наскоро, а именно на 24 априлий, се рѣши и да служи безъ нейно разрѣшенье, престиление необикновено голѣмо въ очитѣ на грѣцкитѣ владици отъ страна на единъ подчиненъ патриарху епископъ. Народътъ отдавно желаше да види слѣдъ велиденската демонстрация Илариона, че служи пакъ въ църквата, като че да се увѣри, че наистиних въ неговото лице се установява самостоятелно българско свещеноначалство. Мислеше се, че ако самото българско духовенство, самитѣ представители на българската подновена иерархия показватъ съ дѣйствията си, че считатъ провъзгласеното българско самостоятелно свещеноначалство за законно, не само Турцитѣ, но и цѣлъ свѣтъ, по легка легка, ще признае това свещеноначалство. Да се образува и поддържа такова мнѣние работеше обаче и пропагандата, която смѣташе, че колкото повече се разобщава Българската Църква отъ патриаршията, толкова по много се отваря путь за осѫщественъето нейний кроежъ.

Илариона увѣщавахъ нѣкои да служи на Гергевдень като на голѣмъ празникъ, когато имаше да се събере народъ въ българската църква отъ всичкитѣ махали и краища на столицата. Но едно малко нерасположение усили колебаниета на ново провъзгласеный българский свещеноначалникъ, и службата на Гергевдень не стана. На другий день, въ недѣля, Иларионъ поуздравѣ, та се поободри и рѣши да служи. Народътъ, който отново бѣше се стекъль въ голѣмо множество, като видѣ, че новонареченый българский свещеноначалникъ невѣзбрани извѣршва Богослужението въ качеството си на независимъ глава на народната Българска Църква, вкуси отново радостта на надѣждата, че потъканинитѣ български права ще се възстановятъ.<sup>1)</sup>

Службата, извѣршена на 24 априлий отъ Илариона безъ патриаршеското благословене, побуди негово светѣйшество да поднови постѣлкитѣ си предъ Високата Порта за усмирението на българский епископъ. Патриархътъ испроводи, по този случай, до надлежниятъ турский министръ новъ такриръ, въ който настояваше да се наложи на Илариона заслуженното на-

<sup>1)</sup> „Бълг. Книж.“, кн. вт. за априлий 1860, стр. 117.

казание. Но Портата не намъри и този жът за благословно да уважи ходатайството му.<sup>1)</sup>

Провъзгласената българска самостоятелна иерархия имаше освънът Илариона още единът въренъ представител въ лицето на бившият Велешки митрополитъ, Авксентия, който, подобно Илариону, се рѣши да се отложи отъ патриаршията и да излѣзе на члего на новата българска иерархия. Авксентий бѣше человѣкъ съ монашеско образование и въспитание, каквито се даватъ въ Рилский мънастиръ, отъ братията на който бѣше излѣзълъ. Той бѣше достигналъ архиерейски санъ, преди още да се педигрие българо-гръцката распра, при слѣдните обстоятелства. Когато билъ монахъ презъ 1830 — 1835 въ Рилский мънастиръ, той се понравиъ по пъргавината си на тогавашният Кюстендилски владика, гъркътъ Артемия, който дохождалъ лѣтно време за расходка въ мънастирътъ. Артемий задържалъ младия монахъ при себе си и го направиъ дяконъ. Авксентий служувалъ върно и усърдно на господаря си владика. Артемий, като видялъ тая вѣрностъ и усърдие, му показвалъ все повече и повече довѣрие и най-послѣ му предадълъ въ раждането всичкото си домакинство. Между това, Авксентий се отличилъ въ архиерейския домъ не съ едно само честно и усърдно слугуванье. Съ любознателността и съ трудолюбието си той могълъ такожде полегка-легка да изучи отъ владиката и нѣговите хора още и гръцки езикъ. Отъ всичко това на Артемия дошло на умътъ да повѣри епархията на вѣрни си и честни дяконъ Българинъ, а самъ да отиде да живѣе въ Цариградъ, на кѫдѣто, освѣнъ старитѣ привички и въспоминания, го теглили удобствата и приятностите на столичният животъ, за които е въздишалъ въ малкий и скроменъ български градецъ. Епархията интересувала гърцкият владика само като помѣстие (чифликъ), което давало добри доходи. Авксентий билъ испитанъ вече, че е добъръ и въренъ икономъ и че нѣ-добръ и отъ самия владика митрополитъ ще събира доходите отъ епархията и управлява домакинството на архиерейския домъ. Чрезъ приятелите си въ столицата, Артемий сполучилъ да земе отъ патриаршията одобрение за привождане въ испълнение мисълта си, и ето Авксентий единъ денъ нечаканно се произвежда въ епископ-

<sup>1)</sup> Тамже.

ский санъ и приема въ управление Кюстендилската епархия, като викарий на Артемий, който скоро послѣ това заминува за Цариградъ. Епископътъ Българинъ управлявалъ близо до 10 годинъ епархията, като внасълъ всяка година, споредъ собственнитѣ му думи, по двѣ хиляди турски лири на Артемий, сумма немаловажна, най-паче въ онова време. Но Авксентий е събиралъ отъ епархията повече отъ двѣ хиляди лири въ годината, защото той проваждалъ на Артемий тая сумма, слѣдъ като покривалъ, освѣнъ своите лични разноски, още разноските на цяконите си и на всички архиерейски домъ. Слѣдъ десетъ годинъ управляванье Кюстендилската епархия, Авксентий билъ премъстенъ въ Мостаръ за Герцеговински владика, гдѣто се намиралъ сѫщо около десетъ годинъ, подиръ което билъ назначенъ митрополитъ за Велесъ съ поръчене да управлява въ истото време и сосѣдната Кюстендилска епархия и да проважда доходите на напрещния неинъ владика Артемий, който бѣше произведенъ за Александрийски патриархъ, но като се не прие за такъвъзъ отъ жителите на Александрия и стъ Египетското правителство, бѣше останжъ безъ епархия. Още като се бѣ поканилъ за този постъ отъ Вселенската патриаршия, която искаше да предаде празната Александрийска катедра на свой кандидатъ безъ да лита Александрийските христиене, Артемий, като предполагаше, че този планъ може да не се сполучи, се бѣ условиъ съ патриаршията, че ако Александрийцитѣ го не приематъ, той ще има пакъ занапредъ въ негово си распорежданье Кюстендилската епархия. Предположението на Артемий се сбѫдна. Слѣдъ като се той наименова въ Цариградъ за Александрийски патриархъ, Египетското правителство, съгласно съ желанието на Александрийските христиене, възрази, че намѣсването на Вселенската патриаршия въ дѣлата на Александрийската Църква е противно на обичаите и несъобразно съ каноническата самостоятелност на послѣдната. Артемий, слѣдъ като не можѣ да отиде въ Александрия, останж да живѣе, както и по-напредъ, въ Цариградъ съ титулътъ бивши патриархъ Александрийски и получаваше архиерейските доходи на Кюстендилската епархия, които му събираще и испращаеше Велешкиятъ митрополитъ Авксентий. На Авксентия бѣше обѣщано, че като умре Артемий, той ще бѫде назначенъ Кюстендилски митрополитъ. Слѣдъ смъртъта обаче на Артемий, Кюстендил-

ската епархия се връчи пакъ на единъ Гъркъ, а Авксентий се назначи за Дириахийски митрополитъ, безъ да се попита предварително, приема ли това ново назначение, или не приема. Учуденъ отъ тая постъпка на патриаршията, Авксентий дохъжа въ Цариградъ и заевява, че той не приема новото си назначение. На основание на това негово заявление, патриаршията назначава другъ единъ владика за Дурацо, а Авксентий остава безъ епархия. Това бъше кждъ 1859 година. Понеже назначението на Авксентия за Дириахийски митрополитъ бѣ станжало безъ неговото предварително съгласие и понеже той бъше формално заявилъ, че го не приема, той и не искаше да се нарича бивший Дириахийски митрополитъ, споредъ както го титулуваше патриаршията по съществуващия обичай, а се викаше самъ и подписваше бивший Велешки митрополитъ до самата си смъртъ, макаръ че това бъше несъобразно съ наредбите на патриаршията и съ общеприетите обичаи.

Авксентий, като се съгласи да се тури на чело на новоизгласената българска самостоятелна епархия заедно съ Илариона, не се осърби или поне съ нищо не показва, че се осърбява за гдѣто, слѣдъ отхвърленето патриаршеската властъ, свещенноначалникъ, т. е. патриархъ на Българската Църква се прогласи не той, а Иларионъ, макаръ че последният бъше тогава само единъ титуларенъ епископъ безъ епархия, а той Авксентий бъше старъ митрополитъ, който бѣ управлявалъ побъвче отъ двадесетъ годинъ разни епархии. Напротивъ той даде примѣръ на рѣдка скромность и тѣрпѣние, като устѫпваше първото място на Илариона и при Богослужението, колчимъ се случваше да свещенодѣйствуватъ и двамата наедно. Истини че Иларионъ го превъсходиаше по умътъ и образоването си, но много ли сѫ онѣзи, които се прекланятъ предъ това превъходство и доброволно устѫпватъ зарадъ него на под-млади отъ тѣхъ въ чиноначалието своето старшинство?

Авксентий, ако и стоещъ на втори планъ въ новата фаза, въ която влѣзее българо-гърцката распра слѣдъ велиденската постъпка на цариградските Българи, показва обаче съ дѣйствията си, че приема да носи еднаква отговорностъ съ Илариона. Той съзнаваше правотата на българското дѣло въ всичката му пълнота и като човекъ, който е ималъ случай да изучи отблизо духътъ и стремленията на гръцкото духовенство, бъше убѣденъ, че послѣдното доброволно никога не ще

се съгласи да припознае самостоятелна иерархия за Българский народъ. Поради това той пригърна новото народно движение отъ всичкото си сърдце и на Петдесетница служи Литургия въ българската на Фенеръ църква безъ патриаршеско позволение съ въсторгъ и благоговѣние, каквito може да вдъхва само една чиста и спокойна совѣсть. <sup>1)</sup>

Великденската постжика на цариградските Българе послужи примѣръ за подражание на живущите въ провинцията единородци тѣхни. Послѣднитѣ, едни слѣдъ други, исхвѣрлихъ отъ църквите си имената на мѣстните гръцки владици и ги замѣстихъ съ името на султанътъ. На много мѣста това се извѣрши въ празникътъ на Светите Просвѣтители славенски, Кирилла и Меѳодия. Съ исхвѣрленето имената на гръцките владици и отричаньето отъ патриархътъ се прогласяваше на всекаждъ за свещеноначалникъ на Българската Църква Иларионъ Макариополский. За ограждане срѣщу преслѣданіе отъ страна на владиците се поменуваше, по примѣрътъ на цариградските Българе, името на султанътъ и се пѣше горѣ-приведенното многолѣтствие: „Веселися нашъ народъ“. <sup>2)</sup>

Забѣлежително е че къмъ това движение се присъединихъ и нѣкои отъ гръцките владици, като виждахъ, че Портата е равнодушна къмъ такиритѣ на патриархията и че послѣдната не може да направи да се почита нейната власть. За такъвъ се показа най-първо Софийскиятъ митрополитъ Гедеонъ, който бѣше съгласилъ да се поменува името на Илариона вмѣсто името на патриархътъ и заевилъ, че ще се води въ всичко по желанията на мѣстната българска община. Още пѣвче. Като извѣршвалъ на 29 юни (Петровден) Божественната Литургия, Гедеонъ самъ произнесълъ многолѣтствие Българскому свещеноначалнику съ думитѣ: *Γλαοῖωσας τοῦ ἱεράρχου πάσης Βούγλαρας πολλὰ τὰ ἔτη.* Извѣцитѣ заедно съ всичкий народъ вѣстърженно попѣли въ отговоръ на тия негови думи, по български: „многая му лѣта Илариону, Българскому свещеноначалнику.“<sup>3)</sup> Слѣдъ нѣколко време обаче Гедеонъ се усъмниваше въ успѣхътъ на българското дѣло и се помѣтиова отъ обѣщанията, които бѣ далъ на паствата си,

<sup>1)</sup> В. „България“, година II, стр. 135.

<sup>2)</sup> В. „Балгария“ год. II, стр. 104, 106, 123, 130, 131, 156, 157, 163, 166, 179, 180.

<sup>3)</sup> „Бълг. книжици“, книжка първа за юлий 1860, стр. 70. В. „България“ год. II, стр. 189.

когато му се показваше, че Българетъ ще доближътъ освобождението си отъ патриаршията, и се надъеше, че като върви по водата имъ, той ще може да се задържи и за напредъ митрополитъ въ София.<sup>1)</sup> Че нѣкои отъ гръцките владици бѣхъ готови на радо сърдце да пригърнатъ правото дѣло на Българетъ, ако бѣхъ увѣренъ, че последнитъ ще сполучатъ въ желанията си, за това още по-убѣдително говори примѣрътъ на Пловдивскиятъ митрополитъ, Паисий, който по такава сѫщо смѣтка се присъедини къмъ Българетъ и имъ остана вѣренъ до самата си смърть.

Като исхвѣрлехъ изъ църковнитъ молитви имената на гръцките владици и провъзгласявахъ за свое свещеноначалство, вмѣсто патриаршията, началството на българската въ Цариградъ църква въ лицето на Илариона, нашитъ съотечественници, подсѣтвани отъ Цариградъ и по подражанье едни на други, заевявахъ разобщението си съ гръцкото духовенство и прогласенето своята народна иерархия още и предъ правителството на Високата Портъ. За такова заевене имъ дадъ добъръ случай и пѫтуваньето на великий везиръ, Мехмедъ Кабржлъ паша отъ Цариградъ до Нишъ, което той бѣше предприелъ, по поводъ на една окръжнаnota отъ руский министръ на външнитъ дѣла, князя Горчакова, до подписавшиятъ Парижкий миръ европейски държави. Въ тая nota се указаваше, че христиенетъ въ Европейска Турция, вопреки обѣщаниетъ въ Хатти-Хумаюнътъ отъ 1856 г. реформи и облегчения, се онеправдавашъ и притѣснявашъ, както и по-напредъ, и се искаше да се напомнятъ на Портата нейнитъ задължения. Тая стжика на императорский Руский кабинетъ сочеше да докара работата до едно испитване състоянието на христиенетъ въ Турската Империя отъ страна на петътъ велики държави. За да не стане това, Англия и Франция, тогавашнитъ вѣрни съюзници на Турция, посъвѣтваха султановото правителство да побѣрза то само да испита състоянието на подвластнитъ нему христиене и така да се не даде възможностъ на едно външно намѣсване въ вѫтрешнитъ дѣла на държавата. Съ тая цѣль султанътъ назначи везиръ Мехмедъ Кабржли паша, комуто поръча незабавно да отиде въ Румелия т. е. Европейска Турция, за да разгледа състоянието на под-

<sup>1)</sup> В. „България“ година II, стр. 189. 316.

даницилът му и, ако се намърятъ злоупотребления отъ страна на властитъ, да накаже виновниците имъ. Злоупотребленията бѣхъ най-много ставали въ Нишко. За това везирътъ отиде право въ Нишъ. На отиванье и връщанье нему му се дадохъ отъ христиенетъ на мѣстата, презъ които заминъ, прошения, въ които се исказвахъ нуждите, желанията и оплакванията имъ. Бѣлгаретъ почти на всекждѣ се оплакахъ между другото, отъ гръцкитъ владици и молихъ правителството да ги освободи отъ тѣхното господство и имъ припознае собствената иерархия.<sup>1)</sup> Нашитъ единородци отъ мѣстата, презъ които не лежеше пѣтътъ на везирътъ, испроводихъ по другъ начинъ прошения въ истий разумъ.

Независимо отъ прошенията, които се отправехъ отъ окръжията, Бѣлгаретъ се ползовахъ и отъ всеки случай да искахътъ на султановото правителство желанията и молбите си за потвърдение и припознаванье тѣхната подновена иерархия. Така търговците Бѣлгаре, които се бѣхъ събрали на Узунджовския панаиръ презъ септемврий 1860 г. отъ всичките краища, гдѣто живѣе Бѣлгарски народъ, не пропустихъ този случай безъ да испратятъ на името на султанътъ едно прошение, като отъ страна на всички народъ, за да покажатъ, че не петъ-шестъ души сѫ възбудили въпросътъ за Бѣлгарска иерархия; както казвахъ Гърцилъ, но че това е общо желание на всичките Бѣлгаре и че всичките едногласно молятъ негово величество да припознае народното бѣлгарско свещениначалство въ лицето на преосвещенаго Илариона. Въ това прошение сѫ турени около 750 подписа на Бѣлгаре отъ 32 града.<sup>2)</sup>

Като испровождахъ такива прошения до правителството, нашитъ единородци, един слѣдъ други, отправехъ въ сѫщото време до преосвещенаго Илариона адресси, въ които му заевявахъ, че се отричатъ отъ гръцкий Цариградский патриархъ, че прекъсватъ всеко сношение съ него и съ проводениетъ отъ него владици и че се подчиняватъ на началството на бѣлгарската въ Цариградъ църква, на кое то той и представител. Въ тѣзи адресси Иларионъ се нерѣдко титулу-

<sup>1)</sup> „Бѣлгарски Книжици“, кн. първа за юний 1860, стр. 32, 33. В. „Бѣлгария“, год. П, стр. 186, 2, 9.

<sup>2)</sup> В. „Бѣлгария“ год. П, стр. 413.

ваше, като Цариградский патриархъ, *всесветънъшии*.<sup>1)</sup> Тъ бъхъ съставени по-вече по следният образецъ, който имъ се испрати отъ Цариградъ:

„Високопреосвещенийши владико, милостивъши архи-пастирю и отче! Послъ смиренниото и покорно цѣлование све-тата ви десница, ние долоподписанитъ жители (еди-ков) при-хаждаме да ви извѣстимъ съ настоящето си, че и настъ, както и другитъ наши еднородци, Цариградский патраршеский престолъ, който е съ интриги постъпкаль народната ни иерар-хия въпреки църковнитъ закони, е отдавна накаралъ съ разно-образнитъ си злоупотребления и престъпления на законите да мислимъ за избѣглието си отъ него, но докдѣ на Боже-ствений Промисъль не било угодно да опредѣли особено за това време, ние продължавахме да охкаме подъ притѣсни-телната му власть. Сега като се научихме ненадѣйно за отре-чението отъ реченнай престолъ, което торжествено направили нашитъ еднородци въ Цариградъ, съ радость се отрекохме и ние отъ богоумразната власть на гръцкото духовенство, като исхвѣрлихме изъ църковнитъ си молитви името на патриархътъ и на проводений отъ него архиерей, на мѣстото на които турихме да се молимъ за благоденствието на чадолюбивъшии царь нашъ, султанъ Абдуль Меджида, и за ваше високо-преосвещенство, като за църковецъ нашъ началникъ. За тази наша постъжка ние извѣстихме честното правителство съ осо-бени махзари (прошения), съ които го и молимъ да припо-знае за наше духовно началство онова, което нашата съвѣсть, съобразно съ законите на Вѣрата, ни кара да припознаваме, сиречь църковното настоятелство при българската наша на-родна църква въ Цариградъ, която считаме за истинна наша духовна майка. Това и вамъ, високопреосвещенъши владико, извѣстяваме и подтвърждаваме съ нашитъ подписи и печати, че ние на драго сърдце отъ сега нататъкъ имаме да при-познаваме за църковно началство началството при българската наша народна църква, отъ което се и обевяваме зависими, споредъ както искатъ законите на нашата Вѣра, и до него ще се обръщаме за всичкитъ си религіозни нужди и дѣла. Това наше общо писмо ви дава право да дѣйствувате, като пълномощенъ отъ наша страна, за утвърдение отъ високото

<sup>1)</sup> В. „Бѣлгария“ год. П, стр. 333, 404.

правителство нашата зависимост отъ църковното началство на реченната църква въ Цариградъ и за припознаването отъ него подновениата наша иерархия. Надвеше се, че не ще ни оставите безъ отеческий вашъ отговоръ на това нашъ писмо, оставаме смиренни ваши во Христъ чада<sup>1)</sup>.)

Тия адресси, заедно съ прошенията, отправени до Високата Порта, насърдчавахъ Илариона посрещь неизвестността и съмнѣнието, и той отъ време на време се рѣшаваше да изврътила дѣйствия на истинскай българский самостоятеленъ свещенноначалникъ. Така, кога жителитъ на Балчикъ, които бѣхъ вече заевили, че се отхвърлятъ отъ Гръцката патриаршия и не припознаватъ испроводений отъ нея владика за свой архиастиръ, го помолихъ да имъ рѣкоположи единъ свещеникъ, Иларионъ испълни молбата имъ. Рѣкоположението биде извръщено въ българската църква въ Цариградъ, и попътъ си отиде благополучно въ Балчикъ да попува, като всеки другъ попъ.<sup>2)</sup>)

Новото движение на Българетъ срѣщу Цариградската патриаршия завари послѣдната въ едно разнебитено състояние. Распритъ, които се бѣхъ породили помежду под-главнитъ владици и първенцитъ міряне относително новитъ наредби, които се разискваха и одобриха въ така нареченний отъ Гърците народенъ съборъ, не бѣхъ още утихили. Уставътъ, изработенъ отъ този съборъ, не бѣше още утвърденъ отъ Портата. Недоволната отъ него партия интригуваше да се не утвърди, а другата се мѫчеше да осути нейнитъ интриги. И двѣтъ партии се гонехъ една друга съ ожесточение. Патриархъ Кирилъ, който бѣше предсѣдатель на речений съборъ и се стараеше да държи една срѣднина помежду двѣтъ спорещи страни, не угоди нико на едната, нико на другата. Отекченъ отъ трудностите, съ които имаше да се бори и които се увеличихъ съ новото движение на Българетъ, упрекаванъ и отъ двѣтъ партии въ слабость и бездѣйствие, той наскоро слѣдъ велиденската постъпка на цариградските Българи науми да си даде оставката. Но Портата не бѣрзаше да ѝ приеме, понеже искаше да има време да разгледа и утвърди изработениятъ отъ съборътъ уставъ, щото изборътъ на преемникътъ му

<sup>1)</sup> В. „България“ год. П, стр. 234, 247. „Български Книжии“, книга първа за юни 1860, стр. 69—70.

<sup>2)</sup> „Български Книжии“, книга втора за юни 1860, стр. 52.

да стане не по старитѣ, а по новитѣ наредби. Най-послѣ, когато новоизработениятѣ уставъ бѣше вече и прегледанъ, тя обеви патриарху, при неговото ново настояванье за уволнение, че той може да си даде, по установенийтѣ редъ, оставката, нѣщо, което светѣйшиятъ Кирилъ и направи на 11 май. При всичко това Портата пакъ не прибѣрза да отговори, по обичайтъ, съ буюрлтия, че оставката на патриархътъ е приета и че требва да се назначи единъ патриаршески намѣстникъ, докѣ се избере новъ патриархъ. Преди да испроводи таквази буюрлтия, Портата се погрижи да се допълни главата отъ новий уставъ за избиранието на патриархътъ съ нѣкои постановения, които да даватъ ручателство на правителството, че избраниятъ патриархъ не ще бѫде отъ неугодните нему лица. Министрътъ на външнитѣ дѣла, отъ когото зависеше тогава департаментътъ на исповѣданията, освѣнъ мусулманското, повика на 6. юний нѣколко отъ владиците и първенците гърци и имъ каза, че понеже патриархътъ трбва да се ползова съ довѣрието на правителството, требва да се постанови въ уставътъ, че правителството прегледва каталогътъ на кандидатите за патриаршески престолъ, преди окончателното избрание, и заличава имената на онѣзи отъ тѣхъ, които се не ползоватъ съ неговото довѣрие. Министрътъ имъ препоръчилъ прочее да свикатъ на засѣдание членовете на съборътъ, който изработи новий уставъ, за да разгледатъ неговото предложение. Това обстоятелство стреси отново противниците на новоизработенитѣ наредби, които бѣхъ се малко посмѣли, като гледахъ, че за тия наредби се не говори много. Тѣ се заловихъ отново да работятъ срѣщу туренътъ имъ въ испълнение. Понеже така нареченитѣ геронди бѣхъ, както поменххме въ втората глава, распратени по епархиите си, а пакъ тѣ бѣхъ душата на опозицията срѣщу тия наредби, то тѣхнитѣ единомисленници въ Цариградъ, като чухъ, че ще се свика отново съборътъ, не оставилъ небутнѫтъ камъкъ за да направятъ да се новикатъ за участие въ съборътъ и герондитѣ. Послѣднитѣ, ненаучени да сѫ далечъ отъ дѣлата, мрѣхъ да се върнатъ часъ напредъ въ Цариградъ, особено като имаше да се избра новъ патриархъ и всекий отъ тѣхъ желалъ да не самъ да сѣдне на патриаршески престолъ, то поне да види покаченъ на него приятельтъ си. Въпросътъ за избиранието бѫдущий патриархъ бѣше разигралъ и останахлъ

въ Цариградъ владици, членове на синодътъ. „Печално е, казваше единъ гръцкий вѣстникъ, да гледаме тѣзи архиереи да кръстосватъ всекидневно пѫтищата и да ходятъ по различни мѣста и най-паче подъ-чуждите посолства съ цѣль да интригуватъ да се избератъ за патриаршеската катедра, или пакъ да проповѣдватъ, подъ предлогъ че не могатъ сами избра патриархъ, че е нужда да се повикатъ и честнитѣ геронди. Вѣстникътъ като укоряваше тия владици за интригите имъ, осъждаше и патриархътъ за недѣлността му. Но владиците привърженци на герондите и противници на новоизработените наредби не сполучихъ въ домогателствата си. Съборътъ държѣ за сѣдание безъ тѣхъ и одобри предложението на министрътъ за предварително прегледване отъ правителството каталогътъ на кандидатите. Той постанови обаче, при това, че, като ще се прегледва отъ правителството каталогътъ на кандидатите, избраний за патриаршеската катедра ще заема постътъ си безъ да чака утвърдението си отъ Портата, споредъ както е било обичай до тогава.<sup>1)</sup>

Така допълнена, главата отъ устзвѣтъ за избранието на патриархътъ се утвърди отъ Високата Порта и се испрати въ патриаршията. Скоро слѣдъ това, а именно на 5-и юни, се съобщи на патриархътъ, че той е вече освободенъ отъ патриарший постъ. Въ истий ден патриархъ Кирилъ свиква по този случай архиерейтѣ и, като се прости съ тѣхъ, оставилъ патреаршеский домъ. Забѣлжително е, че единъ отъ сподвижниците архиереи, а именно Никейский Иоанникий, въ отговоръ на прощалната рѣчъ на негово светѣйшество, си позволилъ да обѣрне нѣколко тежки думи срѣщу него, като казалъ, че Църквата била доведена по времето на неговото патриаршество въ плачевно състояние. Види се, че Никейский митрополитъ е искалъ съ това порицание насрѣщъ патриархътъ въ частътъ, когато послѣдниятъ бѣше вече безсиленъ, да се препоръчи на общото внимание, като ревнителъ за славата и за величието на престолътъ, защото слѣдъ това той се одобри за патриаршеский намѣстникъ до избирането на бѫдящий патриархъ. Три дни слѣдъ като оставилъ патриаршията светѣйшиятъ Кирилъ, а именно на 8 юлий, архиерейтѣ се събрахъ да чуятъ султанский приказъ за неговото отстранение отъ

<sup>1)</sup> „Бѣлгарски Книжици“, книжка втора за май 1860 стр. 12 и кни първа за юни 1860 г. стр. 34, 35.

престолът и да разгледатъ и утвърдениата отъ Портата глава на новий уставъ за изборътъ на патриархътъ. Тѣ намѣриха въ тая глава нѣкои неприемлеми, споредъ тѣхно мнѣние, измѣнения и рѣшиха да се направи на Портата бѣлежка за тѣхъ, а така и да се постанови, че патриархътъ се припознава отъ правителството, щомъ стане избранietо му, преди да иде той да се представи на министритъ, нѣщо, което бѣше рѣшилъ преди малко и съборътъ, но което Портата не взе въ внимание. Слѣдъ това тѣ пристъпиха да избератъ патриаршеский намѣстникъ, нѣщо, което извѣриха слѣдъ много карания и препирни помежду си.<sup>1)</sup>

Спорѣдъ новата наредба, требование преди всичко патриаршеский намѣстникъ да прикани подвластнитѣ на престолътъ архиерей да означи всекий отъ тѣхъ въ запечатанъ бюлетинъ, кое лице счита достойно да сѣдне на патриаршеската катедра. Това требваше да стане въ разстояние на четиридесет и единъ день, откакъ се упразни патриаршескиятъ престолъ. Слѣдъ изминаваньето на този срокъ, требваше да се състави въ Цариградъ едно избирателно събрание, въ съставътъ на което имаше да влѣзятъ, 1) членовете на синодътъ и другите епархиални архиерей, които би се случайно намѣрили въ столицата, 2) мірските членове на така нареченни смѣсенъ съвѣтъ при патриаршията, 3) представителите на двадесет и осемъ отъ побѣзвѣстните и побѣголѣмитѣ епархии, 4) капу-kehантѣ (агентитѣ) на Влашко, Молдова и Сърбия, 5) Самоский князъ, ако се намира въ столицата, 6) трима отъ патриаршеските чиновници, логотетътъ и двама други, 7) троица отъ побѣстаритѣ имперски сановници, имащи първъ и вторъ чинъ, 8) двама отъ находещите се въ военна служба съ полковнически чинъ и трима отъ граждансите чиновници на държавата, 9) четирима отъ ученитѣ, които сѫ най-извѣстни, 10) петима отъ търговците, 11) единъ отъ сарафитѣ, 12) десетъ души отъ еснафитѣ и 13) двама отъ енориитѣ на Цариградъ и на Босфорътъ. Избирателното събрание имаше да распечата испратенитѣ отъ архлеренитѣ бюлетини, да запише имената на показаниитѣ въ тѣхъ кандидати и да прибави и други, които би се одобрили отъ една третина на членовете му. Кatalogътъ на всичките така записани кандидати треб-

<sup>1)</sup> „Български Книжици“, книга първа за юлий 1860. Стр. 66.

ваше да се представи на Портата, която имаше да изличи неугодните ней лица, ако би да има такива, и да го върне назадъ, посълъ което събранието требваше да избере съ тайно гласоподаване трима отъ незаличенитѣ кандидати. Отъ тия трима кандидати архиереитѣ имаше, слѣдъ призованье Святаго Духа, да избератъ, съ тайно гласоподаване и по вишегласие, въ присъствието на всичкитѣ членове на събранието, единого, който требваше да се прогласи за патриархъ.

Портата отъ нѣй-напредъ утвърди отъ новий уставъ само главата за избранието патриархътъ, колкото да послужи при предстоявшето избрание преемникъ на свѣтѣйший Кирилла, а другитѣ части удѣржа, за да ги разгледа и обмисли въ по-нататшно време. Намѣстникътъ отпари поканителнитѣ до архиереитѣ писма, тутакси слѣдъ като се пепрати въ патриаршията утвърденната отъ Портата нова наредба за изборътъ на патриархътъ, но взаимната вражда и недовѣрието на двѣтѣ противни една на друга партии не само се не прекъсня, но като че сѫ още по-вече усили, когато се пристъпии до приспособенъето на новий уставъ. Наскоро слѣдъ като се избра патриаршеский намѣстникъ, привърженцитѣ на уставътъ поискаха да се нареди една комиссия отъ двѣ духовни и двѣ мірски лица, която да надзирава за правилното приспособенъе на новата наредба относително изборътъ на патриархътъ. Двѣтѣ мірски лица требваше, споредъ тѣхъ, да се зематъ изпомежду членовете на съборътъ, който изработи новий уставъ, защото имаше съмнѣние, че архиереитѣ, които изобщо бѣха противни на този уставъ, не ще го приспособятъ добросъвестно при избирането патриархътъ.

Намѣстникътъ и синодътъ отпърво одобриха това исканіе, но послѣ се помѣтиха. Тѣ намѣрили, подиръ едно ново съвѣщаніе, че не требва да се допускатъ мірянетѣ да се мѣсятъ въ дѣлата на Църквата. Помѣтнованието имъ огорчи членовете на съборътъ, но понеже исканьето имъ не бѣше предвидѣно въ уставътъ, тѣ не можеха да настоятъ за испълнението му. Намѣстникътъ възражаваше, че не му е възможно да испълни нѣща, за които нѣма нито постановенѣе въ уставътъ, нито иѣкое особено распорежданѣе отъ Портата. Членовете на съборътъ се видѣха принудени да се ограничятъ съ единъ протестъ, който публикуваха въ вѣстниците. Този документъ съдѣржаше горчиви за висшето гърцко духовенство истини. Той е

необоримо свидѣтелство за справедливостъта на оплакванията на Българетѣ срѣщу грѣцкитѣ владици, като подписанъ отъ такива авторитетни и ползовачи се съ общо уважение между Гърците лица, каквито бѣхъ членовете на съборътъ, който изработи новий уставъ. Поради това той заслужва особено внимание. Той бѣ адресуванъ на името на патриаршеския намѣстникъ и съставенъ въ слѣднитѣ думи:

„Отвѣтствеността на ваше преосвещенство е голѣма въ сегашнитѣ смѣтни времена. Отъ васъ ще се иска отчетъ за доброто или лошото управление на народнитѣ и църковни дѣла. За това и вамъ излагаме онова, което е потребно да го чуете и кажете и на другите членове на иерархията, които сѫ около васъ. Систематическото пренебрежение на свещеннитѣ църковни правила и страшнитѣ злоупотребления, които се извръшватъ отъ много вече годинъ насамъ, достигнахѫ да расклатятъ религиознитѣ убѣждения на чедата на светата Православна Църква и да подкощаятъ почитанието имъ къмъ свещенниятъ клиръ. До Великата Църква сѫ дохождали едно слѣдъ друго много оплаквания, а така и на правителството сѫ се подавали непрестанно жалби, но никога не е ставала грижа за корениното имъ премахванье, и рѣдко на тѣзи жалби се е давало успокоятелно за народътъ рѣшение, защото да се защити онзи, който очевидно е виновенъ, се е считало, както се и до сега още дума, *братолюбива обезанность на светителско вгстрадание*. Отъ премногото зло правителството се принуди да заповѣда да се състави привременний народенъ съборъ. Той требаше да направи голѣми трудове, като имаше да се бори съ послѣдователитѣ на една пълна съ злоупотребления система, но съ Божията помощъ той свѣрши дѣлото си. Сега трябва да се приспособи наредбата за избранието на патриархътъ. Отъ добрий успѣхъ на това дѣло ще зависи бѫдущето на Ромейский народъ, и намѣстникътъ, който може много да повлияе върху избранието на патриархътъ, ще принесе голѣма полза, ако улови добрий путь. Ние членовете на съборътъ не рачихме да се препираме за избранието на намѣстникътъ, което си присвоихѫ тукъ находещитѣ се архиепреи, като не го мислеме за важно, но за сѫщественно иѣщо считаме да се назвачатъ двѣ мірски лица отъ членовете на привременний съборъ, които да наблюдаватъ за приспособенето на утвѣрденний вече уставъ. Вие се съгласихте на това

предложение заедно съ всичките архиереи, но не го испълнихте. Ваше преосвещенство казвате, че за да го испълните, трябва да имате една особenna за това заповѣдь отъ правителството, а пакъ приехте безъ такава заповѣдь за членове на синодътъ лица, които нѣматъ право на това. И други несъгласни съ безпристрастието нѣща можехж да се намѣрятъ у васъ, ако да се потърсехж. При такъвъ ходъ на работите управлението на народнитъ дѣла, отъ една отрана, и приложението на новата наредба за избранието патриархътъ отъ друга, като се намиратъ въ рѣцѣтъ на архиерейтъ, надѣждитъ на народътъ нѣматъ крѣпка основа. За това ние слагаме отъ себе си отговорността за послѣдствията, но си запазваме правото да защитимъ народнитъ интереси въ всичко, което е извѣршено или има да се извѣрши отъ ваше преосвещенство и отъ архиерейтъ произволно<sup>1)</sup>.

Владицитъ — противници на новитѣ наредби отговорихж на този протестъ съ една брошура, въ която се доказваше, че членовете на съборътъ сѫ самозванци, защото последний е билъ вече растуренъ; че изработенитѣ отъ този съборъ наредби, за да иматъ законна сила, трябва да се одобрятъ отъ патриаршията и отъ народътъ, нѣщо което нѣма да стане. Сегашното потресение на Църквата, казва по-нататъкъ авторътъ на брошурата, е дѣло на малцина нѣкои міряне и духовни, които, привлекохж на страната си патриархътъ и се въсползовахж съ простотата на представителите отъ провинцията, потъпкахж правдинитѣ на народътъ и узаконихж наредби, каквито повечето понасята на личните имъ интереси. Тия сѫщите малцина люде сега се зематъ да представлятъ всички народъ и да управлятъ дѣлата му.

Вслѣдствие на тая борба помежду двѣтѣ партии, свикването на избирателното събрание, което требаше да стане слѣдъ 41 день отъ денътъ на отставката на патриархътъ, т. е. на 17 августъ, се отложи. Въ съставътъ на избирателното събрание имаше, както видѣхме по-горѣ, да влѣзятъ мірски лица отъ различни категории, отъ държавнитѣ и патриаршески чиновници, отъ ученийтѣ и прочее. Тия лица требаше да се укажатъ отъ патриаршията поименно. При взаимното недовѣrie на двѣтѣ партии, това не можеше така лесно да стане. При

<sup>1)</sup> „Бъл. Книжици“, кн. втора за юлий 1860, стр. 81, 82

това находещитѣ се по онова време въ Цариградъ архиерен бѣхъ повечето лица, които бѣхъ дошли въ столицата, повикани отъ патриаршията да отговарятъ на подигнатитѣ противъ тѣхъ обвинения. А цѣкъ, споредъ отдавнашнъ обычай, архиерентъ които би се случайно намѣрили въ Цариградъ, участвоватъ въ засѣданнята на синодътъ. Породи се въпросъ, требвали и подсѫдимитѣ архиереи да участвоватъ въ избранието патриархътъ. Новий уставъ за избранието патриархътъ дава това право на всичкитѣ архиерени, които би се случайно намѣрили въ Цариградъ, така сѫщо каквото и на членоветѣ на синодътъ. Привърженцитѣ на новитѣ наредби нѣмахъ никакво довѣрие къмъ подсѫдимитѣ архиерени. Противниците имъ обаче намѣриха интересъ да защищаватъ послѣднитѣ въ този случай. По едно време бѣше се рѣшило въ патриаршията да се състави синодътъ само отъ архиерени, които не сѫ подсѫдими, но това рѣшене не се прокара и испълни. Между това по случай че ще се избира патриархътъ, Портата даде разрешение да се върнатъ въ Цариградъ всичкитѣ архиерени — георонди, които ако и да бѣхъ отдалечени отъ Цариградъ поради противенитето имъ на новитѣ наредби, но бѣхъ, споредъ старитѣ узаконения, имъ право членове на синодътъ. Съ тѣхното дохождане въ столицата противната на новитѣ наредби партия се усили и хванѣ да се опитва, да ли не ще сполучи да издѣйствова отъ Портата разрешение да се избере патриархътъ по старата избирателна наредба. Освѣнъ постѣпенитѣ, които направи за тая цѣль предъ Портата патриаршеский намѣстникъ, всичкитѣ членове на синодътъ, съ искключение митрополититѣ на Арта, на Амасия и на Меленикъ, се отнесоха до надлежниятъ министъ съ прошение, въ което, като описваха прискърбното състояние на църковно-народнитѣ дѣла, което отъ денъ на денъ ставало по-плачевно поради отлагането избранието на патриархътъ, искаха да се обеви растуренъ съборътъ, който изработи новитѣ наредби и който тѣ наречахъ привременна комиссия, понеже безъ растуренето му избранието на патриархътъ не можело се извѣрши съгласно съ църковнитѣ правила, съ народнитѣ привилегии и съ новий уставъ. Светитѣ старци знаехъ, че веднажъ растуренъ този съборъ, всичката властъ влизаше пакъ въ ръцѣтѣ имъ, и тѣ полегка легка ще могжатъ да поставятъ всичко по мнѣнието, вкусътъ и стремленията си. Но прошението имъ се не взе въ внимание

ние отъ Портата, която повече бѣше наклонна да поддържи привърженниците на новите наредби отколкото тѣхните противници. Тя имаше интересъ да се турятъ въ дѣйствие новите наредби, които бѣха се изработили по нейно распорежданье, направено на основание на Хатти-Хумаюнътъ отъ 1856 година. Тѣхното приспособене щеше да бѫде доказателство, че този Хатти-Хумаюнъ се ужъ испълнява полегка легка.<sup>1)</sup>

Членоветѣ на народниятъ съборъ, вопреки волята на архиерентѣ, приеха участие заедно съ синодътъ въ означението лицата отъ разните категории чиновници, които требава да влѣзатъ въ съставътъ на избирателното събрание. Тия лица, като се веднажъ означиха и като нѣмаше вече защо и по-нататъкъ да се отлага избранието на патриархътъ, това събрание се свика най-послѣ на 20 септемврий. Въ първото засѣдание на избирателното събрание имаше да се отворятъ бюлетините на архиерентѣ и да се състави каталогътъ на кандидатите. Отъ архиерейските бюлетини се оказаха кандидати предишниятъ Цариградски патриархъ Антимъ отъ Ефесъ, който се викаше и Куталианостъ (съ 35 гласа), предишниятъ Цариградски патриархъ Григорий (съ 17 гласа), предишниятъ Цариградски патриархъ Антимъ Византийски (съ 1 гласъ), Александрийски патриархъ (съ 5 гласа), и митрополитъ Кизически (съ 8 гласа), Никейски (съ 1 гласъ), Дерконски (съ единъ гласъ) Солунски (съ единъ гласъ), Серрески (съ 3 гласа) и Брусенски (съ 1 гласъ). Отъ страна на събранието се прибави до тия кандидати Халкидонски митрополитъ.<sup>2)</sup>

Помежду Гърците бѣше се образовало мнѣніе, че въ такова смутно и критическо за патриаршията време требва да се избере за патриархъ человѣкъ енергиченъ, рѣшителенъ, опитенъ и мѣдъръ, който да може, както се казваше, да приведе Църквата въ поб-напрѣшното ѹ състояние, т. е. да спъне Българетъ въ новото имъ движение и ги тури пакъ подъ кракътъ на Гърците. „Не се касае за малко нѣщо, въскли-  
цаваше вѣстникъ „Византисъ“. Най-свещенниятъ интереси и привилегии на народътъ ни се намиратъ въ опасностъ, ако се не въскочи на патриаршеския престолъ человѣкъ, надаренъ

<sup>1)</sup> „Бълг. Книжици“, книга първа за септемврий 1860, стр. 5 отъ Съвременна лѣтописъ.

<sup>2)</sup> „Български Книжици“, книга втора за септемврий 1860, стр. 19 отъ „Съвременна лѣтописъ“.

съ изискваните качества“. За такъвътъ человѣкъ общественото мнѣніе между Гърцитѣ намираше предишниятъ Цариградски патрлархъ Антима отъ Ефесъ, съ прозование Куталианостъ, този сѫщиятъ, който, по общо такожде указание отъ общественното мнѣніе, се избра за патриархъ дванадесетъ годинѣ по-подиръ и прогласи Българетѣ за схизматици. По тази причина той имаше помежду кандидатитѣ, показани отъ архиерейтѣ най-много гласове. Но синодалнитѣ старци го не щехъ, тъй като не бѣхъ добрѣ съ него и знаехъ, че той не ще ги слуша. По тази причина, щомъ се даде на Портата за преглежданье каталогътъ на кандидатитѣ, тѣ заедно съ други нѣколко архиерей се събиратъ и подписватъ молба до правителството да се исключи Антимъ Куталианостъ отъ числото на кандидатитѣ. За да подкрѣпятъ молбата си, тѣ осипватъ Антима съ всевъзможни клевети. „Съ каква съвѣсть, думаше Византисъ, тѣзи честни старци ще призваватъ Всесветаго Духа да ги просвѣти за избранието на началникътъ на Църквата и на народътъ, когато така се обевичихъ срѣщу кандидатътѣ, когото всичкий почти народъ желае за глава на църковно-народното си управление“. Портата не исключи обаче Антима Куталианоса отъ числото на кандидатитѣ, и въ второто засѣданіе на избирателното събрание, въ което всичкитѣ членове, духовни и міряне, требавше да избератъ отъ всичкитѣ кандидати трима души, той получи най-многото гласове. Но за патриархъ имаше да се прогласи онзи отъ тия трима, когото посочатъ архиерейтѣ при тайното гласоподаванье въ църквата, слѣдъ призвание Духа Святаго, а тѣ можехъ, като щажтѣ, да избератъ отъ тримата кандидати оногова, който бѣ получилъ най-малко гласове. Исходѣтъ на гласоподаваньето въ църквата имаше много да зависи отъ рѣшението на въпросътъ, ще ли да участвуватъ въ това гласоподаванье и подсѫдимитѣ архиерей, въпросъ, който бѣше се подигналъ вече и по-преди, но не бѣше още рѣшенъ. Слѣдъ като се избрахъ тримата кандидати въ второто засѣданіе на избирателното събрание, този въпросъ се тури на дневниятъ редъ въ събранието, но при разискваньето му прениятата между двѣтѣ противни една на друга партии бѣха толкова горещи и страстни, щото се съпроводихъ съ исувни и бой, и въпросътъ останж перѣщенъ, поради което гласоподаваньето на архиерейтѣ въ църквата се отложи за по-подиръ, когато се той рѣши.

Вмѣсто да се споразумѣятъ нѣкакъ помежду си и не мѣсятъ въ такъвъ единъ предметъ друговѣрното правителство, и двѣтѣ партии се отнесохъ до Портата съ жалби и оплакванія. Всека гледаше да убѣди турскитѣ министри, че правото е на нейната страна. Портата се произнесе наѣй-послѣ, че въ гласоподаваньето, което има да стане въ църквата, требва да приематъ участие всичкитѣ архиереи. Послѣднитѣ се събрахъ послѣ това въ църквата, та избрахъ не Антима Куталианоса, а единого отъ герондитѣ, Кизичкий митрополитъ Иоакима, който и се вѣскачи на патриаршеската катедра подъ името на Иоакимъ II.<sup>1)</sup>

Раздорътъ между привърженците и противниците на новитѣ наредби, който се обнаружи така явно за всичкий свѣтъ въ средата на гръцкото общество и духовенство, по случай избираньето патриархътъ, и по поводъ на който се чухъ отъ самитѣ Гърци твърдѣ нелестни отзиви за висшето гръцко духовенство, послужи на Българетѣ необоримо доказателство за отпаданието на гръцкитѣ владици отъ християнский духъ и за закоренението имъ въ злото. Тѣ оправдавахъ съ тѣзи скандали, происходещи въ нѣдрото на самата „Велика Църква“, постжпката си за отричаньето отъ патриаршията и се наಸърдчавахъ отъ тѣхъ да постоянствоватъ въ стремлението си за припознаванье отъ правителството тѣхната фактически сѫществуваща иерархия. При това избираньето патриархътъ имъ подаде случай да заявятъ отново както предъ правителството, така и предъ самата патриаршия рѣшимостъта си да се държатъ на далечъ отъ послѣдната. Въ числото на 28-тѣ епархии, отъ които, споредъ новий уставъ, требаше да се пращатъ представители за събранието, което избира патриархътъ, имаше нѣколко и чисто български, каквото Софийската, Търновската и Видинската. Като се поканихъ отъ страна на патриаршията да испроводятъ представители, Българетѣ отъ тия епархии въобще оставихъ безъ внимание поканата, а нѣкои още заявихъ съ особени писма, че веднажъ като сѫ се отрекли отъ патриаршията и признаватъ за свое свещеноначалство свещеноначалството при българската църква въ Цариградъ, тѣ не могатъ да участвоватъ въ избираньето на патриархътъ, като чуждъ тѣмъ и принадлежащъ на друго

<sup>1)</sup> „Български Книжици“, кн. втора за септ. и кн. първа за октомврий 1860 въ „Съвременна лѣтопис“.

илеме църковенъ началикъ.<sup>1)</sup> Така също постъпихъ и цариградските български първенци, които патриаршията бъше поканила да приематъ участие въ избирателното събрание съцѣль, отъ една страна, да позалъже и погаделичка тия влиятелни помежду съотечествениците си лица, а отъ друга да покаже на свѣтъ че приглася еднакво Българе и Гърци да приематъ участие въ избирането на общий имъ църковенъ началикъ. „Приехъ, отговори на патриаршеский намѣстникъ единъ отъ тѣхъ, пригласителното ваше отъ 15 септ. писмо, съ което ме каните, по одобрение на св. синодъ и на първенците отъ ваший народъ, да присѫтствовамъ на събранietо което ще стане на 20 септ. за избирането патриархътъ. Понеже, както ви е известно, Българский народъ се отказал да припознава Вселенский патриархъ и понеже всичко, което е сторено и ще се стори въ патриаршията, не може да има никаква важность за него, защото тя е чужда за него, то и азъ, като съмъ членъ отъ Българский народъ и като сподѣлямъ тия негови чувства, не могъ да присѫтствовамъ въ това събрание, за да земѫ участие въ избирането.<sup>2)</sup>

Избирането на патриархътъ стана въ началото на октомврий т. е. на четвъртий мѣсецъ отъ оставката на свѣтейшият Киприлла, а на седмиотъ какъ се провъзгласи подновяването на българската народна иерархия въ лицето на Илариона. Ако избирането на патриархътъ се отложи за доста дълго време, това се обясняваше съ желанието на Портата и на грѣцкото общество да се избере патриархъ по новите наредби, а пъкъ тѣ, отъ една страна, още не бѣха потвърдени отъ Султанътъ, а отъ друга, за приспособенето имъ се искаше една известна подготовка, особено като тѣ срѣщаха съпротивление отъ страна на висшето духовенство. Но помежду Българетъ се предполагаше и вѣрваше, че негли султановото правителство има намѣрение да припознае българската иерархия и отдѣли българските епархии отъ Цариградската патриаршия, та за това се отлага избирането на новий патриархъ. Въ бератътъ, който се дава на патриархътъ следъ избирането му, се изброяватъ неговите правдини и се опредѣля подвѣдомата нему църковна областъ, като се включватъ и напрещнитъ независими славенски патриаршии: Тър-

<sup>1)</sup> „България“ год. II, стр. 332, 349.

<sup>2)</sup> „България“ год. II, стр. 420.

новската, Охридската и Ипекската. Ако портата има да припознае за българският епархии особено управление, тя трябва да ги исключи изъ бератът на патриархът, а това би било най-лесно да стане, казвахъ си Българетъ, докъде то не е застъ патриаршеский престолъ и не се е далъ отново бератъ. Но ето нај-послѣ патриархъ се избра и му се даде бератъ по старата форма, а българский въпросъ се не разрѣши. Това обстоятелство смути до нѣкаждъ нашите единородци, толкозъ повече че скоро слѣдъ избранието на патриархът хванѫ да се носи мълва, че за българский въпросъ ще се нареди една комиссия отъ Българе и Гърци, която да разгледа жалбитъ на Българетъ срѣщу висшето духовенство, по че преди това Българетъ требва да отиджъ да цѣлунѫ рѣка на новий патриархъ. Този слухъ се подтвърди и званично. Министрътъ на външнитѣ дѣла повика единъ день преосвещеній Илариона и му съобщи, че Портата е намѣрила за благословно да се разгледать оплакваниета на Българский народъ противъ патриаршията отъ една смѣсенна комиссия, но че предварително ще требва да се испълни една формалностъ откъмъ новий патриархъ, т. е. Българетъ требва въ лицето на своятъ първенци да му засвидѣтелствоватъ почитанието си, като на свой висшъ религиозенъ началникъ. Противъ съставенъето на една смѣсенна комиссия за обсѫжданье жалбитъ и желанията на Българский народъ, нашиятъ единородци нѣмаше какво да възразятъ, съвсѣмъ че това не показваше скоро разрѣщение и окончание на тѣхното дѣло. Рѣшението на пѣ-важнитѣ въпроси обикновено се подготвева съ изучение отъ комиссии. Но исканьето да отиджъ Българетъ да се поклонятъ на патриархътъ подкопаваш всичката основа, на която бѣхъ се тѣ турили отъ Велиденъ насамъ съ отхвърленьето си отъ гръцкото духовенство и прогласенъето собственна народна иерархия. То показваше, че не е ималъ убѣдителна сила за Турцитѣ онзи силлогизъмъ, който си бѣхъ построили нашиятъ единородци преди велиденската постжижа, а именно че като заявятъ, че не могатъ по религиозната си съвѣсть да почитатъ гръцките владици за свои архиастири и че за такива могатъ да тачатъ само архіерентъ; които иматъ отъ своя собственна народностъ, Портата не ще има затруднение да призове особено свещениопачалство за Бълг. народъ въ лицето на послѣднитѣ. Ако българскиятъ главатари въ Цариградъ оти-

дехъ отново при патриархътъ, тъ щехъ да покажатъ съ това на всичките си външни еднородци, че надеждата за подтвърдене провъзгласеното българско свещеноначалство, съ която ги питатехъ и съ която се отблъсвахъ наляганията за уния съ Римската църква отъ страна на хората, които бъше вече спечелила латинската пропаганда, се е оказала неоснователна. Тъ щехъ при това да се изложатъ на подозрение, че не раздъятъ за народните интереси, и да подтвърдятъ клеветите на органътъ на тая пропаганда, че ужъ вършили народните работи по увлечение отъ egoизъмъ и по своекористни видове.

Българетъ въ описанното време имаше да се борятъ не само сръщу Гърците, но и сръщу римската пропаганда, но-кровителствована отъ Франция и Австрия и добре видѣна отъ самото Турско правителство. Тъ требаваше така умно да каратъ работата си, щото и на Гърците да се противявътъ съ успехъ и на пропагандата усилията да осуетяватъ. Борбата съ послѣдната бъше толко зъ под-ижчна, че тя бъше успѣла вече да простре на всекаждъ примките си и бъше заплела въ тѣхъ една голѣма частъ отъ така нареченната интелигенция. При това обстоятелствата бъха извѣнредно благоприятни за неї, понеже и самите събития искусственно се приготвехъ въ нейна полза. Когато Гърците не само се противявехъ на възстановенъето българската иерархия, но и гледахъ да закопаатъ за всекога българската народностъ, латинската пропаганда обѣщаваше пълно испълнение на желанията на Българский народъ за самостоятелно и отдавно отъ Гърците развитие, и то безъ трудове и жъртви отъ самите Българе. Съ единъ само редъ въ едно писмо, че приематъ унията съ Римъ, Българетъ попарвахъ Гърците като съ врѣла вода и се освобождавахъ за всекога отъ тѣхъ. Никакви подозрѣния, никакви клевети и главоболия нѣмаше вече да тревожатъ послѣ това никой Българинъ. Пропагандата при това така искусно замамваше и така лукаво се ползваше отъ всеко обстоятелство, щото осуетенъето нейни планъ и предпазванъето народътъ отъ нейните внушения ще се счита всекога една голѣма сполука въ българската история.

Пропагандата дѣйствоваше явно и тайно. Явните и дѣйствия се вършехъ чрезъ нейни органъ „България“<sup>1)</sup> а тай-

<sup>1)</sup> Вѣстникъ „България“, на който отвѣтственъ издателъ и редакторъ въ първите три години бъше Драганъ Щанковъ, бъше явенъ, както споме-

нитѣ бѣхъ всевъзможни интриги и подкупи, всевъзможни кроежи въ споразуменѣе съ Турцитѣ за измамванье Бѣлгаретѣ. Главнитѣ теми, които развиваше за цѣльта си по това време въ „Бѣлгария“ бѣхъ тия. Цариградският патриархъ нито е самъ канонический патриархъ, нито има каноническа власть надъ Бѣлгаретѣ. Той не ще да се съгласи никога да се състави едно самостоятелно църковно управление за Бѣлгаретѣ, а султанътъ, отъ когото Бѣлгаретѣ искатъ да имъ даде народна иерархия, не може това да направи, защото не е нито папа, нито патриархъ. Та и да се предположи, че Бѣлгаретѣ ще се сдобињтѣ съ една иерархия безъ папата, тая иерархия нѣма да ги ползова много, защото и бѣлгарските владици сѫ като грѣцкитѣ, безъ добро въспитание и безъ благочестие, тогава като ако Бѣлгарският народъ се отнесеше до папата и припознаеше неговата власть надъ себе си, щеше да има кой да наблюдава надъ бѣлгарските владици, и бѣлгарската църква щеше да има единъ искусенъ кормчий. Припознаваньето на папата има да се погледне съ доброоко и отъ Турското правителство, защото съ него се затваря на Россия путьъ за интригуванье помежду Бѣлгаретѣ, подданици на империята, путьъ, който щеше да е широко отворенъ, ако се допустеше една самостоятелна иерархия, каквато иж искатъ Бѣлгаретѣ, и това е една отъ главнитѣ причини, по която Високата Порта не ще никога да се съгласи да припознае на Бѣлгаретѣ една самостоятелна иерархия, която ще е чисто и просто една баптизмушка иерархия. Исканьето една таквазъ иерархия не ще се удовлетвори отъ Турцитѣ и по тази още причина че то дава поводъ да се помисли, че Бѣлгаретѣ ще поискатъ по-подиръ да се освободятъ и отъ Султанътъ. Ония, които се противяватъ на уния съ Римската Църква, сѫ руски орудия, хора егоисти, които се увеличатъ отъ руски пари и за тия пари вършатъ работата на Россия въ вредъ на собственинъ си народъ.<sup>1)</sup>

Ако католическият органъ си позволяваше да обнародва статии, въ които да доказва, че учреждението на една неза-

нахме въ втората глава, органъ на папската миссия отъ лазаристи въ Цариградъ. Послѣднитѣ хвърлехѫ чрезъ него обикновенитѣ стрѣли на папството срѣчу Православната Въсточна Църква подъ всевъзможни видове, за да убъдятъ Бѣлгаретѣ да приематъ унията.

<sup>1)</sup> Вѣстн. „Бѣлгария“ год. II стр. 25, 33—34, 49, 193, 194, 207, 250 394, 458, 542, 543 и 547.

висима отъ патриархът и отъ папата иерархия ще отвори широкъ пътъ за влиянието на Россия помежду Българетѣ, ако той кълвеше въ стълповете си главатарите на Българския народъ и представителите на самостоятелното народно направление въ духът на Православието, че сѫ руски ордия, читателът може да си представи, какви не други още интриги сѫ си позволявали тайно агентите на латинската пропаганда за сполука на цѣльта си. Водачите на Българския наредъ въ онова време, които работеха съ перото, требаше да раскриватъ всичките тѣхни хитрости и сплетения, лукавства и интриги, да отблъсватъ старательно всичките имъ набѣждания и да опровергаватъ всичките имъ софизми. Тѣ требаше да вдъхватъ на народътъ увѣренность въ правотата на дѣлото му, надѣжда и постоянство и да го насърдчатъ да стои именно въ този пътъ, въ който вървеше, въпреки трудностите и препятствията, които се предвиждаха за постигането неговите желания. Ето, за примѣръ, единъ откъсъ отъ тѣхните рѣчи, съ които се обръщаха къмъ народътъ за да го предопазятъ отъ неправилни сѫдженія и погрѣшни увлечения по поводъ на неблагоприятните извѣстия, за които по горѣ споменахме, и които агентите на пропагандата хитро експлоатираха:

„Тищетно нѣкои се силиятъ да увѣряватъ свѣтътъ, че ако Българетѣ не сполучатъ сега да се освободятъ отъ грѣцката иерархия, тѣ щели за винажи или за дѣлго време още да останатъ подъ нейната власть, и поради това требвало да прибѣзатъ да измѣнятъ религиозните си вѣрвания, за да добилятъ покровителството на папата. Предзанети отъ мисли, които имъ сѫ внушени отъ други и на които важността и вѣрността нито сѫ испитали, нито накътъ могатъ негли исканія, увлечени още отъ себелюбиви расчети, хора съ таквизъ умове, безъ съмѣнѣние, не проумѣватъ всесилното дѣйствие на напредѣкътъ, на който наредбите на империята даватъ свободно пространство за распострианѣе. Ако да приказваше нѣкой съ тѣхъ преди десетъ или петнадесетъ годинъ и да имъ предказваше настоящето отношение на Българетѣ къмъ грѣцките владици, иrezрѣни отъ народътъ или исплдени отъ градовете, това отношение, безъ съмѣнѣнѣ, щеше да имъ се представи много-иб-невѣроятно, отколкото добиването една народна независима иерархия съ едини честни и законни средства, при посредството на Отоманското правительство. Веке сега, въ растоянието-

на 15 годинъ, народътъ позна униженното състояние, въ което съде гръцкото духовенство, почувствува умраза къмъ него, поискава съвършенното му исцежданье, за да го замѣсти съ свое народно, което да може, движимо отъ въра и родолюбие, да се подчини на наредба, по-съобразна и по-съотговорна съ състоянието на страната и съ времето. Какво ще биде пакъ подиръ други петнайсетъ годинъ? Не се съмняваме, че гръцкото духовенство, ако да продълже, въпреки нашите очаквания и основателни надежди, за десетъ годинъ още своето сегашно господство, щеше само отъ себе си да падне и се обезсили съвършенно. Веке сега владиците станаха за присъхъ на подчинениетъ си, като сѫ принудени да употребяватъ, намѣсто напрещията си сила и напрещните си заплашвания, низки ласкателства и подли подкупвания, за да се държатъ на мѣстата си. Какво пакъ ще биде, кога сегашното петнайсетгодишно поколѣние стъхи въ мажския възрастъ и поеме управлението на дѣлата? Нѣмаме съмѣни, че гръцките владици сами отъ себе си ще си оплуятъ и се съзоятъ на мѣстата си. Самата патриаршия, нѣкога страшна и силна, а сега веке презрѣна и унизена, ще се още по-вече обезсили и унизи, подъ влиянието на благодѣтелните наредби, които въожда правителството въ страната, и подъ влиянието на образованietо, което народътъ въシリма и което тя до сега тщетно се е мѫчила да въспре чрезъ външните си дѣйци.

„Това щеше да стане, ако гръцките владици сполучеха, по нѣкои непредвидѣни обстоятелства, да се удържатъ и този пакъ на мѣстата си, и Българетъ остане *de jure* подъ именната имъ власть, и то не отъ друго, но отъ самото презрѣние, въ което щеше да ги има всички народъ. Ние не поменуваме за онай нравственна сила, която неминуемо ще да придобилятъ Българетъ въ това временно разстояние, за онова значение, което още по-вече ще да спечелятъ предъ очите на Високата Порта съ своето трудолюбие, съ своята честность, вѣрност и благонокорливост, за онова приближение до високопоставените лица на империята, — плодъ отъ просвѣщенното и вѣрното служение, — което ще да иматъ тѣхните народни дѣйци и представители. Стига единъ человѣкъ да разгледа внимателно и безъ предубѣждение минжлото, за да се убѣди за това неминуемо израсванье и усиливанье на Българския народъ, което ние приемаме за несъмѣнно въ указанното време.

„За какво сега служи и какво може да докара онова измѣнение на религиозното ни вѣрванье, което ние презъ толкова вѣкове сме пазили, съ което толкова време сме живѣли, това отстѫпничество отъ светата Вѣра на нашите предци, което нѣкой прелѣстени ни проповѣдватъ съ таквозъ усърдие? Ако Бѣлгаретъ, всичкитѣ или нѣкоя частъ отъ тѣхъ, се склонятъ да направятъ какво годѣ, било и най-малко промѣнение на досегашнитѣ си религиозни вѣрвания, това тѣ ще направятъ не по убѣждение, а по желание да се освободятъ отъ грѣцкото духовенство и по лѣстивитѣ обѣщания, които имъ даватъ агентитѣ на папищащството. Но за почитанье ли е онзи човѣкъ и толкова повече онзи народъ, който си промѣня религиозното вѣрванье, за да добие нѣкои права, които му обѣщаватъ миссионеритѣ? Увѣрени ли сме още, че ще добиемъ непремѣнно тѣзи права, които ни се обѣщаватъ, и че ще знаемъ да ги завардимъ? Защо да се не предположи, че онзи, който е лѣгалъ, може пакъ да излѣже? Папищащскитѣ калуgerи сѫ много лѣгали, за да распространятъ властта на папата. Какъ може да се надѣйтъ Бѣлгаретъ да видятъ добро отъ папата и отъ неговитѣ калугери, когато иститѣ му подданици викатъ противъ неговото тиранско управление, когато е известно, че истото папищащско духовенство, което само себе си хвали, далечъ не е свободно нито отъ развратъ, нито отъ властолюбие? Тежко на този народъ, който мисли да придобива права съ промѣнение вѣрата си, който вѣрва на лѣжливитѣ обѣщания на папскитѣ калугери и който, като не ще самъ да употреби трудъ и време, за да се освободи отъ една незаконна власт, стива да се тури подъ друга още под-незаконна и съ това само промѣня властитѣ, безъ да добива нѣщо сѫществено. Той се предава на едно духовенство, което винjги е тѣрсило господство и което, за да достигне цѣльта си, винjги е готово да употреби всекакви средства.

„Когато наумихме на нѣкои отъ ревнителитѣ на папството, които предпочитатъ да се покорятъ на папата и да приематъ уния под-добрѣ, отколкото да почакатъ още нѣкое време въ това състояние, въ което сме сега, и да придумватъ народътъ да има тѣрпѣние и постоянство, когато, казваме, имъ наумихме, че папищащскитѣ калугери, каквито обѣщания и да даватъ, могатъ твърдѣ лесно да ги не испълнятъ и да ни върятъ,

както щътъ, като много поб-силни, поб-опитни и поб-лукави отъ гъръцки тѣ, тѣ ни дадохъ този отговоръ: „въ този случай оставяме папищаши тѣ и ставаме каквите ни ареса“. И тай тѣ, види се, ще редятъ вѣритѣ, докдѣто да намѣрятъ нѣкои вѣра таквази, която да имъ дава всичко на готово, която да не иска отъ тѣхъ никакъвъ трудъ и да не имъ причинява никакви мъчнотии, щото тѣ само да блаженствоватъ и царуватъ. Кой не види, че това сѫ най-глупави разсаждения, на които могжъ да се слагатъ само безсъвестните и вѣтрени хора? Кой не разумѣва, че, ако ние самички не се стягаме и не си отваряме добре очитѣ, ако се облягаме само на покровителството на другите и чакаме да си подигнемъ народността безъ трудъ и жертви отъ насъ сами, ние винажи ще сме слуги на другите, които ще се ползоватъ, както и Гърци тѣ, съ нашата простота и бездѣйност? Напразно се лъжатъ нѣкои, че едно духовенство, каквото папищаиското, може да помогне на единъ кой и да е народъ, най-паче прости и непредопазливи. Въ сегашно време нѣма почти нигдѣ духовенство, което впълно да отговаря на висотата на положението си. Ако ние Българетѣ искаме да сме независими отъ Гърци тѣ, то е за да можемъ да наредимъ църковните си работи съобразно съ Вѣрата си и за да можемъ да съществуваме въ империята, като особенъ народъ, който да се развива и съвършенствова самостоятелно, подъ държавното покровителство на султанътъ, съобразно съ нуждите и интересите си, а не подъ влиянието и съ спънките на това или онова духовенство, което ще ни налага пряко или косвено щенината си. Чини ни се, че никой отъ настъ не мисли, че нашето собствено духовенство, което искаме да е независимо, ще може да води народътъ къмъ напредътъ само по себе си. То все ще бѫде подъ влияние, но това влияние ще истича отъ средата на самиятъ народъ, отъ неговото съзнание и отъ неговите стремления, поради което и духовенството ни ще бѫде народно. Нашето духовенство, ако и да не ще бѫде отъ първи пъти съвършенно, съ време ще се усъвършенствова, понеже, съобразно съ новите понятия, нему нѣма да му се даде пълна властъ и независимостъ, за да късишъ въ невѣжество, но ще се тури въ прилична зависимост отъ народътъ, който съ напредваньето си ще понуждава и него да върви напредъ, или под-добре да кажемъ, напредваньето на народътъ и на духовенството ще вървятъ заедно,

понеже послѣдното ще е народно. И така като народът и духовенството ще дѣйствуват взаимно върху си друго, тѣ ще се удържат помежду си отъ крайности. А пъкъ ако духовенството не зависи отъ народът, но напротивъ припознава за свой началикъ и глава лице, което не може да има никакво съчувствие къмъ Българетъ и ще дира своитѣ собствени интереси то непремѣнно ще се удали отъ народътъ, ще се подчини на чуждо за него влияние и ще разпространява това чуждо влияние и въ народътъ. Тогава ще ли да можемъ да кажемъ, че сме пѣщо придобили отъ промѣните на Вѣрата, направено съ цѣль да придобиемъ нещо? Франция, която е страна сила и независима, правдолюбива и просвѣтена, счете за потребно, когато правене преобразования въ крайът на минжлото столѣтие, да ограничи голѣмата власть на папата въ предѣлитѣ си, та и не сега ще считаме за маловажна тази истата власть, която е тяготѣла и тяготѣе и до сега надъ иѣкои народи противъ волята имъ! Напразно прочее казватъ прелѣстенитѣ или подкупиенитѣ ревнители на папищаството: „ни ще да придобиемъ, но нѣма да изгубимъ; нито пакъ Вѣрата си ще измѣнимъ, понеже ще си останемъ съ обредитѣ и догмитѣ, които сега държимъ“. Не е ли измѣнение на религиозното вѣрвание, докѣ сме припознавали Христа за невидимъ глава на Църквата, да хванемъ да припознаваме за видимъ неинъ глава и намѣстникъ Божий на земята Римски папа? Като го припознаемъ за намѣстникъ Божий предъ правителството и предъ всички свѣтѣ, съ какви очи можемъ оти утрѣ да се плачимъ срѣщу него, че ни налага иѣкои си негови щения? Не ще ли има всеки право да ни каже тогава: „да сте мислили, когато сте го припознавали за намѣстникъ Божий; сега нѣмате право да му се не покорявате“.<sup>1)</sup>

Въ разсѫжденията и съвѣтитѣ, които се съдѣржатъ въ горнитѣ редове, се отражаваше ясно, че по-напредната на дѣжда за скоро припознаванье българската възобновенна иерархия бѣше и поколебана отъ новиѣ обратъ, който зехъ работитѣ слѣдъ избранието патриархътъ, и че въ очитѣ на тогавашнитѣ водачи най-голѣмото зло, което можеше да се роди отъ този неблагоприятенъ обратъ, бѣше отлжчваньето на народътъ отъ Православието и вкарваньето му въ примкитѣ на пропагандата.

<sup>1)</sup> „Български Книжици“, кн. втора за октомвр., стр. 155—160.

Гърцитѣ не щехъ нито да знайтѣ за тази опасностъ. Тѣ иж не виждахъ, таче и не вѣрвахъ, ако нѣкой имъ иж показваше. Тѣмъ имъ се чинеше, че всичко, щото имъ се казваше по този предметъ, имъ се казваше съ цѣль да се подплашатъ, та да направятъ устники на Българетѣ. Тѣ гледахъ само какъ да спихнатъ Българетѣ и да се удържатъ въ привилегированото си положение. Като се преструвахъ предъ Русситѣ, че скърбятъ за бѣдственото състояние на Църквата и имъ се оплаквахъ, че всичкото зло произлѣзва отъ католическата пропаганда, тѣ всекояче се стараехъ да увѣрятъ Турцитѣ и Европа, че движението на Българетѣ е подсторено отъ Россия, отъ панславистите.<sup>1)</sup> Но-ученитѣ отъ средата на мирскитѣ и духовнитѣ имъ лица, между другото, си губехъ времето да пишатъ статии и брошури, въ които да доказватъ неоснователността на искаанията на Българетѣ. Тия брошури, вмѣсто да убѣдятъ Българетѣ и да ги вѣзвѣриятъ отъ посоката, която бѣхъ зели, ги раздразненъ още повече противъ Гърцитѣ, като показвахъ ясно нежеланието имъ да признаятъ сѫществованнието на бѣлгарската народност и нейното право за самостоятелно развитие. Такова раздразнение произведе<sup>2)</sup> въ това време между Българетѣ особенно брошурата, която се издаде презъ есенята, съ одобрение па патриаршията, отъ първий секретарь на патриарший синодъ, отпослѣ митрополитъ Ки-зический, Григорий, и която доказваше, че България открай е била подчинена на Цариградский патриарший престолъ и че православната Бѣлгарска Църква никога не се е признавала отъ Всеобщата Църква за самостоятелна.<sup>3)</sup>

Нежеланието на Гърцитѣ да се даде справедливо удовлетворение на Българетѣ и тѣхнитѣ усилия да се потъпче бѣлгарското движение съдействовалъ, не може по-добре, на видоветѣ на пропагандата. Турското правителство, което бѣше отдавна скроило ролята, която требваше да играе въ драмата, не мислеше нито наѣ-малко да ги стресне съ нѣкое внушително

<sup>1)</sup> В. „Бѣлгария“ год. II, стр. 281.

<sup>2)</sup> Гледай статията „Правдата на Българетѣ срѣшу лѣжитѣ на Фанариотитѣ“ въ *Бѣл. Клиника* за декември 1860.

<sup>3)</sup> Заглавието на тая брошура е: Πραγματεία περὶ τῆς κανονικῆς δικαιοδοσίας τοῦ Οικουμενικοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου ἐπί τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ ορθοδόξων ἐκκλησιῶν ὑπὸ Γρηγορίου ἀρχιερατικατέως τῆς Ιερας Σινόδου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Εκκλησίας. Εν Κονσταντινούπολει 1860.

напомнене въ полза на Българетѣ, както очаквахъ послѣднитѣ. Напротивъ то като че ги настърчаваше съ неговите отзиви за българските оплаквания да гледатъ на тѣхъ равнодушно. Такова дѣйствие, напримѣръ, ще да е ималъ върху тѣхъ отзивътъ на великий везиръ въ рапортътъ, който той подаде на султанътъ относително резултатътъ на пѫтуваньето си по областите на Европейска Турция и който се обнародва въ крайтъ на ноемврий. По поводъ на оплакванията, които бѣхъ му се подали отъ страна на Българетѣ срѣщу гръцките владици, везиръ каза само това въ този рапортъ, че помежду другите злоупотребления и лошавини той забѣлежилъ и една таква, която изиска бѣрзо и дѣйствено премахванье. Тая лошавина била не дотамъ поучителното поведение на нѣкои отъ членовете на високото гръцко духовенство. Великиятъ везиръ отдава справедливостъ на подвечето отъ гръцките владици, но забѣлежва, че има помежду тѣхъ и такви, които не взематъ въ внимание свойството на мисията си и се вдаватъ въ злоупотребления, неприлични на санътъ имъ. Но той се надѣе, че новиятъ уставъ, който се изработи отъ нарочно съставената за това комиссия (народни гръцки съборъ) и който той ще поднесе въ непродължително време на негово величество за утвърдение, „ще тури край на това състояние на работите, което унижава духовенството и тежи на христиенетѣ.“<sup>1)</sup> За това, че Българетѣ искатъ признание на възобновената си иерархия и отдѣление отъ Гърциите, великиятъ везиръ не поменя нито съ една дума, като че никой не му бѣ говорилъ за подобно нѣщо и като че той не знаеше да се е подигалъ нѣгдѣ подобенъ въпросъ. Отъ неговътъ рапортъ всеки можеше да се убѣди, че султановото правителство нѣма на умъ да уважи жалбитѣ и молбитѣ на Българетѣ за признание независимата имъ иерархия. Агентитетъ на пропагандата, които се ползвашъ отъ всичките неблагоприятни за Българетѣ обстоятелства, за да покажатъ, че на Българския народъ не остава другъ путь за сполучка на желанията му освѣнъ обращение съ двѣ думи къмъ папата, експлоатирахъ за цѣльта си отзивътъ на великиятъ везиръ относително начинътъ, съ който могатъ да се премахнатъ злоупотребленията на гръцкото високо духовенство и се удовлетворятъ оплакванията, възбудени отъ тия злоупотребления.<sup>2)</sup>

<sup>1)</sup> „Български Книжица“, книга първа за декемврий 1860. — „България“ год. П, стр. 595, 596.

<sup>2)</sup> „България“, год. П, стр. 593.

Ако и озадачени така отъ всекждѣ, водачите на Българский народъ не изгубихъ обаче, куражътъ си. Далечъ отъ мисълта да направятъ нѣкоя постъпка предъ папата, тѣ не по-малко се отстраняваха и отъ всеко общение съ патриаршията. Тѣ стоеха твърдо на основата, върху която се положихъ съ велиденската постъпка, като вѣрваха, че рано или късно тя ще ги приведе къмъ желанната цѣль. Заключението, което вадѣха агентите на католическата пропаганда отъ рапортъта на везирътъ, тѣ опровергавахъ съ всевъзможни доводи,<sup>1)</sup> а заповѣдъта на султановото правителство да идътъ да се подчинятъ на патриархътъ тѣ рѣшиха да отклонятъ съ едно ново прошение, въ което представихъ релефно свойтъ погледъ върху въпросътъ и причинитѣ, по които не могатъ да отидатъ да засвидѣтелствватъ на патриархътъ своето почитанье.

„На високото императорско правителство, казахъ тѣ, въ това прошение, е известно, че Българский народъ, който всекога е считалъ за голѣмо свое щастие да е послушенъ и покоренъ на законний си господарь, е туренъ въ царството подъ властьта на едно другоплеменно духовенство, а чрезъ това и подъ властьта на единъ народъ, такожде рая на султанътъ. Грѣцкото духовенство и Грѣцкий народъ се ползоватъ, вслѣдствие на привилегированното си положение, съ всичките права и царски милости, а Българетѣ се гледатъ, като съвѣршенно безправни. Грѣцкий народъ съ това се обаче не благодари, но иска да слѣде Българетѣ въ своята народностъ съ цѣль да се усили насрѣдъкъ Оттоманското царство. Патриаршията си е присвоила противъ Вѣрата власть надъ Българетѣ съ цѣль да служи на интересите на Грѣцкий народъ противъ Оттоманската Порта. Владиците, които тя испраща въ България, противъ волята на българското население и слѣдователно противъ заповѣдите на самата му Вѣра, отъ една страна го съблачатъ съ грабителствата си, а отъ друга му налагатъ въ църквитѣ и въ училищата грѣцкий езикъ. Това поведение на грѣцките владици, което е явно противно на Вѣрата, огорчава до глѣбината на сърдцето Българетѣ. Грѣцкото духовенство при това развали съ неговътъ безнравственъ животъ добритѣ нрави на населението, и така Вѣрата, намѣс-

<sup>1)</sup> „Български Книжици“, книжка първа за декемврий 1860, стр. 530.

то да сиомага за усъвършенствоване нравите, става причина на развалата имъ. Българский народъ се оплака нееднократно предъ султановото правителство сръщу гръцкото духовенство, но като видѣ, че на неговите оплаквания не се даде никакво внимание и че тѣ не се зачетохѫ и отъ съборътъ, който се свика да изработи нови наредби, той се рѣши, слушащъ заповѣдитъ па Вѣрата си, да исхвърли името на патриархътъ и на всички отъ него испратени владици изъ църковните си молитви, като имена на човѣци богопротивни. Тази постника, като запозѣдана отъ самата Вѣра, не може да се счита престъпление предъ очитъ на султановото правителство. Българский народъ очакваше че, слѣдъ като се самъ развѣрза религиозно отъ всеко подчинение на гръцкото духовенство, султановото правителство ще счита отъ своя страна такожде като че не съществува вече това подчинение и ще припознае народната му иерархия, на която той единствено може да се подчинява по законите на Вѣрата си. Ако това не станѫ до сега, причината ще да сѫ клеветитъ и неправото тѣлкованье на Вѣрата отъ страна на гръцкото духовенство. Българский народъ се отхвърли отъ гръцката патриаршия и поискъ да се припознае неговата народна иерархия по съображения, който истичатъ отъ самата му Вѣра. Султановото правителство може да се увѣри въ това отъ лица знающи Вѣрата, която исповѣдва този народъ. Българский народъ поискъ отъ друга страна да му се припознае собственна иерархия, за да влѣзе въ непосредствени сношения съ султановото правителство и нему да служи, а не на единъ, като него, рая народъ. Съ припознаваньето българската иерархия султановото правителство не уврежда нито Цариградският патриархъ, нито нѣкого другиго, но извръшва правосядно дѣло. Цариградският патриархъ не е единственъ религиозенъ началникъ въ Православната Църква, каквото напатъ въ католическата. Българетъ мислятъ, че ако Гърцитъ иматъ четири патриарха и единъ независимъ архиепископъ (Кипрский), може и тѣмъ да се припознае поне единъ независимъ архиепископъ, за посвещението на когото тѣ нѣматъ нужда отъ никакъ патриархъ, понеже той се напира вече помежду имъ. Българетъ се отрекохѫ отъ патриархътъ, като отъ еретикъ и безбожникъ, по религиозната си съвѣсть. Сега тѣмъ имъ се налага да отидятъ да му възدادѫтъ честь. Българетъ молятъ султановото правител-

ство да не ги принуждава на това, защото е противно на съвѣстта имъ. Патриархът е нѣкоимъ образомъ църковно отлученъ отъ Българетъ, а църковното отлучение запрещава всеко сношение съ отлучений, докдѣ се той не исправи. Ако представителитъ на Българский народъ би посѣтили послѣ това патриархътъ, то тази постѣжка, независимо отъ това, че е противна на съвѣстта имъ, ще докара още раздѣление и раздоръ въ народътъ. На високото царско правителство е пзвѣстно че въ столицата на негово императорско величество се издава единъ вѣстникъ на български езикъ подъ тайното управление на папищашки калугери.<sup>1)</sup> Този вѣстникъ освѣнъ че вече двѣ год. разнообразно хули Вѣрата на Българетъ и се подиграва съ иер., непрестанно още увѣрява народътъ, че августѣйшият нашъ царь не може да припознае независимостта на нашата иерархия, и да ще, и затова този листъ винаги кани народътъ да се поклони на папата и да земе отъ него независима иерархия, а българските представители, които се евяватъ предъ народътъ, като безумни и подкупени отъ Гърци. Откакъ се е научилъ, че Високата Порта ги кара да отиджтъ да направятъ посѣщение на патриархътъ, реченій листъ непрестанно вика и се радва, че ушъ се оправдали неговитъ думи. Ето царството, казва той, не може безъ папата да припознае иерархията ни, ето подкупенитъ български представители, наедно съ подкупенитъ български владици, ще отиджтъ при патриархътъ. Народътъ, като чака толкова време и не сполучва нищо, не знае на представителитъ си ли да вѣрва, или на папищашки листъ. Ако сега българските представители и владици отиджтъ при патриархътъ, освѣнъ че това ходене само ще се разчуе и ще се отзове злѣ въ народътъ, реченій листъ изъ единъ пътъ ще расирѣсне слухъ за него и ще го представи по своему по всичка България, за да ги опозори и обезчети за неговата си цѣль. Народътъ тогава, като изгуби надѣжда, ще се хвѣрля може, кой на кждѣто знае. На Българский народъ ще му е до глубини сърдца жално да види религиозното си раздѣление поради туй само, че не му се припознава иерархията; жалостно ще биде и на потомството да чете до нѣкога причинитъ на това раздѣле-

<sup>1)</sup> Думата е за в. „България“.

ние. Отбранитѣ (т. е. разумнитѣ) не могатъ да повѣрватъ, разумѣва се, на онай пелѣпостъ, че ушъ августѣйшии и царь не можель, както близо двѣ годинѣ утвѣрждава папищацки листъ, да припознае независимостта на църковната наша иерархия, особено като тѣ знаѣтъ, че тая иерархия се е припознавала толкова време отъ слабнитѣ му предшественници до унищожението ѝ, станжло преди 90 годинѣ, по интригитѣ на грѣцката патриаршия, и че тя се е потвѣрдила и отъ Хатти-Хумаюпътъ (на 1856), който, освѣнъ че подновява всичките древни права, дадени, кога и да е, на христиенетѣ отъ османскитѣ царѣ, имъ дава и други нови. Поради всичко това покорнитѣ Бѣлгаре молятъ високото императорско правительство, въ името на милоститѣ, дадени отъ августѣйшии имъ царь, султанъ Абдулъ-Меджида, да земе предъ очи състоянието имъ и безъ да ги кара да направятъ предвиително посъщение на грѣцкии патриархъ, който е сега отстѫпникъ отъ Вѣрата имъ, да припознае иерархията, която си иматъ, за да да се умиротвори бѣлгарското население и успокой въ религиознитѣ си чувствования. Това ще бѫде една милость, която още пѣ-вече ще привѣрже Бѣлгарскии народъ до престолътъ на османскитѣ царѣ“<sup>1)</sup>).

Нашитѣ еднородци искахѫ прикрито да изразятъ скрѣбъта и негодованието си за това че Турското правительство допушчаше органътъ на католическата пропаганда в. „Бѣлгария“ да се гаври съ Православната Вѣра и да хули безнаказанно всички ония, които не се водятъ по неговитѣ съвѣти; че то всичко натѣмъваше така, щото да се раскъса Бѣлгарскии народъ по вѣроисповѣданietо си на нѣколко части. Като не можехѫ открито да рекѫтъ на турскитѣ държавни мѫже, че тѣ искатъ да распокъсятъ цѣлокупниятъ Бѣлгарскии народъ, съ цѣль да го обезсилятъ за всекога, бѣлгарскитѣ главатари и представители изразявахѫ това полегато, като казвахѫ, че на Бѣлгарскии народъ ще да е до глубини души жално да види религиозното си раздѣление поради това само, защото не му се припознава иерархията и че и на потомството ще е много криво да чете до нѣкога причинитѣ на това раздѣление. Това прикрито оплакванье не можеше, разумѣва се, да накара Турцитѣ да промѣнятъ злонамѣренната си политика.

<sup>1)</sup>) „Бѣлгарски Книжици“, книга втора за декемврий 1860, стр. 383—391.

Малко ще да ги е било грижа турските държавни маже по онова време, че на Българский народъ ще бъде до нѣкога си жално да се научи, че той се е раздѣлилъ въ религиозно отношение поради тѣхнii отказъ да припознаятъ иерархията му, или пакъ че представителите и главатарите на чисто българското движение негодуватъ срѣщу тѣхната политика, на тѣкмена къмъ такова раздѣление. За тѣхъ главното бѣше да се сполучи распокъсването, а за да се сполучи то, имаше голѣми шансове. Вече едно течение за уния съ католическата Чърква бѣше се образовало. На Турското правителство не оставаше друго освѣнѣ да му расправя пътъ и да го улеснява, а това то и правеше съ приканването Българетъ да отиджтъ отново да се подчинятъ на патриархътъ.

Агентитетъ на пропагандата усугубихъ дѣйствията си, когато не остана въчно съмнѣние, че Турското правителство нѣма намѣренie да припознае българската вѣзобновенна иерархия. Като поставехъ на видъ, колко ще е унизително за Българетъ отново да се покорятъ на патриархътъ, когато съ произнасеньето едното име само на папата можехъ да сполучатъ исполнението на желанията си, тѣ подбутвахъ, чрезъ преданните тѣмъ хора, проститъ Българе отъ еснафите въ Цариградъ да се събиратъ сегисъ тогисъ въ метохътъ на българската църква, за да заевяватъ, че ако българската иерархия се не припознае отъ правителството, тѣ не ще се подчинятъ отново на грѣцкия атриархъ, но ще се отнесатъ до папата. Между това намѣрихъ се едно двѣ лица и отъ водачите на чисто народното движение, които мислехъ, че негли ще е добре да се направи една стѫпка въ полза на унията, за да се постресне малко патриаршията.<sup>1)</sup> Ободрявани тайно отъ тия лица, еснафите отъ денъ на денъ правехъ по-явни заевления въ полза на унията. Въ това сѫщото време когато ставахъ тия заевления, едно ново обстоятелство помогна на агентите

<sup>1)</sup> Постѫпката на тия лица, ако и да е достойна за осаждданье, требва строго да се различава отъ поведението на людните, които дѣйствовахъ като органи на пропагандата. Първите съзнатели, че Българский народъ не трябва да отстъпва отъ вѣроисповѣданието си и да се дава да го вързва за папата, но мислехъ, че ако нѣкои Българе временно прогласятъ уния съ Римъ, то всички православни миръ ще възнегодува противъ патриаршията, и послѣдната ще се принуди на отстѫпки, а тѣкъ ония людѣ, които орудовахъ съ в. „България“, като издатели, сътрудници и кореспонденти, се стремѣхъ да отложчатъ Българский народъ за всекога отъ Православната Църква, като бѣхъ се съвършенно отождествили съ исконните противници на Православието и врагове на вѣсточното славенство.

на пропагандата окончателно да склонятъ умоветѣ посредъ проститѣ хора въ полза на униатята. Балчишкий попъ, когото бѣ заподиъл презъ юний въ Българската църква на Фенеръ Иларпонъ Макариополский, се арестува въ началото на декемврий, по старанията на Варненский гръцкий владика, и се испроводи право въ патриаршията въ Цариградъ. Той сполучва на скоро слѣдъ това да побѣгне изъ патриаршията въ българската църква, а оттамъ въ католичкий мънастиръ Санъ-Бенедето,<sup>1)</sup> гдѣто се обевява униатинъ и съ това се спасява отъ всекакви по-нататашни престъпления. Тов а обстоятелство, разтълкувано и обяснено, направи силно впечатлѣніе на настроенините въ полза на униатята прости умове. Агентите на пропагандата се въсползоваха съ него за да ускорятъ дентъ на провъзгласенътъ ѝ.

---

<sup>1)</sup>) „България“ год. II, стр. 505, 602, 608 и 609. „Български Книжици“, книга втора за дек. 1860, стр. 401.

## ГЛАВА IV.

Приеманьето уния съ Римската Църква отъ една частъ Българе въ Цариградъ. — Актътъ, подписанъ отъ тѣхъ за поднасене на папата. — Въззвание къмъ всички народъ отъ страна на другите Българе въ Цариградъ. — Старанията на пропагандата за опровержение възраженията отъ страна на православниятъ български станъ противъ унията. — Поспѣшното отвѣтъ на папата върху молбите, изразени въ актъта за унията. — Непредвидение на унията при всичките старания на дѣйците на папството и при всичките улеснения, давани тѣмъ отъ Портата. — Възникновене на мисълта за незабавно назначение на особенъ патриархъ за унията въ Българе. — Избранието на простий старецъ Иосифа Соколския за кандидатъ на това звание. — Завождането въ Римъ старецъ Соколски отъ началникъ на Лазаристите. — Аудиенцията му у папата. — Рѣконо положението му за архиепископъ съ титлата апостолски намѣстникъ за унията въ Българе. — Завръщането му въ Цариградъ. — Окражено послание на Патриархъ Иоакима, по поводъ приеманието уния отъ една частъ Българе въ Цариградъ. — Отговоръ върху това послание отъ името на българската народна църква въ Цариградъ. — Планъ на съживия патриархъ за спръване движението на Българетъ. — Низложението българскитѣ народни владици отъ патриаршията, съединено съ нѣкои отстъпки въ полза на Българския народъ. — Маловажността на тия отстъпки въ свезъ съ планъта на Портата за откъсване Българетъ отъ Православната Църква. — Предубѣждението за чуждъ прѣстъ въ българското движение. — Усилията на Гърциятъ за поддържане на това предубѣждение. — Обращанието на българскитѣ народни владици и представители къмъ Евангелския съюзъ съ молба за поддръжка. — Безупрѣшността на ходатайствата на този съюзъ предъ правителствата на протестантските държави въ полза на Българския народъ. — Мѣрките на Портата за поддържане опредѣленето на патриаршеския съборъ относително българските владици. — Стѣсненното положение на Българетъ вслѣдствие на тия мѣрки и тѣхното заевене предъ Портата за съставене отдельна отъ православните Гърци общини. — Безилодността на това заевене. — Мисълта за исправане въ Цариградъ представители, взети измежду способните и влиятелни люде на всичките окръзи. — Распореждането на Портата за испроваждане българските народни владици на заточение предъ самия празникъ Възкресение Христово. — Цѣлта на това распореждане. — Натрупването на множество народъ около метохъта на българската църква въ Цариградъ за въспиране испрашанието владиците на заточение. — Ходатайства предъ султанът и предъ посланициятъ на великиятъ държави за тази целъ. — Оставенето въ покой владиците при българската църква презъ времето на съѣтливъ празникъ. — Тѣхното заточение слѣдъ празникъ и завѣтътъ имъ къмъ всички народъ по този случай. — Безполезното опитване на агентите на папството за склоняване владиците въ полза на унията предъ самото имъ заминаване за заточението имъ.

Унията, за която толко зъ усилно работехъ съ в. „България“ агентите на папството, може да се приеме отъ една частъ Българе въ Цариградъ на 18-и декемврий, благодарение, както казахме въ предидещата глава, на неблагоприят-

ний обратъ, който бѣше зелъ въпросътъ за припознаванието българската независима иерархия, а така и на тайното съдѣйствие, което дадохъ на реченните агенти двѣ отъ ржково-дещитѣ въ православниятъ станъ лица, а именно Иларионъ Макариополски и Христо Тъпчилеща, съ цѣль да се даде по-голѣмъ вѣсъ на желанията на Българския народъ предъ представителитѣ на православниятъ християнски свѣтъ. Вслѣдствие на това тайно спомаганіе, нѣкои отъ находещитѣ се при българската църква духовни лица, лесно се склонихъ да по-слѣдватъ съвѣтътъ на явните привърженци и проповѣдници на унията. Въ условеній денъ тѣ зематъ отъ църквата Богослужебни книги и църковни одежди, повличатъ подиря си стотина двѣстѣ души прости хорица и отиватъ съ тѣхъ въ домътъ на Латинския архиепископъ, Брюони, да заевятъ, че приематъ съединение съ Римската Църква. Проститъ хорица така лесно се увлекли въ тая стѫпка, защото имъ било казано, че всички народъ съ първенцитетъ и духовенството приема унията. Духовнатъ лица, които отидохъ въ домътъ на Латинския архиепископъ за да заевятъ, че ставатъ униати, бѣхъ архимандrite Макарий отъ Самоковъ, архимандrite Иосифъ, игуменътъ на Габровски мънастиръ съ дяконътъ отъ сѫщия мънастиръ, Висариона и попъ Тодоръ отъ Видинъ, свещеникъ при българската църква. Водачитъ на това движение отъ мирианетѣ бѣхъ Драганъ Цанковъ отъ Свищовъ, Д-ръ Георги Мирковичъ отъ Сливенъ, Манолъ Ивановъ отъ Стара-Загора, Никола Ефимовъ Сапуновъ отъ Габрово, Стоянъ Джайковъ отъ Копривщица и Иванъ Клинката отъ Ка-лоферъ. Извѣстени съ време за денътъ и часътъ, когато имаше да стане заевенъето, Латинскиятъ архиепископъ, Брюони и Армено-католическиятъ патриархъ, Хассунъ чакахъ въ домътъ на първий, окръжени отъ многочислено духовенство, посѣяванието на Българетъ. Попитани за предметътъ на посѣщението имъ, водачитъ отговорили отъ страна на духовенството и на народътъ, че Българетъ сѫ имали, преди години, свое народно духовенство, своя народна иерархия, която имъ билъ далъ въ старо време „духовниятъ началникъ на всичките християне и наследникъ на Св. Петра“. Но тая иерархия била унищожена, по интригитъ на гръцкото духовенство. Сега нуждатъ на народътъ искали нейното възобновление. „Прочее ние молимъ, казали побрататъкъ водачитъ, и преосв.

Арменският патриархъ и н. преосв. Католическият архиепископъ да посредствуватъ предъ негово светѣйшество, папа Пия IX, който е единственъ законенъ и канонический наследникъ на Св. Петра, за да поднови народната и каноническата ни иерархия. Но ние принасяме тая молба съ условие, че обредите, обичаите и езикътъ на нашето Богослужение ще останатъ непокътнати<sup>1)</sup>. Арmeno-католическият патриархъ, чрезъ когото ставалъ разговорътъ по турски, съобщилъ на всичкото присъствувавше католическо духовенство това заевене и послѣ отговорилъ на Българетъ, че монсеньоръ Брюони и той зематъ на себе си да посредствуватъ, както предъ нашиата да се поднови Българската иерархия, безъ да се докачатъ обредите и обичаите на сегашното вѣроисповѣдане на Българския народъ, така и предъ Високата Порта да припознае тя бѫдящий българският патриархъ. За казанното отъ двѣтъ страни се съставилъ и подписалъ протоколъ, послѣ което архимандритъ Макарий се наелъ да расправи съ едно словце предъ народътъ, какви сѫ били страданията на Българетъ отъ гръцкото духовенство, въ какво състоятъ желанията имъ и те тия желания не могатъ да бѫдятъ удовлетворени отъ султановото правителство безъ съединението съ Римската Църква. Слѣдъ това словце на българският архимандритъ всички слѣзви въ църквата, гдѣто отъ първо се слушала една рѣч, казана отъ страна на единъ отъ католическите свещеници, който говорилъ по сѫщата тема, която развили въ рѣчитъ си Armeno-католическият патриархъ и архимандритъ Макарий, а послѣ се чель актътъ за съединението на Българетъ съ Римската Църква, който билъ съставенъ въ слѣднитѣ думи:

„На цѣлъ христиенский свѣтъ е познато, че въ старо време Българският народъ имаше една народна каноническа независима иерархия, която бѣше съединена чрезъ връзки на покорность съ светата всеобща<sup>1)</sup> Римска Църква и бѣше припозната, отъ тая послѣдната за каноническа и независима. Особени обстоятелства, съединени съ непозволени средства, допустиха на гръцкият Цариградският патриархъ да лиши Българският народъ отъ това каноническо учреждение и да присъедини къмъ свойтъ престоль правата му. Отъ нея епоха насамъ Българетъ не престанахъ да протестуватъ явно и съ

<sup>1)</sup> Предполага се да се каже всеобща вмѣсто католическа, защото послѣдната дума не звучи добре за ухото на Българинътъ.

въздише отъ сърдце противъ това грабванье на тѣхнитѣ наѣ-свещенни права. Сегашний нашъ народъ, като исповѣдва сѫщитѣ убѣждения, счита това право за неотемлемо и непиз-срочвано и, одързостенъ отъувѣреніята, дадени отъ н. и. в. султанътъ, наший господарь, въХатти-Хумаюнътъ отъ 6/18 февруарий (1856), увѣрения, които обезпечватъ на всичкитѣ жи-тели на Оттоманската империя свободата на съвѣстъта, протестува днес както сѫ всекога протестували неговите прадѣди, и толкозъ по-вече, че той съзнава опасностъта за общенародната нравствен-ность и за умственното развитие отъ антиканоническите угнетения и злоупотребения на гръцкото духовенство. Съблазненъ отъ без-нравственното поведение и отъ развратниятъ животъ на гръцкитѣ владици, отъ които много има на този часъ да отговарятъ предъ сѫдилището за дѣтоубийство и насиљванѣ<sup>1)</sup>, и ревнивъ за упазванье Православната Вѣра въ онай чистота, въ която му е била предадена отъ прадѣдитѣ му и въ която и тия по-слѣднитѣ сѫ ѝ приели отъ светите Апостоли и отъ Вселен-скитѣ събори, Български народъ, докаченъ въ религиозната си съвѣсть отъ всичко това, рѣши да скъса врѣзкитѣ, които го свъзватъ съ гръцкий Цариградски патриархъ, да се от-късне отъ неговата неканоническа власть и да обеви, както сега и обевява всенародно, че почита и припознава, сега и до вѣка, светата Българска Цариградска Църква за своя истинна майка. Българский народъ желае, щото, чрезъ посредството и грижитѣ на тая света Църква, да се поднови древната му каноническа и нѣзависима иерархия, а нейниятъ началникъ, както и наследницитѣ му, да носятъ титлата български патриархъ. Като припознава речений свещеноначалникъ за глава на всичкитѣ български църкви, на всичкото българско духовен-ство, на което, както и на реченинѣ църкви, ще е той управ-витель, съобразно съ църковнитѣ правила и царски закони, Българский народъ желае, щото подновяването на неговата каноническа независима иерархия да се извѣрпи подъ покро-вителството на светата западна Римска Църква, която въ старо време е припознала българската иерархия за каноническа и независима. По тая причина ние долуподписанитѣ, на които народътъ е далъ иълномощие да направимъ потребнитѣ по-стъпки, за да подновимъ свѣрзка съ светата западна Римска

<sup>1)</sup> Подобни указания можехѫ да се избѣгнатъ въ единъ толкозъ тър-жественъ актъ, но злобата и фанатизмътъ на патерътъ съчинителъ на актътъ надвили на чувството на благоприличието.

Църква, чрезъ посредството на началникът на тая Църква, който е истинский наследникъ на Св. Петра и върховенъ началникъ на християнската Римска Църква, обявяваме тържествено, че припознаваме за свети докторъ и обредитъ, които слѣдва светата западна Римска Църква,увѣрени сме, че църковните ни обреди и Богослужението ни, а тѣй и обичаите на духовенството ни и начинътъ на исповѣдането докторъ, ще останатъ небутни, споредъ както е дозволено и решено отъ Флорентийския съборъ относително докторъ и обредитъ на въсточните Църкви. Долуподписанните молятъ прочее негово светѣйшество, папа Пия IX, като приема, спротивъ горѣзложений начинъ, съединението и общението на нашата Българска Църква, да благоизволи да припознае, безъ всякакво ограничение, папата каноническа и независима иерархия. Най-послѣ ние покорно молимъ негово светѣйшество да благоволи да се погрижи да пригласи негово величество, Французкий императоръ, като по-старъ синъ на Църквата, да посредства предъ н. и. в. султанътъ, щото да се припознае нашата иерархия за независима и отъ Оттоманското правителство и да окаже то устроено покровителство противъ интригите, които могатъ да дойдатъ отъ гръцкото духовенство, или отъ друга нѣкоя страна. Също молимъ Французското правителство да благоизволи да ни даде покровителство и добрите си услуги, както ги дава на другите народи отъ Оттоманската империя, които припознаватъ Западната Църква. Като туряме надѣждата си въ християнската любовь на ваше светѣйшество, ние подписваме съ най-голѣма синовия почестъ<sup>1)</sup>.

Актътъ, както забѣлежва читателътъ, е съставенъ така, щото, като изражава всичко, щото е потребно за съединението съ Римската Църква, не само да не дава никакво подозрѣние на Българинътъ, че прави съ подписваньето му нѣщо неумѣстно и безпжтно, но и да се вижда, като че той не съдѣржи друго освѣнъ исказванье и подтвѣрденѣе дѣйствията, извѣршени отъ Великденъ насамъ и послѣдовани отъ всички Българский народъ, който призна за свое духовно началство свещенноначалството на българската въ Цариградъ църква. Българинътъ припознава съ този актъ „сега и до вѣка светата Българска Цариградска Църква за своя истинска ду-

<sup>1)</sup> „Български Книжици“, книга втора за декемвр. 1860. — В. „България“, год. II, стр. 617 — 719.

*ховна майка*". Разликата е само въ това, че подновенето на българската независима иерархия става „подъ покровителството и съ грижата на светата Римска Църква“, но и това не е нѣщо ново и нечуванно, защото отъ тая сѫщата света Римска Църква е била въ старитѣ времена установена и утвърдена българската каноническа независима иерархия. Сега же подновяването чрезъ тая Църква българската иерархия ще има и това добро, че ще тури Българский народъ подъ силното покровителство на Франция. Добъръ за папството и приемливъ за Българетѣ, актътъ удовлетворяващ и честолюбието на по старий синъ на Римската Църква, като правеше да ечи неговото име посредъ славенските население на Турската Империя и отвареше пътъ за расширението влиянието на Франция по Вѣстокъ.

На другий денъ слѣдъ подписането този актъ Турското правителство обеви, по докладътъ на Армено-католически патриархъ, че е съгласно да припознае и утвърди българската униятска община въ Цариградъ, вслѣдствие на което речений патриархъ тутакси приготви за неї една привременна църква въ Галата. До гдѣ да се види, какъ ще върви и какви размѣри ще има новоучредената община, за нейний привремененъ началникъ се избра архимандритъ Макарий. Нейнитѣ дѣла до правителството се въриехъ, обаче, въ първите времена, чрезъ посредството на Армено-католически патриархъ, по представление отъ архимандриста Макария.

В. „Бѣлгария“ извѣсти за станжалото на 18 декемврий обращение къмъ папата отъ страна на една часть Бѣлгаре въ Цариградъ съ извѣнреденъ листъ съ слѣднитѣ думи: „Отгдѣ да захванемъ, не знаемъ . . . какъ да изразимъ всичкитѣ си душевни впечатлѣния! . . . Всичко се извѣриши . . . Денътъ 18 декемврий 1860 г. е най благополучниятъ денъ отъ всичкитѣ, които преминхме откакъ нашитѣ майки сѫ ни донесли на свѣтъ. Денътъ 18 декемврий ще е за нась първий народенъ празникъ . . . .“

Щомъ се расчу, че нѣкои отъ живущитѣ въ Цариградъ Бѣлгаре приели униятъ съ Римската Църква, всичкитѣ по първи и по-благоразумни людие отъ нашитѣ единородци въ турската столица се незабавно събрахъ на съвѣщаніе въ метохътъ на българската църква, гдѣто всичкитѣ единогласно осъдиихъ тая постѣжка, като пагубна и унизителна за Бѣлгарский народъ,

и всички се отзоваха съ негодование и порицание за лицата, които бях главните виновници. Ония двамина отъ ръководещите людие, които бях спомогнали за провъзгласенето на униатия, сподѣлиха това порицание срѣщу главните двигатели наравно съ другите членове на събранието. Толкозъ силно преобладаваше помежду по-зрѣлите и поредъчни въ това време людие отвращението къмъ мисълта, че Българский народъ требва да отстъпи отъ праотеческото си въроисловѣданіе, за да му се припознаятъ отъ Турското правителство църковните правдини, щото всеки, който искаше да минува за човѣкъ отъ тая категория, се срамуваше да каже сочувственна дума за униатия.

За да се не излъжатъ единородците въ провинцията относително людитето, които се рѣшиха да се обевятъ униати на 18 декемврий, и за да се предопази въобще народътъ отъ подобна постъпка, събралихъ се въ метохътъ по-известни Българе рѣшиха да испратятъ до всичките живущи вънъ отъ Цариградъ своя съотечественици едно възвъзданіе, въ което, като имъ даватъ пояснителни свѣдѣнія за станжалото, ги съвѣтватъ такожде да се не помамятъ подиръ агентите на пропагандата, но да стоятъ твърдо на истинно патриотическата народоспасителна и достолѣпна почва. Възвъздането, по нѣманье въ това време народенъ вѣстникъ, се напечата на единъ отдѣленъ листъ, който се распрати на всекждѣ, гдѣто живѣятъ Българе. Въ това възвъзданіе на цариградските Българе до всички Българский народъ се отражаватъ твърдѣ ясно възврѣнията на представителите на чисто народната посока върху униатия, тѣхното мнѣніе относително главните виновници на станжалата въ полза на католицизмътъ стихика, и въобще се изрисовватъ много чѣрти отъ епохата. То е интересно за потомството въ всичките тия отношения. Неговътъ текстъ е следни:

„Отгдѣ да захванемъ, чита извѣнредни листъ на „Латиния“ (т. е. „България“<sup>1)</sup>) отъ 18 декемврий. Отгдѣ да захванемъ, питаме и ни. Толкова противонародно, толкова безмисленно може ли да се постѫпи? Отгдѣ и какъ станѣ това, що обнародва папищацки листъ? Кое е това народно ду-

<sup>1)</sup> Нашите единородци не желаеха да нарекатъ органътъ на пропагандата съ неговото име „България“, като виждахъ, че е органъ на чужди, а не български интереси.

ховенство? Кои сътвърди народни представници, за които хортува този народоубийствен листъ? Какво видях и що предосътихъ тъзи мними представници, че отидохъ да направихъ постника, която за винаги ще да е срамъ за народътъ? Нѣкой принуди ли ги, нѣкой насили ли ги? Отгдѣ таквази постника? Съотечественици! Здравата и голѣмата част на народътъ стои вѣрна на народната си Вѣра и постоянствова въ рѣшимостта си да добие съ законенъ и честенъ начинъ онова, което желаемъ, по исканието на религията ни<sup>2)</sup>, сирѣчъ народна независима иерархия. Всички ние имаме основателни надѣжди, че високото правителство на н. и. в. августѣйшиятъ царь нѣма да остави Бѣлгарскиятъ народъ да се онеправдава отъ грѣцката патриаршия, но ще му удовлетвори законното желание. Постниката, за която поменува извѣнредниятъ листъ на Латиния е постника на хора безъ характеръ. И може ли наистинѣ да бѫде другояче? Ето главните лица, които извѣршиха съ своинната имъ безхарактерност и низостъ. Ізвѣстниятъ предатель Драганъ Щанковъ, който, като гледа, че цѣльта, която гони наедно съ папищацките калугери, не ще да се достигне, и той ще остане въ вѣчно презрѣніе, гонимъ отъ всекиго Бѣлгарина, гдѣ да си е лѣжи изрече въ мерзкиятъ си листъ, за да смути и обезкуражи народътъ, дано го потегли нѣкакъ на страната си. Низостта и развратността на този лѣже-бѣлгаринъ е извѣстна между нашите съотечественици. Втори е Георгий Мирковичъ Сливненецъ, нѣкой си докторъ, който, като не може да се ползува отъ докторията си, прибѣгнѣ при папищацките калугери, като стана събрать на Щанкова по дѣлата и чувствованията си. За него е доста да се каже, че той самъ е думалъ много пѫти, че е человѣкъ безъ вѣра, но че той ушъ съвѣтва Бѣлгаретъ да припознаѧтъ папата поради нѣкои си негови политически съображения. Трети е нѣкой си Манолъ Ивановъ отъ Загра. Този человѣкъ се е до сега омюлюзвалъ три пѫти. Въ отчаянното състояние, въ което се сега намѣрва, той е готовъ и пѣ-голѣма стѣпка да направи, а не само папата да припознае за глава на Църквата и за намѣстникъ Христовъ.

<sup>2)</sup> Да се казва, че Вѣрата налага на Бѣлгаретъ да си искатъ народна независима иерархия, бѣше потребно, за да се не вѣабужда подозрѣніе и негодование въ Турнитѣ. Основание да казватъ така, нашиятъ единородци на мириахъ, между прочимъ, въ 34 апостолско правило, което гласи: „Епископамъ всякато народа подобаетъ знати первого въ нихъ и признавати его, ико главу“

Четвъртий е Никола Ефимовъ Сапуновъ. Какво е и що е този човекъ, него го Габровците доста знаятъ. На четворицата тия може да се приложатъ, като помагачи, нѣкой си Стоянъ Жейковъ Копривщенецъ, познатъ за глупавата си послушност, и Иванъ Клинката отъ абажийски еснафъ, който имъ биде въ тая случка орждие, та излгга нѣкои отъ събранията си еснафи да зематъ участие въ недостойната постъпка. Това сѫ реченнитѣ представници, за които упоменува извѣнредни листъ на Латиния. Отъ два-три мѣсеца насамъ тѣзи безсромнни хора непрестанно сѫ ходили да смущаватъ умоветѣ на еснафите тютюнжии, абажии и проч. Тѣ сѫ ги лъгали и кандардисвали различно. Ту имъ сѫ казвали, че Портата не може да припознае на Българетѣ независима иерархия и че тя уши лъже народната комиссия, ту сѫ ги увѣрявали, че тя рѣшително веке е отказала на Балгаретѣ въ исканието имъ и че най-доброто поради това е да се отнескѣтъ Българетѣ до папа га. Това като вършихъ два-три мѣсеца и като малко успѣхъ, тѣ намислихъ да сторятъ по рѣшителна постъпка. Ето тѣ се съгласяватъ съ Арmeno-католичкиятъ патриархъ да имъ даде едно кюше въ една отъ църквите на Арmeno-католицизъ и обѣщаватъ на единъ отъ поповете на българската народна църква, попъ Тодор, 1000 гроша мѣсечина, и на единъ несвѣсенъ калугеръ отъ Хилиндарскиятъ мѣнастиръ, по име Макарий, на когото всичкото достоинство е въ голѣмата му брада, 2500 гроша, а послѣ и пртриархъ българский да го направятъ. Сребролюбието у хора, които не почитатъ вѣрата си и нито ѝ познаватъ, е едно шило, което ги кара да се хвѣрлятъ на всекїдѣ, кждѣто имъ видятъ очитѣ. Оставало сега на лъжливите народни агенти да нагласятъ денъ, кога да отворятъ църквата си и да провѣзгласятъ униятия си. Но требвало да има народъ, или да се рече, че има народъ, а отгдѣ той да се земе? Нашътъ Български народъ си знае народната църква и въ папищацка не стѣпа, понеже той си знае само неговата Вѣра, неговата Църква и, както е праведно, тѣхъ само обича и почита. Безсромните агенти и служители на папищаството, побудени отъ желание да турятъ въ дѣло онова, за което толкова време сѫ лъгали народътъ и съ това надиахъ въ още по-голѣмо безчестие отколкото изнапредъ, не се много чудятъ, какъ да сторятъ. Тѣ отиватъ, та излѣгватъ народътъ, че всичкитѣ Българе, търговци и владици

сж се съгласили на унията и сичкитѣ до единъ сж си дали вече подписитѣ, и му казватъ въ еди-кой день да се намѣри вски въ еди-кой църква. Найл-простодушнитѣ, или най-вѣтърничавитѣ и лудитѣ послушватъ, та отиватъ, но и пакъ всичкитѣ били около сто и петдесетъ души, въ числото на които се намѣрили и нѣколко Арменци и други хора по любопитство. Простодушният старецъ Иосифъ, игуменътъ на Габровски мънастиръ, отишълъ и той съ дяконътъ си Виссариона, като билъ коварно излѣганъ отъ съотечественникътъ си Никола Евтимовъ Сапуновъ. Това е многочисленният народъ, това е народното духовенство, за които поменува санбенедетската утребка Латиния. Ако бѣше това нѣщо работа на единъ многочисленъ народъ и на народното духовенство, този народъ и това духовенство требаше да приеме уния въ народната българска църква, а не да се крие въ кюшетата на арmeno-католическите църкви. Агентитѣ на папищаството, ако бѣхъ малко поб-честни, требаше да си намѣрятъ всичко, което имъ е било потребно за тази цѣль, или пакъ съ умно постъпванье да накаратъ Армено-католиците да имъ го доставятъ, ако не можехъ тѣ сами, а не да сж принудени били заедно съ побѣгналий попъ Тодор да откраднатъ отъ българската църква черковни одежди, книги и други работи. Каква безсръмность! каква низость! Тя пада единствено върху лудитѣ глави на четиретѣ главни агенти на противонародната работа, която стана на 18 Декемврий. Поизоветѣ се надѣли, че ще служатъ литургия въ този денъ. Тѣй мислели и другитѣ, но Папищащите не вършатъ тѣй, както мислятъ нѣкои простодуши Българе. Тѣ, въпреки обѣщанието си, зематъ простодушнитѣ Българе на *истината*, та ги испитватъ хубавичко, вѣрватъ ли въ главенството и намѣстничеството на папата, познаватъ ли за свети догмитѣ на Римската Църква, и, като чули отговоръ *да*, зели имъ и подписи за поб-голѣмоувѣрение. Сетиѣ ги събрать въ една католическа църква, гдѣто Арменският патрикъ имъ казалъ слово на турски. Словото изражавало радостта на Арменският патрикъ и увѣрявало ново-обращениитѣ да не мислятъ, че ще иматъ покровителството на кой да е чужда сила, нѣ че си оставатъ пакъ рая по подданство, а по вѣра католици. Но какво стана послѣ? Простодушнитѣ тютюнжии и бахчеванжии виждатъ, че сж станали жъртва на една коварна измама, и се повръщатъ сега единъ по единъ, като искатъ назадъ, въ простотата

на сърдцето си, подпинатъ си и като се силно ерять върху агентите на папиществото. Съотечественници! Ето какъ е работата. Народът е чистъ отъ това безчестие. То пада главно върху четиримата горъречени агенти, сиръчъ върху Драгана Щанкова, който придоби гнусна извѣстност въ отечеството ни, и върху неговите единомисленници и сътрудници Георгия Мирковича, Манола Иванова Заграчанина и върху Никола Евтимова Сапунова Габровчанина. Кой изъ настъ не желае да си добиемъ народна независима иерархия, както иска Вѣрата ни?<sup>1)</sup> Но работата не е да ѝ добиемъ съ измѣнение на Вѣра, по желанието на подкупенитѣ, безсовѣстнитѣ и най-главнитѣ неприятели на милото ни право, а съ законенъ и честенъ начинъ, както иска цѣлий нашъ народъ и както е благоприлично предъ человѣцитѣ. Въ туй законно добиванье трбва да бѫдятъ положени старанията на всеки истински Българинъ, него желаемъ и искали и всички ние, и, съ Божията воля, милостъта на възлюбленый ни господарь, султанъ Абдулъ Меджида, пѣма да ни остави, безъ да испилни това горещо желание на всичкитѣ истински Българе, вѣрнѣши нему подданици. Господъ да продължи на многая лѣта благитѣ му дни! Цариградъ, 22 декемврий 1860. Духовенство: *Макарийополски Иларионъ, прежде Велешкий Авксентий, иеромонахъ Иларионъ, споменуемий излаганъ свещенномонахъ Виссарионъ, свещеномонахъ Рафаилъ, свещеномонахъ Алексий.* Народни представители: *Х. Н. Х. Д. Минчоглу Търновский представитель, Димитър И. Гешооглу народенъ представителъ, Хр. П. Тъпчишевъ. Търговци: Н. П. Тъпчишевъ, Хр. Д. Караминковъ, Мих. Д. Панайотовъ, К. В. Славчевичъ, К. Мариновичъ, Димитрий Добровичъ, Хр. С. Арнаудовъ, П. Д. Навловъ, Дим. Н. Бракаловъ, Киро Х. Поповъ, Мих. Райковичъ, Ив. В. Чокановъ, Хр. Х. И. Мавридовъ, Петър Николаевичъ, Ст. Д. Бояджовъ, Божилъ Ивановъ, Киро Иванчо Х. Петрови, Дим. Х. Несторовъ, И. Р. Хаджаровъ, Г. Груевъ, И. Г. Дайнеловъ, Иванъ Найденовъ учителъ, Т. Ст. Бурмовъ редакторъ на Българските книжинции, Х. Генчо Х. Ф. Холовичъ, Станчо Х. Гавраиловъ, Братия Г. Комсиеви, Ив. Иордановъ, С. Г. Симовъ, Никола Авраамовъ, Хр. К. Басмаджиеевъ. Еснафи: прото-*

<sup>1)</sup> Глед. предидущата бѣлежка

маисторъ Драганъ Г. Чавдаровъ, иротомайсторъ Иванъ Р. Франджсовъ, промайсторъ Иванъ Дочовъ, промайсторъ Хр. Т. Рабаджсовъ, промайсторъ Енчо Т. Еленкинъ, Стойко Мирчовъ, Калю Ивановъ, Киро Лазаровъ, Никола Павловъ, Димитъръ Хр. Балтаджиси, Димитъръ Ивановъ, Гошо Мирчовъ Царевъ, Петър Н. Карадимовъ.“

В. „България“ побърза да отговори на това възвание съ извънреденъ листъ. Въ отговорътъ си, той като кореше всекакъ главатаритъ на народътъ въ Цариградъ, посочваше превъходството на положението, въ което се намирали били униятитъ Българе предъ православнитъ, т. е. че първите били вече званично припозната община, а вторите се лъжели само съ празни надежди.

Възраженията, които се отправеха отъ православни български станъ срещу унията, бяха предметъ на особено внимание отъ страна на пропагандата. Тя се стараеше съ всевъзможни начини да ги опровергне, за дано нѣкакъ се склони по скоро Български народъ да се подчини на папата. Понеже на прости народъ, при преминуваньето отъ едно исповѣдане въ друго, най много прави впечатление промѣннието въ обредитъ, а пъкъ отъ страна на противниците на унията се непрестанно твърдеше, че униятитъ промѣнятъ Вѣра, че и самитъ обреди на Православното Исповѣдане, които имъ се сега запазватъ, ще бѫдатъ слѣдъ време замѣнени съ обреди чисто католически, то агентитъ на пропагандата намѣрихъ за добрѣ, преди да дойде отговорътъ отъ папата върху молбата, отправена до него на 18 декемврий, да издаде Армено-католически патриархъ Хассунъ едно писмо отъ името на Римския първосвещеникъ въ смисълъ такъвъ, щото да не остане никакво съмѣнение, че както доктитъ, така и обредитъ на Вѣсточното Исповѣдане ще бѫдатъ запазени за Българетъ, които приематъ уния. Въ това писмо, издадено четири дни слѣдъ провъзгласението унията, въ отговоръ на писмото, което адресувахъ до него водачитъ на униятската община, Хассунъ казва: „вашите религиозни обреди, обичаи и начинътъ на исповѣдането доктитъ, установени отъ светите Отци и упазени благочестиво, не само нѣма да се измѣнятъ, но ще се почитатъ и ще приематъ ново подтвърденѣ, както обеви това тържественно сегашниятъ върховенъ първосвещеникъ н. с. папа Пий IX въ своето окръжно отъ 6 януари 1848, про-

водено до въсточнитѣ христиене. Вашето духовенство съ народната му иерархия ще се почита и подтвърди въ своите степени и почести. Прочее, духовенството и иерархията, която ще ви управлява, ще бѫдѫтъ вашето духовенство и вашата народна иерархия, подъ защитата на върховната властъ на върховните първосвещеници, които сѫ толкозъ обичали вашата Църква и вашиятъ народъ.“

Същевременно Портата побърза да потвърди думите си, че припознава Българо-униятската община. Тя даде печатъ на тая община, нѣщо което не бѣше направила за Българо-православната, ако послѣдната и да считаше вече близу деветъ мѣсеца отъ отдѣлението си отъ гръцката Цариградска патриаршия.<sup>1)</sup>

За да има бѣрзъ успѣхъ унията, папата отъ своя страна подтвърди въ най-скоро време думите на Армено-католическій патриархъ. Въ посланието, което Пий IX отправи до Латинский архиепископъ въ Цариградъ, монсеньора Брюонни, по случай на извѣстните за приеманието уния отъ една частъ Българе въ Цариградъ, стоятъ, между другитѣ, тия думи: „ниe ви написахме, честній брате, безъ всека забава това послание, съ което ви препоръчваме да извѣстите, въ нашето име, на сѫщите съединени Българе, че ние се крайно радваме за тѣхното толкозъ желанно връщанье въ исповѣданнѣто и единството на Всеобщата Църква, и въ нашето име още да ги увѣрите, съ най-благосклонни думи, за особенната и съвсѣмъ отеческа нѣжностъ, която имаме за тѣхъ, като ги пригърнете съ любовъ, като наши най-обични чада на Всеобщата Църква, и имъ кажете, че ние сме расположени да извѣршимъ всичко, което може да бѫде въ тѣхна голѣма духовна полза, и дано даде Богъ скоро да пригърнемъ и да видимъ съединени съ насъ и съ този Петровъ престолъ всичките други членове на благородній Български народъ, особено ония, които сѫ въ духовенъ чинъ и които сѫ почетени съ високи църковни чинове. Сѫщите тия обични чада, съединенитѣ Българе, изложихъ ни твърдѣ и почетно въ горѣрченитѣ тѣхни писма своите желания за упазванье тѣхните свещенни и законни обреди, тѣхното Богослужене и тѣхната иерархия. За това, честній брате, виѣ ще подтвърдите, въ

<sup>1)</sup> Вѣстникъ „България“, год. II, стр. 650.

нашето име, онова, което имъ вече отговори честният братъ Антонъ (Хассунъ), Арменският патриархъ, сиръчъ, че ние имъ даваме твърдѣ драговолно онова, което изрекохме и обевихме ясно и открыто върху тия точки съ нашето окръжно послание отъ 6 януари 1848 до въсточните християне<sup>1)</sup>.

При всичката легка форма на актътъ за присъединението къмъ Римската Църква, при всичките уверения отъ страна на представителите на папата въ Цариградъ, че догмите, обредите и обычайните при Богослужението, които отличаватъ Православната Църква отъ другите Църкви, не ще се въ нищо измѣнятъ; че българското духовенство ще управя църковно-общинските дѣла на Българския народъ „подъ защита на върховната власт на върховните първосвещеници“, уверения, които прибръзва да подтвърди и самъ папата; при всичките улеснения, които правеше на Българо-униятската община Портата; при всичките, отъ друга страна, неблагоприятни и съмнителни знакове, че ще може да се припознае българската независима отъ патриархъ и отъ папа иерархия; при всичките големи затруднения, които посрещаше чисто народното дѣло, унията не напредваше. Напротивъ, слѣдъ като се узна, че тя е дѣло на малцината явни агенти на пропагандата, мнозина отъ ония, които бѣхъ, по незнане, зели участие въ постъпката на 18 декември и фигурираха при първите събрания въ униятската църква, хванахъ да се оттеглеватъ полегка легка. Въ униятската община останахъ само опъзи, които, по тая или онай причина, имахъ личенъ интересъ да стоятъ въ нещ и колкото други по-прости хорица тѣ можехъ да задържатъ съ личното си влияние. За да не замръзне работата въ самото още начало, Портата прибръзва, по молбата на главатарите на унията, да се распореди да се припознаятъ отъ надлежните власти особените мухтарии за Българетъ унияти въ всичките махали на Цариградъ, безъ да се гледа, има ли или нѣма въ тѣхъ жители Българе. Но и тая мѣрка не произведе очакваниото действие и не повлия за успѣхътъ на унията. Незабавното сдѣление на българската народностъ отъ гръцката по всичките махали, отдѣление, което толко се е желало отъ Българския народъ, не припъти го нашите единородци. Названието унияти Българе, за които

<sup>1)</sup> В. „България“ год. П. стр. 705, 706.

се назначавахъ тия мухтари, показваше всекиму, съ каква цѣна се е придобило това отදлението и какъвъ характеръ то носи. Мухтаритѣ унияти бѣхъ мухтари *in partibus*.

Още по-голѣмо фиаско претърпѣхъ агентитѣ на папството въ провинцията. При всичкитѣ приканвания и замамвания на тѣхният органъ, дълго време населението не заеви нигдѣ желание за съединение съ Римската Църква. Предаденни на пропагандата хора имаше обаче на всекждѣ. Тѣзи хора работехъ съ усърдие и постоянство достойни за по-добри дѣла. Тѣ придумваха народътъ съ всевъзможни средства да послѣдва примѣрътъ, даденъ на 18 декемвий въ Цариградъ, но безуспѣшно. Едвамъ слѣдъ два мѣсяца отъ провъзгласението унията въ Цариградъ, агентитѣ на папството могоха да примамятъ една частъ отъ Българетѣ въ Едрине и да основатъ и въ този градъ единъ малъкъ центъ<sup>1)</sup>). Гласътъ, който се разнасяше по всичка България отъ страна на представителитѣ на чисто-народното дѣло, се внимателно слушаше и слѣдаваше. Нашитѣ еднородци осъщахъ правотата и чистотата на този гласъ и не се поддавахъ на софизмитѣ и примамванията на агентитѣ на пропагантата, колкото хитро и да дѣйствовахъ послѣднитѣ.

Представителитѣ и дѣйцитетѣ на папството въ Цариградъ мислехъ, че, като се провъзгласи веднажъ унията въ Цариградъ и се учреди тамъ една българска църковна община подъ покровителството на папата, всичкиятъ Български народъ непремѣнило ще се присъедини до нея, кога се научи, че Портата отказва да припознае българската независима иерархия, и поради това бѣхъ не малко озадачени, като видѣхъ, че очакванията имъ, които бѣхъ толко вѣрно, но видимому, пресмѣтнати, не се сбѫдватъ. Тѣ се принудихъ да прибѣгнатъ къмъ средства, съ които да се произведе по-силно впечатление по-между Българетѣ въ полза на унията. За такова средство, най-първо, тѣ намѣрихъ да се ржкоположи отъ папата единъ патриархъ за Българетѣ, безъ да се гледа, че е още малко между тѣхъ числото на послѣдователитѣ на унията. Кога се чуе, че за съединенитетѣ съ Римската Църква Българе

<sup>1)</sup> Опитването да се увлече въ унията населението въ Казанлѣкъ остана безъ успѣхъ. Въ Едрине спомогна пропагандата, безъ съмѣнѣние, упорството на Гърцитѣ да не допускатъ употребенето на Български езикъ въ църквите и училищата.

е назначенъ патриархъ отъ българский родъ, и че този патриархъ е припознатъ отъ султановото правителство, и то въ онова сѫщото време, когато българските архиерети отъ православният станъ, Иларионъ и Авксентий, които бѣхъ вече извержени отъ патриаршията, ще да сѫ негли въ заточение (на пропагандата това бѣше станало известно отъ турски источници по рано), та нѣма съмнѣние, — мислехъ си агентитетъ на пропагандата, че всичките Българи, волею неволею, ще влѣзатъ въ широкоотворенитѣ отъ папата врата за въздигането българската народна иерархия и освобождението българската народност отъ гръцкото порабощение. За кандидатъ на патриаршеското звание тѣ одобрихъ архимандритъ Иосифъ Соколски<sup>1)</sup>, игуменътъ на Габровски мънастиръ.

Архимандритъ Иосифъ Соколски бѣше дошълъ отъ Габрово въ Цариградъ въ началото на мѣсецъ ноемврий 1860 година, съ единственна целъ да види, какво става съ въпросътъ за българската иерархия и да ли скоро ще хванятъ да се ржкополагатъ Българи за владици. Ако и да бѣше почти безкниженъ, защото едвамъ можеше да чете и да пише, той, като бѣше виждалъ отблизу, какво иѣщо сѫ гръцките владици, мислеше, че е не по-малко достоенъ отъ тѣхъ да носи архиерейска митра. Той имаше основание да мисли даже, че превъзхожда въ много отношения тия владици и че въобщѣ е единъ отъ по-първите и по-достойнинѣ духовни лица на България. Той знаеше уставътъ на Богослужението, като петьтъ си пръсти, четеше наизустъ много псалми и молитви, държеше страна въ църквата, на вечерня и утрена, въ пълно съзнание, че проумѣва и върши дѣлото сп по-добре отъ всичките попове въ Габрово. При това той бѣше основалъ единъ мънастиръ, на който бѣше вече игуменъ въ архимандритски санъ близу до тридесетъ годинъ. Отдавна време още той даваше на всичките мънастирски братя примѣръ на строгъ постъ и въздържание. Презъ Великий постъ той не ъдеше по три дни, а по иѣкога и по петъ дни, и по-вече отъ педесетъ годинъ не бѣше турелъ месо въ устата си. Всичко това съставеше, споредъ него, преимущества, които му даватъ право

<sup>1)</sup> Названието Соколски старецъ Иосифъ имаше отъ Габровски мънастиръ, който, по мѣстото, гдѣто е построенъ, се нарча освѣнъ Габровски още и Соколски. По подражание на монаситѣ на другите обители, игуменътъ и братията на мънастиръ, прибавехъ до имената си, кога се подписвахъ, названието Соколски.

ако не да управлява епархия, то поне да носи архиерейски санъ и да възлага на главата си митра, кога служи въ мънастирътъ. „Не могъ вече да търпя, казваше той, въ началото на 1860 г. на едного, който заминуваше за Цариградъ, да гледамъ че ставатъ владици съмо Гърците. Занеси много здравие на един-кои-си чорбажии въ Цариградъ отъ мене и гледайте да ме направите по-скоро владика. Азъ искамъ, като служихъ, да турамъ и азъ на главата си митра. Ако би патрикътъ да не ще да ме направи владика, отивамъ въ Римъ да ме направи папата“. Въ простотата си, Иосифъ Соколский и не знаеше, какво е различието между Римския папа и Цариградския патриархъ. Той знаеше, че има папи светци, каквото Св. Левъ, Св. Григорий, Св. Силвестръ и проч., на които бъше нееднократно челъ житието въ четъри-минеятъ. Но че отпослѣ папитъ съ своето властолюбие отстъпихъ отъ чистотата на Христовото учение и допустихъ неизвестни на древните Отци нововведения, той не знаеше това отчетливо. Поради това той и не разбираще, защо да не бъде той ръкоположенъ за архиерей отъ папата, ако гръцкият патриархъ не е на това съгласенъ. Като стигна въ Цариградъ, Иосифъ Соколский съдѣ нѣколко недѣли при българската църква на Фенеръ въ очакванье, че скоро ще се припознае отъ Портата българската иерархия и той ще бъде завладиченъ. Като се протакаше работата и като бъше му умрѣзнало да съди въ Цариградъ далечъ отъ рѣкитъ и горитъ на Габровската планина, за които отколѣ вече въздишаше сърдцето му, той лесно се помами отъ привърженцитъ на унията, които често слушаше да му казватъ, че Гърците пѣма никога да се съгласятъ да ставатъ и Българи владици, че чорбажиите лъжатъ, а пакъ папата, щомъ му се поискана българска иерархия, ще ј даде незабавно, та че и него самаго ще направи завчашъ владика. Когато агентитъ на папството намѣрихъ за цѣлесъобразно да се ръкопожи по-скоро патриархъ за Българо-униятската община и хванахъ да премислеватъ, като кое отъ духовните лица на тая община ще е най-добре да се препоръчи за това звание, тѣ дойдохъ до убѣждение, че архимандритъ Иосифъ Соколский притежава най-сгоднитъ, споредъ тѣхъ, качества да носи патриаршеската мантия. Старецътъ Иосифъ бъше крайно добродушенъ и простъ. Като гледахъ, че не отбира нищо, а пѣкъ не е нито лукавъ, нито злонравенъ, нито

сребролюбивъ, а още и води животъ благочестивъ и добро-дѣтеленъ<sup>1)</sup>, дѣйцитѣ на пропагандата и главатаритѣ на новата униятска община не се страхувахъ отъ него, че ще злоупотреби съ високото си положение или че не ще се води отъ тѣхъ. Тѣ бѣхѫ увѣрени, че, при тия качества, той ще бѫде въ рѫцѣтѣ имъ, като едно най-послушно дѣте.

Избранното за патриархъ лице требаше да се рѣконо-ложи отъ самий папа, и поради това дѣдо Иосифъ Соколски требаше да се заведѣ въ Римъ. Тая миссия зехѫ на себе си началникътъ на лазаристите въ Цариградъ, Боре, който бѣше и най-ревностенъ дѣятель на латинската пропаганда между Бѣлгаретѣ, Драганъ Цанковъ и д-ръ Георгий Мирковичъ. Бѣ-дѣжий архиепископъ и патриархъ на съединенниятѣ Бѣлга-ре требаше да се съдружава и отъ единъ диаконъ, и за та-къвъ се намѣри диаконъ Рафаилъ, монахъ отъ Рилски мъ-настиръ, който такожде бѣ приелъ унията и който по послѣ се произведѣ за епископъ на униятите Бѣлгаре въ Едрие<sup>2)</sup>. Всичкитѣ тия лица отидохѫ въ Римъ, като депутация отъ страна на Бѣлгарския народъ, която да помоли светий отецъ да даде на този народъ единъ патриархъ въ лицето на ста-рецътъ Иосифа Соколски. Депутацията трѣгна отъ Цариградъ на 15 мартъ 1861 год., а пристигнала въ Римъ на 22 мартъ<sup>3)</sup>. На станцията отъ вѣчній градъ депутатията посрѣ-щнѧлъ, по заповѣдь на папата, самъ префектътъ на пропа-гандата, кардиналъ Барнабо, който и завелъ въ приготвенниятъ за неї домъ. Въ сѫщата вечеръ когато пристигнали, члено-вѣтѣ на депутатията имали дѣлга аудиенция у кардинала Бар-набо. „Колко поздравления! колко ободрения! колко доказа-

<sup>1)</sup> За бившъ игуменъ на Габровски мънастиръ Раковски каза тукъ-тамъ въ еписемията си (глед. между другитѣ: „Бѣлгарски вѣроисповеденъ въпросъ съ Фанариотите и голѣманъ мечтайна идея на папелизма“, че билъ разбойничътъ въ младите си години. Ние сме имали възможността да про-вѣримъ този слухъ у людъе, които сѫ знаели оғь много време и отблизо Иосифа Соколски. Тѣ всекога сѫ отричали, да е той правилъ нѣкой видъ разбойничество съ каква годѣ цѣлъ. Може неговото ягко здравие, неговото юначество, неговото бързо ходене, неговото легко качване и слѣзване по горитѣ, когато той бѣше даже съседесетъ годишень старецъ, да сѫ дали по-водъ нѣкому да предположи, че той при тия качества безъ друго ще да е билъ предводителъ въ младото си време на нѣкой чета разбойници. Но това предположение не се е подтвердило съ никакъ фактъ.

<sup>2)</sup> Диаконъ Рафаилъ се намираше въ 1860 г. при бившъ Велешки владика, Авксентий, като неговъ дияконъ. Той прие уния по причина на едно подозрѣніе, което падна върху му, когато въ началото на 1861 г. се от-краднѫха на Авксентий около триста лири.

<sup>3)</sup> Глед. „Бѣлгарин“ год. II, стр. 801. Год. Ш, стр. 66.

телства отъ почестъ и благосклонностъ ни даде негово високопреосвещенство“, пишеше оттамъ въ вѣстникъ „България“ единъ отъ членовете на депутатацията, който не ще да е билъ другъ освѣнъ Боре; „но най-много, колко негово високопреосвещениство бѣше щастливъ да ни извѣсти, че депутатацията ще има, слѣдъ малко време, щастието да се представи на светий отецъ. Вечеръта срѣщу нашето пристиганье въ Римъ светий отецъ се бѣше малко разболѣлъ по времето на службата въ църква и бѣше даже баялдисалъ. Бѣхъ го изнесли отъ църквата, и той не бѣше още оздравелъ. Но, щомъ се извѣстилъ за нашето пристиганье, извикалъ: „съ молитвите на този добъръ народъ (Българетъ) азъ оздравехъ, и азъ вардѫ първий приемъ за тѣхната депутатация. Само нека благоволятъ да потърпятъ два три дни и да се помолятъ още за мене“. Слѣдъ четири дни кардиналъ Барнабо и секретаръ му Каналди завели депутатацията въ Ватиканъ съ особенни екипажи. Щомъ тя влѣзла въ приемниятъ салонъ, папата извикалъ: „елате, елате, чада мои; елате, чакамъ ви“. — „Светий отецъ бѣше правъ, разказва по нататъкъ кореспондентъ на „България“ и облегчихъ на масата си. Ние бѣхме му цѣлунжли вече краката и се разговарехме, когато негово високопреосвещенство, кардиналъ префектъ на пропагандата и секретаръ му, които влезохъ слѣдъ насъ, му казахъ, че архимандритъ желае да му отправи нѣколко думи по български“. Пий IX тутакси поканилъ българский архимандритъ да говори, и той ушъ исчелъ по български едно словице, което ималъ написано и което е било съставено по французски отъ Боре, а преведено на Български отъ единого изъ Българетъ-членове на депутатацията. Въ словцето се казва, че съединенниятъ Българе се връщатъ въ Вѣрата на бащите и дѣдите си, че Българский народъ, до като билъ покоренъ и вѣренъ на ржководенитето на бащата на голѣмата християнска фамилия, законний наследникъ на Св. Петра, билъ благополученъ и богатъ съ духовни и мирски блага, но, прелѣстенъ отъ лошъ примѣръ и вѣроломни съвѣти, той поискашъ да се отдѣли, подобно на блудниятъ синъ въ евангелската притча, отъ фамилията и, като се отдалечилъ въ най пустата страна, страната на заблуждението, се хранилъ много вѣкове съ жълѣдъ, т. е. „съ нечистото учение на Фотиевата схизма“. Най-послѣ като гинелъ отъ бѣдностъ и гладъ, той си напом-

нилъ светий отецъ, който го е родилъ за животът на христиенството. Въ това припомнене той си казалъ, въ лицето на съединениитѣ Българе: да идемъ да го намѣримъ, като припознаемъ, че сме съгрѣшили на небего и прегъ него.

„Тъй светѣйши отче, — казвалъ при свѣршване словцето си старецъ Иосифъ, — ние се врѣщаме подъ стрѣхата си, одързостени отъ вашето призование, което не е само призованието на прошката, но още гласът на любовта и на нѣжността. Ние сме слаби тѣлкователи на всичкитѣ наши братия Българе, съединени съ насъ въ сѫщото исповѣдане на католическата вѣра. Ако има още отъ тѣхъ, които да се задържатъ предъ вратата отъ предразсѫдъцитѣ, невѣжеството или отъ други препятствия, благословението, което ще ни дадете, ще привлече, надѣемъ се, сѫщата благодать върху тѣхъ, и така ние ще станемъ пакъ едно стадо подъ единъ пастиръ. Аминъ<sup>1)</sup>.“

Папата зель послѣ това отъ рѣцѣтѣ на български архимандритъ словцето, което било написано не само по български, но и по французски, и отговорилъ, че съ голѣмо удоволствие приема проводената отъ Българетѣ депутация; че той се билъ нажалилъ отъ радостъ, като се научилъ, че една част отъ тѣхъ се врѣнали въ вѣрата на бащите си и че това врѣщане е едно отъ най-голѣмитѣ утѣшения, които Богъ му праща. Като помолитствовалъ да утвѣрди Богъ въ рѣшението имъ ония Българе, които сѫ се върнли въ пазвата на Римската Църква, и да вдѣхне на другитѣ мисълти да послѣдватъ примѣрътъ имъ, и като изразилъ пълна надѣжда, че молитвитѣ, които възнася къмъ небето за това, ще бѫдятъ чуени, Ший IX свѣршилъ съ тия думи: „колкото до ония нѣща, които се отнасятъ само до мене, знайте, чада мои, и не забравяйте, че азъ искамъ да съдействувамъ на вашето съвѣршенно врѣщане въ пазвата на истинската паства съ всичкитѣ възможни и прилични средства. Нека прочее този добъръ старецъ (архимандитъ Иосифъ) се приготви. Въ недѣля, гдѣто иде, азъ самъ ще го рѣкоположж владика. Нищо по прилично отъ това да послѣдвамъ и азъ преданията на мойтъ предшественникъ, папа Св. Николай I, който рѣкоположи първий ви архиепископъ, веднажъ като сте се съ-

<sup>1)</sup> В. „България“, год. III, стр. 65, 66. Старецътъ Иосифъ не е могълъ нито просто да прочете това словце, ако не му е било написано съ едри църковни букви и ако не го е преговарелъ двѣ три недѣли най малко.

образили и вие съ преданията на вашите прадеди“. След това Пий IX извѣстилъ, че е заржалъ за бѫдущий български архиепископъ единъ потиръ, но той не билъ още готовъ, и че и другите членове ще иматъ подаръци. На отпушканье, когато депутацията му се кланела до земя, архимандrite Иосифъ стоеялъ на колѣнѣ, негово светѣйшество уловилъ архимандритъ за ржка, дигнителъ го и му казалъ: „ще се погрижимъ да основемъ една семинария за българското духовенство“. Когато архимандритъ тръгналъ да излѣзва изъ салонътъ, папата му билъ казалъ по български: „сбогомъ, български патриарше“. Следъ аудиенцията у папата, депутацията била заведена у държавний секретарь, кардиналъ Антонелли. Презъ всичкото време на пребиваньето си въ Римъ, депутацията била предметъ на особено внимание отъ страна на папския дворъ и на жителите на градътъ. Нейнитъ членове били развоздани по забѣлежителните мяста на вѣчният градъ въ особенни хубави кола, дадени въ расположението и отъ папския дворъ. Жителите на Римъ, всеки пътъ, като се зададели колата на стареца Иосифа, викали: „да живѣ Български патриархъ<sup>1)</sup>.“

Но Иосифъ Соколский, при всичко че и самъ папата го поздравилъ на аудиенцията съ титлата български патриархъ, се наименова въ папската грамота не патриархъ, а *архиепископъ и апостолски намѣстникъ на съединенитѣ Българе.* Въ писмата изъ Римъ, които бѣхъ се испратили тогава за напечатванье въ цариградските вѣстници, се казваше, че титлата апостолски намѣстникъ, безъ да има по-малко значение отъ титлата патриархъ, давала по-голѣми привилегии отъ по-слѣднята. „Титлата апостолски намѣстникъ се предпочете, думаше едно писмо, обнародвано въ *journal de Constantinople* отъ 17 априлий, за да се удовлетворятъ въ най-голѣмъ раз-

<sup>1)</sup> (Гл. „България“ год. III, стр. 65, 66, 67). Този разказъ за пребиванието на Иосифа Соколский въ Римъ е основанъ на съобщенията, които е счела потребно да направи пропагандата. Той представлява бившият игуменъ на Габровски мънастиръ въ чѣрти, каквито приличатъ на единъ вѣспитанъ и живѣлъ въ цивилизирано общество монахъ. Но старецъ Иосифъ, очевидно, не е могълъ да издържи тая роля. Всѣдствие на крайната си простота и нецивилизованность, той е правилъ въ обнасеньето и разговорътъ си както на аудиенцията си у папата и при другите високопоставени лица, така и на официалните обѣди, на които е билъ поканванъ, много постъпки не само несъгласни съ приличието, но и явно груби и неумѣстни, и това е дало поводъ на много забавни анекдоти и разкази относително неговото пребиване въ Римъ.

мъръ потребностите на положението, което заема отъ день на день въроиспovedното движение на Българетѣ“. Но папата се обрекълъ, въ присъствието на кардиналите, архиепископите и прелатите отъ въсточни обредъ, да даде на архиепископът и титлата патриархъ, когато числото на съединените Българе достигне петъ стотинъ хиляди, щото да има подъ негова власть нѣколко епархии.

Иосифъ Соколский и другите членове на депутатията били осипани съ подаръци. Папата подариълъ на архиепископът скъпоцѣнъ потиръ и архиерейско облачение по въсточни обредъ, а жителите на Римъ му поднесли, за споменъ, една дароносница. Мирските членове на депутатията получили между другото ордени отъ негово светѣйшество, въ възнаграждение заслугите имъ за Църквата.

Новоржкоположеният архиепископъ и апостолский намѣстникъ на съединените Българе пристигнахъ въ Цариградъ на 14 Априлий. На-скоро слѣдъ пристиганието си, Иосифъ Соколский направи посещения на Латинския архиепископъ, монсеньора Брюони и на Армено-католическия патриархъ, монсеньора Хассуна. Многочисленна свита отъ духовни и мирски лица, въсѣдници на коне, и послѣдовани отъ гавази, испроводени отъ Портата, го съдружаваше при тия посещения съ сѫщия алай<sup>1)</sup>.

Въ очите на цариградското простолюдие Иосифъ Соколский бѣше вече, споредъ този алай, такъвзи сѫщо патриархъ, както и другите патриарси, Арменский, Гръцкий и пр. Агентитетъ на пропагандата и униятиетъ Българе го нарекохъ та-кожде патриархъ. Тѣ дору и вратата на домътъ, гдѣто бѣше униятската църква и имаше място пребиванието си старецътъ Соколский, не наричахъ другояче освѣнъ патриаршески врата<sup>2)</sup>. Въ сѫщностъ тѣ имахъ право. Униятиетъ Българе получихъ въ лицето на Иосифа Соколский въ гражданско отношение

<sup>1)</sup> Когато минуваше така тържествено по улиците на Цариградъ, старецътъ Иосифъ често забравеше, че новия неговъ санъ и официаленъ характеръ му налагатъ извѣстна сдѣржанностъ и степенностъ, и за това, като се срѣщаше съ нѣкого отъ старите си познайници, правеше нѣкое движение съ рѣката, които заражаваше неговото негодование или доволство по отношение къмъ лицето, което бѣ срѣщаниъ по пътя. Толковъ голъма бѣше неговата простота и неподготвенность да заема прилично високата степенъ, която му се даде.

<sup>2)</sup> Гл. „България“ год. III, стр. 68.

такъвъ също духовенъ началикъ какъвто имахъ Арменцитѣ, Арmeno-католицицитѣ и Гърцитѣ въ лицето на свойте патриарси.

Съ ржкоположението особенъ архиепископъ за Българо-униятитѣ и съ незабавното му припознаванье отъ Портата за тѣхенъ народоначаликъ (миллетъ-бashi), тържеството на привърженцитѣ на униятата стигна на югъ-горната си степень, толко къде поб-вече че, когато така тѣ тържествуваха и се хвалеха съ пълна сполука, въ станътъ на православните Българе надѣждитѣ за припознаванье отъ Портата независимата православна българска иерархия бѣха се почти изгубили, и отчаенитето бѣше готово да обзeme всичкитѣ духове. Но нашите единородци, както въ столицата, така и въ провинцията, се опазиха отъ искушението и не се увлекоха въ униятата, както се очакваше въ турския политически кръгове и както мислеха въ Римъ, основаващи се наувѣренията на агентите на пропагандата. Това впрочемъ се дължи отнюдь не на грижитѣ и предпазванията на гръцкото духовенство, а на превъзмоганието, което имаше въ сърдцето на тогавашните поб-влиятелни единородци наши гласътъ на здравий разумъ и на истинский патриотизъмъ, всекога въренъ на праотеческия предания.

Приеманието униятата отъ една част на цариградските Българе не произведе въ умовете посредъ гръцкото общество и висше духовенство нѣкое промѣнение. То възбуди въ патриархът и окръжаващите го владици поб-вече негодование срѣчу главатарите на българската въ Цариградъ община, които работеха наедно съ Илариона, за да се припознае народната българска православна иерархия, отколкото настроение да се направятъ нѣкои сериозни устники за удовлетворение народните български желания и премахване опасността отъ страна на латинската пропаганда. Патриархъ Иоакимъ издаде въ послѣдните дни на декемврий едно послание до подвѣдомните нему православни христиене въ столицата и нейните предмѣстия, съ което запрещаваше посещението униятската църква, като не принадлежаща вече на православието, и въ истото време осаждаше както ония Българе, които приеха съединението съ Римската Църква, така и тия, които бѣха останали върни на Православието, но бѣха заели, че не признаватъ вече надъ себе си властъта на Цариградския патриархъ и бѣха се произнесли да се не поменува вече неговото име въ българската народна църква. Негово светѣй-

шество особено иерицаваше въ посланието си народните български архиереи, които представеше, като виновници на отцѣпленietо отъ Православието на единитѣ и на несъобразното съ канонитѣ постановление на другитѣ. Това окръжно послание, освѣнъ че не можеше да повлияе нито най-малко върху умоветѣ на унититѣ Българе, които не искаха нито да чуятъ, какво мисли патриархътъ за постъпката имъ, озлоби и ожесточи противъ негово светѣйшество още под-вече Българетѣ, които бѣхъ си начрътали да искатъ да се обезпечи отдѣлното развитие и самоуправление на Българский народъ безъ отстъпванie отъ праотеческата Вѣра, и това тѣ изразихъ твърдѣ недвусмислено съ отпечатваньето на единъ отговоръ върху патриаршеското окръжно писмо, който носеше подпись: „отъ народната Православна Българска Църква“, и който тѣ распратихъ навсекждѣ въ провинцията. Този отговоръ е проникнатъ отъ чувството на голѣмо негодование противъ патриархътъ, което се проявява твърдѣ рѣзко на всяка редушка. Вместо да се погрижи за удовлетворението справедливитѣ искания на Българский народъ и съ това да затвори вратата на пропагандитѣ, негово светѣйшество, казва се въ отговорътъ, изсипва всевъзможни порицания върху всичките Българе, защото поискахъ църковната си независимостъ, съгласно съ отеческитѣ и съборни постановления. Патриархътъ и синодътъ си присъюватъ название: Църква Христова, но Българетѣ не могатъ съ това да бѫдятъ введени въ заблуждение и да ги считатъ за дѣйствително представлеващи Църквата Христова. Българетѣ такожде нито най-малко не даватъ внимание на думитѣ на негово светѣйшество, че били нарушили църковнитѣ правила, като отблъсняха властъта му, която е служила за потъкване българската народностъ, българский езикъ и за извѣршване злоупотребления и притѣснения, които унижаватъ Вѣрата. „Каква ще да е тази Църква Христова, която да позволява на владицитетъ многообразно и разновидно да притѣсняватъ невиннитѣ христиеце, да подаватъ съблазнителни примѣри, а да не позволяватъ да имъ кажатъ самитѣ христиеце: „или испълнете заповѣдитѣ на Иисуса Христа, „основателътъ на Вѣрата и заповѣдитѣ на светите му Апостоли, или ще ги испълнимъ и ще ви распѣдимъ; или вардете църковнитѣ правила и дайте на народътъ правдинитѣ ми, или ще ги увардимъ и ще сп. земемъ правдинитѣ, които

„ни даватъ тези правила; или образи бивайте на стадото и го поучавайте съ примърътъ си, стига сте го притеснявали и развращавали съ беззаконията си, или ще ви отхвърлимъ и ще си намъримъ пастири по Върата. Нека не мисли негово светейшество, че Българетъ съ добитаци, които не знаятъ какво правятъ, и че поради това той може пакъ да ги накара да си турятъ шиятъ подъ неговътъ омотъ, като имъ каже, че тъ престъпили правилата съ това, че му отхвърлили властъта. Българетъ, не само нѣма да останята пакъ подъ гръцкия владици и да ги гледатъ равнодушно, като се гаврятъ съ Върата, но ще се постараятъ да принудятъ и тѣхъ сами, волею неволю, да тръгнатъ въ правий путь. Негово светейшество нѣма нито най-малко право да говори не само противъ православните Българе, които му отказватъ повиновение, но нито срѣщу ония, които се отдѣлиха отъ Православието и приеха католицизмътъ, защото сама патриаршията е причина на тѣхното отстъпление. Тъ бѣгатъ отъ неї окаянните, но, разумѣва се, паднаха въ пѣло. „— Отговорътъ се свършаше съ увѣщание къмъ всичките единородци да се вардятъ „отъ фанариотския квасъ“, да се не поддаватъ на вѣтърътъ, който вѣе отъ латинската пропаганда, и да бѫдатъ увѣрени, че „правдата на Българетъ ще надвие на лъжата на Фанариотите“ и че Българскиятъ народъ съ постоянството си ще добие иерархия независима както отъ патриархътъ, така и отъ папата.

На този отговоръ върху патриаршеското окръжно послание се приготви отъ страна на патриаршията едно дълго опровержение, което се напечата на гръцки и български подъ насловие: „*λάλει καὶ μὴ σιωπήσῃς*, слагали и да не умолкнеши“, (Дъян. XVII, 9), но то освѣнъ че не можеше, разбира се, да разубѣди нѣкого отъ Българетъ, ами останя, може да се каже, незабѣлежено, като че да не се е евявало на свѣтътъ.

Патриаршията освѣщаше, обаче, че съ едно запрещение отъ нейна страна да не посъщаватъ православните християнене униятската църква, съ едно порицание постъпката на българскиятъ народни архиери, които се явно туриха на чело на движението противъ неї, съ едно мъррене и осъждане всички ония, които послѣдваха това движение, тя не ще може да се ограничи. Българетъ, дору и въ очите на мнозина отъ

Гърцитѣ, не бѣхъ съвѣмъ криви. Предъ видъ на опасността отъ пропагандитѣ, предъ видъ на очевидната справедливостъ на оплакванията на Българетѣ, патриаршията требаше да направи нѣщо за тѣхно удовлетворенѣе, ако не искаше да навлече на себе си порицанието на всички православенъ свѣтъ. Да бѫде устѫпчива и благоразумна се подавахъ ней съвѣти и отъ такива мѣста, гласътъ на които тя не можеше съвѣмъ да пренебрегне безъ страхъ за по-лоши послѣдствия. Патриархъ Иоакимъ намѣри прочее за добрѣ да направи нѣкои маловажни устѫпки на Българетѣ, но, за да се вардятъ за напрѣдъ въ неприосновенность правдинитѣ на Вселенский престолъ и за да бѫде той по възможность ограденъ въ бѫдущето време срѣцу такива посегвания, каквито си позволихъ цариградскитѣ Българе на чело съ Илариона и Авксентия, негово светѣйшество намисли да съедини тия устѫпки съ строги мѣрки противъ нарушителитѣ на канонитѣ и на правдинитѣ на престолътъ. За да подготви испилнението на този планъ той, най-първо, изиска отъ находещитѣ се въ България грѣцки владици да му представятъ отъ страна на Българетѣ адресси, въ които да се изявява преданностъ и покорностъ на Великата Църква. Тия адресси имаше да послужатъ на негово светѣйшество за доказателство, че голѣмата и здравата част на Българский народъ остава твърда въ праотеческата си преданностъ къмъ Великата Църква, че слѣдователно смущенията върху църковна почва, които ставатъ тукъ тамъ, сѫ дѣло на малцина нѣкои честолюбци, миряне и духовни лица, противъ които църковната власть трбва да земе надлежнитѣ мѣрки, съгласно съ канонитѣ. Подобни адресси, които се вижда отъ архивата на патриаршията<sup>1)</sup>, се испратили обаче само отъ Кюстендилъ, отъ Нипъ, отъ Враца, отъ Бѣлоградчикъ, отъ Ловечъ и отъ Видинъ, при всичко че сѫ били искани навсекждѣ изъ Българско. Противонародният духъ, въ който сѫ съставени нѣкои отъ тия адресси, явно показва, че тѣ сѫ били диктовани отъ самите владици и че сѫ могли да бѫдатъ подписаны само отъ нѣколко подлизници и мюзевири, каквито на всекждѣ е имало и има и сега. Слѣдъ така, едновременното имъ испрашанье около крайтъ на янинауарий и тѣхното единакво съдѣр-

1) Ἐκθεσις τῆς ἐπιτροπῆς τῆς διορισθείσης ὑπό τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τῆς 21 Φεβρουαρίου 1864 πρὸς διαφώτησιν τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος, стр. 21—23.

жение не оставята място за съмнение, че съз се испращали по предписане отъ висшето църковно началство.

Адрессът отъ Кюстендилъ изражава негодование противъ ония, които съз се дигнели сръщу мястният владика, обвинява народният български архиепископ Авксентия, че се опитвалъ да отложи отъ православната Въра Кюстендилската епархия, обявява, че Гъркътъ архиерей на тази епархия е каноническият неинъ архиепископ, който ѝ е направилъ много добрини, и нарича Великата Църква кърмилница, наставница и покровителка<sup>1)</sup>. Въ адрессът отъ Нишъ се исказва негодование сръщу ония отъ цариградските Българе, които приехъ уния; но той осъждатъ и Българетъ, които дирятъ народните си правдии отъ патриаршията, като оставатъ твърди въ праотеческата си Въра. Подписанните думатъ въ него: „пръвъгласяваме всички ония, които се опитватъ да смутятъ мирътъ и спокойствието на общата наша майка Църква, като мятежници и отстъпници отъ Великата Христова Църква . . . Не сподѣляме никакъ нововводимите отъ чужбина идеи, на които двигателъ съз страсти и своеокористието, и удостовѣряваме, че, като пребиваваме въ отеческите предания, приемаме за вѣроисповѣденъ началникъ когото би ни испратила, като способенъ и испитанъ, Великата Църква, и както открай нашите бащи съз били благодарни отъ непрекъсваний редъ на светите архиереи, които ни съз били испращани отъ Вселенският престолъ, така и ние сме преблагодарни отъ нашътъ владика“ и пр. Жителите на Враца също изказватъ въ тъхните адресси крайна благодарност отъ новия имъ епископъ Българинъ Паисий<sup>2)</sup>. Жителите на Бълградчикъ осъждатъ ония Българе, които съз приели унията и исказватъ признателностъ къмъ Великата Църква и къмъ владиката си. Въ адрессъ си Видинци казватъ, че осъждатъ малцината безрасъдни Българе, които отъ нѣколко време се мѫчатъ по всекакъвъ на-

<sup>1)</sup> Въ протоколътъ на синодътъ отъ 2 мартъ се споменува и за друго едно прошение отъ Кюстендилъ, въ което жителите, като осъждатъ постъпката на Българетъ, които приехъ уния, искатъ да се отдалечатъ отъ епархията имъ нѣкои немиринци, които съзели раздоръ между Гърци и Българе.

<sup>2)</sup> Той е онзи съзлий Паисий, когото патриаршията, както поменяхме въ втората глава, бѣше испратила въ 1859 да управлява Самоковската епархия. Патриархъ Иоакимъ, насъкло слѣдъ стѫпването си на престолътъ, счете за добре да го отдалечи отъ Самоковъ, глѣто неговото пребиванье дигаше голѣмъ гълъчъ, и да го испрати въ Враца, а Врачанският Доротея, тоже Българинъ и съ нрави като Паисиевитъ, да назначи въ Пиротъ ( гл. „България“, год. II, стр. 537).

чинъ да вкарать нововведения въ Православната църква. Тъ  
считатъ още за своя длъжностъ, като гледатъ „какъ злослав-  
нитъ уста на тия Българе не пощадили честта на Църквата  
и на свещенният клиръ“, да принесатъ на послѣдната благо-  
дарностъта си, че ги удостоила съ такъвъ архиерей. „Честь  
и слава е за насъ, прибавятъ тъ, да се причисляваме до цѣ-  
лий православенъ свѣтъ, понеже сме всички братия безъ раз-  
личие на племе и на народъ. Това като исповѣдваме въ съвѣ-  
стъта си, осаждаме лъжата и измамата на ония, които се про-  
възгласятъ самозвани представители на Българетъ ради сво-  
итъ преисподни цѣли и търсятъ предъ Високата Порта и предъ  
Църквата правдини ушъ отъ страна на вспъка България“<sup>1)</sup>.

„Отъ тия адресси и прошения, бѣлежи се въ докладътъ  
на комиссията на общото (гръцко) събрание, свикано въ 1864  
год. въ патриаршията за разгледванье българский въпросъ,  
патриархъ Иоакимъ, като видѣ, че православниятъ Български  
народъ се размѣща отъ малцина нѣкои, и че христоименното  
испълнение негодува противъ великодушното на Великата Цър-  
ква, съзва на 24 февруари 1861 година съборъ отъ бив-  
шите Цариградски патриарси, отъ блаженийшитъ патриарси  
(т. е. Александрийский, Иерусалимский и Антиохийский) и  
отъ всичкитъ находещи се въ Цариградъ свети архиереи,  
между които бѣхъ и Българетъ по произхождение — Родос-  
ский Игнагий, Пиротский Доротей и Врачанский Паисий. Този  
съборъ, като зе въ внимание противоканоническото поведение  
на Макариополский Илариона и на бившият Дириахийски Ав-  
ксентия и като ги пригласи три пѫти, споредъ свещенниятъ  
канони, да дойдатъ да дадатъ предъ него отвѣтъ, понеже се  
не евихъ по непокорство, ги извѣргнѫ отъ архиерейский санъ,  
като въздрузивши новъ жъртвенникъ въ самия центръ на Все-  
ленски престолъ, като нѣпокорни, като отстѫници и като на-  
рушители на 31 и 35 апостолски правила, на 15 правило на  
Двукратният вселенски съборъ, на 5 правило на Антиохийски  
съборъ и пр. Едновременно съ тѣхъ той извѣргнѫ, по сѫщитетъ  
причини, и Пловдивският митрополитъ, Паисия<sup>2)</sup>, които вси-

<sup>1)</sup> Глед. Екзебиц тѣс єтитропїс тѣс Дибоибѣиц . . . стр. 21—23.

<sup>2)</sup> Паисий, както поменжхме въ III глава, се присъедини нелицемѣрно  
до паствата си, която се отложи отъ Великата Църква наедно съ другите  
български епархии, и на-скоро слѣдъ избранитето патриархъ Иоакима заеви  
формално въ едно послание до представителите на епархията си, че е готовъ  
не само да се не отдѣли отъ паствата си, но и душата си да положи за ней,  
като истински неинъ пастиръ (gl. това послание въ „България“ II, стр. 563).

чки се осъдихъ на заточение. Съборътъ лиши отъ санъ и свещениците и дияконите, коато бѣхъ ржкоположени отъ реченитѣ архиереи<sup>1)</sup>“.

Патриархъ Иоакимъ съмѣташе, че съ извърженето Илариона, Авксентия и Паисия, домогателството на Българетѣ да се припознае за тѣхъ една самостоятелна иерархия се посича въ коренътъ си, толкова пѣ-вече че съ извърженето българските владици, по старъ обичай, бѣше свързано и заточението имъ, за което патриархътъ бѣше се споразумѣлъ предварително съ Портата. Щомъ бѫдятъ извържени и заточени владиците, които представлявахъ българската иерархия, послѣдната ще се обърне въ една неосъществима мечта, мисление си негово светѣйшество, и Българетѣ, по необходимостъ, ще се задоволятъ съ нѣкои устѣпки, натъкнени за удовлетворене народното имъ самолюбие. Но патриархъ Иоакимъ и окружавшите го архиереи останахъ горчиво излъгани въ предположенията си. Лишението отъ санъ българските народни архиереи не озадачи нито наѣ-малко нашите единородци. То ги само-огорчи и още пѣ-вече раздразни противъ патриаршията. Отъ тѣхна точка на зреене, тая мѣрка нѣмаше нито наѣ-малко основание въ учението на Църквата и въ съборните правила. Апостолските и съборните правила, които послужихъ на събраний въ патриаршията съборъ, като основание за извърженето отъ църковни чинъ Илариона, Авксентия и Паисия, споредъ българското вѣзвреене, не можехъ да се приложатъ справедливо къмъ българските народни архиереи. Българскиятъ народъ, българските архиереи се отложихъ отъ подчинение Цариградскому патриарху, защото се убѣдихъ, че послѣдниятъ не се съгласява доброволно да вѣзвѣрне на този народъ не-оспоримитѣ му правдини; че грѣцкото духовенство иска и занапредъ да притѣснява, съ името на Вѣрата и на Църквата, българската народностъ въ полза на грѣцката и да господарствува надъ Българетѣ, като надъ племе, което като че е нему заробено по силата на самите църковни узаконения. Такова стремление отъ страна на грѣцката иерархия, като явно противно на християнската Вѣра, бѣше способно да развѣлнува всекий Българинъ. Лишението отъ санъ българ-

<sup>1)</sup> Ἐκθεσίς τῆς ἐπιτροπῆς τῆς διορισθέσης ὑπό τῆς Γενικῆς Συνεδρεύσεως τῆς 21 φεβρουαρίου 1864 πρὸς . . . стр. 23, 24.

скитъ владици не бъше друго, въ очите на Българетѣ, освѣнъ изражение на това сѫщото стремление. При това съборътъ, който го произнесе, наруши, отъ пристрастие, самите правила на църковното сѫдопроизводство, споредъ които единъ привлеченъ къмъ отвѣтственность епископъ се вика въ епископски съборъ на сѫдъ чрезъ епископи или съ грамота три ижти, и за евяваньето му предъ сѫдътъ се дава мѣсеченъ, двумѣсеченъ и даже годишенъ срокъ, споредъ обстоятелствата (74 Апостолско правило и 18 правило на Карthagенски съборъ). Българските архиереи, Иларий и Авксентий, се викаха въ едно и истото засѣдание на съборътъ, който ги осъди, три пъти въ разстояние на два часа, а не на единъ или по-вече мѣсеки, и се викаха отъ двама архимандрити, а не епископи, а Пловдивский Паисий не се повика никакъ<sup>1)</sup>). Че съборътъ и патриаршията произволно нарушихъ правилата на църковното сѫдопризвъдство, това се засвидѣтелствува на-скоро и отъ дванадесетъ владици-членове на този съборъ, които бѣхъ подписали изврежнепето на българските архиереи отъ църковниятъ чинъ. Въ едно прошение, което подадохъ на Портата тия архиереи нѣколко мѣсеки слѣдъ съборътъ, за да се оплакватъ отъ произволътъ на патриарха Иоакима, тѣ, между другите обвинения противъ него, указахъ и на неправилното осъждане и извържене българските народни архиереи. „Какъ станахъ, пишехъ тѣ въ прошението си, низложението на българските архиереи? То се предначарта отъ него (патриархъ Иоакима), и опредѣленнитѣ отъ църковните правила три призования станихъ въ сѫщото засѣдание на съборътъ въ разстоянието на два часа, безъ да се даде изискванното отъ съборнитѣ правила време. Между това българските архиереи, още преди да си разиде съборътъ, бѣхъ извѣстили на патриархътъ званично чрезъ Високата Порта, че тѣ ще се представятъ въ съборътъ да дадатъ отговоръ, но негово светѣйшество не само не послуша правий съвѣтъ на правителството<sup>2)</sup>, нѣ още и излъга Високата Порта, защото отговори лъжливо и самоволно, че ушъ вече било произнесено приличното наказание и, тоз-

<sup>1)</sup> Паисий самъ свидѣтелствова за това въ частното си до Автокефалнитѣ православни Църкви послание, приложено до общото, което адресувахъ Българетѣ архиереи въ 1869 до тия Църкви, за да оправдаватъ дѣйствията си.

<sup>2)</sup> Портата бѣше се споразумѣла съ патриархътъ за извържнението и заточението владиците, но намирание за добре да се покаже, че ушъ съвѣтъ на негово светѣйшество умѣренностъ.

часть подиръ заминаването на испроводенит отъ Портата чиновникъ, принуди съборътъ да подпише низложението. Че това станж тжй, никой отъ членоветъ на съборътъ не може го отрече<sup>1)</sup>.

Вслѣдствие на всичко горѣказано, низложението на народнитъ български владици не само не може да спре, както мислеше Великата Църква, движението помежду нашитъ еднородци за пълно отдѣление отъ Гърцитъ по църковното управление, но го още по много усили. То раздои още побнашироко и наглжбоко Българский народъ отъ патриаршията.

Окружното патриаршеско послание, съ което се съобщаваше лищението отъ санъ българскитъ владици, запрещаваше на христиенитъ, подъ страхъ на отлжчвание отъ Църквата, да земать благословение отъ реченитъ владици. Българетъ, като не считахъ за нищо опредѣлението на съборътъ и пазехъ напренинитъ си отношения къмъ архиерейтъ си, т. е. ги почитахъ за свои истински архиастари, погледицъ на това запрещение, като преко отлучване и анатема, произнесени срѣщу всичкий Българский народъ, и за това въ нѣкои мѣста, каквото Търново и Габрове, тържественно изрекохъ въ църквитъ проклиниания съ анатема противъ патриархътъ<sup>2)</sup>. Мнозина отъ нашитъ еднородци въ столицата настоявахъ да стане сѫщото и въ народната ни Църква въ Цариградъ, но едно че можеше да произлѣзе кръвопролитие между Българе и Гърци, понеже се чуваше, че нѣкои луди глави испомежду послѣднитъ се готвели да нападнатъ на Българетъ въ случай че се прокълне патриархътъ, а друго че прокълниятието не ще принесе никаква практическа полза, въ българската църква въ Цариградъ не станж нищо подобно. Тамъ се чете само, наскоро слѣдъ извержението народнитъ владици, именно на 5 мартъ, Недѣля на Православието, едно слово, приготвено отъ Т. Бурмовъ, въ което се хвърлеше погледъ върху дѣйствията и стремленията на грѣцкото духовенство отъ гледна точка строго христиенска въ паралель съ дѣйствията и стремленията на Българетъ и се извождаше заключение, че извѣрже-

<sup>1)</sup> Иларионъ Макариополски и Пасий Пловдивски такожде указватъ въ посланиета си отъ 1860, отправени до всичкитъ самостоятелни православни Църкви, на това свидѣтелство, като на необоримо доказателство, че съборътъ е неправилно дѣйствувалъ при низложението имъ.

<sup>2)</sup> В. „Бългрия“, год. III, стр. 1, 21.

нието, произнесено отъ съборътъ на гръцкитѣ владици противъ българскитѣ, нѣма никакво законно основание и поради това е недѣйствително.

Това слово, като отговоръ отъ страна на Българетѣ върху първата званична присъда на патриаршията по тѣхното народно движение за възстановение потъпканнитѣ имъ правдии, е забѣлежителенъ исторический актъ. То не се напечата въ нѣкой вѣстникъ, или периодическо списание, а се распрати въ отдѣлни летящи листове на всекаждѣ изъ Българско. Нле не можемъ, за съжалѣние, да го намѣримъ запазено нито въ нашата сбирка, нито другадѣ нѣгдѣ.

Низложението владиците отъ съборътъ не произведе желанното отъ патриархътъ дѣйствие между Българетѣ още и по тая причина, че устажкитѣ, които бѣ той свързалъ съ тая мѣрка, далечъ не удовлетворяваха споредливите желания на Българский народъ и сами по-себе си твърдѣ ясно говореха за пристрасното постижанье на негово светѣйшество. Тия устажки одобрени отъ сѫщия съборъ, който произнесе низложението и утвѣрдени съ султанский фирмансъ, се съобщиха едновременно съ низложението по всичките епархии. Въ очите на патриархъ Иоакима и на неговите съвѣтници тѣ оправдаваха строгостта на Църквата противъ непокорнитѣ ней български архиереи. Въ очите на Българетѣ тѣ показваха сѫщото стремление отъ страна на патриаршията за осуетене усилията на Българский народъ да се установи отдѣлно отъ Гърцитетѣ, българско църковно общинско, управление.

Султанский фирмансъ, който утвѣрди тия устажки, гласеше така:

„Извѣстно е на всичките, че най-голѣмото ми царско желание е спокойствието и безопасността на всекий класъ отъ моите императорски подданици. Понеже царството ми одобри просбите, които изрази устно и писменно предъ високото ми правительство състоящето подъ духовната властъ на вѣсточната Църква българско племе, а именно да се назначава духовнитѣ му отци и управници, митрополититѣ т. е. и епископитѣ му, испомежду лицата, на които има пълно довѣрие и да знаятъ още и язикътѣ му, като просби, испълнението на които ще способства за пълното благodenstvие на това племе, както и ще внесе миръ и спокойствие среди него въ вѣроисповѣдно отношение, и понеже удовлетворението

на тия просби се е видѣло за необходимо отъ царството ми, за това се възложи на главният началникъ на въсточната Църква, Рейският патриархъ, да размисли върху устниките, които се допускатъ отъ църковните правила и да ги представи. Реченият патриархъ, като свика съборъ, състоящъ отъ пребивающитъ въ столицата ми бивши Щариградски патриарси, отъ сегашните патриарси на Александрия, на Антохия и на Иерусалимъ, отъ членовете на постоянният синодъ на митрополитите и отъ епископите, разисква този въпросъ съ тѣхъ, и резултатътъ на това разискванье представи съ докладъ, подпечатанъ отъ всичките участвовавши въ засѣданietо на съборътъ лица. Въ този докладъ се съдържатъ слѣдните членове:

„1) Отсега нататъкъ за чисто българските епархии ще да се предпочитатъ и назначаватъ за митрополити и епископи духовни лица отъ българско произходение, които сѫ безъ укоръ и обладаватъ изискваните отъ църковните правила качества, а така и лица, които знаятъ добре български езикъ.

„2) Ако въ единъ отъ чисто-българските градове осиротѣ митрополията или епископията, и неговите християнски жители предложатъ едногласно за осиротѣлата катедра нѣкое духовно лице, което има изискваните отъ църковните правила качества и което е испитано и извѣстно на патриаршията по разумътъ и способностите си, такава синовна молба ще се приема съ благодарение отъ патриаршията.

„3) Едно Богословско училище ще се основе въ съответствено място, за да се изучватъ въ него Българетъ, които желаятъ да стъпятъ въ духовно звание, и разноските на това училище ще се покриватъ отъ християнетъ, находещи се въ чисто българските епархии и други места на императорската ми държава, а уроците, които ще се преподаватъ въ него, за да не съдържатъ нищо противно на Въсточното Християнско Вѣроисповѣданie, ще се опредѣлятъ съ программа, съставена отъ патриаршията.

„4) Надзорътъ върху това училище ще се възложи върху митрополитъ на епархията, гдѣто ще се то намира, и върху настоятели, избирани испомежду испитанни духовни лица.

„5) Въ всичките български училища ще се предпочита изучението на български езикъ и на неговата литература отъ всекий другъ, като се въспретява всяка книга съ съдържание

противно на православната Вѣра и на императорското ми правительство.

„6) За всеко нарушение на горѣказаниетѣ распореждания и постановения относително училищата и за всекъ недосмотръ при избранието на учителитѣ, а така и за всеко немарене отъ страна на послѣднитѣ въ испълнение учителските имъ обезанности, вкратцѣ за всеко нерадѣнѣ и несъглежданѣ по надзорътъ и управлението на училишето сѫ отговорни митрополитътъ и настоятелитѣ. •

„7) Единъ или двама отъ митрополититѣ на Бѣлгария ще засѣдаватъ, както и поб-преди, въ сиподѣтъ на митрополитътъ, като ще се промѣнятъ и замѣняватъ, единъ подиръ другъ, всеки двѣ годинъ, по каноническо указание отъ патриархътъ.

„8) Въ Богословското училище на островъ Халки ще се прибиратъ ученици и отмежду Бѣлгаретѣ, както е било и поб-преди.

„9) Доходитѣ на находещитѣ се въ Бѣлгария митрополити и епископи ще се опредѣлятъ съ особенъ званиченъ уставъ.

„10) Въ църквите на чисто бѣлгарскитѣ митрополитски и епископски епархии църковнитѣ обреди ще се извършватъ по бѣлгарски.

„11) Измежду пребивающитѣ въ Щариградъ пърененци Бѣлгаре ще се избиратъ и назначаватъ нѣкои за членове въ настоятелствата (епитропства) на патриаршията и на другитѣ нейни учреждения.

„12) За да се образуватъ дѣцата на находещитѣ се въ столицата ми православни Бѣлгаре и за да изучватъ собствененъ си езикъ, ще се основе едно първоначално училище въ оградата на бѣлгарската църква подъ надзорътъ на патриаршията.

„13) Званичнитѣ църковни книжа, които ще се испращатъ до митрополититѣ и епископитѣ на чисто бѣлгарскитѣ епархии, ще се пишатъ по гръцки и по бѣлгарски.

„14) Патриаршията ще се грижи, по възможность, да улеснява и расправя относещитѣ се до неѧ благословни просби и дѣла на Бѣлгаретѣ.

„15) Патриаршията ще испровожда, кога е нужда, на длежни духовни лица за издирванье поведението на митрополититѣ и на епископитѣ въ Бѣлгария, както и на всичкитѣ

въобще духовни лица и учители, и за исправление биващите отстъпления и недостатки.

„Понеже гордизложенините петнадесет члена се представиха на Високата ми Порта, както се каза, съ мазбата, и, като се прочетоха и обсъдиха единъ по единъ въ министерския съветъ на държавното ми царство, се съобщиха и на самодържавието ми, и то се увери, че тъ отговарятъ на подобренията, които справедливо дирятъ христиенските жители въ България, споредъ настоящите имъ истински нужди, и че пълното имъ приспособление може да възвори църковенъ миръ посрещъ извѣстните съ своето честно и добро поведение императорски мои подданици Българе, за това издадохъ високото си царско ираде, да се повъзтятъ непосредствено, а въ сѫщото време и всекий да побърза да направи искренно и прямодушно което требва, безъ да допушта нѣщо противно нему. Иоради това и се издаде настоящий ми императорски фирмънъ, украсенъ и съ високий ми царски автографъ. Писа се въ 1277 година отъ егиата въ крайта на мѣсяцъ рамазанъ“<sup>1)</sup>.

Съборътъ, който разгледа тия устѫпки, намѣри за добре такожде да се назначатъ незабавно за Пловдивъ и Шуменъ, гдѣто катедрите бѣха вакантни, Българе митрополити, и за Пловдивский, той одобри Ксантий митрополитъ Панарета, а за Шуменский—архимандритъ Антима (от послѣ български екзархъ), който тогава бѣше учителъ въ Богословското на островъ Халки училище. И двѣтъ тия лица отъ български родъ бѣха отблизу извѣстни на патриаршията<sup>2)</sup>.

Единъ бѣрътъ погледъ върху устѫпките, които направи на Българетъ патриархъ Иоакимъ показва, че тѣзи устѫпки сѫ твърдѣ несѫщественни и освѣнъ това еластични. Нѣкои пѣкъ отъ членовете, въ които тъ се заключаватъ, не само че не представляватъ нѣкоя особенна устѫпка, но обезпечватъ нови права на патриаршията и обвѣрзватъ Българетъ съ нови за-

<sup>1)</sup> См. Ἐκθεσὶς τῆς ἐπιτροπῆς τῆς Διοικηθέσιος . . . .

<sup>2)</sup> Панаретъ бѣше отъ години извѣстенъ на патриарха Иоакима и се считаше вѣренъ нему човѣкъ. Той бѣше наченжъ духовното си поприще съ това, че се бѣ главниъ писарь при Иоакима, когато послѣдниятъ бѣше Кизички митрополитъ. Отъ послѣ той бѣ ржкоположенъ за викарий на Кизичската митрополия и под-подиръ назначенъ за митрополитъ въ Ксанти (Скеча) Антима знаеха въ патриаршията такожде отдавна, защото той бѣше се въспитвалъ въ сѫщото това Халкинско Богословско училище, въ което послѣ бѣше учителъ, и бѣше испращанъ въ Московската духовна академия отъ самата патриаршия за усъвършление богословското си образование.

дължения къмъ неиж. Портата, обаче, ги счете, както показва султанский фирмантъ, за удовлетворителни. Султановото правителство, както изесняваше официозний по това време органъ, *Journal de Constantinople*, имаше предъ видъ да отвори на българското движение два пътя, единът — унията съ Римската Църква, а другият — подчинение подъ Цариградската патриаршия съ горѣ приведенитѣ устѣпки. Портата смѣташе, че, при неудовлетворителността на послѣднитѣ, Българетѣ ще предпочитатъ първий отъ тия два пътя, нѣщо, което ѝ се искаше. Подъ предлогъ че ушъ е неутрална, тя видимо тикаше Българетѣ въ пазвата на католицизмътъ. Нейнитѣ истински желания обаче се ясно отражавахъ въ нейний официозенъ органъ, който нерѣдко така сѫщо канеше нашите еднородци да се съединятъ съ Римската Църква, както и припознатитѣ органи на пропагандата. Като работеше въ тая посока, той се стараеше между другото да покаже, че Портата ушъ не можела да се рѣши да припознае независима епархия за Българетѣ, защото чрезъ таквази иерархия щело да се отвори пътъ на чуждо, т. е. на русско влияние помежду тѣхъ. Че чрезъ унията съ Римъ Българетѣ подпадатъ сѫщо подъ чуждо влияние, официозътъ на Турското правителство не отричаше, но той считаше това влияние за далечно и повърхностно, отъ което Портата не можела да има страхъ за спокойствието на своите области и за вѣрността на своите подданици. Той отиваше още и по-надалечъ, като казваше, че най-послѣ Българетѣ съ приеманьето унија не правели нищо лошо въ религиозно отношение, защото съ това тѣ се връщали въ пазвата на Църквата отъ расколътъ на Фотия.<sup>1)</sup> Отъ коментариитѣ му върху устѣпкитѣ на патриарха Иоакима, се ясно виждаше, че тѣ се бѣхъ удостоили съ сultанско праде, защото се добрѣ съгласувахъ съ планътъ на Портата за вкарване Българетѣ въ католицизмътъ. „Отъ двѣтѣ нѣща, казваше турский официозъ, требва да стане едното: или Българетѣ да приематъ католицизмъ, — полето е свободно, пътътъ откритъ, привилегиитѣ сѫ дадени —, или да останятъ прѣвързани на Великата Църква съ правдинитѣ, които имъ тя сега дава и при които движението на партията, която иска едно църковно самоуправление, не ще си има вече мястото и

<sup>1)</sup> Гледай въ в. „Българія“ год. II, стр. 690, 691.

ще се превърне въ единъ видъ опозиция, която нѣма нищо общо съ религията. Автономната Църква, народната църква патриархът ѝ даде съ единъ актъ, който, ако е добъръ въ религиозно отношение, още по-добъръ е въ политическо, защото туря край на положението, въ което ставахъ намѣси отъ страна. Устѫпките сѫ голѣми. На Българский народъ е дано право, 1) да си избира владиците измежду собственното духовенство, 2) да употребява язикътъ си, да си има особени училища и 3) да проважда единъ или двама владици въ светий синодъ, и ние имаме право да кажемъ, че раздѣлението на Българетъ отъ патриаршията, което ще е твърдѣ плачевно въ политическо отношение, и учреждението на една отдѣлна автономна Църква не ще имъ дадать нѣщо по-вече. За напредъ Българетъ нѣматъ три пъти, ами само два: да останатъ привързани на патриаршията, или да се върнатъ въ пазата на Римската Църква. Да се положи така въпросътъ е предпочтително отколкото другояче. Съ тозъ начинъ се отдалечаватъ вече политическиятъ влияния и интриги.“ Турский официозъ се осъщаше принуденъ да даде на устѫпките на патриархътъ значение и важность, каквито тѣ нѣмахъ. Инакъ пристрастието и интригата на Портата щехъ да бѫдатъ твърдѣ явни. Нареканието, че тя се ползва заедно съ представителите на католицизмътъ отъ раздорътъ между Българе и Гърци, че тя даже подклаждда този раздоръ въ съгласие съ пропаганда, не бѣше безъ основание, и официозниятъ органъ требваше да се погрижи да го отстрани, поне за приличие, съ нѣколко бѣлежки, нѣщо което той направи, безъ да може, разумѣва се, да убѣди нѣкого<sup>1)</sup>). Фактитъ говорехъ силно и краснорѣчиво.

По предположение, че Българска независима православна иерархия може да бѫде органъ въ рѫцѣтъ на Россия, въ полза на католицизмътъ работехъ по онова време и Англичанетъ. Органътъ на английското посолство въ Цариградъ, *Леванс Хералдъ*, казваше, че, ако Българетъ не могътъ да се обѣрнатъ въ протестанство, хиляда пъти било по-предпочтително да станатъ унияти, отколкото да сполучатъ да иматъ сънката на една народна Църква, която би могла лесно да стане оръдие и таенъ агентъ на Россия.<sup>2)</sup>)

<sup>1)</sup> В. „България“, год. III, стр. 1, 2.

<sup>2)</sup> Глед. въ „България“, год. II, стр. 731.

За да се убъди общественото мнение въ Европа, а така и посрещъ Турцицъ, че една българска независима иерархия може да стане органъ на Россия, работехъ постоянно, освенъ агентитѣ на лантинската пропаганда, такожде и Гърцицъ съ всичката известна тѣхна хитрина. Въ това сѫщото време, когато се прогласи униятата отъ една частъ Българе въ Цариградъ и когато агентитѣ на католицизмъ напъваха всичките си сили, било да покажатъ на Българский народъ, че единствениятъ възможенъ исходъ за него е съединение съ Римската Църква, било да представятъ, че да се припознае Българската православна иерархия е опасно за Турция, Гърцицъ утвърждавахъ въ една напечатана въ Парижъ брошура (*La Vérité sur la question bulgare*), че Българетѣ сѫ били всекога подчинени на Вселенския престолъ: че тѣхните обвинения противъ гръцкото духовенство и тѣхните оплаквания отъ него сѫ безосновни; че учреждението българска независима иерархия, безъ да ползова нѣщо самитѣ Българе, ще введе опасното за Турция начало на народноститѣ, вместо началото на религиозни общини, и при това доказвахъ, че руский панславизъ е подбудилъ Българетѣ да искатъ народна независима иерархия. „*Is fecit cui prodest*, думаше авторътъ на брошурата. Само руский панаславизъ може да извлече полза отъ положението, въ което Портата и народноститѣ на Востокъ ще намѣрятъ опропастяванието си. Естественно е, прочее, да се предположи, че той е пакъ виновникъ на българското вълнение. Една борба, на която ожесточението е равно съ тайнствеността ѝ, се е заловила отъ нѣколко годинъ помежду гръцката Църква и руский панславизъ. Подигането на Българетѣ противъ властъта на гръцките владици е само една отъ нейните фази. Ние можехме да представимъ преко доказателство на това, като наредехме фактове, които доказватъ, че рускитѣ консули въ Иловдивъ, Едине, Силистра, Варна и проч. сѫ истинските подбудители на мнимото народно движение на Българетѣ..... Сѫщата оная руска партия, която въ 1853 год. подигна дълга и кървава война, блъска още и сега Россия въ славолюбивата политика, отъ която тя се показваше, като че да се е отрекла. Между положението въ 1853 и настоящето състояние на веществъ сѫществува, какъ и да е, голъмо сходство. Както въ 1853 Россия не виждаше неудобство да се

образува отъ България една независима държава (глед. № VI отъ тайната и конфиденциална корреспонденция на Сеймур), също така и сега Россия не вижда неудобство да състави България независима Църква<sup>1)</sup>). Въ 1853 тържественни договори свързвахъ Россия съ Турция, обаче Россия направи тогава съществованието на Турция въпросно. Днесъ тя, споредъ всичкото си мнъжло, требаше да е естественна защитница на правдинитѣ на гръцката Църква, обаче тя работи сръшту тая сѫщата Църква<sup>“</sup>. Като припомнева слѣдъ това настояванietо на князъ Меншикова въ 1853 да даде Портата единъ сенедъ, че ще варди ненарушимо правдинитѣ, привилегийтѣ и волностятѣ на православно-въсточното духовенство, така, както ги е то имало тогава, и като привожда нѣкои относещи се до това място отъ нотитѣ на руский извѣнриденъ посланикъ, авторътъ на брошурата казва: „при видѣть на тия актове, всекий ще си каже, че ако има нѣкоя държава, на която да не се пада да критикува сегашното stato quo на гръцката Църква, тая държава е Россия. По тая причина нейний посланикъ въ Цариградъ се въспира сега да говори отъ срамъ. Но, косвенно, има ли усилие, има ли жъртва, която руский панславизъмъ да не е направилъ, за да сполучи съсипваньето на това сѫщо духовенство, което той искаше да удущи въ 1853 въ скутоветѣ на покровителството си?“ Като обвинява така безсрамно Россия, че тя била подбудила българското движение, за да съсини гръцкото духовенство, Гъркътъ съчинителъ простира още безочливостта си въ лъганьето до тамъ, щото казва, че ушъ руский панславизъмъ, т. е. Россия, като работела на Западъ въ полза на Българетѣ, убѣждавала тамошнитѣ либерали, че се касае за събужданьето на една притеснена народность, а католицитетъ увѣрявала, че едно случайно сблъскванье помежду Българетѣ и Гръцката патриаршия ще може да даде случай за една добра работа въ полза на католицизмътѣ. Съчинителътъ съ усърдие събаря тия мними маневри на руский панславизъмъ, послѣ което се обръща съ увѣщание къмъ европейский печатъ да раскрие предъ публиката работата, както си е, и свършва това увѣщание съ слѣднитѣ думи: „Кога Россия види, че мнѣнието на Западъ не се лъже, възможно е тя да

<sup>1)</sup> Редоветѣ сѫ подчертани въ подлинникътъ

не се рѣши да продължава едно таквозвъ опитванье, което би могло да има и за неї тръждѣ важни послѣдствия. Поддържката на печатътъ и на общественното мнѣніе даде въ 1853 на Турция куражъ да защищава правдинитѣ си. Тази пакъ поддържка требвало би да ѝ се даде и сега още въ българский вѣпросъ. Ние настоятелно призоваваме сериознитѣ людѣ да размислятъ върху тая точка. — Ние ще бѫдемъ щастливи, ако сполучимъ да убѣдимъ читателътъ, че въ българский вѣпросъ работата не е за интересите на нѣкои попове отъ едно *предмѣстїе* на Цариградъ, но за тия иститѣ интереси, които общественното мнѣніе знай така добре да запарди преди седемъ години<sup>1)</sup>“.

Гърцитѣ и сами не вѣрвахѫ, разумѣва се, това, щото казвахѫ предъ европейскій свѣтъ и предъ Турцитѣ за Россія, т. е. че нейната рѣка работи въ българското движение за съсипваніе грѣцкото духовенство и за изравненіе путьта на панславизмътъ, но въ Европа отдавна е станжало обычай да се подплаща, съ преисподнитѣ ушъ интриги на Россія, общественното мнѣніе, за достиганіе извѣстна цѣль. Самата истина бѣше, че Россія се отнасаше еднакво дружелюбно къмъ Гърци и Българи и се грижеше да ги примири помежду си, като увѣщаваше Гърцитѣ да направятъ сериозни устажки на Българетѣ, а послѣднитѣ придумаваше да не настояватъ всичко изведенажъ непремѣнно да имъ се даде, защото всичкото да се сполучи изведенажъ е мяично, а постепенно да се вѣрви къмъ желаемото е нѣщо естественно и надѣжно. Такъвъ свѣтъ даваше Россія на Гърцитѣ и Българетѣ, за да ги помири, но нито единитѣ, нито другитѣ оцѣниха надлежно нейнитѣ добри намѣрения, а общитѣ врагове на Россія, на Гърци и на Българе това и искахѫ.

Като гледахѫ, че постиганието народното желание ставаше все по-вече и по-вече съмнително вслѣдствие на упорството и на интригитѣ на Гърцитѣ отъ една страна, и на коварството на Турцитѣ отъ друга, и като разумѣвахѫ, че несполуката може да има, поради улесненията, които Портата даваше на агентитѣ на панството, твърдѣ нагубни послѣдствия, водачитѣ на чисто българското движение въ Цариградъ намислихѫ презъ януари 1861 год. да поискатъ поддържката на Евангелский

<sup>1)</sup> Глед. La Vѣrit  sur la question bulgare, Paris, 1861, p. 52—48.

Съюзъ за дѣлoto на свободно отъ Гърцитѣ нарежданie Българската Църква. Нѣкои отъ американските миссионери, членове на този съюзъ, които се трудеха, съ помощта на единъ двама Българе, надъ преводътъ на Свещенното Писание по-български, бѣхъ съобщили чрезъ тия Българе на владиката Илариона, не безъ задни, разумѣва се, цѣли, че тѣ съжаляватъ, че правителството на Високата Порта препятствува на Българский народъ да устрои църковното си управление, както самъ разумѣва, и го принуждава да се покорява на Гръцкий патрикъ и да почита за свои архипастири и духовни отци хора, които сѫ злѣ нарианили неговото сърдце съ тѣхното нехристиенско обнасение и които той гледа, като свои най-върли неприятели. Миссионеритѣ бѣхъ обеснили при това на Българский свещенноначалникъ чрезъ сѫщите лица, че дружеството „Евангелски Съюзъ“, отъ което клонъ се намира и въ Цариградъ и което има за главна цѣль да защищава на всекаждѣ свободата на съвѣстъта, би могло да спомогне, съ своите ходатайства предъ правителството на протестанските държави, да се не прави насилие на Българетѣ въ дѣлото на религията, а да се оставятъ свободни да се устрояватъ църковно и да си избиратъ пастири, както имъ се за добре види, по тѣхното вѫтрешно убѣждение. За да стане таквотъ ходатайство, не се искало друго отъ Българетѣ освѣнъ да се обѣрнатъ тѣ съ едно изложение на работата си до цариградския клонъ на реченното дружество и да го помолятъ да имъ окаже съдѣйствието си за безпрепятствено нареждание църковните имъ дѣла. Слѣдъ като приемелъ такова едно изложение, Цариградския клонъ на Евангелский Съюзъ изведнажъ ималъ да се отнесе до представителитѣ на протестантските държави въ Цариградъ, т. е. до английский, американский, пруский, голландский, датский и шведо-норвежкий посланици съ молба да направятъ на Портата потребните представления, щото тя да престане да принуждава Българетѣ да се подчиняватъ, въпреки съвѣстъта си, на гръцкото духовенство. Въ критическото положение, въ което се намираше народното дѣло въ началото на 1861 година, съдѣйствието отъ чия и да е страна за благополучното му искарвание на добре пѣтъ бѣше скажо. Помощта на шестъ правителства, три отъ които, Английското, Американското и Пруското имахъ неоспоримъ вѣсъ въ Цариградъ, не бѣше, наистини, за презирание, а особено

когато тая помощъ имаше да се поисква и да се даде върху основанието на единъ общепризнатъ и осветенъ принципъ, каквото е свободата на съвѣтъта. Народнитѣ владици, представители и първенци се отнесоха прочее до клонът на Евангелский Съюзъ съ единъ меморандумъ, въ който като раскривахъ, на основание отъ канонитъ и обычайтъ на Православната Църква, правото на Българский народъ да има собственна независима иерархия и указвахъ притѣсненіята, които претърпѣва българската народност отъ страна на вишето гръцко духовенство, молехъ Евангелский Съюзъ да помогне да се припознае отъ Портата това право, толкова повече, че този народъ се е ползвалъ съ него до прѣди 90 годинъ и че то, като се е признавало така въ старите времена отъ султанитъ, е още и на ново подтвърдено съ Хатти-Хумаюнътъ отъ 1856 година, който обезпечава на християните всички права, каквито сѫ тѣ имали отъ древне време и до сега. Този меморандумъ бѣше отбѣлеженъ съ деномѣсечие 13 януари. Комитетътъ на клонът отъ Евангелский Съюзъ, като го получи, отнесе се незабавно до представителитѣ на шестътъ протестантски държави въ Цариградъ съ ходатайство да подкрепятъ съ приятелското си влияние предъ султановото правителство просбата на Българетъ. Писмото, което той отправи съ тая цѣль по адресътъ на казанитъ представители, доказва неоспоримо, че българскитѣ архиерей и първенци отъ православно-народни станъ не сѫ нито най-малко мислили да приематъ протестантство, споредъ както утвърждаваше тогава в. „Българія“ съ цѣль да покаже, че ушъ и тѣ вече се рѣшили да промѣнятъ Вѣра, само че избиратъ протестантството, а не католицизмътъ. Това писмо, преписъ отъ който се наਮѣри въ нашата сбирка, е съставено въ елѣднитъ думи<sup>1)</sup>:

„Господине! Ще да е достигнжло, безъ съмнѣние, до вашето знание, че Българский народъ се старае отъ иѣколко време да свали отъ себе си игото на грѣцката иерархия и иска отъ Отоманскоето правителство възстановенъето на древното си право да избира епископитъ си измежду сънародницитѣ си. Мотивитъ, върху които се основава това исканье, сѫ изложени въ меморандумътъ отъ 13/25 януари 1861, адрес-

<sup>1)</sup> Този преписъ е сѫщия онзи преписъ, който бѣше се далъ тогава на владицитетъ и първенцитетъ отъ комитетътъ на клонътъ. Той е писанъ съ рѣката на единъ отъ членовете на този комитетъ.

сованъ до Евангелский Съюзъ отъ епископите, духовенството, представителите и главните членове на Българската община въ този градъ. Тъ каззватъ най-първо въ този меморандумъ, че Българската Църква е била съвършенно независима отъ Цариградската патриаршия до 1767 година, въ която тогавашният патриарх Самуилъ, подкрепенъ отъ фанариотските архонти, сполучилъ съ интригите си да добие отъ Отоманското правителство упразнението на Охридската архиепископия и да тури Българский народъ въ зависимост отъ Цариградската патриаршия. Тъ бѣлежатъ второ, че господството на гръцките владици е било всекога умразно на славянските настеления. Народът гледа на тия владици, които не знаятъ езикът му и въспиратъ употребенето му въ църквите и училищата, като на егоисти — тиранци, които ибматъ друго предъ видъ освѣнъ да спръжватъ моралното му развитие. Тъ ги обвиняватъ още въ възмутителни злоупотребения и въ най-унизителна безнравственность. Тъ поставятъ на видъ, че, като молятъ Високата Порта да ги освободи отъ господството на реченните владици, друго не правятъ освѣнъ че искатъ да имъ се върнатъ древните привилегии; че Хатти-Хумаюнътъ отъ 1856 год. подкрепля исканието имъ, като подтвърждава различните привилегии, които сѫ били давани на христиенетъ, подданици на империята, отъ времето на Мохамеда II. Тъ бѣлежатъ освенъ това, че не искатъ нищо повече отъ онова, което иматъ другите народонаселения, турени подъ скиптрътъ на султанътъ, и тъ особено се наблягатъ на фактътъ, че Гърци иматъ четири патриархии: Цариградската, Александрийската, Антиохийската и Иерусалимската и една автономна архиепископия, Кипърската, отъ които всяка е независима отъ другите. Тъ отблъсватъ обвинението, че нѣкои ушъ чужди влияния сѫ ги подбуднили да заевятъ това исканье, като увѣряватъ, че движението имъ е отъ сами тѣхъ, и исказватъ непоколебима вѣрностъ къмъ правителството на и. и. в. сultanътъ. Като не сѫ могли още да сполучатъ да се припознае официално отъ Високата Порта църковната имъ независимостъ, тъ се обръщатъ до Евангелский Съюзъ, който е припознатъ, като приятель и защитникъ на свободата въ религиозно отношение, съ молба да имъ не откаже поддръжката си. Долуподписанните се осмѣлватъ, отъ страна на клонътъ на Евангелский Съюзъ въ Цариградъ, да обѣрнатъ.

вниманието на ваше превъходителство върху тая толкоъ важна постжика и да ви помолятъ да употребите вашето приятелско влияние предъ султановото правителство, за да се съгласи то да отдѣли Българский народъ, споредъ желанието му, отъ вѣдомството на Цариградский патриархъ. Позволете ни да изложимъ вкратцѣ причинитѣ, които ни подбудихъ да направимъ тая молба. 1) Движенietо на Българетѣ, до когото ни е позволено да сѫдимъ за него, е движение на цѣлъ народъ, а не на една партия, и ние мислимъ, че то е излѣзо отъ събужданьето на народният духъ въ българското население, който го подбужда да отваря училища и да търси съ жадностъ Свещенното Писанье, преведено на Българский езикъ, както свидѣтелствова за това продажбата на много хиляди екземпляри отъ преводътъ. 2) Ние мислимъ, че това движение е съвѣршенно независимо отъ всеко друго влияние и отъ всяка политическа комбинация, враждебна на султановото правителство. Ние мислимъ още, че българетѣ се броятъ между най-вѣрнитѣ подданици на негово величество. 3) Тѣхното исканье да имъ се възстанови правото да избиратъ духовнитѣ си началници испомежду си, право, което сѫ тѣ упражнявали преди много вѣкове и което имъ се отрича само отъ единъ вѣкъ насамъ, е, споредъ настъ, исканье, узаконено отъ Хатти-Хумаюнътъ, който обезпечва религиозната свобода на всичкитѣ подданици на султанътъ безъ различие. 4) Припознаваньето отъ султановото правителство независимостта на българскитѣ духовни началници отъ Цариградский патриархъ се съвѣршило оправдава, споредъ настъ отъ фактътъ, че българското население е много по-вече на брой отъ гръцкото въ Европейска Турция и, вѣроятно, се въскачва до четири-петъ милиона. 5) Ние имаме основание да мислимъ, че оплакванията на Българетѣ сѫ справедливи и че тѣ проистичатъ отъ доказанното грабителство и непристойно поведение на по-вечето отъ гръцкитѣ владици. 6) Поддържаньето господството на гръцкитѣ владици въ българскитѣ епархии, ни се чини, ще е твърдѣ неблагоприятно за нравственното и умственното усъвѣршенствованье на населениета, което ще може да се достига най-добре само съ употребенътъ народният езикъ. 7) Очевидно е, че ако правителството на султанътъ не се съгласи да припознае на Българетѣ правото да избиратъ епископитѣ си, една значителна часть отъ тѣхъ ще

гледа да достигне тая целъ въ споразумѣнъе съ папството, и така ще излѣзе единъ расколъ, вреденъ на преобразованието, съиспливъ за общината и противенъ на интересите на правителството. 8) Ние сме на мнѣніе, че, като приемемъ едно-толкоѣ справедливо исканье, правителството ще спечели благодарността и ще укрѣпи преданността и вѣрността на всички Български народъ къмъ султанътъ. 9) Клонътъ на Евангелски Съюзъ въ Турция, като зема най-живо участие въ всеки мѣстенъ въпросъ, който има свѣрзка съ религиозната свобода, счита своя дѣлжностъ да приеме молбата за симпатия и поддѣржка, съ която се обрѣща къмъ него българската община, и да изрази своето вѫтрешно убѣждение, че императорското (султановото) Правителство, като постѣпенно въ това обстоятелство, съгласно съ припознатото отъ Хатти-Хумаюнътъ начало, ще заварди собственнитѣ си интереси и ще удовлетвори едно исканье, основано върху права, които самб е даровало на подданиците си. 10) Ние се научихме отъ разни страни, че султановото правителство е добре расположено къмъ Българетѣ и ние се надѣемъ, по тая причина, че представителите на протестантските държави, като иска-жатъ такова мнѣніе върху предметътъ, ще му дадятъ една силна подpora. Въ заключение, ние ще прибавимъ, че е твърдѣ желателно да не се продължава вече тежкото състояніе на неизвѣстность и на беспокойствие, въ което се намира българската община. За това ние и молимъ ваше превѣходителстро да употребите всеко влияние, което ще ви се покаже добро, за ускорение рѣшението на единъ толкоѣ важенъ въпросъ. Цариградъ, 5 февруари 1861“.

Посланниците на протестантските държави не приеха да се застѣпятъ за Българетѣ. Ония отъ тѣхъ, на които гласътъ се слушаше поб-вече, не помръднаха и то прѣстъ въ тѣхна полза, по тия, види се, сѫщи причини, по които английскій въ Цариградъ вѣстникъ предпочиташе, както поменахме поб-горѣ, да станжатъ Българетѣ поб-добре католици, отколкото да сполучатъ да съставятъ независима отъ патриаршията Българска Църква, а посланниците на дребните протестантски държави, естественно, бѣхъ длѣжни да се съобразятъ съ мнѣніето на своите поб-влиятелни колеги.

Отъ отговоритѣ на английскій и голландскій посланици, които се оказаха, въ нашата сбирка, се вижда, че-

тъ се ограничили съ изражение на платоническо съчувствие къмъ Българетъ, като се извинили, единъ по една причина, а другъ по друга, че не могатъ да зематъ дѣятелно участие въ защитата на българското дѣло. „Моето мнѣніе е, казва сиръ Генрихъ Бульверъ, тогавашниятъ представителъ на Англия въ Цариградъ, е че патриархътъ треба въвреме да направи устаници, да пожъртува мирското си върховенство, за да спази единството на Църквата, и това мнѣніе азъ съмъ заевявалъ открыто. Що се касае до въпросътъ, какъ треба да постъпи Портата, има много съображенія да се зематъ въ внимание, а, между тѣхъ, и фактътъ още, че едно мусулманско правителство би постъпило несъгласно съ правилата, отъ които се е ръководило Оттоманското Правителство, ако се намѣсеше въ религиозните дѣла на една християнска община, и опасностътъ отъ едно такъвътъ намѣсваніе сѫ толкозъ голѣми, колкото и сгодитъ, които би излѣзли отъ него. Моята линия на поведение е такожде да не правя дѣятелно посредство въ подобно дѣло; но азъ се считамъ щастливъ, че можѫ да кажѫ, че нашите мисли сѫ въобще еднакви и че, до колкото позволяватъ благоразумието и скромностъта, азъ не ще оставя да ги не поддържѫ“. Голландскиятъ посланикъ казалъ, въ отвѣтъ си, че той се радва на всеко искренно религиозно пробужданѣе, което има за цѣль премахването на едно притѣснително и несправедливо поробванѣе подъ една фанатическа Църква, и че той съ голѣмо внимание и съ голѣмъ интересъ слѣди движението на българската община, но че, поради официалното положение, което заема, той требва да се въздържа отъ всеко преко намѣсваніе въ религиозните разногласия, които възникватъ въ империята. „Друго е нѣщо, свѣршва той, да заевявамъ, колко високо цѣни Нидерландското правителство, а така сѫщо и азъ самъ, принципътъ на пълната свобода на съвѣстта, който прие недавно и Оттоманското правителство, а така и справедливото и безпристрастното приспособление на този принципъ, нѣщо, което, разумѣва се, азъ не ще оставя, при вски сгоденъ случай, да правя предъ Оттоманското правителство.

Като видѣлъ, че постъпката му прѣдъ посланиците на шестътъ протестантски дѣржави нѣма онова дѣйствие, което очаквалъ, комитетътъ се отнесълъ тутакси до Евангелскиятъ Съюзъ въ Лондонъ. На основание на докладътъ на коми-

тетътъ, предсъдателътъ на съюзътъ, Коллингъ Ердли, се обръщалъ, както се види отъ писмото му до комитетътъ, находеще се въ нашата сбирка, до английский министръ на външнитъ дѣла, лордъ Жонъ-Руселя, съ молба да подѣстнова въ Цариградъ да се припознае отъ Портата независимостъта на българската народна Църква, и самъ писалъ до сиръ Генриха Бульвера писмо, въ което го убѣдително молилъ да съдѣстствува на Българетъ да постигнатъ желанията си. Той говорилъ съ сѫщата цѣль и съ турский посланикъ въ Лондонъ, Мусуруса, но послѣдният му билъ казалъ, че чуждо влияние се мѣси въ движението на Българетъ, т. е. сѫщото онова, което се било шушнело и въ Цариградъ, споредъ както писалъ комитетътъ. „Но, признавамъ се, казва Коллингъ Ердли, азъ не можъ да разумѣй, какъ русската дипломация ще да подбужда противно на гръцкий патриархъ движение; но може пъкъ и да става таквъзъ нѣщо, и ние трябва да увѣщаваме нашите приятели Българе да се отдалечаватъ отъ всеко нѣщо, което не прави честь на дѣлото имъ“.

Вслѣдствие прочее на това общо страхуванье въ политический свѣтъ (което у едни е било негли по-вече присторно, отколкото истинско), че въ движението на Българетъ противъ гръцкий патриархъ ще да има руский прѣстъ и че една независима Българска Църква ще стане орждие въ рѣцѣтъ на великата съверна империя, а така и вслѣдствие на стремлението на Турцитъ за распокъсванье Българский народъ въ религиозно отношение, каквото и да предприемехъ нашите единородци за достиганьето цѣльта, отиваше напраздно. Между това работата, слѣдъ низложението народнитъ ни владици, не търпѣше вече протаканье.

Почти тутакси слѣдъ осажданието българскитъ владици отъ съборътъ, се показа, че патриархътъ се е споразумѣлъ съ Портата за тѣхното лишение отъ санъ и испращанье на заточение, макаръ че послѣдната се стараеше да направи да се повѣрва, че тя съвѣтвала ушъ негово светѣйшество да не бѣрза да приема крайни мѣрки. Три-четире дни слѣдъ като биде низложенъ, Иларионъ, който не искаше да зачете за нищо тая строгость на патриаршията противъ него, служи Литургия пакъ въ българската църква. Щомъ стана известна тая негова постъпка, министрътъ на външнитъ дѣла, Аали-паша, който всекога гледаше да се покаже за доброжелателъ и приятель

уишъ на Българетъ, прати на българский епископъ извѣстие, че е по-добръ да не се намира вече при реченната църква, поне за нѣколко дни. Това извѣстие той предаде Илариону чрезъ двамата първенци Българе, Хр. П. Тъпчилаша и Хажи Никола Минчооглу, които отъ време на време се евяваха предъ него съ цѣль да чуятъ нѣщо по народното дѣло. Споредъ наставленията, които бѣше имъ далъ хитрий турски дипломатъ, истинската причина за отдалечението на Илариона, т. е. че така се заповѣдва отъ министрътъ, не требва да се открива никому, а требвало да се каже само, че Иларионъ отива, по причина на недобро расположение, да промѣни за нѣколко дни въздухътъ, за което горѣреченинътъ първенци му били испросили нарочно пъзвание отъ Портата. Иларионъ, който бѣше вече опитвалъ строгостъта на Великата Църква, като чу тази заповѣдъ на министрътъ, се тутакси усъмни за личната си безопасностъ. Той се отдалечи отъ българската църква, отъ първо на Принцевите острови, а послѣ въ Ени-Махале (село при Босфорътъ), гдѣто избра жилище, за всеки случай, въ домътъ на единъ чуждъ подданикъ, за да не може турската полиция да го грабне тутакси, щомъ ѝ се заповѣда. Едновременно съ това, на преосвещеніи Аксентия, който такожде бѣше свещенодѣйствовалъ слѣдъ извержението, се даде отъ страна на сѫшій министръ да разбере, че требва да се въздържа за напредъ отъ всеко свещенодѣйствие. Въпросътъ, какво требва да се прави за да се излѣзе отъ това трудно положение, бѣше въ устата на всичкитѣ. Насилието, което се правеше на нащите единородци отъ страна на Портата въ чисто вѣроисповѣднитѣ дѣла, бѣше явно. Но какъ и на какво основание можеше то да се отстрани? Съ постъпкитѣ си Портата явно показваше, че тя дѣйствително ще слѣдва, по единъ отъ двата пъти за развръзванье българский вѣпросъ, който посочваще, както поменжхме по горѣ, *Journal de Constantinople*, официознийнейнъ органъ, т. е. че или Българетъ, като оставатъ православни, требва да се подчинятъ на патриархътъ, или пакъ ако не щатъ да му се подчинятъ и искатъ да се отдѣлятъ отъ него, требва да избератъ, къмъ кое друго исповѣдане ще принадлежатъ. Портата имаше предъ очи съ тази тактика, както казахме, да принуди Българетъ да се присъединятъ, кои къмъ католическата Църква, кои къмъ протестантскитѣ. За да не направятъ нито едното, нито другото, и въ сѫщото време да

запазята независимостта си отъ гръцката патриаршия, нащичъ еднородци въ Цариградъ намислихъ да подаджтъ на султановото правителство заевене въ следующий смисълъ. Цариградският патриархъ обеи българскитѣ народни владици линиени отъ санть имъ по тази само причина, че тѣ зехъ страната на Българский народъ, който, притесняванъ отъ него, отхвърли духовната му власть. Патриархътъ отложи отъ Щърквата и прокълни такожде всичкитѣ Българе за това, че тѣ се оплаквахъ противъ него на Високата Порта и искахъ да се даде край на страданията имъ. Послѣдната негова постъпка възлигна една стъна между Гръцката и Българската Щъркви, въпреки старанията на императорското правителство да се даде удовлетворение на Българский народъ и да се възвори миръ между двѣтѣ страни. Цариградскиятъ Българе сѫ принудени, прочее, да заевятъ отъ страна на угнетений и прокълнатий Българский народъ, че, понеже неговата съвѣтъ го задължава, съгласно съ правилата на праотеческата му Вѣра, да отхвърли окончателно отъ себе си духовната власть на Цариградският патриархъ, той образува една отдѣлна религиозна община подъ названието: „Българска Християнска Щърква свободна и независима отъ Щърквата на православнитѣ Гърци“, и тѣ могатъ Високата Порта да припознае официално тая Щърква и да ѝ предостави пълна свобода да служи на Бога и да се нареджа по убѣжденията си.

Това е новата вѣра, това е протестантството, за приеманьето на което се хулехъ тогава отъ страна на агентитетъ на латинската пропаганда народнитѣ владици и първенци<sup>1)</sup>. Това не бѣше нито нова вѣра, нито протестантство, а бѣше просто под-рѣзка форма на заевенъето, което направихъ Българетъ въ Цариградъ миналата година и къмъ което се присъединихъ еднородците имъ отъ провинцията. Тая форма се намисли отъ нѣмай каждѣ, съ цѣль да се парализува стремлението на Портата да принуди Българетъ да приематъ католицизъмъ или протестантство и да се отложатъ отъ православновъсточната орбита, стремление, на което възънно съчувствахъ и нейнитѣ тогавашни интимни съюзници. Истина, че протестискитѣ мисионери обикалехъ тогава дѣйцитѣ отъ народний лагерь доста много и гледахъ дано съ нѣкой начинъ

<sup>1)</sup> В. „Българія“ гол. II, стр. 689, 778.

ти склонятъ да направятъ нѣкоя такваъ постника, която да тури Българската Църква въ категорията на протестантскитѣ, но се убѣдихъ, че главатаритѣ на чисто народното движение старателно избѣгватъ всяка фраза, която може да означава сближение на Българската Църква съ протестантскитѣ, и че тѣ желаятъ да се припознае тя официално свободна и независима отъ грѣцкото духовенство и пакъ да си остане въ всичко православна. Че таквази бѣше цѣльта на казанините главатари, че тѣ т. е. имахъ предъ видъ да сполучатъ нѣкакъ да убѣдятъ Портата да припознае Българската Църква за отдѣлна по управлението отъ Грѣцката, ако ще би най-послѣ и съ съдѣйствието на Евангелский Съюзъ, се принудихъ да исповѣдатъ и самитѣ дѣйци на папството и за това писахъ въ в. „Бѣлгарія“, че ушъ обращението на народнитѣ владици и първенци до Евангелский Съюзъ било имъ внушено отъ Россия.<sup>1)</sup> Портата също така проумѣ смисълътъ на горѣказанното заевене на народнитѣ владици и представители, т. е. че тѣ иматъ предъ видъ едно отдѣлио бѣлгарско църковно управление, безъ да разумѣватъ нѣкое измѣнение на вѣроисповѣданietо. За това тя отговори, когато ѝ се поднесе горѣпоменжтото заевене, че не е възможно да се припознае по този начинъ Българската Църква, като отдѣлна християнска община въ империята. Ако тая Църква, бѣше казаль тогава на бѣлгарскитѣ представители министърътъ на вѣнешнитѣ дѣла, Аали-паша, е нова нѣкоя секта, ние не можемъ да ѝ припознаемъ, защото правителствата на всички страни сѫ приели за правило да не позволяватъ основанието на нови вѣри и секти. Ако ли пакъ тя принадлежи къмъ едно отъ сѫществуващите вѣроисповѣдания, католическо, протестантско, православно и проч., това требва да се каже изрочно, за да знае правителството, съ кое име да ѝ обозначи.

Отъ този отговоръ всички Бѣлгаре окончателно се убѣдихъ, че Турското правителство си бѣ предназначъртало да ги накара или да се подчинятъ на патриархътъ, ако искатъ да даржатъ Православното Исповѣданie, или да приематъ друго, ако желаятъ да иматъ отдѣлио отъ грѣцката патриаршия църковно управление. Въпросътъ, какви постъпки требва да станатъ по-нататъкъ, за да се признае правото на Бѣлгарский

<sup>1)</sup> В „Бѣлгарія“ год. II, стр. 787.

народъ да има свое собствено църковно управление, съзапазване праотеческото му исповедание, останя да се рѣши отъ представителитѣ, които имаше да дойдатъ въ Цариградъ отъ всичките български окръзи. Мисъльта да се испратятъ представители отъ всичките окръзи и особено да се избератъ за тая миссия способни, учени и влиятелни люде възникни още кждѣ крайъ на 1860 година, когато правителството хваня да исказва видоветъ си относително българското движение и предложи на малцината български представители въ Цариградъ да отидатъ да се подчинятъ на патрархътъ. Сега, като народнитѣ владици се обевихъ отъ съставенниятъ въ патриаршията съборъ лишени отъ архиерейски си санъ и като правителството ясно показва, че то не ще имъ позволи да пренебрегватъ съборното опредѣление, защото нѣма намѣрение да припознае официално съществованietо на една българска самостоятелна Църква, нуждата да се испроводятъ отъ всичките български окръзи представители, за да се намѣри нѣкой цѣръ на трудното положение, се съзна по-живо на всекждѣ.<sup>1)</sup>

Преди да дойдатъ представителитѣ, народнитѣ владици (се испратихъ отъ Портата на заточение, съгласно съ рѣшилието на горѣказаний съборъ. Ние поменжхме по-горѣ, че министрътъ на външнитѣ дѣла заповѣда, Иларионъ да се отдалечи отъ българската църква, а Авксентий, който се оставилъ да живѣе въ частната си къща при неї, да не извършива никакво свещеннодѣйствие. Двамата народни владици стоеха така, единътъ затворенъ въ една къща, далечъ отъ народътъ и отъ църквата, а други, ако и пребиваващъ до самата църква, но безъ право да тури патрахиль мѣсецъ и половина. Наблизаваше Великденъ. Мнозина очакваха, че поне за празникътъ преосвещений Иларионъ ще се завърне при църквата. Бѣхъ останялъ шестъ седемъ дни до светиий день, когато министрътъ на външнитѣ дѣла иззвѣсти чрезъ двамата горѣреченни шървенци, че въ съвѣтъ на министрите се разсѫдило за добрѣ да се проводятъ народнитѣ български архиестири на заточение въ Анадолъ „за два три мѣсeca“. Министрътъ

<sup>1)</sup> До сега съ воденьето народното дѣло се зачимавахъ и се явявахъ предъ Портата, като български представители, първеници измежду цариградските Българи, но и отъ тѣхъ само двама трима имахъ формално пълномощие за това отъ нѣкой окръгъ. Другитѣ представехъ Българетѣ въ Цариградъ, които отъ своя страна се считахъ дѣйствовали отъ името на всички български народъ.

съобщи това рѣшение въ денътъ, когато бѣ пристигналъ отъ Римъ старецъ Иосифъ Соколский, рѣкоположенъ отъ паната за българо-униятски архиепископъ<sup>1)</sup>. Българските народни владици, низложени отъ патриархът и унизени, требаше да вървятъ на заточение въ истий денъ, когато униятский архиепископъ, посрѣдникъ и приетъ, като патриархъ, правеше въ съпровождение на една блъскава свита, официалните си посещения. Когато Българетъ, които се съединихъ съ католическата Църква, тържествувахъ, когато въ тѣхнистанъ се бѣхъ вече въпълно осъществили всичките желания на Българския народъ, когато тѣ се радвахъ вече на единъ патриархъ отъ родътъ сп., на едно отдѣли отъ Гърците българско църковно управление, когато тѣ, така удовлетворени, се готвехъ весело да посрѣдатъ великий християнски празникъ, Българетъ, които не искахъ да послѣдватъ примѣръ имъ, които ходатайствовахъ да се припознае за българската народностъ една, отдѣлна отъ грѣцката, православна иерархия, требаше да се разочаруватъ въ надеждите си, да разумѣятъ, че се хранятъ съ мечти, да съзнаютъ погрѣшката си и да их исправятъ, да оставятъ безисходниятъ, на който се намирахъ, и да стоятъ на онзи, който води къмъ испълнението на желанията имъ, т. е. да пригърнатъ католицизмъ.

Портата, както се каза по-горе, бѣше дала съгласието си да се заточатъ българските народни владици още преди да произнесе съборътъ тѣхното низложение; инакъ послѣдний не щеше да бѣрза да ги низложи и особено да постанови да се испратятъ на заточение. Едно просто низложение, безъ заточение низложенитъ, бѣше по онова време за патриаршията безцѣлно. Да низложи просто българските владици, безъ да иска заточението имъ, патриаршията можеше още на другий денъ слѣдъ постѫпката имъ, която се зе като нарушение на каноните. Ако тя не направи това тутакси слѣдъ провинението имъ, то бѣше по единственната причина, че Портата не се съгласяваше тогава изведнажъ да се заточатъ низложенитъ. Портата пъкъ не склоняваше отъ начало да се наложи наказание на българските владици, защото искаше да види по-напредъ,

<sup>1)</sup> Въ истий денъ Портата бѣше проводила по телеграфъ заповѣдъ въ Пловдивъ да се арестува и испрати на заточение въ Св. Гора тамошният митрополитъ Пантелей, нѣщо, което незабавно се испълни („България“ гол. III, 59).

какъвъ характеръ ще вземе българското движение, гдѣ ище отиде то и какъ именно ще може тя по-добрѣ да се въсползова отъ него за цѣлитѣ си. Когато събитията се достаточнo развиихъ и разумѣ, че извержението българскитѣ владици отъ духовният чинъ, съединено съ заточение, както искане патриархът, може да спомогне за отстранението Българетѣ отъ Православната Църква, сultanовото правителство даде съгласието си да се земе тая мѣрка срѣщу тѣхъ отъ страна на Великата Църква. Всѣдѣствие на това, то бѣше длѣжно, когато владиците се извѣргиахъ, най-първо да имъ не позволи да не зачитатъ опредѣленietо на съборътъ, нѣщо, което то и извѣриши, като заповѣда, Иларионъ, комуто не довѣряваше, да се отдалечи отъ българската църква, а Авксентий да се въздържа отъ всеко свещениnodѣйствие, до гдѣто да дойде моментътъ, когато, по планътъ му, бѣше най-цѣлесъобразно да се испълни рѣшението за заточение българскитѣ владици.

Сѫщевременно съ извѣстието, че българскитѣ народни архиеписти ще се испратятъ на заточение, на Илариона се позволи да се върне при българската църква. По распореждането на Портата, той имаше да слѣзе отъ Ени-Махале на Фенеръ, на 20 априлий когато сепадаше светий Великий Четвъртъкъ, и оттамъ да върви съ събратътъ си Авксентия на 22 априлий, Великата Сѫбота, въ Азия на заточение. Да пресѣди Иларионъ два дни при българската църква и да върви на заточение въ надвечерието на Великденъ бѣше нагласено, безъ съмнѣние, съ цѣль да се принуди той да приеме униятa. На Турцитѣ бѣше се подшушнило, че Иларионъ, за да избѣгне неприятноститѣ на заточението, което му предстоеше предъ самий празникъ, ще се рѣши да се подчини на напата, а неговътъ примѣръ ще послѣдва безъ друго и митрополитъ Авксентий.

Иларионъ се върна въ назначенниятъ денъ при българската църква съдруженъ отъ множество вѣрни на праотеческата Вѣра и на народното дѣло съотечественници, които бѣхъ отишъ на далечъ да го посрѣдниятъ и доведѣтъ въ българският метохъ, гдѣто бѣше жилището му и гдѣто го чакаше събратъ му Авксентий. Тутакси слѣдъ неговото пристиганье, метохътъ и дворътъ на църквата се испълниахъ съ народъ, който бѣше на дошътъ, за да засвидѣтелствова глажбоката си скърбъ, по случай неочеканната печална развезка. Едни отивахъ, други до-

хождахъ. Но ония, които си отивахъ, бѣхъ все по малко отъ тѣзи, които дохождахъ. Събраний около пастиретъ си народъ не искаше да се разотиде. Какво сѫ сторили тѣзи невинни старци, се чувахъ гласове изъ средата на множеството. Ако има нѣкой виновенъ, то сме ние, а не тѣ. Тѣ дѣйствосахъ по нашето исканье, по нашиятъ желания. Нѣка прочее Портата проводи насъ на заточение, а не тѣхъ. Ние не даваме архиастистеретъ си. Тия гласове бѣхъ изражение на една обща мисъль, която бѣше въ умътъ на всичките, на чувството, което осъщаше всеко българско сърдце. Поради това събраний народъ се рѣши да стои неотстъпно около пастиретъ си, за да въспре заточението имъ. Предполагаше се, че, понеже вината на владицитетъ бѣше вина само отъ гледна точка на Великата Църква, вина, която Българетъ считахъ за лишена отъ основание въ религиозно отношение, правителството, кога му се помоли народътъ да не го лишава отъ пастиретъ, които си е избрали по религиозната си съвѣсть, не ще се рѣши да употреби сила за да испълни опредѣлението на патриаршеския съборъ и на скърби съ това цѣлъ върноподданий народъ, а напротивъ ще намѣри въ молбитъ на този народъ извинение да отклони отъ себе си испълнението му, особено ако тѣ се подкрепятъ още съ ходатайство предъ самия султанъ и предъ посланиците на чуждитъ държави.

Когато народътъ бѣше така събранъ около пастиретъ си, двамата чорбажии, чрезъ които Аали-паша бѣше съобщилъ рѣшението на Портата за заточението имъ, дойдохъ при църквата съ единъ чиновникъ, който бѣше натоваренъ да прочете емирнамето за заточението. Чорбажиите се видяха съ владицитетъ на съгласихъ на такова частно свидданье. Чорбажиите и чиновникътъ се принудихъ да идватъ сами въ стаята, гдѣто сѣдѣхъ владицитетъ. Тука единътъ чорбажия, а именно Хажи Никола Минчооглу поиска повелително отъ множеството да се отегли изъ стаята, но, въ отговоръ на това, биде нападнатъ и злѣ набитъ отъ ядосаний народъ. Въ смущението, което произлѣзе по този случай, чиновникътъ на Портата исчезна и вече не се показа втори ижть. Малко време слѣдъ това се еви при църквата полицията и поиска да се разотиде народътъ, но подъ предлогъ, че всички сѫ дошли, едно, да се черкуватъ по случай на празникътъ, а друго, да

засвидѣтелствоватъ на архиастриетъ си живото си участие въ тѣхната сѫдбина и да молятъ правителството, ако е възможно, да ги не проважда на заточение, защото сѫ невинни, нито единъ не послуша това поискванье. Като видѣ, че не ще бѫде послушана доброволно, полицията не счete за нужно да употреби насилие. Народътъ се оставилъ да се бере около църквата но въ кварталътъ се испрати войска, която отъ време на време минуваше около църквата за да напомнева на събраниата тълпа, че никакво безчиние не ще се търи. Два часа слѣдъ залѣзваньето на слѣнцето, дойде въ метохътъ самъ министрътъ на полицията, съдруженъ отъ джандарми и достатъчно войска, и поиска да види владиците. Щомъ влѣзе при тѣхъ, той имъ обеви предъ всичкий народъ, че е дошълъ да испълни ирадето за заточението имъ. Нѣколцина отъ страна на народътъ му расправихъ, единъ слѣдъ другъ, че владиците нѣматъ никаква вина, защото тѣ не сѫ направили друго освѣнѣ че сѫ испълнили желанието на народътъ, на който не позволява съвѣстъта да припознава гръцкий патриархъ за свой духовенъ началникъ, и за това нека по-добрѣ се накаже всичкий народъ, а не само тѣ, ако наистиниѣ Българетъ сѫ осаждени да бѫдатъ роби на гръцката патриаршия. Пашата этговори, че веднажъ като е излѣзо царско ираде, то требва да се испълни, каквото и да се казва. На това му се възрази, че ирадето е излѣзо, по злобата на гръцкий патрикъ; че на Българский народъ се прави голѣма несправедливостъ, която не ще да е добрѣ известна на негово величество, султанътъ; че народътъ вѣрва, че, като се оплаче на негово величество за тая несправедливостъ, султанътъ ще бѫде милостивъ и ще отмѣни заповѣдъта си за заточението българските владици. „Ние, добавихъ онѣзи, които говорихъ, сме рѣшени да не предадемъ доброволно архиастриите си, докѣ не ни се даде възможностъ да представимъ на негово величество нашиятъ оплаквания, таче вие ни правете каквото щете.“ Министрътъ на полицията отново расправи, че е невъзможно да не се испълни повелѣнието на султанътъ, като се опитваше ту съ кротъст и сладостъ, ту съ строгость и сърдитина да убѣди народътъ да се не противи на испълнението на ирадето, но като видѣ, че той постоянствова да иска да му се даде време за представенѣе султану жалбата му, премълче и си отиде. Нощта мина безъ всякви приключения. Народътъ не се разиде, но

и полицията, която се евяваше сегисът около метохътъ за наблюдение, не го пъдеше. На другий денъ, Великий Нетъкъ, се избрах двѣ депутации, отъ които едната да подаде жалба на султанътъ, когато ще отива въ жамията за Богомолие, а другата да се представи на посланиците на великиятъ държави и да имъ подаде прошение. Както въ жалбата до султанътъ, така и въ прошението до посланиците се излагаше несправедливостта, която се прави на Българския народъ, като му се не зачитатъ оилакванията противъ гръцкото духовенство и му се не припознаватъ правдите по църковна частъ. Заключението имъ бѣше молба да се припознае правото на Българския народъ за църковно самоуправление и да се оставятъ въ покой неговите архиепископи. И двѣтѣ депутации пенилини х възложенното имъ поръчение. Депутацията, която бѣше натоварена да подаде жалба на султанътъ, имала случай да расправи и устно нейното съдържание предъ двама влиятелни въ това време министри, морски и военни, които подали надѣжда, че молбата на народътъ ще се вземе въ внимание. Депутацията, която се представи из посланиците, се прие отъ едни, каквото отъ английски и австриски студено, а отъ други съ изражение на едно само платоническо съчувствие. Нѣколко часа слѣдъ подаването султану жалбата, дойде отново въ метохътъ министътъ на полицията и обеши, че султанътъ благоволилъ да заповѣда да се оставятъ владиците на мѣстата имъ презъ времето на празника. Народътъ посрещна тази вѣсть съ писване чувства на глжбока благодарност, съ четене молитва и пѣне многолѣтствие за Султанътъ. Мислеше се, че, като се оставятъ владиците въ покой презъ празника, ще да е възможно и съвсѣмъ да се измолятъ отъ заточението.

Празникътъ се посрещна и испрати съ радостъ. И двамата владици служиха на първий денъ литургия съ всичкото възможно тѣржество, безъ да бѫдатъ за това обезпокоени отъ чия и да е страна. Народътъ, ако и да се трупа по дворътъ на църквата и около метохътъ презъ първите дни, хвана да се порастурва къмъ крайътъ на седмицата. Страхуването, че владиците ще се испратятъ на заточение, бѣше намадело. Но ето въ сѫбота сутренъта дохождатъ при църквата мюстешиаринътъ (съвѣтникътъ) на министерството на външнитѣ дѣла, Кабули-ефенди и началникътъ на жандармите,

Салихъ-паша, съдружени отъ нѣколко роти войска. Тѣ обевяватъ на владиците, че рѣшението за заточението требва да се испълни, и ги поканватъ да се пригответъ тутакси за въ путь. На метохътъ се намирахъ само петдесетъ души Българе, които се помолихъ на представителите на властта, както и по-напредъ, да се не безпокои търди владиците и да се не прави на Българский народъ таквази несправедливостъ. „Владиците, отговорихъ сановниците на Високата Порта, требва да идватъ на заточение поне за петнайсетъ дни. Ирадето на султанътъ не може да се не испълни“. Събраните около архиепископията си Българе се доближихъ до тѣхъ съ цѣль да ги не предадатъ и не искахъ да отстъпятъ. Кабули-ефенди и Салихъ-паша се помъжихъ още веднажъ да ги убѣдятъ да се не противяватъ на ирадето, понеже то требвало да се испълни поне за малко време, и, като нѣмахъ успѣхъ, поискахъ помощта на войската. По скомандование, сълдатите сложихъ оръжието си долу и едини се наредихъ по сълбата отсамъ и оттатъкъ чакъ до горниятъ катъ на метохътъ, гдѣто бѣхъ владиците, а други навлѣзохъ въ стаята имъ и извадихъ единъ по единъ всички тѣ Българе, които бѣхъ въ нея. Изведените се препращахъ отъ рѣка на рѣка презъ редътъ на сълдатите, които бѣхъ на сълбата и по улицата. Послѣ това владиците бидохъ спокойно отведени презъ една отъ съсѣдните съ метохътъ къщи до каракътъ съ 10 цифта лопати, който ги чакаше при нея, и чрезъ нѣколко минути бѣхъ вече на парходътъ, който бѣше пригответъ да ги заведе къмъ бреговете на Мала Азия, отгдѣто преосвещенниятъ Иларионъ имаше да върви за Кютая, а преосвещенниятъ Авксентий за Воло. На възпорътъ отдавна чакаше пристигането на светите старци Драганъ Цанковъ съ единъ двама още отъ агентите на католическата пропаганда испомежду Българетъ, съ цѣль да ги приканятъ да се обевятъ уннати и се съхсътъ отъ заточение. Той билъ съставилъ въ нѣколко реда и заевленето, което требвало да подпишатъ народните архиепископии за да се освободятъ тутакси отъ всеко понататъкъ преслѣданье. Но преосвещенниятъ Иларионъ и Авксентий отхърлиха съ презренение предложението му. Слѣдъ малко парходътъ се оттегли и тръгна къмъ Брусенските брегове. Светите старци предпочетоха да страдаатъ въ изгнание до крайътъ на животъ си, отколкото да помрачатъ подвигътъ си за светото дѣло на

народът и на Църквата съ отстъпване отъ истинитѣ на православната праотческа Вѣра. Тѣ предпочетохѫ, казваме, да страдајтѣ презъ цѣлъ животъ, защото, когато се испрашахѫ на заточение, никой не можеше да знае навѣрно, ще ли нѣкога да се върнатъ, или не отъ затътенитѣ мѣста на Азиятска Турция, за които се испровождахѫ. Това е бляскаво доказателство за чистотата на побужденията, по които тѣ пригърняхѫ народното дѣло, и на неподдѣлната имъ преданност къмъ Православната Църква.

Слѣдъ заминувањето на архиатаиритѣ, вратата на българската народна църква въ Цариградъ се обвихѫ, въ знакъ на обща народна скрѣбъ, съ черно платно, посредъ което блестеше бѣлъ кръстъ. Този кръстъ требаше, както тогава се каза, „да напомиева на всички истиински Българе търпѣнието и надеждата, които тѣ требва да иматъ, като истиински христиене, докѣ се познае правдата имъ“<sup>1)</sup>). Въ денътъ, когато оставихѫ българский методъ, за да идватъ на заточение, народнитѣ архиатаири се обѣрняхѫ къмъ съотечествениците си съ слѣдното послание:

„Възлюбленни о Христѣ чада наши, вси истиински Българе! Благодать Божия да прибиде съ всички васъ до скончания вѣка! Знаете всички, че до сега бѣхме наедно, подвизаващи се за светото дѣло на Вѣрата и на народността. Сега настанж време да се раздѣлимъ тѣлесно, а не душевно. Ние отиваме, по висока заповѣдь, на заточение, защото ни представихѫ за бунтовници на народътъ, тогава като ние бѣхме едни испълнители на светитѣ заповѣди на нашата Божественна Вѣра, която Фанариотский патрикъ безсрочно тѣпчи, за да притѣснява всички наше народа. Съвѣстътъ ни е, възлюбленни чада наши, чиста предъ всесветаго Бога, и ние съ душевна радостъ отиваме да пострадаемъ за правдата и истината. Намъ не пи е мяично да претърпимъ и самата смърть за свестътъ на името Божие, което се хули съ беззаконното постъпване на фанариотскитѣ калуgerи. Но нашата душевна радостъ ще пораства отъ денъ на денъ по-много, ако слушаме, че вие всички, въодушевени отъ любовъ къмъ православната наша Вѣра, постоите съ твърдостъ, която е прилична на светото нейно име, да добие народътъ ни правдинитѣ,

<sup>1)</sup> „Български Книжици“, год. IV, мѣсецъ май 1851, стр. 27—37.

които ни тя заповъдда да си искаеме, безъ да се уклонявате нито на десно, нито на лево, нито къмъ Фанариоти, нито къмъ папищаши, нито къмъ нѣкоя друга страна. За нейното име ние страдаемъ, съ нейното име и васъ увѣщаваме да стоите върни на нейнитѣ свети начала. Съ тѣзи мисли ние отиваме, съ тѣхъ желаеме и васъ пакъ да намѣриме. Надѣждата ни е на Бога, и утѣшението ни е отъ него. Той да ни закриля, той да проводи своето Божественно утѣшение върху всички нась, като благоволи да излѣе на насъ милостъта си чрезъ избранникътъ си, кроткий нашъ самодѣржецъ Султанъ Абдулъ-Меджида, комуто всички молитствоваме отъ все сърдце дѣлги и щастливи години. Цариградъ, 29 априлий 1861. Макарополский Иларионъ, преждебивший Велешкий Авксентий<sup>“1”</sup>).

Това послание прие название завѣтъ и се напечата въ множество екземпляри. То се распрати на всекаждѣ въ провинцията, а въ Цариградъ се раздаде непосредствено на народътъ, когато той, нѣколко дни слѣдъ заминаването на народните архиастири, бѣше се стекълъ въ българската църква да празнува денътъ на светите славенски просвѣтители, Кирилла и Методия.

Заточението свърза Илариона и Авксентия съ всичкий Български народъ побѣжко отнапрежъ. Тѣ бѣхъ въ неговитѣ очи мѫченци за правото дѣло. Намѣсто да се раздоюятъ и распокъсатъ слѣдъ отдалеченьето на архиастириетъ си, нашитѣ единородци се още побѣче скрѣпихъ подъ знамето, което носехъ народнитѣ владици, и се зехъ съ още по голѣма енергия да търсятъ правдинитѣ, които имъ принадлежатъ, като па отдѣленъ народъ въ империята. „Фанариотитѣ“, думаше се въ словото, сказано отъ Т. Ст. Бурмовъ на 11 май, въ българската народна църква въ Цариградъ, помислихъ да ни разложатъ съ архиастириетъ ни, но тѣ ни още повече свързахъ съ тѣхъ. Тѣ ги отдалечихъ отъ насъ тѣлесно, но ни накарахъ съ това да не ги изваждаме никога изъ мислитѣ си и да имаме винаги образътъ имъ въ сърдцата си. Заточениитѣ наши свещенионачалници сѫ наѣй-вече сега съ насъ, и ние съ тѣхъ. Поб-напредъ, когато тѣ сѣдѣхъ тѣлесно по между насъ, и никой ги не буташе, ние малко осъщахме съюзътъ си съ

<sup>1)</sup> Гл. в. „България“, год. II, стр. 105.

тъхъ; но сега, сега не се минува минута да не се сmisлимъ за тъхъ и да ги не спомнимъ. И тъй, тъкъ съ сега по-вече съ настъ, околното по-преди. Настъ не може вече нищо да ни разлжчи отъ тъхъ, нито планини, нито морета, нито разстоянието, нито стихии. Ние сега ще продължимъ свещенната работа за освобождението ни отъ фанариотското робство и за подигването потъпканията Въра съ по-голъмо засилване, съ по-живява дъятелностъ. И нѣма съмнѣние, че съ търпѣнието и постоянството си, ние ще въстържествуваме надъ тѣзи притѣснения и гонения, които посрѣдътаме отъ беззаконията фанариоти. *Въ светотѣ ще бѫдете скърбни, казалъ Иисусъ Христосъ на Апостолитѣ, но дерзайте, защото азъ надвижъ на светотѣ.* Скърбни сме сега и ние, братие, че иш гонятъ Фанариотите, тѣзи нови Фарисеи и стари идолопоклонинци, но дерзайте, защото побѣдата ни е приготвена отъ самаго Иисуса Христа. Ние се боримъ съ истото зло, съ което се борилъ избавителътъ нашъ, Иисусъ Христосъ. Сегашнитъ фанариотски калугери съ едни нови Фарисеи, по-лоши отъ отколъшнитѣ. Разликата е, че ние не сме онѣзи безпомощни и слѣни Иудеи, посрѣдъ които древнитѣ Фарисеи лежели. Ние сме укрѣпени съ благодатъта Божия, която свелъ на земята Иисусъ Христосъ, и сме освѣтлени отъ Божественното учение, което той проповѣдалъ . . . . . Ако Фанариотите почитахъ светостъта на Християнската Въра, ако познавахъ Божествението именъ Основателъ, тѣ не щехъ толкова рѣшително да отблъсватъ справедливите искания, които заевихъ Българетѣ, подбуждани отъ ревностъ къмъ Вѣрата, отъ любовъ къмъ именъ имъ, и не щехъ да употребятъ гонения и заточения да потъччатъ онзи благочестивъ духъ, който ни въодушеви да поискаме отъ тѣхъ испълнението на заповѣдите Христови и нареддането църковнитѣ дѣла, съобразно съ висотата и чистотата на Христианството. *Сия вся сътворять, яко не познаша Отца, ни Мене.* Нека възблагодаримъ Господа Бога, братие, че падишло такова високо жребие на наший народъ, щото да стане той причина за очиственето злоупотребленията, които введохъ Фанариотите въ светата Църква Христова, и за възвръщането честта и славата, която принадлежи на светото име Христово. Нека се радваме за гоненията, които претърпѣхме отъ тѣхъ, ради светий подвигъ, който сме поднесли върху себе си, и нека

никакъ не се отчайваме за благополучното му довършване. Силата Божия се въ немощъ извършила . . . . Въ тъзи свети и чисти стремления, угодни на Господа, е нашата главна надежда. Отъ тъхъ вземаме ние всичката си сила да стоимъ сръдъкъ беззаконнитѣ калуери фанариотски. Тъ сж нашето общо утешение. Отъ тъхъ въдъхновенни, пашитѣ свети архиастри предпочетохъ страданието на заточението отъ спокойствието. Нека бдемъ увѣрени, че истата светостъ и чистота на нашитѣ стремления сж въренъ залогъ за сполучаването на наштѣ общи желания<sup>1)</sup>“.

Идеалътъ, който бъхъ си пачъртали нашитѣ единородци въ борбата съ Фанариотите и който така свѣтло се рисуваше предъ тъхъ всредъ затруднителнитѣ събития, бъше несравнено по-високъ и по-увлекателенъ за религиозното и духовно чувство, отколкото перспективата, която имъ предстоеше, ако послушехъ слугитѣ на пашството, и която бъше изневѣренъе, отстъпничество, скъсванье връзкитѣ на едноплемеността, на вѣковнитѣ предания и вражда противъ истинскитѣ благодѣтели и доброжелатели на България, и ново порабощенъе подъ една по-тежка духовна власть. Представителитѣ на първи естественно требаше да наддѣлъятъ надъ защитниците на втората. Така и станѫ, както ще видимъ въ слѣдната глава.

<sup>1)</sup> „Бъл. Книжици“, год. IV за май 1861, стр. 17, 18 и 19.

## ГЛАВА V.

Пристигането на представители въ Цариградъ отъ по-вечето български мъста презъ лѣтото на 1861. — Старанията имъ за изработване единъ меморандумъ за подкрѣпа на българскитѣ желания. — Официалното имъ представене предъ великия везиръ и неговътъ отрицателенъ отговоръ върху просбата имъ да се припознае отдѣлна иерархия за Българетѣ. — Необходимостта да се представи вмѣсто независима иерархии другъ проектъ за удовлетворение българскитѣ нужди и желания. — Съставенето на такъвзи проекти отъ осемъ предложения. — Важността на тия предложения и несъответствието имъ съ видовете на Портата. — Общественото мнѣніе помежду Гърците и отзивътъ на патриаршията за тѣхъ. — Настроенето на двѣтѣ страни за борба и тактиката на едната и на другата. — Чувствата на новоназначенитѣ отъ патриаршията Българе владици. — Рѣшението на нѣкои отъ тѣхъ да заминятъ за епархията си. — Отказътъ на населението на София да приеме новоназначенитѣ за Софийската епархия митрополитъ, Българинътъ Доротея, измущената, произлѣзла въ градътъ по поводъ на неговото опитване да занеме насилино катедрата си. — Распореждане отъ Портата да излѣзе Доротей изъ София и да се посели въ Одринъ. — Печатътъ, като средство за борбене помежду двѣтѣ страни. — Разслабването на унията съ избѣгването на дѣда Иосифа Соколски и съ завръщането на всичкото нейно духовенство въ православната Българска Църква. — Послането на Иосифа Соколски до бившата негова уннатска паства и възвънелото на бившитѣ уннатски свещенници къмъ всички Български народъ. — Новото слгобяване на Уннатската община и нейното безплодно опитване да привлече на своя страна едного отъ българскитѣ заточени владици. — Рѣшението на Портата да се състави комиссия отъ Българе и Гърци за разглеждане българскитѣ искания и за примирение двѣтѣ страни. — Бавността на съставенето на тая комиссия поради раздорътъ между патриархъ Иоакима и синодалнитѣ владици. — Изглеждането на този раздоръ. — Съставенето синодътъ на патриаршията и учреждението на смѣсенният при него съветъ по нови уставъ. — Ново прошение отъ страна на българскитѣ представители до Портата. — Заповѣдъ отъ министъръ на външнитѣ дѣла, всяка отъ двѣтѣ страни да означи имената на лицата, които ще ѝ представлятъ въ смѣсената комиссия. — Испълването на тая заповѣдъ и откриването на засѣданнята на комиссията. — Споразумѣнието помежду двѣтѣ страни относително първото отъ осемътѣ български предложения. — Безплодното имъ опитване за споразумѣніе относително второто и обращанието имъ къмъ министъръ на външнитѣ дѣла по този поводъ. — Разискването начинътъ за избранието на владиците въ очакване отзивътъ на правителството. — Засѣдание на комиссията подъ предсѣдателството на министъръ и неговото предложение да се земе, като основа за съставътъ на синодътъ, числото на населението. — Несилуката на опитрането за споразумѣніе помежду двѣтѣ страни върху началото на численността на населението и новото имъ обращение до министъръ. — Вторично засѣдание на комиссията подъ предсѣдателството на министъръ и неговото заявление, че, при неизвъзможността на доброволното споразумѣніе между странитѣ, рѣшението на въпросътъ остава върху правителството. — Протакането на работата поради нови събити въ патриаршията. — Паданието на патриархъ Иоаким и избрането новъ патриархъ. — Ново стъкливане на латинската пропаганда за дѣйствие помежду Българетѣ. — Пое-вението на унията въ Енидже — Вардаръ и въ Малко Търново. — Безус-

пълнотъта на новитѣ усилчни дѣйствия на пропагандата. — Поевенето на „Българската Пчела“ въ Браила и нейната посока. — Основанието на „Съвѣтникъ“ и неговата сѫдбина.

Осѫщественето искането на Българетѣ да се възстанови напрещната имъ независима иерархия въ лицето на народнитѣ имъ владици, Илариона и Авксентия, стана твърдѣ проблематично, когато тия владици се низложихъ презъ февруари 1861 година отъ единъ съборъ на гръцки патриарси и владици и презъ априлий на сѫщата година се проводихъ, по распореждането отъ Високата Порта, на заточение въ Мала Азия. Трудностите, които срѣтиха съ това въпросътъ за независимата българска иерархия, имаше да се развържатъ и изгладятъ отъ новитѣ представители, които требаше нас скоро да пристигнатъ въ Цариградъ отъ разнитѣ български окрѫжия. Презъ май 1861 година, тия представители хванахъ наистини да дохождатъ единъ слѣдъ другъ въ столицата на империята и въ крайъ на този мѣсецъ въ нея се намираха вече близу до тридесетъ души, упълномощени да представляватъ Българский народъ по църковно-народнитѣ му дѣла<sup>1)</sup>). Тѣ всичкитѣ имаха редовни пълномощия, кои отъ

<sup>1)</sup> „Бълг. Книж.“ год. IV. стр. 66 кн. III.

Ние цитуваме въ настоящий исторический очеркъ нѣкои отъ периодическиятѣ списания, които се издаваха презъ описаното въ него време, за да се даде видима историческа достовѣрностъ на рассказътъ. Но ние често допълняме съдѣржащите се въ тѣхъ извѣстия, споредъ собственнитѣ си въспоминания, а така и представиме фактите въ онан свѣтлина, въ която ги знаехъ по-свѣдѣющите люде отъ съвременниците. Събитията, излагани отъ гледна точка на съвременниците и на дѣйците на епохата, иматъ несравненно по-голяма обективностъ, отколкото когато се излагатъ отъ несъвременникъ по единитѣ писменни паметници на времето. Така бѣлежка за цитуваниетѣ списания се отнася особено до ония, които сѫ се намирали подъ нашата редакция, каквото „Българските Книжици“, „Съвѣтникъ“ и проч.

Понеже „Българските Книжици“ се често цитуватъ въ първата часть на периодътъ, който описваме въ настоящата глава, то считаме неизлишно да представимъ тук вкратце историята имъ.

„Българските Книжици“ бѣхъ издание на дружеството „Българска Книжница“, което се основа въ 1856 год. въ Цариградъ и се намираше подъ влиянието на Българската въ този градъ община. Тѣ се започнаха подъ редакцията на покойния Д. Мутьевъ и излѣзвахъ по една книжка въ лѣтѣ недѣли. По причина на болѣсть и на други затруднения, Мутьевъ се принуди да остави редакцията преди да се свърши годината. Книжките, 24 въ годината, требаше да дотъкни до крайъ на 1858 година Ив. Богоровъ, който бѣше поканенъ да помага на Мутевъ още преди да остави послѣдниятъ редакцията. За редакторъ презъ следната 1859 година общината пригласи Гаврила Крѣстевича, тогава членъ на тѣрговското въ Цариградъ сѫдилище, който доскака благополучно годината, но да продължава да редактира изданието и за напредъ се рѣшително отказа. Тогава за редакторъ на списанието се пригласихме ние. „Книжките“ се намираха погърь нашата редакция отъ януари 1860 до априлий 1862 година, и презъ една част отъ това време, а

цѣла епархия, кои отъ едно само окръжие, и представехъ ако не всичка цѣлокупна Бѣлгардия, то поне повечето нейни части. Истина, че нѣкои мѣста не испроводихъ нарочно людѣ

именно отъ май до ноемврий 1860 се издавахъ всяка недѣля, като политически вѣстникъ. Отъ ноемврий 1861 до юни 1862 тѣ требаваши да се издаватъ пакъ два пъти въ мѣсецъ, по заповѣдъ отъ цензурното началство, което бѣше забѣлежило на общината, че ти нѣма право да ги вади всяка недѣля като вѣстникъ, защото позволението е дадено да се издаватъ книжки (китапчиларъ) за четенѣе, въ двѣтѣ медѣли веднажъ, а не еженедѣленъ политически вѣстникъ.

По причина, че по голѣмата чусть отъ платата ни за редакцията презъ 1860 ни се бѣ дала съ прѣстъ записъ само и че съ такъвъ сѫщо записъ ни бѣ платило за една голѣма частъ отъ учителската ни служба прѣзъ двѣ го динъ и три мѣсесца (отъ ноемврий 1857 до февруари 1860) и Габровското училище, ние, съ цѣль да не се набиратъ въ рѣгистъ ни, вмѣсто пари, единъ само записи, бѣхме турили въ условието си за редактираньето на „Книжицитѣ“ презъ 1861 година съ тогавашнитѣ имъ настоятели, Ст. Брадински и Ат. Симовъ, че ще да дѣржимъ редакцията презъ тая година до като има вѣзможностъ да се заплаща отъ спомоществованията за трудътъ ни редовно всеки мѣсецъ, така што нито тѣ да се намѣрятъ въ неприятно положение спрямо настъ, нито ние да имаме главоболие въ случаѣ, че бихме работили на кредитъ, а гостъ не би се оказали пари за исплащанье условиеното ни вѣзниграждение. Реченнитѣ настоятели испълняваха това условие до януари 1862. За този мѣсецъ пари се не оказаха за редакторътъ, но ние работихме и презъ него, както и презъ слѣднитѣ, въ надежда, че негли се внесѣтъ отнѣгдѣ пари отъ спомоществувателитѣ на изданието. Тая надѣждѣ обаче не се испълни. Ние работихме цѣли два мѣсесеца, безъ да получимъ вѣзнигражденето си и безъ да знаемъ, че ли могатъ поне по-нататъкъ да се съберѣтъ пари, за да ни се наплати трудътъ, вслѣдствие на което ние се принудихме да обявимъ на настоятелитѣ, че понеже не испълняватъ задълженето си, ние ще оставимъ редакцията, нѣшо, което и сторихме въ началото на мартъ. Слѣдъ нѣколко дни обаче настоятелитѣ получаватъ отнѣгдѣ си пари, но вмѣсто да ни заплатятъ съ тѣхъ трудътъ за двата изминали мѣсесеца споредъ задълженето си и така да ни дадѣтъ вѣзможностъ да дѣржимъ и за напредъ редакцията на изданието до краѣтъ на годината на настоятелството имъ, които истпачше въ мѣсецъ май, тѣ отиват и се споразумѣватъ съ покойниятъ Сава Филаретовъ, тогава чиновникъ при русското въ Цариградъ посолство, да земе той редакцията на „Бѣлгарскитѣ Книжици“ за останалитѣ до краѣтъ на годината два мѣсесеца, като го увѣрили, че ние сме се вече рѣшилъ отказали отъ неї. Но рускиятъ чиновникъ не можеше да излѣзе като редакторъ на периодическото издание на общината, безъ да се подигне една връва помежду уннатитѣ Бѣлгаре срѣщу него и безъ да се навлече „бела“ върху самата община. Това неудобство се устрани съ съглашение помежду двѣтѣ страни, че Филаретовъ ще редактира Книжицитѣ подъ името на едно друго лице, а именно подъ името на Ивана Найденовъ, тогава учителъ при училището на бѣлгарската пърквава въ Цариградъ. Тази е причината, че „Книжицитѣ“ които ние редактирахме отъ началото на 1860 до мартъ на 1862, изтѣзоха за априли и май отъ тая послѣдната година подъ друга редакция, а не подъ нашата. Слѣдъ това „Бѣлгарскитѣ Книжици“ вече се не издаваха. Капиталътъ на книжнината, събаранъ отъ пожертвованіята на родолюбивите и заможнитѣ наши единородци, бѣше достаточенъ да обезпечи изданието имъ негли за всекога, но той се прѣсѫх въ „вересии“. По нерадѣніе на настоятелитѣ на изданието въ разнитъ градове, пари отъ спомоществованията влѣзвахъ тѣврдѣ бавно и малко, макаръ че „Книжицитѣ“ се печатаха и испрашахъ редовно по пощата. Недостигътъ на доходитѣ се покриваше съ готовитъ пари отъ капиталътъ, който, естествено, требаваше единъ денъ да се свѣрши и, по нѣманѣ пари, да се спре най-послѣ и изданието.

да ги представятъ, а опълномощихъ за това нѣкои отъ живущитѣ въ Цариградъ Българе, нѣщо, което освобождаваше тия мѣста отъ разноски, а въ сѫщо време удовлетворяваше честолюбието на нѣкои отъ цариградскитѣ Българе. Помѣжду измежду нарочно испратенитѣ отъ разнитѣ епархии и окрѣдия лица бѣхъ д-ръ Стоянъ Чомаковъ, представителъ на Пловдивската и Софийската епархии, П. Р. Славейковъ, представителъ на Врачанска и Севлиевската каза, Н. Михайловский, представителъ на Търновската каза, д-ръ Коста Павловъ, представителъ на Ловченската епархия, д-ръ Величко (Вичо) Пановъ, представителъ на Шуменската епархия, Иванъ Добровичъ или Добровский, представителъ на Сливенский каймакамълъкъ, Хаджи Господинъ Славовъ, представителъ на Старо-Загорската каза, архимандритъ Теодосий, игуменъ на Капински мънастиръ, Економъ попъ Петко и Геромонахъ Паҳомий, представители и тримата на Търновската епархия и Економъ попъ Христо, представителъ на Свищовската каза. Отъ живущитѣ въ Цариградъ Българе докторъ Зах. Струмский представляване Кюстендилската епархия, Щѣтко Узуновъ—Елрине, Хр. Караминковъ—Плевенската каза, Костантинъ Славчевичъ—Разградската каза. Самитѣ Цариградски Българе избрахъ за свои представители слѣднитѣ лица: Х. Тъпчилеща, Хажи Никола Минчооглу, Дим. Гешоглу, Евтимия Дебрели, Д. Хажи Несторовъ, Недѣлка Бѣркаловъ и Ив. Хажи Петровъ<sup>1)</sup>. Пълномощията на всички представи-

Отъ равносѣтката на настоятелството при спирањето изданието се оказа, че всички капиталъ на книжнината се заключава въ „вересии“ за спомоществованията, които останахъ неисплатени и до днес.

Като не можѣ да прибере паритѣ отъ спомоществователите на изданието си, Книжовната Община не можѣ и да заплати почетното сумитѣ, които дължеше за редактиране и печатането му. Единъ отъ печатарите, Александъ Екзархъ се опита да извади паритѣ си за печтането „Книжицитѣ“, нѣшо до 20 хиляди гроша, по сѫдебенъ редъ, но не сполучи, защото сѫдѣтъ, ако и да припозна право му, осъдената страна — общината нѣмаше нито пари въ кассата, нито други нѣкои имущества на лице. Книжовната Община и намъ останахъ дължана за списването „Книжицитѣ“ до четиридесетъ турски лири, които и до сега не ни се наплатихъ, както не ни се наплатихъ и дванадесетъ хиляди гроша отъ платата ни за учителската служба въ Габровското училище. Послѣдното хванѫ поне отпослѣ да претендува, че требало да ги прихваща за пособието, което ни се давало отъ Априловскитѣ паџи по времето на въспитанието ни, при всичко, че по условията, които е опредѣлилъ въ завѣщанието си покойниятъ Априловъ за даването на учащите се юноши пособия отъ неговитѣ сумми, не се изискваше да се прихващатъ непремѣнно тия пособия срѣчу заплатитѣ, които ще приематъ въспитаницитѣ за службата си подиръ завръщанието си въ отечеството.

<sup>1)</sup> Бѣлг. Книжици“ год. IV, стр. 111.

тели гласеха еднакво, а именно, че тъй се испращатъ въ столицата да ходатайствоватъ предъ Правителството на султанът да припознае за Българетъ една особенна, независима отъ патриархът и папата, иерархия. Вследствие на това тъй, следъ нѣколко съвѣщания помежду си относително задачата имъ и начинътъ за испълнението ѝ, едногласно признаяха, че не могатъ да молятъ за друго нѣщо Високата Порта освѣнъ да припознае тя българската иерархия за независима. Но тая молба требаше да се изложи мѣдро и да се подкрепи съ вски за сultanovото правителство доказателства, които да го накаратъ да ѹж приеме. Рѣши се прочее да се състави едно обстоятелно изложение на предметътъ, единъ *memorandumъ*, както се рече тогава, и да се подаде на сultanовите министри. Това бѣше и първата длъжностъ на новодошлиятъ представители, които бѣхъ ушъ избрани испомежду по-ученитъ, по-способнитъ и по-опитнитъ людѣ на България, за да въспълнятъ онова, което не можеха да направятъ старитъ чорбажии, които до тогава водеха дѣлото и на невѣжеството на които се отдаваше досегашният му неуспѣхъ. Новоизбраннитъ пратеници народни требование да покажатъ на дѣло вѣщината и способността си.

За да се състави потребният меморандумъ, требаше, естественно, единъ отъ по-ученитъ представители да начъртае първоначалният проектъ и да го представи, за обсѫждане, на всичкитъ други. Но оказа се, че на когото и да се посочеше като на по-приготвенъ за таквази работа, бѣрзаше да намѣри причина да се откаже отъ този трудъ. Когато, напримѣръ, се указа на сливенският представител Добровски, кото на човѣкъ, който отдавна нипа перо и се занимава съ обсѫждане разни въпроси въ печатътъ, той прибѣрза дори да заеви, че се билъ съгласилъ да вземе представителскитъ мандатъ отъ Сливенци съ условие, че не ще улови въ никой случай перото да напише нѣщо по въпросътъ, за който взема този мандатъ. Слѣдъ дѣлго препиранье по между него и другитъ представители, че той криво е разбрали мисията си, като се е условилъ да не хваща перо по нещо, и слѣдъ безплодно очакванье, дано нѣкой другъ отъ само себе си се обади, че се наема да напише меморандумътъ, принуди се, отъ срамъ, Д-ръ Стоянъ Чомаковъ да обеви, че той би го написалъ, но ще е принуденъ да прибѣгне за това до французский езикъ,

на който му било ушъ нò-сржки да изложи мислите си, от колкото на български езикъ. Нека биде и на французски езикъ, отговорихъ другитѣ представители, стига само да се напише веднажъ този меморандумъ. Все се прочее Д-ръ Чомаковъ да напише по французски меморандумътъ и нѣкога никога го донесе свършенъ въ събранието на представителитѣ. Послѣднитѣ требаше сега да се искашатъ, намиратъ ли го да оговаря впълно на цѣлта, за която е написанъ, но всичкитѣ не знаехъ французски, та че и ония, които знаехъ, не можехъ да расчетатъ написаното отъ Чомакова, защото почеркътъ на докторътъ и особено французский му почеркъ бѣше отъ наѣй-неразборчивитѣ. Станѫ нужда да се потърси вънъ отъ кръгътъ на представителитѣ лице, което да надвие на новата спѣнка, т. е. да расчете написаний отъ Чомакова меморандумъ и да го преведе на български, за да се разгледа въ събранието на представителитѣ. Такова лице се намѣри въ редакторътъ на Бѣлгарскитѣ Книжици, Т. Ст. Бурмовъ. Той расчете меморандумътъ и го предаде въ чистъ български преводъ на народнитѣ пратеници, и тѣ, слѣдъ обсѫжданье и разискванье предметътъ въ нѣколко засѣданія, слѣдъ разни измѣнения и допълнения на написаното отъ Чомакова, могъхъ наѣй-послѣ да установятъ една редакция, която да задоволява всичкитѣ. Новосъставенниятѣ по този начинъ български текстъ на меморандумътъ требаше да се преведе отново на французски езикъ, за да се предаде на министрите на Високата Порта и да се съобщи на всекждѣ другадѣ, гдѣто требва. Тая грижа се възложи пакъ на Чомакова.

Но додѣ да се напише първоначалниятѣ проектъ на меморандумътъ, додѣ да се расчете и преведе на български, додѣ да се обсѫди, исправи и допълни въ съборътъ на всичкитѣ представители, се измина доста време, и послѣднитѣ съ днесъ, съ утрѣ да се свѣрши той, че да вървятъ съ него при везирътъ, оставихъ да се измине доста време, безъ да се представятъ официално на Портата. Да се чака додѣ отново се преведе меморандумътъ на французски, че тогази да се евтиятъ предъ първий султановъ министръ, щеше да се изминатъ еще нѣкакъ недѣли, а пѣкъ вече се чувахъ думи и натяквания, че народнитѣ пратеници въ разстояние на нѣ-вече отъ единъ мѣсяцъ не само не сѫ направили каква годѣ

постъпка върху полза на работата, но не съжатъ и представили званично комуто требва и нито поне просто съжатъ предавили пълномощията си на Високата Порта. Отъ друга страна много отъ общините не бържатъ да задължатъ да плащатъ на представителите си съдържание за път-вече отъ два три месеца време. Намери се прочее за добре, представителите да не чакатъ преводът на меморандумът на французски, но да отидатъ да се евятъ предъ везирът и предъ министрът на външните държави. Това представене стана на 9 юни (1861). Везиръ върху това време бъше Мехмедъ Кабржали-паша, а министръ на външните държави, който по тогавашний редъ, завършваше и исповѣдането, бъше Аали-паша. На аудиенцията у великий везиръ, народните пратеници представиха на него свѣтлостъ пълномощията си съ едно късичко заявление, въ което се казваше, че всичките тия пълномощия гласятъ едно и сѫщото, а именно че пратениците съ натоварени да ходатайстватъ предъ султановото правителство да се припознае българската иерархия за независима и че тъ, по тая причина, молятъ първий „векилий“ на негово величество да съизволи да уважи това ходатайство. Кабржали-паша, човѣкъ съ лютъ и запалчивъ характеръ, като прочелъ това заявление, ме можътъ да направи спокойно бѣлежките си относително съдържанието му, но се развикалъ и раскрясалъ, като увираше въ очите на представителите заявленето, че тъ требва да извадятъ отъ главите си мисълъта за независима иерархия, защото такъвътъ нѣщо не е възможно да стане по много причини, помежду които била и тая, че ушъ договорите съ другите държави не допускали това. Везиръ разумѣвалъ очевидно трактатите на Портата съ Россия и е искалъ като да покаже на Българетъ, че сѫщата онай държава, която тъ съмѣтатъ за своя благодѣтелка и покровителка, е противна да имъ се припознае независима иерархия. Като се поупсокоилъ, първий султановъ министръ обеснилъ на българските представители, че тъ могътъ да искатъ отъ правителството на негово величество освѣнъ независима иерархия, всеко друго нѣщо, което мислятъ, че може да подобри положението на българското население въ църковно отношение. „Правителството е готово да ви изслуша внимателно и да вземе мѣрки за исполнение на желанията ви, добавиши той, но за независима иерархия дума вече да не продумвате“. Като видѣли,

че визирът имъ така сърдито и строго заповѣдалъ да не казватъ нито дума вече за независима иерархия, бѣдните български представители, на брой около тридесет души, се растреперали отъ страхъ, цалували смиренно скутътъ на султановътъ пълномощникъ (векиль) и си излѣзли, безъ да продуматъ нито една дума въ защита на справедливото искане на народътъ си. Като подошли въ себе си, тѣ отинли при Аали-паша, който, въ приствиоположность съ Кабрѣзли-паша, имаше мегки маниери, говореше кратко и тихо и искусно скриваше вътрешната си мисълъ. Аали-паша забѣлежилъ сѫщо, че правителството не ще може да се вземе да осъществи мисълъта на Българетъ за независима иерархия, но исказаъ бѣлежката си съ начинъ такъвъ, щото българските народни пратеници се значително успокоили, и нѣкога отъ тѣхъ се осмѣли даже да се пооплачватъ предъ него, че Мехмедъ-Кабрѣзли-паша ги злѣ смѣраль и изгълчалъ загдѣто искали въ заевленietо си желаньето на народътъ за независима иерархия. Аали-паша съ засмѣно лице отговарилъ на това, че визирътъ обича такожде Българетъ, но че той, по характерътъ си, говори всекога строго.

Както и да е, но да се говори тутакси пакъ на правителството за независима българска иерархия, слѣдъ като се произнесе така категорически великий визиръ противъ идеята за таквази иерархия и слѣдъ като подтвѣрди думитъ му и онзи турский държавенъ мажъ, който съ мегкостъта на характерътъ си и съ благосклонното преманье българските първенци и чорбажии бѣше наѣй-много спомогналъ да се зароди у Българетъ крѣнка надѣжда за нейното осъществене, не се виждаше отъ никого за благоразумно и цѣлесъобразно. Отъ друга страна, какъ да се изостави изведнажъ такава една пародна и патриотическа идея, която бѣше проникнала на всекждѣ между еднородците, въдошевяваше и крѣпеше въ едно цѣло всичкий народъ? Нейното изоставене, при интригитъ на агентитъ на папството, не бѣше и безонасно за пародната цѣлостъ. Послѣднитъ можехъ да се въсползоватъ отъ тая стѫпка и да докаратъ едно жалостно распокъжване на народътъ. Въ сѫщото време представителитъ навличехъ върху си подозрѣние и нарекание, че сѫ се предали, или че сѫ се оставили да ги излѣжатъ. Всекий отъ тѣхъ, желающъ да мине за горещъ и честенъ патриотъ, предпочиташе да се

покаже непреклоненъ равнител и поборникъ на идеята за независима иерархия. Тая идея бѣше станжла вече като отличителенъ знакъ на патриотитѣ, макаръ че съ неї се прикриваха много непатриотически и своекористни стремления. Тя се поддържаше отъ живущите въ Сърбия и Влахо-Мoldova патриоти Българе, които мислеха за движение противъ самото Турско правителство, понеже имъ се показваше като добро средство за политическо вълнене и дразнене народътъ. Тия Българе удреха на всеко отъ неї уклонение жигътъ на измѣничество и предателство. Агентитѣ на папството, като знаеха, че Българетѣ съ исканьето независима иерархия се намираха въ безисходенъ путь, бѣха въ въсхищение, че на мириаха помежду българските патриоти въ Сърбско и Влахо-Мoldовско такива усърдни съратници въ планътъ си за привличаньето Българский народъ въ католицизмътъ, и отъ своя страна, колкото се може по-вече, распаливаха огньтъ въ сѫщия смисълъ. Лица, които се осмѣльваха да кажатъ права дума за положението на работата, се посочваха на народната ненавист и мъщение, като предатели. Ние бѣхме написали въ „Бълг. Книжици“ една двѣ статии, за да пригответъ общественото мнѣние, че при една извѣстна, добре направена, наредба на църковното управление, можеше да се достигне сѫщото, което се имаше предъ видъ съ исканьето независима иерархия. Нѣкои отъ младите търговчета въ Балъ-кананъ счетоха тия статии за измѣна и отидоха да подбудятъ абишиитѣ и другите еснафи да дойдатъ да ни искатъ смѣтка за това отстъпване отъ народната идея. Въ избѣжание обеснения съ настъскано простонародие, ние се принудихме да отсѫтствуеме единъ денъ отъ жилището си и да търсимъ убѣжище въ сърбското агенство, гдѣто покойният Гарашанинъ, тогава извѣнреденъ пратеникъ на князъ Милоша, ни оказа търдѣ любезно гостеприемство.

Но да се завѣрятъ народните пратеници по мѣстата си, безъ да сѫ се опитали да направятъ нѣщо за доброто на народътъ, не бѣше такожде благоразумно. Правителството, което до сега се показваше благосклонно къмъ Българетѣ, можеше да погледне на тѣхъ съ криво око, ако те продължаваха да се оплакватъ отъ гръцката патриаршия, безъ да се съобразяватъ съ неговите указания относително начинътъ, съ който може да се даде удовлетворение на тѣхните оплак-

вания. То можеше и да помисли, че българското движение спрѣшъ гръцкото духовенство има наистиниц широка политическа цѣль, споредъ както му се подшушваше отъ гръцка и отъ други неприятелски страни, и това не щеше да има добри послѣдствия за българското дѣло. Както Българетѣ, така и Гърцитѣ, въ домогванията си едини противъ други, смѣтахъ единствено върху помощта на султановото правителство. На чъято страна се окажеше наклонно послѣдното, тя имаше и да спечели. Всичко това като взехъ въ внимание, представителите намислихъ да съставятъ и подаджатъ на Високата Порта единъ такъвъ проектъ, който, безъ да съдържи мисълъ за независима епархия, да обезпечва на съюзнически имъ почти всичкитѣ права на едно отдѣлно църковно-народно управление. Този проектъ се заключаваше въ слѣднитѣ осемь предложения, които се подадохъ, на 16 юлий (1861), на министрътъ на външнитѣ дѣла и на исповѣданіята:

„1) Българский вѣрноподданъ на славният оттомански престолъ народъ, понеже се счита по вѣроисповѣданietо си отъ паствата на Гръцкий патрикъ, моли да има право да участвува въ избиранietо му, споредъ многочисленността си.

„2) Членоветѣ на св. синодъ, който до сега се съставеше само отъ гръцки владици, безъ да има нито единъ Българинъ, да сѫ отсега нататакъ половината Българе и половината Гърци, които всички да се грижатъ, подъ предсѣдателството на патрикътъ, за работитѣ, които надлежатъ до Вѣрата ни.

„3) Българските владици, които ще да сѫ членове на синодътѣ, да съставятъ освѣнъ това наедно съ други още шестъ души, избрани помежду почетнитѣ Българе миляне, единъ смѣсенъ български съвѣтъ. Този съвѣтъ да разглежда всичкитѣ работи на Българский народъ, които не се касаятъ до вѣроисповѣданietо.

„4) На най-достойният отъ владиците, които ще се наимратъ въ смѣсенният български съвѣтъ, и на единъ милянинъ неговъ помощникъ, избранъ измежду най-почтенитѣ Българе, да се даде единъ пароденъ печатъ, за да иматъ тѣ право да извѣщаватъ и молятъ правителството за всяка една народна работа. Двамата тѣзи, владиката и милянинътъ, да се наимратъ винаги при българската църква въ Цариградъ.

„5) Патрикът да нѣма властъ да снема и замѣнѧ пръвий митрополитъ и мириаништъ помощникъ му. Сваленето и замѣняването имъ да се извѣриша отъ високото правителство, кога имъ се намѣри нѣкоя вина отъ реченният народенъ съвѣтъ.

„6) Когато ще се назначава за нѣкоя българска епархия владика, да се избиратъ двѣ духовни лица отъ епархиата и да се испроваждатъ въ Цариградъ. Което отъ тия двѣ лица се избере отъ средоточният народенъ български съвѣтъ, откато се представи на патрикътъ, да се ржкоположи за архиерей на епархиата, споредъ каноните на Вѣрата.

„7) Въ онѣзи епархии, гдѣто има Гърци и Българе размѣсенио, владиката да се избира отъ онзи народъ, който е по-многочисленъ въ епархиата, сирѣчъ той да е Грѣкъ, ако Гърцитъ сж по-много по нофузътъ, или Българинъ, ако бройтъ на Българетъ е по-голѣмъ. Владиката, който ще да е избранъ за размѣсена съ Българе и Гърци епархия, трябва да знае добре и двата язика, грѣцкий и българский. Никаква сиѣнка да не става отъ сега нататъкъ на жителите на едно село или на една махла да употребяватъ въ църквите и въ училищата матерният си езикъ.

„8) Откато се одобрятъ горѣзложенините точки, понеже на владиците и на другите духовни лица не ще подобава да събиратъ съ сила отъ царската рая и сиромашия, подъ име мирия, различни данъци, да се назначи, съ одобрение отъ високото правителство, на всекиго отъ тѣхъ една плата съобразна съ степента му.

„За да се увардятъ и испълнятъ всичките тия точки, да се дозволи да се съчини едно низамъ-наме, което да се прегледа и одобри отъ високото правителство<sup>1)</sup>!“

Представителите подадохѫ на Високата Порта горният проектъ съ оговорка, че тѣмъ е поръчено да искатъ независима иерархия, но че тѣ отстѫпватъ отъ смисълътъ на пълномоющията си и предлагатъ този проектъ, подчиняйки се на искането на Правителството, въ надѣжда, че негли и народътъ, който ги е испратилъ, ще намѣри, че той достаточнно обезпечава правдините му. Съ тая оговорка тѣ, отъ една страна се ограничахѫ срѣчу нареканията, които можеше да извика по-

<sup>1)</sup> Гл. „Българска Книжици“, год. IV. стр. 183.

стжпката имъ, а отъ друга запазвахъ правото на народътъ да се върне пакъ, въ случай че стане потребно, на исканьето независима иерархия.

Всеки може лесно да види, че съ осемътъ горни предложения, Българский народъ придобиваше нѣщо по-вече отъ колкото можеше да му даде една независима отъ патриархътъ иерархия. Българетъ, споредъ първото отъ тия предложения, имаше да участвоватъ въ избранието на патриархътъ „споредъ многочисленността си“, т. е. съразмѣрно съ числото си по отношение къмъ другитъ подчинени на Вселенский престолъ племена. Понеже тѣхното число е подголямо отъ съвъкупното число на всичкитъ тия племена, то очевидно е че вишегласието при изборътъ на патриархътъ, направенъ възъ основание на численността на населението, щеше да биде на тѣхна страна, и слѣдователно тѣ можехъ да избератъ за Вселенский патриархъ когото пожелаехъ отъ владиците, а слѣдователно и единого отъ българскитъ архиереи. Първото предложение, ще рече, твърдѣ явно обезпечаваше на Българетъ шансътъ да видятъ единъ денъ кормилото на Великата Църква въ рѣцѣтъ на единъ свой еднородецъ, нѣщо, което при занеманьето половината на синодалнитъ столове отъ Българе, споредъ както гласи второто предложение, означаваше, просто и чисто, обсебванье Вселенский престолъ отъ Българетъ. Независимо отъ това, споредъ третето, четвъртото и петото предложение, българскитъ владици, които ведно съ патриархътъ Българинъ щехъ така да държатъ въ рѣцѣтъ си сѫдбинитъ на Вселенский престолъ, имаше да съставяватъ съ шестъ души миране едно особено управление за народно-църковнитъ дѣла на Българетъ, на което духовният глава и помощникътъ му миранинъ щехъ да представляватъ предъ султанскитъ власти всичкийтъ Българский народъ и да се отнасятъ до тѣхъ формално за всяка една работа, касаща се до този народъ. Тия двама представители на отдѣлното отъ патриаршията българско църковно-народно управление се избиратъ и свалятъ само по искание на българский смѣсенъ съвѣтъ, безъ всяка намѣса отъ страна на патриархътъ и въ двата случая. Най-послѣ споредъ шестото и седмото предложение, Българе владици имаше да се назначатъ не само въ чисто-българскитъ епархии, но и въ ония отъ смѣсенитъ, въ които болшинството на населението се съставлява отъ Българе, т. е. въ всичка Тракия

и Македония. Очевидно е, че Гърците щеха сто пъти по-скоро да се съгласят да се припознае една отдељна независима перархия за Българето, отколкото да допустят редът, който бъше проектиран съ осемътъ горбозначени предложение и споредъ който Българето, като имаха всичките права и сгоди на едно отдељно църковно управление, превземаха върховътъ си и самиятъ Вселенски престолъ съ всичкото подчинено нему православно население въ Европейска и Азиатска Турция.

Но и при таквата очевидност, щомъ станаха известни осемътъ предложения, посрещъ Българето се подигнаха отъ разни страни хули и порицания противъ представителите, че, по действието на една чужда ръка, били продали правдините на народътъ и повредили интересите му. Независимо отъ кръговете, които стоеха подъ влиянието на агентите на папството, такива хули и натяквания идеаха също и отъ живущите въ Сърбия и Влахо-Молдова патриоти Българе и намираха нашироко отгласъ въ „Дунавски Лебедъ“, който по онова време се издаваше отъ Раковски въ Бълградъ<sup>1)</sup>. Благодарение, обаче на разесненията, които се даваха въ органътъ на Българската въ Цариградъ община, „Български Книжици“, които тогава служеха за органъ на представителите, а така и на довършето, което имаше народътъ къмъ послѣдните и другите пародии дѣйци въ Цариградъ, връвата, която се вдигна по поводъ на осемътъ предложения, минъ, безъ да произведе нѣкое особено действие, и пародното дѣло може невъзбранно да се насочи и поведе по линията, начертана въ тия предложения.

Отъ само себе си се разумѣваше, че новите български предложения, които обемаха нещо по-вече отколкото една съвършено независима перархия, не можеха да отговарятъ на въдовете и желанията на турските държавни маже, които бѣха си турили на умътъ да се въспolvовать отъ българското движение за разслабане Православната Църква, привилегиите на която по онова време бѣха имъ като трънъ въ очите, и за разпространение католицизма между най-многобойното отъ населението, които сгоеха въ нейната паства. Като заповѣдане на българските представители да не

<sup>1)</sup> Глед. 42 бр. на „Дунавски Лебедъ“ и Български Книжици, год. IV стр. 189, 249, 440.

продумватъ нито дума вече за независима иерархия, великий везиръ, Мехмедъ Къбръзли-паша е ималъ на умътъ си да нарока Българетъ да сторятъ едно отъ двѣтъ, или да пригърниятъ католицизмъ или, ако не, да се задоволятъ съ нѣкои незначителни реформи по църковно-народниятъ имъ битъ, на тъкмени не толкова за удовлетворението имъ, колкото за подкопаване привилегиите на православното духовенство. Че той е ималъ таквъзъ нѣщо на умътъ си, се доказа отъ проектътъ за реформи въ църковното управление, който нѣкои приближени нему сановници Турци и потурчени Поляци каквито Саджъ-паша (Чайковский) и проч. бѣхъ препоръчали на представителитѣ, като ушъ наѣ-сгоденъ за Българский народъ и приемливъ за Портата. Препоръката бѣше станала чрезъ Пловдивския представител, Чомакова. Послѣдниятъ бѣ взелъ, както поменжхме по-горѣ, на себе си грижата за превождането на чистъ французски езикъ меморандумътъ, който бѣ изработенъ отъ пратеницитѣ на народътъ. Като се намираше въ постоянно сношение съ реченнитѣ сановници и се съвѣтваше съ тѣхъ, съ цѣль да има поддържката имъ, Чомаковъ бѣ имъ показалъ такожде приготвението отъ представителите меморандумъ до Високата Порта. Сановницитѣ Поляци намѣрили, че този меморандумъ е дѣлъгъ и че, като такъвъ, не ще се прочете съ внимание отъ голѣмцитѣ. Тѣ предложили на българския представител да имъ го даде да го съкратятъ и преработятъ на чистъ французски езикъ. Чомаковъ се съгласилъ на това. Съ тѣхнитѣ старания меморандумътъ излѣзе, дѣйствително, съкратенъ и написанъ съ гладъкъ и чистъ французски езикъ, но не въ този духъ, въ който бѣхъ го съставили народните представители, и той дохождаше до заключение съвсѣмъ друго откаквото бѣше заключението на одобренниятъ отъ пратеницитѣ на народътъ меморандумъ. Него-вото заключение състоеше отъ слѣднитѣ два пункта: 1) да се унищожи свѣтската власть на духовенството, така щото владицитетѣ да иматъ да иситляватъ само духовнитѣ си обезianности, и 2) да се състави въ всяка епархия по единъ съвѣтъ за разглеждане и рѣшение дѣлата на бракосъчетане и бракоразводдане, защото тия дѣла, гледани и рѣшавани до сега недобросъвѣтно, били, заедно съ свѣтската власть на владицитетѣ, ушъ единствената причина на смущенията въ съвѣтства на христиенетѣ, на злоупотребенията и онеправданиятия.

Съставеният отъ приближените до везирътъ чиновници Поляци и Турци меморандумъ се отхвърли съ презрѣніе отъ всичкитѣ представители, които вместо него подадоха, както казахме по-горѣ, осемътѣ предложения. Тия предложения не бѣха по волята на Портата, но, веднажъ като ѝ се подадоха отъ името на всичкитѣ български представители, тя требаше да ги съобщи на патриархътъ, ако не за друго, то поне за свѣдение. Тя знаеше, че послѣдният нѣма да побѣрза да ги приеме, но съ тѣхъ нему се даваше да разбере, колко още трудности му предстоїтъ по български въпросъ и поради това колко голѣма нужда има той отъ покровителство по този въпросъ. Постниката на правителството дѣйствително озадачиша негово светѣйшество. Мастилото на сълтански фирмансъ, съ който се утвърдяваха недавните 15 устажки на Великата Щърква, като достаточни и удовлетворителни за българското население, не бѣше още пъзъхижло, а пжътъ ней се препращаха вече нови и твърдѣ неумѣрени искания отъ страна на Българетъ. Осемътѣ български предложения, както се виждаше и отъ отзивътъ на гръцкия печать, бѣха въ очитъ на всичкитѣ Гърци, нѣщо твърдѣ нелѣпо и безсмислено, за да можеше патриаршията да се рѣши да разисква, кои отъ тия предложения би могли да се приематъ и кои не. И дѣйствително патриархътъ незабавно отговори на Портата съ такриръ, че новите искания на Българетъ отнюдь не сѫ приемливи.<sup>1)</sup> Негово светѣйшество обеснилъ това и устро въ едно свиданье, което ималъ съ великпий везиръ на 2 августъ (1861) заедно съ Александрийски и Иерусалимски патриарси<sup>2)</sup>.

Отзовътъ на патриаршията върху осемътѣ предложения турци още по-вече на штрекъ Българетъ, които бѣха зели вече предъ очи, че борбата имъ съ Фенеръ може да се продължи още нѣколко годинъ, при всичко че Аали-паша, който въ крайть на юлий (1861) замѣсти Кабржали-паша въ голѣмото везирство, бѣше починалъ отново да ги залъгва съ обѣщания, че исканията имъ ще се удовлетворятъ. Поради това начинътъ, съ който Българетъ се бореша срѣщу Фенеръ, не се измѣни, слѣдъ като се съгласиха съ 8-те предложения да припознаятъ

<sup>1)</sup> „Бълг. книжици“, год. IV, стр. 193—194.

<sup>2)</sup> Еккападикъ и Еккломиатикъ єпо<sup>с</sup> Каудиѳонос. Ен Константиноуполис. 1867 стр. 198.

властьта на Вселенский патриархъ. Нашитѣ еднородци и подиръ това странеихъ отъ патриаршията, не приемахъ испращанинитѣ отъ неї владици, противехъ се на исплащањето опредѣленнитѣ въ тѣхна полза даждия и избѣгвахъ отъ всеко общение съ висшето гръцко духовенство. Тѣ се нареджахъ така, щото да могутъ да прекаратъ още години безъ владици. Свещенното миро, което се освещаваше и раздаваше отъ патриаршията и което можеше единъ денъ да се свѣрши, тѣ припазвахъ отъ намалене съ подбавене дървено масло, а дѣлата, които по-напредъ се рѣшавахъ отъ архиерейтѣ, каквото бракоразождане, а така и управлението на църквите се възлагахъ на съвѣти, съставени отъ духовни и мирски лица. Такива съвѣти малко по малко се учредихъ павсекѫдѣ, гдѣто нѣмаше никакво общение между архиерейтъ и паствата. Споредъ мисъльта на нашитѣ еднородци въ основа време, странението отъ гръцкото духовенство имаше да се продължава, докѣто се то склони на българскитѣ искания. Въ последният случай то очевидно доказваше, че е оставило заблужденията си и влязло въ правий путь, и Българетѣ, които бѣхъ се подигнали срѣщу него, като противъ еретическо, можехъ безъ противорѣчие на сами себеси, да стѫпятъ отново въ общение съ него<sup>1)</sup>). Отъ своя страна патриаршията гледаше да развали тая тактика на нашитѣ еднородци. Тя заповѣдваше на владицитѣ да се не мѣрдатъ отъ мѣстата си и да гледатъ съ всички средства да принуждаватъ Българетѣ да имъ се подчиняватъ и да припознаватъ архиерейските имъ права. Споредъ това и архиерейтѣ Българе, които назначи патриархъ Иоакимъ за нѣкоги отъ българските епархии, каквото Пловдивский Панаретъ, Шуменский Антимъ, Софийский Доротей, Кюстендилский Игнатий и Врачанский Паисий, требаше по-скоро да вървятъ въ епархиитѣ си. Но едни отъ тия владици, каквото Пловдивский и Шуменский, не толкова негли по родолюбие, колкото по пресмѣгване че не ще бѫдатъ приети отъ населението, ако се рѣшатъ да отидатъ тутакси въ епархиитѣ си, и че съ таквазъ постъшка само ще разстроиъ спокойствието си и ще навлекатъ върху си умразата на еднородците си, отлагахъ подъ разни предложи отирането въ мѣстата на назначението си, а другитѣ, каквото

<sup>1)</sup> Гл. „Български Книжици“, год. IV. Стр. 196, 182.

Софийский, Врачанский и Кюстендилский, се рѣшиха единъ слѣдъ други да отиджтъ въ епархиитѣ си. Послѣдниятѣ двама, ако и да се навикваха и се не приемаха отъ паствитѣ си, успѣхъ насилио да се засѣдятъ посрѣдъ тѣхъ, а Доротей Софийский бѣ принуденъ поради енергическото съ-противление, което посрѣдници отъ страна на населението на градътъ София, да напустне епархиата си.

Рѣшителността, съ която София се отказа да приеме испроводений отъ патриаршията владика, екиж на всекждѣ и показа, че движението противъ послѣдната е вече проникнало въ глубината на массата на народътъ. Софиянци бѣха извѣстили Доротея още като бѣше въ Цариградъ, че не ще го приематъ, но той, увѣренъ, че, кое съ поддържката на властъта, кое съ ласкателства и подкупи, ще успѣе да се наложи, тръгна за епархиата си и стигна невъзбранно въ Берковица, гдѣто се запре за нѣколко дни, докѣ сприготви партия въ София. Софиянци и тука го извѣстили, че не ще го приематъ, но той, осланящъ се на обѣщанието му отъ управителътъ поддържка и на малцина нѣкои чербажии, потеглилъ за столницата на епархиата. Като чули, че неугодниятъ тѣмъ владика вече тръгналъ изъ Берковица за градътъ имъ, Софиянци затварятъ митрополията, за да не може той да влѣзе въ неї. Но мютесарифнѣтъ, който настоявалъ да се приеме Доротей, заповѣдалъ да се отвори владический домъ. Като станжла извѣстна тази заповѣдь изъ градътъ, жителите се набрали около митрополията съ цѣль да не допусятъ да се отвори. Пащата се опиталъ отпърво да ги убѣди съ добро да се не противяватъ на распорежданятията му, но, като не сполучилъ, се принудилъ да употреби въоруженна сила, за да ги разпрѣсне. Ограждаванъ отъ войската срѣщу народната яростъ, Доротей влѣзълъ въ митрополията. Мнозина отъ жителите били арестувани по случай на това вълнене, което се продължило нѣколко дни. За да докажатъ, че подъ никой начинъ не ще се съгласятъ да припознаятъ испратений отъ гръцката патриаршия владика за свой архиастиръ, гражданиетѣ рѣшили да се затворятъ всички църкви и окрестни мънастыри, а свещениците и калугерите да се испокриятъ, така щото владиката да нѣма какъ да упражни духовната си властъ. Доротей отъ своя страна правилъ всичко, що му било възможно, за да побѣди упорството на Софийското население. Враждата

помежду пастирът и пасомитъ се продължи така седем мѣсеца, отъ юни до декемврий (1861). Въ послѣдний този мѣсецъ Доротей отрѣзалъ брадата и косата на нѣкой си попъ Тошо и наложилъ на главата му вмѣсто калимавка фесъ, защото този попъ не щелъ да земе отъ него благословение за да ногребе единъ неговъ роднинъ. Видѣтъ на опозореній така отъ ненавистній владика свещеникъ възмутилъ населението на градътъ, което завчасъ се натрупало около митрополията и можело на часътъ да раскъса безърамній натурникъ. Потребвало незабавно да се повика войска за да се предвари злото. Военната сила спасла пратенникътъ на Фенеръ отъ народната яростъ, но до двадесетъ души отъ населението били злѣ ранени отъ сълдатите, ако послѣднитѣ и да дѣйствовали само съ гѣрбътъ на сабитъ и прикладътъ на пушкитъ, за избѣгваніе на кръвопролитие, и една стѣна отъ оградата на митрополията била свалена. На другий денъ жителитѣ подали прошение на управителът да го молятъ да издѣйствова заповѣдъ отъ по-горното началство за отдалечението на Доротея отъ градътъ, като му заевили съ най-рѣшителенъ начинъ, че докѣ фенерский владика стои, помежду имъ, дюгенитъ на чаршията ще се дѣржатъ затворени. Управителът, който бѣ извѣстилъ по-горните власти за станжалото въ София, съобщилъ имъ и тая молба на нейнитѣ жители. Въ отвѣтъ той получилъ заповѣдъ да предложи на Доротея да излѣзе изъ София и да иде въ Одринъ<sup>1)</sup>.

Борбата между народътъ и владиците на Фенеръ, били тѣ отъ бѣлгарско или грѣцко происхождение, се проеви, подъ този или онзи начинъ, и въ други мѣста, каквото въ Кюстендилъ, Враца, Плевенъ, Търново, Нишъ и проч. Владиците намирахѫ тукъ-тамъ помежду чорбажиите защитници и съ тѣхното съдѣйствие се мѫчехѫ да разстройватъ тактиката, която бѣхѫ препоръчали на народътъ неговите родолюбиви водачи.

Едно отъ средствата, съ които бѣлгарските патриоти орудовахѫ противъ патриаршията въ това време, бѣше пакъ, както и по-напредъ, печатътъ. Съ печатътъ се подостри още отъ най-напредъ бѣлгарското население да се дигне противъ

<sup>1)</sup> „Бѣлгарски Книжици“, год. IV. стр. 86, 133—135, 154, 264, 266  
480—482.

патриаршията. Съ него се поддържаше и сега възбуденото противъ нещ негодование. Той оправдаваше предъ правителството и предъ общественното мнѣние дѣйствията на Българетъ противъ гръцката иерархия. Той поддържаше надѣждитъ на народътъ и той подшушваше средствата и начинътъ на борбата за съсипванье господарството на другоплеменното духовенство. Съ него нашитъ съотечественици се межехж да поддѣйствуватъ и върху умътъ на послѣдното, като му раскривахж справедливостта и законността на исканията си и му показвахж несъобразността на неговите дѣйствия и стремления съ основнитъ начала на християнската Вѣра. За да обѣрнатъ по спло вниманието на гръцката иерархия върху това, що пишехж за нещ, българскиятъ публицисти по нѣкога адрессувахж открити писма на името на нейниятъ първъ и главенъ представителъ, Вселенскиятъ патриархъ. Таково писмо подъ заглавие, „послание отъ истинно православнаго Христиенина до Цариградскиятъ патриархъ, нареченъ Вселенский“ се напечата напримѣръ въ „Български Книжици“ за августъ 1861 г. Въ това писмо твърдѣ остро се изобличаваше несъгласната съ духътъ на истинското и древне християнство посока на Великата Църква и нелѣпостта на нейнитъ домогателства.

Гръцката иерархия съзнаваше силата на печатътъ и гледаше да си послужи и тя съ него, но тѣй като нейното дѣло бѣше явно криво, а отъ друга страна „Цариградскиятъ Вѣстникъ“ (издаванъ отъ Александра Екзарха), който бѣше тя избрала да прокарва идентъ си помежду Българетъ и да парализира дѣйствията на враждебниятъ български печатъ, бѣше до немай кждѣ слабъ както въ отношение на мислитъ, така и въ отношение на изложението, тя нѣмаше никакъвъ успѣхъ. „Цариградскиятъ Вѣстникъ“, можеда се каже, още по-вече иж увреждаше, отколкото ползваше, като даваше съ своите слаби и несполучливи статии поводъ на другитъ органи отъ българскиятъ печатъ за язвителни нападки както върху самия му издателъ, така и върху патриаршията, на която той служеше. Патриаршията си служеше на широко такоже съ гръцкиятъ печатъ. Но послѣдниятъ по крайното пристрастие, съ което се отличаваше, далечъ отъ да располага Българетъ къмъ примирение съ Великата Църква, ги още повече раздражаваше противъ нещ.

Българетъ можехъ да се располагатъ за дълга борба противъ гръцката иерархия, съ блага надѣжда за успѣхъ, още и по тая причина, че провѣзгласената на 18 дек. 1860 уния, която всѣваше пагубна вражда и раздѣление помежду единъ и сѫщий народъ и чито представници и покровители всекояче се стараехъ да спѣнхтъ чисто народното движение, се злѣ посѣче въ самий си корень още отъ първата половина на мѣсецъ юни 1861. Архиепископътъ и апостолский намѣстникъ за Българетъ унияти, Иосифъ Соколский, побѣгъ на 6 юни отъ уннатската църква съ бератътъ, който бѣше полу-чили отъ султанътъ, и отиде въ Россия, а нѣколко дни слѣдъ това оставилъ унията и се завѣрнахъ въ Православието такоже и другите духовни лица, които стѣрчехъ на чело на Уннатската община, а именно архимандритъ Макарий Хилиндарский, икономъ хажи попъ Христо отъ Троянъ, попъ Димитъръ Гавриловъ отъ Балчикъ, попъ Тодоръ Тошковъ отъ Видинъ, попъ Григорий попъ Минковъ отъ Казанлѣкъ и иеродиаконъ Иосифъ (Тодоръ Икономовъ). Всичкитъ тия лица бѣхъ доста съвѣстни да раскажатъ всека врѣзка съ панството и да се вѣриятъ въ праотеческото си исповѣданіе, щомъ видѣхъ, че сѫ се излъгали въ предположеніята и надѣждитъ си. Те били мислили, че унията, както лъжехъ агентъ на пропагандата, не е друго освѣнъ припознаванѣе на папата за върховенъ началикъ на Църквата безъ всеко отъ негова страна намѣсванѣе въ църковно-общинскитѣ дѣла на народътъ и че, като съ таквазъ приста и безъздѣржателна ушъ формалностъ се отварели широки врати за въздигането на българската иерархия и за събираньето на всички Български народъ подъ нейната сънка, постѣжката имъ ще се подражае на всекждѣ въ България. Но сѫщната на работата не се забави да се лѣсне предъ очите имъ. Първо и първо, унията не посрѣщихъ съчувствие въ народътъ. Нито една епархия, нито едно даже окръжение не се помами да се присъедини до новоучрежденната Българо-уннатска община и да се тури подъ властта на архиепископътъ и апостолский намѣстникъ за Българо-уннатитъ. Въ сѫщото време изъ народнѣ православенъ станъ се не-престанно сипехъ укори върху духовнитѣ и свѣтски водачи на унията, като върху измѣнници и предатели, а иакъ католическото духовенство гледаше все повече и повече да си подчини съвѣршенно новата уннатска община и да ѝ тури пе-

чатътъ на католицизъмътъ. „Отъ покровителъ, Хассунъ (Армено-католически патриархъ), разказва въ исповѣдъта си единъ отъ тогавашните идо-видни членове на Българо-униятската община, бъше станжълъ членъ распоредителъ на униятските дѣла. Всичко се вършеше по единъ пътъ, начъртанъ отъ него и отъ Боре, началникътъ на Лазариститъ въ Цариградъ. Всичко ставаше не тѣй, както се виждаше за нужно въ събранието на униятската община, а както бъше натъкмено отнапредъ. Събранието требаше само да одобрява натъкменното. Не стига това, на събранието требаше да тежи непосредствено и властъта на пропагандата. Нѣколко Поляци, особено единъ докторъ съ чървена брада, на когото името съмъ забравилъ, не преставахъ да посъщаватъ униятската църква и да ѝ даватъ съвѣти за пристъпването на напредъ, сирѣчъ къмъ католичеството. Това сѫщото правехъ и Лазариститъ отъ Санъ-Бенедето (католически мънастиръ въ Цариградъ). Тъ не преставахъ да твърдялъ на духовнитъ ни, че разликата между унияти и католици требва да се махне и че католическите попове требва да дохаждатъ въ униятската църква, а униятските да ходятъ въ Санъ-Бенедето да служатъ. Единъ денъ, на *fête-Dieu*, станахъ даже гюрютъ за това. Лазариститъ налягахъ да идже и униятските попове на служба и на литания въ Санъ-Бенедето, а тѣзи послѣднитъ като не щехъ, породихъ се доста горчиви забѣлежки отъ едната и другата страна. На тѣзи фактове приложихъ се и други, които още по-вече разбудихъ съмиѳнията на униятите за полезността на пътътъ, който сѫ уловили. Нѣколко славенски католически свещеници, съ Гагарина на чело, дойдохъ да предлагатъ услугите си на униятската църква и да искатъ да останжътъ привременно свещеници при неї. Предложението имъ се отхвърли, но самото му поевяванье показаше, кждѣ клонять намѣренията на пропагандата. Едвамъ се загубихъ тия попове, ето ви нови опитвания отъ страна на пропагандата и на ревностнитъ католици. Отъ Австрия се испроводихъ славенски книги за вѣсточното Богослужение съ католически измѣнения. Въ символътъ на Вѣрата стоеше: *отъ Отца и Сына исходѧщао.* Около, сѫщото време Лазариститъ предложихъ на II. да се запише въ тѣхниятъ ордѣнъ и да иде въ Парижъ да чира кува нѣколко време.“<sup>1)</sup>

<sup>1)</sup> Глед „Читалище“ година II, брои 42, стр. 599 и 600.

Униятитъ видѣхъ, ще рече, съ очитъ си, че предпазванията, които имъ се правехъ отъ страна на чисто народнитѣ дѣйци относително стремленията и намѣренията на католическата пропаганда си имали мястото. При това незавидно състояние на униятската община, бѣше твърдѣ естествено да се поеви расказание въ добросъвестнитѣ и благонамѣренитѣ нейни членове. Незлобивий и простодушний старецъ Иосифъ Соколский требваше първъ отъ всички да испита биенѣ на съвѣстта. Слѣдъ утихването на шумътъ, произведенъ отъ драмата, на която бѣше геройтъ, той естествено требваше често да прекарва презъ умътъ си всичкитѣ нейни дѣйствия. Като пресмѣтваше при общото настроение, което обзе униятското духовенство, какъ лесно напата го произведе на степеньта архиепископъ и апостоличкий намѣстникъ, него, рогачъ отъ планината, както самъ той се наричаше, и като чуваше, този онзи да му казватъ още въ очитъ, че станжалъ сълѣпо оржdie въ рѫцѣтѣ на латинската пропаганда, въ вредъ на народността си, че на стари години отстъпилъ, за срамъ, отъ Вѣрата на башитѣ си и нарушилъ дѣлговременнитѣ свои монашески правила и обѣти, тѣй като, между другото єлъ и благо въ Римъ презъ Великитѣ Пости, той дойде въ живо расказание и пожела да се върне въ Православната Църква. Така като бѣше настроенъ, той съ радостъ посрѣдни мисъльта, която му се внуши, да остави униятската община и да замине за Россия. Заслугата да се внуши на дѣда Иосифа тая мисъль, принадлежи на П. Р. Славейковъ, който бѣше, както видѣхме по-горѣ, единъ отъ народнитѣ представители, дошли въ 1861 отъ провинцията въ Цариградъ. Славейкова бѣше подбудило да отвлече старецъ отъ униятската община русското посланство, чрезъ Н. Геровъ, руский вицеконсулъ въ Пловдивъ, който тогава се намираше въ Цариградъ. Славейковъ се изпознаваше съ дѣда Иосифа отколѣ, и това обстоятелство улесняваше задачата, която му бѣ възлажена. Да отиде въ едновѣрна и едноцелеменна Россия, да види нейнитѣ светини и да събере милостиня отъ нейнитѣ голѣмци за неговътъ Габровски мънастиръ е било едно отъ пламеннитѣ желания на старецъ Соколский презъ много години наредъ. Сега това желание, за есѫщество на тона, което той се бѣ толкова пъти безплодно опитвалъ; имаше да се испълни, прѣдна блѣскава обстановка. Той имаше да отиде въ Россия, не като простъ лгунецъ, а

като владика, и владика-ревнител на Православието. Поради това споразумението между него и Славейкова, кога и какъ требва да се тури въ действие планът за отижтуваньето му безъ да усъти нѣкой отъ агентитѣ на пропагандата, се установи лесно и въ късно време. Но това предварително споразумѣнѣе, Славейковъ дохажда на 6 юни за ранната, твърдѣ рано, на униятската архиепископия, гдѣто го чакалъ приготвенъ за пътуванье старецъ Соколский, и оттамъ тръгватъ двамата наедно за руский пароходъ, който щеше да върви този денъ за Одесса. Догдѣ да разумѣйтъ агентитѣ на пропагандата, гдѣ е отишълъ Българо-униятскій архиепископъ, пароходътъ заминѣ съ него за Одесса. Старецъ пристигна благополучно въ пристанището на този градъ, гдѣто се посрѣдникъ съ подобаещата почестъ отъ нашитѣ единородци. Слѣдъ малко той заминѣ за Киевъ, гдѣто му бѣ назначено мѣстопребиваньето, и отъ тамъ се не върня вече никога въ България.

Ненадѣйното побѣгванье на Българо-униятскій архиепископъ въ Россия, като молния порази агентитѣ на пропагандата. Но станжалото се не връщаше. Глъчкитѣ и псувнитѣ, съ които тѣ осипахъ по този случай Россия, като ѝ с считахъ за виновница на тежкий ударъ, който имъ нанесе постъпката на старецъ Иосифъ Соколский, не можехъ да имъ принесжтъ никаква ползатолкотъ повече, че бившгъ апостолический намѣстникъ за Българо-униятитѣ, съ послание до напренята си малобройна паства, подробно изложи причинитѣ, които сѫ го накарали да се отхвърли отъ католицизмътъ и да се повърне пакъ въ Православието. Ето въ какви думи той обясняваше въ това послание постъпката си:

„Притѣсненията, които нашътъ Български народъ търпеше отъ фанариотскитѣ владици, бѣхъ достигнали до най-голѣма степень и карахъ всекий Българинъ да помисли какъ да се отстрани това голѣмо за насъ зло. Напищацкитѣ калугери се обѣщавахъ да ни даджтъ средства за това и ни сочехъ една добра бѫдженѣсть. Като постигахме злото положение на народътъ си и онова униженно състояние, въ което го постарихъ Фанариотитѣ, ние се рѣшихме да се съгласимъ съ напищацкитѣ калугери, а най-вече защото тѣ, като не щехъ отъ настъ никаква жертва, т. е. като не ни принуждавахъ да направимъ ни най-малко измѣнение въ вѣрванията, обредитѣ и обичаитѣ на нашето вѣроисповѣданіе, давахъ ни

надежда, че въ скоро време ще се освободимъ отъ Фенерската патриаршия и ще получимъ народната си независима иерархия, ако само се съгласимъ да почитаме папата за покровител на нашето българско духовенство. Това тѣхно желание като нѣмаше нѣкоя важност, ние се съгласихме. Съгласихме се, и нашата постъпка бѣше благородна, защото и не имахме предъ очи народното добро, общата полза. Но уви! надеждата, която ни давахъ папищацкитѣ калугери, се обѣрнѣ въ горка безнадежност. Нашата цѣль, нашите стремления и желания се разсипахъ въ прахъ. Папищацкитѣ калугери криели, подъ своятѣ, по видимому, добри обѣщания, друга цѣль, и тази тѣхна цѣль била да погубятъ настъ, бѣдните Българи, да ни грабнатъ отъ назвата на нашата Православна Вѣра и да ни хвърлятъ въ ироиастьта, която тѣй искусно приготвили, т. е. да ни предаджатъ въ желѣзнитѣ рѣци на жестокий папа, отъ когото никога нѣмаше да се освободимъ. Ние горко оплакваме сега нашето заблуждение, раскайваме се и се отричаме отъ униятия, т. е. отъ папата и отъ всичкитѣ негови привърженци. Съвѣтваме и въсъ, възлюбленни наши чада, които сте станали, подобно намъ, жъртва на коварнитѣ езуитски обѣщания, да се откажете отъ униятия и отъ всичко, що е папищацко. Откажете се, чада наши, докдѣ е още рано, докдѣ има време и докдѣ езуитите не сѫ ви стиснѣли въ желѣзнитѣ си рѣци. Не се лъжете отъ името унија и не вървайте ония, които казватъ, че въ унијата ще намѣрите спасение отъ фенерскитѣ угнетения. Нашето спасение отъ Фанариотитѣ е въ нашата твърдост и рѣшимост, а унијата не е инициално друго освѣнѣ примка, въ която езуитите се стараютъ да ни изманиятъ съ измама. Това го казваме, защото сме го испитали на себе си и сами сме били въ тази примка. Надѣваме се, възлюбленни чада, че вие ще чуете отеческий ни гласъ, ще чуете нашето увѣщание и ще послѣдовате примѣръти и, съ което ще заслужите нова любовь и ново уважение отъ другитѣ наши братия Българи, които бѣхъ тѣй щастливи, че не се изманихъ отъ езуитскитѣ коварни обѣщания. Общото наше желание е да си добиемъ народна независима иерархия. До сега другитѣ наши братя постоянноставахъ въ желанието си. Нека се съединимъ и и не съ тѣхъ и нека се надѣваме, че милостивий нашъ царь султанъ Абдулъ Меджидъ,

(комуто Богъ да подари дълги дни) като се увърди въ законността на българския желания, ще ги удовлетвори“.

Да бъше единъ само старецъ Иосифъ Соколски оставилъ униатъ, можеше да се каже, че агентитетъ на иронаганата се излъгали, като препоръчали на папата да ръкоположи за Българский архиепископъ единъ човекъ прости и непостояненъ, който се лъже и склана, като дъсте, на която страна го помамятъ; но заедно съ него се оттеглихъ отъ униатската църква и се завърнахъ въ Православието, освѣнъ диаконъ Рафаилъ, всичкиятъ духовни лица, които стоехъ на нейното чело, като засвидѣтелствовахъ тържественно раскаянието си въ едно особено послание до всичките си съотечественици, съ което раскривахъ отъ собственъ опитъ стремлениета на католическото духовенство и предизвавахъ народътъ си отъ униатъ, като отъ опасна примка.

„Твърдѣ познато е на всекиго, казвахъ тѣ въ посланието си, че отъ двѣ годинѣ насамъ се е гласно запроповѣдала помежду нашътъ бѣденъ народъ унија съ Римската Църква или католицизъмъ (папищащество), като нѣщо единствено спасително за него. Много се до сега хортувѣ срѣщу тая унија и много се тя похвали отъ друга страна. Ние, братия Българе, поради горещото си желание, което имахме да се освободи Българский народъ отъ фанариотския яремъ, имахме слабостта да приемемъ унијата и да ѝ туримъ начало помежду Българетъ. Отъ 18 декември на 1860 до сегашний мѣсецъ — въ разстояние на шестъ мѣсесца — ние бѣхме първите нейни дѣятели, ние представехме Българетъ, ние подписахме актовете за съединението съ папищащите, ние свещеноначалството надъ униатите. Отъ насъ нищо скришно нѣмаше, никой съвѣтъ безъ насъ не ставаше. Ние испитахме и видѣхме всичко. Послушайте на сега, братя, да ви кажемъ, какво нѣщо е унија и каква нагуба ще да е тя за Българетъ, ако би тѣ да ѝ приематъ. Вѣстникъ „България“, истински органъ на папищащите, двѣ годинѣ блядослови, че унијата съ Римската Църква оставя непокътнати нашите религиозни вѣрвания и основава Църквата и народната независимост на Българетъ. Измама! Измама! любезни съотечественици, езупитска умразна измама! Нѣкои отъ наши гѣ съотечественици пишехъ и доказавахъ срѣчу този вѣстникъ, че папищащиятъ калуери малко по малко ще измѣнятъ вѣрванията на онѣзи,

които се съединяватъ съ тъхъ, ще ги направятъ пълни католици и ще ги подчинятъ съвършено подъ папата и подъ неговите агенти, въ разстояние на петдесетъ годинъ. Но не! тѣ били твърдѣ умбрени. Това, което тѣ казвахъ, че ще стане за петдесетъ годинъ, стана за шестъ мѣсеца. Още се не присъединилъ никой градъ, никоя епархия къмъ католическата Църква, агентитетъ на папата хванахъ да се мячатъ да ни измѣнятъ религиозните вѣрвания. Тѣ въ очите хванахъ да ни хортуватъ, че ние криво вѣрваме и че трябва да държимъ онова вѣроучение, което и тѣ. Щомъ се отвори училище при униатската църква, тѣ поискахъ да введятъ въ него папищацки катихизисъ. Дважъ трийдееке ни пудихъ да приемемъ въ църквата папищацки книги. Голѣми усилия се употребихъ отъ настъ, за да въспремъ това, и едвамъ успѣхме, като имъ представихме, че никой другъ нѣма да ни послѣдва. На учениците, които сѫ въ училището имъ на Бейолу, тѣ не позволихъ да се исповѣдватъ и причащаватъ въ униатската църква, колкото и да ги молихме за това, но ги исповѣдвахъ и причащавахъ тѣ самички, съвършено по папищацки, като ги накарахъ дору и съ шипа да се кръстятъ. Когато измамихъ и заведохъ дѣда Иосифа въ Римъ, предъ настъ рекохъ че ще го водятъ въ Бейрутъ да го ржкоположатъ тамъ униатски епископъ. Въ Римъ като го завели, накарали го, казваше съ сълзи на очите си самъ дѣдо Иосифъ, да служи съ папата не по наша Литургия, но по друга, която му приготвили, и да чете „Вѣрую“ съ прибавлението „и отъ Сына“. Това имъ не стигало, но искали да му обрѣснатъ и главата. Насилъ могълъ нещастний старецъ да се измоли да не правятъ надъ старините му това безчестие. Като видѣхъ, че ние не се съгласяме съ тѣхните мисли, агентитетъ на папата съ лукавство гледахъ да се съгласимъ да приемемъ въ община си двама езуити, които бѣхъ изучили добрѣ български езикъ, и послѣ да имъ дадемъ рекмендателни писма, за да идять да проповѣдватъ по Българско униат. Колкото за свободата, която имахме да извръшиваме наредитъ си и да управляемъ малката си униатска община, достаточното да речемъ само, че нищо не можеше да стане безъ волята на Арmeno-католически патриархъ Хассуна и на папский намѣстникъ Брюони, ако и да бѣше нареченъ свещенионачалиникъ на униатитъ единъ отъ настъ, отпърво

архимандритъ Макарий, а послѣ дѣдо Иосифъ. Което тѣ заповѣдвахъ, това требаше да стане. Ако нѣкой искаше друго, него го напразехъ. И кой можели пѣши да направи не по тѣхната воля, когато тѣ дѣйствовахъ чрезъ французски посланикъ? Тѣ нарочно избрахъ дѣда Иосифа за архиепископъ, защото мислехъ, че като человѣкъ прости, той ще може да се върти лесно, като едно орждие. Още, споредъ каквото тѣ приказвахъ, никой не може да стане епископъ, докѣ се не земе отъ папата дозволение въ Римъ. Отъ всичко това ние се съвѣршенно увѣрихме, че папищашиятѣ искатъ да ни турятъ въ робство, по-тежко отъ онова, въ което сѫши държели до сега Фанариотитѣ. Ние видѣхме, че нашето искрено желание да се освободимъ отъ фанариотското иго чрезъ униятия ще ни тури подъ друго, по-лошо, и ще измѣни религиознитѣ ни вѣрвания, и рѣшихме да се оттеглимъ отъ униятската църква, ако и да има единъ отъ насъ, а именно архимандритъ Макарий, да зема отъ нещо 20 хиляди гроша. Намъ ни бѣше тежко да ни бори съвѣстта и да мислимъ, че ще ни проглиня потомството. Дѣдо Иосифъ побѣгна отъ едно чисто раскаяние и твърдо убѣждение, че езуитската пропаганда е съ зло намѣренie, споредъ както и свидѣтелствова неговото писмо, което той обрѣща къмъ всичките наши съотечественици. Сега папищашиятѣ го хулятъ разнообразно, че билъ безчестенъ человѣкъ, че имъ зелъ паритѣ и проч. Ние знаемъ, че той оставилъ въ рѫцѣта на Жайкова за униятската църква негови си пари до 30 хиляди гроша, които не може да си земе, и че, когато той липса, униятската църква бѣше въ най-голѣма скудностъ откъмъ пари. Папищашиятѣ, като видѣхъ, че униятия не върви, спрѣхъ да даватъ пари, и самъ вѣсти „България“, който толкова лъже, бѣше спрѣнъ, защото Щанковъ не щеше да го издава за по-малко отъ петъ хиляди гроша въ мѣсецъ. Боре даваше само двѣ, като осъщаше негли, че и тѣ сѫ нафиile. Този вѣстникъ носи името Щанковъ или Ваклидовъ, а се списва отъ папищашиските калугери, и главниятъ редакторъ е калугерътъ Аверианъ. Той, почина пакъ да се издава, защото Хассунъ се обѣща да дава, наедно съ Полицитѣ, по 3000 гроша въ мѣсецъ, освѣнъ двѣтѣ хиляди на Боре. Не се лъжете, братия Българе, ние познахме всичко и се завѣрихме въ назвата на Православната Църква, защото имахме искрено желание да помогнемъ на

народътъ си, а не да го загубимъ. Бъдете увърени, че езутските ордия, Драганъ Щанковъ, Георги Мирковичъ, Христо Ваклидовъ, Манолъ Ивановъ и Жейковъ вършатъ работа на папищащите само и само за пари. Тък съ хора низки и безбожни. Тък само сега оставатъ при папищащите, за да ковжтъ синжири за милити им народецъ. Но напразно. На Промисла Божий било угодно да им избави отъ ново робство. Той допусти да приематъ и ѝкои чистосърдечни Българе униятията, колкото да им познаятъ, за да се предопази по-лесно всички им народъ отъ капанътъ, който тя бѣ турила. Ние му въздаваме благодарение отъ всичкото им сърдце, че благоволи да тури помежду тия чистосърдечни Българе и настъ недостойните<sup>1)</sup>“.

Посланието има дата 16 юни 1861 год. и носи следните подписи: Бивши привременен свещенно-началникъ на униятската община архимандритъ Макарай, Икономъ Х. попъ Христо отъ Троянъ, попъ Димитрий Гавrilовъ отъ Балчикъ, попъ Тодоръ Тошковъ отъ Видинъ, даскалъ Тодоръ Икономовъ (перодиаконъ Иосифъ) и попъ Григорий попъ Минковъ отъ Казанлъкъ.

Слѣдъ това оттеглеванье на духовенството, униятската община въ Цариградъ, ако и да се не растуря съвършено, се считаше като осъдена на смъртъ и не вдъхваше вече никому страхъ. Въ нея останахъ побежето людъ, които бѣхъ се отколѣ свързали съ агентитетъ на папството и бѣхъ твърдѣ далеко отишли по службата си на пропагандата, та се срамувахъ да преминятъ изведнажъ въ православниятъ станъ, или намирахъ своето препитание въ новосъставениата религиозна община, та бѣхъ се зарекли да не се покорятъ на силата на вешитѣ.

За да може да съществува, униятската община трябвало да побърза да се снабди съ свещеници. Но да се намѣрятъ тутаки български православни свещеници, които да приематъ униятията, слѣдъ като бившето униятско духовенство така громко се отказа отъ нея и я похули вовсеуслищание, бѣше немислимо. Поради това водачите на общината рѣшихъ да търсятъ лица за свещеници помежду нейните наѣ-вѣрни членове. За тяхъ се намѣриха диаконъ Рафаилъ Д. Поповъ, който, като остана по лични съображения въ униятската църква, надраго

<sup>1)</sup> Гл. „Бъл. книжици“, год. IV, стр. 89—92.

сърце прие да бъде ръкоположенъ за нейнъ свещеникъ, и нѣкой си Ив. Ваклидовъ, който имаше отколѣни свръзки съ папишискитѣ калугери въ Цариградъ и не памираше за себе си нѣкое подобро поприще вънъ отъ унията. И двамата бидоха ръкоположени, по нѣманъ наблизу нѣкой униятски епископъ, отъ католочски въ Цариградъ архиепископъ, Брюнони. Ударътъ, нанесенъ така на унията въ главниятъ центръ, требаше, безъ съмнѣние, да се отзове и въ ония малко мѣстности по провинцията, гдѣто тя бѣше се загнѣздила, яли вече й се виеше гнѣздо.

Като бихтехъ умѣтъ си, какво да сторятъ за да поправятъ работата си, агентите на пропагандата помислихъ, че народнитѣ български владици, които вече сѣдѣха четири мѣсека въ заточение, ще да сѫ се утѣшили и отчали, като сѫ видѣли, че нито е близу разрѣшеннето на въпросътъ, за който тѣ се заточихъ, нито пъкъ се прави нѣщо за възвръщанието имъ отъ заточение, ако и да бѣ рекло правителството, че тѣ се отдалечаватъ само за два-три мѣсека, и по тая причина би се пегли съгласили въ отчаянието си да припознаятъ папата и да излѣзятъ отъ неприятното положение, въ което се намѣрваха, ако се подбутнѣха отъ страна и се приканеха отново. Рафаилъ Д. Поповъ, който насъкоро слѣдъ ръкоположението си за свещеникъ на униятската община зе названието на ненинъ началникъ, безъ да му се даде обаче сultанский бератъ, бѣше отблизо познатъ на преосвещенниятъ Авксентия, при когото бѣше сѣдѣлъ нѣколко годинъ диаконъ-прислужникъ. Въ съвѣтъ на агентите на пропагандата и на водачите на униятската община се намѣри прочее благословно да се обѣрне той до напрещниятъ си старецъ съ едно нѣжно писмо, съ което да се опита да го склони да припознае папата. Писмото се състави, подписа и испроводи по назначението си. Въ него бѣха употребени всичките спосobi на убѣждение, които можеха да поколебаятъ духътъ на единъ невиненъ и онеправданъ отъ патриаршията български архиерей. „Не се мѫж да ви доказвамъ, старче, думаше Рафаилъ въ това писмо, че независима (иерархия) и представителите си отидоха. Остава сега напълно подчинение подъ разбойническото съборище фенерско съ 15-тѣ имъ убийствени точки, вамъ познати. Кажете ми, честниятъ отче, съ чиста българска съвестъ, човѣкъ ближе ли онова, що е плюлъ. Той

ще прилича, да, на песь возвращя на свою блевотину. Туй е следствието на постоянството и на надеждата. Четете във всички „България“ и ще видите, съ каква интрига представителите попове въ Търново се трудят да подчинят народът. Това за мнимите православни. Нека ви кажа и за насъ съединениитѣ съ Римъ. Доклѣ бѣше ваше преосвещенство тук, познаваше всичко. Подиръ вашето заминуванье, представителите чрезъ руско влияние проводихъ негово преосвещенство, г. Соколски въ Россия, отъ която причина послѣдва голѣмо движение въ цѣла Европа, даже и самъ папа малко се смутя, но, като до сега народътъ постоянноства, накъ си получихме честта предъ св. отецъ. Канцеларията ни работи политически работи. Честното правителство всичко въ точностъ върши, въ полза на народътъ, и ни спомага. Отъ това се види, че и правителството спомага на съединението, за да се унищожи руското влияние между народътъ ни, отъ което слѣдва, че независима иерархия нѣма никога. Отъ това прочее и вашето освобождение е съмнително, защото зависи отъ Фенеръ, а Фенеръ за насъ милостъ не ще да покаже, и язъкъ за старостъта ви. Прочее, за да се избавите, пужно е да припознаете св. отецъ, отъ което ще намѣрите успокоение между ии, ще станете на цѣла България началникъ и апостолический намѣстникъ. За това подъ неизвиняеми доказателства не поднадайте, а рѣшете веднажъ за всекога да ни станете началникъ и управитель духовенъ. И тъй като се рѣшите и пишете право до съборътъ ии, надѣваме се, че чрезъ телеграфътъ ще получите освобождението си и ще тръгнете насамъ. Инакъ съжалѣвамъ ви, старче, съжалѣвамъ отистина да страдате въ старостъ безъ причина и да станете жертва неизвиняема (невинна), но дойдете да станете причина на освобождението на цѣлъ народъ, за да ви остане името въ вѣчно въспоминание въ историята<sup>1)</sup>.

Преосвещенний Авксентий, далечъ отъ да се полѣже подумитѣ на напрещий си прислужникъ, проводи напротивъ въ Цариградъ писмото му да се публикува за знание, че агентитетъ на нациите не сѫ прѣстанкли да работятъ съ всичките възможни начини за достижение цѣлъта си.

<sup>1)</sup> „Бълг. Книжичи“, год IV, стр. 314, 315.

Стремлението за добиване правдии на църковно самоуправление съ едното име на народът, безъ най-малко отстъпление отъ догматъ и обичаите на отеческата Въра и безъ подчинение на една друга иноилеменна духовна властъ имаше само по себе си явно превъсходство надъ начинът, който показвахъ за това агентитетъ на напството. Но обаянието и силата на чисто националната идея порастна сугубо слѣдъ насрамваньето, което претърпиъхъ привърженците на идеята за съединение съ Римската Църква и подчинение подъ папата.

Успокѣни временно отъ тая страна, народните представители и дѣйци можехъ да продължаватъ съ по-голѣмо усърдие старанията си за постигане народното желание. При всичко, че официозний вѣстникъ на Високата Порта, *Journal de Constantinople* ги обвиняваше и сега, както и по-напредъ, че били дѣйствовали по чуждо влияние<sup>1)</sup>, тѣ не губехъ надежда, че правителството на сultанъ ще удовлетвори вѣрноподданий си народъ, и за това не преставахъ да се евявятъ сегисъ тогисъ при върховниятъ везиръ Аали-паша. Послѣдниятъ ги приемаше всекога ласкатъ и единъ денъ имъ каза: че за разглеждане българскитѣ искания ще се учреди една смѣсенна отъ Гърци и Българе комиссия. Ако това и да значеше, че работата може дѣлго още да се протака, но българскитѣ дѣйци вѣрваха иувѣряваха, че осемътѣ тѣхни предложения скоро ще влѣзатъ въ сила. Комисията за разглеждане българскитѣ искания имаше да се учреди съ знанието и съгласието на патриаршията<sup>2)</sup>. Представителите, които бѣхъ дошли отъ вѣнъ и се поддържаха отъ общинитѣ, като виждахъ, че доста време се изминѫ и може още да се измине, безъ да се свѣрши нѣщо, а пѣкъ общинитѣ не могатъ да имъ плащатъ мѣсечени неопределено време, хванахъ да се разотиватъ единъ слѣдъ други, така шото работата останѫ наѣй-послѣ въ рѫцѣтѣ само на трима четирма отъ тѣхъ, между които докторъ Стоянъ Чомаковъ, като по събуденъ и испратенъ отъ двѣ голѣми епархии, Пловдивската и Софийската, играеше първата роля. Съ тѣзи малцина дошли нарочно отъ провинцията представители работехъ обаче всекога наедно и по-първите лица отъ Цариградската българска община, отъ

<sup>1)</sup> „Бълг. Книжици“, год. IV, стр. 218—220.

<sup>2)</sup> „Бълг. Книжици“, IV, стр. 336.

които едни представлявахъ не само тая последната, но и нѣкое отъ външните.

Разотиването на под-вечето отъ представителите не побърка съ нищо на ходът на работата. Тѣ и да не бѣха си отишли, щехъ да сѣдятъ съ сгърнати ръцѣ цѣла зима, тѣй като съставенето на комиссията отъ Българе и Гърци, която имаше да разгледа българските искания и която требаше, по мисълта на Портата, да стане съ съгласието на Великата Църква, се забави за много време, поради раздорътъ, който се породи помежду патриархътъ и синодалните владици и изглъщаше вниманието имъ презъ нѣколко мѣсяци наредъ. Патриархъ Иоакимъ не разбираше да управя Църквата, както съмѣтахъ синодалните архиереи, когато подавахъ гласъ за него, т. е. че той ще се допитва за всичко до тѣхъ и нищо нѣма да върши безъ тѣхното предварително одобрение и рѣшение. Наскоро слѣдъ въскачванието си на престолътъ, той показва съ дѣйствията си, че иска да налага волята си на синодътъ и да управя църковните дѣла самостоятелно. Новия уставъ на патропаршията бѣше отистина изрично предписалъ патриархътъ да не прави нищо безъ рѣшение на синодътъ, и бѣше подробно опредѣлилъ отношенията помежду имъ, но онай частъ, въ която се опредѣлятъ тия отношения, не бѣше още утвърдена отъ върховната властъ. Негово светѣйшество, като се ползваше отъ това обстоятелство за да управя неограничено Църквата, въ истото време се стараеше да се не утвърди и да не влѣзе въ сила уставътъ. Тази посока на патриарха Иоакима възбуди противъ него силио негодование помежду архиерейски-членове на синодътъ, което сподѣли и всичкото гръцко общество въ столицата. Помежду синодалните владици възникна даже мисълъ да се иска отдалечението му отъ престолътъ, при всичко че и година време още не бѣше се изминало отъ избранието му, и поради това тринаесетъ отъ тѣхъ се отнесоха до Портата съ прошение, въ което го обвинявахъ въ разни злоупотребления и произволни дѣйствия. До това прошение се присъединихъ и мнозина отъ под-първите людие на гръцкото въ Цариградъ общество. Но патриархъ Иоакимъ не бѣше човѣкъ, който да остави неприятелите си да вършатъ свободно противъ него каквото знаятъ. Като се научва, че се подписало отъ под-вечето владици едно натъкмено противъ него прошение до Портата и че душата на дви-

жението противъ него между синодалните архиерей били Ефеский, Никомидийский и Пловдивский митрополити, той се распорежда, първий и вторий отъ тия владици да се отдалечатъ на Принцевите острови, а последният да се интернира въ предмѣстното Санъ-Стефано. Въ сѫщето време негово светѣйшество съобщава на Портата, че има да ѝ се подаде едно прошение, подписано отъ мнозина владици и първенци мириане, съ което той се обвинява въ разни незаконни дѣйствия. Поради това той моли султановото правителство, иреди да направи нѣкоя постъпка, възъ основание отъ това прошение, да дозволи да се привикатъ обвинителите му предъ единъ съдъ, за да се съдятъ съ него, та че ако излѣзе той виновенъ, да му се наложи законното наказание. Всѣдействие на тая молба министрътъ на външните дѣла проважда на 5 октомврий (1861) въ патриаршията преписъ отъ прошението, което му се било подало противъ патриархътъ, съ заповѣдъ да се състави една слѣдственна комиссия, която да разгледа съдържащите се въ прошението обвинения противъ него, нѣщо, което негово светѣйшество незабавно испълва. Комисията се състави отъ бившите Вселенски патриарси, Григория, Антина и Кирилла, отъ Иерусалимския патриархъ, Кирилла, и отъ архиерейтѣ-членове на синодътъ, които не бѣха подписали прошението противъ патриархътъ, и на 8 октомврий почина дѣлото си, въ присъствието на първий драгоманинъ на Портата, Аарифи-бая. Владиците, които бѣха се обвинили противъ патриархътъ, се привикаха и распитваха въ разстояние на лесетния дни. Негово светѣйшество отговори на показанията и обвиненията имъ съ едно писмено изложение, което самъ прочете въ засѣданietо на комисията. Като изслуша това изложение, последната рѣши да се сравни то съ показанията на архиерейтѣ и съ протоколите на синодътъ. Сравнението ѝ убѣди, че обвиненията на архиерейтѣ сѫ безосновни, и тя състави докладъ до Портата, че патриархътъ не е кривъ. Като узнахъ това, архиерейтѣ подадоха на правителството ново прошение, въ което протестуваха противъ докладътъ на комисията и молихъ да имъ се дозволи да се съдятъ съ патриархътъ предъ върховниятъ съдъ (ахкиами-адлие), или предъ арзъ-одасъ (кабинетъ на н. в. султанътъ), за да се видятъ тѣли сѫ клеветници, както се бѣ казало въ докладътъ на комисията.

мисията, или патриархът е недостоинъ за катедрата. Прошението имъ останж, обаче, безъ послѣдствие<sup>1)</sup>.

Патриархът и владиците не престанаха и слѣдъ това да се гонятъ единъ други. За да се прекъсне тая вражда и да се турятъ въ редъ работите на Църквата, иѣкои отъ по-първите Гърци намислиха да се свика въ патриаршията едно събрание отъ най-почетните въ гръцкото общество лица. Това събрание намѣри за потребно да моли патриархът да се склони да се тури въ дѣйствие новий уставъ, като единствено средство за поправене лошото състояние на църковнитѣ дѣла, а така и да се избере една комиссия отъ осемъ члена, която да работи наедно съ негово светѣйшество за приложението на този уставъ. Портата отъ своя страна даваша на светѣйшия Иоакима сѫщия съвѣтъ. Налегнатъ така отъ всекждѣ, патриархъ Иоакимъ се принуди да свика въ крайть на яннуарий (1862) народно събрание отъ 90 мирски и 20 духовни лица, предъ което тържествено заеви, че приема приснособленietо на новий уставъ безъ всеко измѣнение. Събранието изслуша съ благодарность това заевене и пристъпи до назначението членовете на синодътъ, съгласно съ постановленията на новий този уставъ. Наскоро, а именно презъ мѣсецъ мартъ, се уреди, по новий уставъ, и така пароченниятъ смѣсенъ съвѣтъ, състоещъ отъ 12 члена, отъ които осемъ миряне и четири архиерей<sup>2)</sup>. Съ промѣнението членовете на синодътъ

<sup>1)</sup> Ἐκταῦετικά καὶ Ἐκλογιστικά ὥπο Καλλιφίους, стр. 199, 200.

<sup>2)</sup> Ἐκταῦετικά καὶ Ἐκλογιστικά, стр. 200—205— По този уставъ четиретъ архиерей, членове на смѣсенниятъ съвѣтъ, избира синодътъ заедно съ патриархътъ отпомежду синодалните членове, а мирските членове избира едно събрание, състоящо отъ представители на епархии въ Цариградъ и предмѣстията му. Като бяхъ свикан презъ мартъ 1862 за избиране мирските членове, представителите на реченините епарии избрахъ, по внушение отъ патриаршията, по между тия членове и двама Българе, а именно Гавриила Кръстевича и Дим. Ив. Гешовъ, които отъ първо се отказаха отъ това избиране, но посль се съгласиха да го приематъ, по съвѣтъ отъ правителството и съ одобрение отъ българските главатари въ Цариградъ, като се мислеше, че тѣхното присъствие въ съвѣтъ ще спомага на дѣлото на българо-гръцката комиссия, която имаше да разгледа българските искания, и ще докара едно съглашение помежду двѣтия страни. Гърцитъ съ избирането на тия двама Българе за членове на смѣсенниятъ съвѣтъ имахъ друго предъ видъ. Тѣ искахъ едно да покажатъ, че патриаршията не е патриаршия само на Гърци, а на всичките православни племена, находени се въ предѣлите на небната юрисдикция, и че за участията въ управлението на цейните дѣла се привикватъ людъ отъ всичките племена, а друго да попълниятъ избираните за членове на реченините съвѣтъ. Българе и ги разположиха да

и съ приставането на патриархът да се тури въ действие новия уставъ, враждата и гонението противъ негово свещенство притихн.

Когато патриархът и архиерентъ се гонеха така помежду си българските представители, като гледаха, че по тяхната работа нищо се не върши, памилиха да подадятъ ново прошение до Високата Порта, толкозъ по-вече че въ крайтъ на годината се промени върховният везиръ, и на място Аали-папа се назначи Фуадъ-паша, който до тогава се намираше въ Сирия, като извънреденъ султански комиссаръ по случай на станалотъ тамъ презъ 1860 година смущения. Като описваха въ това прошение несносното положение на народътъ си подъ властъта на Цариградската патриаршия и обидитъ, които претърпяваше той отъ страна на гръцкото духовенство и на гръцкия изобщо елементъ, българските представители казваха, че, по общото желание на единородците си, тъ отпърво молили сultanovото правителство да позволи да се бъзбонови българската народна иерархия, унищожена преди едно столѣтие отъ Гърци, но то, по причини нему известни, не намерило възможно да се испълни тая имъ молба, и поради това тъ били принудени да молятъ да се даде църъ на злото подъ другъ видъ. „Проникнати, думаха тъ, отъ желание да вардимъ правдинитъ на налийтъ братя и въ истото време да покажемъ покорността си на заповедитъ на Високата Порта, ние изработихме, заедно съ депутатитъ отъ 30 кази за тая църъ, единъ проектъ отъ осемъ члена, който имахме честь да подложимъ покорно на одобрението на императорското правителство. Този проектъ, ако и да придоби, споредъ както ни се показа, благосклонността на Високата Порта, се отхвърли отъ патриархътъ, който го обеви мечтателъ“. Като указваха на умъренността и справедливостта на исканията, заключающи се въ този проектъ, отъ една страна, и на нестърпимото положение на народътъ си, отъ друга, българските представители свършваха прошеш-

---

теглять къмъ нея. Потия съображения такожде се избраха малко по-подиръ Никола II. Тъпчилешовъ за членъ въ комиссията, която имаше да разгледа смѣтките и състоянието на патриаршеската касса, и дръ Ст. Чомаковъ за членъ на настоятелството на великото гръцко народно училище, но нито единътъ, нито другий избрали по причина, че отъ страна на патриаршията още нищо не бъ се направило, което да доказва нейнитъ по-добри намърения относително Българския народъ.

нието си съ тъзи думи: „Потребно е, ваше височество, да се тури край на това състояние, и понеже происхождението, нравите, езикът и чувствованията ни отличават и отдеять от Гърциѣ, понеже единствената свързка на религиозното общение се ослаби от злоупотребленията на патриаршията, понеже помежду насъ и Гърциѣ съществува сега само взаимно чувство на умраза, ние пристажаме да молимъ смилено н. и. в. да благоволи да гледа на насъ, като на свои чада и непосредственни подданици, за да се не вижда Българский народъ по-доленъ отъ другитѣ племена на обширната империя, и да просимъ ваше височество да ръшите благосклонно въ високата си мъдростъ сѫбината на този народъ, като дозволите да се поднови самостоятелната му иерархия, или, по крайней мърѣ, да дадете една наредба, която, подобно на горѣпоменжтий проектъ, изработенъ отъ долоподписанитѣ, да обезпечва материалнитѣ и нравственнитѣ му интереси и да туря основи за благоденствието му подъ отеческата власть на наший августѣйший самодѣржецъ<sup>1)</sup>“.

Като въ отговоръ на тая молба, Високата Порта ускори назначението на смѣсенната комиссия. Министрътъ на външнитѣ дѣла, Аали-паша, каза на Българетѣ и на патриархътъ, че требва всяка страна да му яви имената на лицата, които тя избира да ѝ представляватъ въ комиссията, и които трябваше да не бѫдятъ повече отъ петь. Българетѣ побързахъ да се съобразятъ съ тая заповѣдъ и доложихъ на министрътъ, че тѣ избиратъ за свои членове въ тая комиссия: Полянский епископъ, Партенения, който по онова време бѫше дошълъ въ Цариградъ, преслѣданъ отъ Солунский гръцкий митрополитъ, Гаврила Кръстевича, който тогава бѫше членъ на търговский сѫдъ въ Цариградъ, доктора Ст. Чомакова, представителъ отъ Пловдивската и Софийската епархии, Н. П. Тъпчилещова, търговецъ, и Т. Ст. Бурмовъ, публицистъ. Това бѫше презъ Февруари 1862 год. Изборътъ на лицата, които имаше да представи патриаршията, се позабави, защото въ послѣдната изнинъ распра за начинътъ на избиранietо на тия лица. Патриархътъ искаше да се избератъ тѣ отъ него и отъ синодътъ, а членоветѣ на смѣсенниятѣ съвѣтъ настояваха да стане изборътъ отъ сѫщия този съвѣтъ подъ предсѣдател-

<sup>1)</sup> Гл. „Български Книжица“, год. IV, стр. 489—494.

ството на негово светъйшество. Преприята се рѣши наѣ-  
послѣ отъ правителството така, както мислеше смѣсенниятъ съ-  
вѣтъ. Лицата, които се избрахъ за членове на комиссията  
отъ страна на патриаршията, бѣхъ: Артеский митрополитъ,  
Софроний, Лариский митрополитъ, Стефанъ, Стефанъ Ка-  
ратеодори, придворенъ медикъ, Павлаки Мусурусъ, секретарь на  
министерството на външнитѣ дѣла (харжие кятиби) и Костаки  
Адосиди, чиновникъ тоже на Портата<sup>2)</sup>. Високата Порта одобри  
както лицата, представени отъ българска страна, така и ли-  
цата, показани отъ страна на патриаршията. Слѣдъ това одо-  
брение не оставаше друго освѣнѣ избраннитѣ отъ двѣтѣ стра-  
ни лица да се събергътъ на едно място и да почнатъ дѣлото  
си. Но изникъха нова мѫчнотия. Гдѣ треба да се събиратъ  
на засѣданіе членоветѣ на комиссията? Патриархътъ нами-  
раше за умѣстно и прилично да засѣдава комиссията въ  
оградата на патриаршията, но Българетъ не можехъ да се съ-  
гласястъ на това. Засѣданіето на комиссията въ патриаршията,  
по тѣхното мнѣніе, можеше да се претълкува, като тѣхно вѣ-  
че подчинение или като предвѣщаніе на подчинението имъ  
подъ патриархътъ въ напреженій видъ и можеше да произ-  
веде лошо впечатлѣніе посрѣдъ Българский народъ. За това  
Българетъ искахъ комиссията, като назначена отъ правител-  
ството, да засѣдава въ присѣтствиетѣ мяста на Високата  
Порта. Гърцитъ възражавахъ, че не е прилично и нѣма защо  
да засѣдава една комиссия по църковнитѣ дѣла на два хри-  
стиянски народа въ правителствено присѣтствено място.  
При неустажчивостта на едната и на другата страна, мини-  
стрътъ на външнитѣ дѣла се распореди да стане първото за-  
сѣданіе на комиссията въ Високата Порта, и тамъ сама ком-  
исията да рѣши, гдѣ ще ставатъ понататъшнитѣ наѣни за-  
сѣданія. Това распорежданѣе съобщи на всекого единого изъ  
членоветѣ на комиссията самъ патриархътъ съ особени при-  
гласителни писма. Въ тия патриаршески писма се казваше,  
че първото засѣданіе на комиссията ще стане на 18 юни  
1862 г., въ Високата Порта, „по високо одобрение“ отъ са-  
мото правителство, и че въ това засѣданіе ще се опредѣли,  
гдѣ отпослѣ ще се събира тя редовно, за да гледа работата

<sup>2)</sup> Български Книжици“, год. IV, стр. 655, 663, — ’Екстар-  
бестика и ’Ексклюзивика упо наадліфеною, стр. 208.

си. Въ назначений день членоветѣ на комиссията и отъ двѣтѣ страни се събрахѫ проче въ една отъ стаптѣ на департаментъ на исповѣданіята въ Високата Порта и, слѣдъ прочитаньето на патриаршеското приглашение, пристъпихѫ да опредѣлятъ мѣстото, гдѣто ще държи комиссията занапредъ засѣданіята си. Гръцкитѣ членове дѣлго настоявахѫ да бѫде това мѣсто въ патриаршията, а българскитѣ искахѫ, по горѣ-изложеннитѣ причини, да е то въ Високата Порта. По нѣ-май-кѫдѣ, Гърцитѣ требваше най-послѣ да приематъ мнѣнието на Българетѣ, които подъ никой начинъ не се съгласявахѫ да засѣдава комиссията вънъ отъ Високата Порта.

Послѣ това комиссията пристъпи къмъ дѣлото си. Думата се падаше най-първо на българскитѣ членове, тѣй като комиссията бѣше учредена да разгледа българскитѣ оплаквания и искания. Българскитѣ членове заевихѫ, че за да се удовлетворятъ оплакванията на тѣхнитѣ съотечественници, необходимо е да се приематъ за основа на бѫдящето управление на Църквата осемътѣ предложения на българскитѣ представители, съобщени вече както на правителството, така и на патриаршията, и представихѫ тие предложениия въ комиссията, която рѣши да ги разгледа едно по едно, за да се види, да ли не би могли и двѣтѣ страни да се съгласятъ върху тѣхъ съ нѣкои промѣнения. Разискваньето се почни отъ първото на реченитѣ осемъ предложения, което се касае до избранието патриархътъ и което се заключаваше въ тия думи: „Българский върноподдани на славий Оттомански престолъ народъ, понеже се счита по вѣроисповѣданіето си отъ паствата на гръцкий патрикъ, моли да има право да участвова въ избранието му, споредъ многочисленността си“. Гръцкитѣ членове изведенажъ се исказахѫ, че не приематъ това основание за распределението гласоветѣ при избранието главата на църковното управление. Българскитѣ членове, слѣдъ безполезни опитвания да убѣдятъ гръцкитѣ въ справедливостта на исканието си, се видѣхѫ принудени да отстъпятъ отъ него и да приематъ, съ нѣкои незначителни измѣненія, наредбата за избранието патриархътъ, опредѣлена въ новий уставъ на патриаршията. Бѣше и немислимъ, че Гърцитѣ ще приематъ предложената отъ Българетѣ за избранието патриархътъ основа, която щеше да има за слѣдствие обсебваньето Вселенский престолъ отъ Славенетѣ. Българскитѣ членове пре-

милихъ, че е по-добръ да отстъпятъ въ този пунктъ, за да могътъ да настоятъ съ по-голъма твърдостъ да се приематъ другите имъ искания, като по-важни и по-съществени.

При обсъждането на второто българско предложение, което гласи, че патриаршеският синодъ трябва да се съставя занапредъ на половинъ отъ Гърци и Българе, стана дълго и широко препирание. Отъ дума на дума българските членове се принудихъ да искашатъ всичките горчиви оплаквания и обвинения, направени отъ съотечествениците имъ противъ висшето гръцко духовенство. Тъ посочихъ гонението, което това духовенство е правило на български езикъ и на българските учители, старанията му за истребление българската стара книжнина и изобщо неговото стремление за потъпване българската народностъ и клеветитъ му предъ турските власти срещу Българския народъ. Тъ указахъ на сребролюбието и грабителството му, и най-послѣ на безнравственото му поведение. Тия осъдителни дѣйствия на висшето гръцко духовенство се представехъ отъ българските членове, като убѣдително доказателство, че Българският народъ има право да търси занапредъ надежна гаранция противъ повторенето имъ въ бѫдѫщето, а такава гаранция, по тѣхно мнѣніе, би било съставенето на патриаршеският синодъ отъ Българе и Гърци на половинъ, тъй като синодътъ избира и назначава владиците и той натъкнява всичките църковни дѣла. Единъ синодъ, на който половината стъ членовете ще бѫдѫтъ отъ българска народностъ, не ще допусти, разсѫждавахъ българските членове на комиссията, нѣкоя обида срещу българското племе, а напротивъ ще ржковиди управлението на Църквата съобразно съ правилата на Вѣрата и съ потребностите на всичкого православно население. За по-голъмо подкрѣпление исканието си, българските членове на комиссията указахъ още и на това, че Българетъ превъсходдатъ по числото си съвокупността на всичките други подчинени на Вселенския престолъ християнски племена. Гръцките членове възражавахъ, че исказваните срещу висшето гръцко духовенство обвинения сѫ лишени отъ основание, че гръцките архиерей не сѫ преслѣдвали българската народностъ и българската книжнина, а че и да се е случвало нѣкои владици да сѫ испадвали въ недостатки и да сѫ се уклонявали отъ обезанностите си, такива сѫ били на-

казвани отъ висишата църковна власть. При това съ постановленията на новий уставъ на патриаршията се устранива за напредъ ржкоположенето на недостойни архиереи. Но въ отблъсваньето българското предложение за съставътъ на синодътъ Гърците се наблюгаха най-много върху скроенното отъ тяхъ начало, че въ Църквата не се било допуштало различие на народностъ, защото апостолъ Павелъ казва: „ и́ есть Іудей, ни Елинъ, и́ есть рабъ, ни свободъ“.

Тая препирня се повтаря въ нѣколко засѣдания наредъ безъ всека полза. Гръцките членове на комиссията не щеха да признаятъ справедливостъта нито на единъ отъ доводите на събранията си Българе. Но отъ друга страна тѣ осъщаха, че не ще препоръчатъ добръ нито себе си, нито патриаршията, ако не направятъ каква годѣ, поне несѫщественна, устника въ полза на Българетъ, и поради това, тѣ предложиха да се земе за съставътъ на синодътъ слѣдното основание: да се раздѣлятъ всичките подчинени на Вселенския престолъ епархии на слѣдните 6 части: 1) епархии Азийски, 2) епархии на Островите, 3) епархии на Епиръ и Тесалия, 4) епархии на Тракия, 5) епархии на Македония и 6) епархии на България и Босна, и отъ митрополитите на всяка отъ тия шесть части да се привикватъ периодически по двама за засѣдание въ синодътъ. Българските членове не приеха това предложение, понеже съ указанний въ него способъ съставътъ на синодътъ въ сѫщностъ оставаше сѫщияй, какъто бѣше опредѣленъ въ новий уставъ на патриаршията, споредъ който всичките митрополити иматъ еднакво право за участие въ синодътъ и всичките се привикватъ периодически по единъ извѣстенъ редъ за засѣдание въ него.

Слѣдъ дѣлги препирни и опитвания за спогодба, и двѣтѣ страни се убѣдиха най-послѣ, че не ще могатъ да дойдатъ до никакво съглашение върху този пунктъ, и тѣ като комиссията бѣше учредена отъ Портата, то требаше ней да се рапортова за несполуката. Рѣши се, намѣсто общъ рапортъ, всяка страна да си направи отдѣлно рапортътъ и да изложи въ него въззрѣнията си, иъщо, което и двѣтѣ испѣлниха. За да оправдаятъ исканьето си да се състави синодътъ на половина отъ шесть гръцки и шесть български владици, българските членове изложиха въ рапортътъ си сѫщите доводи, които и по-напредъ бѣха се нееднократно представлявали на

Портата въ защита на българските притязания и които тъ обстоятелно раскрихъ, веднажъ и дваждъ, на представителите на патриаршията въ комиссията. Гръцките членове, които сами себе си не наричахъ другояче освѣнъ *не-български членове*, за да покажатъ съ това, че тъ ушъ представляватъ не Гърците само, а и всичките други, освѣнъ Българетъ, находещи се подъ властта на патриаршията християнски племена, т. е. Арнаутите, Арабите и пр., посочихъ въ рапортътъ си<sup>1</sup>), че първото отъ осемтъ български искания могло да се рѣши, следъ като допустили тъ, — „*не-българските членове*“ на комиссията, за удовлетворение на Българетъ, доста голѣми измѣнения въ постановленията на уставътъ на патриаршията за избранието патриархътъ. Така сѫщо, когато се пристъпило до обсѫжданьето второто българско исканье, т. е. исканьето да бѫде синодътъ съставенъ отъ шестъ гръцки и шесть български митрополити, тъ, „*не-българските членове*“, пакъ се показали устѫчиви и за това предложили да се раздѣли диоцезътъ на Вселенски престолъ на шесть части и всека отъ тѣхъ да испраща периодически по два архиерей за съставене синодътъ, нѣ българските членове не се съгласили на това предложение, ако и да се обезпечвало съ него присѫтствието въ синодътъ на достаточно число български и славенски владици, въ всеко време, а все постоянствовали да искатъ да се съставя синодътъ отъ шесть Гърци и шесть Българи митрополити, исканье безмѣстно и нелѣпо, защото ако се то приемело, требовало било да се допусти, че единъ Европа, напримѣръ, който би се покрѣстилъ и послѣ удостоилъ да бѫде архиерей на една епархия, не могълъ да засѣдава въ синодътъ, като не принадлежащъ нито на гръцка, нито на българска народностъ, и че митрополитътъ на българските епархии, които сѫ на брой по малко отъ не-българските, имали да засѣдаватъ въ този случай по-дълго време отъ митрополитътъ на не-българските епархии. Така напр. на Пиротския владишка щело било да се падне да дохожда за засѣдане въ синодътъ всеки три годинъ, а на Кесарийский или на Критский всеки 10 годинъ, т. е. не щело било да има равество помежду митрополитите. Доводитъ, на които основаватъ българските членове исканьето си за съставътъ на синодътъ, че

<sup>1</sup>) Ние могъхме да добиемъ недавно единъ преписъ отъ този рапортъ изъ архивите на патриаршията.

ушъ духовни лица отъ българско происхождение не се ржко-  
полагали за владици, че гръцките митрополити били недостойни  
и не съ работили за нуждите на Българския народъ, за не-  
говото просвещение и развитие, били неоснователни: 1) защо-  
то въ християнската религия както и въ мусулманската, не се  
позволявало различие на народностъ, и Великата Църква ни-  
кога не била правила различие на народностъ, но всекога ед-  
накво била произвождала духовните лица подданици на импе-  
рията, отъ която и да съ тъ народностъ, въ всичките духов-  
ни степени, и доказателство на това било, че и въ послед-  
ното време имало въ разстояние на 40 години трима вселен-  
ски патриарси родомъ Българе, и 2) защото новия уставъ на  
патриаршията забранявалъ да се ржкополагатъ занапредъ не-  
достойни за архиерейски санъ клирици, а попечението за  
свѣтските нужди на христиенетѣ, съ което по-напредъ били  
натоварени патриархътъ и синодътъ, сега по този уставъ би-  
ло възложено на смѣсенният при патриархътъ съвѣтъ, колкото  
до столицата, и на първенцитѣ на всеко място, заедно съ  
архиерейтъ, колкото до областитѣ. Отъ друга страна властъта  
на Цариградския патриархъ не се ограничавала била само съ  
подлежащите на неговата юрисдикция области въ Турската  
империя, а се простирала и по-нататъкъ, защото Вселенският  
престолъ билъ и висший духовенъ съдия за всичките право-  
славни народи. До Цариградския патриархъ съ били обръ-  
щали, кога възникватъ религиозни въпроси, всичките право-  
славни патриарши и Църкви, и въ неговий синодъ се били  
разглеждали и решавали по-вечето отъ църковните дѣла на  
Молдо-Влахия, Сърбия и на Ионическите острови. Ако прочее  
би се далъ народенъ цвѣтъ на синодътъ на Цариградския па-  
триархъ, то всичките подъ слънцето православни щели били  
да възнегодуватъ и щело да ослабне довѣрието имъ къмъ  
този синодъ, а така и да се намали неговата важностъ. Так-  
възъ бѣше съдържанието на рапортътъ на гръцките членове.

Понеже правителството можеше да се забави съ рѣше-  
нието си относително рапортитѣ на двѣтѣ страни, то, за да  
не се губи времето, членовете на комиссията намѣриха за  
добрѣ да минятъ на друго нѣкое отъ осемте български пред-  
ложения и него да разискватъ. По това съображение тѣ при-  
стъпихъ до разискваньето шестий пунктъ, въ който става  
рѣчъ за избранието архиерейтѣ. Относително този пунктъ двѣтѣ

страни могъхъ, слѣдъ нѣколко дебати, да достигнѣтъ до едно съглашение. Тѣ приехъ, че занапредъ ще се държи въ патриаршията единъ каталогъ, въ който ще се записватъ кандидатитѣ за архиерейский санъ, а за такива ще се считатъ духовнитѣ лица, които иматъ предвидѣннитѣ отъ уставътъ на патриаршията качества и сѫ издържели опредѣлений отъ него испитъ. Вписването на кандидатитѣ ще става по предложение отъ архиереи и миряне и, кога осиротѣе една епархия, то при избранието за неї архипастиръ, ще се предпочтатъ кандидатитѣ, които сѫ били предложени отъ тази епархия, или, ако не се намиратъ таквици въ каталогътъ, ще иматъ прѣвенство, предъ другите кандидати, по-достойнитѣ, по-способнитѣ и по-запознатитѣ съ обичаите и езикътъ на осиротѣлата епархия кандидати, предложени отъ съсѣднитѣ епархии. Кatalogътъ ще става въ два екземпляра, отъ които единъ ще се намира при синодътъ, а други ще се държи при смѣсенниятѣ съвѣтъ. Българскитѣ членове на комиссията приехъ този начинъ на избранието архиерейтѣ, като предполагахъ, че занапредъ българский елементъ ще се представлява въ синодътъ пропорционално съ численността си и че споредъ това послѣдниятъ не ще се увелича отъ напрѣшното си пристрастие къмъ Гърцитѣ. Но, за да не останатъ нѣкакъ измамени, тѣ се отказахъ да подпишатъ формалниятъ текстъ на рѣшението на комиссията, преди да се знае, какъ именно ще се съставя занапредъ синодътъ. Отъ тука се разбра, че комиссията не ще може да направи нищо, преди да се рѣши важниятъ пунктъ за съставътъ на синодътъ, и поради това тя отложи засѣданията си, докѣ султановото правителство издаде рѣшението си по рапортитѣ, които му се подадохъ отъ двѣтѣ страни.

По щастие, това рѣшение не се замае твърдѣ много. На 5 февруари 1863 министътъ на външнитѣ дѣла, Аали-паша, свика членовете на комиссията въ домътъ си и ги тури да разискватъ въпросътъ за съставътъ на св. синодъ въ негово присъствие. Слѣдъ като всяка страна исказа доводитѣ, по които не приемаше мнѣнието на другата, министътъ, за да ги доведе до едно съглашение, имъ предложи да зематъ, като основание за рѣшението на въпросътъ, цифрата на населението на епархиитѣ, така щото митрополититѣ на епархиитѣ, които иматъ по-вече население, да се викатъ на засѣдание въ

синодътъ по-често и по-задълго време отъ митрополитъ на епархиитъ, на които населението е по-малко. „Понеже, каза Аали-паша, архиерейтъ представляватъ въ синодътъ, между другото, и интереситъ на находещитъ се въ епархиитъ имъ христиене; понеже, споредъ сегашният уставъ на патриаршията, всичкитъ митрополити безъ исключение, каквото и да е населението на епархиитъ имъ, многобройно или малобройно, иматъ еднакво право да участвоватъ въ засъдните на синодътъ всеки 14 годинъ; понеже това еднакво за всичкитъ митрополити участие въ засъдните на синодътъ е явно несъгласно съ интереситъ на епархиитъ, които иматъ многобройно население, за това мисъл, е справедливо и благоприсъдено да се земе, като основание за рѣщението на въпросътъ, численността на населението на епархиитъ, така щото ако нѣкоя епархия, напримѣръ, има толкова население колкото други десетъ епархии наедно, нейният митрополитъ да дохажда за засъдане въ синодътъ презъ единъ и сѫщия периодъ десетъ пъти, а всекий отъ десетътъ по малки епархии само веднаждъ<sup>1)</sup>. „Въ сѫщностъ това основание бѣ сѫщото, на което и Българетъ осланехъ исканието си да бѫде синодътъ съставенъ отъ шестъ грѣцки и отъ шестъ български архиереи. Нашитъ еднородци искаха да иматъ поне шестъ владици въ синодътъ, понеже бѣхъ увѣрени, че Българетъ въ подвластните на патриархътъ области сѫ по-много отъ съвокупното число на всичкитъ други находещи се въ тия области православно-християнски племена. Другитъ шестъ съдалища въ синодътъ тѣ оставехъ, подъ името Гърци, за всичкитъ тия племена. Аали-паша, негли и не бѣ премислилъ, че основанието, което той предлагаше, е едно и сѫщото съ българското. Но, както и да е, съ предложението си той подкрѣпи напълно видоветъ на Българетъ, толкозъ по-вече че, като го излагаше, той предварително обесни, че, по сultанското праде, издадено преди двѣ години, по молба на патриаршията, за българскитъ епархии ще се назначаватъ владици Българе. Българскитъ членове на комиссията съ радостъ прочее приехъ предложението на турский министъ. На Грѣцкитъ членове то не можеше да бѫде по волята, но тѣ не показахъ това предъ сultанский векилинъ. Напротивъ единъ отъ тѣхъ, а именно Пав-

<sup>1)</sup> Гл. Ἐκπαιδευτικὰ καὶ Ἐκκλησιαστικὰ ὑπό Καλλίφρονος, стр. 316.

лаки Мусурусъ, съ цѣль да се покаже добъръ и покорливъ на министрътъ, отговори, че е възможно да се намѣри начинъ за съглашение между двѣтъ страни върху бройтъ на населението на епархиитъ. Счете се прочее като прието отъ двѣтъ страни, че съставътъ на синодътъ ще се опредѣли, върху основание отъ бройтъ на населението на епархиитъ, и нашата отпътичка членоветѣ на комиссията.

Въ засѣданietо, което комиссията държѣ подиръ това въ обикновенното си място на Портата, гръцките членове предложиха, ушъ въвъ основание отъ бройтъ на населението, слѣдниятъ проектъ: да се раздѣлятъ всичките епархии на три разреда, отъ които единъ да обеме епархиитъ, на които населението не надминува тридесетъ хиляди души, другий—епархиитъ, въ които населението не е пѣ-горѣ отъ петдесетъ хиляди, а третий — епархиитъ, които иматъ население пѣ-вече отъ петдесетъ хиляди души, и отъ всеки разредъ да се привикватъ еднакво число митрополити за засѣдание въ синодътъ въ единъ извѣстенъ периодъ. По този проектъ епархиитъ, които имаха не пѣ-вече отъ тридесетъ и петдесетъ хиляди души население, каквито бѣха почти всичките гръцки епархии, се изравняваха съ епархиитъ, които броеха пѣ-много отъ петдесетъ хиляди души население, каквито бѣха българските, отъ които единъ се считаха и съ пѣ-вече отъ двѣтъ хиляди души население, и слѣдователно митрополитъ отъ гръцките епархии, на които числото превъсходаше нѣколко пъти числото на българските епархии, щеха да бѫдатъ пакъ пѣ-много отъ българските митрополити въ синодътъ. Българските членове указаха на тая чърта на проектътъ и го отхвърлиха; послѣ което гръцките членове се върнаха на напрежниятъ си проектъ да се раздѣлятъ на шестъ географически части подчиненниятъ на Вселенский престолъ епархии, съ прибавка обаче да се увеличи бройтъ на българските епархии, като се раздѣлятъ голѣмитъ български митрополии, каквото Търновската, Пловдивската, Одринската, Кюстендилската и Босненската<sup>1)</sup> на двѣ, а българските епископии, каквото Русенската и Ловченската, да се възведатъ на митрополии. Съ тия проекти гръцките

<sup>1)</sup> Босненската епархия, като славянска, Гърцитъ туреха въ българските, за да уголѣмятъ числото на постѣднитъ въ очите на българските членове на комиссията, като бѣха увѣрени, че Боснияцитъ, които въ 1859 бѣха протестирали противъ панеллинските стремления на патриаршията заедно съ Българетъ, ще теглятъ и занапредъ пѣ-вече къмъ постѣднитъ отъ колкото къмъ Гърцитъ.

членове нѣмахѫ друго предъ видъ, освѣнѣ да се показватъ, чѣ ушъ приематъ принципътъ, предложенъ отъ министрътъ, и работятъ върху този принципъ за съглашеніе съ бѣлгарскитѣ. Послѣднитѣ нѣмахѫ причина, защо да се оставятъ да ги залѣгватъ Гърцитѣ съ подобни проекти, когато смисълътъ на предложението на министрътъ бѣше колкото ясенъ, тѣлкоzi и сгоденъ за тѣхнитѣ съотечественници. Тѣ обевихѫ прочее категорически на другаритѣ си Гърци, че митрополитътъ требва да се привикватъ за засѣданіе въ синодътъ чисто и просто възъ основание на числото на населението въ епархиитѣ имъ, т. е. митрополитътъ на голѣмитѣ епархии да засѣдаватъ по-дѣлго и по-часто отъ митрополитътъ на малкитѣ епархии. При внимателната грижа на грѣцкитѣ членове да се не нащѣри съ нищо сѫщественно установеній въ уставътъ на патриаршията редъ, който бѣше натъкменъ да обезпечва на Гърцитѣ пълно господаруваніе надъ другитѣ христиенски племена, и при постоянното на Бѣлгаретѣ да се приложи добросъвестно принципътъ на численността, който явно подкопаваше това господаруваніе, комиссията не може вече да направи нито стжика напредъ. За да се не губи напразно времето въ безполезни препирни, и двѣтѣ страни се съгласихѫ да прекъснатъ засѣданіята си и да се отнѣскътъ пакъ до правителството. И едната и другата страна подадохѫ пакъ на министрътъ на външнитѣ дѣла рапортитѣ си, въ които обеснявахѫ и защищавахѫ мнѣнието си. Слѣдъ като се изминѣ нѣколко време отъ това, Аали паша покани пакъ комиссията да се събере въ конакътъ му. Денъ за това събраниe бѣше назначенъ 2 юни 1863. Като се евихѫ въ този денъ всичкитѣ членове на комиссията въ домътъ на министрътъ, послѣдниятъ отвори засѣданіето и покани и двѣтѣ страни да размѣнятъ възгледитѣ си върху спорниятъ предметъ въ него-вото присъствие. Разискванията станахѫ на дѣлго и на широко. И отъ двѣтѣ страни се говори по нѣколко пъти. Като изслуша що си възражаватъ една на друга странитѣ, пашата министръ, ако и да имъ правеше сеги съ тогисъ бѣлежки, докѣ тѣ говорехѫ, не напрѣ обаче да приематъ Гърцитѣ неговото начало за съставенъето синодътъ, а се удоволствовава само да заеви, че се убѣдилъ вече, какво двѣтѣ страни, изоставени сами на себе си, не ще могатъ да се съгласятъ по между си, и че поради това распрѣтата имъ остава да се рѣши отъ правителството.

Българетъ мислехъ, че този път правителството наистини съмънеше ще рѣши препирянето, иъ на Високата Порта нѣмахъ такъвъзъ намѣрение. Аали-паша, който, било като везиръ, било като министъръ на външнитѣ дѣла (постове, които той заемаше, едно слѣдъ друго, презъ 1860—1870), се занимаваше най-много отъ другите турски държавни мажъе съ български въпросъ, обичаше да поддържа въ Българетъ надежда, че правителството само ще рѣши въпросътъ въ тѣхна полза, но, на дѣло, не бѣрзаше да направи никаква рѣшителна въ този смисълъ стъпка, и това противорѣчие между думитѣ и дѣлата му се повтаря по-вече отъ десетъ годинъ. Така той, ако и да обеви въ засѣдането на комиссията отъ 2 юни 1863, че правителството ще обмисли и рѣши самъ въпросътъ, не направи нищо подобно. Нѣкога никога той се задоволи да каже само на българските представители, които слѣдъ растурваньето на комиссията бѣхъ молили съ ново едно прошение, или да се приематъ осемътъ тѣхни предложения, или да се припознае отдѣлна за Българетъ иерархия, че Високата Порта ще издаде ушърѣшението си слѣдъ като се избере новъ патриархъ на мястото на светѣйшиятъ Иоакима, който презъ юлий 1863 се свали отъ престолътъ по жалбата на синодътъ и на смѣсенниятъ съвѣтъ.

Ние казахме по-горѣ, че презъ есента на 1861 год. една голѣма частъ отъ синодалнитѣ архиереи заедно съ мнозината отъ грѣцките първенци подадохъ на Високата Порта жалба противъ патриархъ Иоакима. Негово светѣйшество, ако и да успѣ да се задържи тогава на престолътъ, вскоро, обаче, възбуди пакъ негодование противъ себе си въ всичкото грѣцко общество. Заевенето, което той направи на 28 януари 1862 предъ едно голѣмо събрание отъ духовни и мирски лица, че е съгласенъ да се приложи, безъ измѣнение новий уставъ, се оказа неискренно. Той продължаваше и слѣдъ това заевене да управя църковните работи, безъ да се съобразява съ постановленията на уставътъ, и съ това подигнѫ противъ него си, както новий синодъ, така и смѣсенниятъ съвѣтъ. Новий уставъ прѣдписваше, въ случай че патриархътъ не испълнява обезанностите си, да му направи отпърво два пъти формална бѣлежка едно отъ двѣтѣ управителни тѣла на патриаршията, т. е. синодътъ или смѣсенниятъ споредъ категорията на произволнитѣ дѣйствия, които си е той

позволилъ. Ако тя е чисто духовна, бѣлежката се прави отъ синодътъ, въ противенъ случай, тя става отъ смѣсенниятъ съвѣтъ. Ако патриархътъ и слѣдъ тия двѣ бѣлежки продължава да се уклонява отъ уставътъ, тогава и двѣтъ учреждения наедно му напомняватъ уклонението. Най-послѣ, ако и слѣдъ това се не исправи, тѣ се отнасятъ до Портата съ прошение за сваленето му отъ престолътъ. Св. синодъ и смѣсенниятъ съвѣтъ направиха на негово светѣйшество предписванитѣ отъ уставътъ бѣлежки, нѣ той ги не взе въ внимание. Тѣ се принудиха проче да се отнескатъ до Портата, за да имъ молятъ да го отстрани отъ управлението на Църквата. Въ прошението, което подадоха за тая цѣлъ на сultaновото правителство, тѣ казаха: „Отдавна ние виждахме нужда да прибѣгнемъ до милостъта на държавното царство и да искаемъ да се освободи народътъ ни отъ сегашниятъ патриархъ Иоакимъ, но се въздържехме, като се надѣхме, че нашите чести бѣлежки и представления ще го накаратъ да прекрати произволнитѣ си дѣйствия и злоупотребления и да се съобрази най-послѣ съ новий уставъ на патриаршията, който е въ дѣйствие отъ двѣ годинъ вече насамъ. Опитътъ, обаче, ни убеди, че е невъзможно негово светѣйшество да промѣни мнѣніе и поведение, т.е. да обуздае вкоренената въ душата му стара наклонностъ къмъ злоупотребления и произволъ и да се съобрази съ новий уставъ. Той непрестанно го е нарушивалъ и препятствовалъ на приспособлението му, което е останало гола дума, а злоупотребленията на старата система сѫ били въ пълна сила. Отъ една страна поради неговото високо положение, и отъ друга, поради извѣстната на всички негова наклонностъ къмъ тирания и своеволие, синодалнитѣ митрополити сѫ се така наплашили, щото сѫ се обѣрнали на риби безгласни спрямо неговите произволни дѣйствия. Негово светѣйшество не почита нито султанските узаконения, нито нашите църковни правила, нито новий уставъ, така щото безъ стѣснение продължава да извѣршва влѣзлите по-напредъ въ обичай и сега изрично запретени отъ този уставъ злоупотребления<sup>1)</sup>. Между това народътъ, при всичко че се намира

<sup>1)</sup> Споредъ гръцкиятъ вѣстникъ „Византисъ“, патриархъ Иоакимъ земалъ, противъ уставътъ, пари отъ владиците, които рѣкополагалъ или премѣствалъ, както напримѣръ отъ Верийский и Визпийский, а така и отъ всичкиятъ игумени, които минуватъ презъ Цариградъ; удържалъ у себе си парите,

въ осъждностъ, поради известните на Високата Порта обстоятелства, които не дават възможността да се събират определените от уставътъ доходи за народното ковчежничество, не е преставалъ да му исплаща редовно всяка година определената за патриархътъ заплата отъ 500,000 гроша. Негово светейшество не благоволи да земе искрено въ внимание представленията, които, съгласно съ предписанията на уставътъ, му се направиха много пъти, и да се остави отъ постоянното претълкуванье и нарушене на тия предписания, така що напослѣдъкъ, като му се указваха въ пълно засъдение несъгласните съ уставътъ постъпки негови, той, вместо всеко друго обяснение, държи да каже: „азъ така ще правя, а ако не ви е угодно постъпването ми, можете да ме наковладите!“ Огъ всичко това ние дойдохме до твърдо убѣждение, че той е неисправимъ и че, докѣто той е патриархъ, никога не ще да се турятъ въ дѣйствие новите наредби. Тъй като старата система се упразни, а новата не се приспособява, то всичките ни народни и църковни работи се побъркаха и разстроиха. Ние се принудихме прочее да приложимъ членътъ на уставътъ за падането на патриархътъ и да се отнесемъ, синодъ и смѣсенъ съвѣтъ, до високото правителство и да го помолимъ да отдалечи отъ патриаршеския престолъ киръ Иоакима“.

Съ подобно прошение се оплакахъ отъ патриархъ Иоакима такоже Иерусалимскиятъ патриархъ и Синайскиятъ архиепископъ. Негово светейшество, като узнава всичко това, далечъ отъ мисълта да даде самъ отставката си по този случай, испровожда тутакси на правителството писменъ протестъ срѣзу обвинителите си, който подновява на другий денъ и устно предъ министрътъ на външните дѣла. Въ сѫщото време той пушта да се подпиша въ негова полза едно прошение отъ архиерентъ и свещениците на всичките енории въ Цариградъ. Синодътъ и смѣсенниятъ съвѣтъ се принудиха, по исканѣ отъ правителството, да подтвърдятъ просбата си за

---

които архиерентъ испровождали за исплащане дълговете си на църковно-народната касса, искалъ огромна сума отъ Иерусалимскиятъ патриархъ, за да му сломага по въпросътъ за мънастирските имущества въ Влахо-Молдова, като го заплашвалъ, че въ противенъ случай ще зарови за всекога този въпростъ, вълъ скритомъ преписка съ князъ Кузя въ вредъ на мънастирските интереси и проч. ( гл. извлечение отъ „Византъ“ въ в. „Съвѣтникъ“ год. I, брой 15).

сваленето патриархът отъ престолът съ дълго извлечение отъ своите ежедневни протоколи. Несъгласните съ каноните и уставът действия на негово светейшество излезоха неоспорими, вследствие на което Портата требаше да издаде заповедъ за отдалечението му отъ престолът. Тая заповедъ се съобщи въ патриаршията на 11 юлий 1863 год. отъ единъ нарочно испратенъ за това чиновникъ на Портата. Споредъ обичайта, патриархът слѣдъ това требаше и самъ да си испрати въ синодътъ отставката, но светейшият Иоакимъ не бѣрзаше да испълни тая формалностъ, поради което синодътъ се принуди да му я науми чрезъ депутация отъ членовете си. Въ отговоръ на подканващето на синодътъ да си даде, по обичайта, отставката, негово светейшество казалъ, че е излишно да си дава отставката веднажъ, като вече Портата го е отрѣшила отъ престолът по исканье на двѣтъ висши църковни учреждения. При това той забѣлежилъ, че има да зема още пари отъ нѣкои владици за даванието имъ епархия и че като си прибере тия пари, ще помисли върху предложението на синодътъ относително отставката му. Слѣдъ нѣколко дни обаче, а именно на 19 юлий, той се принуди да испроводи въ синодътъ отставката си безъ предварителното испълнение на това условие. Сега не оставаше друго освѣнѣ да се пристъпи до избиранье новъ патриархъ. Слѣдъ извѣрване всички формалности, предписаны за това отъ нови уставъ, за преемникъ на светейшият Иоакима се избра Амасийски митрополитъ Софроний, който пристигна отъ Амасия въ Цариградъ и стъпилъ на катедрата си на 22 октомврий (1863)<sup>1)</sup>.

При сваленето на единътъ патриархъ и избирането на други Българетъ си останаха прости зрители, като стоеха твърдо на правилото си да страшатъ отъ общение съ Гърците по църковните дѣла, докъде имъ се не даде пълно удовлетворение, при всичко че противниците и гонителите на патриархъ Иоакима утвърждаваха, че неговото паданье ще улесни развръзването на българский въпросъ. Нашите съотечественици знаеха, че личността на патриархътъ нѣма голѣмо влияние върху ходътъ на тѣхното дѣло и че всеки патриархъ, като Грѣкъ, ще гледа на тѣхните искания, както

<sup>1)</sup> Ἐκταῖδευτικὴ καὶ Ἐκκλησιαστικὴ ὑπό Καλλίφεον, стр. 220—226.

и другите Гърци. Тъй очаквах удовлетворение на исканията си не отъ патриаршията, а отъ Високата Порта, като мислех, че последната, отъ нѣмай кждѣ, ще се принуди най-послѣ да ги задоволи. Всичко, което тъй направих по поводъ паданието на патриархътъ, бѣ да помолятъ султановото правителство да заповѣда да се не избира новъ патриархъ, преди да се приематъ исканията имъ, съдържащи се въ осемтѣ предложения, така щото да могжть слѣдъ това и тъй да зематъ участие въ избранието на бѫдущий имъ общъ съ гърцитѣ духовенъ и народенъ началникъ. Тъ мислехъ, че Портата наистинѣ се е рѣшила вече, както бѣ казалъ Аали-паша предъ комиссията на 2 януари (1863), да тури край на распирата. Но послѣдниятъ имъ възрази, че, по уставътъ на патриаршията, избранието патриархъ трябва да се извѣрши въ разстояние на 40 дни отъ какъ стане празенъ престолътъ, а пакъ за разрѣщението на такива важни въпроси, каквито съдържатъ осемтѣ бѫлгарски предложения, се изисква ид-вече време отъ 40 дни, и че тъй трябва да се рѣшаватъ кога църковната властъ се напълно представлява въ лицето на единъ патриархъ. Турский държавенъ мажъ съвѣтваще по този случай Българетъ да приематъ участие въ избранието на патриархътъ, ако и да не се е рѣшило дѣлото имъ, като че не ще се знае тѣхната тактика по отношение къмъ патриаршията. За да ги склони на това участие, той имъ каза, че избранието може да стане споредъ наредбата, установена въ бѫлгаро-гърцката комиссия. Тази мисъль той внуши и на гърцитѣ, вслѣдствие на което комиссията дѣржо, отъ нѣмай-кждѣ, едно особено засѣданie за да размисли, какъ би могло да се тури въ дѣйствие предложението на министрътъ. Отъ размѣнните ма мислитѣ между двѣтѣ страни се видѣ обче, че нито Българетъ, нито Гърцитѣ бѣха наклонни да се избере патриархъ споредъ поменжтата наредба, докогдѣто другитѣ въпроси на распирата оставаха висещи<sup>1)</sup>.

Изъ отговорътъ на министрътъ на вѣнешнитѣ дѣла върху просбата на Българетъ да се не избира патриархъ докогдѣ се не приематъ тѣхнитѣ предложения, опитнитѣ и свѣдущитѣ люди можеха да заключатъ, че бѫлгарский въпросъ ще да стои още време висещъ. Отъ бѫлгарскитѣ представители и дѣйци на онова

<sup>1)</sup> Гл. „Съвѣтникъ“, год. I, броеве 15 и 19.

време, които очаквахъ всекий денъ благоприятно за Българский народъ разрешение на распята отъ самото Турско правителство, се искаше голѣма доза на търпѣние и на благоразумие, за да не свърнатъ, при такава медлителностъ и претаканье отъ страна на Портата и при такова упрямство, каквото покказахъ Гърците въ смѣсената комиссия, ни на десно, ни на лѣво, ами да постоинствоватъ да върватъ изъ пътъ, който бѣхъ си начъртали, т. е., да искатъ да се припознае правото на Българский народъ исклучително въ неговото име като отдѣленъ народъ, безъ най-малко нащърбяванье на вѣрованията му и сливанье съ друга религиозна община. Непрѣвестностъта, трудноститъ на борбата и многото претаканье можехъ да повлияятъ злѣ върху умоветъ. Въ интриги и подскоросванье да се остави вѣрниятъ и народополезниятъ путь и да се хване другъ, нѣмаше недостатъкъ. Латинската пропаганда, посрамена съ оттеглеваньето на Иосифа Соколский и другитѣ духовни лица отъ унията, се спотаева само четири петъ мѣсяца, докѣ да види, ржководима отъ ходътъ на събитията, какъ би могла да се залови отново за дѣлото си. Разотиваньето на пѣ-вечето отъ представителитѣ преди да се свѣрши нѣщо, бавнитѣ начини, които употребяваше Аали паша за разрѣшаваньето на распята, отварехъ на нейнитѣ дѣйци нова перспектива за успѣхъ. Тѣ требваше сега да бѫдятъ само пѣ-предпазливи и пѣ-внимателни отколкото напредъ, щото да не се повторятъ напрещнитѣ имъ погрѣшки. Като се готовехъ така отново да опитать щастието си, тѣ требваше пѣ-напредъ да се погрижатъ да се тури унияската община въ напрещнитѣ условия на отдѣлна и самостоятелна община и слѣдователно да ѝ се даде новъ припознатъ отъ Портата началникъ. Този началникъ требваше обаче да представлява съ личността си и съ минжлото си надежна гаранция, че слѣдъ като му се връчи управлението на общината, не ще да отиде, единъ денъ, по стажкитѣ на старецъ Иосифа. Таквози лице между духовнитѣ, които се ржкоположихъ отъ монсеньоръ Брюонни, когато се разбѣга първото духовенство на общината, нѣмаше. Рафаилъ Д. Поповъ, който слѣдъ избѣгваньето на дѣда Соколский, се наименова за очи началникъ на общината, ако и да се показваше преданъ на унията и постоянъ, не бѣше още добре испитанъ. Не бѣше заздравено, че ако му се даде султанский бератъ, не ще побѣгне и той единъ денъ, съ

него, като първий униятски архиепископът. За това пропагандата намѣри за пай-цѣлесъобразно да се назначи за началникъ на общината, съ султанский бератъ въ ржка, духовно лице, родено и въспитано въ католицизмътъ. За такъвзи се намѣри да е иѣкой си Петръ Арабажийски, Българо-католикъ отъ така нареченнитѣ Павликене. Въ истото време, като нѣмаше още помежду Българетѣ унияти усердни служители на идентѣ на католицизмътъ, счете се за добрѣ да се привикатъ нѣколко попове отъ Поляцитетѣ. Всичко това органътъ па пропагандата въ „България“, който почнѣ отъ априлъ 1862 да се издава отново, обясняващо и оправдаващо по слѣдниятъ начинъ: „Нѣщото, което наѣ-много насърби папата, както ни пишатъ отъ Римъ, е гдѣто въ България не се намира поне едно духовно лице, което да познава Богословието, църковната история и църковното право, за да го ржкоположи за архиерей, щото, малко по-малко, да се организува Българската иерархия на сѫщата степень, както сѫ иерархии на другите народи. Малка ли бѣше скърбъта на папата да види архиепископътъ, когото ни той даде, когото той самъ ржкоположи за архиепископъ и който щеше да бѫде първий камъкъ за направата свещенното здание на нашата народна иерархия, малка ли бѣше, казваме, скърбъта на папата да види този архиепископъ да побѣгне и да остави стадото си? И не само папата видѣ това съ неудоволствие, но още и неговото величество, султанъ Абдулъ Меджидъ, тѣй щото, когато поискахме отъ Високата Порта единъ повѣ фирмъ за единъ новъ началникъ, негово височество, Аали-паша ни отговори, че споредъ обстоятелствата, въ които се намирахъ нашиятѣ работи, той ще даде фирмъ само на таквози духовно лице, което не се е отхранило въ гръцката схизма, на вѣрността на което той може да се надѣва и което да е отхранено по-добрѣ отколкото духовнитѣ лица, ржкоположени отъ Гръцкий патрикъ. Слѣдователно, що требваше да направимъ ние тогава? Ние бѣхме принудени да молимъ официално папата да ни даде за началникъ почтенното духовно лице, което управлява днесъ нашитѣ духовни работи (Петра Арабажийски), и да му даде воля да остави латинскиятъ обредъ, та да земе нашитѣ. И папата и н. в. султанътъ въсприехъ съ голѣмо благоларение нашитѣ искания. Що требваше още да правимъ, когато нашитѣ попове не ражахъ да се отнасятъ по-добрѣ отколкото се отнасехъ, когато

бъхъ подъ Гръцкий патрикъ, та ни оставихъ? Ние требаше да направимъ да се ржкоположатъ други български попове и да пригласимъ двама полячки попове които да сѫ унияти родени и твърдѣ изучени въ църковните науки, за да донесатъ, тъй да кажемъ, невѣжеството на нашите. Ето на какво ни принуди лишението отъ владици и попове, добрѣ изучени, добрѣ предадени на униятия и съ добро поведение<sup>1)</sup>.<sup>1)</sup>

Петъръ Арабажийский, ако и да се назначи за началникъ на униятската община съ султанский бератъ, не се удостои обаче съ епископский санъ отъ папата. Той си остана свещеникъ. Папата го отличи само съ епископский пръстенъ. Но-главните отъ Българетѣ унияти въ Цариградъ не веднажъ бъхъ молили папский намѣстникъ въ турската столица, Монсеньоръ Брюони да се погрижи да се тури за началникъ на общината единъ архиерей, нъ имъ се отказваше въ молбата. Причина за отказътъ бѣше всекога, че помежду Българетѣ унияти нѣмало още достойни за епископский санъ лица и че униятската община не била още достаточнно голѣма<sup>2)</sup>. Погрѣшката, направена съ Иосифа Соколский, се живо помнеше и не биваше да се повтори.

Друга още погрѣшка отъ минжлото, която пропагандата съзна, бѣше че тя прибръзда да налага на униятита латинските обреди. Сега тя си тури на умътъ, и тая погрѣшка старателно да избѣгва. Въ окръжното писмо, което отправи Петръ Арабажийский на 1 януари 1862 до всичките съединени съ Римската Църква Българе, следъ като се припозна съ султанския бератъ за началникъ на униятската община въ Цариградъ, се даваше следното наставление: „Като приехме отъ светий отецъ управлението на българското стадо, наложиши се отъ негово светѣйшество да спазваме въсточните обреди точно. За то и вамъ заповѣдваме да не дързне нѣкой да измѣни нѣщо или по своя воля, или по принуждение, защото той ще се покаже съ това, че престъпва църковните закони и нарушава желанието на светий отецъ. Църквата е земний рай, въ който разните обреди сѫ благовонни цветя. Армено-католицитѣ, Халдейтѣ, Маронитѣ си иматъ свои собствени обреди. Въ Галиция Славенетѣ иматъ нашите обреди. Всички тия обреди Римската Църква ги нази сѫщо тѣй, както сѫ

<sup>1)</sup> В. „България“, год. IV, стр. 145 и 146.

<sup>2)</sup> В. „България“, год. IV, стр. 370.

установени отъ времето на Светите Отци. За то строго да вардите обредите на въсточните Свети Отци: Василия Великаго, Ивана Златоустаго, Ефрема, Дамаскина и пр., и тъй да испълняте волята на светия отецъ".<sup>1)</sup>

Това същото расправя съ особено старание и окръжното писмо, което бъше испроводилъ папата до всичките въсточни патриарси, архиепископи и епископи презъ пролѣтта на 1862. Въ това писмо Пий IX, слѣдъ като показва, че, споредъ Светите Отци и Вселенските Събори, първенството принадлежи на Римския престолъ, обявява, че различието въ обредите не е противно на единството на Църквата, а напротивъ ѝ дава достоинство и великолѣпие, и че ония, които казватъ, че Римъ, кога приема въ католическата Църква въсточните християне, искалъ да си напуснатъ обредите, клеветатъ папския престолъ. За опровержение на тая клевета, той казва, че папите, негови предшественици, всекога съ обявявали въ посланията, които сѫ испращали до въсточните Църкви, че почитатъ законните обреди на тия Църкви<sup>2)</sup>.

Като се рѣши така да избѣгва напрещнатъ спъногрѣшки, пропагандата се пусна отъ ново на дѣло. В. „България“ който бъше престанжалъ да излѣзва слѣдъ побѣганьето на Иосифа Соколский и на другите духовни лица отъ униатската църква, почина отъ априлий 1862 пакъ да се издава подъ напрещната редакция и по същата программа. За да расположи българското общество мнѣние въ полза на униатата, той между другото се мѣчаше съ всичките начини да покаже, че представителите и другите народни дѣйци въ Цариградъ се споразумѣватъ съ патриаршията, безъ да сѫ упълномощени на това отъ никого, че тѣ гледатъ само собствените си интереси и за тия интереси продаватъ народътъ; че Гърциятъ, като поблукави, ще измаматъ въ всеки случай Българетъ при споразумѣнието, което сега става между двѣтѣ страни: че само униатата може да даде пълно удовлетворение на всичките религиозни и народни нужди на Българетъ въ Турско и да ги въздигне отъ сегашното имъ незавидно положение<sup>3)</sup>.

Новите засилени дѣйствия на пропагандата имаха за следствие поевенеъето на униатата въ Енидже-Вардаръ (Воден-

<sup>1)</sup> В. „България“, год. IV, стр. 12.

<sup>2)</sup> В. „България“, год. IV, стр. 22.

<sup>3)</sup> В. „България“ год. IV, стр. 43, 57, 115, 121, 125.

ска епархия) и въ Малко Търново (Одринска епархия). Въ първий отъ тия малки градовце се евява за дѣятель на пропагандата пѣкoi си попъ Димо. Той прильгалъ до стотина души отъ жителитѣ на градецъ Енидже-Вардаръ да подпишатъ едно прощение до началникъ на уннатската община въ Цариградъ, че желаятъ да приематъ уннатя, и отива да подаде това прощение самъ на Петра Арабажийски. Постлѣдний приема новий служителъ на папството съ отворени обятия и за малко време го снабдява съ едно емарнаме отъ великий везиръ до Солунскій валия, въ което се заповѣдва да се отдѣлятъ иофузитѣ на всичкитѣ ония Българе въ вилаетъ, които заевяватъ желание да се съединятъ съ католическата Щърква, и да се дава на попъ Дима всеко улеснение по управлението на религиознитѣ дѣла на тия Българе. Пропагандата очакваше, че като се припознае така особенъ началникъ на Българетъ-уннати въ вилаетъ, уннатя ще се поеви за скоро време въ много други освѣнъ Енидже-Вардаръ мѣста. Но нейнитѣ очаквания не се сбѫдижж. Основанието уннатски центръ въ Малко Търново, гдѣто за агентъ на пропагандата бѣше се назначилъ свещенникъ Иванъ Ваклидовъ, също останѣ безплодно. Грѣцката патриаршия се съумѣса да испроводи съ време въ Малко Търново двѣ духовни лица Българе, а именно владиката Преславски, Антима (обподиря български екзархъ) и архимандритъ Паҳомия, онзи сѫщий, който въ 1861 бѣше представитель на Търновската епархия и който, както поменжхме, се очерни отпослѣ съ потурчванье. Тия двѣ духовни лица съдѣхж около два мѣседа въ реченний градецъ и съ поесненията, които давахж на тамшнитѣ Българе за уннатя, успѣхж да парализуватъ дѣйствията на пропагандата както вѫтрѣ въ градецъ, така и въ неговите околности<sup>1)</sup>.

Като не сполучи така съ успията си въ горѣозначенитѣ затѣнени и притѣснени отъ гѣрцизмътъ мѣста, пропагандата памисли да употреби други способи. Пустнжж се лъжливи извѣстия, че на много мѣста нашитѣ съотечественици рѣшили били да приематъ унпя. Обнародва се даже единъ актъ за съединение съ Римската Щърква, който се билъ ушъ приелъ и одобрилъ въ поб-главнитетъ градове и села на Тър-

<sup>1)</sup> Гл. „България“ IV год. Стр. 12, 13, 26, 26, 27, 60.

новската епархия презъ окт. 1862<sup>1)</sup>). Но и тия хитрости не принесоха полза на служителите на папството, при всичко че около това истото време се оказаха въ мънастирътъ Санъ-Бенедето въ Цариградъ двама владици, единътъ Гръкъ, другият Българинъ, готови да приематъ унията. Първи бъше Хрисантъ Евдоксиадский, викарний епископъ на Одринский митрополитъ, Кирилла, а другият Софийский митрополитъ, Доротей. Хрисантъ се бъше принудилъ да прибъгне въ реченинъ мънастиръ вследствие на едно скарване съ кириархътъ си, поради което бъше повиканъ да иде въ патриаршията да даде отговоръ за поведението си. Доротей бъше, както казахме по-горе, испратенъ, по висока заповедъ, въ крайътъ на минулата 1861 година отъ София въ Едрина. Нему, види се, му умръзна да чака въ Едрина расплитанието на българо-гръцкия работи, щото и той да знае, каква ще биде по-нататъкъ съдбината му. Забравенъ въ този градъ, почти безъ средства за живъене, той намисли да направи нѣщо, за да напомни на свѣтътъ за съществуванието си и да излѣзе отъ несносното положение, въ което се намираше. Чрезъ униятия, които имаше въ Едрина, той влѣзе въ споразумѣние съ представителите на пропагандата въ Цариградъ, като показваше видъ, че има намѣрение да приеме унията. По това споразумѣние, той пристигъ презъ есента на 1862 въ Цариградъ и се посели въ мънастирътъ Санъ-Бенедето. Щомъ дойде въ столицата, той прибърза да направи посещение на Латинския архиепископъ, монсеньора Брюони, и на Армено-католическия патриархъ, монсеньора Хассунъ. Съ тия и други свои постъпки той искаше да покаже, че напастинъ има расположение къмъ католическата Църква, но въ същото време се споразумѣваше съ Гръцката патриаршия, на която казваше, че се мѫчи да отвърне Българетъ отъ унията, и че, за да има възможностъ да говори съ тѣхъ, се приструва, че ушъ и той желае да се присъедини къмъ католическата Църква. Както и да е, но най-послѣ се оказа, че както митрополитътъ на София, Доротей, така и епископътъ на Евдоксиада, Хрисантъ, който бъше се поселилъ преди него въ мънастирътъ Санъ-Бенедето и който такожде не бъше още окончателно пригърналъ католицизъмътъ, се дѣйствително мѫчили, докъдъто

<sup>1)</sup> Тамже, стр. 142, 147, 247, 262, 391, 392, 399.

се намирали въ католически мънастиръ, да убъдятъ уния-титъ Българе да се върнатъ пакъ въ Православната Църква, но че като не сполучили въ тия си старания, тъ се завръщатъ въ патриаршията. Каквъ е именно била мисълта на Българинътъ владика при сношението му съ представителите на католицизмътъ и съ уния-титъ, да ли да види отблизо, що може да очаква, ако приеме унията, или пакъ да придобие заслуга предъ народътъ си и предъ патриаршията, ако сполучи да привлече отново въ назвата на Православната Църква покатоличеннитъ Българе, остава тайна на неговото сърдце. Може, той отъ най-напредъ и да е мислилъ да приеме унията, но като не е намерилъ, че ще бъде благоразумно да стори това, се е постаралъ да покаже отпослъ видъ, че ушъ всички тъ му сношения съ агентитетъ на католицизмътъ съ имали за целъ дано да може да отвърне отъ унията своите единородци. Въ всекий случай владиката Българинъ се завърни въ патриаршията не самъ, а заедно съ гръцкий епископъ Хрисанта, който бъше прибъгналъ въ католически мънастиръ, по страхъ да не бъде наказанъ отъ висшето свое духовно началство за недоброто му обнасение съ Одринский митрополитъ, и който безъ намесата на Доротея можеше да приеме унията, както бъх направили по онова време и други двама гръцки владици, Неаполский Венеаминъ и Драмский Мелетий<sup>1</sup>).

Между това тозпътъ за успѣхътъ на католицизмътъ по-между Българетъ се хранехъ голѣми надежди не само въ Цариградъ, но и въ Парижъ и Римъ. Въ това очакванье, въ Парижъ бъше съставило дружество отъ французски и полски дами, подъ предсѣдателството на княгиня Чарторижска, което събираще помощъ за пригответвянето църковни утвари за бѫдущите българо-униятски църкви. Такива утвари бъхъ вече испратени въ голѣмъ брой до папата, който благодари за това княгинята Чарторижска съ особено писмо. Самъ императоръ Наполеонъ бъше подарилъ за българо-униятските храмове 20 потира, 10 златни и 10 сребърни<sup>2</sup>).

Като видѣ отново, че нѣма надежда за успѣхъ, пропагандата не счете благоразумно да харчи пари за издаваньето

<sup>1)</sup> В., „България“ год. IV, 225, 248, 257, 272 и 273. — „Експаидбен-тика“ и „Екклепиабтика“ утѣ Калліфронос, стр. 206, 208.

<sup>2)</sup> Тамже, стр. 96, 140—142.

в. „България“, вследствие на което този вестникъ въ крайтъ на мартъ 1863 пакъ престанъ да излѣзва, и този път вече за всекога.

Два мѣсеца слѣдъ преставаньето на в. „България“ въ Ибраила почна да се издава, подъ редакцията на единъ отъ напрежнитѣ сътрудници на този познатъ католически органъ, Хр. Д. Ваклидова, вестникъ „Българска пчела“, която ако и да не препоражчваше, подобно на в. „България“ съединение съ Римската Църква, но се стремеше да възбужда недовѣрие въ народътъ противъ представителитѣ, чито опитвания за спогождение съ Гърцитѣ представене, като предателство, и настояваше, тѣ пищо друго да не дирятъ освѣнъ едно пълно отдѣление на Българетѣ отъ Гърцитѣ, нѣщо, което можеше да се пише и говори съ цѣль да се дразни населението, и да се поддържа едно вълнение въ него, но не можеше да има никакъвъ практически резултатъ. Веднажъ като правителството на сultантътъ категорически се отказа да приеме молбата на българскитѣ представители за отдѣлна иерархия, послѣднитѣ требаваше или да си вървятъ или, ако искахъ да работятъ нѣщо съ него, да направятъ това, щото направихъ, т. е. да представятъ единъ проектъ за уреждане църковнитѣ работи и удовлетворение еднородицитѣ имъ, какъвто се заключаваше въ осемътѣ предложения, които предоставехъ на Българский народъ, при отдѣлно управление на неговите собствени църковно-народни дѣла, още равно участие съ Гърцитѣ въ управлението дѣлата на патриаршията.

За да се отблъсватъ нападенията на вестницитѣ, като „България“ и „Българска пчела“ и да се обяснява истинското положение на „работитѣ“, представителитѣ имахъ нужда отъ собственъ органъ. Тази нужда осътихъ тѣ особено когато „Българскитѣ книжици“, въ които тѣ можехъ да прокарвашъ идентъси, при всичко, че това списание имаше друго назначение, се прекъсняхъ, както по-горѣ забѣлежихме, въ юни 1862. Поради това, тѣ тутакси слѣдъ като се спрѣхъ „Българскитѣ книжици“, се обѣрихъ до Портата съ молба да имъ дозволи да издаватъ въ Цариградъ единъ свой български вестникъ. Въ Турция е било всекога твърдѣ мѣжно да се земе дозволение за издаваньето на единъ политически вестникъ, и особенно вестникъ на български езикъ. За да убѣдятъ Портата да земе въ внимание молбата имъ, представителитѣ, на чело

съ Чомакова, бѣхъ казали на Аали-паша, че българский вѣстникъ, за издаваньето на който тѣ просятъ позволение, ще има за программа да предопазва българското население отъ внушията и подкосовсията на неприятелитѣ на империята отвѣнъ, да му обеснява благитѣ намѣрения и попечения на „отеческото“ Оттоманско правителство и изобщо да му подава съвѣти, съ които да се заягчаватъ все пѣ-вече и пѣ-вече вѣрността и предаността му къмъ престолътъ на негово величество султанътъ, и поради това той ще носи название „Съвѣтникъ“. Слѣдъ като бѣхъ многократно постарели съ тия обесненія молбата си, българскитѣ представители се удостоихъ да чуятъ, единъ день, отъ турский министръ, че той ще види да иж испѣлни. Слѣдъ нѣкое време Аали-паша дѣйствително се распоредилъ да се даде отъ писалището на печатътъ едно форменно позволение за издаванье вѣстникъ на българский езикъ подъ название „Съвѣтникъ“. Това станѣ въ началото на пролѣтъта на 1863. Позволението се даде на името на Кира X. Петровъ отъ Котелъ, като човѣкъ, за когото не можеше да се предполага, че ще иска, единъ день, да си присвои вѣстникътъ, или да го издава по свое разумѣніе. Понеже вѣстникътъ имаше да се съобразява съ вицоветѣ на правителството, то Аали-паша, по молба на представителитѣ, бѣше се такоже распоредилъ да му се даде привилегия да се разнася безплатно отъ пощата по всичката империя. Очевидно бѣ, че за редакторъ на единъ български вѣстникъ съ программа, каквато бѣхъ заевили предъ правителството представителитѣ, требаше да се пригласи лице, което, при другитѣ потребни качества, да не е възбуждало съмнѣніе въ турскитѣ власти относително направлението си. На тия условия се счете да отговаря Никола Михайловскай, който тогава бѣше учитель въ Търново. Поканенъ да бѫде редакторъ на новий българский вѣстникъ, Михайловскай изеи съгласие и не се забави да пристигне въ Цариградъ. Вѣстникътъ почна да излѣзва презъ априлий 1863. Неговото ноевяванье зарадва всичкитѣ родолюбци, защото се исипѣлни едно общо желание и се удовлетвори една сѫщественна нужда. За съжалѣніе, обаче, едвамъ що бѣхъ излѣзли нѣколко броеве, и ето че се оказа едно разногласие между неговий редакторъ и представителитѣ относително вървеждането му. Послѣднитѣ намирахъ, че Михайловскай малко работелъ и малко радиъ за доброто препоръчванье на вѣстникътъ предъ публи-

ката. Михайловский отъ своя страна казваше, че той се е усъвилъ да редактира вѣстникътъ, т. е. да прегледва и исправя статиите, които се готовятъ за него, а не самъ да го пълни съ свои статии. Въ това разногласие, представителите намѣриха за добрѣ да раскъсатъ контрактътъ съ Михайловский и да предложатъ намѣръ редакцията на „Съвѣтникъ“, при всичко, че, още когато поемахме редакцията на „Българските книжици“ въ 1860 год., привърженниците на унията бѣхъ ни представили на Турското правителство, като агентъ на „панславизътъ“ и слѣдователно за човѣкъ твърдѣ неблагонадеженъ, и че можеше да се очаква, че тѣ ще възобновятъ по този случай доносите си. Ние турихме условията си, и отъ септемврий 1863 „Съвѣтникътъ“ захванѫ да излѣзвва подъ нашата редакция. Въ първите седемъ осемъ мѣсяци между насъ и представителите владѣеше пълно съгласие. Вѣстникътъ, по тѣхно мнѣніе, се списваше и върваше превъсходно. Като ги гледахме така благодарни отъ нашътъ трудъ, при всичко че условията относително исплащанието възнаграждението ни за него се не испълнявахъ, защото по четире петъ мѣсяци не получавахме нито пара, ние продължавахме да носимъ тяжестъта на редакцията на вѣстникътъ съ тѣрпѣніе. Но презъ пролѣтъта на 1864 гладкитѣ отношения между насъ и представителите се ненадѣйно нарушихъ. Единъ день, презъ априлий, пощата отказа да приеме вѣстникътъ безплатно, както го приемаше до тогава. Ония отъ представителите, които по-често се евявахъ предъ министрътъ на външната дѣла, Аали-паша, а именно Чомаковъ и Хр. Тѣпчила, побѣрзахъ да отидатъ при него, за да се научатъ, по нѣкое распорежданѣ ли отъ Портата е послѣдовалъ този отказъ, или той е слѣдствие на нѣкое недоразумѣніе. Щомъ му казали, че пощата вече не приемала безплатно вѣстникътъ, Аали-паша отговорилъ, че вината е тѣхна, защото друго му се говорило, когато се просило позволение за издаванието на листътъ, друго се вършило, като се дало позволението и като хванжътъ той да се издава, и послѣ това напомнилъ на Чомакова, едно по едно, всички тѣ обѣщания, които той давалъ, когато се искало позволението за издаваніе на вѣстникътъ и които били останжли неиспълнени. Отъ думитѣ на пощата ясно излѣзвало, че вѣстникътъ, далечъ да отговаря на программата, за която му е била дадена привилегията да се разнася безплатно отъ пощата, напротивъ

заслужва въ очите на правителството мъмрене. За свое оправдание двамата представители хвърлили вината върху насъ и дали на министрът обещание, че ще ни испядят и турятъ другъ редакторъ. За да се подтвърдятъ думите имъ, Чомаковъ, като се видѣ съ насъ и ни разказа, каква била причината на заповѣдта да не се разнася вече „Съвестникъ“ безплатно отъ пощата, предложи ни да отправимъ до министрът на външнитѣ дѣла писмо, съ което да земемъ върху си вината за направлението на вѣстникъ, защото съ този начинъ той и другитѣ представители могли да си умиятъ лицето предъ него, а послѣ това не било мяично и настъ да измолятъ отъ наказание. Ние се усъмнихме, че ще могатъ да извѣршатъ послѣдното, и се рѣшително отказахме да земемъ доброволно отговорността предъ правителството за направлението на вѣстникъ, толкозъ по-вече, че относително духътъ, въ който се пишеше той и който, ако п да не бѣше съгласенъ съ видовете на турските държавни мѫже, впълно отговареше на българските народни желания и стремления, до тогава между настъ и представителите не е имало нито наѣй-малко разногласие, и че никой отъ тѣхъ не бѣ направилъ нито наѣй-малка бѣлежка, че сме се отдалечили отъ правилата, които бѣхъ се установили помежду настъ и тѣхъ за редактирането на листътъ. Нашътъ отказъ тури двамата горѣпоменовани представители и особено Чомакова въ несгодно положение спрямо правителството. Тѣ излѣзвахъ като лъжци предъ него. За да си възстановятъ репутацията, тѣ требавше или да ни извадятъ отъ редакцията споредъ както бѣхъ обѣщали на министрътъ, или въ краенъ случай съвсѣмъ да спрѣтъ вѣстникъ. Но на това не имъ съчувствовахъ и спомагахъ всичките отъ представителите и членовете на Съвѣтътъ, отъ които зависеше решението на по-важните въпроси по църковно-народните работи. Помежду послѣдните имаше още лица, които, като задължени, да отговарятъ и лично за възнаграждението, което бѣ ни обѣщано за редакцията, не считахъ достолѣпно за себе си да развалиятъ контрактъ съ насъ безъ да ни исплатятъ условната въ него сума, а да имъ я исплатятъ имъ се виждаше тежичко. Тѣхното сопротивление направи Чомакова отъ попечителъ и приятель на вѣстникъ да стане неговъ въръз врагъ и гонителъ. Въ течението близо на една година той въ всеко засѣданie на Съвѣтъ подигаше въпросъ, вѣстникъ

или да се вземе отъ нашитѣ ръцѣ или пакъ да се спре. При такова враждебно настроение на Чомакова срѣщу вѣстникътъ, послѣдний не можеше, естествено, да вирѣе, или поне да избѣгне общата сѫдбина на тогавашнитѣ бѣлгарски вѣстници, които, поради невнасяніе отъ абонатитѣ цѣната на абонамен-тътъ, почти всекога спирахъ подиръ двѣ или три години съ потрошаванье капиталътъ си. „Сѣвѣтникътъ“ доискара 1864 година, но за ибнататътъ не можеше да върви. Една голѣма частъ отъ спомоществователитѣ му не внесохъ спомощество-ванията си и до днесъ. Контрактътъ, които бѣ сключенъ между насъ и иб-главнитѣ отъ представителитѣ и членоветѣ на Ца-риградската община за двѣ години и по който тѣ требаше да ни даватъ по 20 лири на мѣсецъ предплатени, се не ис-пълни, така че, когато се спрѣ вѣстникътъ, ние имахме да земаме за трудътъ си до денътъ на спираньето му 195 лири, а до срокътъ на контрактътъ 335 лири. Ако и да не бѣхме нито наѣ-малко кривъ за неблагоприятнитѣ обстоятелства, които прекъсахъ сѫществованіето на листътъ, обаче, да не става много тежко и на лицата, които бѣхъ подписали контрактътъ, ние се съгласихме да се задоволимъ само съ вѣзнаграждени-ето, което ни сепадаше до денътъ на спираньето му, т. е. съ 195 лири, и да не диримъ ишио по-вече; обѣщахме даже и отъ тия 195 лири да оставимъ 15, стига само да ни се исплатятъ останалитѣ 180 лири вѣрено и изедно. Пѣ-вечето отъ подписавшитѣ контрактътъ родолюбци склонихъ на това предложение; не склонихъ само Чомаковъ и Хр. Тѣчиплеща, които искахъ да имъ оставимъ не 15, а 35 лири, нѣщо, което ние не можехме да се рѣшимъ да направимъ. Като употреб-бихме всичкитѣ средства за сподаждане и не сполучихме, ние се принудихме да се обѣрнемъ до сѫдътъ, който рѣши дѣлото въ наша полза, при всичко че противниците ни, Чомаковъ и Хр. Тѣчиплеща, които представляхъ предъ сѫдътъ и другитѣ подписавши контрактътъ лица, си позволихъ, съ цѣль да спечелятъ процесътъ, да ни представятъ предъ сѫднитѣ като „панелавистъ и руский шпионъ“ и че отъ друга страна ние, като нѣмехме адвокатъ и като знаехме турский езикъ слабо по онова време, едвамъ можехме да расправимъ работата си, при състязанието на странитѣ. Това е едно доказателство, че турскитѣ сѫдилища сѫ били доста често безпристрастни.

---

## ГЛАВА VI.

Качествата на новоизбранный Вселенский патриархъ Софрония, и неговъ първи стълки по български въпросъ. — Неговата мисъль за свикване едно велико събрание въ патриаршията, като средство за развързване международното по този въпросъ. — Расположенето на умовете въ гръцкото общество и задачите, които си туреше елинизмът. — Трудното положение на патриархът и на владиците отъ неполучаването парите, опредѣлени за обдържанието имъ. — Мѣрките, взети отъ патриаршията за отстранение това неудобство, и повсемѣстното налягане отъ страна на владиците за събиране отъ християнете определените за тѣхъ въ новия уставъ цари. — Вълнението въ Русе, по поводъ на напиранието отъ страна на валията за събираньето алатката на мѣстния владика. — Позволение, дадено по този поводъ на патриархът да свика велико събрание. — Неблагоприятното за България расположение на умовете въ това събрание и неговите старания да покаже, че българските искания сѫ лишиени отъ основание и сѫ неумѣстни. — Безплодността на бѣлежките на четиримата Българи, негови членове, относително пристрастното му. Неговите окончателни решения и пространното имъ опровержение, подадено на Портата отъ страна на българските представители. — Тактиката на Портата въ распирята на двата единовѣрни народа. — Приеманьето на осемъ български юноши за вѣспитание на правителствения сметка и освобождението отъ заточение на българските народни владици. — Распореждане на сultановото правителство да се расхвърли данъкъ за исплащане дѣлът на патриаршията. — Споразумѣніе на патриархът и на сино дътъ съ Портата да се даватъ платкита на владиците направо отъ хазната. — Смѣртъта на български народенъ владика, Аксентия, и прощанието, подадено по този случай, на Портата отъ страна на българските представители. — Опитване за споразумѣніе съ Българетъ отъ страна на нѣколко лица измежду гръцките пѣрвенци и богатashi. — Резултатътъ на това опитване. — Ново налягане отъ страна на Портата върху Патриаршията да направи удовлетворителни устъпки въ полза на Българетъ. — Ново свикване въ патриаршията на едно велико събрание за обмислеване български въпросъ. — Краткото разумѣване въпросътъ отъ страна на българските представители. — Адресътъ, подаденъ отъ тѣхъ на сultанътъ, по случай на критското възстание. Укоритъ, които тѣхъ навлекоха върху си съ този адресъ.

Осланещисе на думите на министърътъ на външните дѣла, Аали-паша, Българетъ вѣрвахъ, че, като занеме престолътъ си новий Вселенски патриархъ, тѣхната работа, съ съгласието или безъ съгласието на Великата Църква, ще земе единъ край, сирѣчъ правителството на сultанътъ или ще нарока патриаршията да приеме българските искания, или, въ случай на упорство отъ нейна страна, самъ ще издаде нѣкое рѣшеніе, което да задоволява Българския народъ.

Патриархъ Софроний не бѣше нито отъ новите учени, нито отъ старите, не толко учени, но даровити гръцки

иерарси. Той бъше человѣкъ съ твърдѣ посредственни способности и нѣмаше никаква извѣстностъ. Той се избра да държи кормилото на Великата Църква по личнитѣ съобразения на нѣкои отъ синодалнитѣ архиереи, които, като имахъ приятелство съ него, съмѣтахъ, че при неговата простота и доброта ще можтъ лесно да устроїтъ личнитѣ си дѣла. Поради това отъ него не можеше да се чака да земе инициативата и да предложи единъ колко годѣ удовлетворителенъ проектъ за свѣршваньето на расп儒家, който и да прокара съ авторитетъ и твърдата си воля. Той съзнаваше, обаче, добрѣ, че първата и най-главната грижа, която му предстоеше слѣдъ стживаньето на Вселенский престолъ, бъше да разрѣши именно българский въпросъ. На тая задача му се указа и въ нѣколкото думи, съ които се бѣ обѣрнѣлъ къмъ него султанътъ на тържественната аудиенция, която, споредъ единъ древенъ обычай, се дава на новоизбранниятъ патриархъ. На неї посочи и самъ негово светѣйшество въ рѣчта си, която бѣ казалъ по този случай. „Надѣвамъ се, бѣ му рекълъ султанътъ, че ще употребишъ всеко старанье да туришъ въ редъ дѣлата на народъти ти (Ромейскій) и да помогнешъ за благосъстоянието ми“. Патриархътъ отговорилъ, че тѣзи дѣла били дошли, поради нѣкои причини, въ твърдѣлошо положение, но че съ покровителството и благосклонността на негово величество ще можтъ да се турятъ въ добъръ редъ<sup>1)</sup>.

Щомъ прочее пое кормилото на Църквата, патриархъ Софроний се зане съ българский въпросъ. За да си състави понятие за неговий дотогавашенъ ходъ, той привиква при себе си, между другитѣ свѣдущи лица, и гръцките членове на учредената по заповѣдъ на Портата за разгледване въпросътъ смѣсенна комиссия и пожела да се евятъ при него и българскитѣ нейни членове. Но приетото си правило да странятъ отъ патриаршията, докѣто тя не искаже готовностъ да даде удовлетворение на народъти имъ, българските представители не прибѣрзахъ да се съобразятъ съ това желание на нови патриархъ, което бѣ имъ се съобщило отъ министрътъ на външнитѣ дѣла. За да ги накара да дойдатъ при него, негово светѣйшество се принуди да обеви на министрътъ, че, за да може да даде отговоръ, какво би могла Църквата да на-

<sup>1)</sup> в. „Съвѣтникъ“, I гол., брой 33.

прави за удовлетворение на Българетъ, той трябва предварително да изслуша представителите имъ. Министрът намѣри, че е пожто да се испълни това искане на патриархътъ. За да се не протака напразно работата, потребно бѣше прочее българските представители часъ напредъ да идватъ при новий патриархъ, за да му искажатъ и обеснятъ желанията на съточественниците си.

Понеже работата се намираше въ ръцътъ на една смъсена българо-гръцка комиссия, която имаше поръжение да докара до споразумѣние двѣтъ страни, требаше, естествено, да отидятъ при негово светѣйшество сѫщите ония лица, които представляваха българската страна въ тая комиссия, както бѣхъ ходили при него лицата, които представляваха въ нея патриаршията. Така се и тъкмение това да стане. Но отпослѣ въ общото събрание на представителите и на по-главните членове на нашата община въ Цариградъ се намѣри за добре да отидятъ при патриархътъ само три лица отъ водачите. Тия три лица, като се евтили при негово светѣйшество, съобщили му, че идватъ при него по заповѣдъ на министрътъ на външните дѣла да му раскажатъ и раскриятъ българските искания, послѣ което посочили и обеснили осемътъ български предложения. Патриархътъ се показалъ, като че да припознава справедливостта на исканията на Българетъ, и обѣщаъ да се погрижи за примирението имъ съ Църквата. За тая цѣль той намѣрилъ за благословно отсега нататъкъ да се събира българо-гръцката комиссия въ патриаршията подъ негово предсѣдателство. Българските пратеници възразили, че въпросътъ за мѣстото на засѣданіята на комиссията е билъ подиганъ още въ самото начало на нейното учреждение и билъ окончателно решенъ противъ патриаршията, която и тогава поддържала сѫщото мнѣніе. Като се не приело предложението му, патриархътъ пожелалъ да му се дадутъ българските осемъ искания писменно, нѣщо което пратенициятъ обѣщали и испълнили на другий ден<sup>1)</sup>.

„Ние зехме предъ видъ съ св. синодъ, казваше патриархъ Софоний малко по-подиря въ изложението си, юето бѣ чель въ събранието, свикано въ патриаршията за разглеждане българский въпросъ, тия искания, но видѣхме, че тѣ

<sup>1)</sup> „Съвѣтникъ“, I година, 37 и 38 броеве.

не само противоречътъ на действуващия устави, но че и не съмъ съгласни съ привилегиите на Църквата и разрушаватъ самите нейни основи. Това общо мишъне, наше и на св. синодъ, ние представихме на и. височество министрътъ на външните дѣла и въ истото време му изложихме проектътъ за съставението на св. синодъ, който ни съобщи комиссията и който състоеше въ раздѣление епархиите на шест географически части. Негово височество ни препоръча да се намѣри нѣкой начинъ за съставението на синодътъ върху основание отъ числото на населението въ епархиите. Ние, като се исказахме още еднаждъ, че предпочитаме географическото раздѣление на епархиите, обезвихме му най-послѣ, че нищо окончателно не можемъ да рѣшимъ само съ светий синодъ и че е потребно да се свика за този предметъ главно събрание. Негово височество ни отговори, че ще размисли върху това наше предложение<sup>1)</sup>.

Патриархъ Софроний, като се не рѣшаваше да предложи нѣкой проектъ за съставението св. синодъ върху основание отъ численността на населението въ епархиите, а пакъ и не желаше да земе върху сп. никаква отговорност, нито предъ Портата, нито предъ Гръцкий народъ, за нѣкоя друга мѣрка, намисли да свика едно велико събрание, въ което, освѣнъ владиците, да участвоватъ всичките по-известни, по-първи и по-учени хора отъ гръцкото общество.

Да се питат, относително българските искания, едно събрание, въ което ще се представи всичкото гръцко общество съ неговите въззрѣния и стремления, съ неговите своеобразни идеи за гръцката народност, не бѣше нито най-малко цѣлесъобразно. Идеятъ на преднитъ и образованните класове на гръцкото общество за величието на еллинизъмъ, за неговото предназначение, за неговата задача по отношение къмъ другите християнски племена на полуостровътъ, тия идеи, подъ влиянието на които бѣхъ се упразнили старите славенски самостоятелни архиепископии и патриаршества, не бѣхъ се никакъ измѣнили по това време. Въ това сѫщото време, когато патриархъ Софроний искаше отъ Високата Порта воля да подложи българските искания на едно велико събрание отъ първите люди на гръцкото общество, въ послѣдното бѣше на

<sup>1)</sup> „Съветникъ“, П год., 34 брой.

ново възбудена усиленна работа за укреплението на елинизъмът на сръбъците и гръцките народи и за распространение на гръцкия езикъ посредъ християнските племена на Балкански полуостровъ.

Нѣщо около два мѣсяца преди да занеме катедрата си новий Вселенски патриархъ, министрът на народното просвѣщение въ Гърция, Николопулосъ, бѣ се обѣрналъ до най-прочутитѣ въ това време атински учени и професори съ единъ циркуляръ, въ който, като указваше на бурята, която се била подигнжла сръшту гръцкия езикъ въ мястата, гдѣто той пѣ-напредъ господствовалъ неограниченно, ги приканваше да размислятъ и му покажатъ, съ кои нравственини средства би могълъ да се поддържи и распространѣ ираотеческия имъ езикъ, да се усили и утвѣрди той навредъ, гдѣто живѣятъ елини и други християне и гдѣто особено се забѣлежва преко противъ него движение. „Отечеството, господа, казваше министрътъ въ циркулярътъ си, изисква отъ вашата ученостъ, отъ вашата ревностъ и отъ вашето елинско честолюбие тази важна услуга, и не се съмнѣвамъ, че вашитѣ старания ще иматъ желаниятъ резултатъ. За вашитѣ съвѣщания опредѣлихме една стая въ нашето министерство<sup>1)</sup>“.

Тази постъпка на гръцкия министръ отговареше на едно общо желание между Гърциите, да се зематъ дѣятелни мѣрки за поддържаніе елинизъмътъ и оборваніе неговитѣ врагове по всички Балкански полуостровъ. Това желание бѣше се изразило малко пѣ-преди и въ самий Цариградъ, гдѣто, при разнитѣ други учени и ученолюбиви дружества, бѣше се изработилъ планъ за съставението на едно попечителство, което да има грижа за распространение гръцкото образование по всички полуостровъ. Онова, къмъ което имаше да се стреми това попечителство, оставаше, споредъ главнитѣ инициатори на планътъ, да се постигне сега въ Атина. Комиссията на ученитѣ и професоритѣ, която се учреждаваше въ Атина отъ самото правителство, требваше споредъ инициаторитѣ да предложи именно да се състави въ самата столица на кралевството намисленното отъ тѣхъ попечителство. Споредъ ревнителитѣ на великата елинска идея въ Цариградъ, задачата на речената комиссия само съ този начинъ можела успѣшно да се

<sup>1)</sup> „Съвѣтникъ“, год. I, брой 22.

испълни. Съставено въ Атина, попечителството требвало да простира дъятелността си не само върху Балканский полуостровъ, но върху всичкий Въстокъ, и неговата задача требвало да бъде погърчването на „едновърнитъ народи“. То щело да бъде въ ръцѣтъ на новий гръцкий кралъ, Георгия, архимедовъ лостъ, съ който той ималъ да поклати всяка Гърция и Азия и да строши враговетъ на елинизъмъ. За да се постигне цѣлъта на попечителството, требвало да се основатъ гимназии въ Галацъ за Елинетъ и за Молдоваситъ, въ Едрине и Солунъ за Елинетъ и Българетъ, въ Берать за Елинетъ и Арнаутитъ, въ Александрия за Елинетъ и Арабитъ христиене, и въ Цариградъ за дѣцата не само на всичките православни народи, но и на Арменцитъ, които отъ нѣкое време имали била горещо желание да се съединятъ съ Православната Църква. Относително основанието на гимназиятъ въ разните мѣста на Турската империя можели да се срѣщи жътъ мѫжнотии отъ страна на Високата Порта, но правителството на новий Гръцкий кралъ требвало съ достоинство да заеви, че свободна Гърция има право и длъжностъ да просвѣщава православнитъ въсточни народи, за да ги предопази отъ религиозно заблуждение. При тия гимназии требвало още да се основе въ Цариградъ едно особено училище за приготовление учители и учителки и за това училище да се зематъ ученици отъ България и отъ другите области. Особена грижа требвало да става за подготвенето учителки, защото Аспазитъ имали магическа сила да распространяватъ елинизъмъ. За да се свържатъ въ едно цѣло всичките тия гимназии и вървятъ задружно къмъ една и истата цѣль, добре било да се опредѣлятъ отъ попечителството петъ шестъ надзиратели, които да ги обикалятъ и испращатъ въ Атина докладъ за състоянието имъ, нѣ, за да не се възбужда подозрѣнието на Турцитъ, тия надзиратели требвало да се испращатъ като ревизори на консулствата<sup>1)</sup>.

Но комиссията отъ атинските учени и професори, видисе, не намѣри благословно да посъвѣтва на министътъ такъвъ грандиозенъ, но мѫченъ за осѫществение, планъ, какъвто бѣше се съставилъ въ Цариградъ, а именно да се

<sup>1)</sup> Гл. извлечение отъ вѣстникъ Клєю въ в „Съвѣтникъ“, година I, брой 24.

работи еднакво по всички Въстокъ за развитието на еллинизъмътъ. Въ Атина се удоволствовахъ съ нѣщо по-малко. Тамъ намѣрихъ за добре да се обѣрне всичкото внимание върху Македония и отчасти върху Тракия, а другите въсточни страни да се оставятъ на произволътъ на сѫдбата. За да се запазятъ за еллинизъмъ реченните двѣ страни, въ столицата на кралевството се споразумѣхъ да се усилятъ средствата на дружествата, които бѣхъ се съставили по това време съ цѣль да поддържатъ гръцкото образование въ тѣхъ и отъ които едно се намираше въ Атина, а другото въ Цариградъ, а така и да се испратятъ въ тѣхъ за консули лица по-дѣятелни и по-способни да се борятъ съ „панславизъмъ“. По старанието на тия дружества, вече се намирахъ въ разни гръцки училища до 40 бѣлгарски юноши отъ Македония, които се приготвехъ за учители въ тая страна. Но всичко това се виждаше твърде малко на распаленитѣ гръцки патриоти, защото въ крайтъ на 1863 година единъ отъ депутатите на камарата въ Атина, нѣкой си Ялемостъ, горчиво оплакваше сѫбината на Македония и Тракия, които споредъ него станали жъртва на панславистската пропаганда, поради немарението на Гръцкото правителство. „Онова, щото се вѣрши, казваше Ялемостъ, отъ нѣкое време въ Тракия и Македония, туря въ опасность бѫдущето на отечеството и полага непреодолима преграда на напредъкътъ и на величието на просвѣтителни еллинизъмъ. Нѣкои племена, *съвършено недостойни да се говори за тяхъ*, които преди малко считахъ за честь да се съединятъ съ еллинизъмъ, ставатъ сега слѣпи и безчувственни орудия на двѣ противоеллини пропаганди и употребяватъ всичко, щото имъ иде отръжи за изглаждане всяка дира отъ неговото сѫществование. Еллинскиятъ езикъ се изгна и се замѣсти съ варварский. Два часа, господа, далечъ отъ Солунъ (гласове: *въ сѫщия Солунъ! въ сѫщия Солунъ!*), въ сѫщия Цариградъ, Гръцката Църква, гръцкиятъ езикъ и гръцката народностъ ставатъ предметъ на поругание и се презиратъ<sup>1)</sup>“. Нищо така не възмущаваше гръцките патриоти, колкото кога чуехъ, че и въ наѣ-ближните до Гърция мѣста се пробужда бѣлгарската народностъ или че се работи за нейното пробуждане. Онѣзи отъ Бѣлгаретъ, които се осмѣлавахъ

<sup>1)</sup> „Съвѣтникъ“, I год., броеве 28 и 43.

да говорятъ и работятъ за откриване български училища въ Македония, се преслѣдвахъ, по интригитѣ на владиците и на разнитѣ агенти на еллинизмътъ, като държавни престъпници<sup>1)</sup>.

При подобно настроение на гръцкото общество, не бѣше за чудене, че Високата Порта, отъ своя точка на зрѣние, не прибърза изведнажъ да одобри предложението на патриархътъ да се свика въ патриаршията едно велико събрание отъ миране и духовни за разглеждане заевнинитѣ отъ българските представители искания. Това настроение не бѣше неизвѣстно въ висшитѣ турски крѣгове. На сultanовото правителство, всекога консервативно, требаше, естественно, да се види противно да се предаде въ рѫцѣта на едно неотвѣтственно за дѣлата си събрание, състоящо подъ влиянието на идентѣ и страстиитѣ, които бѣхъ се развили въ гръцкото общество, единъ толкозъ важенъ за империята въпросъ, който то до сега е гледало да разрѣши въ споразумѣние съ надлежната църковна власть. На таквоѣ нѣщо турските държавни маже можеха да се рѣшатъ само, ако искахъ да протакатъ рѣшението на въпросътъ и да дразнятъ двата смразени вече помежду си народа, единъ срѣщу други, нѣщо, което имаше за Турция и сгоди и несгоди.

Патриархъ Софоний, като видѣ, че портата не се показва наклонна да му даде воля за свикване велико събрание, на което той, въ затруднението си, бѣше си научилъ да възложи рѣшението на българский въпросъ, тако-речи престанъ да се занимава съ него. Но този въпросъ бѣше тѣсно свързанъ съ другъ единъ, който имаше за нѣкои отъ владиците негли поболѣмо значение, отколкото въпросътъ, какъ да се удовлетворятъ желанията на Българский народъ и да се обезпечи мирътъ въ Църквата. Този другъ въпросъ бѣше въпросътъ за обдържанието патриархътъ и архиерейтѣ, съгласно съ новий уставъ, който запрещаваше напрещнитѣ неопредѣленни владически берии и предвиждаше опредѣленни платки както за патриархътъ и служащите въ патриаршията, така и за всичките митрополити и епископи. За тия платки требаше обаче пакъ да се расхвърли върху християните на всеко мѣсто единъ особенъ налогъ. Уставътъ, като опредѣлеше

<sup>1)</sup> „Съвѣтникъ“ I год., брой 33.

платката на единъ архиерей, означаваше и количеството, което требование да се събере заедно съ нещ отъ епархията му за патриархътъ. Но въ нѣкоя и друга отъ българскитѣ епархии владицитетъ се испѣдихъ, а въ други, ако и да не бѣжъ испѣдени, не можехъ да събиратъ отъ христиенетѣ предвиденитѣ въ уставътъ пари за патриаршеската и тѣхната платка, защото Българетѣ, като искахъ да покажатъ, че не щатъ вече да робуватъ подъ властьта на гръцкитѣ архиерей, не щехъ подъ никакъвъ начинъ да имъ даватъ пари. Въ небългарскитѣ епархии владицитетъ също съ голѣма мяка прибрахъ парите за платката си. Това като туреше въ едно неприятно положение тѣхъ сами, бѣше не по-малко тежко и за патриархътъ, който бѣше принуденъ да прибѣгва къмъ заеми, за да посрѣща собственнитѣ си разносчи и разноситѣ на управлението на Църквата.

Светѣйший Софроний, наскоро слѣдъ като пое браздитѣ на църковното управление, испрати едно окрѣжно послание до всичкитѣ подчинени на Вселенский престолъ архиерei, въ което, като показваше трудното положение на патриаршията поради непостижанието на предвидѣнитѣ за нещ доходи, строго имъ предписваше да гледа всекий отъ тѣхъ да внесе часъ напредъ количеството, назначено за патриаршеската платка, събрали или не събрали още отъ христиенетѣ предвидѣнитѣ отъ уставътъ пари за платката си. Ако нѣкой не ги е събрали той требвало, спердъ посланието, да внесе опредѣлената за патриархътъ сумма отъ другите си доходи. Негово светѣйшество заповѣдаваше въ истото време на владицитетъ да внесатъ незабавно каквото още дължатъ на патриаршеската касса. За да ги настѣрдчи да испълнятъ по-скороисканията му, патриархътъ имъ обѣщаваше всичкото си съдѣйствие и покровителство по събиранието парите за платката имъ, съгласно съ уставътъ<sup>1)</sup>.

Сѫщевременно съ испращанието на това послание, патриархътъ исходатайствова отъ Високата Порта импримета до всичкитѣ валии, въ които имъ се заповѣдаваше да спомагатъ дѣятелно на архиерентѣ да събергатъ отъ населението назначеннитѣ за платкитѣ имъ пари.

<sup>1)</sup> „Съвѣтникъ“, година I, брой 36.

Принуждавани така отъ Великата Църква да испратятъ пари въ патриаршията, колкото се може по-скоро, и на сърдечни съ обещанието отъ нещ покровителство, владиците на всекждъб се заловихж дъгателно за прибирането паритѣ, които бѣхж имъ се опредѣли въ уставътъ като платка. Валинѣ, съгласно съ наставленията, които имъ се испратихж отъ Портата, изадохж такоже строги заповѣди до подчиненниятѣ имъ мюттесарифи да съдѣствоватъ на архиерентѣ да си приберутъ платкитѣ. Въ много мяста властите прямо поканихж християнското население да се погрижи да внесе на архиерейтѣ си платката му. Вследствие на таквазъ една покана, въ Търново се свика събрание отъ представителитѣ на казите на епархията за расхвърление паритѣ, които съставлявахж платката на местният митрополитъ, и това събрание, въ което имахж большинство старите чорбажии, приятели и привърженци на владиката, рѣши въпросътъ въ полза на послѣдният, нѣщо, което извика протести отъ страна на населението въ епархията и силни укори въ печатътъ противъ старите чорбажии, които го поддържахж<sup>1)</sup>.

Въ Руссе пъкъ, по този поводъ, стана едно смущение, въ което тамкашний епископъ, Синесий, биде исподженъ отъ архиерейский домъ, и послѣдният биде отчасти съиспанъ. Когато валината съобщилъ на местните Българе, че съгласно съ заповѣдта, която приелъ отъ Портата, тѣ треба да се погрижатъ да се даде платката на владиката, тѣ го помолили да изслуша и тѣхните обеснения, на което той се съгласилъ. За да бѫдатъ точни и формални, тия обеснения имало, съ дозволение на вали-наша, да се подаджатъ съ единъ арзухалъ. Но когато лицата, на брой шестъ души, които били натоварени да подаджатъ арзухалътъ на пашата, се евили, той, по ради смѣлостта, съ която, видисе, се обеснявали тия лица въ разговорътъ си съ него, заповѣдалъ да се запрѣтъ. Другите Българе въ градътъ, като се научили за това, затворили неизвестно дюгенитѣ си и се натрупали на конакътъ, гдѣто, указващецъ на невинността на запрѣнните, молили да се простятъ и отпустиятъ. Нахлуванието на множество народъ въ дворътъ на висшето присътствено място, по поводъ на едно распореждание на властъта, возмутило, разумѣва се, управите-

<sup>1)</sup> „Съветникъ“, I година, брой 45 и 46.

лътъ. Той и поискалъ да се разотиде незабавно народътъ, и когато не видѣлъ отъ него бързо послушание на искачието си, заповѣдалъ на заптиетата да го распрѣснѣтъ, нѣщо, което тѣ извѣршили, като били и ранили много души отъ събравшата се тѣла. Ядосани и наскърбени отъ всичко това, руссенскиятъ Българе, мжже, жени и дѣца, като не могли какво друго да сторятъ, рукижли къмъ архиерейский домъ, навлѣзли въ него и щото намѣрили тамъ испотрошили, или исхвѣрлили на улицата, а пай-послѣ се уловили да развалиятъ и самий домъ, който доста повредили, докдѣ да пристигнатъ заптиетата, които били испратени да възстановятъ редътъ. Епископътъ Синесий, по щастие, се намиралъ тогава на конакътъ; инакъ разяренниятъ народъ е могълъ да му нанесе лична обида, а негли и да го умъртви. Слѣдъ приключението, особенна стража била турена да пази домътъ и исхвѣрленнитѣ изъ него вещи. Синесий, който желалъ частъ напредъ да навѣсти жилището си, за да види да ли сѫ цѣли паритѣ му, около шестъ хиляди лири, които държалъ заровени въ едно кюше, могълъ да се рѣши да посѣти домътъ си само въ тишината на нощта. За негово щастие, паритѣ останжли небутнати. Той си ги прибрали благополучно и отишълъ пакъ на конакътъ, гдѣто се рѣшилъ да живѣе, докдѣ да принуди Българетъ да му върнѣтъ архиерейский домъ въ напрежниятъ видъ.

Слѣдъ смущението, чаршиитѣ стоели затворени четири дни наредъ. На петиия денъ валията повикалъ десетъ души отъ главнитѣ граждане Българе и имъ казалъ, че той прощава патрупваньето на народътъ въ конакътъ, но требва да се намѣрятъ онѣзи, които сѫ съсипали домътъ на владиката и исхвѣрлили вещите му. Повиканнитѣ отговорили, че това сѫ сторили жени и дѣца, за които има да отговаря вече цѣлъ народъ.

За да намалятъ отговорността си за станжлото безчиние, руссенскиятъ Българе побѣрзахъ да испроводятъ до върховниятъ везиръ, Фуадъ-паша, арзухаль, въ който, като се оплаквахъ въобще отъ злоупотребленията и произволнитѣ дѣйствия на валията, Аарифъ-паша, приписвахъ нему причината за смущението, станжло на 16 януарий, защото той се билъ отнесълъ безтактно, като запрѣлъ шестътѣ души, които били натоварени да му представлятъ едно писменно обяснение за отношенията на народътъ къмъ владиката, и послѣ заповѣдалъ

на заинтересетата да биятъ жителите, които се били набрали въ конакът за да измолятъ запрѣнитетъ, ищо което наскърбило много женитъ и дѣцата имъ и ги направило да се спускатъ къмъ къщата на епископътъ, като главенъ виновникъ на всичката бѣротия.

Синесий, отъ своя страна, не се забави да протестува предъ валията за нападението върху жилището му и за распиливаньето вещите му и да иска, при наказанието на виновнитетъ, и обезщетение за станжлите му повреди. Въ протестът си той искаше да се накажатъ не само онѣзи, които сѫ участвовали въ распрѣсаньето на венцитъ му и въ развалината на архиерейский домъ, но и тѣзи, които сѫ ги били подбудили на това. „Понеже тая чета на злодѣйци, светотатци и бунтовници, казваше той, бѣ наставена, подбутната и ржковедена отъ лица по-горни отъ онѣзи, които извѣриха варварското дѣло срѣщу епископията, може ваше превѣходителство да издирите и намѣрите съ свойственната ви дѣятельность първите двигатели на това безчеловѣчно дѣло, и понеже тѣ въ бѣсната си вандалска низость не пощадиха нищо свещено, но развалиха и исхвѣриха на путьта въ калъта всичко, щото се намѣри въ епископията, разориха даже и самий домъ и ирискоиахъ и паритъ ми, както и разни многоцѣнни вещи и аманети, така че оставиха долоподписанній безъ покривъ и убѣжище, то протестувамъ за това всичко, въ името на него-во царско величество, султанъ Абдулъ Азиза и въ името на законитетъ срѣщу когото надлежи, и обявявамъ подъ негова отговорност и за негова смѣтка всичките загуби, които ми станаха или ще ми станатъ занапредъ, като си запазвамъ правото да покажа количеството имъ въ потребното време и място“.

По приетий редъ, протестът на владиката не можеше да се остави безъ отговоръ. Жителите на Руссе направиха този отговоръ въ видъ на прошение до валията, въ което обесневаха приключението сѫщо така, както и въ проишението си до везирътъ. Тѣ припомневаха първо, че, когато преди три годинъ прекъснали съвсѣмъ сношението си съ владиката, тѣ избрали, по разрешение отъ сѫщия валия, единъ попъ за владический намѣстникъ; че слѣдъ като валията, преди нѣколко дни, имъ ненадѣйно заповѣдалъ да дадатъ на владиката платката за три годинъ и да го припознаятъ, тѣ

испровердили съ една депутация отъ шест души обесненията си насрѣщъ тая заповѣдь, но шестътъ лица, които съставлявали депутатацията, били запрѣни, при което още се расчулъ, че тѣ имали да се испровердятъ на заточение; че когато жителитъ се събрали въ конакътъ да измолятъ отпушаньето на шестътъ запрѣни лица и се забавили тамъ, женитъ и дѣцата имъ, като видѣли, че станжло вече късно, а пъкъ мѫжетъ и башитъ имъ се не връщатъ още, и като имъ докривело, че тѣ, по интригитъ на владиката, когото градътъ не припознава, се наказватъ, отишли въ домътъ на послѣдний и му пехвѣрлии вешитъ на пътътъ. При всичко, че този домъ, казвахъ тѣ, е народенъ имотъ, владиката подава протестъ срѣщу жителитъ на градътъ за повредитъ му и за нѣкакви свои загуби. Този протестъ, като се прочете предъ народътъ, намѣри се, че съдѣржи само лъжи и клевети. При всичко това ние, слѣдъ като се оплакахме сѫщевременно и на садразамътъ съ едно прошение, въ което изложихме работата, както е станжла, сме готови, ако се заповѣда отъ висишето правителство да се испита, коя отъ двѣтъ страни е крива, да приемемъ безропотно наказанието, което ни сепада, ако се окажемъ виновни.

Слѣдствието относително нападението върху архиерейский домъ и распиляваньето вешитъ на епископътъ Синесия, се скоро почина. Като първи виновни се уловихъ и турихъ въ най глубокитъ мѣста на тѣмнициата четири момчета на възрастъ отъ 12 до 15 годинъ, които слѣдователитъ испитвали по варварски начинъ съ крясъкъ и псуванье, като вовирали и бастунитъ си въ устата имъ. Майкитъ въ градътъ, като чули за улавеньето на четириетъ момчета, побоели се за участъта на дѣцата си и съставили събрание, на което рѣшили да се проводи до пашата депутация отъ десетъ ступанки изъ помежду имъ, за да се измоли отпушаньето на затворенитъ дѣца. Управителътъ не можалъ да противостои на молбитъ, представени нему отъ страна на нѣжниятъ полъ, и се распоредилъ да се отпуснатъ маловъзрастните запрѣни. Властитъ не намѣрили слѣдъ това за цѣлесъобразно да запрѣтъ още нѣкого отъ жителитъ по обвинение за участие въ безредията, и работата по слѣдствието като че загълхна. Между това архиерейский домъ се поправи, но, на мѣсто да се предаде отново на владиката, се приспособи за дѣвическо училище, което се и отвори наскоро. Владиката, отъ своя страна, като оставаше да

живъе въ конакътъ, не преставаше да ходатайства предъ гражданскаата властъ, както чрезъ патриаршията, така и направо, да се накаратъ жителитъ да му предадятъ домътъ и да го припознаятъ за свой архиепископъ. Всъдствие на това постоянно ходатайство отъ негова страна, министрътъ на публичните сгради и на народното просвещение, Етемъ-паша, като бъше ходилъ презъ августъ мъсецъ да прегледа новопостроената железнница Руссе-Варна и бъше останалъ нѣколко дни въ Руссе, заповѣда, по наставление отъ Високата Порта на побървите люди отъ тамошните Българи, да върнатъ на владиката кѫщата и да се отнасятъ западъ съ него, като съ свой архиепископъ. Руссенските първенци, като се извинили, че сами не могатъ да направятъ нищо, обѣщали само да съобщатъ тая заповѣдь на народътъ. Послѣдниятъ въ едно събрание се исказалъ, обаче, че не може подъ никакъ начинъ да припознае отново за свой владика испаждението отъ архиерейския домъ гръцки епископъ. Първенцитъ при всичко това се задължили отъ себе си предъ министрътъ да намѣрятъ една прилична за помѣщение на владиката кѫща и, за да се не покажатъ ненокорни на заповѣдта на висшата властъ, ходили да му цалуватъ рѣка. Но епископътъ се отказалъ да влѣзе въ кѫщата, която му тѣ намѣрили, като настоявалъ да му се върне отново архиерейскиятъ домъ, ако и обѣрнатъ вече на училище. Съ надежда, че ще може да сполучи искалието си, Синесий останалъ пакъ въ конакътъ, гдѣто го заварилъ новоназначеный валия, Митхадъ-паша, който пристигналъ въ Руссе презъ октомврий мъсецъ. Новиятъ управителъ на вилаетъ обеви на българските първенци, че той не ги принуждава да припознаятъ гръцки епископъ за свой архиепископъ, но тѣ требва да му намѣрятъ безъ друго една съответственна кѫща за живѣніе, защото пребиваньето му въ конакътъ е въ всеко отношение неумѣстно<sup>1)</sup>.

Руссенското приключение требаше, естественно, да направи спирно впечатление върху владиците и върху всичкото гръцко общество въ Цариградъ. Щомъ прие известие за становището въ Руссе противъ архиерейтъ, патриархътъ свика синодътъ, който въ обсѫжданьето на предметътъ единогласно

<sup>1)</sup> Глед. „Съвѣтникъ“ год. I, броеве 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, год. II, бр. 21, 24, и 31.

исказа мнѣніе, че такова състояніе на работитѣ, при което всяка минута се намирали били въ опасность собственностита, честта и самия животъ на архиерентѣ въ България, не може да се продължава по-нататъкъ, и че требва незабавно да се представи на Портата всичко, което е станжало въ Русе, и да ѝ се иска воля да се свика въ патриаршията едно велико събрание за рѣшеніе българский въпросъ. Патриархътъ испълни незабавно това рѣшеніе на синодътъ. Той отиде на другий денъ при министрътъ на външните дѣла и му представи необходимостта за свикване едно велико събрание относително българский въпросъ. Аали-паша, за да не даде поводъ на натякане, че туря въ затруднение патриаршията, като не ѝ дава възможностъ да употреби средството, което тя е имѣрила за единствено способно да се доведе до едно рѣшеніе въпросътъ, отъ който се пораждатъ жалостни смущения въ Църквата, счете този пакъ за цѣлесъобразно да не ѝ препречва на искаането. Той даде воля да се свика, съгласно съ рѣшението на синодътъ, велико събрание за обмислеванье и разрѣшеніе българский въпросъ.

Това събрание се свика въ патриаршията на 21 февруари (1864). То състоише отъ тридесетъ и три духовни лица, помежду които бѣхъ Иерусалимский, Александрийский и Антиохийский патриарси, всичкитѣ преждебивши вселенски патриарси, всичкитѣ митрополити — членове на синодътъ и други случайно находещи се въ Цариградъ епархиални архиереи, всичкитѣ епископи, настоятели на енорийскитѣ църкви въ столицата, и мнозина учени архимандрити и іеромонаси. Свѣтскиятъ елементъ се представи отъ по-вече лица. Всичкитѣ извѣстни по богатството, влиянието, чинътъ и учеността си турско-подданни Гърци, находещи се въ Цариградъ, бѣхъ пригласени да участвоватъ въ събранието. Между архиерентѣ имаше и трима Българи, а именно митрополитътъ, Пловдивскиятъ Панаретъ, Прѣславскиятъ Антимъ, и Софийскиятъ Доротей, които бѣхъ повикани отъ нѣмай кждѣ, ако и да се знаеше, че тѣ съчувствовахъ на стремленията на единородците си и че слѣдователно ще искажатъ благоприятно за тѣхъ мнѣніе. Отъ Българетъ миряне въ събранието бѣше повиканъ само Гаврилъ Кръстевичъ.

Патриархъ Софоний откри събранието съ рѣчъ, въ която изложи ходътъ на българский въпросъ до занеманьето отъ

него патриаршеската катедра. Въ тая рѣч, която бѣ предварително написана, той расправи потънко, какво и какъ е извѣршила българо-гръцката комиссия, която засѣдаваше на Портата, по коя причина тя спрѣла засѣданятията си и какво мнѣние той заедно съ свойтъ синодъ си съставилъ за исканията на Българетѣ, исказани въ реченната комиссия. Негово светѣйшество обеви на събранието, че споредъ него и синодътъ, тѣзи искания сѫ несъгласни съ дѣйствующите устави и разрушаватъ самитѣ основи на Църквата, че той съ св. синодъ одобрилъ мнѣнието на гръцките членове на комиссията да се раздѣлятъ епархиите на шест географически части за съставлението на синодътъ, и представилъ на министърътъ това мнѣние, като приемлемо отъ Църквата и цѣлесъобразно. Послѣдниятъ, обаче, му препоръчалъ да гледа да се намѣри нѣкой начинъ за съставлението на синодътъ върху основание отъ численността на населението въ епархиите. Той, въ отговоръ на това, отново му поеснилъ, че е по-добре да се раздѣлятъ за тая цѣль епархиите на шест географически части, и помолилъ, въ случай, че правителството настоява да се намѣри другъ нѣкой начинъ, да му се дозволи да свика велико събрание за обсѫжданье този въпросъ. Министърътъ отъ по-напредъ се не рѣшавалъ да даде съгласното си за свикваньето на велико събрание, но когато слѣдъ русенското смущение, му се поискала отново воля за това, разрѣшилъ да се свика такова събрание. „По тази причина ние, свѣршавше патриархътъ, ви и свикахме да земете по-точно понятие за този въпросъ, за фазитѣ, презъ които е минжътъ, и за състоянието, въ което се памира сега, и като размислите насамъ, да искажете послѣ мнѣнието си, щото да съобщимъ на негово височество резултатътъ на нашите размишления, преди да дойдемъ до окончателно рѣшеніе“.

Отъ рѣчитѣ, които се произнесохъ слѣдъ откриваньето на засѣданietо, и отъ размѣннитето на мислитѣ, което направихъ помежду си членовете на събранието, се видѣ че, както требаше и да се предполага, послѣдното бѣше обзето отъ духъ, какъвто изобщо се забѣлежаваше въ гръцкото обществено мнѣние по отношение къмъ българскитѣ искания. Ораторитѣ указвахъ, че тѣзи искания подкопаватъ привилегиите на Църквата, които требвало да останжтъ непокътнати, че въпростътъ е поради това твърдѣ важенъ и че той требва много

добрѣ да се обмисли и изучи. Като говорехъ така, ораторите разумѣвахъ обаче не да се намѣри нѣкой начинъ за удовлетворение на Бѣлгаретѣ, но да се покажатъ безосновни и несъгласни тѣхнитѣ искания съ законитѣ и наредбитѣ на Църквата и империята. За да се подготви работата въ този смисълъ, събранието намѣри за добрѣ, подъ предлогъ че въпросътъ не е добрѣ извѣстенъ на всичкитѣ му членове, да се учреди предварително една комиссия, която да издири по тѣнко въпросътъ и да представи послѣ докладъ въ събранието. Таквази комиссия се състави отъ петъ духовни и четири свѣтски лица, които подвечето бѣхъ люди извѣстни по учеността и образованietо си. Духовнитѣ лица, четири архимандрити и единъ свещениодиаконъ, бѣхъ отъ ония учени монаси, които бѣхъ ходили въ странство за допълнение мѣстното си богословско образование и занимавахъ подвечето профессорски длъжности въ Богословското и другитѣ грѣцки училища въ Щариградъ. Четирмата свѣтски лица бѣхъ К. Зографъ, профессоръ въ турското медицинско училище, И. Тандалиди, профессоръ въ Богословското училище на остр. Халки и риторъ на Великата Църква, С. Аристархи, отпослѣ логотетъ на Великата Църква, и А. Карапеодори, отпослѣ турски министъ на външнитѣ дѣла и първъ пълномощникъ на Берлинский Конгресъ отъ страна на Високата Порта.

Второто засѣданie на събранието требаше да стане, когато комиссията приготви докладътъ си, нѣщо, което тя можѣ да направи чакъ въ началото на мѣсецъ априлий. Поради това събранието се свика втори пътъ за засѣданie на 12 априлий. Въ това засѣдание, естественно, требаше най-първо да се прочете докладътъ на комиссията. Това извѣршено, членовете размѣниха мислите си върху неговото съдѣржание и върху редътъ на пѣ-нататъшното си постѣжанье. Макаръ поднапредъ да се признавахъ несвѣдущи въ бѣлгарский въпросъ, и за това требаше да се състави една комиссия за изучението му, тѣ намѣрихъ сега, че докладътъ билъ написанъ откровенно и правдиво, поради което останахъ всички твърдѣ доволни отъ него, само че требвало да се прочете и обмисли той още пѣ-добрѣ, и за това тѣ рѣшихъ да се напечата и даде отъ него по единъ екземпляръ на всекий членъ, нѣщо което на скоро се извѣрши.

Докладът излъззе отъ печатъ подъ заглавие: „Докладъ на комиссията, опредѣлена отъ Главното Събрание на 21 февруарий 1864 за освѣтление българский въпросъ“. Съгласно съ духътъ, който господствоваше въ всичкото гръцко общество а така и въ събранието, той бѣше написанъ съ най-голѣмо пристрастие противъ Българетъ. Той бѣше въ едно и сѫщо време обвинителенъ актъ срѣшу послѣднитѣ и защитителна рѣчъ въ полза на Великата Църква. За да могжть да представятъ стремленията на Българетъ и дѣйствията имъ по отношение къмъ патриаршията колкото е възможно въ по-неблагоприятенъ и достоосаждителенъ видъ, съставителитѣ му се бѣхъ ползовали безразлично съ враждебнитѣ и невраждебни на Българетъ вѣстници и брошури, като си бѣхъ позволили още да развалятъ тукъ-тамъ и смисълътъ на мѣстата, които привождахъ отъ тѣхъ. Архивътъ на патриаршията, въ който се нариратъ не малко пристрастни рапорти и други тенденциозни книжа, исправаждани отъ нейнитѣ владици въ Българско, имъ такожде послужил много добре за тая цѣль.

Докладът се раздѣлеше на три части. Въ първата се излагаше произходението и развитието на българский въпросъ, въ втората се изброявахъ и опровергавахъ обвиненията отъ страна на Българетъ противъ висишето гръцко духовенство, а въ третата се раскриваше неоснователността и неумѣстността на българскиятъ искания.

Историческата часть се наченваше съ напомненѣе, че изминаватъ вече десетъ столѣтия отъ какъ Българетъ сѫ приели свѣтлината на християнската Вѣра отъ тая сѫщата досточтина Църква, противъ иерархията на която, въ послѣднитѣ дни, се хвърлили били толкова отровни стрѣли, въ името на този народъ, който великий Фотий нарече въ лицето на господарътъ му „добръ плодъ на неговитѣ трудове, благородна и пестинска рожба на неговитѣ духовни болѣдования“. Послѣ това се излагахъ всичкитѣ по-главни стжки, които Българетъ сѫ направили отъ 1848 година насамъ за придобиванье правдини по църковното управление. Споредъ докладътъ, Великата Църква всекога имала попечение за нуждите на Българетъ и удовлетворявала всичкитѣ имъ законни просби, но нейното материнско расположение къмъ този народъ и нейната готовностъ да испълнява просбитѣ му всекога се претълкували отъ агентитетъ на политическиятъ и религиозни пропаганди, отъ които

единствено било подбутнъто движението на Българетѣ противъ неїх и които вземали поводъ отъ всека нейна устожка да имъ внушаватъ да се обръщатъ къмъ неї съ нови искания.

Слѣдът свѣршваньето историческата часть, съставителите на докладътъ питахѫ, какви обвинения изваждатъ на средата малцина нѣкои, за да смущаватъ христиенетѣ въ българските епархии, и отговарехѫ, че тия обвинения, или „уокри“ сѫ много и разнообразни, но тѣ излагатъ само по-главните заедно съ опроверженията, които имъ сѫ се правили въ разни времена. Тия по-главни уокри били слѣднитѣ: 1) грѣцкото духовенство се е развратило; 2) грѣцкото духовенство е симоническо, патриархътъ и синодътъ му гледатъ на епископиите, като на спахилжи, отъ които прибиратъ колкото се може по-вече пари, за да иълинятъ ковчезитѣ си; 3) грѣцкото духовенство преслѣдва българската народност; 4) Щариградската патриаршия е взела подъ названието Ромейска исклучително грѣцки характеръ; 5) тя унищожила съ интриги предъ правителството българските патриаршии; 6) тя и нейните владици не допускатъ распространението на славенските книги въ България; 7) тя ржкополага само Гърци за владици и систематически не допушта Българетѣ до архиереский санъ; 8) грѣцкото духовенство работи за погърчванье Българетѣ, като употребява всевъзможни средства да исхвърли народниятъ езикъ изъ църквите и училищата; то изгорило българските книги; 9) Гърците никога не взематъ въ внимание численността на Българетѣ, и когато въ 1857 година се свика съборъ да изработи уставъ за патриаршията, въ него се не повикахѫ представители отъ Българе и Гърци, съразмѣрно съ численността на двата народа и споредъ предписанията, издадени за тая цѣль отъ правителството, и 10) Гърците клеветятъ предъ правителството Българетѣ, че били невѣрни на Огтоманская държава.

Всичкитѣ тия уокри срѣчу висшата църковна властъ се изброявахѫ въ докладътъ съ цѣль да имъ се направи опровержение и да се покажатъ оплакванията на Българетѣ безосновни. За да бѫде опровеждението правдоподобно, съставителите на докладътѣ, като привождахѫ доводитѣ, които сѫ се противопоставели до тогава отъ грѣцка страна на тия уокри, прибавехѫ и свои.

Слѣдъ тая часть съставителитѣ се впушаха въ разсѫждение за происхождението на епископиитѣ, митрополиитѣ и патриаршиитѣ и за значението на думата народностъ, съ цѣль да покажатъ, че всичкитѣ архиереи, каквите и да сѫ епархиитѣ имъ, сѫ равноправни; че четиретѣ вѣсточни патриаршества сѫ установени отъ Вселенскитѣ Събори, и тѣ сѫ истинно каноническитѣ и осветенинитѣ отъ Църквата, съ които не могатъ да се сравнятъ нови нѣкои, които дължатъ произхождението си на временни нужди и частни честолюбия; че въ Оттоманската империя не може да бѫде рѣчъ за друга народностъ освѣнъ за оттоманската, и че ако въ неї се говори за народи, това става въ смисълъ на самоуправящи се религиозни общини, които иматъ свой особенъ кръгъ на дѣйствие и сѫ надарени съ особени привилегии. Таквази била „Ромейската“ община, на челото на която стои Цариградски патриархъ, когото още султанъ Мухамедъ II, завоевателътъ на Цариградъ, турилъ глава на всичкото православно христианско управление. Привилегированото положение на този патриархъ, узаконено така отъ великий завоевателъ, се е завардило и расширило отъ неговите славни преемници и най-послѣ се е подтвърдило на ново съ Хатти-Хумаюнътъ отъ 1855. „Така като сѫ работитѣ, продължаваха своите разсѫждения съставителитѣ на докладътѣ, народно нѣкое исканье въ границитѣ на припознатото вѣдомство на общинитѣ е несъвмѣстимо, защото ще даде сѫщото право и на другите народности и ще докара така тия религиозни общини, за завардеваньето на които честното правителство има всичката си грижа, да се разложатъ на народни елементи. Находещитѣ се въ Оттоманската империя остатки на народности сѫществуватъ проче не като принципъ, господствоващъ въ законодателството, но като простъ фактъ, просто слѣдствие отъ преминжлийтѣ времена, което споредъ сегашнитѣ наредби нито се покровителствова, нито се преслѣдва. Така въ Франция и Англия сѫществуватъ народности, които броятъ въ себе си много милиони, иматъ особенна история и литература, и обаче тия народности, както и въ Оттоманската държава, нѣматъ никакво свое припознато вѣдомство, но се управляватъ по общото право. Нека проче и у насъ всекий бѫде свободенъ да се вика Българинъ, Сърбинъ, Боснякъ, Ерцеговинецъ, Гръкъ, Ромей, Влахъ, Албанецъ и проч. Върху такива отрицания и твърде-

ния на всекиго, споредъ както му се чини, може ли да се основе на дъло нѣкоя система? Кои ще бѫдатъ Българе? Живущите въ България ли? Но гдѣ е тя? Ако иж подиримъ по историческата география, ще видимъ, че тя въ всяка фаза на историята си е имала нови предѣли. Но нѣкогажъ тя, както казватъ нѣкои, се е простирада отъ Велика или Българска Морава до устието на Дунавътъ и оттамъ до Бургасъ, като е обемала и частъ отъ Съверна Тракия, Горна Илирия и почти всичка Македония до рѣката Ибаръ, а другожъ се е ограничвала въ естественниятъ си предѣли помежду Балканътъ и Дунавътъ. Ако пъкъ земемъ за основа етнографическото отличие, тогава разбръкваньето ще бѫде още по-голѣмо. Кой е Българинъ? Който е отъ баща Българинъ ли? Но това е неразрѣшимо питанье. Въ международнитъ въпроси за народностъ сѫществуватъ признания външни, които допускатъ придобиванье и изгубванье народностъ. Но за такава официална народност тута не е рѣчь, защото никой не припознава въ Турция друга таквази народност освѣнъ Османската. Ще се основемъ ли само върху езикътъ? И тогава ще е Българинъ ли всекий, който говори по български? Такова основание за распознаванье народностъ прѣвъ пътъ ще се еви въ творицитетъ на правовѣдѣнието, защото езикътъ е твърдѣ несѫщественъ и погрѣщенъ признакъ, върху който никое право не може да се основе. Съ една рѣчъ народностъ, която дира политически правдини, безъ да може да докаже закониото си сѫществование, като народностъ, е нѣщо, което сега за прѣвъ и послѣденъ пътъ се чува и води къмъ безмѣстни заключения. Политически народни общини не сѫществуватъ въ Турция, защото патриаршествата иматъ религиозно основание. Вънъ отъ тая официална сфера се движатъ, свободни отъ всеко право и всеко задължение, остатките на преди сѫществувавшиятъ народности безъ ясенъ отличителенъ признакъ и безъ всяка уредба, и върху тѣхъ никой отъ онѣзи, които знаятъ станжалитъ на послѣдне въ Турция преобразования, не може да иска да основе народна политическа система. Нека поради това сѫди всекий отъ почтеннитъ членове на настоящето събрание, до колко направенинтъ отъ името на Българетъ движения могатъ да се съгласятъ съ положението и истинскитъ интереси на българската народност въ Османската държава“.

Въ крайтъ на докладътъ се привождахъ осемътъ български предложения, съдружени съ бѣлежки, цѣльта на които бѣ да се покаже, че ония отъ тѣзи предложения, върху които не сѫ могли да се споразумѣятъ нѣкакъ странитѣ въ българо-гръцката комиссия, сѫ несъгласни съ привилегиите на Вселенский престолъ и иматъ политически характеръ, несъвмѣстенъ съ сѫществуващата въ Оттоманска империя наредба. За да дадятъ косвенно да се разумѣе, че Българетѣ, щото правятъ, правятъ го по внушение отъ страна на Русия, съставителите на докладътъ упирлиचвахъ въ сѫщото време българските предложения съ исканията, които се били съдържали въ една русскаnota, съставена по времето на Виенски конгресъ въ 1855 год.

Докладътъ на комиссията, така съставенъ, служеше предъ свѣтъ като оправдание на възрѣниата, които господствовахъ въ събранието, и на рѣшенията, които имаше то да приеме. Тия рѣшения щехъ вече да се формулиратъ въ засѣданietо, което имаше да стане слѣдъ като се раздадѣ докладътъ на членовете на събранието. Това засѣданie стана на 17 май, т. е. слѣдъ тридесет и пять дена отъ второто засѣдание, което се държе на 12 априли и въ което се бѣ рѣшило да се напечата докладътъ и раздаде на всичките членове, и слѣдователно послѣднитѣ имахъ доста време да го изучатъ и да обмислятъ, какви рѣшения требва да приематъ. Патриарситетъ и владицитетъ требваше, естественно, да направятъ това по-прилежно и по- внимателно отъ всичките други членове. И дѣйствително, щомъ се отвори на 17 май засѣданietо, единъ отъ преждебившите Щариградски патриарси, Григорий VI, прибѣрза да предложи единъ проектъ за рѣшение на осемътъ български предложения, за който се бѣ предварително споразумѣлъ съ всичките други гръцки патриарси. Съдържанието на този проектъ бѣше слѣдното. Свѣтските представители отъ Щариградъ при избранието патриархътъ оставатъ сѫщите, които сѫ предвидѣни въ уставътъ на патриаршията, но отвѣнъ дохождатъ за тая цѣль отъ всяка епархия още по единъ представител. Въ синодътъ засѣдаватъ поочердно и съ еднакви права всичките митрополити, безъ да се гледа на голѣмината на епархиите имъ, а не, както искатъ Българетѣ, шестъ отъ гръцка страна и шесть отъ българска, защото Щърквата никога не е припознавала различ-

чие по народность, и за тая целъ-добрѣ е да се раздѣлятъ всичкитѣ епархии на Вселенский престолъ на 6 части, отъ които всяка да заключава по 14 съсъдни една съ друга епархии, и отъ всяка такава частъ да се привиква въ годината по единъ митрополитъ. Но понеже Българетѣ казватъ, че епархията имъ наброй сѫ малко, но сѫ голѣми, то тѣхнитѣ епархии може да се раздробятъ на по-малки, и епископиитѣ имъ да се въздигнатъ на митрополии. Архиерейтѣ се избиратъ отъ синодътъ, безъ да се гледа Българе ли сѫ или Гърци, стига да знаятъ езикътъ на паствите си. Въ смѣсенний съвѣтъ ще има намѣсто осемъ, споредъ както е предвидѣно въ уставътъ, дванадесетъ членове мирияне, и четиретѣ ще се зематъ измежду Българетѣ. Платки за архиерейтѣ сѫ предвидѣни вече въ уставътъ. Останналитѣ искания на Българетѣ, като несъгласни съ правдинитѣ на Великата Църква, да се не приематъ нито за разискванье.

Всичкитѣ други патриарси и владици, освѣнъ българскитѣ трима митрополити, Пловдивский Панарета, Софийский Доротея и Шуменский Антима, заехихъ, че сѫ съгласни съ това мнѣние. Българскитѣ патриарси казахъ, че иматъ особни мнѣния, които сѫ изложили всекий отдельно и помолихъ събранието да дозволи да се прочетятъ тѣхнитѣ мнѣния, нѣщо, което се и испълни, колкото до мнѣнието на Пловдивский и Шуменский митрополити, тутакси. Мнѣнието на Софийский Доротея, което бѣ подадено на патриархътъ нѣколко дни по-напредъ, не можѣ да се прочете, защото секретаритѣ не мѣгли ушъ да го намѣрятъ. Но истинската причина за непрочитанието му бѣше, че то бѣ написано твърдѣ откровенно и безъ забичалки изобличаваше несправедливитѣ дѣйствия на патриаршията спрямо Българетѣ и нейното хитруванье да не имъ се даде удовлетворение. То се прочете, по настояванье на преосвещ. Доротея, въ слѣдното засѣдание, безъ да се помѣсти обаче въ протоколитѣ, защото събранието го намѣри доказително не само за Църквата, но и за правителството.

Мнѣнието на българскитѣ владици, ако и да се отличавахъ до нѣгдѣ едно отъ друго, бѣхъ всичкитѣ съвършенно противоположни на мнѣнието, което исказахъ гръцкитѣ патриарси. Преосвещеній Панаретъ Пловдивский въ своето мнѣние бѣлежеше най-напредъ, че по принципъ Църквата е приела вече българскитѣ искания и допустила различието по народ-

ность съ единъ формаленъ актъ, който се подтвърди и съ султански фирмансъ. Този актъ е, казващо негово преосвещенство, актътъ, въ който се съдържатъ така нареченитѣ 15 устажки на патриаршията въ полза на Българетѣ. Въ първий му членъ е казано, че занапредъ „въ чисто българските епархии“, ще се назначаватъ предпочтително митрополити и епископи „отъ българско произходение“, а 7-и гласи, че въ синодътъ ще засъдава единъ или двама „отъ митрополитите на България“. Същественната частъ на българските искания, обясняваща по-нататъкъ български владика, се заключава именно въ тия двѣ пункта: 1) да бѫдатъ владиците въ България отъ българско произходение и 2) да засъдаватъ въ синодътъ български владици наравно съ гръцките. Църквата е допустила вече да дохѫждатъ двама владици отъ България за засъдане въ синодътъ. Разликата между нещо и Българетѣ сега е, че послѣднитѣ искатъ да се намиратъ въ синодътъ не двама само тѣхни владици, а толкова, колкото и гръцки, т. е. тѣ искатъ чисто и просто да има въ висшето представителство на Църквата помежду тѣхъ и братята имъ по вѣрата равенство, а не превъзмоганье на единътъ народъ надъ другий. Но понеже гръцките членове на званичната българо-гръцка комиссия не приеха да разискватъ въпросътъ за съставътъ на св. синодъ върху това допустиха вече и осветено отъ Църквата начало, но прибѣгнаха до географически и други раздѣления на епархии, които Българетѣ отъ своя страна такоже отхвърлиха, и поради това и двѣтѣ страни се съгласиха да възложатъ решението на тази точка върху правителството, което препоръчи и на двѣтѣ, както и на ваше светѣйшество да се опредѣли времето, презъ което всеки митрополитъ ще засъдава въ синодътъ, върху основание отъ численността на населението на епархията му, и понеже това предложение на високопочитаемото правителство не е противно нито на догмите, нито на каноните на Църквата, то азъ го приемамъ, като въпълно цѣдесъобразно и справедливо. Относително до другите български искания, които още не сѫ се обсѫждали въ българо-гръцката комиссия, долуподписанитѣ не могѫ да искажатъ сега никакво мнѣние.

Преосвещенниятъ Антимъ Шуменски исказа така също мнѣние, че синодътъ требва да се съставя възъ основание отъ численността на населението въ епархиите, споредъ както бѣ

препоръчало правителството на двѣтѣ страни отъ бѣлгаро-гръцката комиссия, когато бѣхъ сѣ обѣрнали тѣ до него за разрешение недоумѣнието имъ относително този вѣпросъ. Негово преосвещенство напомни, за подкрепление мнѣнието си, че представителитѣ на двата народа въ комиссията сѣ предварително обвѣрзали да приематъ мнѣнието на правителството, каквото и да е, и че съставението на синодътѣ споредъ населението въ епархиите не е никакъ противно на Вѣрата, защото съ него се измѣнява само единъ обичай, нѣщо което е често ставало въ Църквата. За другитѣ бѣлгарски искаания и той не счита потребно да исказва мнѣние, откако не сж се още разгледдвали въ бѣлгаро-гръцката комиссия. Преосвещенний Антимъ съвѣршавше съ увѣщаніе къмъ Църквата да даде край на бѣлгарски вѣпросъ; за, да се възвѣрне желаний миръ и любовъ между двата единовѣрни народа, защото иначе ще бѫдатъ последствията лоши и за Църквата и за всекий православенъ христиенинъ. Зло и бѣдствено иѣщо е, исказваніе той, когато раната на страждущий е смъртоносна, а лѣкарите казватъ, че е маловажна, и така не даватъ приличнитѣ и потребнитѣ за исцѣреніето ѹ лѣкове. Бѣлгарскитѣ искания се отнасятъ до вѣнтилното управление на Църквата, което всякога се е измѣнявало, съгласно съ времето и обстоятелствата, и не сж само пять шесть дупи Бѣлгаре, които се оплакватъ отъ сегашният редъ въ църковното управление, а всичкий Бѣлгарски народъ, иѣщо което менѣ, като Бѣлгаринъ, е добре известно и което безспорно се доказва съ фактътѣ, че въ всичкитѣ почти бѣлгарски епархии владицитет се не признаватъ за канонически и се преслѣдватъ по този или оизи начинъ.

Преосвещенний Доротей Софийский бѣ подалъ изложението на мнѣнието си още на 5 мартъ, т. е. наскоро слѣдъ първото засѣданіе на събранието, въ което се бѣ рѣшило да се състави комиссия за изучение вѣпросътъ. То имаше слѣдното съдѣржание. Софийский владика най-първо казаваше, че, като му се заповѣдало, като на членъ на събранието, да обмисли и той вѣпросътъ, счита за длѣжностъ да искаже откровенно и съ време мнѣнието си, което си е съставилъ отъ дѣлговременно наблюдение и размишление, и че, като слѣдва пѣтътъ, който е вече указанъ отъ правителството и приетъ отъ двѣтѣ страни за разгледванието бѣлгарскитѣ искания, той ще искаже мнѣнието си само за начинътѣ на съставението св. синодъ, върху който се е спрѣла

смъсенната българо-гръцка комиссия. Слѣдъ това предисловие, негово преосвещенство осѫждаше рѣшението на събранието да се състави комиссия за изучение вѣпросътъ. „Глупостъ е, казваше той, ако мислимъ, че така можемъ да печелимъ време и да ползоваме Църквата. Срамотно е още за насъ да казваме предъ свѣтътъ, че сега съставяме комиссия да ни просвѣти вѣ този вѣпросъ. Нѣма ли да ни попитатъ, ами толкова време гдѣ бѣхте, и предишнитѣ ви комиссии за какво бѣхъ? Или честното правителство не ще ли да помисли, че по този начинъ ние се стараемъ да отбѣгнемъ отговорътъ, който се изисква отъ насъ? И какво просвѣтление можемъ да очакваме отъ избраниитѣ за тази комиссия лица?“ Преосвещенний Доротей сѫждаше такоже и рѣшението на събранието да се разгледа исторически вѣпросътъ, т. е. да се зематъ предъ видъ бератитѣ, дадени на патриарситѣ, като безмѣстно и несъгласно съ указанията на правителството. „Този путь да ли не ще ни докара, казваше той, и до разгледванietо на бератитѣ, давани на българскитѣ самостоятелни архиепископии? Не е ли и това едно отъ историческитѣ разгледвания на този вѣпросъ? Правителството ни призовава да дадемъ по-скоро едно рѣшеніе на 2-то (за съставението синодътъ) отъ българскитѣ предложения, а ние съставяме комиссии, които да разгледватъ нѣкогашнитѣ берати. Съ правителството ли ще се сѫдимъ, или не познаваме нашите правдини?“ Като порицаваше така съставението на новата комиссия и системата на бавението, негово преосвещенство заявиаше, че предложението на правителството да се съставя синодътъ върху основание отъ цифрата на населението е безпристрастно и справедливо, но предпочита да се приеме предложението на Българетѣ, както е то изразено вѣ втората точка, т. е. да има вѣ синодътъ шестъ български владици, само да не става, бѣлежеше той, това устѫпвание съ софистическата идея да бѫдятъ тѣ отъ българскитѣ епархии, защото Църквата ушъ не правела никакво различие по народность, но искренно да се приеме, че ще бѫдятъ отъ българскитѣ епархии и Българе по происхождението си?“ При сmisляваньето си за софизмътъ на Гърцитѣ, че ушъ вѣ Църквата не може да става различие по народность, българский владика, като не могълъ да сдѣржи негодованието си, се обрѣщаше къмъ събранието съ слѣднитѣ остри бѣлежки: „Ако наистинихъ, казваше той, Църквата не прави разлика по народ-

ностъ, защо се противимъ да се рѣши разискванната точка споредъ безпристрастното предложение на царското правителство? Казваме, че не съществува разлика по народностъ, а отъ друга страна гледаме, че управлението на църковните работи е исклучително върху ѝ на човѣци, принадлежащи на гръцката народност. И въ това сѫщото събрание, въ което се призовахме за рѣшението на българский въпросъ, не само станахъ предпочтения, но се изговорихъ явно думи исклучително за ползата на гръцката народност, раздразненци честолюбието на Българский народъ“. Преосвещенний Доротей свръшваше съ увѣщание къмъ представителите на Църквата да зематъ предъ видъ, че колкото по-вече се забавва рѣшението на въпросътъ, толкотъ по-голѣма ще е повредата за Църквата. „Стига вече, казваше той, да се колебаемъ и да даваме време на плевелите да проникватъ и да забикалятъ Църквата. За това, като времето е още благоприятно, да се вразумимъ и да увардимъ Църквата, да не би да пострада съ нещо нежелателно. Църквата не е нито гръцка, нито българска, а е Христова, и не е исклучително наследие на Гръцкий народъ, но на всичките вѣрни, съставящи нейното испълнение“.

Гласътъ на българските владици бѣше гласъ на човѣкъ въпиящъ въ пустиня. Събранието едвамъ може да изслуша тѣхните мнѣния, а камо ли и да ги земе въ внимание. Мнѣнието на преосвещенний Доротей даже се не приемаше за прочитанье, както вече казахме, и не се вмѣсти въ протоколите на събранието, макаръ, че негово преосвещенство иска това въ двѣ засѣдания. Мнѣнието на преосвещенний Панарѣта Пловдивский биде гласно наречено отъ единъ изъ членовете на събранието нечестиво, безъ да му направи нѣкоя бѣлежка предсѣдателътъ, който бѣше самъ патриархътъ.

Като се произнесохъ така всичките иерарси по поводъ на мнѣнието, исказано отъ патриарха Григория, и дойде редътъ до ученикъ богослови, последниятъ обевихъ, че и тѣ одобряватъ това мнѣние, но намѣрватъ за добре да станатъ въкои малки измѣнения въ него, а именно да се не казва, че българските епископии ще се направятъ митрополии и българските епархии ще се раздробятъ, но изобщо да се рече епископиятъ ще се възведатъ въ митрополии и голѣмите епархии ще се раздробятъ, безъ думата български, понеже Църквата не припознава разлика по народностъ. По тази сѫщата причина богословиятъ

съвѣтвахъ да не се казва, че ще се прибавята до осемътъ мирски членове на събесеній съвѣтъ още четирима отъ Българетъ, но да се рече, че ще се избератъ четирима още отъ православнитѣ жители на столицата, та че, ако се случи да се избератъ по махалитѣ и нѣкои Българе, да се приематъ и тѣ. Тая бѣлежка се одобри отъ събранието:

Колкото до мирскитѣ членове на събранпето, то един отъ тѣхъ се съгласявахъ съ мнѣнието на бивший Цариградски патриархъ, а други викахъ, че, освѣнъ направенитѣ вече въ 1861 при патриархъ Иоакима 15 устѫпки, не требва да се правятъ никакви други.

Събранието не можѣ обачѣ да дойде до нѣкое окончателно заключение въ засѣданietо си отъ 17 май. То требаше да държи още едно засѣдание, което се назначи за слѣдният петъкъ, 22 май. Въ това засѣдание, което е четвърто по редъ, не се предложи никакъвъ новъ проектъ на рѣшеніе, но се продължихъ разискванията по подигнитѣ въ преминалото засѣдание въпроси. Въ тия разисквания станжла рѣчъ, че и думата устѫпка, както думата Българинъ, български, не требвало занапредъ да се употребява. Като се припознае потребността за устѫпка по едно малко исканѣ, нѣма причина, говорило се, защо да се не припознаѣ и по друго, иб-голѣмо. Българетъ замѣтъ актъ отъ устѫпкитѣ, които имъ се правятъ и казватъ: „Ето сами сте припознали съ устѫпкитѣ си, че нашитѣ искания сѫ прави“. Това мнѣние се прие единодушно отъ всичкото събрание, и на комиссията, която се избра да представи единъ проектъ на рѣшеніе върху основание отъ мнѣнието на патриархъ Григория, се препоръчи да замѣнява въ проектътъ си думата *устѫпка* съ думитѣ *нужда на православието*, а думитѣ *Българинъ, Грѣкъ* никакъ да не употребява. Комиссията бѣше задължена да приготви проектътъ си за слѣднето засѣдание, което имаше да стане пакъ въ петъкъ на 29 май.

Въ засѣданietо на този денъ комиссията дѣйствително представи единъ проектъ на рѣшенія по всичкитѣ искания на Българетъ, но разискванията, които се отворихъ по този проектъ, се продължихъ и въ слѣднитѣ двѣ засѣданія, които станжихъ едното на 5, а другото на 12 юни, и едва могъхъ да се свършатъ въ послѣднето. Причината на това неочаквано продължение на дебатитѣ върху проектътъ на комиссията бѣше, че, отъ една страна, на събранието се искаше да се

избърга различието по народност, така че думите „*български*“ и „*българска*“ никдър да се нё чува, а отъ друга това бъше твърдѣ неудобно, особено, че въ едно отъ рѣшенията на смѣсената българо-гръцка комиссия, което Църквата вече се бѣ задължила да приеме, бъше допустихътъ напълно различието по народност.

Въ послѣдното засѣдание, на което бъше установена окончательно редакцията на рѣшенията на събранието, заевъ писмено по примѣрътъ на тримата български владици, своето особено мнѣниe и мирианинътъ отъ Българетъ, Гаврилъ Кръстевичъ.

„Като предстои днесъ, казвашътъ въ изложението на своето мнѣниe, да се даде негли край на занятията на това събрание, почетохъ своя длъжностъ, по примѣрътъ на други нѣкои членове, да изразя и азъ писмено смиренното си мнѣниe и молъ събранието да го чуе съ всичкото си благосклонно винмамие“. Като пристъпашъ по нататъкъ къмъ самий въпросъ, Кръстевичъ най-напредъ бѣлежешъ, че когато предстои да се даде мнѣнието за единъ предметъ, най-първото иѣщо е да се испита свойството и видътъ на този предметъ, за да бъде мнѣнието съответврно съ самий предметъ и истинно, иѣщо, което комиссията на събранието, назначена да изучи българский въпросъ, не сторила. Слѣдъ това той излагаше въратцъ исканията на Българетъ и питаніе, тия искания по свойството си отнасятъ ли се до предмети, които сѫ неизмѣняеми, както думитѣ, или се касаятъ до иѣща, които сѫ се преиначвали споредъ времената и обстоятелствата. Както начинътъ на избранието на патриархътъ, така и начинътъ на съставлението на св. синодъ, думаше той, не сѫ били всекога сѫщитѣ, както свидѣтелствова историята. Мирианетъ сѫ участвовали въ избранието на патриархътъ въ различни времена различно, безъ да мине иѣкому на умътъ, че съ това се докача Вѣрата, иѣщо, което се доказва тържественно въ послѣднитѣ времена и съ новий уставъ на патриаршията, който освети нова система за изборътъ на патриархътъ. Колкото до синодътъ, сѫщественното и постоянното въ този въпросъ е да се намира при патриархътъ единъ синодъ, защото и самитѣ Апостоли произнаели не произволно, но съборно своятъ рѣшения. Църковнитѣ правила заповѣдватъ да се събира синодъ въ всяка областъ дваждъ въ годината за расправенъе поевявящитѣ се въроисповѣдни и църковни дѣла, и този областенъ синодъ да се съставя отъ всичкитѣ епископи на областъта. Но за централниятъ синодъ при па-

триархътъ въ тѣхъ нѣма нищо казано. Ако приобѣгнемъ до историята, продължаваше Кръстевичъ, ще видимъ, че този синодъ въ по-отколѣшнитѣ времена се е съставелъ отъ случайно находещитѣ се въ Цариградъ митрополити и епископи, днесъ едини, утре други, а отъ времето на патриархъ Самуила се опредѣли, той да състои отъ митрополититѣ на осемъ означенни, повечето съсѣдни съ Цариградъ, епархии, до които се присъединяваха пакъ и случайно находещитѣ се въ Цариградъ архиереи. Най-послѣ новий уставъ опредѣли да се привикватъ въ единъ извѣстенъ редъ и за единъ опредѣленъ периодъ да засѣдаватъ въ синодътъ всичките зависещи отъ патриархътъ митрополити. Намѣсто, прочее, събранието да се придържа ягъдо онова, щото е опредѣлилъ новий уставъ за съставътъ на синодътъ, ще направи дѣло много по-добро и по-съобразно съ Вѣрата, ако се земеше да издири и намѣри единъ начинъ за съставенъето на синодътъ, съ който да се не дава никакво преимущество на една народностъ предъ друга, но да се обезпечватъ еднакво всичките зависещи отъ Вселенската патриаршия народности, както и Божествениятѣ Апостоли постъпили, когато вѣрнитѣ отъ Елинитѣ ролтали противъ вѣрнитѣ отъ Евреитѣ, спрѣчъ една вѣрваша народностъ, че тѣхнитѣ вдовици се пренебрегвали при вседневното служение, спрѣчъ, че интереситѣ на другитѣ вѣрвачи народности не се земали предъ видъ отъ вѣроисповѣднитѣ служители Евреи. Тогава св. Апостоли тутакси прибързали безъ всеко забѣлежванье да удовлетворятъ Елинитѣ и опредѣлили за тѣхъ особенни седемъ диакони, които тѣ зели всичките отъ Елинитѣ, както показватъ и имената имъ. Понеже у насъ се евявватъ само двѣ народности, елинската и славено-българската, защото Църквата е припознала Свещеннитѣ Книги само на езикътъ на тия двѣ народности, а другитѣ отъ край сѫ се прилепели до една отъ двѣтѣ, въ която сѫ се въспитвали и образували, за това Българетѣ поискаха да се състави св. синодъ отъ архиереи, които на половинъ да принадлежатъ на тия двѣ народности, безъ да опредѣлятъ начинътъ на съставенъето му. Ако това опредѣление и да е мѫжно, не е обаче невѣзмозно. Рѣководими прочее отъ мисъльта за общата полза, ние можемъ да намѣримъ нѣкой начинъ на съставенъето синодътъ, който, като отдава на всяка отъ рѣченнитѣ народности равни правдини, да не ввожда въ Църквата исклучително-преимущество въ полза на едната и въ вредъ на другата,

което единствено се възбранява отъ здравий разумъ и апостолското учение. Колкото до истритата бължка, че Църквата не припознава народности, тя е съвсъмъ погръща. Кръстевичъ доказа това съ самото Свещенно Писание, като приведе много места отъ Евангелието и апостолските послания. Той каза прямо, че реченната бължка се прави съ цѣль да може да се ползова отъ властъта на Църквата само гръцката народност. „Относително до третъто отъ българските искания, което се отнася до съставенът единъ смѣсенъ български съвѣтъ, продължаване Кръстевичъ, понеже смѣсенниятъ съвѣтъ при патриаршията е нѣщо съвършенно мирско и най-наче сега нововведено съ цѣль да се разглеждатъ въ него случващите се общи и частни дѣла на православните народи и лица, нѣма никакво съмнѣние, че различните народности иматъ пълно право за представителство въ него, и ако това не се приема, има право всека да си състави собственъ народенъ съвѣтъ“.

Като разглеждаше съдей това въпросътъ за избранието на архиерейтѣ, Кръстевичъ бължеше, че понеже соборните правила предписватъ да се избиратъ митрополитите въ областъта си, а да се ржкополагатъ отъ патриархътъ лично или чрезъ поръчване, то най-добре е да се върнеше Църквата на този древенъ канонически редъ, и „тогава щеше да е безразлично Българинъ ли, Гръкъ ли ще се избере за българска или гръцка епархия, стига да има потребните качества и да може да се разбира съ пастаата си, като знае езикътъ ѝ, както и Апостолите първо научили отъ Духа Святаго различните езици и послѣ отишли да проповѣдватъ Евангелието на народите, но, ако, по причина че този обичай се е прекратилъ, не се приема да се избиратъ архиерейтѣ въ епархиите, тогава се ражда за Българетѣ, както и за всека друга народность, правото да искатъ, архиерейтѣ имъ, понеже ще ги избиратъ други, да сѫ тѣхни еднородци, защото еднородецътъ имъ ги познава, и тѣ познаватъ него и чуватъ гласътъ му, споредъ както казва Иисусъ Христосъ за добрий пастиръ“. Кръстевичъ съвършаше, като изражаваше надежда, че събранието „въ безпристрастието си“ ще вземе предъ видъ неговите бължки и ще направи потребното за да удовлетвори Българетѣ, по подражание на Апостолътъ, който казва: *быхъ Йудеомъ, яко Йудей, да Йудеи пріоброящу, подзаконнымъ яко подзаконенъ, да подзаконныя пріоброяшу* и пр.

Отъ всичките членове на събранието, родомъ Гърци, се намери само единъ, който съвѣтваше еднородците си да бжатъ по-справедливи къмъ Българетъ и да разгледатъ по-широко тѣхнитѣ искания, а не да ги отхвърлятъ така урболовски. Той бѣше и нѣкой си докторъ Каллий, професоръ въ турската медицинска школа. Дръ Каллия казаше, че Българетъ, каквото и да се говори, съставяте особенъ народъ, който има свои собствени интереси, и че на Гърците не прилича да преиятствуватъ на нравственото напредване на единовѣрците си Българе. Той предложи на събранието, колкото за примѣръ, че би могло и нѣщо да се направи за удовлетворение на Българетъ, единъ проектъ на устажки въ тѣхни полза, който ако и да не можеше да ги задоволи, показваше неговото сравнително съ другите Гърци, безпристрастие. Но този гласъ, както и нѣколкото гласа отъ страна на пристававашите въ събранието Българе, не подействова нито най-малко върху общий духъ, който тъснодъстноваше между членовете му.

Ако събранието и да свѣрши засѣданията си на 12 юни, по неговите рѣчения се съобщиха на Високата Порта чакъ на 1 августъ. Видѣ се, че слѣдъ като се свѣршиха засѣданията на събранието, въ патриаршията възникна недоразумѣние и колебание, да ли ще е цѣлесъобразно да се даде окончателенъ отзивъ върху българските искания въ смисълътъ, въ който се искаше събранието, толко и по-вече че между членовете на послѣднето се намѣриха освѣнъ Българетъ и нѣкои Гърци, които, по разни съображения, не бѣрзаха да си турятъ подпинитъ подъ нѣговите рѣчения, а патриархътъ настояваше да се подпишатъ тѣ безъ друго отъ всичките поне Гърци, та че тогава да ги съобщи на Високата Порта. Тѣ се подадоха на послѣдната въ видъ на отдѣленъ актъ на самото събрание, въ слѣдниятъ текстъ, написанъ по французски:

„Главното събрание, което се свика въ патриаршията отъ негово светѣйшество, Вселенски патриархъ, по одобрение отъ Високата Порта, размисли зрело въ засѣданията си отъ 21 февруари, отъ 12 априли, отъ 17, 22 и 29 май, отъ 5 и 12 юни на сегашната 1864 година върху осемътъ предложения, представени въ името на Българетъ.

„И отпърво то отбѣлежи, че единъ Хатти-Шерифъ, издаденъ презъ мѣсяцъ рамазанъ на 1277 (1861) лѣто, под-

твърди, въ името на негово величество султанътъ, петнайсетътъ членове (точки), издадени отъ великий съборъ, който се държе подъ предсъдателството на четириетъ въсточни патрарси за ръшение на различни въпроси, касаещи се до българското население, турено подъ властьта на Вселенския патриархъ. Послѣ това то обърна внимание си върху различните части на действующий уставъ, въ който се е имало предъ видъ да се приложатъ до всичкитъ епархии распорежданията, които по-напредъ бѣха се издали само за Българетъ съ горѣрченни фирманъ и отъ които нѣкои останахъ неиспълнени само вслѣдствие на съпротивления, които не сѫ безизвѣстни на Високата Порта.

„Когато дойде до разглеждането на осемътъ предложения, представени въ името на Българетъ, събранието съ скърбъ забѣлжи исключителният духъ, който господствова въ тѣхъ. То разгледа искренно и безпристрастно оплакванията, съ които се тѣ подкреплятъ, и то е на мяние, че нѣкои несъвършенства по управлението на Църквата, за които вината требва да се отдаде на обстоятелствата и на нѣкои лица, несъвършенства, на които исправенъето се дипри неослабно, никакъ не оправдаватъ системата на племенно противодѣйствие, на която пагубнитъ за населениета послѣдствия ще ползватъ малцина души. Насрѣщъ заевенитъ обвинения събранието съ досѣрне указва на уважението, което сѫ всекога питали въ сърдцата си къмъ този светий Вселенски престолъ всичкитъ православни населения, турени подъ славният скимпъръ на негово величество, а такожде на адреситъ, испратени отъ по-многото български епархии, и особено на заевенъето, което подадохъ на патриаршията и на Главното събрание отъ 1859 представителитъ на Босния и България и въ което е казано, че различните на племе при избиранитето на владиците е неумѣстно и безосновно.“

„Като пристъпи до подробното разискванье осемътъ предложения, събранието забѣлжи, че предложението да иматъ владиците заплата е вече осъществено, и се залови съ разглеждането третъето, четвъртото и петото предложенчя, които се отнасятъ до учреждението на единъ български смѣсенъ съвѣтъ, който да се занимава съ всичкитъ нецърковни дѣла на Българский народъ, да представя на правителството прошения за каквите и да е дѣла и да дѣйствува подъ предсъда-

телството на единъ български митрополитъ, когото да има право да сваля само речений съвѣтъ. По тия предложения събранието исказа мнѣние, че така изразени, тѣ се представятъ подъ една съвѣршено неприложима форма. Сегашният смѣсенъ съвѣтъ се съставя отъ членове, които се избиратъ измежду православните жители на столицата. Избранието имъ става по енорий, безъ разлика на племе и на езикъ, и въ кръгътъ на обезанностите си съвѣтътъ дѣйствова далечъ отъ всяка мисъль за народностъ. А горѣпоменжтите предложения иматъ за предметъ учреждението на единъ съвѣтъ съ исключителни народни права и обезанности, които да се простиратъ върху всичкото племе по империята. Ако това исканье бѣше безъ отношение къ Църквата, т. е. ако съвѣтътъ, за който е рѣчъ, нѣмаше да се съставя отъ духовни и мирски членове, ако той нѣмаше още да работи подъ надзорътъ на една българска църковна властъ, турена до оная, която отъ вѣкове насамъ упражнява Цариградският патриархъ и която не зависи отъ никакъ друга духовна властъ, съ една дума, ако този съвѣтъ нѣмаше църковенъ характеръ нито по правата и обезанностите си, нито по съставътъ си, тогава учреждението на единъ представителъ за Българското племе съвѣтъ щеше да има чисто политическо значение, и събранието тогава щеше да подаде мнѣние, че приеманьето или отхвѣрленьето на подобно исканье зависи само отъ добрата воля на императорското правительство, което може въ мѫдростта си да подари на различните нации въ империята право на политическо и общо представителство, ако намира това за благовременно. Но патриаршията не може да допусти да засѣдаватъ въ съвѣтътъ, за който е рѣчъ, членове, принадлежащи на иерархията, подъ предсѣдателството на единъ митрополитъ. Такова исканье е, очевидно, противно на правилата на Църквата, които не допрощаватъ да дѣйствува въ едно и сѫщото време и на едно и сѫщото място двѣ църковни власти, независими една отъ друга и тождествени по доклада. Въ нашата Църква е припознато начало, че властъта на единъ епархиаленъ архиперей се простира върху всичките православни, които се намиратъ въ епархията му, къмъ което племе и да се отнасятъ, и тогава даже когато би тѣ зависели отъ друга самостоятелна Църква, и това сѫ правила, които сѫ високо прогласени въ бератитѣ, дадени отъ императорското правительство още отъ стари времена.

„Като оставил по тая причина на страна 3, 4 и 5 пунктове, събранието се зане съ предложениета, които се отнасятъ до избирането на патриархът и на епископите и до съставлението на св. синодъ. Относително до този дирният пунктъ събранието, по причини, които патриархът има вече случай да изложи много пъти на Високата Порта, гледа раздѣлението на синодалните столове помежду шестъ български архиерей и шестъ гръцки, като несправедлива и неканоническа мярка. Отъ друга страна, мисъльта да засѣдаватъ архиереите въ синодътъ толкова време, колкото се пада споредъ размѣрите на населението на епархиите имъ, ще се покаже нововведение не само предъ очите на Православната Църква, която е върна пазителница на древните постановления, но даже и предъ очите на другите християнски Църкви. Такъвъ единъ проектъ освѣнъ това може би могълъ да се тури въ дѣйствие, по причина на непрѣстанното измѣнение на числото на населението, и се вижда несъвмѣстимъ съ религиозній духъ на съставението на св. синодъ. И наистиннѣ, като вземемъ предъ видъ начинътъ на съставенето на събраниета, които сѫ чисто политически человѣчески учреждения, нигде не се вижда да се съединява правото на пожизнено участие въ тѣхъ съ началото на едно съразмѣрно съ населението представителство. Несмѣнността на санътъ (излишно е да се забѣлежва, че ржкopolожението на архиереите е пожизненно) влече подиря си въ този случай безусловно равенство по правдините. Събранието не може прочее другояче да постигне освѣнъ да настоява върху мисъльта да се викатъ всичките членове на иерархията да засѣдаватъ въ синодътъ единъ слѣдъ другий въ разстояние на едно време, което да е за всекиго еднакво и което да е предварително опредѣлено. Ако правилата за съставътъ на синодътъ, които сега сѫ въ спла, иматъ нѣкой недостатъкъ, той лесно може да се исправи съ раздѣлението всичките зависещи отъ патриаршията епархии па шестъ части, отъ които всяка да съдѣржи еднакво число епархии, и съ възвождането на нѣкои многонаселени епископии въ степенъта на митрополии.

„Що се отнася до шестото и седмото предложения, които се касаютъ до поставенето на архиереите, начинътъ на избирането на които е билъ единственъ предметъ за разискване още отнайнапредъ, събранието допушта, като съобразно съ светите правила и постановения на Църквата, рѣше-

нието на съмбъсенната комиссия за този предметъ, което е изразено така: „ще се държи каталогъ за вписване кандидатътъ за архиерейство, които ще требва да иматъ потребните по уставътъ качества и да сѫ издържали предписаний отъ него екзаменъ. Кандидатътъ се вписватъ по предложение както на архиереи, така и на миряне. Кога се окаже нѣкоя епархия безъ архиерей, ще се предпочитатъ за неї кандидатътъ, които сѫ предложени били отъ тая епархия. Ако такива се не намиратъ въ каталогътъ, ще се предпочитатъ поспособните и по-запознатите съ нравите, обичаите и езикътъ на осиротѣлата епархия кандидати, предложени отъ съсѣдните епархии. Кatalogътъ ще се намира всекога при светий синодъ“.

„Понеже седмото предложение гласи, че занапредъ трябва свободно да се употреблява славенский езикъ по църквите и българский по училищата, събранието се постара да събере свѣдения по този предметъ, и то може да изрази убѣждение, че никакво препятствие за употреблението на реченните езици не е ставало въ преминълото време и че и занапредъ патриаршията не ще да търпи обсебване на чуждото въ това отношение.

„При обсъждането предложението за избирането патриархътъ, събранието, като взе въ внимание, че има въ дѣйствующий сега уставъ на патриаршията правила за този предметъ, подтвърдени отъ императорското правителство, счете свой дѣлъ да не нарушава начинътъ на избирането, предписанъ отъ тия правила, като допусти само слѣдните въ тѣхъ измѣнения, които могатъ да удовлетворятъ авторитетъ на предложението безъ ущърбъ на началото, споредъ което въ нѣдрата на Църквата не се допушта никаква племенна разлика: 1) въ числото на мирските лица, които споредъ сега дѣйствующий уставъ се викатъ отпомежду жителите на столицата да зематъ участие въ събранието, което избира патриархътъ, да се включатъ още епитропитъ на нѣкои отъ цариградските църкви, а именно епитропитъ на патриаршеската църква, епитропитъ на църквата Св. Стефанъ въ Балатъ<sup>1)</sup>, епитропитъ на църквата Св. Богородица въ Бейоглу, епитропитъ на църквата Св. Димитрий въ Татавла, и епитропитъ на църквата

<sup>1)</sup> Българската.

Св. Архангелъ въ Ариаутъй. 2) Вместо двадесетъ и осемь представители, които споредъ същия уставъ, се проваждатъ отъ епархиите да участвоватъ въ избрането на патриархътъ, да се викатъ занапредъ петдесетъ и осемъ, съгласно съ постановлението на смѣсената българо-гръцка комиссия<sup>2)</sup>). По всичките други въпроси събранието оставя безъ изменение предписанията на находещий се сега въ сила уставъ на патриаршията.

„Такива сѫ рѣшенията, които събранието единодушно прие слѣдъ зрело размѣщление и по глубоко убѣждение, относително предложениета, представени въ името на Бѣлгаретъ, основайки се върху свещенните правила на Православната Църква и върху правдините и привилегии на Вселенския престолъ, които императорското правителство е припознавало и назило отъ старо време.

„Остава на попечението на негово светѣйшество, Вселенски патриархъ, да сѫобщи на императорското правителство горѣзложеното“.

Споредъ както очаквахъ Бѣлгаретъ, основайки се върху думите на министрътъ на външните дѣла, Аали-паша, сultановото правителство трбование слѣдъ този отговоръ върху българските предложения, направенъ отъ страна на „Църквата и народътъ“, както обичаше да се изражава органътъ на патриаршията по онова време, „Византисъ“ т. е. отъ страна на всичката православно-християнска община, вече и самѣ да каже думата си. Но таквози нѣщо Портата още нѣмаше на умътъ си. Аали-паша, който казваше до сега на българските представители, колчимъ му се представехъ, че още не е получилъ отговоръ отъ патриаршията и че правителството, като приеме нейниятъ отговоръ, ще се погрижи да направи нѣщо за удовлетворението имъ, се удоволства, като му се сѫобщи рѣшението на събранието, да имъ даде отъ него единъ преписъ, за да можатъ да направятъ бѣлежките си върху него, нѣщо, което нашиятъ пълномощници скоро извѣршиха. Тѣ счетохъ за потребно да опровергнатъ обстоятелно всичките възражения на патриаршеското събрание срѣщу българските искаания и подадохъ опровергението си такожде на французский езикъ.

<sup>2)</sup> Въ текстътъ се преброяватъ и епархиите, отъ които ще се проваждатъ тия петдесетъ и осемь представители.

Слѣдъ едно встѫпление, въ което се казваше, че събра-  
нието на патриаршията основало своитѣ рѣшения върху чисти  
софизми съ цѣлъ да введе въ заблуждение султановото прави-  
телство относително не само до осемътѣ български предложе-  
ния, но и до устѣжкитѣ, направени преди четири години въ  
полза на Българский народъ отъ патриаршията, българскитѣ  
представители раздѣлехъ опровергението си на двѣ части, въ  
първата отъ които разглеждаха съжденията на събранието  
относително 15-тѣ устѣжки, а въ втората неговите рѣшения  
относително осемътѣ предложения.

Споредъ рѣшенията на събранието, казвахъ тѣ, 15-тѣ  
устѣжки, които се дадохъ по преди на Българетѣ, ако и да  
се подтвърдихъ съ единъ Хатти-Шерифъ на н. и. в. султанътѣ,  
сега били останѣли безъ значение, по двѣ причини, 1) защото  
въ новий уставъ на патриаршията сѫ предвидѣни за всичкитѣ  
епархии распорежданията, които ю-напредъ сѫ се имали  
предъ видъ само за Българетѣ, и 2) защото самитѣ Българе  
не ги приехъ. Но въ тия причини нѣма нищо истинско. Срав-  
нението на датитѣ на горѣпоменѣтий Хатти-Шерифъ и на  
уставътъ показва, че послѣдният се изработи преди да се  
дадатъ 15-тѣ устѣжки. Тия 15 устѣжки се направихъ отпослѣ  
за Българетѣ, защото се не взе въ внимание гласътъ имъ  
при изработваньето на уставътъ. Българетѣ се отрекохъ да  
приематъ 15-тѣ устѣжки по единственната причина, че тѣ  
бѣхъ недостаточни да въспратъ злинитѣ, отъ които тѣ се  
оплакваха. Но и ако да сѫ недостатъчни, тия устѣжки все  
съдѣржатъ иѣкои мѣдири начала, които служатъ за основание  
на осемътѣ сегашни искания на Българетѣ и които могли би,  
като се развиятъ, да ги удовлетворятъ. И веднажъ като сѫ  
припознати тия начала отъ съборъ, въ който сѫ присъство-  
вали четиретѣ вѣсточни патриарси, не се вижда, на какво  
основание и по каква логика единъ другъ съборъ, съставенъ  
отъ сѫщите патриарси и митрополити, дѣрзва да оспорва  
истинността и справедливостта имъ и да препоръчва други  
съвѣршенно противни, и така щото да се говори за еднитѣ  
тогава и за другитѣ сега, че сѫ начала на нашата Вѣра.  
„Припознатитѣ съ султански фирмансъ устѣжки, продѣлжавахъ  
българскитѣ представители, състоѧтъ въ слѣдните: първо,  
че патриархътѣ ще употреби всичкитѣ си усилия да извѣршива  
справедливитѣ искания и дѣла на Българетѣ (14 и 15 точ-

ки); второ, че исканьето на Българетѣ да се назначаватъ тѣхнитѣ архиенасири измежду духовнитѣ лица, на които тѣ иматъ довѣрие и които познаватъ езикътъ и нравите имъ, е справедливо и законно (предисловието); третъ, че отсега ще се предпочитатъ за българскитѣ епархии митрополититѣ и епископитѣ, които иматъ българско произхождение, (т. 1); четвърто, че кога осиротѣе нѣкоя българска епархия, патриархътъ охотно ще приема да назначава за неї митрополитъ или епископъ нова лице отпомежду духовнитѣ, имущи потребнитѣ качества, което му предложатъ христиенетѣ на тая епархия (т. 2); пето, че митрополититѣ на България ще засѣдаватъ поочредно въ патриаршески синодъ, като негови членове (т. 7); шесто, че за членове въ съвѣтитѣ и комиссии тѣ на патриаршията и на зависещитѣ отъ неї заведения ще се избиратъ и Българе миряне (т. 11); седмо, че доходитъ на митрополититѣ и епископитѣ на България ще се опредѣлятъ съ особени уставъ (т. 9), и осмо, че църковнитѣ служби въ българскитѣ епархии ще се извършватъ на български езикъ. Съ тѣзи начала патриаршията припозна и императорското правителство подтвърди за Българетѣ голѣмото начало на народността, както въ духовно, така и въ мирско отношение. Обаче сега като Българетѣ, които приематъ тия начала, поискахъ да се опредѣли по-точно значението и силата имъ, за да се не обѣрнатъ по-подпиря на вѣтъръ, патриаршията се повръща и смѣло ги отрича всичкитѣ, като отказва на Българетѣ всеко право, относеще се отблизо или отдалечъ до началото на народността, даже въ мирскитѣ дѣла, но, като не може да забashi направо и открыто, че е допустила и припознала по-преди реченитѣ начала, тя утвърждава, че тѣ били ушъ изгубили силата си съ упорството на Българетѣ и съ издаваньето на новий уставъ. Нека видимъ сега, какво говори уставътъ относително въпроситѣ, съдържащи се въ осемтѣ български предложения, и дава ли той нѣкоя здравина на Българетѣ. 1) Българетѣ искатъ да иматъ равно съ Гърцитѣ участие въ избиранieto на патриархътъ. — Уставътъ казва, обаче, че него ще го избиратъ, освѣнъ синодътъ, още миряне изъ Цариградъ и изъ двадесетъ и осем епархии, отъ които само петъ сѫ български. Българетѣ искатъ да участватъ българскитѣ епархии въ съставътъ на синодътъ толкова, колкото и гръцкитѣ. — Уставътъ узаконява да бѫде

участието на гръцкитѣ епархии къмъ участното на българскитѣ, като 4 къмъ 1. 3) Българетѣ искатъ да се съставя смѣсенниятѣ съвѣтъ отъ равно число Българи и Гърци, или което е все едно, да се намира до гръцкиятѣ съвѣтъ и единъ български. — Уставътъ нареджа да се избира речений съвѣтъ отъ Царигражданетѣ и измежду Царигражданетѣ, сирѣчъ отъ Гърцитѣ и измежду Гърцитѣ. 4) Българетѣ искатъ да избиратъ сами владицитетѣ си измежду кандидатите отъ българско происхождение, къмъ които иматъ довѣре. — Уставътъ казва, че архиерейтѣ ще се избрать отъ св. синодъ, безъ да се питатъ населението на паствитѣ имъ, и ще се взематъ измежду лицата, записани въ каталогътъ, който ще се съставя отъ синодътъ и ще състои отъ духовни лица, които сѫ излѣзли отъ Богословското училище на патриаршията и които почти всичкитѣ сѫ Гърци. Тѣзи четири примѣра относително до четириетѣ главни искания на Българетѣ стигатъ да покажатъ, съ какво гръцко пристрастие е съставенъ уставътъ на патриаршията, на който Гърцитѣ толкова се облягатъ за да отблъснатъ българските предложения“.

Като пристинахъ слѣдъ това да отговорята на отзивътъ на събранието, относително до осемътѣ български предложения, споредъ който 1) послѣднитѣ били проникнати съ исклучителенъ духъ, 2) ввождали система на едно съперничество помежду племената и 3) се облягали на оплаквания, които били безосновни, българските представители бѣлежехъ, че исклучителниятъ духъ не е у Българетѣ, които искатъ равенство, а у Гърцитѣ, които искатъ да самовластвоватъ въ църковното управление и се всекояче стремятъ да си обезпечатъ това самовластвованье; че племенното съперничество произлизашъ отъ този исклучителенъ духъ на Гърцитѣ, противъ който Българетѣ се оплакватъ и противъ който единствениятъ цървъ е да се замѣни той съ духътъ на равенство и на справедливостъ, който отличава българските искания; че оплакванията на Българетѣ, далечъ отъ да сѫ безосновни, се доказватъ съархивитѣ на Портата, на патриаршията и на самото събрание, който изработи новий патриаршески уставъ, и че заевенъето, подадено отъ представителитѣ на Босния и на България, или по-точно на градъ Търново въ 1859, на което се указва въ рѣшенията на събранието, не оправдава, а изобличава патриаршията, защото ония, които сѫ го подписали, се оплакватъ.

сръщу нейната система за назначението на архиерентъ и предлагатъ като църъчу тази система да се върне на епархията древното право да избиратъ сами архиепископите си.

Противъ бѣлежката на събранието, че смѣсенниятъ съвѣтъ, така както го искатъ Бѣлгаретъ, има чисто политическо значение, нашпите представители възражавахъ, че този съвѣтъ ще има да се занимава съ иститъ дѣла, съ които се занимава смѣсенниятъ съвѣтъ въ патриаршията, т. е. съ недуховните дѣла на църквите, на мънастирите, съ уреждането на благотворителните заведения и съ други подобни дѣла, които не заключаватъ въ себе си нищо духовно, но сѫ се гледали до сега по старъ обичай отъ духовните власти. Новия уставъ на патриаршията е наредилъ да се гледатъ занапредъ тия дѣла въ особенъ съвѣтъ при патриаршията, който, при всичко че Гърците го наричатъ народенъ, никъ нѣма никакъвъ политически характеръ. Единствената разлика, която ще има помежду гръцкий смѣсенъ съвѣтъ въ патриаршията и съвѣтътъ, който просята Бѣлгаретъ, ще е че послѣдниятъ не ще да има онай широка власть, която има гръцкий, който гледа недуховните дѣла на всичките християнски племена въ империята, зависещи отъ патриаршията, а ще се ограничава съ дѣлата само на българското християнско население. „Какво зло ще има, прочее, питахъ българските представители, отъ учредението на такъвзи единъ съвѣтъ за христиенетъ Бѣлгаре? — Голъмо зло ще има наистини, защото църковномирските дѣла на българското християнско население ще излѣзатъ отъ вѣдомството на гръцкий народенъ съвѣтъ, и понеже тая загуба ще докара голъма спътика на стремлението на Гърците за господство надъ другите племена, ясно е, че не имъ понаси да се съгласятъ на това искане на Бѣлгаретъ. Но като нѣматъ законни основания да го отхвърлятъ, тѣ прибѣгватъ до мнимо законни“. Бѣлгарските представители слѣдъ това подробно раскривахъ безосновността на възражението на събранието, че въ българский смѣсенъ съвѣтъ ще се памиратъ владици, зависещи отъ патриаршията, и че неговътъ предсѣдателъ не ще може да се свали отъ патриархътъ, като показвахъ, че така сѫщо е нареденъ и смѣсенниятъ съвѣтъ при патриаршията. А че на предсѣдателътъ на българский смѣсенъ съвѣтъ и на неговътъ помощникъ има да се даде единъ народенъ печатъ, за да могътъ тѣ съ този печатъ да подаватъ

на Портата отъ името на съвѣтъ или на епархиитѣ прошения по дѣла, които интересуватъ единородицѣ имъ, тогава като гръцкий съвѣтъ нѣма тая възможностъ, това е така намислено, защото, щомъ се отдѣля мирската част отъ духовната и се нареджа за първата единъ особенъ съвѣтъ, логиката изисква да има предсѣдателътъ му право да съобщава направо на правителството както неговите рѣшения и желания, така и желанията и молбите на епархиитѣ, безъ да е задълженъ да ги представлява на духовниятъ началникъ, т. е. на патриархътъ, който може да ги задържа и да не имъ дава потребниятъ ходъ<sup>1)</sup>). За Българетѣ е важно да се допусти това логично начало, защото тѣ винаги сѫ посрѣдвали неодолима препрада, кога имъ е било потребно да изразятъ непосредствено на правителството желанията и молбите си.

Възраженията на събранието, че било несправедливо и несъгласно съ канонитѣ да се съставя синодътъ на половинъ отъ български и гръцки владици, че било нововъведение да засѣдаватъ въ него архиерейтѣ съобразно съ цифрата на населението на епархиитѣ имъ, че този начинъ на съставенето синодътъ е неудобенъ поради непрестанното измѣнение на числото на населението и се вижда за несъвмѣстимъ съ религиозниятъ духъ на неговий съставъ, българскитѣ представители опровергавахъ така. Тѣ казвахъ, че, напротивъ, твърдѣ спрavedливо е да бѫде съставенъ синодътъ на половинъ отъ гръцки и български владици, защото така ще се обезпечатъ религиознитѣ интереси на двата народа, и този способъ на съставене съвѣти и комисии се практикува въ настоящий вѣкъ на напредъкътъ и цивилизацията на всекждѣ въ Европа, кога се касае да се примирятъ противоположни интереси. „Той не е противенъ, думахъ тѣ, и на канонитѣ, защото нѣма правило, което да го запретява и защото канонитѣ нищо не говорятъ за начинътъ на съставенето на патриаршески синодъ. Послѣдниятъ се е съставелъ въ разни времена различно, и новиѣ уставъ на патриаршията нареди новъ начинъ на съставенето му, противъ който тогавашнитѣ членове на синодътъ такожде про-

<sup>1)</sup> Патриархъ отистиннѣ могълъ би да не даде ходъ на дѣла, представени нему отъ бълг. съвѣтъ, за да ги съобщи на Портата, но това истото той не би направилъ и не могълъ би да направи за дѣла, разгледани въ смѣс. съвѣтъ на патриаршията. Въ уставътъ на послѣдната е наредено той да дава такриръ на Портата, защото на негово име сѫ дадени правдинитѣ и привилегиитѣ на Църквата.

тестувахъ като противъ нововведение. Понеже последният начинъ, който състои въ това, че всичкитѣ зависещи отъ патриаршията митрополии се раздѣлятъ на три класа и отъ всекий класъ се викатъ по четири митрополита за двѣ годинъ време, не е справедливъ, защото българскитѣ митрополии съставяятъ само четвъртата часть отъ гръцкитѣ, и той се прие противъ даденното отъ правителството предписание да се изработятъ новитѣ наредби съобразно съ духътъ иисканията на вѣкътъ, Българетѣ поискахъ да се измѣни и да се постанови, че ще има въ синодътъ толкова български владици, колкото и гръци. Макаръ и да нѣма нищо несправедливо и неканоническо въ това исканье, но като се отрекохъ Гърцитѣ да го приематъ, предложи се отъ по-горне място въ комиссията справедлива и примирителна система, основана върху числото на населението, която българскитѣ членове на комиссията побѣзахъ да приематъ, а гръцкитѣ отхвърлихъ, ако и да признахъ, че не е никакъ противна на началата на нашата Вѣра. Ето тази система дѣрзнува да не одобри и патриаршеското събрание, като ѝ нарича нововведение и като утвърждава, че е мжно тя да се тури въ дѣйствие. Новизната, както разумѣвате ваше височество, не е достаточна причина да се вѣспре приложението на една система, която може да примири толкова голѣми интереси, сега раздѣлени. И новий уставъ на патриаршията съдѣржи новизни, за което и протестувахъ тогава противъ него синодалнитѣ владици. Щърквата, сир. патриаршията най-послѣ прие тия новизни, защото ги намѣри полезни и защото всичко, което не докача Вѣрата, е позволено. Мжнотията за приложението на реченната система е мима причина, защото измѣненията въ числото на населението не ще да ставатъ толкозъ често. Празни думи така сѫщо сѫ и тия, че ушъ казанната система била несъвмѣстима съ религиозни духовъ на съставенето на св. синодъ, защото не се касае тута за самото учреждение и сѫществование на синодътъ, а за начинътъ на неговото съставение, който често се е промѣнелъ. Най-послѣ патриаршеското събрание не се стѫписало нито предъ смѣшното, като предлага да се раздѣлятъ епархиитѣ на шестъ класа и да се възведутъ българскитѣ епископии на степень на митрополии. Какво различие, питаме, че има, вмѣсто да се раздѣлятъ митрополитѣ на три дѣла и да се викатъ отъ всеки дѣлъ по четири митрополита, както е наре-

дено въ уставътъ, да се разделятъ на шестъ части и отъ всека да дохаждатъ въ синодътъ по двама И каква полза ще произлѣзе за Българетъ, ако тѣхните три епископии се възведатъ въ митрополии, когато Гърците ще иматъ пакъ 40 митрополии по-вече отъ тѣхъ?“ Българските представители свързваха възраженията си противъ рѣшението на събранието относително синодътъ съ молба да даде министътъ край на този въпросъ, като приеме численността на населението на епархиите за основа на съставението на синодътъ.

Като разглеждаха въпросътъ за избранието на архиерейтъ, българските представители отричаха, че е било стапало окончателно съглашение помежду двѣтъ страни въ смѣсената комиссия, така че, кога се иска да се назначи архиерей за една осиротѣла епархия, да се избира за нея едно отъ лицата, които сѫ били предложени отъ тая епархия или по-достойни и по-способни отъ кандидатите на една отъ съединените. Тѣ казваха, че таквотъ предложение били направили гръцките членове на комиссията, но българските го не приели. Тѣ не допуштаха, че ако се приеме да се назначаватъ архиерейтъ по този начинъ, Българетъ ще иматъ гаранция, че въ епархиите имъ ще се провождатъ владици съ българско происхождение, и настояваха да се постанови, или че владиците ще се избиратъ отъ самите епархии, или пакъ че за българските епархии ще се назначаватъ владици Българе, нѣща, които, казваха тѣ, патриаршията вече е допускала въ 15-ти си устѣлки, утвърдени съ сultанский фирмантъ отъ 1861 година.

Българските представители се учудваха, че събранието дързяло да отрича препятствията, които сѫ се правили на Българетъ за употребенето на езикътъ имъ въ църквите и училищата, когато архивата на патриаршията е пълна съ документи, които указватъ на такива препятствия. „Ако събранието, думаха тѣ, отрича съ такава безочливостъ толкова общеизвестни фактове, то какво значение може да има неговото нѣржителство, че и занапредъ тѣ нѣма да ставатъ, както ушъ не били ставали до сега“.

Най-послѣ българските представители критикуваха измѣненията, които събранието бѣ допускало въ рѣшението на смѣсената българска комиссия относително избранието на патриархътъ, като указваха, че тѣзи измѣнения смаляватъ участието на българский елементъ въ това избрание, което се е

старала да обезпечи по възможност смесената комиссия, и че началото, какво въ Църквата не се допушта разлика по народност, отъ което се е ръководило ушъ събранието, е намислено съ цѣль да се не допусти другъ елементъ освѣнъ гръцкий да земе участие въ управлението на патриаршията.

Българските представители свързвахъ опроверганието си, като исказвахъ надежда, че сълтановото правителство не ще се остави да го излъжи патриаршията съ думи безъ значение и че то, като разумѣе, че Българетъ иматъ предъ видъ съ исканията си да придобилятъ равни правдии съ Гърциятъ по църковното управление, а не привилегия за исклучително господство, ще прибърза да ги удовлетвори<sup>1)</sup>.

Ако турското правителство бѣ нампрало потребно по своятъ видове да се намѣси сега по-рѣшително въ расирята на Българетъ съ патриаршията, съ цѣль да имъ даде обѣщано то удовлетворение, то би могло да си послужи много съ този отговоръ на българските представители, въ който така ясно се раскривахъ софизмътъ и лукавствата на Гърциятъ. Но то не бѣше на този умъ. То не искаше да пресили патриаршията и да ѝ подаде поводъ за оплаквание, че нарушила нейната свобода въ кръгътъ на поддържомитъ ѝ дѣла и настъпила правдинитъ ѝ, подтвърдявани отъ старо до най-ново време съ сълтански берати и фирмани. То нѣмаше твърдѣ и причина, защо да бѣрза да удовлетвори Българетъ. Честитъ подмѣтания и увѣрения на Гърциятъ и на агентитетъ на католическата пропаганда, че движението на Българетъ е дѣйствие на панславизъмъ и че то ввожда опасно за империята начало на народноститѣ, требваше въ всекий случай да му внушаватъ поне една проста предназливостъ. То не можеше и съвсѣмъ да се отрѣши отъ мисъльта, че враждата между двата побѣдни народи въ империята може да бѫде полезна за него до известна степень и че, при известни обстоятелства, то може да извлече отъ неї значителна сгода за себе си. То ласкаеше прочее Българетъ и ги обнадежваше съ испълнение тѣхнитѣ желания, но не отчайваше и патриаршията. То ѝ даваше съдействието си за поддържание нейната властъ и за прибирането нейнитѣ доходи, но безъ да излѣзва твърдѣ много отъ чистата и проста формалностъ. Отъ това и ставаше, че въ

<sup>1)</sup> „Съвѣтникъ“ I год., брой 49, II год. броеве 5—16, 23 и 29.

ония мъста, гдѣто Българетѣ бѣхъ по-събудени и гдѣто по-enerгически противостоехъ на грѣцкитѣ владици, тамъ тѣ имахѫ по-голѣмъ успѣхъ въ борбата си съ послѣднитѣ. Въ македонскитѣ епархии, напримѣръ, гдѣто народното чувство бѣше малко развито, владицитѣ почти на всекаждѣ лесно наддѣлявахѫ надъ Българетѣ, които се подигахѫ тукъ тамъ срѣщу тѣхъ и искахѫ да ввѣвождатъ българский езикъ въ църквите и училищата си. Впрочемъ, колкото до Македония, треба да се каже, че и само Турското правителство не желаеше да се пробужда тамъ българското чувство и да се разширяватъ така надалечъ предѣлитѣ на българската народност. По тия двѣ причини въ Македония, при едно малко движение въ полза на българщината, лицата, на които укажеше владиката, като на подбудници, се затварехѫ въ тѣмници и стоехѫ въ тѣхъ по-мѣсеци или се испроваждахѫ на заточение безъ много церемонии. Така презъ ноемврий 1863 год. се бѣхъ затворили 25 души отъ жителитѣ Българе въ Охридъ по единственната причина, че турили да се чете въ църквите си по славенски. Нѣколко седмици преди това сѫщата участъ бѣ постигнжла иѣкои отъ по-дѣятелнитѣ лица измежду Българетѣ въ Неврокопъ, защото помежду тѣхъ бѣше се обнаружило движение противъ Драмский владика. За да се не разваля твърдѣ много-равновѣсното въ полза на Гърци и да се не обезсърдчатъ съвсѣмъ Българетѣ, Портата, по ходатайството на българскитѣ представители, освобождаваше сегисъ тогисъ запрѣннитѣ по доносъ отъ владицитѣ български дѣйци. Така, тя се съгласи, по тѣхна мѣлба, да освободи дѣятелният македонски учитель, Иордана Хаджи Константиновъ отъ заточението му въ Аидинъ, гдѣто той вече бѣше сѣдѣлъ три години. Така още тя отпустихѫ отъ затворътъ, по тѣхно ходатайство, распаленният патріотъ, Георгия Динковъ, който бѣше представенъ отъ агентитетъ на панеллинизмътъ, като размирникъ. Тя уважи тѣхното ходатайство и за освобожденето на Неврокопчанетѣ, затворени за движение противъ мѣстнитѣ владици<sup>1)</sup>.

За да поддѣржи надеждата на Българетѣ, че ще ги удовлетвори единъ день, при всичко че ту по една, ту по друга причина тя отлагаше исполнението на обѣщанието си, Портата се распореди такожде въ началото на 1864 година,

<sup>1)</sup> „Съвѣтникъ“, год. I, броеве 29, 31, 33, 36, 37.

щото помежду християнските юноши, които бъде наутила да въспитава въ своите военни училища съ целта да покаже, че се грижи за пълното сравнение на християните съ мусулманите, да се привикатъ и български въспитаници въ равно число съ въспитаниците отъ другите християнски народности, т. е. отъ гръцката, арменската и арmeno-католическата. Тия въспитаници имаше, следъ свършване курсътъ въ реченините училища, да се произведатъ наедно съ мусулманските въ офицери. При всичко че това распореждане се не испълни отъ послѣ така, както се обеви, и юношите, които всяка отъ четириетъ християнски народности представи, се въспитахъ съ разноски на хазната въ граждансъ, а не военни училища, но то произведе добро впечатление помежду нашите единородци и съживи надеждата имъ за добиване правата, които искахъ. „За пръвъ пътъ, се провиквахъ тъ по този случай, сега Българетъ се зематъ като особенъ народъ предъ очите на царското правителство, за пръвъ пътъ се викахъ тъ съ собственното си име да приематъ участие въ милостите на монархътъ; за първъ пътъ тъмъ се дава непосредствено благодъщание отъ престолътъ съ отличие отъ общото име „румъ-милети“ и безъ всеко отношение къмъ гръцката патриаршия“. <sup>1)</sup> За да се покаже, че Българскиятъ народъ е много признателенъ на султановото правителство за тая милостъ, въ нѣкои мѣста, като въ Пловдивъ, се извърши по този случай молебствие за долголѣтието на султанътъ. Християнските юноши, които се викахъ за образование въ военни училища на Портата, имаше да бѫдатъ на брой 32, по осемъ отъ всяка отъ четириетъ народности. За да не може да се каже, че избирането на българските юноши станжало пристрастно, нашите представители и първите людъ отъ членовете на Цариградската община рѣшихъ въ едно събрание да се означатъ съ жребие епархиите, отъ които ще се зематъ осемътъ български юноши, съ искключение обаче на градъ Търново, дѣйствията на който по онова време се не съгласявахъ съ общите стремления на народътъ и се осъждахъ, като непатриотически. Жребието указа на Софийската, Самоковската, Кюстендилската, Охридската, Пловдивската и Сливенската епархии, окъ които всяка имаше да представи по единъ въспитаникъ. На Цариград-

<sup>1)</sup> „Съвѣтникъ“, год. I, бр. 45.

ската община се ладе такожде право да представи два въспитаника.<sup>1)</sup>

Но онова, което най-много ободри Българетѣ въ 1864 година и ослаби тежкото впечатление, което произвождахъ помежду тѣхъ бавността и нерѣшителността на Портата въ свъзъ съ високомѣрният отзвукъ на патриаршията върху тѣхните искания, бѣше освобождението на народнитѣ български владици отъ заточение и възвръщането имъ въ столицата, по непосредствено иrade на султанът и мимо съгласието на патриархът. Тая мѣрка бѣше видимо натъкмена отъ една страна да видятъ Българетѣ, че султановото правителство не е пренебрегнло тѣхните желания, а отъ друга да разумѣе и патриаршията, че нейните правдии и привилегии не сѫ до тамъ необорима твърдиня, на която облегащецъ се, тя може да отхвърля до край неговите предложения за подобрение нейното управление и удовлетворение жалбитѣ на подвѣдомите ней христиене.

Народнитѣ български владици, Иларионъ и Авксентий, които отъ най-напредъ бѣхъ заточени, първи въ Кютая, а втори въ Воло, се памирахъ, когато излѣзе султанското праде за освобождението имъ отъ заточение, въ по-близки до столицата градове, а именно преосвещенният Иларионъ имаше пребиване въ Бруса, а преосвещенният Авксентий въ Измитъ. Тѣ бѣхъ премѣстени отъ средата на Азиятска Турция въ тия два близки до Цариградъ градове още въ 1862 година, вслѣдствие на молбитѣ, съ които се бѣхъ нееднократно обръщали до Портата българските представители за освобождението имъ отъ заточение. Послѣдната, като не намираше цѣлесъобразно да испълни тия молби, се съгласи да смегчи наказанието на българските владици съ премѣстваньето имъ въ по-близки до столицата и по-питомни мѣста. Третий иерархъ, подвижникъ за българското дѣло, преосвещенният Паисий Пловдивский, който бѣше заточенъ отпърво въ Св. Гора, а послѣ премѣстенъ насъкоро въ Чанакъ-Кале, бѣше взелъ презъ сент. 1863 дозволене да се пресели на островъ Халки, единъ отъ Принцевите острови, находещи се близо до Цариградъ. Такова дозволене можеше да се земе тогава и за преосвещенният Илариона и Авксентия, но тѣ се отказахъ да се мѣстятъ на ново,

<sup>1)</sup> „Съвѣтникъ“, год. I, броеве 45 и 46.

ако не е да се освободятъ съвсъмъ отъ заточение. Премѣстваньето на преосвещеній Паисия на островъ Халки, който се счита въ районътъ на столицата, бѣше станжло вирочемъ съ съгласието на патриаршията, която не се въспротиви на неговото за това ходатайство не толкова по внимание къмъ болнавостта му, на която той се позоваваше, колкото по съображеніе, че негли ще може той, като Гръкъ, да се убѣди побноскъ да остави българското дѣло. Възвръщаньето на преосвещенитѣ старци, Илариона и Авксентия, презъ 1864 въ Цариградъ имаше другъ характеръ. То бѣше съвѣршенно освобождение отъ заточението и бѣше направено не само безъ волята на патриаршията, но и въпреки нейното съпротивление. Султанскитѣ фирмани, които се издадохъ за тая цѣль до валии на Бруса и Измитъ, гласехъ, че българскитѣ владици се освобождаватъ отъ заточение по тѣхна молба, която се зела въ внимание, защото се намѣрило, че е достатъчно наказанието, което сж до тогава носили.

За да изразятъ признателността и уважението си къмъ Илариона и Авксентия, а въ сѫщото време да направятъ една демонстрация противъ патриаршията, по исканьето на която тѣ бѣхъ испроводени на заточение, живущите въ Цариградъ Българе бѣхъ се нагласили да ги посрѣдниятъ съ най-голѣмитѣ почести. Тѣ испроводихъ една депутация съ особенъ парадъ, за да имъ занесе фирманитѣ за освобождението имъ и ги доведе въ Цариградъ. Многоброенъ народъ очакваше на мостътъ въ Галата пристиганьето на вапорътъ съ уважаемитѣ архи-пастири, за да ги привѣтствува и съдружи до българската църква. Такова тържественно посрѣдванье бѣше, очевидно, трънъ въ очитѣ на патриаршията, и тя прибѣрза да се опита да го въспре. Подъ предлогъ, че може да стане кърваво сблѣскванье между Гърци и Българе по поводъ на демонстративното посрѣдванье на българскитѣ, извѣржени отъ нея, владици, тя успѣ да издѣйствова отъ Портата распорежданье, щоте вапорътъ съ българскитѣ архи-пастири да не дохожда прямо въ Цариградъ, но да се спре предъ единъ отъ Принцевитѣ острови. Щомъ се научихъ за това распорежданье, българскитѣ представители отидохъ да молятъ да се отмѣни, но не сполучихъ напълно. Надлежниятъ министъ дозволи да дойде вапорътъ съ старцитѣ въ Цариградъ, но съ условие да не се приближава до мостътъ, и тѣ да излѣзятъ изъ него

слѣдъ като се стѣмни, за да не стане нѣкое смущение. Вапорътъ съ владиците пристига въ опредѣленній часъ презъ денътъ и се спре предъ Сарай-Бурну. Българетъ, които ги чакахъ на мостътъ, отидохъ на вапорътъ съ кайци да ги здрависатъ и имъ земать благословията. Така направихъ и всички други, които се научихъ за пристигането имъ. Народнитъ свещеноначалници приемахъ радостно на вапорътъ своитъ съотечественици до стѣмняванье. Вечеръта, около 2 часътъ по турски, тѣ се качихъ на кайци и благонолучно пристигнахъ на българската църква въ Фенерь, гдѣто до глибока ноќь приемахъ посѣтители отъ преданий имъ и възрадванъ за завръщанието имъ народъ. Българската църква, прие сега радостенъ видъ. Траурний знакъ; турень на вратата ѝ преди три годинъ и половина, кога тя се лиши отъ своитъ свещеноначалници, се замѣни съ зелени дафневи вѣтви. Многобройнитъ посѣтители, които идеахъ отъ сутренъта до вечеръта да засвидѣтелствоватъ любовъта и почитанието си къмъ народнитъ архиастири, придавахъ оживление на всячката махала. Радостъта, които блестеше на лицата имъ, показваше като че тѣхнитъ желания вече сѫ съвсѣмъ испълнени. Сама патриаршията не иначе разбираше новата обстановка на българската църква. Българскитъ архиерей, въдворени отново въ прежнето си жилище до народната църква и обиколени отъ благоговѣйно почитающий ги народъ, не представехъ друго за неиж освѣнъ едно прикрито осѫществение на идеята за независимостъта на българската иерархия, за която тѣ бѣхъ извержени и заточени. Светѣйший Софоний прибърза прочее, съдруженъ отъ двама синодални владици, да представи побъстро предъ надлежній министъ своитъ оплаквания, че правдинитъ на Великата Църква се потъпковали, че църковниятъ редъ и благочиние се нарушавали, откато архиерентъ, които сѫ лишени отъ санътъ си за незачитанье висшата църковна властъ и за самоволно отъ неиж оттегленье, се оставяять да вършатъ, което сѫ си наумили, да се турятъ на челото на една отдѣлна църковна община, всредъ неговата непосредственна паства и до самата негова катедра. Аали-паша се принуди, вслѣдствие на тия оплаквания на негово светѣйшество, да даде заповѣдъ, да се оттеглятъ отъ българската църква Иларионъ и Авксентий. Представителитъ, които отидохъ при него съ цѣль да го убѣдятъ да отмѣни тая заповѣдъ, не

сполучихъ което искахъ. Народнитѣ архипастири требаше да се отдалечатъ отъ църквата. Три четири дни слѣдъ въдворението си при българската църква, тѣ преминихъ въ една отъ съ-сѣднитѣ съ Фенеръ махали, отгдѣто наскоро се премѣстихъ въ Ортакъю. По настояванье отъ патриаршията, тѣмъ бѣше заповѣдано да си избератъ място за живѣнѣе въ едно отъ селата на Босфорътъ, находещи се на горѣ отъ предмѣстнietо Бешикъ-Ташъ. Тѣ избрахъ селото Ортакъю, като най-ближне до градътъ слѣдъ Бешикъ-Ташъ, което, слѣдъ като се издаде фирмансъ за учреждението на Българската екзархия, стана по тая причина центръ на българското църковно самоуправление и мястопребиване на всички български владици.

Народнитѣ архипастири, ако и да се поселихъ така далечъ отъ българската църква, имахъ обаче дозволение да дохаждатъ да се черкуватъ въ неї, когато поискатъ, което и често правехъ, като вардехъ въ сѫщото време препоръжата на правителството да се въздържатъ отъ всеко свещениодѣйствие. Патриаршията се помъжчи още отъ самото начало да имъ се забрани да посѣщаватъ българската църква, но не сполучи. Светѣйший Софоний, щомъ се научи, че тѣ дохождатъ въ българската църква, подаде на Портата писмено представление за неудобствата, които истичали отъ това, и искаше да имъ се запрети да ѝ посѣщаватъ, но сultanовото правителство остави безъ послѣдствие пеговото искане.

Като се освободихъ така Иларионъ и Авксентий отъ заточението и поселихъ въ Ортакъю, можеше да се опрости и премѣсти въ сѫщото място и преосвещенний Паисий Пловдивский, тѣхниятъ съучастникъ въ движението противъ патриаршията и въ страданията имъ, но по причина, че той бѣше отъ гръцко происхождение и че неговото намѣсванѣе въ българското дѣло даваше на послѣднietо характеръ чисто църковенъ и религиозенъ, а не народно-църковенъ, каквъто то имаше наистинихъ и въ който то се евяваше като естествено и оправдавано, Високата Порта не намѣри за умѣстно да направи и за него сѫщото, което стори за двамата природни български свещенноначалници. Преосвещенний Паисий се оставилъ да сѣди на о. Халки чакъ до 1872, когато сultanовото правителство въ лицето на върховниятъ везиръ, Махмудъ-Недимъ паша, се рѣши да испълни фирмансъта за учреждението на Българската екзархия, издаденъ въ 1870 год.<sup>1)</sup>.

<sup>1)</sup> „Съвѣтникъ“, I год. бр. 27, II година бр. 27, 28, 30, 31, 32 и 35.

Извѣстнietо за освобождението отъ заточение народнитѣ владици и за възвръщането имъ въ столицата произведе радостно впечатлѣниe помежду всичкитѣ Българе въ провинцията и оживи надеждитѣ имъ за признанието на българската самостоятелна иерархия. Благодарни за този знакъ на благосклонност отъ страна на султановото правительство къмъ Българский народъ, нашитѣ еднородци на много мяста, като въ Пловдивъ, Стара-Загора, Т.-Пазарджикъ, София, при първото извѣстие за възвръщанието на народнитѣ архиеписти, устроихъ празнества и отслужихъ молебенъ за здравието и дългоденствието на Султанътъ. Събраний въ църквите народъ, като слушалъ пѣснитѣ, които се пѣли за Султанътъ, и словата, въ които учителитѣ въехваляватъ неговото правительство, гръмогласно възглашаватъ: „да живѣе Султанъ Абдулъ-Азизъ“. Представителитѣ въ Цариградъ заехахъ на Високата Порта тая благодарност на народътъ съ особенъ адресъ. За да изразятъ и сами признателността си на правительството за неговата благосклонност къмъ тѣхъ, Иларионъ и Авксентий се представихъ лично на министрътъ на външнитѣ дѣла и исповѣданятия, Аали-паша. Като му исказахъ устно чувствата си на благодарност, тѣ сѫщевременно направихъ това и писмено съ адресъ, испъстренъ, по турский обичай, съ молитви за здравието и дълголѣтието на Султанътъ. Въ отговоръ, Аали-паша имъ каза нѣколко благи думи, въ които ги съжали за дотогаванинитѣ имъ страдания и имъ подаде добри надежди за въ бѫдещето<sup>1)</sup>.

Но като ободряваше така Българетѣ съ нѣкои и други свои распореждания, каквото бѣше распореждането да се зематъ между 32 въспитаници отъ християнските народности осемъ отъ българската и да се освободятъ българскитѣ владици отъ заточение помимо патриаршията, султановото правительство правеше въ сѫщото това време и нѣща, които бѣха угодни на послѣднята, но неугодни и обезсърдчителни за Българетѣ. Нѣколко дни преди да излѣзятъ султанските фирмани за възвръщанието на българскитѣ владици въ столицата, везирътѣ бѣше подписалъ, по представление отъ патриархътѣ, безъ да осътятъ това нашитѣ представители, окръжно до всичкитѣ валии, съ което имъ се заповѣдаваше да се расхвър-

<sup>1)</sup> „Съвѣтникъ“, II гол., 29, 30, 31 и 33.

ли помежду православните христиене, безъ различие на народностъ, единъ особениъ данъкъ за исплащане дълговетъ на патриаршията, които бѣхъ достигнали по онова време до 13 и половина милиона грошове. Този данъкъ, споредъ както бѣше се опредѣлило въ патриаршията, трбсаше да е въ размѣръ на 6 гроша отъ всеко лице нагорѣ отъ 15 годинъ.

Въпросътъ за исплащанието дългътъ на патриаршията се разгледа, както видѣхме, възъ основание отъ инструкціитъ на правителството, още когато се обсѫждаше нейниятъ уставъ въ 1859 въ особенното за това събрание, съставено отъ духовни и мирски лица. Още тогава се постанови да се расхвърли единъ особенъ данъкъ за исплащането му. Българетъ, на които исканията се не взехъ въ внимание при изработването на уставътъ, като протестувахъ противъ пристрастиято и исключителниятъ духъ на събранието, съставено почти цѣло отъ гърци, указахъ и на това постановене като на съвършенно произволно. Тъ заевихъ, че не могътъ да исплащатъ дългове, правени за тѣхна смѣтка отъ други, преди да имъ се покаже, за какво именно тѣхно добро сѫ били правени. Да не припознаватъ така дългътъ на патриаршията и да заявяватъ, че не могътъ да го плащатъ, преди да се докаже, че е билъ направенъ за общо добро на всичкитъ зависещи отъ патриаршията христиене, а слѣдователно и за тѣхно, бѣше станжало като единъ пунктъ отъ програмата за дѣйствие, която бѣхъ си начъртали Българетъ. Това бѣше едно отъ средствата, съ които Българетъ мислехъ да принудятъ патриаршията да приеме тѣхните искания. Ако послѣдната се покажеше готова да се примири съ тѣхъ върху основата на тѣхните предложения, тѣ щехъ безъ съмѣнѣние, такожде да приематъ участие въ исплащанието на нейниятъ дългъ, наравно съ другитъ христиене. Съгласието на Портата да се расхвърли данъкътъ за исплащането дългътъ на патриаршията и върху Българетъ, преди да се испълнятъ тѣхните искания, можеше да се тѣлкува като че султановото правителство нѣма намѣрение да удовлетвори Българский народъ, защото под-естесвенено бѣше, или отпърво да се даде удовлетворение на послѣдниятъ и тогава да се привлекутъ къмъ участие въ исплащане на дългътъ и Българетъ, или пакъ, като патриаршията се отказва да ги задоволи, повидимому, въпреки желанието и съвѣтътъ на султановото правителство, да имъ се не налага за-

дължение да плащатъ нейният дългъ, докъдето се тя не склони на желанията имъ. Поради това нашите еднородци, ако и зарадвани съ възвръщането на народните архиепископии отъ заточение, се смутиха до една извѣстна степенъ, като се научиха, че правителството на султанътъ одобрило да се расхвърля върху всичките зависещи отъ Вселенската патриаршия християне безъ искключение данъкътъ за исплащане нейният дългъ и препоръчило на владиците съ особено окръжно да ѝ съдействуватъ за събирането му. За да не ослабне почвата, на която стоеха, тѣ требуваше на всекаждѣ да се въсъпротивятъ задружно на данъкътъ, който имъ се налагаше въ полза на Великата Църква. Такъвъ съвѣтъ имъ подадоха тѣхните водачи отъ Цариградъ, така и тѣ сами хванаха да се владатъ насрѣдъкъ властите, когато имъ се съобщи предписането на Портата относително този данъкъ. На всекаждѣ тѣ, подъ единъ или подъ другъ предлогъ, отхвърлеха отъ себе си задължението да исплащатъ какви и да сѫ дългове на патриаршията. Истина че и властите не направиха нѣкой голѣмъ натискъ за расхвърленето и събирането на данъкътъ, така щото слѣдъ малко този въпросъ се съвсѣмъ спотаи. Излѣзе, че съгласието на Портата да се исплати дългътъ на патриаршията съ расхвърленето особенъ данъкъ върху подвѣдомството ней християне, било по-вечето за испълнение на формалността отколкото наистински да се удовлетвори Великата Църква<sup>1)</sup>. Султановото правителство искаше главно да се покаже коректно въ своите отношения къмъ патриаршията, а за по-нататъкъ се малко грижеше. Негли то не напираше много да со събере данъкътъ за исплащането дългътъ на Великата Църква и по тая още причина, че то искаше по това време да се въсползова отъ нейното стѣснено положение, за да ѝ отнеме правдината да събира непосредствено отъ народътъ пари за посрѣдване разносите си, вместо да ги получава отъ хазната, та послѣдната вече да ги прибира отъ населението ведно съ другитѣ свои налози.

Турското правителство, както знае вече читателътъ, отдавна бѣше си турпило на умътъ да премахне правдината на владиците за събиранье непосредствено отъ населението пари за своите разноски, и не толкозъ съ цѣль да

<sup>1)</sup> „Съвѣтникъ“, год. II, броеве 24, 26, 30, 31, 32, 35 и 36. „Гайдъ“, II год. бр. 12.

се не дава място на злоупотребенията и притисненията, съ които се събирахъ тия пари, колкото да се отнеме отъ тѣхъ една скопчена съ неудобства и несъвмѣстима съ новите негови политически стремления правдина. То подигнѣ въпросътъ да се назначатъ на владиците опредѣлени платки още преди Кримската война. По негово подушуваанье, Бѣлгаретъ отъ Видинската епархия, както споменжхме вече, оплакващъ се въ 1851 отъ притисненията на архиерейтъ си, искахъ да му се назначи опредѣлена платка. По този поводъ Портата препоръчи тогава на патриархътъ да се назначатъ въобще на архиерейтъ един опредѣленни платки. Бѣлгаретъ отъ Видинската и отъ други още епархии мислехъ наистинѣ, че съ назначението опредѣлени платки на архиерейтъ ще се прекъснатъ и тѣхните злоупотребления, но у правительството на сultантъ главната побудителна причина бѣше друга. Като бѣше почилъ да ввожда въ страната поредките на европейската цивилизация, то дойде до убѣждение, че владиците трябва да получатъ платките си отъ хазната, както става това и въ европейските царства, а не да ги събиратъ сами отъ народътъ, като една самостоятелна власть. Великата Църква, отъ друга страна, тъкоже осъщаше кждѣ клони мисъльта на Портата и гледаше подъ разни предложи да въспре осъществяваньето ѝ. Когато, слѣдъ Кримската война, Вселенската патриаршия требаше, въ исполнение на Хатти-Хумаюнътъ, както и всяка друга отъ не-мусулманските общини, да пре-гледа наредбите си, за да ги приведе въ армония съ новий духъ на времето, единъ отъ пунктовете на программата за преобразования, която ѝ се даде отъ Портата, бѣше и въпросътъ за назначение на архиерейтъ платки. За да се уварди старата правдина на духовенството да събира непосредствено отъ населението пари за разносите си, правдина, която до нѣкждѣ спазваше неговата независимостъ и достоинство спрямо иновѣрното правительство, Гърцитъ, членове на събранието, което изработи новий уставъ на патриаршията, одобриха да се назначатъ платки на всичките архиереи, но наредихъ да събиратъ пакъ сами владиците отъ населението парите, които имъ се опредѣлиха като платки. Този начинъ на рѣшене въпросътъ се прие по неволя и отъ портата, ако и да не бѣше напълно съобразенъ съ инейнитъ видове. Но владиците мѣжно събирахъ отъ населението опредѣленната имъ платка

даже въ чисто гръцки єпархии, а въ много отъ българскитѣ не можехѫ да извадятъ нито парапа. Султановото правителство, по молба на патриаршията, препоръчваше на управителите да даватъ съдѣйствието си на архчерентѣ при събираньето опредѣленній за тѣхъ налогъ, но не припираше така за него, както за собственнитѣ свои налози, съ мисъль безъ съмѣнѣніе, да се принуди духовенството да избере другъ начинъ за получаванье паритѣ, опредѣлени за обдѣржането му, и нѣщо, което и станѫ каждѣ крайтъ на 1864 година. Патриархъ Софроний, заедно съ владицитетѣ, членове на синодътъ, бѣше влѣзълъ, около това време, скришомъ отъ представителите на свѣтский элементъ, въ преговори съ Портата да се нареди занапредъ, щото патриаршията да получава направо отъ турска хазна всичката сумма, която е потребна за платкитѣ на владицитетѣ и за нейното обдѣржаніе, а правителството да събира тази сумма, вече както знае, отъ населението. Негово светѣйшество бѣше вече и дошълъ въ тия преговори до единъ резултатъ, а именно, между него и министрѣтъ на външнинтѣ лѣла бѣше вече съгласено, правителството да предава въ патриаршията 10 милиона гроша въ годината, всеки три мѣсѣца по 2 милиона и половина, които да събира то наедно съ другитѣ данъци отъ подвѣдомитѣ на патриаршията христене, и отъ тая сумма да се дава платата на патриархътѣ и на владицитетѣ, да се посрѣщатъ всичкитѣ разноски на патриаршията и да се обдѣржатъ нейнитѣ учреждения, каквото училища и благотворителни заведения. При това било споразумѣно помежду имъ, щото патриархътѣ да получава 600.000 гроша, вместо 500.000, както е опредѣлилъ уставътъ, и владицитетѣ, споредъ степенъта си, да взематъ платка, едни по 120 хиляди гроша, други 96 хиляди и трети по 72 хиляди на годината, т. е. по-вече отъ колкото е предвидѣно въ уставътъ, въ който за никой владика не е назначена платка по-много отъ 100 хиляди гроша, а за по-вечето се опредѣля платка и по-малка отъ 72 хиляди. Щомъ се научихѫ за това опитваніе на патриархътѣ и на синодътѣ да нарушатъ уставътъ въ ущърбъ на независимостта и достолѣпното на Църквата, членоветѣ на смѣсенни съвѣтъ и всичкитѣ по-първи людие отпомежду Гърциетѣ въ Цариградъ ги смѣмрахѫ и не имъ дадохѫ да осъществятъ, което бѣхѫ наимисили. Освѣнъ, че постожиката на владицитетѣ бѣше сама въ себе си непохвална,

като натъкмена за тъхна само лична облага въ презрѣніе на висшитѣ интереси на Църквата, тѣ и нѣмахъ право сами да измѣняватъ постановеніята на уставътъ, изработенъ отъ едно събрание, което бѣ нарочно съставено за тая цѣль отъ представители на народътъ и на духовенството<sup>1)</sup>.

Работитѣ останахъ, ще рече, въ напреншното си състояніе. Портата не сполучи да премахне правдината на висшето духовенство да събира направо отъ народътъ пари. Безпаричето, отъ което страдаехъ патриаршията и владицитетъ, се не поправи. Висещитѣ въпроси се не разрѣшавахъ. Но излѣзе ясно на мегданъ още веднажъ, че гръцкитѣ иерарси нѣмахъ на сърдце висшитѣ интереси на Църквата и че правительството на султанътъ гледаше да се въсползува за видоветѣ си отъ распрята между двата едновѣрни народа. Българетѣ, обезпокоени до нѣгдѣ отъ неговото распорежданіе да се наложи данъкъ за исплащаніето дѣлгътъ на патриаршията върху всичкитѣ подчиненни ней христиене, се още по-вече смутихъ, като узнахъ, че то бѣше пожъртвовало тѣхнитѣ интереси въ спогажданието си съ патриарха Софрония относително обдържанието висшето духовенство. Владицитетъ, съгласно съ това спогажданіе, имаше както се каза по-горѣ, да се раздѣлятъ на три категории, и едни да получаватъ по 120 хил., други по 96 хил., трети по 72 хиляди. Понеже гръцкитѣ владици бѣхъ много по-вече отъ българскитѣ, а населението на гръцкитѣ епархии стоеше по цифрата си много по-долѣ отъ населението на българскитѣ епархии, то излѣзваше, че като ще събира сама Портата парите за обдържанието на владицитетъ отъ православното население заедно съ другитѣ данъци, Българетѣ ще плащатъ пари и за гръцкитѣ владици<sup>2)</sup>. Работата на нашитѣ енородци не вървеше, ще рече, много напредъ. Застойтѣ, въ който тя бѣше дошла въ това време, видимо имѣ тежеше. Тѣ искахъ да направятъ нѣщо, за дано да ихъ потикнатъ на напредъ, и като търсехъ за това случай, едно непредвидѣнно събитие имѣ дойде на помощъ. Единътъ отъ двамата български народни иерарси, които се завѣрихъ презъ септемврий 1864 отъ заточение въ столицата, а именно преосвещеній Авксентий, се поминѣ на 1 февруари 1865.

<sup>1)</sup> „Съвѣтникъ“, год. II, бр. 39 и 40. — „Гайда“, год. II, бр. 14, стр. 107

<sup>2)</sup> „Гайда“, год. II, бр. 14, стр. 107; бр. 17, стр. 127.

Още като бъше боленъ, българский владика има случай да обежди на ново положението, което зане въ църковната распра на двата народа. Патриаршията, като бъ чула за опасното му разболѣвание, намисли, за цѣлите си, да го прикани чрезъ едного отъ владиците си да иска отъ неиж поне устна прошка, за да може тя да му върне санътъ, та че ако умре, да бъде погребенъ съ всичките почести, подобаващи на единъ архиерей. Преосвещенний Авксентий, като изслушаш пратеникътъ на Великата Църква, обеви, че той не може да се отрече отъ постжиката, която е направилъ въ подиганието на распрята между двата народа, защото остава и въ предсмъртниятъ си часъ глъбоко убѣденъ, че е постжилъ, както изискващие отъ него дѣлгътъ къмъ народътъ му и къмъ Църквата, и че патриаршията е била несправедлива въ своятъ дѣйствия къмъ Българский народъ и къмъ него лично.

Авксентий умрѣ, въ очитъ на Българетъ, като архиерей страдалецъ и подвижникъ за правото и свето дѣло, а въ очитъ на патриаршията и на всичките Гърци, като извърженъ отъ духовниятъ санъ нечестивецъ. Шоради това колкото Българетъ желаехъ да му въздадѫтъ всичките погребални почести, прилични на неговото звание и на неговите заслуги на народътъ имъ, толкозъ отъ друга страна Гърцитъ гледахъ да имъ побъркать въ това. Патриаршията се погрижи да изиска отъ Високата Порта не само да не му се въздаде ни една отъ почестите, съ които обикновено се погребаватъ архиерентъ на Православната Църква, но даже да се възбрани на другите български архиерей да участвоватъ, съ кой и да е начинъ, въ погребалната процесия. Българетъ счетохъ това за нова обида и ново онеправдание къмъ тѣхъ отъ страна на патриаршията, но требаваше да се съобразятъ съ распорежданятията на правителството, направени по нейно исканье. Тѣ погребохъ свещенноначалникътъ си съ наѣ-голѣмата тържественность, но не въ всичко по обредътъ и съ почестите, отредени за архиерей.

Авксентий засвидѣтелствова съ особенъ още актъ, че умира непеколебимъ въ убѣждѣнието си, които го накарахъ да се отхвърли отъ Великата Църква. Този актъ е неговото завѣщание къмъ Българский народъ, на което първата частъ гласи: „Изнуренъ вече отъ подвигътъ, който въсприехъ, за да защитя църковните правдини на милото ми отечество и обре-

мененъ съ старческа възрастъ, която преминахъ въ вертографътъ на нашиятъ Спасителъ, осъщамъ вече, че цѣпъта на животъ ми се пресича, и азъ съмъ принуденъ да оставихъ недовършено дѣлото, което ми наложи светата наша Вѣра и любезниятъ ми Бѣлгарски народъ. Оставямъ недовършено онова свето предприятие, отъ което не сполучихъ да ме отлучатъ и раздѣлятъ до самото ми послѣдне издихане нито клетви, произнесени отъ престолътъ на мирътъ и на любовъта, нито извържения, нито заточения, защото съмъ секогажъ ималъ съвѣстъта си мирна и съмъ билъ убѣденъ, че дѣйствувамъ съгласно съ Христовото учение и съ постановенията на светите Събори. Но сега азъ, като довъривамъ земниятъ си животъ, отивамъ при Оногова, чрезъ Когото живѣемъ, сме и се движимъ, за да му се помоля да очисти светата ни Църква отъ наемниците, които, подъ видъ на пастири, раскърсватъ благочестивото му стадо.“<sup>1)</sup>)

Обстоятелството, че Авксентий умрѣ непримиренъ съ Великата Църква и като че подъ нейното проклятие, тогава като той се гледаше отъ Бѣлгаретъ, като светецъ-страдалецъ за правото дѣло, внущи на нѣкои отъ бѣлгарските представители и дѣйци въ Цариградъ мисълъта да подадѫтъ ново прошение на Високата Порта за отдѣлението на Бѣлгарски народъ отъ управлението на Вселенската патриаршия. Въ това прошение като се посочваше, че гробътъ на бѣлгарски архиерей, като гробъ на единъ за Бѣлгаретъ светецъ, а за Гърциятъ нечестивецъ, е направилъ пропасть между едините и другите, се прокарваше до нѣкаждѣ идеята за нееднаквостта ушъ на бѣлгарската религиозна община съ грѣцката. Въ прошението се оставаше още на Високата Порта пълиа свобода да обстави учреждението на новото църковно бѣлгарско управление съ каквито ще условия за обезпечение своята интереси, нѣщо, което показваше, че представителите по онова време не разбираха или не щеха да разбератъ, че едно отдельно бѣлгарско църковно управление съ отдельна бѣлгарска иерархия щеше да има своята важность и значение, когато щеше да е надарено съ сѫщите права, съ които се ползваха грѣцката, арменската и другите иерархии. Понеже тѣлото на Авксентий, по инициа-

<sup>1)</sup> „Гайдъ“, год. П, бр. 16 и 19 (стр. 121—123, 145).

тивата на Чомакова, споразумѣнъ съ още нѣкои отъ представителите, се балзамира, слѣдъ погребението му, скриши и въ пощно време, то мнозина отъ съвременниците отдаож на тия представители мисълъта, че тѣ се приготвяватъ да обевятъ иочиналий българский народенъ архиерей за светецъ на отдѣлната Българска Църква съ цѣль да се отдвои тя отъ Гръцката не само външно, но управлението, но и вътрешно, по самото исповѣдане. За вѣрванье е, че идеята за отдое-нието на Българската Църква отъ Гръцката, по този начинъ, се бѣ внушила отъ нѣкои турско-поляски кржгове. Както и да е, тая идея тогава се скоро захвѣрли и съвсѣмъ изостави, откато не срѣзъ благоприятна за развитието си средна въ общественното българско мнѣнне, ако отпослѣ Чомаковъ и да ѝ подновяваше сегисъ тогисъ.

Самата мисъл за пълно отдѣление отъ патриаршията по управлението, когато султановото правителство бѣше категорически обевило, че не може да съдѣстства на Българетъ за такова отдѣление и слѣдваше другъ путь за да ги удовлетвори, бѣше непрактична. Новото прошение на българските представители за отдѣление дойде обаче твърдѣ на време за да развѣрже Портата отъ обѣщанието, което бѣше имъ дала, че като се произнесе свиканното въ патриаршията велико събрание върху българскитѣ искания, тя сама вече съ собственната си власт ще реши въпросътъ. За това може да се допусти, че българските представители го подадоха не безъ косвенно подобутванье отъ страна на самия Аали-паша. По вината на Чомакова българските представители бѣхъ хванли да подиадатъ искъ враждебно на Православната Църква и на вѣсточнитѣ Славене влияние.

Както и да е, Аали-паша, като прие това прощението, се отнесе така, като че правителството да не е казвало на Българетѣ, че отдѣлението имъ отъ патриаршията е невъзможно и нѣщо, като че да не е правило и да не прави още опити за спогождането имъ съ послѣдната, и като че да не е сега неговъ редъ да каже думата си, слѣдъ като великото събрание се исказа върху осемътѣ предложения на българските представители и слѣдъ като послѣднитѣ опровергихъ съ такава очевидностъ негогото мнѣние. Той каза, че прощението ще се разгледа и ще се види, възможно ли ще е да се испълни заявленното въ него желание за отдѣление. Представи-

телитѣ помислихъ отъ този отговоръ, че Портата ще бѫде съгласна сега да се отдѣлятъ Българетѣ отъ патриаршията. Слѣдъ нѣкое време обаче министрѣтъ имъ обеви, че правителството ще се опита още веднажъ да направи помирение помеждъ Българе и Гърци и че вече то било дало на патриаршията да проумѣе, че тя требва да погледне по-сериозно на българските искания и да представи нѣкой по-удовлетворителенъ проектъ на устѣнки въ полза на Българский народъ. Отъ тия думи требваше всекий да проумѣе, че Портата никакъ не бѣ промѣнила напреинята си политика по отношение къмъ българский въпросъ. Представителитѣ, ако и да не престанахъ да се блазнятъ съ надеждата, че работата ще се свѣрши съ раздѣление, се принудихъ да чакатъ отново мнѣнието, което имаше да подаде още веднажъ за българските искания Великата Църква. Но зима минѣ и лѣтото се преполови, безъ да се даде нѣкой знакъ отъ гръцка страна, че се работи нѣщо, за да се даде край на распирята, а въ втората половина на мѣсецъ юлий, въ столицата избухна силна холера, която накара всекиго да захвѣрли всека друга работа и грижа и да гледа само, какъ да спаси себе си и семейството си отъ заразата. Въ общото испоплашванье, патриархътъ и владиците се разбѣгахъ такожде кой на кждѣто му видѣхъ очитѣ, и патриаршията се съвсѣмъ затвори. Слѣдъ холерата, докѣ всичкото си дойде пакъ на място, се изминѣ доста време<sup>1)</sup>.

Чакъ въ началото на ноемврий се забѣлежи, че пакъ почнова да се работи нѣщо за помирение между Гърци и Българе. По старанието на русското посолство, което не представаше да убѣждава Гърци и Българе да гледатъ да се споразумѣятъ по между си часть напредъ, двама отъ най-богатитѣ и влиятелни въ Цариградъ Гърци, Георги Зарифи и Стефановичъ, дохождатъ въ първий петъкъ на този мѣсецъ въ мятохътъ на българската църква, по времето когато съвѣтътъ на българските представители и владици се намиралъ на засѣдание, и, като обесняватъ съ нѣкаква си частна работа неочекванното имъ появяванье при българската църква, почноватъ, като че случайно, разговоръ за распирята по между Българе и Гърци. Отъ рѣчъ на рѣчъ, тѣ изразили съжалѣние,

<sup>1)</sup> Гледай вѣстн. „Време“, год. I, брой 1.

че распрята се продължава за вредъ на двата народа и че добръ ще биде и двътъ страни отново да се помажчатъ да се погодятъ. Двамата гръцки първенци исказали при това готовност да влязатъ въ споразумѣние съ българските представители и, ако направятъ съ тѣхъ нѣкоя спогодба, да настоятъ съ влиянието си да се приеме тя и отъ патриаршията. Предложението имъ се приело драговолно отъ болшинството на членовете на съвѣтъ и тутакси се починало едно разискванье на спорните предмети помежду двътъ страни. Въ малкото време, което сѫ имали, помежду имъ могли да се размѣнятъ тогава само нѣколко мисли. Но гръцкиятъ богаташи се вrekли да се видятъ пакъ съ българските представители въ слѣдното засѣдание на съвѣтъ, който се събираще само по петъците. Зарифи и Стефановичъ дохождатъ отново при българската църква въ слѣдующий петъкъ, и сега вече придружени отъ други още двама гръцки първенци и богаташи, а именно отъ Хр. Видовъ и Балтаджи. Разискванията помеждумъжду двътъ страни този път се продължили повече, но пакъ не могло да се направи окончателно спогождение. Видѣло се обаче и на двътъ, че ще могатъ да се споразумѣятъ, и затова рѣшили да се събергатъ пакъ въ вторникъ. Този път тѣ дошли до нѣкай резултатъ, а именно тѣ се споразумѣли по всичкото съдѣржание на осемътъ български предложения съ исклучение предложението за съставътъ на синодътъ, и се убѣдили, че въ едно или двѣ още срѣщания ще могатъ да се съгласятъ и върху него, нѣщо, което дѣйствително стана. Съгласението помеждумъжду имъ оставаше сега, съ старанието на гръцкиятъ първенци, да се приеме и отъ патриаршията. За да могатъ да поработятъ съ успѣхъ за тази цѣль, гръцкиятъ богаташи предложиха на Българетъ да подпишатъ онова, на което сѫ се съгласили въ разговорътъ си съ тѣхъ. Българските представители и дѣйци испълниха желанието имъ, като забѣлежиха, че намаленето на осемътъ бълг. предложения, което сѫ тѣ направили въ срѣщанията си съ гръцкиятъ първенци, е доведено до най- крайният предѣлъ. Българските искания слѣдъ окастреването, което претъргаха въ това ново опитване за спогодба между двътъ страни, имаха слѣдният видъ:

„1) Избранието на патриархътъ ще става споредъ начинътъ, указанъ и опредѣленъ отъ българо-гръцката комиссия, която се състави по заповѣдъ на Високата Порта.

„2) За съставенето на светий синодъ ще се приготвят два каталога, въ които ще бждатъ записани български и гръцки митрополити въ еднакво число, и отъ тия два каталога ще се привикватъ за засѣдание въ синодъ по трима митрополити всеки двѣ години, или пъкъ двата народа ще опредѣлятъ дванадесетъ епархии, на които митрополитъ исклучително ще съставятъ св. синодъ за десетъ години.

„Бължка. И този и онзи отъ двата тия начина за съставенето на св. синодъ еж еднакво приети и на гръцките първенци и на българските представители съ слѣдните поесения:

„а) Въ случай че се приеме първий начинъ, требва въ разстояние на три периода, до гдѣ се възстанови необходимий редъ и до гдѣ се махне недовѣрието, което сѫществува помежду двата народа, да занематъ шестъ отъ синодалните столове исключително митрополити, къито ще бждатъ нарочно за това указаніи отъ Българетъ.

„б) Български списъкъ ще обема слѣдните митрополии: Търновската, Пловдивската, Софийската, Видинската, Русенската, Скопската, Мъгленската, Костурската, Кюстендилската, Нишката, Самоковската, Силистренската, Шуменската, Варненската, Дебрската, Велесската, Врачанска, Пиротската, Ловчанска, (Ловчанска и Врачанска епархии има да се въведатъ на степеньта митрополии), Босненската, Ерцеговинската, Зворничката, Полианската (която такожде ще стане митрополия), Рѣзско-Призренската, Одринската, Битолската, Охридската, Струмничката, Воденската и Анхиалската.

„в) Ако се предпочете вторий начинъ, той може да се промѣни елѣдъ десетъ годинъ, въ случай на нужда. А за нуждата и начинъта на преобразоването ще решава една особenna смѣсенна комиссия, която ще състои отъ равно число Българи и Гърци, споредъ началото на равенство помежду двѣтѣ народности, което е твърдо основание за съвместното имъ пребиване подъ едно и сѫщото църковно управление. Въ този случай на никоя отъ шестътъ епархии, на които митрополитъ ще засѣдаватъ въ синодъ отъ българска страна, не ще се назначаватъ никога и подъ никакъвъ предлогъ други духовни лица за митрополити освѣнъ ония, които еж угодни на Български народъ и се ползоватъ съ довѣрието му.

„3) Архиерейтъ ще се назначаватъ по избрание, което ще става въ епархиите, споредъ както се вече прие отъ св. синодъ, и съобразно съ правилникътъ, който ще се изработи отъ комиссията, състояща отъ равно число Българи и Гърци.

„Бължка. Въ патриаршията ще се намира каталогъ на кандидатите, които ще се записватъ по предложение не отъ

лица, а отъ епархиитѣ и слѣдъ като се предварително испита тѣхната способность отъ една комиссия, състояща отъ равно число синодални архиереи Българе и Гърци, или отъ други лица, представлещи двѣгѣ народности. Въ този каталогъ кандидатитѣ ще се означаватъ отдѣлно въ три стълпа, споредъ тритѣ категории на епархиитѣ, гръцки, български и смѣсенни.

,4) По избрание и предложение отъ българската въ Цариградъ община и съ одобрение отъ патриархътъ, единъ отъ синодалнитѣ български архиереи ще бѫде предстоятелъ на българската църква въ Цариградъ и ще свещенодѣйствова въ неї, по патриаршеско дозволенпе, което ще му се даде веднажъ за всекога, докѣ е членъ въ синодътъ, по ако той се повика за свещенодѣйствие въ друга иѣкоя енория, ще се съобразява съ сѫществуващий обичай.

,Бългежка. Свещеницитѣ на българската въ Цариградъ църква, на която прихожане (енориоти) сѫ всичкитѣ находещи се въ разни махали на столицата Българе, ще свещенодѣйствватъ невѣзбранно на всекждѣ, гдѣто се повикатъ.

,5) Необходимо е, слѣдъ спогажданието на двѣтѣ страни, да се разгледа сегашният уставъ на патриаршията, а най-паче онѣзи негови части, за които нищо не се поменува тукъ, отъ комиссия, съставена отъ равно число Българе и Гърци.

,Слѣдъ това нѣма да се допушта никакъвъ новъ законъ, нито измѣнение на закона, който е въ сила, другояче освѣнъ съ съучастието на двата народа, кога званично и законно тѣ поискатъ това.

,6) Колкото се касае до нашитѣ граждански дѣла, завардаме си правото да се спогодимъ относлѣ.

Горнитѣ пунктове бѣхъ подписали отъ страна на Българетѣ: Н. П. Тъпчишевъ, докторъ Стоянъ Чомаковъ, Д. Генооглу, Х. П. Тъпчилежа, Ст. А. Камбуровъ, Захария Х. Гюровъ и Д. Добровичъ.<sup>1)</sup>

Наскоро се оказа, че патриаршията не приема българскитѣ искания нито въ този имъ умѣренъ видъ. Гръцкитѣ първенци не успѣхъ ли да ги прокаратъ съ влиянието си, или и тѣ като Гърци, сѫ се показвали умѣренни и примирителни само за очи, колкото да се ползоватъ съ добро име въ русското посолство? Не ще сгрѣшимъ, ако допустнемъ едното и другото. При слабий и бездарният патриархъ, върху насочванietо на

<sup>1)</sup> В. „Време“, год. I, бр. 15, 16, 24 и 37.

дългата въ патриаршията имаха под-вече влияние онези, които съ кръсъкътъ си се продаваха за горещи патриоти, отколкото умъренните и мъдри лъдие. Помежду Гърците възоблада течение, щото който се показваше устожчивъ и умъренъ по отношение къмъ българските искания, минуваше за измънникъ на дългото на елинизъмътъ. Патриархътъ и всичкитъ поб-влиятелни владици съ четири очи гледаха само какъ да не навлекатъ върху си подобно подозрение и подконаютъ съ това положението си.

При таквотъ едно състояние на работитъ, отъ патриаршията не можеше да се чака по разрешението на бълг. въпросъ нито една стъпка напредъ. Поради това ако, презъ априлий 1866, послѣдний се тури отново на зелената трапеза въ патриаршията, то бъше колкото да се испълни за очи заповѣдъта на Портата, която, отчасти по настояванье на българските представители и отчасти по наляганье отъ русското посолство, бъше принудена да се занимава съ този въпросъ. Министрътъ на външните дъла, Аали-паша, бъше отново далъ на патриархътъ да разумѣе, че рѣшенията на свиканното преди двѣ годинъ събрание не само не удовлетворяватъ исканията на Българетъ, но смаляватъ и онези устожки, които патриаршията бъше направила въ тѣхна полза въ 1861 година, и че е потребно да се даде окончателно рѣшение на български въпросъ. По обичайтъ, негово светѣйшество съобщи незабавно на синодътъ тази министерска заповѣдь, и послѣдний, на който съставътъ бъше току що подновенъ, не намѣри какво друго може да се направи въ този случай, освѣнъ да се събере пакъ едно велико събрание въ патриаршията, каквото преди двѣ годинъ.

Новото велико събрание за български въпросъ се отвори на 22 априлий. То състояше горѣ-долу отъ сѫщите духовни и мирски лица, които съставляваха събранието, свикано презъ 1864 година. Всичкитъ негови членове, съ исклучение на Пловдивския митрополитъ, Панарета и Гаврила Крѣстевича, бъхъ Гърци. Патриархътъ, като го откриваше, каза, че министрътъ на външните дъла му препоръчалъ да се даде окончателно рѣшение на български въпросъ, защото рѣшенията на свиканното въ 1864 година събрание не съ отъ таквотъ свойство. Съ това негово светѣйшество даде на всичкитъ членове на събранието да разумѣятъ, че той ги е свикалъ отново да се занематъ съ български въпросъ отъ нѣмай кждѣ, а не че

самъ желае да се направи и що за свършване на този въпросъ. Светийший Софроний съобщи на събранието българските искания въ онзи видъ, въ който бѣхъ тѣ изложени за гръцкиятъ първенци, следъ преговорите имъ съ българските представители презъ есенята на 1865 година. За да има автентиченъ преписъ отъ тия искания патриархът бѣше се обърналъ къмъ Портата, преди да се свика събранието, съ занитвание, какво искатъ сега Българетъ, следъ което Аали-иша на кара българските представители да му представятъ писмено новите имъ искания споредъ съгласието, до което бѣхъ дошли тѣ въ преговорите имъ съ гръцкиятъ богаташ, и послѣ съобщи на патриаршията тия искания съ едно тезкере.

Ако сега осемътъ български искания, съставени още въ 1861 година, и да се представихъ предъ новото велико събрание въ патриаршията въ окастренъ и намаленъ видъ, послѣдното не погледна на тѣхъ съ подруго око, отколкото преди двѣ години. Напротивъ, то се показа сега още побупорно и неустойчиво. Нѣкои отъ ученикъ Богослови, негови членове, които ораторствоваха въ събранието, съвѣтваха даже вовсе да се не разглеждатъ тия нови български искания, но да се отхвърлятъ като нечестиви. На този умъ се налираха и другите му членове. Но най-послѣ се предпочете, по съвѣтъ на предишниятъ Вселенски патриархъ Григорий VI, пободрѣ да покаже събранието видъ, че се занимава съ тѣхъ и за тая цѣль да се предаджатъ на една комиссия за изучване. Бѣше речено, че тая комиссия ще се събира два пъти въ недѣлята, за да свърши ушъ под-скоро миссията си. Но найната работа не излѣзе никакъ на явѣ, и събранието, отъ което тя бѣше зела своята миссия, се не събра вече при патриархъ Софроний. Свикуването на великото събрание на 22 априлъ и съставенето на тая комиссия бѣше послѣдниятъ актъ на негово светейшество по български въпросъ. Седемъ мѣсеца следъ това той биде сваленъ отъ престолътъ, по молба на синодътъ и на смѣсенниятъ съвѣтъ, като недостоенъ и неспособенъ да държи кормилото на църковното управление.

Патриарничеството на Софроний бѣше наистиниѣ оскѫдно отъ мѣдри дѣянія въ всеко отношение и едно отъ най-жалкитѣ. Той не само не направи каква годѣ значителна и прилична на Църквата стѫпка за развързването на български въпросъ, но показа изобщо небрежение и равнодушие къмъ

всичките нейни интереси. Неговото сваление отъ престолът бъше прочее въ всеко отношение заслужено.

Споредъ тактиката, която бъше приела Портата за развързването на българский въпросъ, требавше сама църковната власт да предложи нѣкои удовлетворителни устѫпки въ полза на Българетъ, които устѫпки гражданскаята власт по-слѣ да утвърди само.

Но ето тая страна на въпросът не разбирахъ и не си давахъ трудъ да разберътъ българскитъ представители. Тѣмъ имъ се чинеше, че Портата сама по себе си ще издаде рѣшеніе за спорнитъ между Великата Църква и Българетъ предмети, безъ да ишта патриаршията, или най-послѣ съвършенно ще отдѣли Българский народъ отъ послѣднята и ще учреди за него съ собственната си власт особено самостоятелно църковно управление, иѣщо, което не сж никога имали на умътъ си турскитъ държавни мажье, макаръ че нѣкои отъ тѣхъ обичахъ да позалъгватъ Българетъ сеги съ тоги съ подобна надежда. Това иеразиранье на въпросътъ отъ страна на българскитъ представители бъше една спѣнка за правилпото и напредъчно движение на българското дѣло. Тѣ, щомъ виждахъ, че патриаршията се бави съ нейний отговоръ или подава неудовлетворителенъ отзивъ върху българскитъ искания, прибързахъ да искатъ пълно отдѣление отъ неї, като предоставехъ често на волята на самитъ турски държавни мажье да обставятъ това отдѣление съ каквito условия имъ се за добръ видп. Българскитъ представители не разумѣвахъ и като че не щехъ да разумѣйтъ, че учрежденiето на едно българско църковно управление, на една българска самостоятелна иерархия, лишена отъ правдинитъ и привилегиитъ, съ които се ползовахъ Вселенската и другитъ патриаршии, не можеше да има онова значение и онова влияние върху напредъкътъ на народътъ, което Българетъ бѣхъ привикнали да съединяватъ съ идеята за народна иерархия, като гледахъ сплата и влпянието на грѣцкитъ владици. Въ сѫщото време тѣ, по вината на Чомакова, често испущахъ изъ предъ видъ висшитъ интереси на Православната Църква и общитъ интереси на християнскитъ племена спрямо мусулманското владичество, и за това навлекохъ на себе си укоръ, че ставатъ орждие на Турското правительство, заувѣковѣчване робството на християнскитъ народи на полуостровътъ. Такъвзи укоръ про-

тивъ тѣхъ се оказа особено заслуженъ, послѣ това като тѣ подадохъ презъ дек. 1866 на султанътъ, по случай на възстанието, което избухна на островъ Критъ презъ лѣтото на сѫщата година, слѣдниятъ адресъ отъ страна на Български народъ:

„Царю! както Богъ слуша молитвите на най-долниятъ човѣкъ, благоволете исто така да чуете гласътъ, който се издига отъ страна на долоподписаннитѣ, които се ласкаятъ да сѫ най-покорнитѣ и най-вѣрнитѣ на ваше императорско величество.

„Синове на прости и невѣжествени баци, не надарени съ право и искренно сърдце, Българетѣ сѫ научили и издѣлвали неизгладимо въ паметта си, че най-свещенината имъдлѣжностъ е признателността къмъ благодѣтельствъ имъ и че непосредственното слѣдствие на тая дѣлжностъ е преданността.

„Но отакъ всемогущий Богъ благоволи, преди петь вѣкове, да ги тури подъ скіптрътъ на Османлийтѣ и да ги остави подъ могжественниятъ щитъ на султанитѣ и императоритѣ имъ, тѣ сѫ видѣли и припознали, че сѫ били всекога могжественно покровителствовани срещу всекий неприятель вътрешиенъ и външенъ въ лицата и имуществата си, въ народността си и въ Вѣрата си. Когато въ нѣкои европейски царства се е умразно извѣршвало съ най-вѣпнища несправедливостъ най-люто гонение отъ силнитѣ срѣщу слабитѣ, отъ богатитѣ срѣщу спомаситѣ, отъ господствующитѣ послѣдователи на едно вѣроисповѣданіе срѣщу другитѣ религии и пр. и пр., въ Оттоманска империя, напротивъ, се е винаги имало предъ очи да се покровителствоватъ слабитѣ срѣщу силнитѣ, да се раздава равно право сѫдие на богати и спромаси и да се почитатъ равно всички народности и всички религии.

„Благодарение на тая линия за поведение, която сѫ си начъртали великодушнитѣ Оттомански императори и тѣхнитѣ благородни и възвишени правителства и отъ кято тѣ никога не сѫ отстѣпвали — защото храбритѣ мусулмане царувать, ржководими отъ правилото на хазрети Омара, който като влѣзалъ въ Иерусалимъ, казалъ на християнскій патриархъ и народъ: *вашата кръзъ е наша кръзъ* — тѣ винаги сѫ глѣдали християнскитѣ си подданици, като свои единокръвни

братия, благодарение, казваме, на това великолично чувство на Османлиите, всичките тяхни подданици, и частно Българетъ, увардихъ до сега небутнити лицата и имуществата си, честта и Върата си, езикътъ и народността си, и тъ може да ги увардятъ, макаръ, че тяхните братя по Върата, Гърците, се мъчихъ, чрезъ патриарситетъ и епископитетъ си, да ги унищожатъ, като ги слѣдятъ, преобърнатъ и попилятъ въ народността си.

„Тази въпиюща несправедливост, пренасена търпѣливо въ продължение на вѣкове, възмути най-послѣ Българетъ, които, ползващи се отъ покровителствениятъ духъ на императорското правителство, високо заевенъ въ полза на притѣсненитѣ, му изразихъ, преди нѣколко години, жалбите и желанията си относително до това и поискахъ отъ неговото право сѫдие и отъ неговата щедростъ окончателното освобождение отъ притѣснителната система на гръцко-патриаршеското господство.

„Прочее, едни отъ насъ, като представители на българските общини за дирене и уреждане тая работа предъ императорското правителство, други, като първенствовавши епископи, трети най-послѣ, като първенци и жители отъ различни мѣста на България, знаещецъ въ основата чувствата на това мирно и трудолюбиво население, ние, нижайши подданици на империята, счетохме своя длѣжностъ, по поводъ на безумното и пълно съ неблагодарностъ движение на Критяните, да протестуваме съ всичката си сила, въ името на всичкото българско население, противъ това движение и да сложимъ въ подножието на императорския престолъ приношението на най-честната негова вѣрност и твърдото изражение на неговата всецѣла преданност, защото съ тази вѣрност и съ тази преданност Българский народъ разумѣва да плати, царю, на ваше величество и на императорското правителство дѣлгътъ си на живостна признателност за голѣмите благодѣяния, които му сѫ били великодушно даровани, и за благодѣянията, които се надѣе да приеме“.

Този адресъ възмути всичките истински български патриоти. „Студени трѣпки, пишеше единъ отъ съвременниятѣ наши родолюбиви еднородци въ една брошура, напечатана въ Букурещъ<sup>1)</sup>), сѫ побили всичките Българи въ

<sup>1)</sup> „Братско обяснение на Българинъ къмъ братинта му Българе“. 1867.

провинцията и въ другите места, когато съ видѣли това низко предателство отъ страна на българските представители и първенци въ Цариградъ. И не можеше да бѫде другояче. Този адресъ зачерни Българский народъ предъ всичките християнски народи въ Турско, негови състрадалци, и предъ всичка Европа. Не можеше, пакистинъ, да бѫде побуждено и по-низко нѣщо отъ да излѣзе единъ отъ подчиненитѣ на Турцитѣ християнски народи да нарича предъ цѣлъ свѣтъ *въковни благодътия* въковнитѣ си страдания и охказия подъ тежкото иго на тия азиатски варвари и да утвърждава, че винаги въ Турската империя се е оказвало равно покровителство на народноститѣ и на религииитѣ; че въ неї всекога се е раздавало еднакво право сѫдие на всичките подданици и че, благодарение на великудунното чувство, което всекога е въодушевявало султанитѣ, тѣхнитѣ подданици, и особено Българетѣ, съ увардили *открай и до сега* небутнѣ лицата и имуществата си, честта и Вѣрата си, езикътъ и народността си, когато систематически се е вършило противното, както не отрекохъ това и сѫщите султани. Единъ отъ султанитѣ издаде и особитѣ хаттове (Хатти-Шерифътъ отъ 1839 и Хатти-Хумаюнътъ отъ 1855), съ които, като осѫждаше дотогашната несправедлива и иритъсителна система на правителството, искаше да тури, насрѣщъ сѫществувавшето до тогава своеволие, здравини за животътъ, честта и имотътъ на подданиниците си, да огради свободата на въроисповѣданнята и да прекъсне исключителността, споредъ която само Турцитѣ съ се ползовали съ граждански правдии, а христиенетѣ съ били държани въ таквозъ унижение и презрѣние, щото не съ били удостоявани да се евять нито като прости свидѣтели предъ сѫднитѣ Турци.

„О, неразбрани човѣци! Като не сте имали куражъ да захортувате и вие, като Кританетѣ, въ името на страдаещите вами братя, и ако би да не се чуе гластьъ ви, да припашете сабята, защо отидохте да хвѣрляте камъкъ върху тия мѫженици за правдата и за християнската свобода? Не ви ли досрамъ, ако не ви добрѣшѣ, като видѣхте, че тѣ съ проливанье кръвта си приготвили вече едно по-добро бѫдже за всичките охкази подъ турското иго христиене? Да речемъ, че вие не сте имали куражъ да захортувате така мѫжки, но като видѣхте, че Кригянетѣ размѫрдаха цѣла Европа и придобихъ нейното съчувствие за всичките си събрата въ страданията,

не можехте ли да се въсползвувате и вие съ това обстоятелство и, ако не другояче, поне съ покровенъ и безопасенъ за личноститѣ ви начинъ да напомните на Турското правителство многогодишнитѣ му обѣщания и, и за да го накарате да дойде малко въ себе си, да го подмислите, че българскитѣ желания относително църковнитѣ работи сѫ твърдѣ скромни, и неиспълнението имъ не тежи толкова, колкото непрестаннитѣ злоупотребления на пашитѣ, кадиитѣ и бееветѣ. Но нека речемъ, че не сте имали куражъ да изразите тия чувствителни болки на съотечественницитѣ си предъ „отеческото“ имъ правительство, съвсѣмъ, че като представители на петъ или шестъ милиона народъ, вие можехте да си поразвържете малко по-вече езикътѣ, защо си баремъ не мълчехте? Който мълчи, не сбърква. Но вие ще кажете, както вече и казахте, че ви принудихъ, да подадете адрессъ. Не можехте ли просто да изразите вѣрността си, безъ да затворите на народътѣ вратата за оплакванье срѣщу въпиющитѣ неправди на властителитѣ му? Но вие лече рекохте, че ви дали адрессъ готовъ написанъ, само да съберете подписи отдолу! Не можехте ли да отговорите, че народътѣ не приема да подписва такъвъ адрессъ! Слава Богу, Турското правителство се бои и се срамува да прави въ Цариградъ таквизи насилия, каквито се правятъ въ областитѣ. Но не! Вие показахте за подписаньето на този адрессъ усърдие, което можеше да почуди и сѫщите Турци, и едини хорица, по-проститѣ и по-долнитѣ, вие чистичко излъгахте, като имъ рекохте, че онова, щото ще подпишатъ, е прощение да се даде воля на несправедливо извърженитѣ владици да служатъ, други измамихте съ лъжливи умствования, трети пъкъ подплашихте.

„Най-послѣ, нека речемъ, че сгрѣшихте, и че не сте негли и мислили, че ще излѣзятъ хубоститѣ ви на мегданъ. Не можехте ли поне да мълчите, когато, слѣдъ обнародваньето адрессътъ ви, други по-родолюбиви и по-сърдчени ваши съотечественници го осаждихъ устно и печатно въ сѫщия Цариградъ подъ носътъ на Турското правителство? Когато вѣстникъ „Врѣме“ съ цѣль да снеме черното лѣке отъ лицето на Българский народъ и да смали силата и значението на адрессътъ, направи потребнитѣ за тжзи цѣль бѣлежки, българскитѣ наречени представители напечатахъ протестъ срѣщу редакторътъ на този вѣстникъ въ органътъ си „Македония“, въ който

толкоъ безстидно забранехъ гнусното съдържание на адрессътъ си, щото, като повторихъ да кажхъ, че въ Турската империя се давало пълно правосѫдие и равно покровителство, рекохъ, че ако има нѣкои малки недостатоци, тѣ нищо не значатъ споредъ пословицата: „и у царската дѣщеря има кусурецъ“.

„Ахъ! бѣлгарски представители! всекий отъ васъ е изялъ въ животътъ си баремъ петь юмрука отъ ржката на варварите Турци, благодарение на тая правосѫдна турска система и на това равно за всичкитѣ покровителство, които вие въсхвалявате въ адрессътъ си и въ вѣстникъ „Македония“. Всекий отъ васъ има, безъ съмнение, ако не на собственното си тѣло бѣлези отъ турский ножъ, поне нѣкого помежду роднините си съ напишани отъ турското звѣрство и своеволие. Не се ли побояхте да не излѣзятъ сѣнките на толкоъ ваши дѣди и прадѣди, сѣчени, бодени съ горѣщи желѣза мѫчени, грабени, оскърбени въ честъта на фамилията си и насилино потурчени, да ви изобличатъ въ гнусната лъжа, когато казахте въ адрессътъ си и послѣ дѣрзнате да поддържате въ „Македония“, че, въ продължение на петь стотинъ годинъ, Турцитѣ сѫ се обхождали съ Бѣлгаретѣ и съ другитѣ христиене, като съ братя по кръвь, и че, благодарение на това тѣхно поведение и на покровителството на сultанитѣ, Бѣлгаритѣ сѫ били увардили небутнати лицата и имуществата си, честъта и Вѣрата си, езикътѣ и народностъта си? Турцитѣ, тия братя ваши, по кръвь, не ли ни убиватъ и до сега, о! безразсѫдни человѣци, не ли ни мѫчатъ и онеправдаватъ немилосердно и до този часъ? Въ сѫщите вѣстници, които се издаватъ въ Цариградъ се говори за тия убийства, за тия страдания и онеправдания на христианетѣ.

„Какво сѫ ни увардили Турцитѣ небутната Вѣрата, като всекий отъ тѣхъ счита за особена заслуга предъ аллахътъ и предъ неговътъ пророкъ да обѣрне поне единъ гяурий въ мюхамеданска вѣра, като сѫ ставали и ставатъ до днешенъ денъ насилини обращения, съ явцото съдействие не само на областнитѣ власти, но и на сѫщото централно правительство? Колко Бѣлгаре сѫ потурчени така въ продължение на петстотингодишното турско иго и сѫ се слѣдъ съвѣршенно съ Турцитѣ! Днесъ за днесъ има по-вече отъ петстотинъ хиляди наши еднородци, които исцовѣдватъ мюхамеданска вѣра, безъ

да сж изгубили още българский си езикъ и българскитѣ си обичаи, и които се мислятъ, ради религията си, че сж Турци. Не е ли явно, че не само религията ни, но и народността ни е пострадала отъ този мюсюлманский прозелитизъмъ? Нашата Вѣра и до сега претърпиѣва стѣснения. Не ли и до сега Турцитѣ не могатъ да търпятъ църквите ни, не ли и до сега не даватъ да се окачатъ при тѣхъ камбани, не ли и до сега имъ вадятъ очите клепалата?

„Какъ сж увардили султанитѣ народността ни небутнхта, като сж ихъ лишили отъ всичкитѣ бѣлези на едно видимо съществование, като и самото име Българинъ се е изгладило отъ званични турски езикъ и като не имъ стигнало гдѣто сж ихъ тъкали тѣ, ами ихъ дадохъ на Гърцитѣ да ихъ дотъкноватъ? Сега като се оплакваме, че Гърцитѣ ни налагатъ езикътъ си, не оставатъ ли Турцитѣ глухи насрѣдъ всичкитѣ наши оплаквания? Може ли да се рече уварданье народността ни, само и само защото и до сега увардеваме езикътъ си по кѫщицъ си? Колкото до училища, за тѣхъ не сме могли и да помислимъ по-преди. Сега като се посдобихме съ какви годѣ, Турцитѣ, щомъ ги саникасахъ, не зехъ ли да се мячатъ да ги слѣйтъ и да ни наложатъ турский си езикъ. Всекому е извѣстенъ проектътъ на Дунавския валия, Мидхадъ-паша, проектъ, който полагаше край на възрождението на българската словесност, на българското народно образование и който безъ малко щеше да се тури въ дѣйствие онази пролѣтъ. Този проектъ не е захврленъ. Той е отложенъ до по-благоприятно време. И какъ може да се рече, че Турцитѣ сж ни увардили народността, когато не само не сж ни почитали като народъ, но сж ни имали като животни, защото сж ни клали, били и турели на работа, както постъпва човекъ съ воловетъ си?

„Въ всичка Европа и въ сѫщия Цариградъ вѣстниците хортутватъ за злоупотребленията, които се извѣршватъ въ Турската империя, за нейното болѣзненно състояние, за което никой се не съмнѣва, и предлагатъ разни цѣрове, а нашите представители излѣзохъ, та се провикнахъ: „нашето здравие и здравието на империята е превъходно“, но, по щастие, сами исповѣдватъ, че сж синове на „прости и невѣжествени бащи“, че сж простаци и торлаци, сирѣчъ, и, слѣдователно, мнѣнието имъ не заслужва никакво внимание. По щастие! Но не! Какво нещастие! че представителите сами тъпчатъ

окаяннитѣ си съотечественници и ги осаждатъ предъ всичкий свѣтъ, като недостойни да приематъ граждански правдии. Портата съ този адресъ въ рѣка може всекога да каже, както е и кавала до сега на държавитѣ; „Какво искате за таквизи „населения, които освѣти че исповѣдватъ чрезъ представи- „телитѣ си, че сѫ въ нашата империя, като въ рай, сами се „признаватъ още за груби и невѣжествени? Какъ могжть да се „приематъ да гледатъ работитѣ на царството въ едно пред- „ставително събрание, или въ единъ меджлисъ таквизъ прости „и унизени хора?“

„Но на кого ще дължи благодарностъ Българский народъ за това гнусно леке, толкозъ безочливо хвърлено на лицето му, или съ други думи, чие име ще се запише въ историята на Българетѣ съ черни слова по поводъ на този адресъ? Всичкитѣ ли имена на хората, които минуватъ за български представители въ Цариградъ? Всичкитѣ ли онѣзи имена, които се намиратъ на предателския адресъ и отъ които едини сѫ имена на представители, други имена на епископи примаси, трети имена на първенци, макаръ че по-вечето отъ послѣднитѣ сѫ имена на балкански момчетии, на зарзватчи, баҳчаванжии и пр.? Всичкитѣ онѣзи, които сѫ подписали адресътъ, сѫ виновни и отговорни, кой по-малко, кой по-много. По-много сѫ отговорни, обаче, онѣзи, които сѫ подписвали съзнателно и съ готовностъ, а по-малко виновни сѫ които сѫ подписвали безсъзнателно, или по принуждение и съ заплашванье. Но най-тежка вина и вината на всичкитѣ тежи върху оногова, който е душата на нареченото българско представителство и прѣвъ виновникъ на адресътъ, върху оногова, който е билъ най-много въ състояние да разумѣе гнъжнавостта на този адресъ, а пѣкъ е поддъстявалъ или заплашивалъ другитѣ да го подпишатъ, а той е, както всичкитѣ вече знаѣтъ

Неговото име ще да се запише съ черни слова въ българската история, защото, възнагражданъ добръ отъ съотечественициятъ си да работи за сподружата на толкози скромни желания, той съзнателно простре ржка да въспре едно възможно по-добрение въ тежката имъ и горчива съдбина както и въ съдбината на всичките състраждущи тѣмъ подъ турский хомотъ христиене, като се опита, въ угода на Турцитетъ, да имъ затвори вратата за оплакванье отъ теглилата имъ, да за-

пушки устата на всекий, който би поискалъ да говори за тъхно добро, и да направи така да се продължи безпрепятствено турското тежко владичество“.

Не можеше, наистиниц, да направи честь на Българетъ адрессътъ, който подадохъ на султанътъ тъхнитъ представители, въ 1866, въ надежда да придобијтъ благосклонността на Високата Порта и спечелятъ дългото си съ Гърцицъ. Този адрессъ представи предъ свѣтътъ Българетъ като людъе, които сами себе си не почитатъ и за малка една облага сѫ готови да се отрекутъ отъ вѣра, отъ вѣковни предания, отъ всяка завѣтна идея и отъ всяка задача на народътъ и на племето си. Свѣтътъ имаше право да направи такова заключение за Българетъ толкоэъ по-вече, чѣ нигдѣ по цѣла България не се забѣлежи нико най-малкото движение противъ представителите, които така глѣбоко унизиахъ народътъ си. Българетъ въ новата си история поради невѣжество и неразвитост изобщо се не показва, чѣ сѫ способни да дѣйствуватъ скупомъ и задружно за своите скажи народни интереси и да се распалватъ всички, като членове на едно и сѫщото племе, на една и сѫщата фамбилия, при повдиганието на вѣпроси, които се касаютъ до честъта и благото на цѣлий народъ. Това показва, чѣ ако бѣше останжло сами да си прокарватъ путь на напредъ и сами да се вѣздигатъ, тѣ не така скоро можехъ сполучи да достигнатъ до нѣщо сѫщественно. Представителите въ Цариградъ можехъ да вѣршатъ всичко, да предаватъ и народъ и Вѣра, безъ да проеви народътъ съ нѣщо, чѣ той наистиниц сѫществува, чѣ той се вѣзмуцица като народъ отъ тъхнитъ дѣйствия и чѣ се отказва отъ тѣхъ. А людие, които сѫ наклонни да се ползоватъ отъ тая нечувствителност и равнодушие на народътъ, за да вѣршатъ зло, е всекога имало и ще има и занапредъ. И какво по-силно доказателство може да се иска за малкото самосъзнание на Българетъ, като народъ, и за неспособността имъ да се пронизватъ отъ чувства народни, да дохождатъ въ вѣзбуждение и ентузиазъмъ, кога се касае да се защитятъ доброто име, честъта и завѣтните интереси на народътъ, откато презъ всичкото почти време на борбата ни за цѣрковно-общинно самоуправление само една отъ всичкитъ български епархии, а именно Пловдивската поддържаше до край представителъ въ Цариградъ! Всичкитъ други по-вечето чакахъ на готово и похарчвахъ твѣрдѣ малко по-

общото дѣло, не че нѣмаше въ тѣхъ хора съ патриотизъмъ, но защото жителитѣ имъ не можехъ поради неразвитостъ да дѣйствоватъ задружно и съ задружнитѣ си дѣйствия да намѣрятъ средства за поддържане представители. Ако въ Цариградъ не се намирахъ заселени или дошли по частнитѣ си работи Бѣлгаре, които, било по славолюбие и патриотизъмъ, било по интересъ, се занимавахъ и съ народни работи, то бѣлгарското дѣло не щеше да може да се тика напредъ при толковато мѫчнотии, които му се испречвахъ. Живущите въ Цариградъ наши еднородци несъмнѣнно много помогнахъ на народътъ си въ борбата му съ висшето гръцко духовенство. Както тѣ, така и Бѣлгаретѣ отъ Пловдивската епархия заслужватъ въ това отношение похвално вспомнене. За Бѣлгаретѣ въ онова време не бѣше лесно нѣщо да достигнатъ да располагатъ съ обща касса за народни нужди и да работятъ съвѣкуно за обща народна цѣль, както бѣше достигнала Пловдивската епархия. Лицата прочее, които спомогнахъ за организованьето на привременното управление на Пловдивската епархия и за съединението въ едно цѣло всичките нейни кази, щото да дѣйствоватъ всички задружно въ интересътъ на общото дѣло и да участвоватъ въ разносчитѣ както по управлението на епархиата, така и по обдържаньето на заточений си владика и на особенъ представителъ въ Цариградъ, иматъ право върху благодарностъ отъ потомството, и добрий примѣръ, който тѣ подадохъ ще съставлява всекога една отъ свѣтлите страници на бѣлгарската история.

---

## ГЛАВА VII.

---

Повторното избрание Григория VI за Вселенски патриархъ. — Него-  
вий проектъ за рѣшението на българский въпросъ. — Отхвърленето този  
проектъ отъ Българетѣ. — Испрацанието въ патриаршията два правител-  
ствени проекти по сѫщия предметъ. — Неприеманието отъ патриаршията  
тия проекти въ нейното заевнение за необходимостта да се свика вселенски  
съборъ за българский въпросъ. — Посрѣднището отъ Българетѣ съ радостъ  
правителствените проекти. — Привикването отъ представителите архиеп-  
рептѣ отъ провинцията за съставене синодъ на Българската Църква въ  
Цариградъ. — Оплакването на патриаршията противъ нѣвѣрнитѣ съобще-  
ния на представителите и противъ тѣхните дѣйствия. — Нейното поенение  
работата съ окрѫжно до архиепретъ. — Отставката на българските архи-  
епреи отъ служение на патриаршията и отговорът на послѣдната върху тая  
отставка. — Опровержение отъ българските архиепреи възраженията на па-  
триаршията срѣчу правителствените проекти. — Окрѫжно послание отъ  
патриархъ до другите Църкви по българский въпросъ. — Отговоръ върху  
него отъ българските архиереи. — Отговорът на Църквите върху патриар-  
шеското послание. — Опитването на везирът да съгласи проектът на патри-  
архъ Григория съ исканията на Българетѣ. — Обличанието съ султански  
фирманъ този проектъ, оставенъ въ сѫщностъ безъ измѣнение.

Българетѣ се отнасехъ до Вселенската патриаршия съ  
прощения да се подобри църковното управление само въ на-  
чалото, докѣ не бѣхъ още разумѣли, че тя не желае да даде  
удовлетворение на заевнениетѣ отъ тѣхъ желания. Отпослѣ тѣ,  
както видѣхме, обръщахъ молбитѣ си само до правителството  
на сultанътъ. Но послѣдното, като приемаше тѣхните зае-  
внения и гиувѣряваше въ своята благосклонность, гледаше да  
накара самата църковна властъ да представи проектъ за удо-  
влетворение исканията имъ. То знаеше добре, че нему, като  
на властъ свѣтска и по вѣроисповѣдане мусулманска, не по-  
добава да се мѣси съ свои постановения и распореждания въ  
въпроси, които се отнасехъ до църковните дѣла на негови-  
тѣ християнски подданици и които обикновенно се рѣшавахъ  
отъ духовнитѣ имъ власти. Цариградската патриаршия осо-  
бенно ревниво охраняваше правото си да рѣшава сама подоб-  
ни въпроси и да не допушта никакво намѣсване въ тѣхъ  
отъ страна на Високата Порта, но въ сѫщото време тя из-  
бѣгваше да представи на правителството удовлетворителенъ  
проектъ за разрѣшение на българский въпросъ. За да може-

ше да излѣзе отъ нейна страна подобенъ проектъ, требавше да се намира на патриаршеский престолъ лице, което да е поне колкогодѣ чувствително къмъ висшитѣ интереси на Църквата и въ сѫщото време да се ползова съ авторитетъ въ-гръцкото общество, така че отъ една страна съмбъ да желае да тури край на прискрѣбната распря, а отъ друга да може да прокара, съ своето влияние между единородците си, духовни и мирски лица, проектътъ, който би предложило за тая цѣль. Съ такива качества не се отличаваше нико единъ отъ патриарси, които заемахъ Вселенский престолъ отъ поевяваньето на българский въпросъ. Полегка-легка събитията показахъ на Гърцитѣ, че въпросътъ, подигнатъ отъ Българетѣ, е сериозенъ, че той е извиканъ отъ сѫщественна потребностъ, удовлетворението на която се изисква и отъ человѣчската и отъ Божеската правда и че той не може да се потъпче съ интриги и противни на истината обеснения. Да се направятъ на Българетѣ нѣкои ид-серии устѫпки, непрестанно се внушаваше на Гърцитѣ и отъ страна на Россия, която желаеше миръ, съгласие и единство помежду православнитѣ христиене и настоящаше да се прекъсне распирята, колкото се може пѣ-скоро, съ една доброволна сногодба между двѣтѣ страни и, ако се може, безъ всеко намѣсванье отъ страна на Портата. Затова ид-влиятелнитѣ между Гърцитѣ люди избрали най-послѣ да стане иѣшо, съ което да се покаже, че Великата Църква прави отъ своя страна възможното за удовлетворение на Българетѣ, и намѣриха за добре да се тури на патриаршеский престолъ, следъ сваленьето на патриархъ Софрония, лице, което да желае да прекрати распирята за благото на самата Църква, лице, което да се ползова съ почитъ, както въ гръцкото общество, така и въ цѣлата Православна Църква, и на което гласътъ да се уважи и послуша отъ всички православни, така, че и да не би било съвсѣмъ по угодата на Българетѣ рѣшенъето, което би се дало при него на подигнатий отъ тѣхъ въпросъ, да се счете това рѣшение отъ всички Гърци и не—Гърци, като най-добро и цѣлесъобразно за времето и обстоятелствата.

Такова лице въ тая епоха бѣше безспорно преждебивший вселенски патриархъ, Григорий VI, който бѣше заемалъ Вселенский престолъ преди двадесетъ и седемъ години и бѣше отъ него сваленъ по настояваньето на английский въ Цариг-

градъ иосланиникъ лордъ Стратфорда Редклифа, на когото него-дованието той бѣше навлекълъ съ упорното си искаанье да се пазитъ неуклонно преданзията на Православната Църква всредъ жителите на Ионийските острови, които се намирахъ тогава подъ властъта на Англия, и общото мнѣние бѣше, че той именно требва да се избере за патриархъ, като най-подходеще споредъ обстоятелствата лице. Така и станж.

Повторното избрание на Григория VI за Вселенский патриархъ се извѣрши на 10 февруари 1867 и се посрѣдни-  
съ голѣма радостъ и ликованье отъ страна на събравши се въ патриаршески храмъ народъ. Въ сѫщия денъ синодътъ и съмѣсеній съвѣтъ съ много първенци отъ Гъръцкий народъ отдохъ въ Арнауткюю, едно отъ босфорскитѣ предмѣстия на Цариградъ, гдѣто живѣше Григорий VI, откакъ бѣ отдалеченъ въ 1840 отъ патриаршеския престолъ, да му се сърадватъ за неговото толкова желанно отъ всички избрание. Но мастигий иерархъ се съгласи да поеме управлението на Църквата въ тия трудни времена съ условие. Въ писмото, съ което благодари избрателното събрание за избранието му, негово свѣтейшество се обеви готовъ да поеме тежкий по отвѣтственостъта и важенъ постъ, ако и слабъ и немощенъ тѣломъ, само ако уставътъ на патриаршията се измѣни и съгласи съ древнитѣ постановения и правила на Църквата. Събранието държе нарочно засѣдание на 12 февруари, за да чуе съдѣржанието на това писмо. Условието се прие единодушно отъ всичкитѣ му членове. На 16 февруари Григорий VI има, по общайтъ, аудиенция у султанътъ.

Въ рѣчта, която бѣ произнесълъ по този случай, свѣтѣйшиятъ Григорий между другото бѣ казалъ, че въсприема отново патриаршеството, отъ което е билъ отстраненъ преди двадесетъ и седемъ години, само и само да привърже предъ крайтъ на живота си съ още по-тѣсни връзки сърдцата на паствата си о престолътъ на негово величество и да възвѣрне Църквата въ напренията ѝ слава. Султанътъ отговорилъ: „Благосъстоянието на майтѣ людѣ е първата ми грижа. При желанието ми да благоденствуватъ искамъ да се вардятъ не-приносовени и религиитѣ имъ“. Патриархътъ благодарилъ негово величество за благитѣ му намѣрения и казалъ, че вслѣдствие на тия любвеобилни чувства, той ще се старае всекояче да вселява въ паствата си преданность къмъ държавний му

престолъ. „Можешъ да искашъ, казалъ падишахътъ, всичко, щото спомага за благоденствието на подвѣдомитѣ ти христиене. Ще ти давамъ всеко улеснение“. Патриархътъ отговорилъ, че ще съобщава чрезъ министрията за всичко, що ще бѫде потребно за благосъстоянието и напредъкътъ на народътъ му. „Ще заповѣдамъ, прибавилъ Абдулъ Азизъ, да ти се дава всека помощъ и улеснение отъ правителството ми“. Началникътъ на Църквата казалъ, че не намира думи да искаже благодарността си, но че ще се моли Богу всекога за укреплението престолътъ на толкова великодушенъ и любвеобиленъ къмъ народитѣ си самодѣржецъ. Слѣдъ това, въ знакъ на своето благоволение къмъ патриархътъ, султанътъ собствено-ржично го наградилъ съ орденътъ меджидие I степенъ.

Подиръ тая аудиенция новия патриархъ, съпровожданъ отъ всички архиереи, членове на синодътъ, и отъ първенците, отишълъ на Високата Порта, гдѣто билъ приетъ първо отъ великий везиръ Аали-паша, отъ министрътъ на външните дѣла, Фуадъ-паша и отъ предсѣдателътъ на държавниятъ съветъ, Къмилъ-паша. Той молилъ всекий отъ тия висши представители на властта да бѫдятъ тълкователи предъ султанътъ на дълбоката му признателност за благодѣяннята на падишахътъ и да му даватъ всека помощъ и съдѣйствие въ различните нужди на Църквата и на народътъ му. Високите сановници обѣщали да съдѣйствуватъ на патриархътъ за доброто искарванье на всеко дѣло, като го увѣрили, че сѫ твърдѣ доволни, за гдѣто народътъ и духовенството били зарадвани отъ неговото избрانье, което, изразилъ се Аали-паша, дѣйствително билъ станжало по внушение отъ Светий Духъ, но, за да не помислелъ негово светѣйшество, че правителството ще испълнява всичко, щото му би се предложило отъ негова страна министрътъ на външните дѣла счелъ за дѣлгъ, като министръ на исповѣданнята, да забѣлежи на патриархътъ, че върховниятъ началникъ на Църквата трябва да се споразумѣва и дѣйствува заедно съ първенците на народътъ, защото безъ това споразумѣние, безъ любовъ и съгласие никое добро дѣло не може да бѫде доведено до добъръ край<sup>1)</sup>.

Слѣдъ като си оздрави по този начинъ или помисли, че си оздравява покровителството и съдѣйствието на висшето пра-

<sup>1)</sup> Гл. Ἐκκλησιαστικὰ ἢ Ἐκκλησιαστικὸν Δελτίον ύπο Β. Δ. Καλλιθέους, 1870., έτος Α., τόμος Α., стр. 17—18.

вителство въ предначинанията и плановете си по управлението на Църквата и по уреждането на важни въпросъ, който ѝ вълнуваше тогава, негово светейшество тръгна, въ съпровождение на една блестяща свита, за Фенеръ, гдѣто биде посрещнатъ отъ множество народъ, и зае патриаршеската си катедра посредъ общото задоволство на всички Гърци мирияне и духовни, които се радваха, че се избра най-послѣ потребното лице да изведе корабътъ на Църквата изъ бурите и тревълненията въ тихо и мирно пристанище.

Не само помежду Гърците, но и въ Россия избрането на патриархъ Григория, на когото се възлагаха големи надежди, че ще може благополучно да даде край на българския въпросъ и да умишторви Църквата, произведе добро впечатление и се посрещна съ радостъ, както се вижда отъ слѣдните редове на писмата, което му испратилъ Московският митрополитъ Филаретъ, слѣдъ като се приело тамъ известие за неговото повторно въскачванье на патриаршеския престолъ:

„Православната Русска Църква радостно видѣ най-послѣ, съ какво силно и единодушно желание се обърнахъ къмъ тебе както свещеноначалието, така и благочестивъ народъ на Цариградската Църква, да те повикатъ да заемешъ отново Вселенския престолъ. Съ благоговѣние чу тя словото, съ което ваше светейшество искрено и съ твърдостта на правдата тогава предусмотрително указахте, какви исправления и подобрения вие намирате благопотребни за благото на Църквата, и турихте принятието на благопотребните преднамѣрения – не-премѣнно условие за вашето стѫживанье върху Вселенския престолъ. И пакъ съ радостъ ние видѣхме, съ каква готовностъ свещеноначалието и всичката Цариградска Църква принесоха призоваемий върховенъ пастиръ съвършенно послушаніе и обѣщаха съдѣйствие“<sup>2)</sup>.

Първото иѣщо, което Григорий VI направи, слѣдъ като пое въ 1867 г. управлението на Църквата, бѣше да поиск съобразно съ условието, което бѣше турилъ, когато се съгласи да приеме патриаршеската катедра, отъ едно събрание на първенцитъ и архиерентъ да одобрятъ, първо, да се не ржководи той отъ уставътъ, при замѣщаването шестътъ синодални членове, които, слѣдъ истичанѣе на узаконеній периодъ отъ двѣ

<sup>2)</sup> Гл. Современные церковные вопросы Т. Филиппова, 1882 стр. 53.

години, требаваше сега да се промънятъ, но да повика на мѣстото имъ които архиерей той самъ си избере, и второ, да се състави смѣсенний съвѣтъ на патриаршията (който досега състоеше отъ архиерей и отъ свѣтски лица и се викаше смѣсенъ) само отъ свѣтски лица и да се парича занапредъ свѣтски съвѣтъ. При това, този съвѣтъ да бѫде подъ предсѣдателството на самий патриархъ, а не на единъ архиерей отъ членовете си. Събранието, като имаше пълно довѣrie въ добритѣ намѣрения на уважаемий отъ всички перархъ, прие съ едно громадно болшинство това исканье<sup>1)</sup>.

Негово светѣйшество се боеше отъ прекословия и противорѣчия при прокарваньето предположенията си за учреждане църковнитѣ дѣла и особено за разрѣшението български въпросъ и за това искаше да състави синодътъ отъ лица, за които знаеше, че ще приематъ всичко, което той имъ предложи за доброто на Църквата.

Като си подготви така здрава почва, Григорий VI можеше спокойно да се занимае съ главната си задача, учрежданьето на български въпросъ. Той изучва предварително всичко, щото е билъ направено по този въпросъ, и се рѣшава, съгласно съ мнѣнието на нѣкои отъ висшите руски перарси и на самото Русско правителство, да даде на Българетѣ едно автономно управление по църковнитѣ дѣла, но за жалост то бѣ непълно и при това автономната областъ имаше предѣли, въ които далечъ не влизахъ всичкитѣ български епархии. Въ Россия сж мислили, като сж съвѣтвали да се създаде една Българска автономна църковна областъ съ зависимостъ отъ патриархътъ, тази областъ да обеме всичкитѣ български епархии и нейната автономия да бѫде пълна. Българетѣ не бѣха никакъ расположени да се задоволяятъ съ такова непълно църковно самоуправление и то за една частъ само отъ българскитѣ епархии. Въ това сѫщото време, когато патриархъ Григорий кроеше съ проектътъ си да надари само нѣколко български епархии съ непълна църковна автономия, тѣ заевихъ въ едно прошение до Портата, че искатъ пълно отдѣление отъ Гърциетѣ, защото събитията били ископали „вече една бездна между двата народа, която никоя спогодба не може да премахне“.<sup>2)</sup>

1) Гл. Ἔκκλησιαστικὴ ἢ Ἔκκλησιαστικὸν Δελτίον, ύπο Καλλίφεος.

2) Гл. брой 18 на вѣстникъ *Македония* отъ 1867 год.

Проектът на патриархъ Григорий за автономно българско църковно управление бъше следният:

„1) Епархиите въ България ще съставятъ особена областъ въ окръгътъ на Вселенската патриаршия и ще се ползватъ съ особения нѣкои преимущества.

„2) Най-горниятъ по синтагматионътъ въ тая областъ митрополитъ е канонически екзархъ на цѣлата областъ.

„3) Съществуващиятъ въ тая областъ епископи Църквата охотно ще почете съ митрополитски санъ, ако това се поискано.

„4) Екзархътъ и всичките митрополити на тая областъ ще поменуватъ при Богослужението името на Вселенския патриархъ, съгласно съ каноните.

„5) Всичките митрополити на областта, събрали се редовно и извѣнредно около екзархътъ си, съставятъ подъ него предсѣдателство областенъ синодъ, който неусипно се грижи за външното и вътрешното благочиние на църквите, съгласно съ божественните и свещенни закони (правила) и съ предадените отъ Огциятъ обичаи на нашата Вѣсточна Православна Църква, и завѣдва всичките църковни и други дѣла на христиенетъ отъ областта. Рѣшенията на този синодъ иматъ областно и мѣстно значение, като се предоставя на недоволната страна правото на въззвивъ до Вселенския патриархъ.

„6) Синодътъ на Българската областъ трябва да опредѣли кръгътъ на дѣйствията си съ особенъ уставъ (правилникъ), одобренъ отъ Великата Христова Църква.

„7) Този областенъ синодъ записва въ отдѣлна книга, слѣдъ тщателно испитване и издирване, имената и качествата на духовните лица — кандидати за архиерейство отъ цѣлата българска областъ.

„8) Избранното на митрополитъ и епископитъ на Българската областъ извѣршива областниятъ синодъ измежду кандидатите, записани въ речений областенъ каталогъ, като се оставя за Вселенския патриархъ правото на каноническото имъ утвърждение, а ржкоположението става по патриаршеско разрѣщение, или въ мѣстопребиванието на областниятъ синодъ, или въ митрополията и епископията, които сѫ овдовѣли (останахли безъ архиереи).

„9) Бератите за архиерейство отъ Българската областъ изисква отъ Високата Порта патриархътъ, който слѣдъ това

ги испровожда ръ областният синодъ, за да се връчатъ на ръкоположените архиереи.

„10) Областният синодъ иска отъ патриархътъ всичко, отъ което има нужда (като свето миро и проч.), и се обръща къмъ него по всеко областно дъло, което се нуждае отъ патриаршеското съдействие и покровителство, а особено предъ самото правителство.

„11) Областният синодъ взема грижата да се основатъ въ Българската областъ потребните духовни училища за образование на поддолните духовенство и едно Богословско училище въ мястоопредяванието на синодътъ, което да се поддържа съ помощта на всички митрополити и епископи отъ областта и на православният Български народъ. Той може да испроважда извѣстно число български юноши, които се приготвяватъ за духовно звание, и въ Богословското училище на Великата Църква, що е на островъ Халки.

„12) Редътъ на ставропигиалните мънастири на Вселенский престолъ остава безъ измѣнение.

„13) Ако въ нѣкои църкви отъ Българската областъ свещенините послѣдования се четватъ по гръцки, а въ други вънъ отъ неї по славенски, това сѫщото ще става и занапредъ, освѣнъ ако съ общото съгласие на прихожанетъ и на съобщинаритъ се испроси отъ митрополитътъ разрешение за промѣнение на езикътъ. Страната, която не би била доволна отъ езикътъ, който се открай употребява въ една църква, може да си построи собственна църква. За основание на правото обаче ще се взема всекога сѫществувавшият открай редъ.

„14) Духовенството на църквите въ Българската областъ и вънъ отъ неї състои подъ непосредствениятъ пастирски надзоръ на мястните епископи и въ каноническа зависимост отъ този епископъ, когото поменува то, който го назначава, сѫди и отстранява по свещенините правила. Слѣдователно и църквата на св. Стефанъ въ Балатъ, която се обдържа отъ Българетъ, се подчинява на сѫщиятъ този канонически редъ, като имъ се дава, ако искатъ, правото да иматъ собственъ титуляренъ епископъ, по примѣрътъ на другите църкви, находещи се въ патриаршеската енория (т. е. въ Цариградъ и предмѣстията му).

„15) При избирането на Вселенский патриархъ митрополитътъ отъ Българската областъ се ползовать като избира-

тели и избирами съ същите правдии, съ каквите и другите митрополити на престолът.

„16) Онѣзи отъ митрополитите или епископите на Българската областъ, които се принуждаватъ поради собствени или епархиални дѣла да дохождатъ въ Цариградъ, се подчиняватъ на същите канонически узаконения, които сѫ въ сила и за другите иерарси на престолът.

„17) Митрополитите на Българската областъ, които би се случайно намѣрили въ Цариградъ, заематъ архиерейски тронъ при Богослужението въ църквите и приематъ участие въ засѣданията на синодътъ по една почетна покана отъ патриархътъ съвѣршено така, както и другите случаите пребиваващи въ Цариградъ митрополити на престолътъ и които не сѫ дѣйствителни членове на синодътъ.

„18) Ако въ Цариградъ се намиратъ свѣтски представители на тая областъ, законно припознати за такива, поканватъ се и тѣ на ония общи събрания въ патриаршията, на които се приглашаватъ и представителите на другите епархии“.<sup>1)</sup>

Синодътъ одобрилъ този проектъ, и патриархътъ го съобщилъ на министърътъ на външните дѣла, Фуадъ-паша, първо частно, а послѣ, кога той не възразилъ нищо противъ него, му го подалъ и званично презъ юни 1867, подписанъ както отъ всички членове на синодътъ, така и отъ преждебившите Вселенски патриарси, както и отъ митрополитите, които случаите се намѣрили тогава въ Цариградъ.

Негово светѣйшество бѣше съобщилъ частно проектътъ си и на руский въ това време посланникъ въ Цариградъ, генералъ Игнатьева, като го бѣше помолилъ да съдѣстества и той отъ своя страна да се задоволятъ Българетъ съ устѫпките, които се съдѣржатъ въ него. Представителътъ на Россия направи всичко, щото му бѣ възможно да убѣди нашите съотечественици да приематъ, за сега поне, ограничената църковна автономия, която имъ даваше Григорий VI, защото Россия преди всичко желаше да има миръ въ Православната Църква, за да не могатъ нейните врагове да се ползоватъ за своите цѣли отъ раздорътъ между двѣте страни.

<sup>1)</sup> Гл. този проектъ въ 'Еπιστυλαιαὶον ὑπὸμνημα τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἑκκλησίας πρὸς τὰς λοιπὰς ὁρθοδόξους αὐτοκεφάλους ἀγίας Ἑκκλησίας περὶ τῆς κατὰ τα ἑτα 1868—1870 πορείας τοῦ κατὰ Βουλγάρους Ἑκκλησιαστικοῦ ζητήματος. Стр. 17—19.

Но Българетъ не бѣх никакъ наклонни, само за да има миръ въ Църквата, да се задоволятъ съ такова едно рѣшение на распирята, което оставеше врата да се намѣсва патриаршията въ дѣлата на Църквата имъ. Тя бѣше придобила такова лошо име между Българский народъ, щото нашитъ еднородци виждахъ въ всичко, което имъ се предлагаше отъ нейна страна, примка да се задържатъ тѣ и занапредъ подъ властта и влиянието ѝ. Така властъ имъ бѣше твърдѣ много вече умръзняла, и тѣ искахъ да нѣма вече и сѣнката ѝ. Тѣ можехъ впрочемъ да погледнатъ по-другояче на проектъта на Григория VI, ако султановото правителство бѣше хванжало и то да настоява да се задоволятъ поне временно съ устѫпките, които се съдѣржаха въ него. Но послѣдното нѣмаше ония побуждения, които карахъ Россия да се старае да се помирятъ двѣтѣ страни часъ напредъ. Напротивъ то имаше причини да не бѣра да налага сега на Българетъ патриаршески проектъ, както бѣ постигло преди шестъ години съ устѫпките на патриархъ Иоакима, извѣстни подъ име 15 точки. Турското правителство бѣше се убѣдило вече, че то не може съ одобренietо на едини незначителни устѫпки отъ страна на патриаршията да принуди Българетъ да станжть католици и протестанти, както си то предполагаше въ началото. Българетъ показахъ вече съ дѣла, че ще постояннствоватъ и занапредъ да искатъ отъ него правдинитъ си, като особенъ, ако и едновѣренъ съ Гърцитъ народъ, безъ да се унижаватъ съ промѣнение на вѣроисповѣданietо си. Огъ друга страна сега бѣше избухжало едно вѣзстание на островъ Критъ, което все по-вече се разгареше. Правителството на Високата Портა, при всичко че нашитъ представители и архиереи му засвидѣтелствовахъ по случай на това вѣзстание своята преданностъ и благодарность съ единъ чрезмѣрно ласкателенъ адресъ, не можеше да не премисли, че размирицата на островъ Критъ може да се отзове и въ Българско. Тайният централенъ български комитетъ отъ Букурещъ бѣше вече обнародвалъ извѣстни си мемоаръ (презъ мартъ 1867), съ който се искаше отъ султанътъ да съедини всичкитъ окръзи и мѣста, населени отъ Българетъ, въ една отдѣлна областъ, подъ наименование българско царство, на което да се даде конституционно управление, и самъ той да носи титлата: султанъ на Турцитъ и царь на Българетъ, и презъ юниятъ отъ сѫщата го-

дина бѣхъ вече минали Дунавътъ двѣ чети, испроводени, както се мислеше, отъ сѫщия този комитетъ. Истина, че тия чети бѣхъ наскоро пресрѣщнижи и разбити отъ потеритѣ, които бѣше испратила властъта срѣщу имъ, и възстанниците бѣхъ кои изловени и обѣсени, кои избѣгахъ кѫде то имъ виждатъ очи. Но поевяваньето имъ показваше, че тѣхнii онитъ може да се поднови поб-серизно. Отъ благоразумието на дѣржавнитѣ турски мѣжье се изискваше да се не дава въ такива обстоятелства поводъ за незадоволство на Бѣлгарскій народъ съ незачитанье скромнитѣ му молби за църковно самоуправление. Истина, че оттукъ оттамъ се поевихъ изъ средата на Бѣлгаретѣ протести срѣчу тайни комитетъ и срѣчу четитѣ, които се поевихъ въ Бѣлгария, както напримѣръ отъ представителитѣ въ Цариградъ, отъ Ловчане, Свищовчане и други,<sup>1)</sup> но правителството требваше да предполага, че, както има едни Бѣлгаре, които по положението си не можехѫ освѣнъ да излѣзятъ съ псувни и проклинания срѣчу виновниците на смущенията, така ще има пѣкъ други, които ще ги приематъ съ растворени обятия. Правителството на султанътъ като преследване отъ една страна възстанниците и ги наказваше съ всичката строгость, требваше отъ друга пѣкъ да се покаже, че цѣни лойалността на мирнитѣ си подданици и да не охлаждава надеждитѣ имъ за възстановение на по-тъпканитѣ имъ отъ Гърцитѣ права по църковното управление. То виждаше, че бѣлгарските представители въ Цариградъ, като го увѣрявахъ въ непоколебимата си преданостъ, въ сѫщото време настоятелно го молехъ за пълно отදление отъ патриаршията и Гърцитѣ. Тази молба се приповтареше при всеки случай и отъ всички бѣлгарски мѣста. Въ истото време, когато патриархътѣ бѣше подалъ на Портата проектътъ си, отъ Охридъ, Прилепъ, Битоля, Велесъ, Скопье, Дебъръ, Струмица, Поляна, Неврокопъ, Самоковъ, Кюстендилъ, бѣхъ пристигнали до неиж прошения, съ които жителитѣ на тия градове напово ходатайствовахъ да се отදли Бѣлгарскій народъ отъ Гърцитѣ съ едно особено за него църковно управление<sup>2)</sup>. Жителитѣ на градъ Руесе, които бѣхъ длѣжни да подаджатъ на султанътъ адресъ за изражение вѣрноподаннически чувства, когато той минѣ презъ градътъ имъ, идейки отъ Парижското

<sup>1)</sup> Гл. Вѣстн. „Македония“, бр. 18, 32, 39. за 1867 год.

<sup>2)</sup> Тамъ пакъ. 33.

изложение (24 юлий 1867), не пропустихъ да напомнятъ въ него желанията на всичкитѣ си съотечественици по църковната частъ<sup>3)</sup>). Простий здравъ смисълъ показваше на Турското правителство, че то трябва сега колкото може по-вече да избѣгва отъ всичко, което може да се истълкува отъ Българский народъ, като отказъ въ молбата му за възстановение неговата църковна самостоятелностъ. И това толкозъ по-много, че вече се забѣлеваше едно глухо негодованье между нашите съотечественици, загдѣто правителството отъ толкозъ години протака распрята имъ съ патриаршията, безъ да ги удовлетвори<sup>4)</sup>). Високата Порта не само че не требаше да ги обезнадежди, но напротивъ бѣше длѣжна поне, косвенно да се извини, че не е могла до сега да ги удовлетвори. И съ тая целъ, вѣроятно, министрътъ на външнитѣ работи, Фуадъ-паша, казваше въ една нота, испратена до великитѣ държави презъ май 1867 по единъ другъ случай, че правителството на сultанътъ, при всичкото му добро желание да удовлетвори справедливитѣ молби на Българский народъ по распрята му съ патриаршията, било принудено да се въздѣржи отъ това, за да се не изложи на укори, че нарушава нейнитѣ привилегии<sup>5)</sup>.

Поради всичкитѣ тия съображения, Високата Порта не само че не се показа наклонна да утвѣрди съ фирмансъ проектътъ на патриархъ Григорий, но позволи на Българетъ, на които тя бѣше го съобщила за знание, да възразятъ обстоятелно противъ него, иѣщо което тѣ направихъ съ едно прошление, адресувано до нея.

Въ това прошение, което бѣ написано по французски, се излагаше ясно и безъ унижение правото на Българский народъ да има самостоятелно църковно самоуправление и нуждата да му се даде частъ по-скоро такова самоуправление. То рисуваше рельефно чувството на досада, което бѣше обзело Българетъ поради бавенъето да се удовлетворятъ толкозъ невиннитѣ и законни тѣхни желания. То е слѣднето:

„Каго благодаримъ сърдечно ваше височество за доброто приеманье, което благоволихте недавно да ни направите, и за високото снисхождение, съ което изслушахте разясненията ни върху българский въпросъ, ние си позволяваме днесъ да ги

<sup>3)</sup> Ibid. 54.

<sup>4)</sup> Ibid. 44.

<sup>5)</sup> Ibid. 5 августъ 1867.

допълнимъ съ нѣкои писемни бѣлежки, на които цѣльта е да улеснятъ императорското правителство въ трудоветъ, които полага за удовлетворение законните желания на Българския народъ.

„Ваше височество! По съвѣтъ на самото правителство и съ надежда, че ще можемъ пакъ да останемъ по-тѣсно свързани съ Цариградската гръцка патриаршия, ние въ разстояние на толкозъ години много пакъ се погрижихме да се даде край на нашата распря дружелюбно. По нещастие, ние видѣхме пакъ-послѣ, че всичките наши надежди сѫ били празни, че искренниятъ ни старания не сѫ послужили за друго, освѣнъ да ни утвѣрдятъ въ мнѣнието, че едно приятелско спогажданье било съвсѣмъ невъзможно съ человѣци, които не сѫ расположени да вникнатъ съ поболѣмо внимание въ справедливитетъ желания на единъ цѣлъ народъ. Слѣдъ като испитахме, прочее, всичките средства, чрезъ които бихме могли да достигнемъ до едно каквогодѣ споразумѣние, ние пакъ се принудихме да се повърнемъ на първата идея за едно съвѣршено отдѣление на Българската Църква отъ Цариградската патриаршия.

„Ние не се обрѣщаме до правителството на негово величество, за да го поканимъ да одобри нѣкоя новизна по общата ни съ Гърцитѣ Вѣра. Не се обрѣщаме до него съ молба да намали старитѣ привилегии на духовният началникъ на Цариградската Църква.

„Като се обрѣщаме до царското правителство по едно църковно дѣло, ние се основаваме 1) върху църковното (каноническото) право, споредъ което въ Православната Църква всяка народностъ требва да има свой свещенноначалникъ. Това е предвидѣно въ 34 апостолско правило, и за това виждаме, че, съгласно съ това правило, въ Православната Църква има толкозъ самостоятелни Църкви. Основаваме се 2) върху историята и 3) върху началото на свободата на съвѣстта, начало, което е припознато въ цѣлата империя.

„Като се основаваме върху историята, ние искаме възстановението на Охридската архиепископия. Историята, наистинна, доказава че, е сѫществовала едно време въ разстояние на 1232 години една Българска Църква, самоуправляема и независима отъ Цариградската, и е имала подъ вѣдомството си много епархии, които всички днесъ се намиратъ подъ властта на Цариградския патриархъ. Установена отъ Юстиниана въ

535 лѣто, одобрена и потвърдена отъ папа Вигилия, църковното вѣдомство на когото се простирало тогава до Македония, припозната още въ 553 г. отъ петий Вселенски съборъ, Охридската архиепископия, която по-послѣ стана архиепископия на цѣла България, е запазила самостоятелното си съществование и слѣдъ паданѣто на Византийската империя, при толко зъ славни сultани, до 1767, както свидѣтелствоватъ за това, освѣнъ старитѣ берати, които се даваха на Охридския архиепископъ, въ разстояние на 314 години, и бератитѣ, които се днесъ даватъ на Цариградския патриархъ.

„Независимостта на тази Българска архиепископия наруши въ 1767 патриархъ Самуилъ по причина политически и парични, съ цѣль да затрие Българският народъ, а не да ползова Вѣрата. Споредъ основнитѣ обаче закони на Православната Църква, никое църковно началство нѣма право да се мѣси въ дѣлата на другитѣ самостоятелни Църкви, колко повече да имъ унищожи съществованїето. Осмото правило на третий Вселенски съборъ изрично запрещава на църковните началници да си присвояватъ епархии, които не имъ принадлежатъ законно, и имъ предписва, ако би си присвоили такива, да ги върнатъ. Слѣдователно, дѣлото на патриархъ Самуила, направено въ 1767 се счита като не станжало за Българският народъ, който е пострадалъ отъ това унищожение на неговата Охридска архиепископия и отъ замѣнението въ нея българското духовенство съ гръцкото, и така требва да се счита и предъ цѣлата Църква. Истина, че противната страна, за да се оправдае, казва, че унищожението на самостоятелната Охридска архиепископия станжало ушъ съ съгласието и слѣдъ оставката на послѣдният непинъ архиепископъ. Макаръ че Българетѣ приематъ това възражение съ предварително условие да се испита, дали се то подтвърждава отъ историята, но съ какво право е могълъ да располага съ независимостта на Църквата си този архиепископъ? Какво би казалъ, какво би направилъ днесъ Гръцкият народъ, ако би се склонилъ настоящий патриархъ да подчини управляемата отъ него Църква подъ властъта на друга една самостоятелна Църква?

„Така, ясно и очевидно е, че нарушението самостоятелността на Българската архиепископия е станало противозаконно, противоканонически, несправедливо и своеизволно. И отъ наша страна ние никога не бихме могли да разумѣемъ, какъ

правителството е могло да одобри и дозволи практикуването на правдини, които Цариградският патриархъ е незаконно придобил отъ него, ако да не знаехме начинътъ, съ който е дѣйствовалъ този духовенъ началникъ въ подобни случаи; защото сѫщата църковна власть унищожила по сѫщия начинъ въ шестнайстий вѣкъ и независимостта на Търновската, а по-послѣ и на Испекската Църква, които, обаче, днесъ си искатъ самостоятелността. И чудно е, какъ тази сѫщата църковна власть не е посегнжла да унищожи нито една отъ самостоятелнитѣ гръцки Църкви.

„Ако ние се отнасяме до правителството, то не значи, че го молиме, да стане то синодъ и да рѣши въпросъ отъ християнското Богословие. Припознаваме, че това не влѣзва въ крътътъ на вѣдомството му. Ние искаме отъ него просто да припознае съ настъ заедно за противозаконно и слѣдователно за никакво и бездѣйствено самоволното дѣло, съ което патриархъ Самуилъ сполучилъ да се припознае за началникъ на една независима Църква, и да ни остави да се върнемъ въ напрещното състояние на работитѣ. Таквъзъ рѣшение влѣзва въ атрибутийтѣ на правителството, което въ този случай ще дѣйствува като власть, която може да запреши или дозволи ползваньето съ правдини, които споредъ църковните закони никога не изгасватъ, и да възвѣрне отнетитѣ правдини на ония, на които тѣ законно принадлежатъ. Както се склонило нѣкогаси правителството да подтвѣрди правдини, които патриархътъ самъ бѣше си присвоилъ предварително, така то и днесъ може твѣрдѣ добрѣ да отдае пакъ иститѣ правдини на Охридската архиепископия, на онѣзи сирѣчъ, които сѫ ги имали въ продължение на 1232 години и отъ които тѣ сѫ били неправедно отнети.

Ето що може да направи правителството за рѣшението на въпросътъ, който занимава отъ толкова години отечеството ни. А колкото се касае до чисто религиозната страна на този въпросъ, върху нея дѣйтѣ несъгласни сега страни щатъ се лесно споразумѣ, ако би и дѣйтѣ да се покажатъ по-умѣренни, отколкото до сега. Ние простираме и до таквъзъ степень безпристрастието си, щото обевяваме въ всеуслишание, че нѣмаме никакво притезание върху онѣзи български епархии, които би желали да останатъ подъ непосредственната власть на патриархътъ.

„Като се основаваме върху последният проектъ на патриархътъ, който допушта по начало раздѣлението, ако и да е то несъвършенно, ние желаемъ да имаме за центръ на църковното ни управление Охридската архиепископия съ нейните права и привилегии, къмъ която ще се присъединятъ и онѣзи отъ български епархии, които пожелајтъ. Казваме това, защото не разумѣваме да исключимъ отъ вѣдомството на Охридската архиепископия онѣзи отъ български епархии, които, споредъ както казватъ нашите противници, не били ней подчинени, защото тѣзи епархии не само исказаха желанието си да се не отдѣлятъ църковно отъ другите български епархии, но още защото и тѣ сѫ имали нѣкога своя църковна независимостъ, която сѫщо упразднила Цариградскиятъ патриархъ и която тѣ сега пакъ си искатъ. По този начинъ всички ще бѫдѫтъ доволни. Отъ една страна патриархътъ не ще има отъ какво да се плаче, понеже той ще може да има подъ свое вѣдомство и български епархии, които би пожелали да останатъ подъ неговата власть; отъ друга пъкъ и Българетъ не ще да търсятъ нищо по-вече, щомъ бѫдѫтъ освободени отъ една духовна власть, подъ която по никой начинъ не щатъ вече да се намиратъ.

„И тогава само ще могатъ да кажатъ Българетъ, че се ползватъ и тѣ отъ свободата на съвѣстъта, съ която се наслаждаватъ твърдѣ справедливо всичките народи въ империята, защото, докогато една духовна власть се налага на съвѣстъта ни противъ желанието ни, докогато нашите духовни началници ще бѫдѫтъ чужденци, на които цѣльта е да се обогатяватъ, докогато Цариградската патриаршия ще има право да се распорежда въ религиозно отношение съ нашето отечество така, както изискватъ собствените ѝ интереси; ние не можемъ да кажемъ, че се наслаждаваме съ свободата на съвѣстъта, която е толкозъ явно припозната въ цѣлата империя.

„Даже да не можехме да представимъ друго основание за нашите искания, началото на свободата на съвѣстъта само по себе си би било достатъчно да оправдае оплакването ни противъ Цариградскиятъ патриархъ. Но и не мислимъ, че Българскиятъ народъ, който въ толкози случаи се отличи съ благоразумно поведение, не заслужва благосклонността на императорското правителство.

„Ваше височество! Правителството, ако съдимъ отъ неговите къмъ насъ досегашни отношения, показва, че не отрича справедливостта на нашите законни искания, но големото протаканье на единъ въпросъ, който закача най-светитъ интереси на единъ народъ, може да бъде най-послѣ гибелно за този народъ. Вече свещенниците захванахъ да намаляватъ въ България, религиозните нужди не се удовлетворяватъ както требва, и безредието, което владѣе въ нашите църковни дѣла, дава причина за справедливо беспокойство.

„Ваше височество! Знаете твърдѣ добре, че по узаконениета на нашата Вѣра, както и на другите Вѣри, при раждането, при жененето и при умранието, присъствова свещеникъ, който е необходимо потребенъ и за толкова други още религиозни нужди. Но въ България се е случвало и раждания да ставатъ, безъ да се тѣ осветятъ отъ религията по причина на оскудностъ отъ свещеници, и женитби да се извѣршватъ, и човѣци, уви! да се погребватъ безъ предписаниетъ отъ религията ни свещенодѣйствия, и ако би още да вземемъ въ внимание присѫдата, която патриархътъ произнесе преди нѣколко години срѣщу нашите владици, всичките свещенодѣйствия на по-долното духовенство, което припознава и споменува при Богослужението тия владици, трябвало би да се считатъ незаконни. Това състояние не може да се продължи поб-вече, безъ да порастне негодоването на народътъ.

„Ваше височество! Императорското правителство обеви по-преди въ една нота до държавите, че то стояло въ нашата распиря съ патриаршията, при всичката справедливост на нашите искания, като простъ зрителъ, отъ уважение къмъ привилегиите на патриархътъ. Ние оцѣняваме твърдѣ добре това справедливо заявяванье на правителството и за това не искаме отъ него друго освѣнѣ да си стои то наистинѣ като простъ зрителъ и за двѣтѣ страни и, както предоставя на патриархътъ пълна свобода на дѣйствията, така и намъ да не запретява, въ името на свободата на съвѣстта, да вършимъ свободно нашите църковни дѣла. Ние имаме вече свое духовенство, което народътъ ни припознава и почита при всичките жестоки гонения, които претърпѣва то. Нека прочее правителството благоволи да му предостави пълна свобода въ извѣршваньe длѣжностите на званието му.

„Свършваме, като молимъ ваше височество, да благоволите да вземете подъ внимание толкозъ справедливите искания на единъ народъ, който винаги е възлагалъ надеждите си върху императорското правителство и който по въпроса, що ни занимава сега, показва голъмо търпѣние, съ надежда че и говите оплаквания ще се чуятъ единъ денъ. Дано този денъ да е вече настъпилъ! Кога се даде това съ толкова нетърпѣние очаквано известие, радостта на Българския народъ и неговата признателност къмъ правителството ще бѫдатъ неописани“.<sup>1)</sup>

Езикътъ и съдържанието на това прошение показва, че Портата е сама настърчила българските представители да изложатъ смѣло всичко, щото може да служи за подкрепление на едно отдељно отъ Вселенската патриаршия църковно самоуправление за Българетъ. Досега тъ никога не сѫ били толкова смѣли въ прошенията си, подавани на Турското правителство. Турската дипломация требаше да обнадежи съ такъвъ единъ начинъ Българетъ, че ще ги награди за вѣрността и лойалността, която тъ показахъ къмъ султанътъ въ сѫщото това време, когато Гърцитъ въ лицето на Критянетъ възвеставахъ противъ неговата власть.

Но Портата все още не бѣрзаше да направи нѣщо въ полза на наший народъ. Прошението, което представеше толкозъ убѣдителни доказателства, че е право и потребно по-скоро да се удовлетворятъ Българетъ, се подаде въ крайътъ на августъ 1867, но чакъ подиръ деветъ мѣсеца се чу, че тя се рѣшила да направи една стжпка по-рѣшителна къмъ разрѣщението на българския въпросъ. Въ тия деветъ мѣсеца българските представители, които сегисъ тогисъ ходехъ на Високата Порта да се научатъ нѣщо по нашето дѣло, се храниехъ само съ голи обѣщания и обнадежвания, че работата се гледа и скоро ще се свърши. Навинчали да чуватъ постоянно подобни отговори отъ устата на своите представители, нашите еднородци бѣхъ вече изгубили надеждите си и тѣлкувахъ тия обѣщания съ това, че Аали-паша и Фуадъ-паша, които отъ Шарийский миръ насамъ бѣхъ най-влиятелните министри и които главно нашите представители посѣщавахъ по работата си, намиратъ по-сгодно за политиката си да ги залягватъ съ обѣщания, отколкото да имъ откажатъ явно въ

<sup>1)</sup> Вѣстн. „Македония“, брой отъ 7 октомври 1867 година.

ходатайството имъ. Но тоенкътъ подозрѣниятъ имъ не били прави. Двамата тия държавни маже, безспорно, един отъ по-даровитѣ между Турцитѣ, били дѣйствително сега кроили да направятъ нѣщо въ полза на Българетѣ. Гръцкий авторитетенъ вѣстникъ „Византисъ“ на два пъти съобщи през юни 1868, че се мѣлви, какво Високата Порта била приготвила нѣкаквъ проектъ за рѣшението на българский въпросъ. Испърво той оповѣсти, че този въпросъ се рѣшава по желанието на противниците на патриаршеските привилегии. Послѣ той поправи това си извѣстие и каза, че по неговите свѣдѣния отъ официаленъ источникъ, нѣмало още никакво рѣшение по българский въпросъ. Извѣстно било само, че, освѣнъ панславистската пропаганда, починала да се бѣрка въ послѣдне време въ този въпросъ и езутската, и всека отъ тия двѣ пропаганди била гледала да подготви такова за него рѣшение, каквото било съобразно съ инейните особени интереси. Но не по-малко било извѣстно, че, колкото и да била желала Високата Порта да свѣрши този въпросъ, не можела да пристъпи къмъ окончателното му рѣшение безъ съгласието на Великата Христова Църква, щомъ се касае за въпросъ, който се отнася до Вселенската патриаршия, и това ради привилегиите, които издревле ѝ сѫ отстѫпени отъ присона-метните предшественици на н. и. в. сultана.<sup>1)</sup> Гръцкий вѣстникъ искаше съ други думи да каже, че, ако и да се готви въ правителственитѣ сфери нѣкой неблагоприятенъ на патриаршията проектъ за рѣшението на българский въпросъ, този проектъ не може да се счита окончательно рѣшение, защото за таквотъ се иска съгласието на патриаршията, въпреки мнѣнието на която не може да бѫде рѣшенъ нито единъ църковенъ въпросъ.

Преди да искаше официално своето мнѣние за начинътъ на рѣшението на българский въпросъ, Високата Порта искаше, очевидно, да чуе отзивите на двѣтѣ заинтересовани въ него страни, и особено отзивите на Гърцитѣ и на патриаршията имъ за това мнѣние, послѣ да попремисли въ сврѣзка съ тѣзи отзиви отново своето предположение и да почака по обичайтъ си да види, да ли не ще излѣзе отнѣгдѣ нѣкоя непредвидѣнна мѫчинотия, нѣкое непреимѣнжто неудобство, и за това слѣдѣ

<sup>1)</sup> Гл. думитѣ на този вѣстникъ въ 30 брсй (15 юни) на в. „Македония“ отъ 1868 год.

слухътъ, който се пусти въ юни 1868, че правителството готвело нѣкакво си рѣшение на българский въпросъ, тя чакъ презъ октомврий отъ сѫщата година съобщи официално на патриаршията онова, щото била намислила за това рѣшение.

- Намисленното отъ Портата бѣхъ два проекта, отъ които патриархътъ да избере и приеме единътъ. Тѣзи два проекта тя му препрати съ едно тезкере, на което съдѣржанието бѣ слѣдното :

„Понеже Българский народъ отъ нѣколко време се отдѣли отъ духовното управление на Грѣцката Църква и горещо желае да се сдобие съ духовни началници отъ родътъ му, и понеже, при всичко че бѣхъ съставени толкова комисии, за да се обсѫдятъ неговите жалби до Високата Порта и че се положихъ толкова старания да се премахне тая распра съ взаимни устѣники и отъ двѣтѣ страни, не бѣ възможно да се постигне примирението имъ; понеже, както е потребно да се завардятъ правата, преимуществата (*immunités*) и привилегиите на Грѣцката патриаршия, така е необходимо да се запазятъ и правата, които сѫ дарувани на всичките подданици на империята относително свободата на вѣроисповѣданьето, и понеже е невъзможно да се продължава по-нататъкъ това състояние, което сѫществува отнакъ изникнѫ този въпросъ, затова, съ цѣль да се въдвори, вмѣсто сегашният раздоръ, съгласие и любовъ, безъ да се докачатъ правилата на Вѣрата и правата на двѣтѣ страни, намислихъ се и се съставихъ два проекта, които, като се внимателно обсѫдихъ въ министерский съвѣтъ, се испроваждатъ при настоящето въ патриаршията.

„Прочее, като вземете предъ видъ, че желанието на царското османско правителство е да спогоди двѣтѣ страни и да се даде справедливо и безпристрастно рѣшение на въпросътъ; че то всекога е отбѣгвало да дава мнѣніе и да се намѣсва по въпроси, които се касаютъ чисто до вѣроисповѣданьето и до доктритѣ; че казаннитѣ два проекта не нарушаватъ това правило на ненамѣсванѣе, а при това, като вземете още въ внимание и нуждитѣ на времената, желаемъ, като обсѫдите казаннитѣ проекти, да приемете единъ отъ тѣхъ или да намислите другъ нѣкой способъ на рѣшение, който да се приеме и отъ двѣтѣ страни, и да дадете, колкото е въз-

можно по-скоро, край на работата, като въ същото време известите Високата Порта за станжалото“.

Проектитѣ, за които говори това тезкере, бѣхъ слѣднитѣ:

### *Первий проектъ.*

„1) Православнитѣ Българе, въ което място на царството и да се намиратъ, ще иматъ право да избиратъ и назначаватъ за църквитѣ си свещенници, които да знаятъ езикътъ имъ.

„2) Въ епархиитѣ-митрополии, гдѣто по-голямата част отъ жителитѣ сѫ Българе, митрополититѣ ще се взематъ отъ Българетѣ, а въ митрополиитѣ, гдѣто болшинството съставяятъ Гърци, тѣ ще бѫдатъ отъ Гърцитѣ. Въ българскитѣ пъкъ митрополии, гдѣто би имало епископия, на която болшинството сѫ Гърци, епископътъ ще е гръкъ, и обратно, въ гръцката митрополия, гдѣто би се намѣрала епископия съ болшинство жители отъ Българетѣ, епископътъ ще бѫде Българинъ. Въ българскитѣ епархии, гдѣто ще има гръцки епископи, послѣднитѣ ще се подчиняватъ на митрополититѣ Българе, а епископитѣ Българе въ гръцкитѣ епархии ще зависятъ отъ гръцкитѣ митрополити.

„3) Българетѣ ще иматъ единъ главенъ митрополитъ, при когото ще се намира единъ правителствующъ синодъ. Този главенъ митрополитъ ще има съдалище въ Цариградъ и ще надзира управлянието на българскитѣ църкви.

„4) Българскитѣ митрополити и епископи ще се избиратъ отъ български синодъ, а ще се утвърждаватъ и назначаватъ съ сultански бератъ.

„5) Българската Църква, относително избираньето на духовнитѣ си началници и управлението, ще съставя едно отдельно и независимо тѣло, а относително духовното утвърждение тѣхно и други дѣла, които се касаятъ до Вѣрата, ще се обрѣща до Вселенский патриархъ, на когото името тѣ и ще поменуватъ при Богослужението, споредъ обичайтъ.

„6) Митрополитскитѣ и епископскитѣ домове ще останатъ за архиерентѣ (Българе или Гърци), каквато би се назначили по горѣказаний редъ. Църквитѣ пъкъ ще се раздѣлятъ така: тѣзи, въ които досега сѫ се черкували само Българе, ще принадлежатъ на Българетѣ, а онѣзи, въ които Бъл-

гаретъ сж се черкували съвместно съ Гърцитъ, ще останятъ за Гърцитъ, а Българетъ ще си направятъ нови.

„7) Българский синодъ, като се нареди, ще приготви единъ уставъ за управлението на Църквата, въ който ще се опредѣлятъ както начинътъ на съставенъто на синодътъ и обязанностите му, така и начинътъ на избираньето и обязанностите на всичките изобици архиереи. Този уставъ ще се представи на Високата Порта и ще се тури въ дѣйствие, слѣдъ като се утвърди отъ неї“.

### *Вторий проектъ.*

„1) Православнитъ Българе, въ което място на царството и да се намиратъ, ще иматъ право да избиратъ и назначаватъ за църквите си свещеници, които да знаятъ езикътъ имъ.

„2) Православнитъ Българе ще иматъ, ако искатъ, въ всекий вилаетъ митрополитъ и въ всекий санджакъ епископъ.

„3) Българетъ ще иматъ единъ главенъ митрополитъ, при когото ще се намира единъ правителствующъ синодъ. Този главенъ митрополитъ ще има пребиванье въ Цариградъ и ще надзирава управлението на българските църкви.

„4) Понеже епархиите, които сега зависятъ отъ Гръцката патриаршия, ще се подчиняватъ занапредъ пакъ ней и архиерентъ имъ оставатъ на мястата си, за това българските митрополити и епископи ще се настанятъ въ ония градища на вилаетите и санджаците, които не сж съдалища на гръцките владици, и отъ тия градища ще взематъ титлитъ си.

„5) Жителите Гърци ще бѫдѫтъ подчинени на гръцките архиереи, подъ вѣдомството на които ще бѫдѫтъ свободни да останятъ и Българетъ, ако искатъ, но назначението на единъ епископъ Българинъ въ санджакътъ ще зависи всекога отъ волята на болшинството на тамошните Българе.

„6) Българските епископи и митрополити ще се избиратъ отъ Българский синодъ, а ще се назначаватъ и утвърждаватъ съ сultански бератъ.

„7) Българската Църква, относително избираньето на духовните си началици и управлението, ще съставя едно отдельно и независимо тѣло, а относително духовното имъ утвърждение и други дѣла, които се касаятъ до Вѣрата, ще се обрѣща до Вселенский патриархъ, на когото името и ще споменуватъ тѣ споредъ общайтъ.

„8) Митрополитските и епископските домове на гръцките митрополии и епископии ще останат във владѣнието на Гърци, и църквите, въ които досега сѫ се черкували само Българетѣ, ще принадлежатъ и занапредъ на Българетѣ, а църквите, въ които до сега Гърци и Българи сѫ се наедно черкували, ще останатъ въ ръцѣта на Гърци, а Българетѣ ще си направятъ други.“

„9) Българският синодъ, като се нареди, ще приготви единъ уставъ за управлението на Църквата, въ който ще се опредѣлятъ както начинътъ на съставенето на синодътъ и неговите обезанности, така и начинътъ на избирането и обезанностите на всичките изобщо архиереи. Този уставъ ще се представи на Високата Порта и ще се тури въ дѣйствие, слѣдъ като се утвърди отъ нея.“

Тая стжпка на Портата произведе, както и требаше да се очаква, силно впечатление въ цѣлото гръцко общество. Патриархътъ, щомъ получи двата проекта, събра изведенъжъ синодътъ, който, слѣдъ кратко съвѣщание, ги обеви противни на законоположенията и правилата на Църквата. При това синодътъ постанови да се нареди незабавно комиссия, която да приготви опровержението имъ отъ тая гледна точка, и да се състави обстоятеленъ отговоръ върху правителственото тескере, съ което сѫ били тѣ испроводени въ патриаршията. Колкото до исканьето на Портата да представи патриаршията, въ случай че не приема нито единътъ нито други отъ двата проекта, нѣкой си третий, който да бѫде угоденъ и на двѣтѣ страни, рѣшило се да се каже, че патриаршията е направила вече всичко, щото ѝ било възможно, за удовлетворение на Българетѣ, и че слѣдъ това вече друго средство да се даде край на този въпросъ нѣмало, освѣнъ да се свика Вселенски съборъ. Като се приготвили опровержението и отговорътъ, патриархътъ свиква за обсѫждането имъ единъ по-голѣмъ съборъ, въ който приехъ участие всичките пребиваващи и случайно находещи се въ Цариградъ владици, нѣкои архимандри и професори на Богословието, а слѣдъ него и великото събрание, което състои, както се знае, отъ всичките по-първи и известни лица, духовни и миряне, между Гърци въ Цариградъ. Тѣ бидохъ одобрени напълно и въ двѣтѣ тия събрания, послѣ което тѣ се представихъ на Високата Порта. Това бѣше на 16 ноември 1868.

Въ опровержението бъше събрано всичко, щото можеше да се представи софистически, като възражение срещу двата проекта: каквото, че първия членъ и на двата проекта не билъ определявалъ, отгдѣ Българетѣ, които ги има навсекждѣ изъ турската империя, ще искатъ и приематъ свещенницитѣ си, сирѣчъ отъ мѣстните ли архиереи, или отъ другадѣ, защото въ много грѣцки епархии на Азиатска и Европейска Турция съществуватъ безъ съмѣни много или малко Българе, както и въ българския епархии има жители отъ другите народности, и понеже този членъ не билъ ясно изразенъ, вѣроятно било, че распрѣсѫжтѣ по височото царство Българе, като се водятъ отъ буквалниятъ му текстъ, че „иматъ право да избиратъ и назначаватъ за църквитѣ си свещенници“, щели били или да назначаватъ свещенници, които би намѣрили безъ служба, или пакъ да искатъ и взематъ свещенници отдѣлно, а тогава несъмѣно такива свещенници щели били да бѫдатъ свободни да се подчиняватъ или да не се подчиняватъ на мѣстните канонически църковни началства. Тогава, освѣнъ анархията и безредието, което щело да се произведе въ всичките епархии, щели били да се нарушатъ църковните правила, които заповѣдватъ на свещенниците и диаконите нищо да не извѣршватъ безъ волята на мѣстните епископи и колко не позволяватъ на никой епископъ да рѣкополага или извѣршива нѣкое свещенодѣйствие вънъ отъ епархиата си.

Вторий членъ на първия проектъ, който говори, че грѣцки епископъ ще се подчинява на Българинътъ митрополитъ и Българинътъ епископъ на Гъркътъ митрополитъ, като се сравнелъ билъ съ четвъртий членъ на сѫщия проектъ, който постановява, че „всичките български митрополити и епископи ще се избиратъ отъ български духовенъ съборъ“, подразумѣвалъ билъ, че български епископъ ще се избира и рѣкополага отъ българското духовно началство, а пакъ ще се подчинява на грѣцки митрополитъ, и че напротивъ грѣцки епископъ, който ще се подчинява на български митрополитъ, ще се избира и рѣкополага отъ Цариградски патриархъ, а ще да се подчинява на българското духовно началство, но това щело било да докарва пакъ бѣркотия и безредие, защото двама едновѣрни архиереи въ сѫщата областъ щели да зависятъ отъ две различни власти, отъ едната при настанението си на длѣжностъ, а отъ другата при исполнението на обезанностите си,

а това било противно на църковните правила, които искатъ, всекий епископъ да се подчинява самъ на оногози, който го е избрали и ръкоположилъ, и отъ него да бъде съдимъ и къмъ него да се отнася, като къмъ подгория власть.

Чрезъ третий членъ и на двата проекта се възворявали били въ единъ и същъ градъ двама епископи, двѣ съвършено едновѣрни власти, нѣщо което не били допускали свещенните правила, които запретяватъ на единъ епископъ да сѣди въ неподчиненъ на неговата власть градъ, а толкозъ и по-вече и постоянно въ него да пребивава, да има синодъ около себе си, да избира и ръкополага архиереи, като вторъ патриархъ.

Четвъртий членъ на първий проектъ се опровергава също така както и вторий, а така и шестий членъ отъ вторий проектъ.

Петий членъ на първий проектъ и седмий на вторий били както противоканонически, така и противорѣчиви. Противоканонически, защото тукъ се именувала и учреждавала Българска Църква, безъ да се покажатъ нейните граници, което било противно на здравий разумъ и на свещенните правила, споредъ които нито е съществувала, нито можела да съществува Църква и църковно управление безъ предѣли. И да би се случайно припознала една самостоятелна Българска Църква, пакъ требвало тя да има предѣлитъ си, както иматъ и всичките други самостоятелни Църкви, и да се именува тя, както и другите, не отъ народътъ или отъ племето, а отъ мѣстото. За това никой патриархъ, никой митрополитъ, никой епископъ въ никое време и обстоятелство не се билъ домогвалъ да има вѣдомство надъ своите едновѣрци и енородци, които се намѣрватъ вънъ отъ неговата епархия и областъ, и както рускиятъ или елинскиятъ митрополити нѣматъ никаква власть надъ своите енородци, които живѣятъ въ Цариградъ, така и никой български митрополитъ не може да се ръкоположи съ право да има подъ своята власть всичките Българи, гдѣто и да сѫ. А противорѣчили били реченните членове на други съ това, че, като се постановявало съ четвъртий членъ на първий проектъ, българскиятъ митрополити и епископи да се назначаватъ съ сultанский бератъ, каноническото имъ утвърждение отъ патриарха оставало вече празна дума, защото въ такъвъ случай патриархътъ, или безусловно требвало да утвърдява избраниятъ митрополити и епископи, или щелъ да дохожда въ стълкновение съ Високата Порта,

кога би се принудилъ по канонически причини да не утвърди избраний и назначений съ царски бератъ архиперей. А споменуването патриаршеското име щело било да бъде съгласно съ общачитъ и редътъ въ Православната Църква само когато онази, който споменува, е приелъ и ръкоположението си отъ оногова, когото споменува, и се отнася къмъ него за всеко ищци, като къмъ по-горне началство.

Членъ шестий на първи проекти и осмий на втори се опровергаватъ така:

Българетъ, които до днесъ съ имали общи съ Гърци търкви, ако попскатъ да си направятъ нови, като ще живѣятъ чистото място, подъ вѣдомството на кой архиперей ще подчинятъ отъ опогова, на когото съ били подчинени до днесъ, да попскатъ да признаватъ надъ себе си властьта на българский епископъ, тогавападаме въ същата погрѣшка, която произлю отъ съществоването на двама епископи въ същото място. Второ, какъ митрополитъ ще останжтъ на ония, които би се назначили за духовни началници, отъ който и да съ тъ народъ,<sup>1)</sup> когато споредъ втори членъ на първи проекти болшинството на жителите на епархията опредѣля народността на митрополитъ или епископъ? Ясно било, че казанното въ шестий членъ на първи проекти и въ осмий на втори противорѣчи на 2-и членъ отъ първи и щель било отъ това противорѣчие да произлезва раздоръ между двата единовѣрни народа, ако ония, които не съ Българи, се ръководятъ отъ шестий членъ, а Българетъ отъ втори на първи проекти.

Съдѣржанието на членъ 2-и и 4-и отъ втори проекти било въ много отношения противно на правилата на Православната Църква, защото допушта раздѣление и раздробление на епархиите, ищци запретено отъ правилата. Нови епископии въ една митрополия могли били понѣкога да се учреждаватъ съ волята на мястнин митрополитъ, но никога това не можело да става по причина на различие по народность. Българинътъ митрополитъ на вилаетъ и Българинътъ епископъ на санджакътъ, като не ще да иматъ опредѣлени граници на своятъ окръжия, попеже въ много градове и паланки се намиратъ

<sup>1)</sup> Види се, че съставителите на опровержението не съ разбрали добре този параграфъ на проекти, въ който се говори, че митрополитските и епископски домове ще принадлежатъ на митрополитите българи или гърци, каквито ще се назначатъ по болшинството на жителите.

размъсено Българе и не-Българе (т. е. Арнаути и Власи), щели да иматъ съ гръцките архиереи общи окръжия и гра-ници, а това било противно на правилата, които запрещаватъ пребиванието на двама ёпископи въ същия градъ, и ако се допустнело, имало да стане раздѣление на паствата въ лицето на епископите не само по градовете и селата, но и по до-мовете и фамилиите. Като се приемело веднажъ да съществува за българската народност въ всеки единъ вилаетъ Българинъ митрополитъ и въ всеки единъ санджакъ Българинъ епископъ, не ще ли поискатъ това такожде Арнаутите, Власите и другите народности?

Петия членъ на втория проектъ, който предоставя на Българете свобода да се подчиняватъ, ако искатъ, на гръцките митрополити, и въ всекий случай постановява да се назначава особенъ за Българете архиерей, кога се иска това отъ болшинството на жителите, щелъ билъ да увеличва раздѣлението и раздробението помежду християните Българе и не-Българе, защото христианетъ Българе (и защо пъкъ и на Гърциите де се не даде това право), като имъ се позволи веднажъ да преминуватъ отъ едно църковно началство къмъ друго, което се намира въ същото място, ще се отнасятъ равнодушно и къмъ двѣтъ началства и само по интересъ и лицемърно ще прибѣгватъ ту къмъ едното, ту къмъ другото. Доста било вѣроятно, че при распълването на страстите самите пастири щели били да вършатъ безпокойни и дѣла. Тогава Църквата щела да се обѣрне на вавилонския стълпъ не поради иновѣренъ прозелитизъ отвънъ, а поради вътрешното раздѣление на едновѣрни народи, и да се не управя отъ Светий Духъ, а отъ духъта на човѣчески страсти и интереси.

Всекий, който внимаше по-внимателно въ това опровержение, можеше ясно да види, че патриаршията е гледала да направи какво да е възражение противъ всекий членъ отъ проектите, съ цѣль да накара правителството да ги остави на страна, а не съ цѣль да се избѣгне ушъ нарушенето на свещенитетъ на правила при устройството на Българската Църква. Патриархътъ и синодътъ, ако бихъ желали да удовлетворятъ Българете, можехъ да отхвѣрлятъ втория проектъ и да се спрѣятъ само на първия, въ който нѣмаше нищо противоречие или, ако по тѣхните понятия имаше такова нѣщо, тѣ бихъ могли лесно да го отстранятъ съ єдна кратка бѣлѣшка.

Съ същата предвзета мисъл бѣще написанъ и отговорътъ на патриаршията върху тезкерето, съ което бѣхъ съдружени двата проекта. Въ него се казваше слѣднѣто:

„Въ високото тезкере, съ което сѫ съдружени двата проекта, назначени за премахванѣе българската распра, ваше височество се изразявате категорически, че реченнитѣ проекти „не докачатъ правдинитѣ и основнитѣ вѣроисповѣдни закони, нито се касаѣтъ до Вѣрата“, като прибавяте, за да ги препоръчите още по-добре, и слѣднитѣ думи: „акто е потребно да се завардятъ правата, преимуществата и привилегиите на Грѣцката патриаршия, така е необходимо да се запазятъ и правата, които сѫ дарувани на всичките подданици на царското правителство относително свободата на вѣроисповѣданietо“. Това сѫ мѣди и ободрителни думи на едно отеческо и разумно правителство, което се грижатъ безъ разлика за всичките си подданици, които сѫ всички равноправни чада на негово величество. Но нека ни се позволи да забѣлежимъ съ почитанie, че тия мисли сами по себе истински и справедливи, не могатъ по нещастие да се приспособятъ къмъ настоящий случай. Първо и първо, почитаемото императорско правителство, като не знае, вѣроятно, че всичките църковни вѣпроси сѫ въ същността си вѣроисповѣдни, мисли, че църковната распра на Бѣлгаретѣ нѣма никакво отношение къмъ Вѣрата, и като казва Вѣра, то разбира безъ друго догма. Принуждаваме се, по самото си звание и по свещенна длѣжностъ, да съобщимъ на почитаемото правителство, че всекий църковенъ вѣпросъ, който досяга свещеннитѣ постановления и правила, е такожде вѣроисповѣденъ, и, следователно, докдѣто нѣкой казва, че е членъ на нашата Православна Църква, той не може да отхвѣрли никое отъ апостолскитѣ и съборни правила, но е длѣженъ да приема всичко, като Слово Божие, защото и Апостолитѣ и светитѣ Вселенски събори, както вѣрва цѣлата Православна Църква, сѫ Богодъхновени. Понеже вѣпростътъ, за който е дума, не може да се рѣши преди да се издиратъ и сравнятъ съ апостолскитѣ и съборни правила, той е очевидно вѣроисповѣденъ, и понеже посоченнитѣ два проекта за рѣшението му сѫ несъгласни съ свещеннитѣ правила, тѣ сѫ и противъ Вѣрата. Само по тази причина ние щехме да сме оправдани предъ почитаемото правителство и предъ цѣлата Православна Църква за неприимането тия про-

екти, но, като се вникне по-добре въ съдържанието имъ, тъ излъзватъ противни не само на църковните правила, но и на самата същност и сила на християнската Вѣра, сирѣчъ на самата докма на Вѣрата. Извѣстно е, че, докдѣто нѣкой православенъ христиенинъ исповѣдва, че е истински членъ на нашата Православна Църква, длѣженъ е при другитѣ докми да исповѣдва, че вѣрва въ едната и единственна Църква (членъ 9-и отъ символътъ на Вѣрата), а Църквата е и дума се една, когато православнитѣ христиене, на което място и да се намѣрватъ, вѣрватъ сѫщите докми неизмѣнио, държатъ сѫщите обреди и иматъ едно и сѫщо църковно управление, което въ Свѣщенното Писание е означено вкратцѣ, а въ апостолскитѣ и съборни правила е начертано обширно, и състоятъ подъ духовни власти, назначени съгласно съ сѫщите свещенни правила. Щомъ обаче една частъ христиене би направила нѣщо другояче, откаквото предписватъ Свѣщенното Писание и свещенниятѣ правила, тая частъ, понеже се показва несъгласна съ другитѣ, съставя вече друга Църква, отдѣлна отъ едната Православна Църква. Прочее, понеже тия проекти посочватъ едно църковно управление, което ввожда начало диаметрално противоположни на Евангелието и измѣнява въ много отношения управлението, което предписватъ свещенниятѣ правила, слѣдва, че тѣ иматъ за цѣль да основатъ друга нѣкоя Църква, отдѣлна отъ едната, и слѣдователно сѫ противни на самата евангелска и богопредания докма на Вѣрата.

„Колкото се касае до равната нужда, отъ една страна, да се запазятъ правата, преимуществата и привилегиите на Грѣцката патриаршия, а отъ друга да се огради и оздрави свободата на вѣроисповѣданietо на всекий подданикъ, завардватъ ли се или не завардватъ правата на привилегиите на патриаршията, кога се турятъ въ дѣйствие тѣзи проекти, както сѫ, нищо за сега не казваме, а за религиозната свобода не само наший, но и всекий другъ подданический на силната държава не-мюсюлманский народъ е признателенъ къмъ негово величество за подарената отъ него свобода на съвѣстта, споредъ която всекий народъ и всеко лице има възможность да приеме колкото пожти и която ще Вѣра и да искатъ исповѣдва свободно и публично. Отъ друга страна обаче е известно, че всеко лице и всекий народъ, докдѣто остава въ религията, въ която се е родилъ или която отпослѣ е избрали, нѣма право

да преиначи по волята си никой законъ, никой обредъ и редъ неинъ, но е длъженъ да съблюдава безъ измѣнение всичко, както е узаконено и заповѣдано, както го съблюдаватъ и другите членове на сѫщата религия, сѫщо така, както и всекий членъ на една държава требва да испълнява неуклонно нейнитѣ закони и заповѣди. Да преиначватъ Българетѣ, които се казватъ православни и истински членове на Православната Вѣсточна Църква, нейнитѣ закони и заповѣди по волята си и да искатъ отъ високото императорско правителство да ги поддържа въ това имъ своеование подъ предлогъ на свободно държанье Вѣрата, когато наистинѣ се ползоватъ най-пълно отъ таквазъ свобода наедно съ единовѣрците си, тѣва не е вече свобода на съвѣстъта, защото не промѣнятъ вѣроисповѣданіе, не е свободно държанье Вѣрата, защото никога не сѫ се лишавали отъ него, но е развала на Вѣрата и нарушение на свободата на толкова други народи, за които тя е предметъ на особено внимание. По този начинъ, ако почитаемото правителство послуша само онѣзи, които му се евявятъ като представители на Българский народъ, и тури въ дѣйствие тѣзи проекти, ще разруши, въпреки добрите си намѣрения и желания, основитѣ на православната Вѣра, ще наруши, безъ да иска и безъ да знае, свободното исповѣданье Вѣрата на толкова други негови народи отъ православната Вѣра, и тогава ще се унищожатъ и немалко отъ сѫщественитѣ права и привилегии на патриаршията, които се отнасятъ не вече до расширението или намалението нейното вѣдомство, а до цѣлостта на праотческата ни Вѣра.

„А че наистинѣ и двата проекта сѫ противни на свѣщеннитѣ правила и предания на православната Вѣра, на здравий разумъ и на самитѣ високи сultански братя, ще ви убѣди приложений тукъ кратъкъ разборъ<sup>1)</sup> на тия проекти.

„По всичкитѣ прочее изложени въ тоя раззоръ неопровергими причини, които истичатъ отъ самата наша Вѣра и които се подтвърждаватъ отъ самата църковна история на всека епоха, причини, които и самитѣ Българе не могатъ да отрекутъ и отхвърлятъ, ако искатъ да останутъ православни, и затова, види се, отбѣгватъ отъ всеко безпристрастно споразумѣние съ законната си църковна властъ върху чисто-

<sup>1)</sup> Нареченъ опровержение въ другите патриаршески документи.

църковенъ въпросъ, имаме право, ваше височество, да прогласимъ, че реченните два проекта се основаватъ върху начало, които не само не сѫ съгласни съ правилата, но и сѫществено докачатъ самата доктрина на Православната Въсточна Църква за общъ съблазнъ на всичките християни.

„Църковно и въроеновѣдно управление върху такива начала е безпримѣрно въ лѣтописите не само на нашата Православно-Въсточна, но и на всяка друга християнска Църква, която, като има закони относително църковната иерархия, нито е приела, нито може да приеме за находещитѣ се подъ нейното вѣдомство народи такова рѣшение на подобенъ църковенъ въпросъ. Отъ такова рѣшение, което произвожда религиозенъ скандалъ, не само не се сполучва толкова желаний отъ всички миръ между двата едновѣрни народа, но произхожда съвсѣмъ противното. Чрезъ раздѣлението и раздробението на епархиите, основано върху различието по народностъ, чрезъ неопределѣлеността на границите на каноническата духовна власть, чрезъ безпрепятственото своеволие на христиенетѣ да избиратъ по волята си ту Грецъ, ту Българинъ епископъ, чрезъ нарушението единството на Църквата, чрезъ ограничението на нейното право да наблюдава за подчинението на христиенетѣ, се поколебаватъ религиозните убѣждения на христиенетѣ, увѣковѣчватъ се племенниятѣ съперничества и страсти и се умножаватъ раздѣлението и расприятѣ не само въ една епархия и въ единъ градъ, но даже въ една и сѫщата махала, въ едно и сѫщото семейство, щото да се даватъ постоянни поводи за потъпканване и нарушение свещенитетѣ закони касателно настри и насоми.

„Не се съмнѣваме, ваше височество, че почитаемото императорско правителство, побуждано отъ отеческо попечение, желае да спогоди двата находещи се въ разногласие народа и отбѣгва, както всякога, да се намѣсва въ религиозни въпроси и да подава мнѣние върху тѣхъ. По злощастие, обаче, тѣзи проекти, както ясно се доказва отъ разборътъ имъ, ще докаратъ на подданиците му вмѣсто миръ смущение, вмѣсто полза вредъ, и ще нанескатъ смѣртна рана на Вѣрата имъ, защото реченните проекти сѫ много ю-несъгласни съ правилата, отколкото сѫ исканията, които досега сѫ заевявали Българетѣ. Затова и сме увѣрени, че такова съвсѣмъ противно на Вѣрата на бащите му рѣшение не е възможно да приеме

съзнателно и самъ Български православенъ народъ, който нито ние, нито повсемѣната Църква не сме никога считали за отдѣленъ отъ Гръцката патриаршия.

„Ако обаче почтаемото императорско правителство би се случайно увлекло (нѣщо, което не желаемъ) отъ ония, които се евяватъ предъ него като български представители, да приеме безусловно исканията имъ, както сѫ сега, твърдѣ опасно би било въ този случай да не би съ пламѣкътъ на смущението и разномислието, който безъ друго ще избухне между едновѣрните народи, негови подданици, се поколебалятъ сѫщевременно и основитѣ на Вѣрата, която брои животъ всичко хиляда и деветстотинъ годинъ, а подъ побѣдоносниятъ скрепъ на великата османска държава почти петстотинъ години, безъ да бѫде покътнѣта. Но убѣдени сме, ваше височество, че отеческото правителство на негово величество Абдулъ Азизъ-Ханъ, никога не ще прибѣгне къмъ толкова опасна въ религиозно и обществено отношение мѣрка.“

„Като оставаме въ това справедливо убѣждение, вземаме съмѣлостъ и високата честь да напомнимъ на ваше височество, че понеже, както по-напрѣнитѣ, така и двата разгледвани проекта, обематъ много неумѣстни нѣща, и че причинитѣ, по които се възбуди този български въпросъ, се оказаха безосновни или преувеличени, както свидѣтелствоватъ изложенията, които въ разни времена са подавала на Високата Порта патриаршията, послѣдната, като желае искренно да съдѣйства по силата си на почтаемото правителство въ старанията му за спокойствието и благоденствието на всичките му подданици, направи въ разни времена разнообразни жертви и устѣпки, за които свидѣтелствова и преди малко испратеното до насъ високо тезкере. Ония обаче, които подбутнаха и подклаждатъ този въпросъ, не показватъ умѣренность въ исканията си, но като не допустиха приложението на императорский фирмантъ, издаденъ въ 1861, се показаха всекога все по-взискателни, щото извадиха на средъ и реченните два проекта. При всичкото имъ обаче упорство да вървятъ къмъ по-лошото, патриаршията, като иска, по положението и по званието си, да се не покаже по-долна отъ правителството въ старанията му за примирение на едновѣрните христиене и при това, като не може вече търпѣливо да гледа невиний Български народъ да стои въ таково нравствено и религиозно безредие, въ

което го турихъ ония, които подбутнъ този прискърбенъ въпросъ, исказва такъ по най-формаленъ начинъ искренното си желание да се даде едно рѣшение на този въпросъ и да се прекъсне това ненормално състояние между двата едновѣрни народа.

„Но понеже, както казахме, отъ една страна Българетъ става всѣ по-взискателни отколкото по-преди, а устѫпките и жертвите, които е могла да направи патриаршията, имъ се показахъ недостатъчни; понеже правилата, които опредѣлятъ еднообразното управление на всичката Православна Църква и които съ исканията на Българетъ се нарушаватъ, сѫ установени отъ Вселенските събори, и една мѣстна Църква въ никакъ случай не може да ги видоизмѣни, безъ да навлече върху си укоръ, че разваля единството на Църквата, затова сама съборъ отъ всичката Църква може да рѣши този български църковенъ въпросъ, и патриаршията, като исчерпи всичко, което може да направи отъ себе си въ предѣлите на свещенитетъ правила, отсега гледа тази мѣрка като необходима, защото само тя може да доведе до едно окончателно и неизмѣняемо рѣшение и да освободи веднажъ за всекога и почитащото правителство отъ беспокойство и да изглади „неудоволствието, което отъ нѣкое време съществува между едновѣрците.“

„Ако Българетъ не одобрятъ и тази мѣрка, почитащото правителство ще биде оправдано предъ всички свѣти, а патриаршията ще се освободи отъ всяка отговорност както предъ правителството, така и предъ всичкото христианство и предъ Бога. Увѣрени сме, че такъвъ съборъ може по каноническата си власт и по-скоро и по-определенъ да рѣши въпросътъ.“

„Тия наши размишления представяме на мѣдрото и дѣлбоко оцѣнение на императорското правителство.“

„Както и требаше да се очаква, Българетъ, напротивъ, посрѣдниятъ проектъ на правителството съ голѣма радостъ. Нашите представители прибѣзахъ да ги отпечататъ въ едно книжле (брошурка) на български, грѣцки и турски и ги распратихъ по всичкитъ български градове, като ги препоръчахъ не като проекти, а като рѣшение на въпросътъ.“

„Съ драго сърце, казвахъ тѣ, съобщаваме днѣсъ на нашите съотечественници и сънародници рѣшението, което императорското правителство, слѣдъ зрѣло обмислеванѣе, даде на

църковният нашъ въпросъ. Това рѣшение състои въ два проекта, испроводени до патриаршията, на която по снисхождение се предлага да избере единъ отъ тѣхъ, който ще, и отъ крайна вѣжливостъ дава ѝ се воля, ако има особенъ проектъ, който да може да задоволява Бѣлгаретѣ, да го представи.

„Наистиннѣ императорското правителство, което почита привилегията; дадени въ ио-други времена, почита не по-малко и духътъ на днешното време и формалните обѣщания, дадени предъ Европа за свободата на съвѣстта. И ние, като оцѣняваме високата цѣль, отъ която се е то водило при съставенето на тия два проекта, съ признателностъ исповѣдваме, че нами сѫ приети както единътъ, така и други. Ние не бихме отхвѣрли и всеко друго предложение отъ страна на патриаршията, което би било съобразно съ тая цѣль и би могло да удовлетвори законните желания на Бѣлгарския народъ, като сиазва единството на Православната Църква.

Слѣдъ самото съобщение текстътъ на проектите, представителитѣ казвахѫ, че, за да преварятъ всекакви претълкования и злонамѣренни внушения, запазватъ си право да обеснятъ по-нашироко чрезъ вѣстниците, че тия проекти сѫ напълно удовлетворителни за Бѣлгаретѣ. Брошурата носеше дата 15 октомври 1868.

Освѣнъ това съобщение, неподписано обаче отъ никого, че въпросътъ е рѣшенъ, че правителството по снисхождение предлага на патриаршията да избере единъ отъ проектите и по крайна вѣжливостъ дава ѝ право да предложи другъ нѣкой, нашитѣ представители и архиереи испроводихѫ до общните окръжно писмо, въ което, като имъ подтвѣрдявахѫ извѣстието за проектите на правителството, прикаинвахѫ ги да испроводятъ благодарственни адреси до султанътъ и да празнуватъ всички въ единъ денъ радостното събитие.

„Минжалата недѣля, казвахѫ тѣ въ това писмо, ви испроводихѫ проектите на правителството за рѣшението на църковният нашъ въпросъ, отъ които сте разумѣли, че онова, което очаквахѫ отъ царската милостъ, ни се дарувѫ, че нашето горещо желание да имаме право непосредствено (безъ посредството сирѣчъ на Гърцитѣ) да се молимъ Богу, непосредствено да се представяме иредъ нашътъ царь и господарь, че пламенното онова желание да сме свободни въ дѣлата на съвѣстта, да не влѣзва въ кѫщите ни подъ видъ на

религията инородно духовенство, което никога не е хранило къмъ настъ приятелски чувства, това желание, слава Богу, се сбъдни напълно. Понеже дългътъ на признателност е единъ отъ най-първите наши дългове, защото такова чувство показва благородството и честолюбието на единъ народъ и защото това само очакватъ и съ това само се удовлетворяватъ великолушните благодътели, то ние, драги единородци, сме длъжни, слѣдъ като се свѣстимъ отъ големий ентузиазъмъ и неисканната радост, съ която се препълниха сърдцата ни отъ благата вѣсть за църковното ни освобождение, което ни дарува държавнѣйшиятъ царь и господарь, длъжни сме, казваме, да принесемъ у поднозието на славниятъ престолъ крайната наша преданност и глубоката наша признателност за неоцѣнимото право, което благоволи да ни подари. Истина е, че нашътъ дългъ къмъ негово величество съ думи не може да се искаже. Истина е, че той по-краснорѣчиво се изражава съ удвоение вѣрността и преданността ни къмъ него, а тази вѣрност и преданност, ще стане по-явна, като усилимъ прилежанието си къмъ учението, земедѣлието и индустрията, като даваме добра отхрана на чадата си, за да сѫ двойно признателни и преданни, тѣ като тѣ първи ще поженятъ плодовете на тая свобода, която ние бѣхме щастливи да видимъ, че се дарувѫ на народа ни въ нашите дни. Затова ви приканваме да съставите благодарствено прощение (тешекюраме) до н. и. величество, всемилостивѣйшиятъ нашъ царь и господарь, съ което да изразите чувствата си по случай на признаването нашата Църква и нашата народност. Това благодарствено прощение да се напише по турски, защото по-почтително е да изразите чувствата си на официалниятъ езикъ. Най-послѣ научиваме ви съ радость, че трябва въ единъ денъ всички да възнесемъ благодарственни молитви къмъ Всевишний, а за такъвъ денъ избрахме празникътъ на св. Никола, за да могътъ иавсекждѣ нашътъ единородци да се пригответъ. Нека се тепло помолимъ Господу Богу въ този денъ да благослови нашата автокефална Църква, да бѫде тя крѣпка и цвѣтуща, и да означава Той нашътъ новъ животъ съ успѣхи въ просвѣщението, въ предприятията и въ всеко добро, а царътъ и господарътъ ни да надари съ дългоденствие и благополучие и да прослави престолътъ му".

Това окръжно, датирано отъ 5 ноемврий 1868 носеше подписите на трима владици (на двамата Пловдивски Панарета,

и Паисия и на Илариона Макаринополский) и на деветь представители и по-първи членове отъ българската Цариградска община, а именно на д-ръ Чомаковъ, Н. Манчооглу, Х. П. Тъпчишча, Н. Михайловский, Г. С. Чалоглу, Д. Ив. Гешоглу, Захария Гюровъ, Ив. Пенчовичъ и Захария Сгрумский.

Съответствено съ тия наставления, на много мяста, както въ Руссе, Пловдивъ, Нишъ, Велесъ, се извърши по църквите на празникът св. Никола тържественно славословие съ възглашение многолѣтие и молитви за султанътъ. Въ Руссе народътъ, слѣдъ отпускане на църквата, тръгнѣлъ, като ималъ начело свещеницицѣ, облечени въ църковните си одежди, за училището, гдѣто имало да се извърши водосветъ въ ознаменование на празнеството. По пътя дошло известие, че владиката Доротей Софийский, когото общината била поканила да дойде отъ Видинъ за тържеството и когото напразно чакали до уречений часъ на Богослужението, пристигналъ вече. Процесията потеглила къмъ скелята, да го иосрѣщне. Тамъ владиката облеченъ въ мантията си, се тури на нейно чело, и всички отиватъ тържествено, по сѫщия редъ отпърво въ училището, а послѣ въ църквата, гдѣто негово преосвещенство исчелъ молитва за дѣлгоденствието на султанътъ послѣ която му била казана привѣтственна рѣчъ. Владиката отговорилъ съ едно поучение къмъ народътъ, което свѣршилъ съ думитѣ: „да живѣе султанътъ“, думи, които всички събрали народъ повторилъ, като прибавилъ: „да живѣйтъ и добродѣтелнитѣ пастири на народътъ“.

Въ Пловдивъ пъкъ, освѣнъ тържественната служба и молебенътъ за здравьето и дѣлгоденствието на султанътъ, извѣршени презъ денътъ съ участието на всички свещеници отъ градътъ и околните села, било устроено вечерята въ училището особено празнество съ хоро. По-вече отъ 1500 души граждани и гражданки дошли на това празнество, за да се повеселятъ и порадватъ, че така щастливо и сполучливо за Българский народъ се свѣршила дѣлголѣтията му борба съ Гърцитѣ за правата му.<sup>1)</sup>

Въ самата столица на империята нашите съотечественици отпразнуваха събитието също съ тържественостъ, каквато приличаше на важността, която му отдаваха. Слѣдъ славо-

<sup>1)</sup> В. Македония, брой отъ 14 и 28 дек. 1868.

словието, което се извърши въ българската църква на Фенеръ на 6 декемврий, и за което се бѣхъ събрали Българетѣ отъ всичките краища на обширният и многолоден градъ, се прочетеохъ молитви за дългоденствието на султанът и за напредваньето на Българский народъ подъ неговото покровителство. Иларионъ Макариополски каза съответствено съ обстоятелството слово, което повтори и на турский езикъ.<sup>1)</sup>

Българетѣ взехъ впрочемъ проектитѣ на правителството като окончателно рѣшение на въпросътъ, не че не проумѣвахъ, че тѣ не сѫ рѣшение, но защото мислехъ, че съ това тѣлкованье тѣ ще постигнѣтъ по-скоро осъществението на желанията си. Тѣ мислехъ, че улесняватъ правителството, като взематъ проектитѣ му за рѣшение. Отъ самото начало на повдиганьето распирята Българетѣ се водехъ отъ мисъльта, че Турското правителство, като правителство свѣтско и при това друговѣрио, не може да имѣ даде само по себе си църковна иерархия, да създаде, тако речи, тая иерархия, да ѹ тури на чело на Българский народъ, да задължи послѣдний да ѹ признава, като свое свещеноначалство, като го развѣрже отъ подчинение срѣщу патриаршията, но че ако тѣ сами се отхвѣрлятъ отъ послѣдната и му нокажатъ иерарситѣ си, то не би се затруднило да влѣзе съ тѣхъ въ официално сношение, като съ религиозни началници на Българский народъ. Това тѣ бѣхъ научили още при първото възникванье на български църковенъ въпросъ отъ самитѣ турски държавни мѣже, пѣкон отъ които, съ цѣль да се извинятъ, а може би и да имѣ посочятъ пътътъ въ Римъ, имѣ казахъ: „вие искате, да ви дадемъ български владици. Но какъ можемъ ние, мюсюлмане, да ви направимъ владици? Ние можемъ само да признаемъ владиците, които вие бихте си сами намѣрили и ни показали“. Българетѣ така и постѫпихъ. Тѣ сами се развѣрзахъ отъ подчинение срѣщу грѣцката иерархия, като се отрекохъ да признаватъ патриархътъ и неговите владици за свои свещеноначалници, като лишени, по силата на свещенните правила, отъ санътъ си за свой пороци, и тѣ сами си намѣриха архиепистири, като посочихъ свой народни архиерей, като достойни и богобоязливи, на които тѣ единствено могатъ по съвѣстъта си да се подчиня-

<sup>1)</sup> Пакъ тамо, брой отъ 7 дек. 1868.

ватъ църковно. Така като дѣйствовахъ тѣ, отъ една страна се съобразявахъ съ здравий разумъ; а отъ друга се опирахъ върху припознатото отъ правителството начало: свобода на съвѣстта. Сгромолясването на Неаполитанското кралевство, на Тосканското и Пармското герцогства, лишението на папата отъ свѣтска власть и съединението на цѣла Италия подъ скандрът на Виктора Емануила, които послѣдвахъ въ началото на шестдесетътѣ години, се признахъ отъ Западноевропейските правителства на това именно основание, че тѣ сѫ вече свѣршено дѣло, *fait accompli*. Независимо отъ свободата на съвѣстта, Българетѣ поискахъ да се опрѣтъ и на това ново начало, на което реченните правителства, желаещи да оправдаятъ рѣшението си за припознаването новия редъ на работитѣ въ Италия, бѣхъ придали голѣмъ вѣсъ. Сега, като исказа Турското правителство съ проектитѣ си, по кой начинъ би могли, по неговото мнѣніе, да се удовлетворятъ Българетѣ, нашитѣ съотечественици подновихъ сѫщата тактика. Тѣ прибѣрзахъ да взематъ тия проекти като рѣшеніе, за да покажатъ, че нѣматъ никаква нужда отъ съгласието и благословението на патриархътѣ; щомъ той се отказва да го даде, и почнѫхъ да нареждатъ споредъ това църковнитѣ сп. дѣла.

Вспичко това впрочемъ нашитѣ архиерей и представители можехъ да вършатъ, защото правителството на султанътъ, като бѣше вече наумило да даде удовлетворение на Българския народъ, одобряваше сега самъ да се сочи на свободата на съвѣстта, като на пълновѣсенъ аргументъ<sup>1)</sup> и да се дава сила и значение на извѣршенното. Отъ друга страна то не безъ самодоволство виждаше готовността на Българетѣ, на които желанията напълнило се удовлетворявахъ съ неговите проекти, да считатъ неговото мнѣніе като рѣшеніе, въ туй сѫщото време когато патриаршията оборваше тия проекти съ всичката сп. сила. Правилото на нашитѣ представители бѣше да се съобразяватъ по възможность съ желанията и мнѣнието на правителството, за да се ползоватъ съ неговата благосклонностъ, тѣй като тѣ инакъ не можехъ да се надѣйтъ за успѣхъ въ борбата съ патриаршията, която като се опираше върху привилегии си, прибѣгваше още и къмъ едно лъж-

<sup>1)</sup> Глед. по-горѣ неговото тезкере, съ което се препращахъ проектитѣ му до патриаршията.

ливо тълковане на постановленията на Върата и въобще не се стъпнисваше предъ никаква клевета, предъ никаква интрига, само да излезе отгорѣ имъ. А сега да се поддържа мнѣнието на правителството въпреки патриаршията изисквахъ не само интереситѣ на Българский народъ, но и самата истина и справедливостъ.

Впрочемъ не само нашитѣ представители и архиереи прогласихъ, че проектитѣ на Портата сѫ рѣшеніе. Нѣкои отъ управителитѣ, като чели тия проекти въ меджлиситѣ, били казали сѫщото.<sup>1)</sup> Турцитѣ, всекога работѣни предъ правителството си, и не можехъ да си въобразятъ, чѣ неговото мнѣние не е рѣшеніе.

Като считахъ така проектитѣ за рѣшеніе и приканвахъ общинитѣ въ провиницията да празнуватъ тържествено възобновението на древната българска епархія, нашитѣ архиереи и представители се обѣрихъ още съ писма до всички членци на българските епархии и особено до ония отъ тѣхъ които бѣхъ родомъ въ Българе, да ги поканятъ да дойдатъ частъ напредъ въ Цариградъ да съставятъ синодъ, който да урѣди дѣлата на самостоятелната Българска Църква. По тая покана пристигнахъ въ столицата на 19 декемврий 1868 двама отъ архиерейтѣ единородци, Доротей Софийский и Иларионъ Ловчанский, къмъ които по-подиръ се присъедини и Антимъ Видинский.

И тѣмата тия архиереи, когато получихъ поканата да се присъединятъ къкъ народното дѣло, се намирахъ въ епархійтѣ си, безъ да бѣдятъ припознавани отъ паствитѣ се за архипастири. Доротей Софийский не се допутише да сѣдѣ въ главният градъ на епархията му. Той имаше за свое мѣстопребиване градецъ Берковица, жителитѣ на който като по неразвити и по-мирни, не му пречехъ много да живѣе въ градътъ имъ и да архиерействова тамъ и въ околията. Иларионъ Ловчанский, ако и да сѣдѣше въ центрътъ на епархията си, бѣше отрѣднѣтъ и преэрѣнъ отъ паствата си. Антимъ Видинский бѣше, както знаемъ вече, назначенъ въ 1861 год. отъ патриархъ Иоакима за митрополитъ въ Шумейъ.

<sup>1)</sup> Глед. такирътъ на патриархътъ отъ 13 дек. 1868 до Високата Порта въ єгютолицаюнъ упомиува, стр. 10. — В. Македония, брой (29) отъ 14 юни 1869.

Понеже Щуменци не щеха по никакъ начинъ да го признаятъ за свой архиерей, като назначенъ отъ патриаршията, послѣдната слѣдъ иѣколко години, а именно презъ априлий 1868, му даде Видинската епархия, като смѣташе, че жителите на тая епархия, които току що бѣха исхвърлили името на митрополитътъ си, гъркътъ Панисия, изъ църковнитъ молитви, ще бѫдатъ благодарни, че имъ се проважда архиепископъ Българинъ и при това отъ ученитъ и ще склонятъ да останатъ и занапредъ подъ нейната власть.<sup>1)</sup> Антимъ отиде въ Видинъ, но въ архиерейския домъ, който бѣше затворенъ, вече за всекий архиерей, идещъ отъ страна на патриаршията, не може да влезе. Видинци съ единъ актъ, подписанъ отъ всичките свещеници, старѣйшини и първенци, постановили по случай на неговото идванье въ градътъ имъ, да отхвърлятъ властта на патриаршията и да не припознаватъ испратенъ отъ неї владика. Антимъ бѣше принуденъ да хване въ Видинъ частна къща. Той иѣколко време се помъчи да растрои съгласието на епархионитъ, но нѣма успѣхъ.<sup>2)</sup> Поканата, съ която се обѣриха българските представители къмъ всичките архиереи отъ българските епархии, му даде случай да излѣзе изъ това затруднение и да приеме открито страната на народътъ си, заедно съ Доротея Софийский и Илариона Ловчанский.

Съ тия три архиереи, които послушаха гласътъ на народътъ и дойдохъ отъ епархиите си въ Цариградъ, за да участвоватъ въ нареџдането на Българската Църква, нашите народни владици станаха шестъ. Тримата други, както знаятъ читателите, бѣха Панаретъ Пловдивский, Панисий Пловдивский и Иларионъ Макариополский. Послѣдните двама, както е известно, открыто бѣха приели страната на народътъ още въ 1860 год. и бѣха за това лишени отъ санътъ си и пращани на заточение. Панаретъ Пловдивский досега не бѣше се обявилъ явно противъ патриаршията, ако и да сподѣлеше всичките стремения и домогвания на съюзническия си. Когато въ 1861 година патриархъ Иоакимъ го назначи пловдивски митрополитъ вместо сваленния и извърженый Панисия, той, като виждаше, че не ще бѫде приетъ отъ епархиията и ще въоржжи противъ себе си болшинството на нейнитъ жи-

<sup>1)</sup> В. "Македония", брой отъ 27 априлъ 1863.

<sup>2)</sup> В. "Македония" отъ 25 май и 22 юни 1868.

тели, Българетъ, предпочете да остане въ Цариградъ и да чака ръшението на въпросътъ. На това, ако и неохотно, бъше пристанжла и патриаршията, която не можеше да противостой на неговите доводи, че ще му бъде невъзможно да се задържи въ епархията си и че въ всеки случай съ опитването си къмъ това ще подигне и озлоби населението още по-вече противъ висшата църковна власть. Въ Пловдивъ той само проводи свой намѣстникъ, единъ протосингелъ, когото той по-подиръ по принуждение отъ патриарха Григория замѣни съ единъ епископъ, който почина да дѣйствова тамъ не като намѣстникъ на закониний митрополитъ, а като пратенникъ на патриархътъ<sup>1)</sup>). Като се издаохъ двата проекта на Високата Порта за ръшението на българский въпросъ, преосвещенний Панаретъ открыто прие страната на Българский народъ противъ патриаршията и подписа, както видѣхме по-горѣ, съ Пансия и Илариона окръжното, съ което се приглашавахъ на шитъ съотечественници да испроводятъ благодарственни адреси до султанътъ и да празноватъ тържествено на 6 декември освобождението на Българский народъ отъ властта на Гърците.

Патриархътъ може наскоро да се научи, че българските представители испратили на съотечествениците си въ провинцията една брошурука, въ която били напечатани проектите и тезкето на правителството до патриаршията по български, турски и гръцки, и че въ тази брошурука имало прокламация къмъ Българский народъ по български само, въ която се казвало, че правителството съ тия проекти рѣшило окончателно българский въпросъ, че само по снисхождение ги испратило въ патриаршията и че по една само утивостъ то позволявало на послѣдната да предложи нѣкой другъ проектъ, въ случай че тя не приема двата отъ него предложени, и прибръзва да съобщи това на Портата съ единъ тактиръ, при който прилага и единъ екземпляръ отъ брошурката. Негово светѣйшество прибавя още, че, слѣдъ като сѫ испратили до Портата опровергението и отговорътъ на патриаршията върху проектите, разнесъл се по всички Цариградъ слухъ, че българските „наречени“ представители извѣстили на много място съ телеграмми и писма, че се ушъ рѣшилъ въпросътъ, и приканвали

<sup>1)</sup> В. Македония отъ 25 януари 1869.

владиците на българските епархии да дойдат във Цариградъ и съставятъ синодъ, който да уреди църковните български дѣла. Патриархътъ не щелъ билъ да даде никакво значение на този слухъ, защото напечатаната прокламация противорѣчила на мисълта на правителственото тезкере и защото не било за вѣрване, че така наречените български представители, каквито и да се предполагатъ тѣ, сами по себе си ще се рѣшатъ да испращатъ противни на мисълта на правителството съобщения до населението и покани до архиерейтъ. По нещастие, обаче, пристигнали били отъ вѣрните патриарху архиерей писма, които потвърждавали всичко това и даже нѣщо по-вече. „Наречените български представители, продължава да казва въ такрирътъ си негово светѣйшество, дѣйствително били приглашавали съ телеграмми и писма архиерейтъ отъ българските епархии да дойдатъ въ Цариградъ и взематъ участие въ съборътъ, който има да се събере въ Ортакьой, били произвеждали чрезъ нѣкои отъ мѣстните жители, тѣхни орждия, смущение между христиенете Българе, съставили партии противъ архиерейтъ, които ги обсипвали съ ругателства и искали да ги пѣдятъ отъ митрополитъ имъ. Най-печалното е, че между тия орждия, чува се, се намирали и Българе чиновници на правителството, каквото муавинътъ въ Нишъ, Щанковъ, и драгоманинътъ въ Видинъ, Стоянъ, племенникъ на тукашният Илариона. Такива дѣйствия на така наречените български представители и на тѣхните орждия, ставатъ, нѣма съмнѣние, безъ знанието на императорското правителство, което се грижи за мирътъ между подданиците и всекога е обявяло на всеулишание, че не се мѣси въ религиозните дѣла на подданиците си, както и въ българския вѣпросъ, особено слѣдъ като бидеувѣрено, че той е религиозенъ. Ние, обаче, ги съобщаваме на правителството по свещенна длѣжностъ, като изразяваме скърбъта си за дѣрзостта на тия човѣци, наречени български представители, които безъ всякакъвъ страхъ и стѣснение, испроваждатъ въ името на правителството такива съобщения, печатни и писменни, чрезъ които се нарушава тишината на миролюбивите христиене, и архиерейтъ се презиратъ, тогава като патриаршията, ако и да е духовна власть, официално припозната отъ правителството, не е писала на никой архиерей за послѣдните събития по този вѣпросъ, и само слѣдъ тия съобщения се намѣри при-

нудена да предаде на архиерейтъ вкратцъ потребнитъ наставления да стоятъ на мъстата си до каноническото рѣшение на този въпросъ. Като довождаме това до свѣдение на императорското правителство, молиме го, както строго наказва виновниците на смущенията и на раздорите между подданици-ти си, да благоволи и тукъ да ограничи дѣрзостта на тия човѣци, които произвождатъ смущения въ епархиите и подигатъ гонения срѣщу Вѣрата ми и привилегиите ми, като патриархъ, на които защитата е Богъ турилъ подъ дѣржавниятъ скимпъ на Великата Османска династия отъ петстотинъ години насамъ, и да имъ заповѣда да чакатъ спокойно и мирно рѣшението на въпросъта по законний и канонический редъ, докато императорското правителство благоволи да искачес мѣнието си относително послѣднитъ писменни обяснения на патриаршията до Високата Порта, а така и да испрати заповѣдъ до управителите да забраняватъ такива неумѣстни нѣща по епархиите“.

Този такриръ носи дата 3 декемврий 1868. Наскоро слѣдъ него патриархътъ проводи до Портата още други два, единътъ на 13, а други на 20 декемврий. Въ такрирътъ отъ 13 декемврий негово светѣйшество се тѣжи горчиво, че не сѫ само нареченитъ български представители, които писмено и устно распространявали извѣстие, че ушъ правителството гледало български въпросъ като рѣшенъ съ двата проекта, но че и нѣкои отъ управителите съобщавали официално въ меджлисите, че въпросътъ билъ рѣшенъ въз основание на тия проекти, вслѣдствие на което ходели вече каталоги помежду христиенетъ за записванье, кой ще е отсега нататъкъ съ патриаршията и кой съ Бѣлгаретъ. Патриархътъ прибавя, че има въ рѣцѣтъ си и писма отъ българските владици и представители, съ които тѣ съобщаватъ рѣшението на въпросътъ и приглашаватъ архиерейтъ да дойдатъ въ Цариградъ, за да съставятъ съборъ въ Ортакьой. За това, като не вѣрва, че е станжало таквотъ рѣшение, тѣй като нему нищо подобно не му е било съобщено, и, като еувѣренъ, че всичко това става безъ знанието на правителството, той се принуждава официално да протестува предъ правителството срѣщу подобни дѣйствия на подписавшите приглашението, съ които видимо се нарушаватъ каноническиятъ му правдини и привилегиите на патриаршията относително законното и окон-

чательно рѣщение на въпросътъ, както и срѣщу приготвяван-  
ний съборъ въ Ортакьой. Патриархътъ свършилъ такирътъ  
си съ молба да се запрети идваньето въ столицата на архи-  
ереиѣ, които сѫ негли тръгнли, безъ да иматъ патриаршеско  
позволение, и се очакватъ тука.

Въ такирътъ отъ 20 декември патриархътъ казва, чо,  
като се извѣстилъ, че нареченните български представители  
исправодили писма, съ които канятъ архиерейтъ на българ-  
ските епархии да дойдатъ въ Ортакьой да съставятъ съборъ,  
счелъ за свой дългъ да протестува предъ правителството про-  
тивъ тази постъпка и да го моли сѫщевременно да вземе  
нуждните мѣрки да се въспрѣтъ архиерейтъ отъ дохождане  
въ Цариградъ. Негово височество, върховниятъ везиръ, отго-  
ворилъ билъ на това чрезъ патриаршеския капукехая да  
бѫде спокоенъ патриархътъ, защото Високата Порта е взела  
потребните мѣрки. Но по злочастие този отговоръ не се билъ  
оправдалъ, защото двама архиереи, софийскиятъ Доротей и  
Ловчанскиятъ Иларионъ, имали дѣрзостъ да пристигнатъ преди  
единъ день въ Цариградъ съ параходътъ отъ Варна. „Ваше  
височество, разумѣвате, казва патриархътъ по-нататъкъ, колко  
тая постъпка е противна на дѣлгътъ, който иматъ тия архи-  
ереи да се подчиняватъ на началството си. Сѫщо така, ваше  
височество, разумѣвате, че азъ не можѫ да останѫ равнодушенъ  
къмъ неиж и че напротивъ съмъ дълженъ да вземѫ  
всичкитъ надлежни мѣрки за вразумѣнието имъ, и понеже  
съмъ убѣденъ, че даруваниятъ отъ толкова славни сultани  
привилегии, помѣстени въ патриаршеския ми бератъ, сѫ въ  
пълно дѣйствие за всичкитъ архиереи, и че една отъ тия  
привилегии е, да дохождатъ въ Цариградъ и да си отхож-  
датъ архиерейтъ само съ патриаршеско позволение, молѫ, ваше  
височество, да издадете потребните заповѣди и да задѣлжите  
казаниятъ архиерей да се върнатъ въ епархията си съ първи  
паракодъ“.

За да парализува и въспре движението, произведено отъ  
извѣстията, които давали навсекждъ българските представители  
за рѣщението на въпросътъ съ двата правителствени про-  
екта, патриархътъ не се ограничи съ такирътъ, които ис-  
пращаше единъ слѣдъ другъ до Високата Порта и съ които  
искаше отъ неиж упазваньето на привилегиите и правдините  
му. Въ сѫщото време той адресуваше до всичкитъ, подчинени

нему архиерей едно слѣдъ друго окръжни послания съ цѣль да ги държи въ течението на дѣлoto, щото не само да не вѣрватъ въ лъжливитѣ слухове, които се прѣскатъ, но и да ги опровергаватъ. Въ едно отъ тѣхъ той имъ казва, че наистиннѣ правителството е испратило въ патриаршията два проекта за разрѣшението на българский въпросъ съ предложение да избере тя единъ отъ тѣхъ или да представи другъ нѣкой, угоденъ и на двѣтѣ страни, но че Църквата, като ги разгледала и намѣрила противни на свещенитѣ правила, му отговорила отрицателно, като му представила и едно опровержение на тия проекти, и че, тъй като Българетѣ постоянно заявявали противоканонически искания, тя исказала мнѣние, че този въпросъ не може да се рѣши другояче, освѣнъ съ вселенски съборъ. Но, прибавя патриархътъ, „тукашнитѣ български наречени представители или други нѣкои Българе разгласили, че се е рѣшилъ въпросътъ, и на този слухъ мнозина повѣрвали, тогава като той е безъ основание, защото казаннитѣ проекти по канонически причини не се приехъ отъ Църквата, и понеже съ извращението на истината се клевети високото правителство, което никога не се е мѣсило въ нашитѣ религиозни и църковни дѣла и е пазило привилегиитѣ, които е дарувало на нашътъ патриаршески престолъ, затова счetoхме нужно да взадемъ настоящето наше окръжно послание, съ което съобщаваме на ваше преосвещенство, че слуховете за рѣшението на българский въпросъ сѫ безосновни. Църквата се отказва да приеме проводенитѣ два проекта, като противни на свещенитѣ правила, за да се рѣши въпросътъ не единствено, но по общото мнѣние на всичката Църква, представена отъ вселенски съборъ, и тя ще съобщи сега това свое намѣрение на всичките православни Църви съ синодални послания, до които ще бѫдятъ приложени разни други писменни документи. Затова и приканваме ваше преосвещенство, като имате тия свѣдѣния, не само твърдо да стоите въ истината, съгласно съ духътъ на Църквата, и да чакате резултатътъ на нашитѣ дѣйствия, но и да освѣтите и христиенетѣ, ваши епархиоти, да не се лъжатъ отъ бесосновнитѣ слухове и така да ставатъ необмислено орждие на людѣ, които за собствени цѣли се стараятъ да докарватъ безредие въ дѣлата и да смущаватъ христиенетѣ“.

Въ друго едно окръжно послание до архиереите патриархът, като подтвърждава съдържанието на предидущето, ги увъдомява, че за по-обстоятелно запознаване съ въпросътъ, Църквата счела за нужно да напечата жвата проекта съ тезкерето и отговорътъ си върху тъхъ заедно съ оправдението и да ги расират по епархиите, за да разумеятъ, както архиерейтъ, така и находещитъ се подъ тъхно ръководство християне каноническите причини, по които Църквата се отказала да приеме съдържащите се въ тъхъ противоканонически искания. „Исправаждаме, казва въ това послание патриархътъ, и на ваше преосвещенство приключениетъ при това екземпляри отъ тия официални документи и приканваме както ваше архиерейство, така и по-първите и другите християне отъ епархиите, като се убедите отъ внимателното имъ прочитане, че Църквата, по свещенъ дългъ, не можеше друго яче да постъпи освѣнъ да върви по заповѣдите на свещените канони за безукорно разрешение на този въпросъ, който ѝ обезпокоюва отъ толкова време, да мислите и вие съвършенно така, като нещ, и да не вървате слуховете, пущани за изврътване истината и за заблуждаване“.

Патриаршията не поменува въ това послание, че исправява такоже и на български езикъ проектите и тезкерето на правителството съ отговорътъ си и оправдението, напечатани на този езикъ още преди ноемврий 1868, щомъ сѫ били одобрени нейните възгледи отъ съборътъ на по-именитите гръцки духовни лица и отъ голѣмото гръцко събрание. Този фактъ показва, че патриаршията си е въображавала, какво Българский благочестивъ и набоженъ народъ, щомъ чуе, че патриархътъ и дванадесетъ владици въ Цариградъ намиратъ, че проектите на правителството сѫ противъ Евангелието и Върата, ще се отмѣтне отъ българските владици и представители, които сѫ възстанали противъ майка си, Великата Христова Църква и смущаватъ християнетъ съ разни измилици и клевети срещу нея<sup>1)</sup>.

За държавните турски маже бѣше очевидно, че патриаршията хитрува и че, съ цѣль да се не направи на Българетъ същественна отстъпка, тя отхвърлеше правителствените проекти подъ предлогъ, че били противни на свещенитетъ канони

<sup>1)</sup> Гл. Ἐπιστολαιαῖον ὑπόμνημα.

и на доклада на Върата. Нейното предложение, да се свика вселенски съборъ за разрешението на българский въпросъ, бъше такожде вдъхнито не отъ мисъльта, че само единъ вселенски съборъ може, ако намъри за добре, да промъни свещенните правила за удовлетворение на Българетъ, а отъ увѣреностъта, че другитъ самостоятелни Църкви, които, като завзети почти всичкитъ отъ Гърци, раздѣлехъ нейниятъ възгледъ, ще вotiратъ на съборътъ противъ Българетъ и, като большинство, ще взематъ връхъ надъ Русската Църква, която, за да избѣгне расколътъ, не ще посмѣе да се отдѣли отъ тѣхъ. Колкото за Ромънската и Сърбската, тѣ не се считахъ тогава напълно самостоятелни, защото признавахъ надъ себе си върховната власть на Цариградския патриархъ. Това всичко бъше добре известно въ турскитъ правителствени сфери. Поради това великиятъ везиръ не се стрескаше отъ такриритъ на патриаршията, че проектитъ нарушавали правилата и доклада на Върата, правдинитъ и привилегийтъ на Великата Църква. Въпреки нейнитъ молби, везирътъ оставилъ Българетъ да подготвеватъ и устрояватъ своето църковно самоуправление и не заповѣда на ония отъ нашитъ владици, които бѣхъ дошли въ Цариградъ по поканата на представителитъ, да се върнатъ въ епархиитъ си, както и не растуря български съборъ въ Ортакъй.

За да оформятъ впрочемъ постъпката си, като открыто вече приехъ страната на съюзчествениците си противъ патриархътъ, и да ихъ подведятъ подъ законитъ и правилата, ония отъ българскитъ владици, които още не бѣхъ изгорени, а именно Панаретъ Пловдивский, Доротей Софийский, Антимъ Преславский и Иларионъ Ловчанский намислихъ да поднесатъ писмено на Великата Църква оставката си. Нејкътъ занесохъ на 24 декември 1868 год. на негово светѣйшество четирима отъ българскитъ представители, защото, да отидехъ лично владиците да ихъ представятъ на патриархътъ, възможно бъше да имъ направятъ хората около него нѣкое оскърбление. Представителитъ, като се евили предъ него, казали най-напредъ отъ учтивость, че отдавна желали да го посѣтятъ и да му цѣлуниятъ рѣка, но, поради ненормалното положение на работитъ, не могли това да сторятъ досега. Патриархътъ, както самъ рассказва въ окръжното си послание до автокефалнитъ Църкви отъ 30 септември 1870, въ отговоръ на това доста-

точно ги поучилъ, като имъ представилъ, че всеко дѣло, което добрѣ не се почева, не може и да има добъръ конецъ, и че проектите на правителството сѫ противоканонически и противозаконни, но като забѣлежилъ, казва, че тѣ не давали голѣмо внимание на неговите поучения, попиталъ ги, защо сѫ дѣшили при него. Бѣлгарските представители тогава му казали, че сѫ дошли да му врѫчятъ оставката на бѣлгарските въ Ортакъй владици, които преставатъ да се подчиняватъ за- напредъ на Вселенския патриархъ, понеже се турятъ подъ началството на православната бѣлгарска Църква. Негово све- тѣйшество изразилъ, казва, крайното си удивление за тая по- стника на бѣлгарските владици и надѣлъ обеснилъ на пред- ставителите, че не може да освободи реченните владици отъ отговорностъ предъ свещените апостолски и съборни правила; че тѣ сѫ и клетвопрестъпници и отстъпници отъ законното си и каноническо началство и такива ще се считатъ и предъ всичките Църкви, ако по-скоро не си поправятъ грѣшката, и че най-послѣ той ще имъ яви мнѣнието на синодътъ върху тая оставка, слѣдъ като се тя разиска отъ него. Оставката на бѣлгарските архиереи бѣше датирана отъ 16 декемврий 1868 и бѣше написана както слѣдва:

„Православните жители на нашите епархии, родомъ Бѣл- гаре, по причина, които се изложихъ въ общите жалби на всички Бѣлгарски народъ до почитаемото правителство и които много добрѣ знае Великата Църква, която отъ толкозъ годинъ се занимава съ бѣлгарски църковенъ въпросъ, сѫ обевили отъ 8 години насамъ въ всеуслышание, че не при- познаватъ надъ себе си вѣдомството и властьта на Вселенския патриархъ, а слѣдователно и властьта на прашанините тѣмъ отъ него архиереи, и понеже ние слѣдвахме по сѫществующий редъ да припознаваме за свое църковно началство Вселенската патриаршия, епархиятъ ни престанахъ да поменуватъ име- ната ни въ църквитѣ си и не ни оставихъ да идемъ на епар- хиятѣ си, или, ако отидехме, не ни допущахъ да останемъ тамъ и да испълняваме архиерейските си длѣжности. А патриар- шията презъ всичкото това време настояваше и ни за- повѣдаваше да отидемъ и да стоимъ въ епархиятѣ си и да испълняваме тамъ всичките пейни началнически распореждания противъ народната воля и противъ общото съпротивление на нашите паства, които постояннствувахъ да не ни припознаватъ

за свои канонически архиереи, докъдъто ние припознаваме надъ себе си началството на патриаршията и споменуваме името на патриархътъ, поради което ние дойдохме въ едно не може по-несносно положение. Въ същото време и другитѣ епархии се намѣриха въ църковно и религиозно отношение още под-злѣ, защото, поради лишението имъ отъ архиерейско посвѣщение, лишение, което е станжало по същия причини, стоятъ вече отъ много години цѣли околии и махали безъ свещенници и безъ църкви, които сѫ затворени, и по този начинъ, увѣ! и новородени дѣца умрѣха, безъ да се кръстятъ, и благочестиви човѣци отъ всека възрастъ и класъ починаха, безъ да се удостоятъ съ послѣднитѣ утѣшения на Вѣрата, и се заровиха, безъ да се отчетятъ узаконенитѣ молитви на Църквата, и много други подобни жалостни нѣща се случиха и се случватъ. Тѣй като, по нещастие, това несносно състояние на църковните работи, което е общо за всичка България, е безъ цѣрвъ, и всека спогодба съ патриаршията остава невъзможна, то ние долоподписанитѣ смиренни архиерей, до сега канонически членове на Вселенский престолъ и негови служители, като не можехме да тѣрпимъ онова душепагубно състояние, безъ угрizение на архиерейската ни свѣтѣсть, рѣшихме да си дадемъ оставката отъ нашето на Вселенский престолъ служение, и ю даваме съ настоящето. Съ света цѣль да съдѣйствуваме за законното църковно управление на нашите православни единородци и за пълното поправление на реченото безредно състояние, ние се възвръщаме въ древната каноническа самостоятелна православна Българска Църква, която всичкий Българский народъ и всичкото българско духовенство припознава (и на която другитѣ атрибути ще се опредѣлятъ испослѣ), и на нейния престолъ посветяваме нашето архиерейско служение. За това ние съ дѣлбоко почитание молиме ваше светѣйшество, щото, както нѣкога си приснопаметният патриархъ Самуилъ приелъ, както се казва въ актовете на патриаршията, по желанието на духовенството и на народътъ, като канонически, оставкитѣ на митрополититѣ и епископигѣ отъ архиерейското имъ служение на Охридский и Илекский архиепископски престоли и подчинението имъ съ паствите подъ Вселенския патриархъ, безъ синодално опредѣление на Църквата и безъ одобрението на единъ вселенски съборъ, да благоволите и вие, светѣйши владико, да приемете оставкитѣ ни отъ служението на Все-

ленский престолъ и подчинението ни съ паствитѣ ни подъ речената Българска Църква, която е била, е и ще биде все-кога духовно съединена съ Цариградската Църква и съ всичките други самостоятелни единовѣрни Църкви, съхранявайки съ тѣхъ наедно иститѣ докми, иститѣ предания, иститѣ таинства и иститѣ свещенни правила. Като се така подчиняваме наново подъ тая Църква, ние вѣрваме несъмнѣнио, че не нарушаваме клетвата на подчинение, която сме давали, когато сѫ ни ржкополагали за архиереи, но иж промѣняме въ клетвата на подчинение подъ друга православна Църква, сестра и въ всичко едномисленна съ Вселенската Църква. Затова молиме ваше светѣйшество, като приемете настоящата ни оставка, да заповѣдате да се вмѣсти въ регистрирѣ на патриаршията. Като просимъ светитѣ ви молитви върху настъ и върху свещенното дѣло наше, пребиваваме: Пловдивский Панаретъ, Софийский Доротей и Ловчанский Иларионъ.“

До тая оставка има прибавено съ дата 26 декемврий и подписано отъ Антима Видинский слѣднето: „Като се присъединямъ по иститѣ причини и азъ до подписаннитѣ по-горѣ архиереи во Христѣ братя и като приемамъ въ архиерейската си съвѣтъ всичко, що е казано въ тази оставка, от-теглямъ се и азъ отъ служението на Вселенский престолъ и се подписвамъ“.

Патриаршията не намираше думи да изрази негодованьето си за постежката на българските владици, която, споредъ неи, била голѣма дързостъ. „Чашата се препълни до устата, викахъ грѣцките вѣстници. Злото излѣзе на върхътъ по-вече отъ всекий другијть. Всека отстъпка и търгътне по-нататъкъ не е вече добродѣтель, а смѣртно престъпление и презрѣние на най-свещеннитѣ длѣжности“.

Патриархътъ, слѣдъ като получи оставката на българските архиереи, тутакси свика спидътъ и свѣтский съвѣтъ да имъ иж съобщи. Въ общество имъ засѣдание, което се държало по този поводъ, се рѣшило, оставката да се повърне не-забавно на ония, които сѫ имали смѣлостъта да иж испроводятъ, и да имъ се внуши съ едно патриаршеско послание, че такава постежка отъ тѣхна страна е въ най-висока степень укорна и нелѣпа. Това послание бѣше съставено въ слѣднитѣ думи:

„Освещенинѣйшии<sup>1)</sup> митрополите Софийскии, киръ Доротеи и Боголюбезнѣйшии епископе Ловчанскии, киръ Иларисоне, въ святомъ Духѣ възлюбленни братя и пр. Ненадѣйно се научихме, че твое свещенство и твое боголюбие сте недавна дошли въ столицата и сте се поселили самозванно на Босфорътъ въ селото Ортакъой, гдѣто канонически изверженитѣ кројтъ възстанието си противъ Великата Христова Църква. Колкото чудна е вашата дързостъ, толкозъ се опечалихме, като не можемъ да разумѣемъ, какъ вие, нѣкога архиереи добросъвестни и добродѣтелни, църковно подчинени на апостолски и патриаршески този престолъ, сте дръзихли безъ позволение на канонически ви патриархъ да се поселите тука, което не е добро нито за васъ, нито за паствитѣ ви. Ако и спѣшили причини да бѣхъ ви принудили да оставите паствитѣ си, преди да имате време прилично да извѣстите това на собственното си духовно началство, пакъ требаше, щомъ пристигнахте тука, незабавно да уловите пѫтътъ къмъ патриаршията, за да оправдаете тутакси съ живъ гласъ непредвидѣнността и спѣшиността на дохождането ви, като знаете всичко, щото се изиска отъ архиереи, а така и правилата, постановени срѣщу ония клирици и епископи, които се подигатъ срѣщу началството си или оставятъ постътъ си, макаръ че самите бунтовнически и пригласителни ваши писма, които сте испроводили до нѣкои стъ светитѣ и миролюбиви архиереи и които се намиратъ вече въ рѫцѣтѣ ни, правятъ безполезно всеко ваше преструванье и изнамиранье предложи. Като не считате за ипощо съблюдението на свещенни и неизбѣжни дѣлгъ на подчинението, дръзихте да направите и нѣщо пѣ-вече за пѣ-голѣмо обругание и презрѣние на вашето духовно началство и на собственното ви епископско звание. Вие се обрѣхте къмъ насъ и писменно съ цѣль за неумѣстно узаконение вашето беззаконно и достоукорно възмущение. Вашето писмо, прочее, като всецѣло неодобрено, се врѣща на онѣзи, които съ го испроводили, като нелѣпо, дѣрзко и съвсѣмъ противоканоническо и докачително за канонический ви патриархъ и въобще за нашата Велика Христова Църква, подъ която сте

<sup>1)</sup> Патриаршията въ посланията си до подчиненитѣ ней клирици и архиереи не туря никога частната тѧ, пре, все и слѣдователно не имъ назва тѧююбѣтате, преосвещенинѣйшии, тѧюобѣтате, всепреподобнѣйшии, а ієрѣтате, освещенинѣйшии, ѡбїтате, преподобнѣйшии и проч.

подчинени духовно и канонически, а вие, които сте го испроводили, продължавате да сте подвластни църковно и служебно на нашата Велика Христова Църква, защото никой не може самъ да се развеже отъ клетвата, която е далъ за вѣрност, нито самъ да се освободи отъ задълженитето, което произлиза отъ неї, но си остава клетвопрестъпникъ, ако прави и ѝ несъгласно съ дадената отъ него клетва. Дължни сте и заповѣдявава ви се църковно, щомъ приемете настоящето наше църковно послание, по-скоро да се върнете безъ всякакво извинение тамъ, отгдѣто не добрѣ сте дошли, за да бѫде Църквата съисходителна за вашите тежки прегрѣшения, докдѣ съ Божия воля се даде на българский въпросъ законното и каноническо рѣшение, за ваше и наше спокойствие, когато и писмото ви, испроводено до насъ, ще се покаже, доколко е съгласно съ каноните. Иначе знайте, братя, че подлежите подъ всичките наказания, положени отъ каноните.

„Отъ тия църковни съвѣти нека се ржководи и освещенният митрополитъ Пловдивский, киръ Панаретъ, въ свещената му обезанностъ на каноническото подчинение, като припомнева съ благодарностъ, която требва да показва словомъ и дѣломъ, великодушното тѣриѣние на духовната му майка и благодѣтелица и началница Църква. И това отъ заботлива и братолюбива грижа за васъ. Благодать Божия и проч.“.

На тия патриаршески съвѣти, не ще и дума, не обѣрнажихъ ни най-малко внимание нито българските архиереи, нито българските представители. Новодошлиятъ български архиереи се поселихъ заедно съ другите народни иерарси въ Ортакьой, гдѣто подъ предсѣдателството на Илариона Ловчанский, като по-старъ между тѣхъ, съставихъ съборъ, който заедно съ представителите глядаше и всичките народно-църковни работи на Българский народъ. Владиците рѣшавахъ всичките недоумѣния по чисто църковната часть, съ каквите се обрѣщаха къмъ тѣхъ общините отъ провинцията, съвѣтваха ги понѣкога съ писма, но се въздържаха отъ всеко свещенодѣйствие или друго иѣкое по-рѣзко проявление на една висша самостоятелна църковна властъ.

Възраженията на патриаршията противъ правителствените проекти, колкото и да бѣхъ неоснователни, не можехъ напълно да се игнориратъ. Българските представители и владици не се, впрочемъ, много беспокоехъ, че патриаршията ис-

карва тия проекти несъгласни съ постановленията на Върата и съ църковните правила, защото бъх привикли да виждатъ отъ нейна страна съпротивление на всеко предложение и на всекий проектъ, съ които би могло да се обезпечи българското църковно самоуправление срещу нейното намесване. Тъ можехъ, както да опровергнѫтъ нейните възражения, така и да ги заминя съ мълчание. Българский народъ, освѣтленъ сѫщо отъ минжлото върху характерътъ на нейното съпротивление срещу неговите справедливи искания, слѣдваше съ пълно довѣрие своите архиеписти и водачи и нѣмаше да се отвѣрне отъ тѣхъ, защото тѣ не били отговорили на патриаршеския възражения. Но така не бѣше и за Турското правителство. То, власть политическа и нехристиянска, издаде проекти за рѣшението на единъ църковенъ въпросъ. Патриаршията можеше справедливо да оспорва неговата компетентностъ да рѣшава подобни въпроси. То усѣща силата на възражението на патриарха, че, като непосветено въ тѣнкостите на християнските докми, то се бѣрка и счита нѣща въроисловѣдни за невѣроисповѣдни. То не можеше да остане глухо на това възражение. Но то и не можеше да се препира по такива предмети съ патриаршията, която можеше съ всичката справедливостъ да му забѣлежи, че тя е единственната компетентна власть да дава мнѣние по тѣхъ. За да излѣзе отъ това затруднение, Високата Порта съобщи на българските владици възражението на патриархътъ противъ нейните проекти и имъ поискъ да кажатъ, какво мислятъ за тия възражения. Мнѣнието на българските владици можеше въ всекий случай да се противопостави срещу възражението на патриаршията, ако не като разносило, то поне като доказателство, че тѣ могатъ да се оборватъ върху основания, заимствовани такоже отъ учението на христианството. На българските архиерей не можеше да се възрази, че не сѫ никакъ компетентни да разсѫждаватъ и да даватъ мнѣние по въроисловѣдан и църковни въпроси.

Българските архиеписти охотно се въсползовахъ отъ това искане на Портата, което бѣше и въ тѣхния интересъ, и отговорихъ на възражението на патриаршията съ едно опровержение, което се напечата на български и гръцки въ една отдѣлна брошюра,<sup>1)</sup> и извлечение отъ което тѣ подадохъ презъ-

<sup>1)</sup> Таја брошюра носеше заглавие: „Опровержение на възражението на Великата Църква противъ издадените отъ правителството проекти за рѣшението на български въпросъ“. Цариградъ, 1869.

мъсецъ януари 1869 такожде и на надлежни турски министър, подписано и отъ шестимата архиеписи (отъ Пловдивския Панарета, Пловдивския Паисия, Видинския Антима, Софийския Доротея, Ловчанския Илариона и Македонския Илариона). Въ това опровержение българските владици разглеждаха и обрваха едно по едно всичките твърдения на патриаршията, съдържащи се въ нейният отговоръ върху правителствените проекти и тезкерето, и най-първо нейното увърение, че българският въпросъ бил въроисповѣденъ и противодогматически.

Патриаршията, думаха въ него българските владици, като се въспользовала отъ изказаното въ тезкерето мнѣние на правителството, че проектътъ не се касае до въроисповѣдането, въ което обикновено то се не намѣсва, твърди, че всичките църковни въпроси били по сѫщество въроисповѣдни. Това не е върно, защото управлението на приходите и разносите, напримѣръ, на една църква, управлението или надзорътъ надъ нея или надъ събранието на върующите чрезъ по-горне или по-долне свещенно лице, служението на единъ епископъ въ тази или онази църква, ако и да сѫ въпроси, касаещи се до Църквата и слѣдователно църковни, никакъ не се отнасятъ до самото въроисповѣдане, и затова нито се наричатъ въроисповѣдни. Доброто или лошото управление на приходо-расходите на една църква, въздигането на църкви върху това или онова място, голъмът имъ или малъкъ размѣръ, управлението имъ отъ митрополитъ, или епископъ, или и отъ простъ свещеникъ, нѣматъ никакво влияние върху въроисповѣдането.

Като развива поб-натата какъ сѫщата мисъль, патриаршията, думаха българските архиереи, исказва и слѣдните двѣ положения: а) че „всекий църковенъ въпросъ, който се касае до свещените постановления и правила на Църквата е такожде въроисповѣденъ“ и б) че „понеже предстоящият (българският) въпросъ не може да се реши, безъ да се изследва възъ основа на апостолските и съборни правила, очевидно е, че той е въроисповѣденъ въпросъ“. Отъ двѣтѣ тѣзи положения първото, което значи, че всекий църковенъ въпросъ е въроисповѣденъ, защото се касае до църковни постановления и правила, или че всекий църковенъ въпросъ не е въроисповѣденъ, освѣнъ ако се касае до църковни постановления и правила, е погрѣшно, защото има много църковни въпроси,

които, ако и да се касае до постановленията и правилата на Църквата, не съм обаче въроисповедни и б) защото е възможно да съществува църковен въпросъ, който да не се касае до съществуващи постановения и правила църковни и да е въроисповедецъ. Второто отъ реченните положения не е път-вече върно и точно, защото нито е отъ само себе си явно, че българският въпросъ не може да се реши, безъ да бъде изследванъ във основа отъ апостолските и съборните правила, нито поменуватъ тия правила за Българе и българският въпросъ, защото Българетъ бъхъ още езичници, кога ставахъ правила на Църквата, а напротивъ, щомъ тъ приехъ христианството, днешният българският въпросъ се подигня. Българетъ поискахъ още тогава отъ Римския папа самостоятелна народна Църква съ архиепископъ, пепинъ началникъ, и приехъ най-послѣ такъвъ отъ Цариградската патриаршия. При всичко това, Българетъ никога не съм се отказвали да изследватъ въпросътъ имъ споредъ свещените църковни правила, но това изследване нѣма никога да покаже, че той е въроисповедецъ.

Патриаршията, казвахъ път-нататъкъ нашите архиастири, твърди още, че трябва, споредъ 9-и членъ на Символътъ на Вѣрата, да върваме „въ една и единственна Църква“, а Българетъ, като искатъ независима отъ патриаршията Църква, устройството на която не било съобразно съ църковните правила, съставялъ друга Църква освѣнъ православната и следователно съ еретици. Споредъ този силлогизъмъ патриаршията трябва да счита такожде еретици Египтянетъ, Сирийците, Критянетъ, Елинетъ и Русситъ, защото и тъ всички си иматъ независими отъ нея Църкви. Върваме обаче, че тя таквоя нѣщо не е нито помислила. Слѣдователно и Българетъ нито когато имахъ независимата си отъ нея Църква, нито когато съ Божия помощъ ще се сдобиешъ пакъ съ таквази, не съ били, и не ще бѫдятъ еретици, като съ вървали и ще върватъ всекога, споредъ Символътъ на Вѣрата, въ една, света, Съборна и Апостолска Църква. Символътъ заключава въ себе си същността на православната християнска Вѣра. Къмъ него не може ни да се приложи, ни да се отнеме нито една йота. Но патриаршията, обладана отъ властолюбие, забравя това и не само приложи думата единственна, но отне отъ него и съществената дума *съборна*. А за обеснение на доклада

за единството на Църквата прилага нѣкои опредѣлzenia, съкоито иска да докаже, че Българетѣ сѫ длѣжни да се управяватъ отъ едната и единственна Цариградска Църква. Но ние ще представимъ истинското обеснение на тази догма, отъ което всекий ще разумѣе, че Българетѣ, управени отъ Църква, независеща отъ Цариградската патриаршия, никакъ не представляватъ да сѫ най-православни христиене. Дума се, а) че Църквата е една, защото всекога е държала и държи едно и сѫщото учиние на Вѣрата, е имала и има едно основание на Вѣрата и единъ свой глава, единъ путь на спасение и на надежда за всички, Иисуса Христа, а отдѣлени отъ единството на тази Църква сѫ всичките, които не държатъ нейното учение, нейните догми, които сѫ незмѣнните истини на Вѣрата, тогава, когато правилата се измѣняватъ споредъ обстоятелствата и времената; б) че Църквата е света, състон сирѣчъ отъ вѣрни, които сѫ очистени чрезъ кръщението отъ прародителский грѣхъ; в) че Църквата е съборна, сирѣчъ всеобща и вселенска, защото се простира навредъ по земята и обема всичките вѣрващи народи и человѣчески родове. Но ако и да е Църквата една и съборна, не е обаче единственна, защото се дѣли на много частни Църкви, както и цѣлото се дѣли на много части. Таквази частни Църкви сѫ Цариградската, Александрийската, Антиохийската, Иерусалимската, Кипрската, Русската и Елинската. И таквази е била едно време и сега ще бѫде Българската. Всичките обаче тѣзи частни Църкви никакъ не се отцѣпватъ отъ едното тѣло на Съборната Църква. Слѣдователно и Българетѣ, като иматъ частна Църква, нито преставатъ да вѣрватъ въ едната. Съборна и Апостолска Църква, нито разногласятъ съ тази догма на Църквата, нито съставятъ друга нѣкоя Църква особenna отъ едната Православна Съборна Църква, вѣрватъ сѫщите догми на Вѣрата, иматъ сѫщите обреди и се управяватъ по сѫщото църковно управление, начертано кратко въ Божественниятѣ Писания и развито въ апостолските и съборни правила.

Като се доказахъ така за безосновни четиретѣ исказании отъ патриаршията положения, че ушъ българский въпросъ билъ въроенсповѣденъ и противодогматически, намъ сега остава, продължаватъ думата си българските архиереи, да покажемъ и положително, какъвът е този въпросъ и кому надлежи неговото рѣшенie.

Какъвъ е българский въпросъ и кому надлежи да го рѣши? На тия въпроси българскитѣ архиерей отговаряять така:

Българский въпросъ се състои въ това, че православнитѣ христиене Българе, подданици на Османската държава, искатъ да се управятъ църковно отъ своя частна и самостоятелна Църква, независима отъ всека друга частна Църква и подчинена на едната света, Съборна и Апостолска Църква. Този въпросъ, така опредѣленъ, църковенъ ли е? Да, защото се отнася до установението на една Църква, но и вѣроисповѣденъ ли е или противоканонически? Никакъ, защото не се стреми да измѣни или да докачи нѣкоя догма или правило, но напротивъ прогласява, че запазва всичките догми и правила неизмѣнно. Той е просто църковенъ, но не е никакъ вѣроисповѣденъ, нито догматически или противодогматически. Но този въпросъ има и друга страна, свѣтска, гражданска, защото е въпросъ за управлението, а не само за установението на една Църква. Въ понятието пъкъ за управление се заключава понятие за власть и сила, за свѣтска управа и наказванье на управляемите. Управлението слѣдователно е по самата си сѫщность нѣщо гражданско, свѣтско, защото духовната власть състои само въ иоучение и увѣщание, въ свѣрзванье и развѣрзванье на грѣшнитѣ и покаяниетѣ се и най-подиръ въ проклиниation на упорнитѣ. Но ако духовнитѣ началници упражняватъ освѣнъ тия нѣща и власть нѣкоя, както да премѣстватъ вѣрнитѣ противъ волята имъ отъ едно място на друго, да ги сѫдятъ за работи свѣтски, да имъ налагатъ тѣлесни наказания и глоби, тѣзи и подобни привилегии, като не се съдѣржатъ въ свѣщеннитѣ правила, не се и упражняватъ чрезъ благодатъта на Святаго Духа, защото „царство мое не отъ мѣра сего“, слѣдователно онѣзи, които ги упражняватъ, иматъ ги отъ царството на мирътъ (на свѣтъ), спрѣчъ отъ мѣстната гражданска власть. Затова и самитѣ Вселенски Събори се събиражатъ по повелѣние и призование отъ царѧтѣ, и правилата имъ се подтвърдихатъ и турихатъ въ дѣйствие по повелѣние на царѧтѣ; затова и устройството на Църквата се назначаватъ въ нѣкои градове патриарси, въ други митрополити и въ трети епископи, споредъ граждanskото раздѣление на държавата; затова и много епископии относятъ се въздигнати на митрополии по царско повелѣние; затова всекий избранъ епископъ, митрополитъ или

патриархъ се е проваждалъ или програжда на епархията си винаги съ царско повелѣние; затова най-подиръ съществуващи въ империята епископи, митрополити и патриарси, гледани като народоначалници отъ правителството, се питатъ за нѣща, които се касаютъ до народътъ имъ; загова и засѣдаватъ въ съвѣтъ на свѣтското управление. Отъ тази прочеене гледна точка българский въпросъ е въ сѫщото време въпросъ политически. Поради всичко това, рѣшението на този въпросъ, ако и да се отнася до двѣтѣ власти, до свѣтската и духовната, но е дѣло собствено на първата, която първенствова въ въпросите за управление. Предложението за рѣшение може да става отъ едната или отъ другата власть. Има обаче примери, че сѫ били установявани самостоятелни Църкви и сѫ се увеличвали привилегии на една Църква въ ущърбъ на друга само отъ гражданская власть, но нѣма нито единъ примеръ за извѣрванье подобно иѣщо само отъ църковната власть. Затова и самитѣ свещенни правила заповѣдватъ, епархиялнитѣ распределения да ставатъ споредъ гражданските. Затова и тѣлкователътъ имъ Валсамонъ казва, че допустнитѣ е на царь да распорежда църковни енории, да отнема църковни правдини, да въздига епископии на митрополии и да заповѣдва и други подобни нѣща. Затова и самата Велика Христова Църква, съ цѣль да оправдае упраздняването на Охридската и Испекската архиепископии, вмѣстила е въ кодексъ си единъ актъ, който казва, че „само на законнитѣ царе е дадено да законополагатъ и да издаватъ новелли за църковни работи, каквъто е днешний държавнѣйши царь, султанъ Мустафа“.

Отъ казанното се вижда ясно, казватъ нашитѣ народни архипастири, правото на императорското правителство да рѣши българский въпросъ, като въпросъ политически и свѣтски. А понеже този въпросъ е и църковенъ, всеобщата ли Църква, или частната Цариградска трѣбва да даде съзволение си за неговото рѣшение? Патриаршията се произнася по това питанье така: тя казва, че всичко, което могла да стори за Бѣлгаретъ съгласно съ свещеннитѣ правила, го сторила. Но понеже това, което днесъ искатъ Бѣлгаретъ, е противно на правилата и на докгата за единството на Църквата, тя не могла вече да стори нищо по-вече и че само единъ вселенски съборъ могълъ да рѣши по свое усмотрѣнїе тѣхният

въпросъ. Дължни сме да забълежимъ, че, ако патриаршията представи на вселенский съборъ българский въпросъ, като противоканонически и противодогматически, а отъ думитѣ ѝ се вижда, че тя така ще го представи, тогава и този съборъ ще го отхвърли, защото никой съборъ не може да одобри нарушението на правилата и на доктрините. За това патриаршията, намѣсто да казва, че само единъ вселенский съборъ може да реши българский въпросъ, много по-искрення би била, ако кажеше, че никой вселенский съборъ не може да го реши. И Българетѣ не би приели да се представятъ предъ единъ съборъ съ противоканонически и противодогматически искания. Като се испита, обаче, свойството на българский въпросъ, вижда се, че той, като състои собственно въ възстановението на съществувавшата Българска самостоятелна Църква, не само не е въпросъ противоканонически и противодогматически, но и съвършенно съгласенъ съ доктрина, съ правилата и древнитѣ обичаи на Всеобщата Църква, която и преди правилата и подиръ правилата е установявала и припознавала на ново таквизи самостоятелни частни Църкви, както за това свидѣтелствоватъ, освѣнъ многото други, Русската и Елинската, установени и припознати отъ самата патриаршия. Онова, което казва патриаршията въ опредѣлението си за установяването и припознаването на Елинската самостоятелна Църква, напълно се прилага и къмъ исканната отъ Българетѣ независима Църква.

Тъй като е работата, да разгледаме сега, думатъ още българскитѣ архиереи, дали предложеннитѣ отъ правителството проекти сѫ противоканонически, противовѣроисповѣдни, противодогматически и противоевангелски, както ги нарича патриаршията, като се основава на лъжовни и несъгласни съ истиинското учение на Църквата тълкования и обеснения, както вие раскрихме вече това. За да подкрепи без силнитѣ причини, на които тя се основава, като исказва такова мнѣние за реченнитѣ проекти, патриаршията прилага и това, че църковно и вѣроисповѣдно управление възъ основа на тия проекти било безпримѣрно въ лѣтописитѣ не само на Православната, но и на всичката христианска Църква, защото било основано върху началото на народноститѣ. Но началото на народноститѣ е съвършено съгласно съ Писанието и върху това начало се е устроювала и управляла Христовата Църква. Българскитѣ ар-

хиерей доказватъ това съ много цитати отъ Евангелието, отъ Апостолскиятъ Послания и отъ правилата, и съ много примери отъ историята, слѣдъ което тѣ разглеждватъ по-частно двата проекта и намиратъ, че първий членъ и на двата ироекта, съ които се дава на православнитѣ Българе въ империята право да избиратъ и назначаватъ своитѣ свещенници, е съвършенно съгласенъ, както съ Евангелието и съ Апостолскиятъ Послания, така и съ старий обичай на Църквата, споредъ който даже митрополититѣ и епископитѣ сѫ се избириали отъ духовенството и народътъ, и че предположенията на патриаршията за нѣкакви си безпорядъци, които имало да се породятъ отъ този членъ, сѫ съвършенно безосновни, толкова побежче, че урежданьето на частноститѣ, както по този членъ, така и по другитѣ, било прѣвидѣно въ послѣдній членъ на двата проекта, съ който се оставя на самата Българска Църква да помене въ устава си всичкитѣ и да ги опредѣли. Това сѫщото требва да се забѣлежи и за вторий членъ на първий проектъ, съ който се дава на митрополититѣ и епископитѣ, на които большинството отъ жителитѣ сѫ Българе, право да си избиратъ митрополитъ или епископъ Българинъ. Страхуванията на патриаршията, че отъ такова едно право за Българетѣ имало да се пораждатъ поводи за непокорство, за смущения, за нарушенне на каноническата дисциплина и проч., сѫ такожде голословни, защото правителството е отбѣгало рѣшението на подробноститѣ, като го е предоставило на църковната власть. Приложенното въ този членъ ограничение, че въ българскиятѣ митрополии грѣцкитѣ епископи ще се подчиняватъ на българскиятѣ митрополити, а въ грѣцкитѣ българскиятѣ епископи ще зависятъ отъ грѣцкий митрополитъ, показва, че правителството е разумѣвало да се завардчи църковното благочиние.

Третий членъ и на двата проекта, продължаватъ по-нататъкъ българскиятѣ архиереи, не съдѣржи такожде нищо противканоническо. Той постановява само, че въ Цариградъ ще пребивава главниятъ български митрополитъ съ единъ синодъ при него, за да надзирава духовното управление на Българската Църква, безъ да опредѣля, гдѣ и надъ кои мяста именно този митрополитъ ще упражнява своята власть. Предположението на патриаршията, че българский митрополитъ ще да упражнява въ този градъ безъ нейно съгласие всичкитѣ си

патриаршески и архиерейски привилегии и че слѣдователно ще има въ единъ и сѫщия градъ двѣ самостоятелни църковни началства, е безосновно. Колкото до самото пребиване на българското духовно началство въ Цариградъ, гдѣто като въ столица, се стичатъ всички, които иматъ дѣла, то не може да биде забранено, както се не забранява то и на другите православни църковни началници, за която цѣль нѣкои си иматъ и метохи, както напримѣръ Иерусалимският патриархъ, и както едно време е ималъ метохъ тукъ и Охридският митрополитъ, който по-вечето време е сѣдѣлъ въ столицата, както свидѣтелствоватъ затова и нѣкои актове, записани въ самите кодици на Вселенската Църква. Четвъртий членъ на първия проектъ и шестий на втория, въ които се казва, че българският митрополит и епископи ще се назначаватъ съ султански бератъ, се били опровергавали, споредъ патриаршията, съ втория, нѣщо, което е линено отъ основание.

Патриаршията парича по-нататъкъ противоканонически и противорѣчъ на другите членове пети членъ на първия проектъ, който е еднакъвъ съ седмия на втория, защото той, като опредѣля отношенията на Българската Църква къмъ патриаршията, не означава въ сѫщото време нейните географически предѣли и мястото, отъ което тя трябва да носи своето название, но ѝ дава имѣ отъ народътъ, нѣщо, което не било въ обичай, и защото утвърдяваньето изборътъ на българският митрополит и епископи отъ патриархътъ нѣма никакво значение, щомъ, споредъ четвъртий членъ, тѣ ще се назначаватъ съ султански бератъ, тѣ като патриархътъ ще трябва или да утвърждава изборътъ имъ безъ всека бѣлежка, или да влѣзе въ стълкновение съ правителството, ако намѣри, че по причини канонически не може да го утвърди. Шести членъ, възражава въ българският иерарси, предписва това, което и 28 правило на IV Вселенски Съборъ, и въ тия сѫщо отношения, които този членъ опредѣля за Българската Църква, се намиратъ такожде Сръбската и Влахо-молдавската Църви. Слѣдователно въ него нѣма нищо, което да противорѣчи на другите членове. Той не е противенъ и на другите правила, защото установява единъ екзархатъ, подобенъ на онѣзи, които установи IV Вселенският Съборъ въ областите на Римската империя. Предѣлитѣ на този екзархатъ сѫ означени въ проектите, нѣщо, което противниците сами би ви-

дѣли, ако вникнешъ по-добрѣ въ съдѣржавието имъ. А колкото до името, което требва да носи Бѣлгарската Църква отъ нѣкой градъ, по подражание на другите Църкви, ако и това нѣщо е каноническо, то добрѣ е сторило правителството, като не ѝ е дало нѣкое название, а предоставило на самите Бѣлгаре да направятъ това, когато ще изработятъ църковни уставъ, за който говори послѣдниятъ членъ на проектитѣ, маркаръ че имаме много прѣмѣри на Църкви, които носятъ името не на градътъ, но на народътъ, за който сѫ били установени, каквото Абиссинската, Арменската, Русската, Елинската и проч.

Най-послѣдниятъ патриаршията, съ цѣль да осъди още по-вече петия членъ, казва, че поменуваньето патриархътъ тогава щеше да е съгласно съ сѫществуващия редъ, когато онзи, който поменува, би приемалъ и рѣкоположението отъ тогозъ, когото поменува. Но правило за това, отговарялъ бѣлгарските владици, нѣма, а сѫществуващия редъ или обичай въ Православната Църква е да се поменуватъ взаимно представителите на независимите Църкви. Затова въ 1355 год. Вселенскиятъ патриархъ Каллистъ се оплаквалъ противъ Тѣрновскиятъ бѣлгарски патриархъ, че не билъ поменувалъ името му. Затова и Великата Църква въ актътъ за припознаваньето на Елинската Църква, който се издаде въ 1850, тури условие да поменува свещенниятъ Елински синодъ патриархътъ, ако и да не се рѣкополагатъ отъ него лицата, които съставятъ синодътъ.

Шестиятъ членъ на първия проектъ съгласно съ осмия на втория постановява, че митрополитските домове ще принадлежатъ на митрополитите Бѣлгаре или Гърци, които ще бѫдатъ назначени, споредъ болшинството на жителите, а църквите, въ които досега сѫ се черкували Бѣлгаре и Гърци заедно, ще останатъ на Гърците, а Бѣлгарите ще си въздигнатъ нови. При всичко че този членъ е много ясенъ, и това, че той постановява, се изисква отъ самата сила на веществъ, патриаршията, бѫлежатъ бѣлгарските архиереи, го претълкува и види между него и втория членъ противорѣчие. Вториятъ членъ казва, че митрополитите и епископите ще бѫдатъ отъ болшинството на населението, а шестиятъ постановява митрополитските и епископските домове да принадлежатъ на онѣзи, които се назначаватъ, споредъ втория членъ, митрополити или епископи. Пита се, гдѣ е противорѣчието?

Патриаршията, като не е могла, продължаватъ възражениета си българските владици, нищо да възрази противъ това че църквите, въ които съх се черкували Българе и Гърци, ще останатъ на Гърците, улавя се за другата част на този параграфъ, въ която се казва, че Българетъ ще си въздигнатъ нови църкви, и питатъ, на кой архиерей ще се подчиняватъ Българетъ, които ще направятъ новите църкви? Ако ще се подчиняватъ, казва тя, на гръцкий архиерей, добре, защото това е съгласно и съдогмата за единството на Църквата; ако ли на българский митрополитъ или епископъ, тогава се допушта съществоването на двама епископи въ едно и същото място. Но въпросътъ, на коя духовна власть ще се подчиняватъ българските църкви, се разгледа вече и ръши при обсъждането на първия членъ отъ двета проекта, и, освенъ това, споредъ втория членъ на първия проектъ, не ще има въ никоя епархия две църковни власти. Странно и нечувано е исказанното тукъ отъ патриаршията мнение, че да се подчиняватъ българските църкви на гръцкий владика било съгласно съ свещенниятъ правила, а да се подчиняватъ на българский било противно, както на свещенниятъ канон, така и на догмата за единството на Църквата.

Слѣдътъ това патриаршията, продължаватъ българските архиереи, безъ да прави нѣкоя бѣлежка за третий и послѣдниятъ членъ на първия проектъ, пристъпватъ да възражаватъ срещу втория, четвъртий и пети членъ на втория проектъ, но ище, като се задоволяватъ съ първия проектъ, който, като доказахме, е съвършено съгласенъ съ свещенниятъ правила и съ догмата за единството на Църквата, считаме за излишно да кажемъ нѣщо за поменутите членове на втория проектъ. Преди да свършимъ, ище изразяваме приятната надежда, че Великата Църква, като види отъ нашът отговоръ, че първиятъ проектъ е напълно съгласенъ съ свещенниятъ правила и че православните чувства на Българския народъ оставатъ неизменни, ще благоволи да благослови нашата народна Църква, която непремѣнно и необходимо ще биде частъ отъ едната света, Съборна и Апостолска Христова Църква. Въ случай че тя се откаже пакъ отъ това, ище молимъ императорското правителство да благоволи и увърди горѣказанниятъ проектъ съ едно сultанско праде, като остави на

нашата пастирска отговорност предъ Бога и предъ Вселенската Църква работитѣ отъ чиста съвѣсть.

Патриаршията, слѣдъ като заеи така категорически предъ правителството на султанътъ, че неговите проекти за рѣшението на въпросътъ сѫ неприемливи и че е необходимо да се свика единъ вселенски съборъ, като единствено компетентенъ да одобри или не одобри исканията на Българетъ, испроводи на 16 декември 1868 едно окръжно послание до всичките автокефални Църкви, въ което, като излагаше отъ своя гледна точка и съ своите въззрѣния течението на въпросътъ отъ началото, заключаваше сѫщо, че само вселенски съборъ може да рѣши този въпросъ.

Това послание, представено въ съкратенъ видъ и безъ надутитѣ фрази, които го отличаватъ, гласеше така:

„Не слѣдваше, о честній и вожделѣній върхо, нито съблазнитѣ и распритѣ въ избранното стадо Христово да се посочватъ, нито членоветѣ Христови, братя противъ родственници, чада противъ баща, пасоми противъ пасущи и народъ благочестивъ противъ такъвъ сѫщо, да се дигатъ единъ срѣщу другъ, но всички требаше да усердствоватъ въ съблюдението единството на духътъ, въ съюзътъ на мирътъ, и къмъ това Спасителътъ на свѣта е призовалъ не едно племе, не единъ само, кой да е народъ, но всичкото человѣчество, щото въ единството на истината да се прослави единството на духътъ, единството въ Вѣрата и единството въ любовъта. За това и Апостолътъ, като благовѣствуващъ на всички евангелски и безплемененъ миръ, дигнѫ отъ тѣлото на Църквата всеко петино на земно различие, всеко средостѣние на народенъ и племененъ шаръ (краска, цвѣтъ), за да бѫде въ Иудейтъ и въ Елинътъ, въ обрѣзанието, както въ необрѣзанието, въ Скитьтъ и въ Варваринътъ, въ робътъ и въ свободний, въ мажкий полъ, както и въ женский, вся и во всѣхъ Христосъ и неговий духъ. Но понеже, по человѣческа слабость, а още по-вече по разнообразнитѣ навѣти на дяволътъ, невѣзможно е да не дойдатъ съблазни, свещеннѣйший длъгъ е на всички ония, на които Богъ е повѣрилъ грижата за душитѣ, да се грижатъ за възврѣщаньето въ правий путь заблудшитѣ, да искореняватъ всичките лоши израсвания, да умножаватъ и въспълняватъ посѣянното въ миръ и любовъ.

„Извѣстно е на вашата во Христѣ любовь, че десета вѣче вѣкове славенскитѣ племена, просвѣтени съ свѣтлината на православната Вѣра, процвѣтаватъ въ благочестието. Къмъ тия племена се причисляватъ, по средството на езикътъ си, и Бѣлгаретѣ, които приехѫ Православието и станахѫ чада на всеобщата Православна Църква и частно, поради просвѣщението съ Вѣрата, станжло чрезъ насть, на нашата патриаршеска и Велика Църква, която тѣ оттогава не престанахѫ да почитатъ, като майка и благодѣтелка. Но въ послѣдните двѣ десетилѣтия, когато служителите на тѣмнината, кито като вепри навлѣзохѫ въ виноградътъ господенъ, произвождатъ не-престанно смущения въ него, се хвѣрлихѫ въ името на тия Бѣлгари много хули и навѣти противъ всичката иерархия на многострадалната Велика Църква и станахѫ посегвания даже върху свещенните лица на каноническите досточтими архиереи.

„Отгдѣ и защо излѣзе това зло, какви успѣхи то направи, какви обвинения се пустихѫ противъ Великата Църква, какво направи тя за предупреждение на безредията, дѣлго и безвременно е подробно да се излага всичко предъ вашето о Господѣ Богохранимо братство, и особенно пѣкъ като по-вече то отъ това що е станжло вие и така знаете отъ говореното и писаното на много вѣче мѣста. Ще се ограничимъ само да ви изложимъ по-главното, отъ което и ще видите, че обвиненията престивъ Великата Църква сѫ лѣжовни и че тя е направила всичко, щото е била дѣлжна да направи за доброто на благочестивий народъ, за удовлетворение неговитѣ духовни нужди и неговото народно честолюбие, и послѣ отъ самото това изложение ще покажемъ по-ясно вуждата, за която счетохме потребно да съобщиме сега всичкото това на вашътъ апостолски разумъ.

„Не е невѣдомо и на вашето пастирско и будно промишление, че враговетѣ на Православната Църква, които завидатъ на нейната небесна височина и сила, като премислихѫ, че, ако се докоснатъ до самата ѝ плътъ, лесно ще ѝ подчинятъ, се турихѫ да распалватъ народното и племенното честолюбие на паствитѣ, и, като по-лесно нѣщо за постиганье цѣльта, тѣ нападихѫ върху вѣсточното духовенство, този непобѣдимъ поборникъ и учителъ на отечественното благочестие, като го клеветехѫ, че то принудително събирало голѣми количества пари отъ стадото си и потъпквало правата на раз-

нитѣ подчинени нему племена, отъ което тѣ бѣдствовали да останатъ въ вѣчно негово робство, и до такава степень на безсмислие дойдохъ тия жестокосерди и лукави гонители и клеветници на нашето духовенство, щото, като приготвявахъ повсемѣстното му изгнание отъ всичката Бѣлгарска земя, убѣдихъ нѣкои отъ архиерейтѣ да вървятъ споредъ народността си слѣдъ населението и племето.

„Такива горчиви стрѣли като се хвѣрлехъ безпрестанно противъ Православната Цѣрква, тежки рани се нанесохъ на нашите вѣзлюбленни чада, Бѣлгаретѣ, вслѣдствие на което нѣкои отъ тѣхъ поискахъ отъ настъ преимущество и привилегии, които ние не можемъ нито да даваме, нито да отнемаме. Като ни обвинявахъ така разнообразно и предлагахъ чрезъ свѣтската власт днесъ едини, утрѣ други искания, безъ да се евяватъ предъ самитѣ настъ лице въ лице, тѣ не приближавахъ никакъ до архиерейтѣ, които имъ се испращахъ отъ Великата Христова Цѣрква, макаръ тия архиерей и да би били Бѣлгаре по народность и езикъ, а се стремехъ да наредятъ собственна иерархия и Цѣрква, която географически да е безъ предѣлъ и исторически безъ примѣръ.

„Тщетно Великата Христова Цѣрква помогна съ своите увѣщания и старания, съ свойтѣ даже париченъ вносъ да се основе още отъ 1848 на Фенеръ за живущитѣ въ Цариградъ Бѣлгаре и Бѣлгарогласни не само собствено бѣлгарско училище, но и собственъ храмъ. При това, по тѣхна жалба имъ назначи и особенъ единороденъ тѣмъ епископъ, първо Стефана Лаодикийский, послѣ Поликарпа Патарский, а слѣдъ него Илариона Макариополский, който тогава и почина да се забѣлежва съ новизнитѣ си, така щото тя собственоржично способствува да се распали противъ неї размирнietо, защото онѣзи, които искахъ да се раскъса Цѣрквата на племена, въсползвахъ се отъ случайтъ да събержатъ пари отъ преститѣ и невѣдущи Бѣлгаре, за съзиданьето ушъ на великолѣпенъ бѣлгарски храмъ въ великий Цариградъ, който храмъ щелъ билъ да послужи като ядка на бѫдящето бѣлгарско самоуправление. Не само пари събрахъ, но и посѣхъ на всекждѣ съмето на размирническото си движение, като прotrжихъ освобождението на Бѣлгаретѣ отъ грѣцкото иго. Тщетно и въ Иловдивъ, гдѣто раздѣлението избухна по-буйно отъ другадѣ, поради поевяваньето тамъ отъ чужбина на нѣкои учители, размирници и оболстителни, Вели-

ката Църква заповѣда на многобройнитѣ Гърци и Гъркогласни въ този градъ да допустятъ, по чувство на брателюбие, да се чете въ двѣ отъ тамошнитѣ църкви по славенски. Тщетно такоже Църквата, за да отнеме на Българетѣ всекакъвъ предлогъ за размпрническо движение, назначи въ нѣкои епархии Българе и Българогласни архиереи и имаше предъ видъ да испроводи такива сѫщо въ други епархии, кога осиротѣятъ; тя се принуждаваше и да премѣсти нѣкои архиереи, на които Българетѣ силно нападахъ и които тѣ обвинявахъ по обичайтъ си въ притѣснение на българската народност. Тщетно такоже Църквата и правителството, макаръ че достигнахъ до тѣхъ отъ много мѣста писма, въ които се изобличавахъ клеветитѣ на размирниците и се описваше Българский пародъ, като не имашъ нищо общо съ тѣхъ, приехъ ученици отъ Българетѣ за образование въ Богословското и въ Медицинското училища, които и двѣтѣ единакво гледатъ на всичкитѣ си въспитаници. Тщетно духовната имъ майка, Великата Църква направи тия и други благодѣяния съ цѣль да се вразумятъ, защото слѣдъ Въсточната (Крѣмската) война, когато императорското правителство прогласи съ Хатти-Хумаюнътъ пълна въротѣрпимостъ въ империята, тѣ ижъ претълкувахъ въ смисълъ не да се тѣрпятъ взаимно разните Вѣри, но като свобода да може всекий безнаказанно да преобрѣща нареденното въ собственната му Вѣра и Църква, както му се заблагоразсѫди, и почнихъ всекояче да нападатъ върху клирътъ господенъ и особено чрезъ вѣстници, отъ които нѣкои се пишехъ отъ пезути, и усилихъ злото въ невѣжествената масса до краенъ предѣлъ. При това презъ юлий 1856 тѣ подадохъ на него императорско величество султанътъ прошение, въ което искахъ да имъ се даджътъ правдни и привилегии, съ които се ползоватъ Гърцитѣ и Ерменцитѣ и каквито и тѣ били имали до половината на изминѣлътъ вѣкъ, но които имъ ги била отнела Грѣцката патриаршия. Въ слѣдната година, когато излѣзе султанска заповѣдъ за свикваньето, съгласно съ Хатти-Хумаюнътъ, общо събрание отъ християнетѣ за поб-доброто урежданье на общественитетѣ работи, тѣ помислихъ, че дойде вече времето да основятъ народна и независима епархия. Тѣ почнихъ прочее пакъ да злѣсловятъ и всекояче да клеветятъ всичкото духовенство на Великата Христова Църква, за да го представятъ враждебно на българската народност, жедно за-

пари и неисправимо. Съ тия клевети и злословия, които ставахж по преувеличенията си смѣши и невѣроятни, тѣ спомогнах да се уловятъ въ примките на униятската пропаганда и ѝкои Българе въ Полина и другадѣ, но не по убѣждение, а по своеекористие и за отмъщение. Догдѣто обаче тия нѣща се казахах и пинехах частно и не толкозъ явно, нашата светѣйша Църква не преставаше да си слѣдва редътъ, редъ на буденъ стражъ и на работлива майка, да поучава и увѣщава съ църковни послания и съ особенни съчинения да предваря и премахва народоубийственитѣ съблазни, щото да смегчи и облагороди своеобразнитѣ и упорити свои чада. Но въ началото на 1860 лѣто Търновскѣй представителъ въ горѣказанното събрание подаде на Високата Порта отъ страна на осемдесетъ души, негови съграждане прощение, на което сържанието представи и на събранието въ слѣднитѣ шесть пункта: да се възстановятъ бившитѣ уши афтокефалии архиепископии, Охридската и Търновската, да се ржкополагатъ занапредъ и отъ Българетѣ архиереи, които да иматъ съвършенно еднакви права съ грѣцкитѣ, да се не възбранява употребението на българский езикъ и да се провѣрятъ наречението общъ дѣлгъ, щото, като се откриятъ тѣзи, които беззаконно сѫ го направили, да се принудятъ да го исплатятъ, но събранието не обѣрих вниманіе на тия искания, едно, че тѣ не бѣхах доказани, а друго, че тѣ не се отнасехах до крѣгътъ на предметитѣ, съ които требаше да се занимава. Търновскій представителъ протестува противъ това и излѣзе изъ събранието. Едномисленницитѣ му почихах тогава да нападатъ по-буйно патриаршията и отидохах до тамъ, щото осквернихах и изгорихах пречиститѣ Евангелия съ други църковни книги и и ѝкои свещенни икони, защото били написани и надписани по грѣцки, а така и разграбихах всичкитѣ епископии и митрополии, ищещи да погубятъ душитѣ на пребиваещитѣ въ тѣхъ пастири. Но станахах още по-голѣми нечестия и то отъ страна на епископитѣ. На 3 априлий, въ светий и мироспасителниятъ празникъ Въскресение Христово, въ който приятели и неприятели, обнимаещи другъ друга, празнуватъ побѣдата на Църквата надъ дяволътъ и надъ грѣхътъ, въ този свѣтътъ и радостенъ за всички денъ, епископитѣ на горѣречепната църквица въ Балатъ (Балатъ е до Фенеръ), вмѣсто името на каноническиятъ патрархъ, споменѫ, като нѣкой самостоятеленъ

архиепископъ на всичките Българе, всеко епископско православници и слѣдъ това почнѫ да присътства при богослужението въ архиерейско облачение безъ каноническо разрѣщие отъ патриархъ и да проповѣдва духовната и нравственна размирица. Принуденъ да се представи въ синодътъ, той прикриваше вината си, като предоставеше на самий синодъ да увѣщава самъ народътъ, който споредъ него негодувалъ билъ противъ църковната властъ, и съ това показа своята нераскаянностъ. И наистинѣ той, като упорствоваше така въ противоканоническото си тежнение и като увлече подиря си още други двама архиереи, напрещий Драхийский Авксентия и Пловдивский Паисия, възрузи въ Цариградъ, при самий патриаршески храмъ, и въ нѣкои отъ българските епархии отдѣленъ жертвеникъ и станѫ повъ Наватъ въ Новий Римъ именуещъ себе си началикъ на Българската народна Църква. Отъ другитъ двама единътъ (нека иенарушаваме покойтъ на умрѣлий), който бѣше преди извержението му Пловдивский митрополитъ и живѣеше въ Пловдивъ, нито бюлетинътъ си испроводи при избираньето на новий патриархъ, слѣдъ оставката на всесветѣйши Кирмла, дадена презъ май, нито отговори срѣщу обвиненията, на които бѣше предметъ, като се доволствоваше само съ бѣлежка въ писмата си, че пастирътъ требва да слѣдва собственната си паства и да мисли като неї, докѣто и той престанѫ да поменува патриаршеското име и станѫ причина на непрестанни и кървави раздори въ епархията му.

„Така като вървехѫ българските работи, всекидневно пристигахѫ отъ много мяста писма, въ които се изображаваше достоплачевното състояние на народътъ въ нравствено и обществено отношение, благодарение на малцина нѣкои дошли отвѣнъ оболстители, които безнаказанно се подиграватъ съ великудущието на църковното началство, и въ които писма се казваше, че другитъ христиене не-Българе негодуватъ срѣщу тая тѣрпимостъ, отъ която безъ малко щелъ да се подигне всичкий народъ. Това като взе въ внимание нашътъ предшественикъ, киръ Иоакимъ, намѣри за добре да съзве на 4 февруари 1861 година съборъ отъ преждебившите Цариградски патриарси, отъ находившите се тогава въ Цариградъ трима блаженниѣши патриарси и отъ всичките пребиваещи въ него митрополити (между които бѣхѫ и нѣкои Българе, каквото-

Родосский Игнатий, Пиротский Доротей и Врачанский Папсий). Този светъ и великъ съборъ, като взе въ внимание противоканоническото и размирническо поведение на Макариополский Илариона и на бивший Диракийский Авксентия и всичкиятъ послѣдствия, които може то да има, слѣдъ трикратно призвание да се евътъ предъ съборътъ, което тъ не зачетохъ, ги извергнѫ, тъ като тъ не само бъхъ се подигнѫли срѣщу каноническии редъ и не искахъ да знаѣтъ църковнитъ постановления и правила, но бъхъ разнемирили всичкий български народъ и ставахъ причина на гибелни за народа скандали, а съ тѣхъ заедно извергнѫ и Папсия по сѫщите горѣ-долу причини и се принуди да ги испроводи и тримата на привременно заточение, тъ като тъ и слѣдъ изврѣжнietо упорствовахъ въ лошите си намѣрения и не преставахъ да подбуждатъ на всекакви противозаконни дѣйствия привърженниците си. Но, за да не се вижда, че само наказва първите виновници на безредието, съборътъ показа и истинско материинско чадолюбие и грижа на Църквата. Той подари отново на Българетъ трима митрополити, като назначи Панарета за Пловдивъ, Антима за Преславъ и Игнатия за Кюстендилъ, извѣстни и тримата като знаещи българославенски езикъ. Въ сѫщото време той даде на българскитъ епархии нѣкои преимущества и права, които се изложихъ въ 15 члена и се подтвърдихъ, за да иматъ всекога сила, съ окръжно (отъ 25 февруарий на сѫщата година) на Великата Църква и съ султанский берать.

„Направеното отъ този извѣнреденъ съборъ скоро прinese добри плодове. Отъ една страна се ограничихъ до извѣстна степень самоволнитъ дѣйствия на привърженниците Иларионови, а отъ друга унията така се отслаби, щото побежето отъ опия, които бъхъ преминяли въ неї по измама, се върниха пакъ въ Православието. Рѣкоположениятъ отъ папата епископъ, Иосифъ Соколский, на 18 юни отъ сѫщата година исчезнѫ, като предварително поръчалъ на еднороднитъ си да се предпазватъ отъ лукавитъ, които всичко обѣщаватъ, за да уловятъ въ сѣтитъ си жертва. Останкитъ на унията слѣдъ седемъ мѣсесца едвамъ могъхъ да намѣрятъ свой представителъ предъ Портата въ лицето на нѣкого си Арабажийский, унитъ по свое користие, а не по убѣждение. Но послѣдователитъ на българский филетизъ уловихъ другъ, побѣривъ, но по-сгоденъ за тѣхъ путь. Тъ претълкувахъ извер-

жението на единомисленниците имъ лъже-епископи, като отлъчване на всички Български народъ отъ Църквата, и съ това така раздразниха населението, щото то почина да иди, да осипва съ ругателства, да мори съ гладъ достаточните архиереи на Великата Църква, да исхвърля имената имъ изъ църковните молитви, като имена на другоплеменници и другородци, които не щели да възстанатъ съ тяхъ наедно противъ каноническото си началство, и да ги замънява съ имената на канонически извержените размирици владици. И съ тия безчиния тъ не се задоволихъ. Шестъ мъседа слѣдъ свикването на горѣрченниятъ съборъ и слѣдъ като бѣхъ вече утвърдени новия уставъ на патриаршията и казанните 15 члена, нѣкои отъ по-първите Българе се обѣриха до високото правителство съ прошение да се отдѣлятъ отъ *Гръцката патриаршия* (така обикновено наричатъ *филетистите* светѣйшиятъ апостолски и Вселенски напъ престолъ), но, като се не взе въ внимание това имъ прошение и имъ се препоръчи да представятъ други искания относително църковно-народното си управление (а не отдѣление отъ патриаршията), подадохъ на 9 юни 1861 осемъ предложения, които правителството не се забави да испроводи въ патриаршията съ полузванична препоръка да ги обсѫди и, ако е възможно, да ги приеме. Негово светѣйшество патриархъ Иоакимъ, заедно съ светий синодъ тутакси отговори, че тия предложения не сѫ съобразни съ свещенниятъ правила и съ приетия редъ. Послѣ това, императорското правителство, като чака една година и като предпочита да премахне безъ насилие църковната размирица, заповѣда да се състави една смѣсенна комиссия отъ петима Гърци и петима Българе, която, като работѣ двѣ години при Високата Порта съ голѣми препирки, принуди се да прекрати занятията си поради трудностите, които ѝ се испречваха отъ еретическите идеи на Българетъ, филетизмътъ и множеството.<sup>1)</sup> Тогава не-българските членове на комиссията<sup>2)</sup> подадохъ на надлежни

<sup>1)</sup> Гърцитъ отблъсвашъ българските искания, основани върху множеството или многобройността на Българетъ предъ Гърцитъ, казвайки, че въ Църквата както нѣма и не може да бѫде различие по народност, така не може да бѫде и рѣчъ за множество, като ушъ нечувано нѣщо въ нейните лѣтописи и несъгласно съ нейниятъ духъ.

<sup>2)</sup> Ако въ комиссията и да имаше само Гърци и Българе и следователно тя се дѣлше на гръцки и български членове, Гърцитъ ги нарчахъ просто български и не-български членове, като претендувахъ, че подъ не-българските се разумѣвали всичките други православни народности освѣнъ българската и че тѣ, Гърцитъ, представлявали ушъ тия народности, когато Българетъ представляватъ само своята българска народностъ.

министръ изложение за неодолимите препятствия, които срещуваха от страна на Българетъ въ старанията си за възстановение мирът между двѣтъ страни. Но, следъ като стихи на патриаршески престолъ светѣйши Софоний, Великата Христова Църква, по предложение отъ правителството, а така и по материинска грижа за заблудените овци, почих пакъ прилежно да обсѫжда осемътъ български предложения. За тая цѣльта свика велико събрание, отъ побучените членове на което се избра най-първо комиссия за всестранно изучване на въпросътъ. Послѣ, следъ дълги разисквания, се състави приличниятъ отговоръ, който и се съобщи на правителството, чрезъ което обикновено се предаваха на Църквата българските предложения.

„Но съ това се не свърши драмата. Още не бѣхъ се изминяли двѣ години, откакъ се подаде горѣречениятъ отговоръ, ето че търпливиятъ министъ, вдавашъ се, както се вижда, на досадливите молби на служителите и дѣйците на филетизъмъ, проводи на 26 априли 1866 въ патриаршията други шестъ предложения, които също така, като побирди, бѣхъ проникнати съ филетизъмъ и основанци на понятието за множество, нѣщо което доказаваше, че, който се взема да угажда на човѣци, които оставатъ на втори планъ религията и турятъ собствените си и вещественни интереси поборѣ отъ обществените и духовните, прилича на оногози, който строи върху песъкъ или се взема да направи бѣлъ Етиопянинътъ. Но Великата Църква, безъ да се обезсърдчи отъ това упорство, като чадолюбива майка, свика отново великото събрание, което избра една комиссия за всестранно разглеждане въпросните предложения. Тая комиссия не само раскри, че тѣзи предложения не могатъ да се приематъ, като противоканонически и противобщественни, но изработи проектъ, който да може, безъ нарушене справедливостта, както да удовлетвори Българетъ, така и да не се покаже на другите и православни, че раскажва единството на патриаршеското управление. Но когато тая комиссия бѣше наблизила вече да свърши дѣлото си, което ѝ заняма почти година, особено че мячно можеше да се превърне и да научи отново правите нѣща единъ отънейните членове, Пловдивскиятъ Панаретъ, много поболнодуменъ отъ предшественикътъ си, дава си оставката светѣйши Софоний, и се повикваме иле втори

пътъ на патриаршеский престолъ. Щомъ поехме управлението, ние незабавно си турихме за най-първа цѣль да дадемъ, колкото се може по-скоро, рѣшеніе на многошумният този въпросъ, рѣшеніе, което да бѫде по възможность угодно и на двѣтѣ страни. Като прегледахме, прочее, всичко, което преди нась е било направено за удовлетворение Бѣлгаретѣ, спрѣхме се върху проектътъ на реченната комиссия. Но видѣхме че и нейният проектъ ще се отхвърли отъ человѣците, които се стремятъ да турятъ теориите на сегашният вѣкъ поборъ отъ духовните блага, и за тъва рѣшихме да уловимъ другъ пътъ. На нашата умѣреностъ, наедно съ светий синодъ, се показа, прочее, за добрѣ да пригответъ собственъ проектъ, съ който, безъ да се нарушаватъ светите правила, да се введе, ради възлюбленнитѣ о Христѣ Бѣлгаре, едно умѣрено намаление на привилегиите на патриаршеский престолъ по управлението, и този проектъ съобщихме частно на побѣгнитѣ министри, за да го покажатъ на Бѣлгаретѣ, нѣщо, което стана въ мѣсецъ юни на преминулата година.

„Като бѣхме прочее съ добри надежди и очаквахме, както да се одобри отъ министерството, така и да се приеме отъ Бѣлгаретѣ този проектъ, ненадѣйно презъ миналий мѣсецъ на истичащата тая година испращатъ ни се и ни се препоръчватъ отъ надлежният министъ два проекта за разрѣщение въпросътъ, като ни се казва, или да приемемъ единъ отъ тѣхъ или нѣкой другъ способъ да покажемъ, не такъвъ обаче, който и Бѣлгаретѣ да привлече, и църковното предание да запазва както и единството на Църквата, свободно отъ филетизъмъ споредъ Евангелието, да удържва, но просто такъвъ, който и двѣтѣ страни да одобрятъ, като че ли правотата на рѣшението не зависи отъ неподложната истина на Писанието и на Съборите, а отъ человѣческата земна и не всякога една и съща воля.

„Тѣзи проекти ни се показаха много побѣсъгласни съ свещенниятѣ правила отколкото всичко друго, което досега се е заевявало, като желание на Бѣлгаретѣ, понеже тѣ явно въздадътъ нечестивото раздѣление на Божиятъ Църкви по племена и множества, смѣсватъ границите за свещенствование и епископствованіе не само въ патриаршеската енория и въ всичкитѣ епископии и митрополии, гдѣто живѣятъ Бѣлгаре, но и въ всекий християнски домъ, гдѣто би се намѣрило единъ или

пò-вече членове, мжъ или жена, или слуга да съ Българе, и клонята да преобърнатъ всички евангелски редъ на Църквата. За това, като ги разгледахме членъ по членъ и сравнихме съ свещенното предание и като ги опровергихме съгласно съ мнението на единъ извънреденъ съборъ, съставенъ отъ пребиваещитъ тута свещенинъши митрополити и преподобниъши архимандри и учители, нашата умъренность испроводи до надлежният министръ опровергеннето, като му злеви смълъ и недвусмисленно, че нъма другъ способъ за ръшението на въпросътъ, освънъ свикваньето на вселенски съборъ, на който ръшенията ще се уважатъ както отъ правителството ни, така и отъ Българетъ, ако не отъ нареченитъ български представители, които се водятъ отъ изверженитъ епископи, то несъмнѣнно отъ всички Български, благочестивъ по преемство отъ отците си, народъ и отъ неговитъ благомислещи първенци.

„Такова е, достатчими и превожденни намъ о Христъ братя и служители, филетическото и противобществено стремление на една част отъ Българетъ въ нѣдрата на нашата светъйша Църква, което, ако би да се распространи, ще се распокъжатъ и отдѣлятъ една отъ друга всичкитъ христови Църкви. Такава е дързостъта и нечестието отъ страна на възлюбленнитъ въ Вѣрата рожби наши, Българетъ, противъ духовната имъ майка, въспитателка и благодѣтелка. Съ такава злоба и гнѣвъ Българетъ искатъ да унизиатъ собственната си духовна майка и да въздигнатъ върху гнили основи, съ зловоненъ материалъ, съ клевети, съ братомразене и непризнаителностъ своето църковно българско народно здание. Такава е тая буря и възбуждение народно, което ги тласка надолу низъ пътя на противоканонически искания и ги кара да прогонватъ апостолическитъ пастири, щото, като останатъ безъ назачи, лесно да се улавятъ въ примкитъ на душегубцитъ. Мислимъ, че общото страдание на Божият Църкви, което е толкозъ побежко, че става отъ намъ близкитъ, не пò-малко ще наскърби и боголюбивитъ души на ваший досточтимъ и вожделѣнъ во Христъ върхъ. За това и на ваше достоуважаемо во Христъ братство, както и на другитъ представители на светитъ Божии Църкви, счетохме за добръ да съобщимъ по древенъ обичай вкратцѣ станжалото, за да благоволите да не отстѫпите отъ редътъ, предаденъ намъ отъ Отците, но да се покажете усер-

день сподвижникъ и спомощникъ, като ни утѣшите и настырдите сега отдалечъ съ ваший отговоръ, а послѣ, кога, по Божие благоволение (при съгласието на тукашното правителство), се събере светий съборъ отъ всичката Църква, на който възнесохме въпросътъ, да се представите за да присъствувате и вие, защото: ако двама могатъ и б.-успѣшино отколкото единъ да наставятъ и вразумятъ братътъ, който, като е съгрѣшилъ веднажъ, продължава още да грѣши, и който и своята собствена Църква наведнажъ и дваждъ презира и не послушва, много по-добре могатъ направи това мнозината".

На това послание, което не излагаше право и Ѣщата, българскитѣ архиерей требавше такоже да отговорятъ, за да се защитятъ и да представятъ дѣлото въ истинский му видъ. Това тѣ направихъ съ послание, обѣрнато до сѫщитѣ Църкви и испроводено до всека отъ тѣхъ отдельно съ дата 25 февруарий 1869. Българскитѣ владици отговаряятъ въ него на всеко отъ патъкменнитѣ противъ тѣхъ обвинения на патриаршията по сѫщия редъ, въ който сѫ тѣ изложени въ окръжното послание на Великата Църква, и поправятъ речично, щото: на него невѣрно. Посланието имъ се почва, както патриаршеското, съ едно малко предисловие, въ което българскитѣ архиеписти приказватъ, че пристанатъ смиренни да извѣстятъ Църквите за плачевното положение на Българский народъ, което трае отъ столѣтия, и съжаляватъ, че сѫ принудени да изобличаватъ представителите на единъ знаменитъ и славенъ престолъ, отъ който е възсиялъ върху него христовий свѣтъ, и послѣ излагатъ, какъ, слѣдъ като се сподобилъ да чуе Словото Божие този народъ отъ устата на Кирилла и Методия, въ него, както и въ другите просвѣтени съ християнското учение народи, възникнала съ-надлежното благословение и се уредила своя собственна църковна иерархия, която се е представлявала по първо отъ Охридското и Преславското архиепископства, а по послѣ отъ Търновското и Ишкокското патриаршиства, установени едно подиръ друго съ цѣль да преуспѣва благочестието, какъ властолюбието и користолюбието на Цариградскитѣ патриарси сѫ премахнжли отъ лицето на земята тия архиепископства и патриаршиства, а тѣхнитѣ архиеписти били замѣстени съ инонлеменници, отъ което сѫ изгубили много въ религиозно и нравствено отношение не само Българетѣ, но и Православието. Съ какви

противозаконни и гнусни средства това се е постигнало и какви голѣми гонения сѫ били подигнати противъ опеправданнитѣ канонически архиереи, които сѫ протестували противъ сторенното посегателство, най-ясно, казватъ българскитѣ архиереи, може да се види отъ книжката: *Tā κατά τὰς Ἀρχεπισκοπὰς Αχριδῶν καὶ Πεντού* и отъ протестът на черногорский митрополитъ, Савва, датиранъ отъ 26 февруари 1776, противъ упразнението на Ипекската патриаршия и противъ заточението на нейнитѣ архиереи, които прилагаме при настоящето си. И при все това патриаршията твърди, че упразнението на реченнитѣ самостоятелни Църкви станжало по желанието на народътъ и духовенството имъ. Ако е така, защо тя сега отказва да се съобрази съ исканьето на този сѫщия народъ и на това сѫщото духовенство да се възстановятъ отново тия Църкви? Оттогава, продължаватъ българскитѣ архиереи, патриаршията назначава за българскитѣ епархии архиереи Гърци, които не знаютъ нито езикътъ, нито нуждите, нито нравите на паствите си. Оттогава се подигна гонението противъ българский езикъ, българскитѣ училища, българската книжнина и българската народност. Българетѣ, на които гръцкий клиръ отричаше даже сѫществованьето и името, повдигнаха, щомъ времената имъ дадоха възможность, преди тридесетъ години, гластьтъ си противъ тая въпиюща несправедливост и починаха да молятъ да се назначаватъ за българскитѣ епархии архиереи Българе, които да знаятъ езикътъ на населението. Но Великата Църква всекога е отвърела, че това исканье не могло да се испълни по политически причини. Като виждаха тия нейни отношения къмъ тѣхната народност, цариградскитѣ Българе, които, при всичко че на брой сѫ по-вече отъ тридесетъ хиляди, нѣмаха своя църква, въ която да служятъ Божественната служба на езикътъ си, поискаха да имъ се позволи да си съградятъ таквази, но патриаршията дълго време отблъсваше молбата имъ, докъде най-послѣ се принуди да я приеме, и така въ 1848 се съгради за първъ пътъ българска църква въ Цариградъ. Въ това сѫщото време и Пловдивскитѣ наши еднородци, като гледаха, че българский езикъ е исклученъ изъ училищата на градътъ имъ, които бѣха общи на Гърци и Българе, предложиха на тогавашният Пловдивский митрополитъ Хрисанта да се допусти въ тѣхъ и този езикъ, нѣщо което гръцкий архиастиръ ка-

тегорически отказа. Така също той гордо отхвърли молбата имъ да се допусти въ църквите употребението на български църковенъ езикъ, и вслѣдствие на това произлѣзохъ голѣми смущения и раздори въ градътъ. Така също се отнасели патриаршията и нейнитѣ архиереи и навсекждѣ другадѣ спрямо справедливитѣ желания на Българетѣ. Послѣднитѣ почниха да забранятъ по възможностъ правдинитѣ си. Великата Църква гледаше отъ своя страна да потъниче това движение, и така също посели една вражда между пасущи и пасоми, която достигна до краенъ предѣлъ.

Българскитѣ архиереи излагатъ по-нататъкъ всичкитѣ и об-главни фази, презъ който бѣ минжъ български църковенъ въпросъ, откакъ българскитѣ представители поискахъ формално въ събранието, свикано въ патриаршията въ 1859 за обмислеване преобразованията, които изискваше Хатти-Хумаюнътъ отъ 1856, да се възстановятъ Охридската архиепископия и Търновското патриаршество.

До посланието съ приложени, освѣнъ книжката за Охридската и Испекската архиепископии и протестътъ на Черногорский митрополитъ, Савва, отправенъ на 26 февруарий 1776 до Московский митрополитъ, Платона, още двѣ обращения до Църквите: едното отъ Пловдивский Паисия, а другото отъ Макариополский Илариона и отставката на всичкитѣ български архиереи отъ службата на патриаршията.

Протестътъ на Черногорский митрополитъ, Савва не е нищо друго, освѣнъ едно писмо на този владика, писано отъ Цетина, съ което той моли светѣйшии Руски синодъ, чрезъ посредството на Московский митрополитъ, да се застѫпи за онеправданитѣ архиереи Самоковский, Щипский, Новопазарский, Нишкий, Ужичкий, Бѣлградский, Босненский и Херцеговинский, които всичкитѣ, лишени и изгнани отъ епархиите си „неправосѫдниемъ Константиноополскаго патриарха и ихъ синода“, едини се скитали по Света-Гора, а други били заточени въ разни мѣста, и да спомогне за въздиганьето отново престолътъ на Сърбската архиепископия.

Въ обращенията си къмъ Църквите двата извержени отъ санкты български архиереи, Паисий и Иларионъ, се оправдаватъ, като расправяватъ за извержението си, че то било прибързано и пристрастно извѣршено. Всекий отъ тѣхъ начева оправданието си съ единъ кратъкъ разказъ за личността си

и за църковната служба, която е ималъ. И двамата показватъ, че сж желали доброто на Църквата и благото на християнетъ и че между другото тѣ имали предъ видъ да осуетятъ усилията на католическата пропаганда, която гледала да се въсъпълзова за цѣлите си отъ негодованьето на православното българско население срѣчу гръцкото духовенство. За това по-слѣдното обстоятелство съ особени подробности говори Иларионъ, който, като излага съвременното състояние на църковнитѣ дѣла и опасностъта отъ пропагандитѣ, представя примера на своето успѣшно дѣйствие срѣчу тѣхъ и изобличава патриаршията въ крайно равнодушие къмъ чисто духовнитѣ интереси на Православната Църква. И двамата най-послѣ смиливатъ прошението до Високата Порта на дванадесетъ архиереи, членове на съборътъ, който ги извергнѣ, въ което тѣзи архиереи обвиняватъ патриархъ Иоакима, че той не само нарушилъ църковнитѣ правила при изврежданието, но употребилъ лъжа и принуждение за неговото извѣршванье.

Църквите не се забавихъ да отговорятъ на патриаршеското послание и да искашътъ възгледите си върху български въпросъ. Гръцкиятъ Църкви всичките (освѣнъ Александрийската, отъ която отговоръ не се проводи по причина, както се казаше тогава, ченейниятъ патриархъ, който скоро умрѣ, билъ тогава боленъ) осъдили Българетъ п одобрили мнѣнието на Цариградскиятъ патриархъ за необходимостта да се свика вселенски съборъ по български въпросъ. Тѣ едногласно казахъ въ отговорите си, че българските искания били чрезмѣрни и несъгласни съ църковнитѣ правила. Пѣд умѣренъ въ израженията си бѣше отвѣтъ на Атинскиятъ синодъ, но и той се хвърлеши въ очи по пристрастнитето, което атинските иерариши показахъ даже въ сѫдденията си за желанието на Българетъ да се просвѣщаватъ на свойъ матеренъ езикъ. Атинскиятъ синодъ съвсѣмъ неумѣстно се пуша въ отговорътъ си да хвали гръцкиятъ езикъ по поводъ на въпросъ, касаещъ се до църковнитѣ правила, и да порицава Българетъ, че се отврѣщатъ отъ този езикъ, който билъ необходимо средство за развитието имъ, като че ли не знаеше, че тѣ сж възвали не противъ въобще гръцкиятъ езикъ, а противъ стремежа на гръцкото духовенство да имъ налага този езикъ вмѣсто матерниятъ имъ.

Съвсъмъ другояче гласехъ отговоритѣ на Сръбската и Русската Църкви. Представителът на Сръбската Църква, ако и съ предпазванѣе, казващъ на патриархът въ очите самата истина. Той изразявашъ съжаление за положението на патриаршеската областъ и желаешъ да се деде на въпросътъ правилно и мѫдро разрѣшение, щото да се не дава възможностъ на враговете на Православната Църква да сънятъ раздоръ и ненавистъ между нейните членове. Той не можеше обаче да премълчи, че всичкото зло излиза отъ това, че въ дѣлото Божие сѫ се забъркали человѣчески страсти, и изражавашъ надежда, че Великата Църква, която се е мѫдро отнасала въ предишните времена къмъ народитѣ, които сѫ приели отъ нея християнската Вѣра, ще вземе предъ видъ положението на дѣлото и съ едно справедливо рѣшение ще побуди Българетѣ да останятъ твърди и непоколебими въ православната Вѣра. „Нашето желание, нашата мисъль, казващъ той, е да запазва Православната Църква силата си, а това ще биде, кога между православните народи има любовъ и единство въ догмитѣ. Що остава до църковното управление, то ние сме на мнѣнието, че то може да се измѣнява споредъ нуждите и че е потребно да се даде удовлетворение на единъ народъ, който желае да има свои архиереи, които, като сѫ отъ неговътъ родъ, ще се грижатъ съ по голѣма ревность да го просвѣщаватъ на езикътъ му“. За вселенски съборъ Сръбският митрополитъ не споменувашъ никакъ, съ което ясно даде на патриархътъ да разумѣе, че той предлага да се съзве таквъзи съборъ отъ иѣманье добра воля за справедливото рѣшение на българский въпросъ.

Светѣйшиятъ Руски синодъ изрази още по-ясно истината. Той наченва отговорътъ си съ исказванѣе печальта си, която му сѫ всекога причинявали извѣстията за несъгласията и смущенията, пораждани отъ така нареченій българский въпросъ, но колкото силни и да сѫ били неговите съболѣзвания и съчувствия, той не се считалъ въ право да се обѣрие съ дума или писмо къмъ негово светѣйшество, за да се не каже, че се мѣси въ вѣтринните дѣла на една друга църковна областъ. Сега, обаче, като не гово светѣйшество съ архиепископитѣ си излага въ посланието си мѫчините обстоятелства, въ които се намира Великата Христова Църква, и приканва и светѣйшиятъ Руски синодъ да каже и той мнѣнието си за средството, което тя пред-

лага за отстранение на злото, той мисли, че е длъжен да искаше на патриархът и на членовете на синодът му своето мнение съвършено по братски и искрено.

Това мнение е слѣдното. Вселенският патриарх е законенъ пастиръ на всичките православни Българи, които се намиратъ подъ неговата духовна юрисдикция, и иерархическите му права върху тяхъ не подлежатъ на никакво съмнение. Ако Българетъ искаше, щото Вселенският патриарх да имъ направи таквизи или онаквизи отстъпки и да се откаже отъ нѣкои или и отъ всичките си права върху тяхъ, тѣ сѫ длъжни само съ молба да добиже исполнението на желанията си. И самъ Вселенският патриарх има правото да направи на Българетъ таквизи отстъпки, които счита потребни и справедливи и даже да припознае съвършенната независимост на Българската Църква. Но безъ съзволението на негово свѣтѣйшество и противъ неговата воля Българетъ нѣматъ никакво право да се откажатъ отъ църковното си подчинение нему, като на върховенъ свой архиастиръ, или самоволно да се отцепятъ отъ него, защото това ще е расколъ, и Българетъ споредъ църковните правила неизбѣжно ще се гледатъ като расколници.

Отъ друга страна, казва по-нататъкъ свѣтѣйшият синодъ, не е възможно да се не признае, че нѣкои желания на Българетъ, ако не всичките, сѫ твърдѣ естественни, основателни и законни, вслѣдствие на което негово свѣтѣйшество се призовава отъ собственниятъ си пастирски дѣлгъ да удовлетвори тия желания, и колкото по-вече, толкозъ по-добре. Благото на Православната Църква изобщо и на самите Българи изисква, щото послѣдните да не търсятъ отъ Вселенският патриархъ съвършено отдѣление и пълна църковна самостоятелностъ, която да дирятъ щеше да бѫде естественно и безопасно, ако тѣ бѣхѫ имали, каквото Русите или жителите на Елада, особено правителство. Но сега, когато Българската самостоятелна Църква ще се намира съ Цариградската въ предѣлите на сѫщата държава и принадлежащите имъ членове сѫ размѣсени едни съ други въ много мястности, сблъскванната между тѣзи две Църкви ще бѫдатъ неизбѣжни. Ако ли напротивъ Българетъ се задоволятъ само съ значителни отъ страна на патриаршията отстъпки, които да удовлетворяватъ спрavedливите имъ желания и да даватъ на Църквата имъ единъ видъ на самостоятелностъ, безъ да се ражда иерархическото

имъ единение съ Цариградската Църква и безъ да излѣзватъ отъ подчинението си подъ Вселенский патриархъ, то взаимната вражда между Гърци и Българе малко по-малко ще да утихне, сблъскванията между тѣхъ ще да ставатъ по-нарѣдко и лесно ще да се прекратяватъ, и така двѣтѣ Църкви, свързани съ единството на Вѣрата и на висшата иерархическа власть, ще могатъ да се поддържатъ една друга и да противодействуватъ на враговете на Православието.

Пътътъ къмъ такова съглашение на Българетѣ съ Вселенский патриархъ, продължава светѣйшиятъ синодъ, е вече предуказанъ отъ една страна въ проектътъ, начертанъ отъ самия патриархъ, а отъ друга въ проектътъ, представенъ на негово светѣйшество отъ ~~изрѣдебивши~~ Пловдивски митрополитъ, Паисия, като отъ страна на умѣренниятъ Българе<sup>1)</sup>), а тъй като двата означени проекта сѫ съвѣршенно сходни по-между си въ главните си чѣрти и се отличаватъ единъ отъ другъ само въ частностите, то тия общи чѣрти на двата проекта ще могатъ да послужатъ за по-нататъшно и окончательно съглашение между Гърци и Българе при ~~нови~~ взаимни отстъпки.

Що остава до вселенский съборъ, на сѫдътъ на който, дума светѣйшиятъ синодъ, Великата Църква иска да предаде църковниятъ българо-гръцки въпросъ, то, безъ да се говори за безбройните затруднения, които могатъ да се срѣщнатъ при съзванието и съставенето на такъвзи съборъ отъ епископите на разните страни и народи, има място за страхуванье, да не би вселенскиятъ съборъ, намѣсто да умири Църквата, да поведе къмъ по-голѣми вълнения и раздори и вмѣсто очакванната позла да иринесе вреда. Ако въпросътъ се рѣши въ полза на патриархътъ, а не на Българетѣ, то тѣ могатъ и да не се покорятъ на рѣшението на съборътъ, и тегава ще послѣдватъ три най-печални събития. Съборътъ ще обези Българетѣ расколници. За Вселенский патриархъ ще последва, поради отпадваньето на Българетѣ, една твърдѣ чувствителна загуба, която ще бѫде голѣма и за всичката Православна Църква. Но и да бѣхъ се съгласили Българетѣ да се покорятъ на рѣшението на съборътъ, което не би ги

<sup>1)</sup> Проектътъ на Пловдивския митрополитъ е билъ подаденъ, види се, частно и тайно отъ българските представители, защото той не е никакъ известенъ между Българетѣ.

удовлетворило, покорността имъ щеше да е принудена и ненадежна. Чувството на принуждение щеше да усили ненавистта имъ към Гърците и при първий случай ще се обнаружат между двата народа по-напрещните и даже още по-големи распри и вълнения. Много по-добре ще биде, ако негово светейшество, безъ да чака вселенски съборъ, се постарае самъ (заштото това е негово частно епархиално дѣло) да дойде до една спогодба съ Българетѣ, която да може да приематъ по добра воля и той и тѣ. Такава спогодба ще да биде твърда, надежна и вожделѣна за всичката Христова Църква.

Светейшиятъ синодъ свършва, като изразява надежда, че мѫдростъта, опитностъта и правдолюбието на негово светейшество ще намѣрятъ възможното рѣшене на въпросътъ за всеобщо уловлетворение, умирение и радостъ на всичката Православна Църква.

Отговорътъ на светейшиятъ Руски синодъ носеше дата 19 априлий 1869. Поради тяжестъта и силата на Россия, като велика православна държава, той произведе силно впечатлѣние въ Цариградъ. Неговия прямъ и откровенъ езикъ смущи Гърците. Съ него се лъснаха предъ цѣлии свѣтъ лъжливото и недобросъвестно тълкованье християнското вѣроучение и съборните постановления, съ което гръцкото духовенство отхвърлеше българските домогвания. Той нашироко оправда желанието на Българетѣ да иматъ своя собственна църковна иерархия. Всеки можеше да разумѣе, че ограничението, което той правеше на българските искания, произлизаше единствено отъ практически съображения за мирътъ и ползата, които има Православната Църква отъ единението на българската и гръцката иерархии подъ върховната властъ на Вселенския патриархъ. Ако Великата Църква бѣше мислила, че светейшиятъ Руски синодъ ще й каже въ очите самата истина, безъ да се стѣснява отъ нейното предварително осъждане Българетѣ, които ушъ били искали нѣщца несъгласни съ църковните постановления, тя не щеше, разумѣва се, да предизвика тази негова откровеностъ съ окръжното си послание.

Тая несподука, която дойде слѣдъ потъпкваньето на Критското възстание въ началото на 1869, озлоби Гърците срѣщу Россия. Презъ времето на това възстание, което Гърция подкрепи съ всичките си сили, като испроваждаше

непрестанно въ Критъ доброволци и снабдяваше възстанниците съ храна и оръжие, тѣ очаквахъ, че старанията на Россия да се даде удовлетворение на жителите на този островъ, ще се увѣнчейтъ най-послѣ успѣхъ, и когато то се свърши, безъ да се сбѫднатъ надеждите имъ тѣ не намирахъ думи, съ които да изразятъ своето негодованье срѣщу нещ. Като гледахъ, че и очакването имъ да взематъ върхъ надъ Българетъ съ разни хитрувания, не сочеше да се осъществи, тѣ намислихъ да обѣрнатъ пакъ вниманието си къмъ Западъ и да спечелятъ въ распирята си съ Българетъ благоволението на всичките негови народи, които се страхувахъ отъ распирението на русското могъщество. Съ тая цѣль тѣ възобновихъ клеветите си, че Россия била подбудила и управлявала движението на Българетъ противъ Вселенската патриаршия, че това движение има въ коренъти си политически цѣли, като дѣйствие на онзи панславизъмъ, на който стремежитъ съ опасни не само за Гърцитъ и Турцитъ, но и за цѣла Европа. За да распространяватъ по-успешно тия клевети и расположатъ общественното мнѣние на Европа въ своя полза, тѣ не се доволствовахъ съ свойтъ гръцки печатъ. Тѣ основахъ въ Цариградъ единъ французски вѣстникъ подъ название „Phare du Bosphore“ съ единствената цѣль да поддържа мнѣнието, че българскиятъ въпросъ е чисто политически и че въ него се криятъ плановете на Россия за превземанье на Истокъ и преобладанье въ Европа. Гърцитъ, живущи въ Придунавските княжества, подъ предлогъ че били отъ Албания, Македония и Тракия, т. е. отъ земи, които заплашвалъ билъ панславизътъ, намѣрихъ за добре отъ своя страна да обѣрнатъ съ единъ особенъ адресъ вниманието на английското правителство върху дѣйствията на панславистските агенти въ тия страни<sup>1)</sup>.

Отговорътъ на светѣйшиятъ Руски синодъ не задоволи, може да се каже, и Българетъ. Българскиятъ печатъ го осъди като пристрастенъ къмъ Гърцитъ и погрѣщенъ въ сѫдженятията, които исказваше и съ които не се одобряваше стремлението на Българетъ да добиектъ съвършено самостоятелно църковно управление, та че ако ще би то да стане и безъ благословенето и съгласието на патриархътъ. Светѣйшиятъ синодъ не

<sup>1)</sup> Глед. в. *Македония*, брой 33 отъ 1869 год.

можеше, разумѣва се, по съображения твърдѣ вѣски, да стѫпи на една дѣска съ Бѣлгаретѣ и да гледа на дѣлото въ всичко съ тѣхнитѣ очи. Но неговото благоприятно за тѣхнитѣ иска-  
ния мнѣніе, безспорно, много имѣ помогиж. Истина, че то-  
гава и не се намираше благоразумно да се похвали публично отъ страна на Бѣлгаретѣ нѣщо, което би казала Русската  
Църква или Россия въ тѣхна полза. Отъ друга страна между  
нашитѣ съотечественици преобладаваше тогава мнѣнието, че  
е напразно да се чака съгласието на Вселенската патриаршия  
за едно отдѣлно бѣлгарско църковно управление, което да обеме,  
ако не всичкитѣ, то поне по-вечето бѣлгарски епархии и което въ  
сѫщото време да е обезпечено срѣщу всеко нѣйно намѣсванье  
въ дѣлата му. Веднажъ като правителството издаде двата  
свои проекта за рѣшението на бѣлгарски въпросъ, които тѣ  
счетохѫ за окончательно рѣшение, нашитѣ еднородци отъ много  
мѣста бѣхѫ на мнѣніе, че нашитѣ владици требва да слу-  
жатъ въ църквата ни на Фенеръ безъ волята и благослове-  
нието на патриархътѣ и съ това да се покаже на цѣлий  
свѣтъ, че бѣлгарската епархия е възстановена въ всичкитѣ  
си права на независимостъ, и, като таквази, дѣйствова вече  
въ всичко, безъ да има нужда отъ съгласието на Великата  
Църква. Въ тоя смисълъ дѣйствовалъ тогава мнозина инте-  
лигентни бѣлгаре, както и нѣкои отъ представителите, скриши-  
ната, безъ да мислятъ за по-нататакъ. Владицитѣ, по тѣхно  
побуждение, постоянно се обсаждахѫ отъ еснафитѣ въ Цари-  
градъ да служатъ въ църквата на Фенеръ. Послѣднитѣ осо-  
бенно ги налягахѫ за това, кога наближаваше нѣкой по-голѣмъ  
празникъ. Но знаеше се, че правителството, което желаше  
да се тури край на работата съ одобрението на патриаршията,  
препоръчваше на бѣлгарскитѣ владици да се въздържатъ отъ  
всеко свещеннодѣйствие, което можеше да се хвърли въ  
очитѣ на патриархътѣ. По тази причина нашитѣ еснафи въ  
Цариградъ подавахѫ не единъ пътъ и на Портата прошение  
да позволи на владицитѣ да служатъ. Така тѣ направихѫ  
предъ великденъ и предъ празникътѣ св. Кирилъ и Методий  
презъ 1869 година. Безирѣтѣ, Аали-паша имѣ даде отговоръ  
да иматъ още малко тѣрпѣніе, защото скоро дѣлото ще се  
свѣрши благоприятно за бѣлгарскитѣ желания, като имѣ за-  
блеждиль, че службата на архиерентѣ нѣма съ нищо да го  
потикне по-напредъ. Писма и прошения да се не чака вече,

но да се приложи единът отъ проектите, а именно първия, и преди всичко да служатъ владиците идеха нещастно и отъ външнитъ общини. Владиците и дѣйците народни, при всичко че сами бѣха по-напредъ разгласили, че правителствените проекти сѫ рѣшение на въпросътъ и че, по тѣхно распорежданье, на 6 декември 1868 тържествено се отпразднова освобождението на Българския народъ отъ игото на гръцкото духовенство, се принудиха сега да разесняватъ съ особени иписма, че тия проекти, както показва и самата дума проектъ, не сѫ рѣшение, и че ако владиците почнатъ да служатъ и изобщо да дѣйствуватъ и вършатъ, като че да сѫ владици на една припозната самостоятелна Църква, ще нарушиятъ изричната заповѣдъ на правителството и ще заслужатъ осъждането на Църквите, на които благословението тѣ вече поискаха за възстановението на българската самостоятелна Църква<sup>1)</sup>.

Но портата, която бѣше вече рѣшила да удовлетвори Българетъ, разбираше много добрѣ, какво главоболие сама ще си причини, ако това направи безъ съгласието на Великата Църква. За това вазирътъ, като видѣ, че послѣдната нито приема единъ кой да е отъ двата правителствени проекти, нито представя другъ иѣкой, споредъ както иж канеше правителството, но напротивъ се обѣрихъ съ окръжно послание до другите Църкви да имъ представи необходимостта да се свика вселенски съборъ за разрешението на българския въпросъ, намѣри за добрѣ да направи отново опитъ за спогаждането на дѣйтѣ страни. Съ тая цѣль той попитва патриархътъ въ свидането, което послѣдний ималъ съ него по български въпросъ на 31 декември 1868, не би ли могло вместо вселенски съборъ отново да се върне негово светѣйшество къмъ проектътъ си за една българска екзархия, подаденъ на правителството въ 1867, но съ условие да се поизмѣни този проектъ. „Като мислеме, рассказва самъ патриархътъ за този случай въ своето окръжно послание до Църквите отъ 30 септември 1870, че подъ думата измѣнение се касае да се прибавятъ отъ съсѣдните епархии още една дѣй, ние му отговорихме, че ради мирътъ не е невъзможно и това да стане“.

<sup>1)</sup> Глед. в. *Македония*, броеве 21, 22 и 25 отъ 1869, и в. *Право*, 9 и 11 отъ сѫщата година.

Еднамъ бѣше изминѣлъ единъ мѣсецъ слѣдъ това свижданье и Аали-паша назначи една комиссия отъ представители на двѣтѣ страни, т. е. отъ Българи и Гърци, за да изработи единъ новъ проектъ, който да удовлетворява Българетѣ и който въ сѫщото време да може да се приеме и отъ патриаршията. За членове на тая комиссия той тури отъ гръцка страна бившій турски посланикъ въ Атина, Фотиади-бей, съвѣтникъ на министерството на търговията, Александъръ Карапеодори и банкеринътъ Христаки ефенди Зографосъ, лица, които той познаваше като умѣренни, благоразумни, послушни на правителството и влиятелни между своите енородци, а отъ българска страна Гаврилъ ефенди Кръстевичъ, тогава членъ на върховниятъ съдъ, Иванчо ефенди Пенчовица и Георгаки ефенди Стояновича, членове на държавниятъ съвѣтъ, лица такоже благоразумни и приближени до Портата по своето положение. Тая комиссия имаше да се събира за разискванье предметътъ подъ предсѣдателство на самия садразамъ. Зачува патриархътъ, че правителството наредило нѣкоя си комиссия отъ свѣтски лица по български църковенъ въпросъ и при всичко, че нийшо не го задължавало да приеме нейните предложения, той протестува противъ неї, преди да се научи нѣщо положително за това, що е тя изработила. Въ крайъ на мартъ двама отъ гръцки членове на тая комиссия, а именно Христаки ефенди Зографосъ и Александъръ Карапеодори се евявятъ при него и му съобщаватъ, че сѫ членове на една комиссия по български въпросъ, на която предсѣдатель е върховниятъ везиръ и която има за цѣль да състави възъ основа на неговия проектъ единъ другъ, и че тѣ сѫ дошли да му представятъ вече изработенъ проектъ. Негово светѣйшество отговорилъ, че не припознава таквата комиссия и не може да приеме отъ неї, като отъ свѣтска, проектъ за църковенъ въпросъ; но като му казали, че тѣ сѫ дошли при него не като членове на нѣкоя си комиссия а като частни лица, като христиене, които му поднасятъ не званиченъ, а свой частенъ проектъ, като на свой отецъ и патриархъ, съ молба да го разгледа, та че, ако има нѣщо въ него погрѣшно, да се исправи, патриархътъ подъ това условие се съгласилъ да го прочете, но като го намѣрилъ несъобразенъ съ църковните правила и противорѣчащъ на началата на неговия проектъ, не рачилъ да го разисква и

имъ го далъ назадъ.<sup>1)</sup> Този проектъ не се яви нигдѣ и останж неизвѣстенъ. Реченнитѣ двама члена отъ смѣсенната комиссия си отиватъ, като чуватъ този отговоръ, безъ да кажжтъ нѣщо по-вече, но слѣдъ шестъ седемъ недѣли се-евявятъ отново при негово светѣйшество и му представятъ слѣдниятъ проектъ, като дѣло пакъ на частни лица христиене, макаръ и да сѫ испльнявали съ това заповѣдта на великий везиръ:

„Чл. 1. Отъ изброяннитѣ по-долу цѣрковни епархии и мѣста се съставя подъ название Бѣлгарска екзархия една осо-бенна цѣрковна областъ, която ще има пълно вѫтрешно самоуправление по цѣрковнитѣ дѣла.

„Чл. 2. По-горниятъ по редътъ митрополитъ отъ тази об-ласть е екзархъ на цѣлата областъ и въ сѫщото време канони-ческий предсѣдателъ на постояннитъ при него Бѣлгарски синодъ.

„Чл. 3. Вѫтрешното цѣрковно управление на тая областъ ще става по единъ особенъ уставъ, който слѣдъ изработва-нието му ще се представи на императорското правительство за одобрение и съ който ще се вѣспира всеко посредствено и непосредствено намѣсьванье на Вселенскиятъ патриархъ въ управ-лението на реченната областъ и особенно въ избираньето на архиерейнтѣ и най-паче на екзархътъ ѝ.

„Щомъ се избере речений екзархъ, екзархийскиятъ си-нодъ требва да сѫобщава това на Вселенскиятъ патриархъ, който е дѣлженъ да дава възможно по-скоро надлежното па-триаршеско разрѣщение за ржкоположението му.

„Чл. 4. Речений екзархъ се назначава съ високъ им-ператорски бератъ и поменува споредъ правилата името на Вселенскиятъ патриархъ.

„Чл. 5. Речений екзархъ ще има право да се отнася за всяка касаеща се до екзархията работа направо до адми-нистративнитѣ власти както на екзархията, така и на столи-цата съ негови собственини доклади. Особено бератите, които ще дава високото правительство, ще се издаватъ по докладите на речений екзархъ до високото правительство.

„Чл. 6. Ако се случатъ цѣрковни и вѣроисповѣдни дѣла, които за съхранение и утвѣрждение на православнитѣ уста-

<sup>1)</sup> Глед. окрѣжното послание на Всел. патриархъ до други-тѣ правосл. самостоятелни Цѣркви отъ 30 сентябръ 1870 въ Епістолодиалъонъ ѹпѹнѹца, гдѣто самъ негово светѣйшество рас-казва за тия посѣщенія.

новения искатъ общо съвѣщаніе и съдѣйствие, синодътъ на реченната екзархия ще се отнася до Вселенский патриархъ и до свещенниятъ синодъ при него, които ще му даватъ усърдно потребното съдѣйствие и нужните отговори.

„Чл. 7. Синодътъ на реченната екзархия ще взема отъ Вселенский патриархъ светото миро, колчимъ му дотребва.

„Чл. 8. Епископитъ, архиепископитъ и митрополитъ на Вселенский патриархъ и на Българската екзархия ще могатъ свободно да дохождатъ и отхождатъ и да минуватъ презъ църковнитъ епархии на Вселенский патриархъ и на реченната екзархия и за случайните нужди да пребиваватъ въ главните градове на вилаетите и въ разните административни центрове, безъ да могатъ обаче подъ никой предлогъ и по никоя причина да свикватъ при себе си синоди или да упражняватъ каква и да е юрисдикция върху Гърцийтъ и Българетъ, находещи се вънъ отъ епархиите имъ, или да свещениодѣйствуваатъ безъ каноническото разрѣщение на мѣстния епархиаленъ епископъ.

„Чл. 9. Българский въ Цариградъ метохъ и църквата, която е до него зависята и се надзираатъ непосредствено отъ екзархътъ на Българската областъ, както и Божегробский метохъ зависи и се надзира отъ блаженѣйшиятъ Иерусалимски патриархъ. Речениятъ екзархъ може, колчимъ има нужда, да пребивава въ него по народните и църковните си дѣла, безъ да може обаче нѣкакъ да се намѣсва въ работите, които се касаятъ до Българетъ, находещи се вънъ отъ предѣлите на Българската екзархия, било въ Цариградъ, било другадѣ.

„Чл. 10. Въ съставътъ на Българската екзархия влѣзватъ Червенската (Русенската), Силистренската, Преславската (Шуменската), Търновската, Софийската, Врачанска, Ловченската, Видинската, Нишката, Нишавската (Пиротската), Кюстендилската, Самоковската, Скопската, Велешката, Могленската, Воденската, Струмската, Полянската, Варненската безъ градътъ, Сливенскиятъ санджакъ безъ градовете Анхиалъ и Месемврия, Созополската каза безъ крайморията отъ Созополската епархия, казата Чирменъ и Джисри-Мустафа-Паша отъ Едринската епархия, Неврокопската каза отъ Драмската епархия, казата Ахъ-Челеби отъ Ксанската (Скоченската) епархия, Прилѣпската каза отъ Шлагонийската епархия, сѣверната и южната части на Мелничката епархия безъ градътъ, Прищин-

ската каза отъ Рашко-Прizренската епархия, Охрида отъ Преславенската епархия и всичкитѣ мѣста, които се намиратъ вънъ отъ предѣлите на иѣкогашната Преславенска епископия, Пловдивската епархия, безъ градовете Пловдивъ и Станимака и безъ селата Кукленъ, Водена, Арнаутско-Село, Света Богородица, Ново-Село, Лясково, Ахланово, Бачково, Бѣлащица, ако сѫ смѣсени, а така и безъ мѣнастирите св. Петка (Воденский), св. Безсрѣбърници (Кукленский), св. Георгия (Бѣлащицкий), пловдивските предградия Маращѣть и Каршияка, енорията св. Богородица въ градътъ Пловдивъ, съ условие, че, които отъ жителите на тази енория изразятъ желание, ще останятъ, по исключителна привилегия, вънъ отъ вѣдомството на тази енория, както и отъ църковното вѣдомство на екзархътъ на Бѣлгарската областъ.

„Чл. 11. Понеже, слѣдъ като се ограничи въ горѣчевините предѣли Бѣлгарската екзархия, ще останятъ Бѣлгаре подъ вѣдомството на Вселенския патриархъ, както и не-Бѣлгаре въ Бѣлгарската екзархия, всяка отъ дрѣтѣ страни ще се старае да се удовлетворяватъ справедливите искания на Бѣлгаретъ и на не-Бѣлгаретъ споредъ Божественните и свети правила и да не се нарушава желаниятъ за всекого миръ и хармония.

„Чл. 11. Редътъ на мѣнастирите въ речената екзархия, които сѫ ставропигиални споредъ правилата, ще остане неизмѣненъ“.

Негово светѣйшество не счелъ умѣстно да не приеме за разглежданье този проектъ, основанъ върху началата на неговътъ, особено като билъ обѣщаъ, казва той въ горѣчевината си послание на министрътъ, че е възможно да се изостави мисъльта за вселенски съборъ, ако се вземе пакъ въ внимание неговътъ проектъ, и така го внесътъ въ синодътъ за обсѫждане и сравнение съ църковните правила. Синодътъ посветилъ двѣ засѣданія за разглеждане на проектъ и направилъ въ него слѣдните исправления и бѣлежки:

„Върху чл. 3. Този членъ требва да се раздѣли на два, както слѣдва:

Чл. 3. Вътрешното църковно управление на речената областъ ще се уреди съ особенъ уставъ, който да обезпечва вътрешното нейно самоуправление възъ основа на свещенините

правила и свещенниятъ предания на въсточната Православна Църква и който ще бъде одобренъ отъ почитаемото правителство.

„Чл. 4. Избираньето на екзархътъ и на другитъ въ тази област митрополити става както съ отредили свещенниятъ правила, като се запазва каноническото утвърдение за Вселенский патриархъ, който, щомъ се извѣсти званично за екзархътъ отъ синодътъ, а за митрополититъ отъ екзархътъ, ще испръважда утвърдението на изборътъ, а така и разрѣшението за ражкоположение, ако избраний е свещенникъ или дяконъ (4 правило на първий Всел., и 28 на четвъртий).

„4 членъ отъ проектъта да се раздѣли както слѣдва:

„Чл. 5. Екзархътъ се утвърдява съ високъ императорски бератъ, който, издаванъ по докладъ отъ Вселенский патриархъ, ще се испровожда тутакси до екзархътъ. Екзархътъ и другитъ митрополити ще споменуватъ при Богослужението името на Вселенский патриархъ (15 на Двукратниятъ съборъ), споредъ правилата.

„Въ 9 членъ слѣдъ думата: „колчимъ има нужда“ да се прибави: „да дохажда безпрепятствено слѣдъ предварително споредъ канонитъ позволение отъ Вселенский патриархъ, както правятъ и сѫщите патриарси (3 правило на Сардинскии и други).“

„До крайтъ на сѫщия членъ да се прибави: „когато се случи да свещенодѣйствова въ метохътъ или вънъ отъ него, дълженъ е да вземе разрѣшение отъ патриархътъ споредъ правилата, както постъпва и самъ Иерусалимски и другитъ патриарси, колчимъ пребиваватъ въ Цариградъ (13 правило на Антиох. и 2 правило на вторий Вселенски съборъ и други).“

„Чл. 10. Червенската, Силистренската безъ Кюстенжа, Преславската, Търновската, Софийската, Врачанска, Ловчанска, Видинската, Нишката, Пиротската, Кюстендилската, Самоковската, Велешката, Варненската безъ градътъ и безъ крайморскитъ села отъ градътъ Варна до Кюстенджа, които съ на брой около 20, Провадийската каза отъ Месемврийската епархия, двѣтъ кази Айтосъ и Карнобатъ отъ Анхиалската епархия, Сливенската, Ямболската и Новайската каза отъ Сливенски санджакъ (Едринска епархия), всичките кази отъ Пловдивската епархия, освѣнъ нахиите Конушъ и освѣнъ градътъ Пловдивъ безъ Каршияка, Прилѣпската каза отъ Пелагонийската епархия и казата Ахъ-Челеби отъ Ксантската епархия.

„Бължки върху 10 членъ. Воденската, Могленската, Полянската, Скопската и Струмничката епархии се исключихъ, защото и до днесъ се намиратъ въ сношение и хармония съ патриаршията. По същата причина се исключихъ и казитѣ Прищинската (отъ Ръкопризренската епархия), съверната часть отъ Мелничката епархия и Неврокопската каза отъ Драмската епархия. А крайморските села отъ Варна до Кюстенджа“ се извадихъ както по горната причина, така и по тази, че иматъ гръцко или смѣсенно население. Същото е и за крайморието отъ Месемврийската и Анхиалската епархии и за Созополската епархия до Бургасъ. Казитѣ Чирменъ и Мустафа-Паша отъ Едринската епархия се исключихъ, само защото по положението си се свързватъ съ другата часть отъ Едринската епархия и сѫ се намирали всекога въ хармония съ митрополията. Първата отъ тия кази, сирѣчъ Чирменъ, е населена съ Гърци, и въ нея поб-вечето се говори гръцки езикъ. Същото требва да се каже и за цѣлата нахия Конушъ отъ Пловдивската епархия, въ която нахия се намиратъ та-ко же селата и градовцетѣ, които се поменуватъ въ проектътъ, защото поб-вечето отъ тѣхъ, както и селото Дермендере, за-вишъ съ прошения, че сѫ неразрывно съединени съ патриаршията. Истина е, че и други села, а именно отъ казата Хаскъой, испратихъ до патриаршията такива прошения, но понеже тѣ не сѫ отъ Конушката каза, оставятъ се на екзархийската областъ. Също се оставя и предметъти на градътъ Пловдивъ, Каршияка, при всичко че и тамъ живѣятъ Гърци, които и правятъ вече тамъ църква. Енорията на света Богородица и Мараша въ Пловдивъ не могатъ да се включатъ въ екзархийската областъ, защото това е съвършено противно на свещенните правила, които запрещаватъ да бѫдатъ двама епископи въ едни и същи градъ (8 правило на първий Вселенски съборъ и 12 на четвъртий)“.

Тия бѣлежки и измѣнения патриархътъ съобщилъ отнай-напредъ устно на върховниятъ везиръ въ свиданьето си, което ималъ съ него на 1 юлий 1869 по настояваньето на двамата членове отъ смѣсенната комиссия, които му бѣхъ занесли изработениятъ отъ послѣдната проектъ, т. е. Христаки Зографъ и Александъръ Каратеодори. Въ това свиданье, за което светѣйшиятъ Григорий отишълъ при първий министъ заедно съ двама владици—членове на патриаршеский синодъ,

се размънили между патриархът и везирътъ доста натъртени обеснения върху предметътъ. Аали-паша, като изслушалъ възраженията на патриархътъ противъ последният проектъ на смъсенната комиссия, възражения, отъ които излъзвало, че и този проектъ не билъ съобразенъ съ църковните правила, нѣщо, което по убѣжденията на везирътъ било противно на самата истина, обевилъ учтиво, но ясно и рѣшително на представителътъ на Великата Църква, че императорското правителство се вижда принудено да предостави на Българетъ свобода да нареджатъ църковните си дѣла, както имъ се види за най-добрѣ и че отговорна за всичкитъ послѣдствия ще бѫде Вселенската патриаршия. На това патриархътъ казалъ, че отговоренъ трябва да се счита не този, който основава притезанията си върху законите на държавата и правилата на Църквата, но онзи, който ги нарушава и учи другите на непокорностъ. Везирътъ отговорилъ срѣщу тая бѣлежка (по внушение ушъ и свѣдения отъ Българетъ, казва окръжното послание отъ 30 септември 1870), че патриархътъ като стои предъ такъвъ извѣршенъ фактъ, каквото е отстѫплението на Българетъ отъ Великата Църква, трябва да премисли не какво ще прави вслѣдствие на това, но какъ да управи, по-съгласно съ църковните правила и обичаи, направенното вече. Най-послѣ първия министъ свѣршилъ, като поръчалъ на патриархътъ да представи на Портата писменно възраженията и бѣлежките си относително проектътъ, а така и самите правила, на които се основаватъ тѣ, нѣщо което светѣйшият Григорий испълни слѣдъ нѣколко дни<sup>1)</sup>.

Преди обаче да направи това, той намисли да съобщи на народният нареченъ съвѣтъ при патриаршията своето намѣрение, за която цѣль приканва и св. синодъ да присъствова въ съвѣтътъ. Негово светѣйшество най-напредъ обеснилъ на дълго и на широко на свѣтскиятъ людъ, защо, слѣдъ като билъ обевилъ на Църквите съ окръжно послание, че е потребно да се свика за рѣшението на българския въпросъ вселенски съборъ, сега оставилъ тази мисъль. Причината била, че ако се отнесе дѣлото до вселенски съборъ, распирята могла да се продължи за много още годинъ и най-послѣ да се свърши съ расколъ, нѣщо нежелателно. Като имъ

<sup>1)</sup> Гл. окръжното послание на Вселенската патриаршия отъ 30 септ. 1870 до Църквите въ Епістолицата ѝ по-лунца.

изложилъ послѣ това всичкото течenie на работата до изработването на послѣдният проектъ на смѣсенната комиссия, одобренъ отъ него съ нѣкои измѣнения, той прибавилъ, че, кога и двѣтѣ страни на тая комиссия се съгласятъ върху предметътъ, той ще представи на народниятъ съвѣтъ, а негли и на едно голѣмо събрание окончателната имъ спогодба за одобрение отъ тѣхъ, за одобрение, но и не и за разискванье, защото въпросътъ, като чисто църковенъ, требвало да се разиска и рѣши отъ представителитѣ на духовната власт. Това съобщение смяяло съвѣтътъ, и трима отъ неговите членове, а именно д-ръ Каратеодори (не опзи, който е билъ членъ на смѣсенната комиссия), Калиади и Аристархи възразили на светѣйшият Григорий, че при всичко че сподѣлятъ желането му да се тури край на распирята, тѣ мислятъ, че въпросътъ не би требвало да се рѣши тѣй набѣрзо и безъ участието на мириянетъ, защото той е колкото църковенъ, толкова и народенъ; че досега този въпросъ всекога се е обсѫждалъ отъ представителитѣ на двата елемента, и всичкитѣ по-важни рѣшения по него сѫ се вземали всекога въ събрания, състоещи отъ духовни и свѣтски лица; че ще се види на всекого странно да се отдава важностъ на една комиссия, срѣщу съставътъ и цѣльта на която патриаршията направи протестътъ си съ надлежните бѣлежки; че Великата Църква, веднажъ като е исказала мнѣние, че българскиятъ въпросъ може да се рѣши само отъ вселенски съборъ, требваше да стои на тази мисъль и да не си противорѣчи съ нови опитвания да удовлетвори Българетъ, и че най-послѣ страхътъ отъ расколътъ е безосновенъ, защото Българетъ, както показвали били сега напомъни безуспѣшните опитвания на католическата и протестантската пропаганда, сѫ строго преданни на Вѣрата на отците си. Тѣзи бѣлежки патриархътъ и съединенното присъствие на синодътъ и на народниятъ съвѣтъ не уважили, вслѣдствие на което реченните трима членове на съвѣтътъ си подадоха оставката. Но тѣхните възражения се разгласихъ отъ гръцкия печатъ. Помежду Гърциятъ се образовѣ една партия, която се обеви срѣщу опитването на патриархътъ да привлече Българетъ съ нови отстѣжки, понеже виждаше, че съ тия отстѣжки се жъртвува гръцкиятъ народни интереси. За да расположи къмъ неї си общественното мнѣніе и вънъ отъ гръцкия свѣтъ, тая партия прорѣжи и чрезъ вѣстниците,

които се издаваха въ Цариградъ на английски и френски езикъ, непоследователността и погръшното споредъ нещ постижване на патриархът, като не преставаше по този поводъ да загатва за дѣйствията и успехите на панславизмът<sup>1</sup>). Нѣма съмнѣние обаче, че нейните противодѣйствия не щеха да иматъ успехъ, ако патриархътъ бѣ могълъ да накара Българетъ чрезъ Високата Порта да се задоволить съ предложените отъ него измѣнения въ проектътъ на смѣсенната комиссия. Въ тия измѣнения главното и важното за патриаршията бѣше да не се простира твърдѣ надалечъ проектираната за Българетъ църковна областъ. За да може именно тази цѣль да се достигне, отъ епархиите, каквито Охридската, Мелничката, Воденската и други, които се заключаваха въ предѣлитъ на предполагаемата Българска екзархия споредъ проекта на комиссията и които патриархътъ желаеше да се исключатъ, се испроводиха по внушение отъ Великата Църква прошения, съ които отъ името на жителите на тия епархии се увѣряваше, че тѣзи послѣдни не сподѣлятъ желанията и исканията на Българетъ, защото сѫ по народность Гърци, макаръ и да е езикътъ имъ български, тѣ сѫ спрѣчъ Гърци Българогласни, както ги обикновенно наричаха агентите на панеллинизмът<sup>2</sup>). Но всички тия хитрувания не ползоваха вече. Портата бѣше си вече съставила мнѣніе, като какви требва да бѫдатъ предѣлитъ на Българската църковна областъ. Що остава до Българетъ, тѣмъ се виждаше неудовлетворителъ и самий проектъ на комиссията, безъ измѣненията направени отъ патриаршията, понеже той не обнемаше всички български епархии и мяста. Тѣ предпочитаха да наредятъ църковните сп. дѣла по първий отъ двата правителствени проекти, тѣй като той не предаваше нито едно място съ българско население въ рѫцѣта на патриаршията и бѣше въ истото време споредъ тѣхъ съвършенно съгласенъ съ църковните правила и обичаи. Тѣ настояваха даже да не става никаква спогодба съ патриаршията възь основа отъ проектътъ на смѣсенната комиссия, но да се тури просто въ дѣйствие реченій правителственъ проектъ<sup>3</sup>). Но Високата Порта,

<sup>1)</sup> Вѣстн. „Македония“ за 1869 бр. 19; вѣстн. „Право“, за 1869 бр. 17.

<sup>2)</sup> Такъ тамъ за 1869, брой 31.

<sup>3)</sup> Такъ тамъ за 18.9, брой 32 и 34 и вѣстникъ „Право“ за сѫщата година, брой 24.

или под-добрѣ великий везиръ по онова време, Аали-паша, който бѣше съсредоточилъ въ рѫцѣтѣ си всичката власть и имаше извѣнредно влияние въ съвѣтите на Портата и който още отъ началото се бѣше занимавалъ съ българский въпросъ и бѣше го добрѣ изучилъ отъ всяка страна, колкото и да желаеше да задоволи напълно Българский народъ, не искаше да направи това въпреки мнѣнието на патриархътъ. Тя почака още нѣколко време, дано да се склони послѣдний да приеме проектътъ на смѣсената комиссия и съ това да се тури край на распрѣта. Най-послѣ, като видѣ, че очакванията ѝ не ще се сбѫднятъ още скоро и че отъ друга страна Българетъ налягатъ да имъ се дозволи да наредятъ Църквата си споредъ първий правителственъ проектъ, тя се рѣши да утвѣрди съ сultански фирмънъ проектътъ на смѣсената комиссия, като запази почти дословно всичките измѣнения, които бѣше направилъ въ него патриархътъ относително църковната наредба, и като остави да се опредѣлятъ спорните епархии и мѣста отпослѣ чрезъ издирванье, каква е именно волята на тѣхното население. На 28 февруари 1870 Аали-паша привиква членовете на смѣсената комиссия и вржча на двѣтѣ страни по единъ екземпляръ отъ този фирмънъ съ заповѣдъ Гърците да го съобщятъ и предадятъ на патриархътъ, а българетъ на свойте архиереи и първенци. Фирманътъ гласеше така:

„Главното ми царско желание е всичките ми вѣрни подданици, които пребиваватъ въ императорската ми държава, като сѫ обезпечени въ свободното исповѣдане Вѣрата си и отъ всяка друга страна и като живѣятъ любовно и говорно помежду си, да спомагатъ, колкото зависи отъ тѣхъ, на голѣмитъ и постояннитъ ми царски старания за благосъстоянието на държавата и за напрѣдъкътъ на просвѣщението. Но понеже, въпрѣки това ми благо желание, распрѣта, която сѫществува отъ нѣкое време помежду грѣцката патриаршия и Българетъ относително църковното имъ подчинение, сирѣчъ относително свѣрзката на българскитѣ митрополити, епископи и свещеници и на църквите имъ съ патриаршията, ни насъкърбяваше, затова слѣдъ дѣлги разисквания и размишления за добото рѣшение на този предметъ, постанови се най-послѣ слѣднето:

„Чл. 1. Ще се образува подъ име Българска екзархия една църковна областъ, която ще обема изброените и бало митрополии, епископии и други нѣкои мѣста, и управлението на църковно-духовните дѣла на тази областъ ще се възложи всецѣло на екзархията.

Чл. 2. Пѣ-горният отъ митрополититетъ на тази областъ ще носи титлата екзархъ и ще бѫде канонически предсѣдателъ на синодътъ при него, който ще бѫде постоянно.

„Чл. 3. Вътрешното духовно управление на тая екзархия ще се уреди по единъ особенъ уставъ, който ще се представи на високото ми правителство за утвърдение и който ще бѫде съгласенъ въ всичко съ основните правила и постановения на православната Вѣра. Този уставъ ще бѫде изработенъ въ смисълъ да обезпечва управлението на духовните дѣла на екзархията и преди всичко избирането на епископите и екзархътъ и срѣщу всеко непосредствено или посредствено намѣсанъ отъ страна на патриархътъ. Щомъ се избере екзархътъ, Българският синодъ ще извѣстява това на патриархътъ, и този послѣдният ще дава частъ напредъ потребното вѣроисповѣдно потвърдение.

„Чл. 4. Екзархътъ, който ще се назначава съ високъ мой бератъ, ще бѫде дѣлженъ да поменува, споредъ църковните правила, името на Вселенският патриархъ. Преди да се избере вѣроисповѣдно и духовно лицето, което ще се намѣри достойно за този санъ, ще се иска мнѣнието и съгласието на високото ми правителство.

„Чл. 5. Позволява се на екзархътъ по дѣлата на находящите се подъ неговото духовно вѣдомство мѣста, за които той има право споредъ законите да посредствова предъ гражданското началство, да се отнася направо до мѣстните власти, а въ случай на нужда и до Високата ми Порта, и частно бератите, които ще се даватъ на духовните лица около него, ще се издаватъ по негово представенѣе.

„Чл. 6. Тѣй като по дѣлата на православната Вѣра, които искатъ взаимно обсѫжданье и съдѣйствие, синодътъ на реченната екзархия ще се обрѣща до общий патриархъ и до синодътъ му, то и послѣдният ще приѣрзватъ да даватъ потребното съдѣйствие и да испроваждатъ потребните отговори.

„Чл. 7. Синодътъ на Българската екзархия ще иска светото миро отъ Цариградската патриаршия.

„Чл. 8. Епископитѣ, архиепископитѣ и митрополититѣ, които сѫ подъ Цариградската патриаршия, ще преминуватъ безпрепятствено презъ епархиитѣ на Българската екзархия, както и българскитѣ епископи, архиепископи и митрополити презъ епархиитѣ на Цариградската патриаршия, и ще могжтѣ, ради случаещитѣ се тѣмъ дѣла да пребиваватъ въ главнитѣ градове на вилаетитѣ или въ мѣстата, гдѣто се намира мѣстната властъ, но не могжтѣ да свикватъ синодъ вънъ отъ духовнии си окржгъ, нито да се намѣсватъ въ дѣлата на христиенетѣ, които не се намѣрватъ подъ тѣхното вѣдомство, нито да извѣршватъ вѣроисповѣдни обреди безъ пъзволение отъ епископитѣ на мѣстото, въ което се намиратъ.

„Чл. 9. Както Иерусалимский метохъ на Фenerъ, който зависи отъ Иерусалимската патриаршия, се намира подъ надзорътъ на Иерусалимский патриархъ, така и Българский метохъ въ сѫщото мѣсто заедно съ българската църква до него ще зависятъ отъ Българский екзархъ, и на послѣднии ще е пъзволено да дохожда, колчимъ бѫде потребно, въ столицата ми и да пребивава въ речений метохъ. Както при дохождането си тукъ въ случай на нужда, така и при извѣршваньето на единъ вѣроисповѣденъ обредъ, до като пребивава тукъ, той ще се подчинява на сѫщите църковни правила, на които се подчиняватъ и Иерусалимский, Александрийский и Антиохийски патриарси.

„Чл. 10. Духовнии окржгъ на тая екзархия ще обема Русенската, Силистренската, Шуменската, Търновската, Софийската, Врачанска, Ловчанска, Видинската, Нишската, Пиротската, Кюстендилската, Самоковската, Велешската, Варненската епархии (безъ градътъ Варна и безъ двадесетътѣ близо села, които се намиратъ между този градъ и Кюстенджа, на които жителитѣ не сѫ Българи), Сливенскии санджакъ (безъ градовете Аихиалъ и Месемврия), Созополската каза (безъ крайморскии села), Пловдивската епархия (безъ главнии градъ и безъ Станимачската каза, както и безъ селата Кукленъ, Воденъ, Арнауткью, Панагия, Ново-Село, Лѣсково, Ахланъ, Бачково, Бѣлащица, безъ мънастиритѣ Бачковски, св. Безсребърници, Св. Параскева и Св. Георгий). Махалата Св. Богородица въ градътъ Пловдивъ ще требва да влѣзе такоже въ Българската екзархия, но която отъ нейнитѣ жители не би щели да се подчиняватъ на Българската Църква и екзар-

хия, ще бъдатъ волни да се отдавлятъ. Подробностите по този въпросъ ще се определятъ по взаимно съгласие между патриаршията и Българската екзархия споредъ въроисловъдният имъ редъ. Освѣнъ изброенитѣ подгорѣ и поименованни мѣста ще се позволява да се подчиняватъ на Българската екзархия по духовнитѣ си дѣла и на всичките ония мѣста, жителите на които, всичките или поне двѣтѣ имъ третини, би поискали това, стига да се докаже дѣйствителността на искането имъ, но понеже, както се рече, това ще става по желанието и съгласието на всичките жители, или поне на двѣтѣ имъ третини, то, ако нѣкой по този поводъ би се опитвалъ да произвожда нѣкакъ раздоръ между жителите, той ще се привлича къмъ отговорностъ и ще се наказва споредъ законите.

„Чл. 11. Редътъ на мънастирите, които се намиратъ въ Българската екзархия и които споредъ църковните правила зависятъ отъ патриаршията, ще се запазва и занапредъ, както е било досега.

„Понеже горѣреченните постановения се намѣриха достатъчни за удовлетворение законите нужди на двѣтѣ страни и за отмахване напрежните раздори и се одобриха отъ високото наше правителство, за това се издаде настоящий ми царски фирмансъ, който извѣстява, че е послѣдвало високото ми ираде да бѫдатъ тѣзи постановения занапредъ въ сила и да не става нищо тѣмъ противно. 8 зилхидже 1268“.

Както вижда читателътъ, султанскиятъ фирманъ, който основа българската екзархия, не е нищо друго, освѣнъ проектъ на патриархъ Григория, подаденъ на Високата Порта въ 1867 година и преработенъ съ негово съгласие отъ една българо-гръцка комиссия въ 1869 г. Той повтаря, речи словно, колкото позволява това турскиятъ езикъ, този проектъ, така както сѫ го одобрили най-послѣ въ 1869 г. патриархътъ и неговиятъ синодъ. Ако има нѣкоя разлика между него и фирмантъ, тя се касае главно до предѣлите на екзархиата и нейните отношения къмъ гражданскаята властъ, които, като чисто свѣтски нѣща, се установяватъ отъ послѣдната. И напистинъ, ако прегледаме и сравнимъ единъ по единъ членовете на проектъ такъвъ, какъвто го е одобрила патриаршията въ 1869 год., съ членовете на фирмантъ, ще видимъ първо, че осемъ члена отъ фирмантъ, а именно първи, втори, пети, шести, седми, осми и единадесети, сѫ заети отъ про-

ектът на комиссията безъ всеко промѣнение, а единъ членъ отъ този проектъ, а именно единадесетий е съвършено изоставенъ въ фирмантътъ, или по едно просто несъгледванье; или че този членъ съдѣржи постановение, което истича отъ общитѣ граждански и църковни закони и правила, и слѣдователно постановение съвършенно излишно. Той казва, че и двѣтѣ църковни власти, т. е. патриаршията и екзархията, требва да удовлетворяватъ справедливитѣ желания на подвѣдомитѣ тѣмъ Българе и Гърци, които би се оказали въ тѣхнитѣ отдѣлни области слѣдъ образованьето на екзархията, нѣщо, което, и безъ да се казва, се разумѣва отъ само себе си. Реченнитѣ осемъ члена отъ фирмантътъ сѫ сѫщитѣ ония членове отъ проектътъ на българо-гръцката комиссия, до които патриархътъ и синодътъ не сѫ се коснжли съ бѣлежкитѣ си и които, ще рече, тѣ сѫ напълно приели. Тѣхнитѣ бѣлежки се касаѣтъ само до третий, четвъртий, деветий и десетий членове отъ проектътъ на комиссията. Патриархътъ и синодътъ искали съ тия свои бѣлежки: 1) да се утвърдява отъ патриархътъ избраньето не само на екзархътъ, но и на всичкитѣ митрополити на Българската църковна областъ, които и да поменуватъ името му, а фирмантътъ постановява да се утвърждава отъ патриархътъ само екзархътъ, и само той да поменува името на патриархътъ; 2) да се дава на екзархътъ султански берать по представление отъ патриархътъ, а фирмантътъ просто казва, че екзархътъ ще се назначава съ султански фирмансъ, по представление, както се разумѣва, отъ синодътъ на екзархията, и заповѣдва още да се иска, преди да се избере той, одобрението на кандидатътъ отъ правителството, както се това практикува и при избираньето на другитѣ свещенноначалници; 3) да се исключатъ нѣкои епархии, кази и села отъ областъта на екзархията, подъ предлогъ че се намирали въ хармония съ патриаршията или че били населени отъ Гърци, а фирмантътъ, като допушта това исклучение, отрежда да принадлежатъ на екзархията още махалата св. Богородица въ Пловдивъ, Конушката каза (безъ селата и мънастиритѣ, които комиссията исключи) Месемврийската, Анхиалската и Созополската каза (безъ градоветѣ и крайморскитѣ села, които сѫ исклучени такоже отъ комиссията), и всичкитѣ ония епархии и мѣста, жителитѣ на които, всичкитѣ или двѣ третини, би поискали да зависятъ отъ неї, а пъкъ Прѣ-

лѣпската и Ахъ-Челебийската каза сѫ исключени, твърдѣ вѣроятно, по едно несъгледванье, защото патриархътъ въ бѣлежкитѣ си е изказалъ съгласието си да се присъедини тия кази къмъ екзархиета. Ето въ какво състои всичката разлика между фирмантът и проектът такъвъ, какъвто го е одобрилъ и приелъ патриархътъ. Тая разлика, както всекий вижда, е никаква, и при нея фирмантът може да се гледа отъ безпристрастнитѣ като да е билъ предварително одобренъ отъ църковната власт въ всичкитѣ свои части, касаещи се до църковният редъ. Единственото чисто църковно нѣщо, върху което има разногласие между фирмантът и исканията на духовната власт е, че патриархът настоявалъ да се утвърждаватъ митрополититѣ на Българската екзархия отъ него, а не отъ екзархътъ, и да поменуватъ тѣ не името на послѣдний, а името патриарше, но всекий, който е отъ части само запознатъ съ църковнитѣ правила и обичаи, ще разумѣе, че шомъ патриархътъ е далъ съгласието си да бѫде Българската екзархия самоуправляема, както самъ ѝ нарича въ посланието си до Щърквите, и да бѫде изработенъ нейният уставъ въ смисъль да обезпечва нейното вътрешно самоуправление (гл. бѣлежкитѣ му до чл. 3. отъ проекта на българо гръцката комиссия), той не може да иска да се утвърждаватъ нейните митрополити отъ него и да поменуватъ неговото име, защото това е несъобразно съ църковнитѣ правила и обичаи, които искатъ, митрополититѣ на една самоуправляема областъ да поменуватъ началицитетъ си, и означава назъванье отъ страна на патриархътъ въ дѣлата на самоуправляемата екзархия. Другитѣ нѣща, т. е. назначението на екзархътъ съ берать по представение отъ неговътъ синодъ (а не отъ патриархътъ) и слѣдъ предварително одобрение кандидатътъ за екзаршеский престолъ отъ Високата Порта, сѫ явно нѣща недуховни. Това сѫ чисто свѣтски права, дадени на екзархиета по примѣрътъ на другите самоуправляеми Щъркви. Самитѣ предѣли на екзархиета сѫ опредѣлени съобразно съ мнѣнието на патриархътъ. Понеже патриархътъ исключилъ нѣкои епархии, кази и села отъ проектътъ на смѣсената комиссия по причина, че тѣ били въ сношение и хармония съ патриаршиета, или че въ тѣхъ живѣли били Гърци, по причина слѣдователно че жителитѣ имъ, било като Гърци, било като Българе, сѫ предиочитали да сѫ подъ властта на патриаршиета, то фирмантътъ,

като изброява епархиите и мястата, които безирекословно допушта патриархът да се причисляватъ до екзархията, далъ на другите право, ако пожелајтъ жителите имъ, всичкитъ или двѣтъ имъ третини, да се присъединятъ къмъ екзархията, т. е. допустилъ сѫщото основание за ржководство въ този случай, което изважда наредъ и патриархът, като обеснява, защо той се съгласява, едикти мъста да се причисляватъ до Българската църковна областъ, а за други не дава това съгласие. Това основание е, че жителите имъ били въ хармония съ патриаршията, т. е. не се плачели, били доволни отъ нея, и слѣдователно, желали да сѫ въ зависимост отъ нея, или пъкъ че тѣ били Гърци или размѣсени съ Гърци, които пакъ, като такива, не могатъ да не желаатъ да сѫ подъ своя еднородна църковна власть, вмѣсто иноцемената. Ще рече, патриархът призналъ, че, щомъ жителите на една епархия или на каквото и да е друго място пожелаатъ да се подчиняватъ на едната отъ двѣтѣ църковни власти, т. е. на патриаршията или на екзархията, иматъ право да се отдѣлятъ отъ тая, подъ която не желаатъ да се намиратъ, и да се присъединятъ къмъ другата, която предпочитатъ.

Защо прочее патриаршията обеви фирманътъ несъобразенъ съ църковните правила и то до таквазъ степень, щото, както ще видимъ по-нататъкъ, требаше зарадъ това да произлѣзе най-послѣ схизма, т. е. расколъ, и българетъ, които го приехъ и одобрихъ, да се нарекутъ расколници? Единствената причина бѣше, че той даваше възможност да се разширятъ занапредъ предѣлитъ на екзархията и да влѣзатъ въ нея освѣнъ изброяните епархии, много още други, които Гърцитъ не желаехъ да се обевятъ за български въ ущърбъ на еллинизмътъ. По съображения прочее политически и зарадъ материални интереси, а не че се нарушавали били църковните правила, патриаршията обеви фирманътъ противоканонически.

Нека ни бѫде най-послѣ позволено да мислимъ, че, ако бѣше останжало да рѣшава работата такъвъ человѣкъ, какъвто бѣше патриархъ Григорий VI, негли фирмантъ щеше да се приеме отъ патриаршията съ иѣкои, може би, незначителни преиначвания. Но Гръцкий народъ бѣше готовъ, като единъ человѣкъ, да се вдигне срѣчу всекий патриархъ и синодъ, които би нанесли ущърбъ на неговите народни интереси, така както ги той разбираще. Погорѣ видѣхме, каква агита-

ция се почни противъ патриархъ Григория, когато той бѣ обединилъ, че оставя на страна мисълъта за вселенский съборъ, за да направи новъ опитъ за спогажданье съ Българетъ, и че българский въпросъ, като църковенъ, има да се реши отъ патриархътъ и синодътъ безъ намѣсата на свѣтските.

Както и да е, Високата Порта въ лицето на Аали-паша направи всичко, за да се удовлетворятъ Българетъ, безъ да се дава на патриархътъ законно основание да се оплаква, че съ начинътъ, по който се тѣ удовлетворяватъ, се нарушаватъ църковните правила, и ако тя въ това не успѣ, винатапада всецѣло върху Гърцитъ, и най-първо миранетъ и послѣ духовните.

---

## ГЛАВА VIII.

Радостъта на Българетъ въ Цариградъ и благодарственото молебствие въ българската църква поради фирмантъ. — Съобщение съ окръжно на Българетъ въ провинцията новината. — Радостъта и признателността на по-слъдните предъ мъстните власти. — Благодарственниятъ адреси на Цариградските и другите Българи до Султанът и правителството му. — Смущение въ патриаршията отъ фирмантъ. — Еднодушно атакуване фирмантъ отъ гръцкия печать. — Отзвиване на патриархъ за фирмантъ въ такриръ до великий везиръ и въ окръжно послание до архиерейте на тронътъ. — Отговоръ отъ везиръ на този такриръ и възражения на патриархъ върху отговорътъ му. Заевение отъ патриархъ за отставка и прощение на синодътъ до везиръ по този поводъ. — Ново обеснение отъ везирътъ. — Отговоръ отъ патриархъ на това обеснение. — Подготовителна работа на Българетъ за приспособение на фирмантъ. — Новъ Български привремененъ съветъ и уставътъ на екзархията. — Отговоръ отъ българските владици на окръжното отъ патриархъ до подвластните му архиереи. — Стапане на нашите съюзнически за сближение и примирение съ патриаршията. — Разговоръ на четирма Българи, членове на Привременния съветъ, съ патриархъ, като опитване за примирение. — Изложение до Портата отъ Привременния съветъ по поводъ на слуховете за вселенски съборъ. — Привременниятъ съветъ като комиссия за изработване уставът на екзархията. — Покана до епархията да проводятъ представители за одобрение уставът. — Пристигане на представителите въ Цариградъ и разискване уставът. — Молба отъ представителите до Портата за дозволение да се избере екзархъ. — Временно прекъсване заседанията на Представителски съборъ. — Нова комиссия отъ Портата за съглашение между Българетъ и патриаршията. — Обеснение на Кръстевича въ Представителски съборъ по слуховете за тая комиссия и възражения на нѣкои отъ представителите. — Прощение до везиръ отъ Представителски съборъ по поводъ на тия слухове. — Разговоръ между избранната за представене това прощение депутатия и везирътъ за фирмантъ и за претенциите на патриархъ. — Свикване у везирътъ комиссията за съглашение между патриаршията и Българетъ. — Второ послание на патриархъ до самостоятелните Църкви по български въпросъ. — Възражения на св. Български синодъ и отговорътъ на Църквите върху това послание. — Отставката на патриархъ и избрание патриарший намѣстникъ.

Нашитъ архиереи и представители безкрайно се зарадваха, когато Гаврилъ Кръстевичъ и Ив. Пенчовичъ, членове на българо-гръцката комиссия, която бъше приела отъ правителството поръчение да съгласи по възможность проектътъ на патриархъ Григория съ българския желания, имъ връзкихъ неочаквано съултаний фирмантъ, който даваше удовлетворително рѣшение на заевнениетъ отъ Българския народъ преди години жалби, и първото нѣщо, което непосредствено слѣдъ

това тъ счetoхж длъжни да направятъ, бѣше да призоважтъ всичкитѣ живущи въ Цариградъ свои еднородци за благодарственъ Богу молебенъ въ българската на Фенеръ църква. Радостната новина се пръсна помежду подирните съ скростица на свѣткавица, и тъ побѣрзахъ да се събергатъ на другий денъ, денъ недѣленъ въ църквата си. Лицата на всички, надошли отъ разнитѣ краища на многолюдни градъ, еднородци наши изобразяваха весело настроение и доволство. Откакъ се свѣрши Божественната служба, чetoхж се благодарствени молитви и се испѣ тържествено многоглѣтствие за здравието и дългоденствието на султанътъ, подиръ което Иларионъ Макариополский сказа прилично на обстоятелството словце, въ което науми, че за да се спечели благоволението на султановото правителство и се излѣе на Българский народъ царската милостъ, требаше да предшествоватъ самопожертвования, да се сторятъ трудове и претърпятъ много и нелегки теглила отъ разнитѣ народни дѣйци въ дълговременната борба съ народни врагъ. Но, благодарение Богу, всички тѣзи трудове, ижки и теглила не отидоха напразно. Ето вече се даде на Българский народъ сultански фирмансъ, който узаконява църковното му самоуправление. Въ минутата, когато Иларионъ Макариополский каза тия думи, Иларионъ Ловченский, комуто бѣше повѣренъ фирмантътъ, като на предсѣдателъ на Българский архиерейски съборъ, го извади изъ пазвата си и го показа на народътъ, който извика, като го видѣ: „Да живѣе султанътъ! Да живѣе султанътъ! Да живѣе султанътъ! Да живѣе султанътъ!“

Изваванието на фирмантътъ се съобщи на Българетѣ въ провинцията съ едно послание, подписано отъ всичкитѣ архиереи, които съставехъ Българский тогава синодъ или съборъ, каквото нерѣдко по онова време се замѣняваше първото отъ тия двѣ названия съ второто, а така и отъ представителите, каквите имаше тогава въ Цариградъ по распредятата имъ съ патриаршията и иѣкои отъ първенцитѣ на Българската цариградска община. Въ посланието скромно се казваше, че пречката, която досега е срѣщалъ Българский народъ да се просвѣща съ Словото Божие отъ свои еднорѣдни пастари, се най-послѣ дигнѣ, благодарение на справедливостта и благоволението на негово величество султанътъ, който, като видѣ, че е невѣзмозно да се помирятъ Българетѣ съ патриаршията, намѣри за благословно да ги отдѣли отъ неї, за което нѣщо

издаде свойтъ царски фирмантъ. „Рѣшението, което се даде на нашътъ вѣпросъ съ този фирмантъ, думаше се по-нататъкъ въ посланието, е ясенъ знакъ, че императорското правителство иска да ни има подъ свое непосредствено покровителство; че то въздига и насъ Българетъ на степень на непосредственни подданници, нѣщо, което до сега не бѣхме, защото се представехме предъ него чрезъ други негови подданници. Императорски фирмантъ ни извади отъ това състояние. Днесъ имаме право да управяме сами църквитѣ си. Отсега безъ пречка ще слушаме Божието Слово на български езикъ, безъ пречка ще научваме на него длѣжноститѣ си къмъ Бога, къмъ поставената отъ него надъ настъ власть, къмъ близкнитѣ си и къмъ настъ сами. Никой отъ сега не може да въспре Българетъ да исказватъ желанието си, че искатъ да се съединятъ съ Българската Църква“. 1).

Българските архиереи и представители, като се ограничили въ извѣстието си за излизането на султански фирмантъ да покажатъ само това, че Български народъ, по силата на този фирмантъ, ще може занапредъ безъ пречка да слуша на езикътъ си Словото Божие, че той ще може така по-съвръшенно да научва длѣжноститѣ си, че той ще управя самъ църквитѣ си и ще бѫде извѣстенъ на правителството подъ своето собствено име, а не подъ името на Гърци, имахъ предъ видъ да не раздразняватъ противниците съ издиганѣе предъ очитѣ на всички преимуществата на едно църковно самоуправление, което ще има занапредъ Български народъ, и да не имъ даватъ поводъ да повтарятъ предъ правителството клеветата си, че Българетъ съ свойтѣ домогателства да иматъ свое отдельно църковно управление искатъ да подготвятъ своето отдельно политическо сѫществованье.

Новината за благоприятното рѣшение на народниятъ църковенъ вѣпростъ, както и требаше да се очаква, се посрѣдници навсѫдѣ изъ Българско съ голѣма радостъ. Навсѫдѣ нашитѣ съюзечественници, като се извѣстихъ за това рѣшение, побѣрзахъ да изевятъ предъ мѣстнитѣ власти крайната си признательность къмъ султановото правителство за сторенната на Български народъ справедливость. Навсѫдѣ станахъ молебстия за здравието на султанътъ. Навсѫдѣ се пѣхъ въ църквитѣ и

<sup>1)</sup> Вѣстникъ *Право* отъ 1870 год., бр. 2.

училищата многоголътствия за дългоденствието на падишахътъ, а въ нѣкои градове станжх и освѣтления. Въ сѫщото време нашитѣ еднородци правихх и разни други още манифестации, за да изразятъ по-релефно благодарността си за царското внимание и милостъ. Радвахъ се и празновахъ, като се научихъ за добрата новина и Българетѣ въ Ромжния. Отъ Ибраила и Болградъ нашитѣ съотечественици исказахъ благодарността си на сultановото правительство и съ особения депеши до великий везиръ, който ги удостои и съ отговорътъ си.<sup>1)</sup>

Независимо отъ това, както бъ столицата, така и въ провинцията нашитѣ еднородци приготвихъ и подадохъ благодарителни адресси до сultанътъ и правительството му. Въ столицата тия адресси се приготвихъ на пергаментъ и се украли съ злато. Тѣ се подадохъ отъ владиците и мирянетѣ, членове на Привременний съвѣтъ, които нарочно ходихъ за това при върховний везиръ, Аали паша. Адрессите бѣхъ подписани както отъ Привременний съвѣтъ, така и отъ всички по-видни търговци и еснафи въ столицата. При поподдаваньето имъ Иларионъ Макариополский, по предварително одобреине на Привременний съвѣтъ, казалъ по турски на върховний везиръ рѣчъ, въ която изразилъ голѣмата признателност на Българский народъ за даденниятъ му съ фирмантътъ правдини. Аали-паша отговорилъ на тая рѣчъ съ нѣколко думи. Той казалъ, че сultанътъ, като баща на подданиците си, еднакво се грижи за щастието и напредѣкътъ на всички, и далъ на българските владици и първенци съвѣтъ да гледатъ да се въсползватъ благоразумно съ дарованните имъ правдини. Въ сѫщото време членовете на Българский Привремененъ съвѣтъ, владици и миряне, посѣтихъ, за да ги благодарятъ, и другите министри и горни сановници, които всички останали много доволни, че имъ се изразила благодарност отъ лицето на Българский народъ за даденний отъ сultанътъ фирмантъ. Въ разговорътъ си съ народните представители, духовни и миряне, един отъ тия сановници, между другото, исказали доволство, че българските владици и други дѣйци по българский църковенъ въпросъ станжли причина да се възвѣрятъ правдините на единъ толкозъ полезенъ за държавата народъ, правдини, които

<sup>1)</sup> Вѣстн. Право отъ 1870 год., бр. 4, 7 и 8. В. Македония отъ сѫщата година, бр. 39 и 41.

тъмни времена му били отнели, а други, съ цѣль да привържатъ още по-вече Българетъ къмъ сѣбеси, посочили еднаквостта на потеклото на Турци и Българе (като взели, разумѣва се, поводъ отъ това, че древнитѣ Българе, които дошли отъ Ураль къмъ Дунавътъ, сѫ имали азиатско потекло) и мнината толерантностъ на Турцитѣ въ сравнение съ нѣкои отъ европейскитѣ народи въ миналите времена, толерантностъ, поради която Вѣрата и народността на разните племена въ империята се ушъ запазили по-добре.<sup>1)</sup>

Колкото Българетъ се зарадвахъ и задоволихъ отъ излизаньето на султанский фирмансъ, толкозъ Гърцитѣ се огорчихъ и смутихъ отъ поевяваньето му. Гръцките членове на смѣсената комиссия споредъ поржката, що бѣхъ взели отъ везирътъ заедно съ българскитѣ на 28 февруари, отишли въ сѫщия денъ на Фенеръ да връжчатъ на патриархътъ предадениятѣ екземпляръ отъ фирмантътъ. Но ушъ случило се, че негово светѣйшество този денъ билъ боленъ, и тѣ макаръ и да го били посѣтили, не се били рѣшили да му отворятъ дума за фирмантътъ, ами отишли при великий протосингелъ и нему казали, че сѫ натоварени отъ везирътъ да предадатъ въ патриаршията султанский фирмансъ за рѣшението на българский въпросъ. Понеже фирмантътъ не билъ съдруженъ, по обичайтъ, съ едно тезкере до патриархътъ отъ надлежниятъ министъръ, великий протосингелъ намѣрилъ въ това предлогъ да го не приеме. И така Ал. Каратеодори и Хр. Зографосъ го взели обратно и си отишли, но на 4 мартъ дошли отново въ патриаршията за да го предадатъ на св. синодъ въ засѣданьето му, което ставало, по причина че патриархътъ билъ още боленъ, подъ представителството на Кизичкиятъ митрополитъ. Синодътъ приель фирмантътъ, но казалъ, че ще го съобщи на патриархътъ, кога оздравя. И така въ патриаршията не бѣрзахъ да се завзематъ съ фирмантътъ. Поне така искахъ тамъ да се покаже предъ свѣтътъ, за да се даде на всички да разумѣятъ, че наречената Велика Щърква не му отдава голѣма важностъ. Но истинската причина на това пристрѣувано невнимание, на това небрежение къмъ единъ официаленъ актъ съ такава висока важностъ бѣше да може да се размисли по-добре, какъ требва да се отнесе къмъ него патриаршията,

<sup>1)</sup> В. *Право* отъ 1870, бр. 4. В. *Македония* отъ 1870, бр. 35.

като е билъ издаденъ безъ нейно знание. И така слѣдъ като си помислихъ доста време, слѣдъ като се посьвѣтвахъ помежду си и допитахъ до разни мѣста, Гърцитѣ, духовни и миряне, намѣрихъ за добре да се атакува фирмантъ съ всевъзможни начини и да се отхвѣрли. Тая атака излѣзе най-напредъ отъ печатъ. Всички грѣцки вѣстници, издавани въ Цариградъ, съ исключение на „*Византисъ*“, обнародвахъ, по предварително помежду си съгласие, тождественни статии върху фирмантъ, въ които се доказваше, че той е противенъ на Евангелието, защото допушталъ началото на народность въ църковните дѣла, противенъ на правата и привилегиите на патриархътъ, дадени отъ завоевателътъ на Цариградъ Мохамеда II, свето пазени до сега отъ неговите преемници и потвърдени отъ Парижкий трактатъ, противенъ на канонитъ на Църквата, и въ които най-послѣ се вадеше заключение, че Църквата, т. е. патриаршията, която до сега по снисхождение все отстѣпала, като майка, и все се поддавала, като покорна служия, трбва сега да излѣзе съ всичкото си достолѣние, като царица, предъ Българский народъ, и да му каже повелително: „Законитъ и канонитъ допушватъ само онова, което дава майка ти, и то е единично за тебе добро и полезно, а онова, което ти искашъ по вдъхновение отъ злонамѣренни хора, ще докара твоята погибелъ“. <sup>1)</sup>)

Слѣдъ обнародванието на такива статии патриархътъ не се забави да обеви на Портата рѣшително, че тя не може да рѣшава съ фирмантъ чисто църковенъ въпросъ. Такрирътъ, който се испрати отъ негово светѣйшество за тази цѣлъ до върховниятъ везиръ, гласеше така:

„Ваше височество сте испроводили въ патриаршията по тѣхни превосходителства Христаки ефенди Зографось и Александъръ Каратеодори безъ тезкере високий фирмантъ, съ който императорското правительство мислило да даде край на многошумниятъ български въпросъ, що сѫществува вече отъ дванайсетъ годинъ.

„Патриаршията, съгласно съ задълженитето, които требва да пази къмъ всичко, що е установило поставенното надъ настъпътъ Бога държавно царство, не е нито въ ума си помислила

<sup>1)</sup>) Гл. ἐκκλησιαστικά ἡ Ἐκκλησιαστικόν δελτίον ὑπό Β. Λ. Κζλ-λιφρονος, ἔτος 3, τόμος 6, стр. 42, 59—81.

нъкога да не почете високите распореждания на августейшият султанъ, относещи се до граждански дѣла. И Въсточната Църква никога не е оспорвала на гражданската власть това начало. Признато е така също, че приснопаметниятъ султани, както и славният тѣхенъ преемникъ (на когото държавата да биде непобедима!), никога не сѫ поискали да се мѣсятъ въ дѣла, които направо се отнасятъ до исключителната компетентностъ на Църквата, защото султанските въ разни времена правителства сѫ различавали коренно гражданските дѣла отъ дѣлата на Църквата, на която правдините и привилегии сѫ тѣ гласно признали и обеспечили съ високи императорски хаттове, и никому никога не сѫ позволявали нарушението на онова, щото е установено въ Църквата, която се намира отъ петь вече вѣка подъ непосредственното императорско покровителство на високия султански тронъ.

„Ако въпросните, ваше височество, фирмантъ бѣше утвърдявалъ една спогодба между Вселенската патриаршия и представителите по български въпросъ, тогава той щеше да биде, както и всекога, приятъ безъ всеко възражение. По злаощастие работата сега не е така. Поради това патриаршията не може да приеме този фирмантъ за окончателно рѣшение, откато той досяга чисто църковно дѣло, особено че неговите постановения сѫ явно противни на свещенниятъ правила, на установенията и на привилегиите на Църквата.

„Понеже, ваше височество, представителите по български въпросъ продължаватъ съ упорство да отхвърлятъ всеки проектъ за спогодба, който се представя отъ патриаршията, като отъ компетентно църковно началство, и понеже високото правителство не може да даде окончателно рѣшение по чисто църковенъ, както се рече, въпросъ, и понеже, поради такова ненормално състояние, се нарушаватъ очевидно свещенниятъ правила, както и установенията и привилегиите на Църквата, нѣщо което многократно се доложи на ваше височество, за това патриаршията моли повторно ваше височество да приемете по-напредната нейна молба и съпозволите да се събере вселенски съборъ, който е единствено компетентенъ да даде единичкото вѣрно, а въ също време и задължително за двѣтѣ страни рѣшение. Същевременно, ваше височество, се усърдно умолявате да вземете потребните мѣрки за отстранение всекидневно увеличващите се безредия въ епархиите, които на-

реченнитѣ тукъ представители тия дни още поб-вече разбѣр-  
кахѫ съ прилагаемото тукъ тѣхно окржно отъ 3 мартъ,  
което сѫ распратили тутакси слѣдъ получваньето на въпросній  
 фирмансъ. Патриаршията протестува противъ тия безредия  
 предъ почитаемото правителство“.

Такирътъ носи дата 24 мартъ и е подписанъ отъ всич-  
 китѣ членове на синодътъ.

Като даде на правителството такъвъ отговоръ върху  
 фирмантъ, патриаршията побѣрза да испрати на 2 априлий  
 и до епархиите на тронътъ едно окржно, въ което казаваше,  
 че както преди година тя отблъсняла извѣстнитѣ проекти на  
 правителството за рѣшение на българский въпросъ, откакъ ги  
 намѣрила противни на свещеннитѣ канони и на установенията  
 на Църквата, така и сега тя, като ѝ се испратилъ султанский  
 фирмансъ, отговорила на правителството, че то е некомпетентно  
 да рѣшава църковни въпроси, че фирмантъ освѣнъ че про-  
 тиворѣчи на свещеннитѣ установения на Църквата и на оте-  
 ческитѣ предания, освѣнъ че се не съгласява и съ предпи-  
 санията на свещеннитѣ правила, но и нарушаща даденитѣ  
 на патриаршията преди толкова въкове права и привилегии,  
 и заради това тя не може да го приеме безъ мнѣнпето и рѣ-  
 шението на единъ вселенски съборъ. Тя счела прочее по-  
 требно да съобщи и на епархиалнитѣ архиереи за станжалото  
 по този фирмансъ, съ който никакъ не се рѣшава българский  
 въпросъ, и да имъ поръча сами да отбѣгватъ всеко претъл-  
 кованье и на христиенетѣ да внушатъ да оставатъ върни на  
 предаденото отъ Отците, на свещеннитѣ апостолски и съборни  
 узаконения и правила.

Аали-паша не оставилъ безъ отговоръ възраженията на  
 патриаршията противъ фирмантъ. Щомъ получи писмото, въ  
 което му се правежъ отъ патриархътъ и синодътъ бѣлежки  
 противъ фирмантъ, върховниятъ везиръ побѣрза да испрати въ  
 патриаршията едно тезкере, въ което доказаваше неосновател-  
 ността на натякванията имъ. Ето това тезкере:

„Министерский съвѣтъ внимателно разгледа мазбатата  
 на ваше приятелство и на синодътъ отъ 3 мухарремъ 1287 и  
 отъ 23 мартъ 1870 г., които мазбата съдѣржи нѣкои бѣлежки  
 относително издаденни по българский въпросъ фирмансъ. Нѣма  
 никакво съмнѣние, че правителството отъ край е усвоило  
 за правило, както и вие сами признавате, да не се мѣси въ

чисто духовнитѣ дѣла и че, както всекога е вардило това правило, така и занапредъ ще го варди, така щото нѣма никаква нужда да се говори надълго върху този предметъ. Колкото за началото и разнитѣ точки на казаний фирмансъ, тѣ се отнасятъ до въпросътъ, който, както е извѣстно на ваше приятелство, сѫществува по-вече отъ дванайсетъ годинъ. Въ това разстояние, колко се мѣчи правителството, преди още той да вземе голѣми размѣри, за доброто му рѣшеніе и колко се стара да премахне съ малки нѣкои измѣненія мѣчнотии-тѣ — всичко това, както и причинитѣ, защо тия старания нѣ-махъ успѣхъ, се знае отъ всички. Продължението на въпросътъ по този начинъ породи и укрѣни мисълъта за отдѣление, поради която въ много място на Румелия то се извѣрши на дѣло, така щото да се накаратъ Бѣлгаретѣ да признаватъ грѣцкитѣ митрополити и свещенници, правителството требаше да употреби принудителни мѣрки, както се това доказва и отъ многото жалби, които ваша честность сте представили на Високата Портა. Така работата като се ожесточаваше отъ денъ на денъ все по-вече, видѣ се, че ще стане причина за смущения въ държавата и да извика нуждата да се насилятъ и накажатъ мнозина отъ жителите, въпреки покровителството, което негово величество, държавнѣйшиятъ нашъ господарь и благодѣтель, еднакво и щедро дава на всичкитѣ си подданици. За това правителството въ желанието си да бѫде справедливо, да испълни длѣжността си и да махне отъ средата единъ въпросъ, който се породи помежду два народа, еднакво достойни за високото му покровителство и помаганіе, рѣши да вземе средня мѣрка, която, както се вижда отъ по-нататъшнитѣ разсеснения, бѣше приета въ основитѣ си и отъ ваша честность. Когато този въпросъ стигна до тамъ, щото ставаше по политически и по всеки други причини необходимо да се рѣши той по-скоро, когато сирѣчъ нѣщо преди година се назначи незванично комиссия отъ почтенни и достойни за довѣрие лица отъ двѣтѣ страни, за да намѣри нѣкой начинъ на изравнение, тя преди всичко взе за основа на своитѣ разисквания бѣлежкитѣ, които вие бѣхте дали на Високата Портა, и слѣдъ като разгледа внимателно работата въ разстояние на петъ шестъ мясеца, представи ни докладъ за резултата на разискванията си и за начинътъ, по който требва да се рѣши въпросътъ. Както помните ваша честность, като разгледахте

и вие нашироко и обмислихте добръ този докладъ, вие одобрихте по-вечето отъ съдържащите се въ него точки и изложихте писменно вашето мнѣние относително нѣкои отъ тѣхъ, така щото основата и членовете на императорский фирмансъ, противъ който сега се оплаквате, че се намѣсва въ духовнитѣ нѣща, се съставихъ по вашето мнѣние и по вашите проекти и само нѣкои малки нѣща останахъ, както бѣше ги рѣшила реченната комиссия. Колкото пъкъ за приложената до 10 членъ алинея, тя се прибави, едно, че когато жителите на едно място (всички или само двѣ третини) би иожелали да зависятъ отъ екзархията и това желание би се напълно констатирало, нито требва, нито пъкъ би било възможно да имъ се пречи на това; а друго, че не би било възможно да дойде нѣкому на умъ, че да се дозволи на христиене, които желаятъ, всички или по-многото отъ тѣхъ, да зависятъ стъ Църква, която е също православна, е противно на Вѣрата и се отнася до духовнитѣ дѣла; и трете, защото се е желало да не се отдалечаваме отъ проектътъ, който ваша честностъ представихте относително раздѣлението епархиите.

„Понеже ваша честностъ се отличавате съ глубокомислие и съ право сѫдение, ясно е, че, катовземете въ съобразжение важността на въпросътъ, размѣритъ, до кото той дойде, малката разлика между императорский фирмансъ и одобренниятъ отъ васъ проектъ, и голѣмитъ старания, които направи правителството въ течението на десетъ години за да спогоди двѣтъ страни, ще признаете, че онова, щото казвате въ вашата мазбата за намѣса въ църковните дѣла и за нуждата да се свика вселенски съборъ, нѣма си мястото.

„Понеже, както е излишно да обясняваме на ваша честностъ, първий дѣлъ на всеко правителство е да спазва спокойствието на подданициите въ държавата си, да отбѣгва всичко, щото може да смути умовете на обществото и противорѣчи на този му дѣлъ, и понеже, като се не мѣси въ обредите, които ставатъ по църквитѣ, и въ чисто духовните дѣла на своите съотечественици отъ различни исповѣданія, да остана пъкъ и простъ зрителъ на дѣла помежду тѣхъ, които навѣрно ще смутиятъ най-послѣ общественното спокойствие, ще показва, че то не испълнява този важенъ дѣлъ; за това свѣршвамъ, като казвамъ рѣшително, че такова нѣщо да допусти правителството не може.

„Ползовамъ се отъ този случай да засвидѣтелствовамъ на вашата благородна особа моето почитание, 7 мухарремъ 1287 (28 мартъ 1870). Аали“.

Десетъ дни слѣдъ получаваньето на горното тезкере патриархътъ отговори и на него и въ отговорътъ си той си позволи такова изврътанье на истината, такова недоброѣстно тълкованье на канонитъ и на учението на Църквата, щото тоя отговоръ ще остане, наравно съ други още подобни документи на патриаршията по български въпросъ, въчино петно върху всичката Гръцка Църква. Потомството ще се почуди, че това сѫ правили гръцкитъ иерарси не за нѣкоя добра цѣль, но просто за да могжтъ да държатъ и занапредъ Българската Църква въ поробванието, което сполучили съ интрига и измама въ тѣмните времена.

Този отговоръ е слѣдни.

„Ваше височество! Високото тезкере на ваше височество отъ 7 мухарремъ 1287 (28 мартъ 1870 г.), въ което ваше височество излагате причинитѣ, по които императорското правителство е счело необходимо да издаде извѣстний фирмънъ за разрѣшението на многошумни български въпросъ, разглеждахме съ внимание и по тѣнко, както азъ, така и находещий се при мене синодъ. Най-първо азъ бѣрзамъ да поблагодаря ваше височество заувѣренията, че императорското правителство никога не се е мѣсило въ църковните дѣла досега, нито ще се мѣси занапредъ. Отъ обясненията обаче на причинитѣ за издаваньето на високий фирмънъ се вижда ясно, че той се е издалъ не по исканьето на патриаршията, като отъ църковно началство, както стана въ 1861, но по рѣшеніе на почитаемото правителство, което е взело за основа нѣкой си проектъ на нѣкоя си смѣсенна комиссия, която, както казвате ваше височество, била учредена отъ васъ независимо и състояла отъ свѣтски лица. Но отъ самосебе се разбира, че свѣтски лица не могжтъ да се занимаватъ съ църковни дѣла, макаръ тѣ и да сѫ твърдѣ достоуважаеми и да сѫ извѣстни по разнитѣ свои познания; защото въ Църквата, ваше височество, има такива тѣнкости, че и най-малкото нѣщо, като не се гледа, нарушава сѫществено църковната справедливостъ, и тия тѣнкости е невъзможно да знае нито политическото началство, нито пѣкъ христиене, които не сѫ отъ управещето Църквата тѣло. И ето наржично за това доказателство. Въ тез-

керето на ваше височество се сръща изражението „Българска Църква“. Увъренъ съмъ, че ваше височество, като сте употребили това изражение, не сте мислили, нито сте могли да знаете, че това изражение е чуждо и не свое на Православната Църква, защото ако гражданска власть различава народности и дава на всяка една гражданска и права и привилегии, това не е работа на Църквата. Църквата никога не е правила различие между народностите, защото и нейният Основател е призвал къмъ Върата всичките народи. За това и Църквата поради това основно начало никога не се е дълила на Църква Арабска, Арнаутска или Българска, ами се е казвала една света, Католическа и Апостолска. Ако се предположи, че това наименование се взема отъ страната, тогава кон сѫ предълить на Българската страна, кой съборъ състави тая Църква? Така щото ако азъ допустехъ названието „Българска Църква“, щехъ да допустя новизна, за която Вселенската Църква щеше да ме осъди. При това, ваше височество, като казвате, че почитаемото правителство не се мъси въ чисто църковните дѣла, искате да оправдате съ това участието, което е то взело въ съставенъето на реченната Българска Църква. Но позволяете ми, ваше височество, да забѣлежж, че редътъ за управлениеето на Църквата, понеже е дѣло на светитѣ Апостоли и на Вселенските събори, които го узаконили, ръководени отъ Светий Духъ, е безъ искключение нѣщо свещенно и непарушимо, както и догматическите нѣща, които ваше височество наричате чисто вѣроисповѣдни. Той е повѣренъ само на онѣзи, които съставятъ тѣлото на управляещата Църква, и малко едно негово нарушение ги прави отговорни предъ Бога и Вселенската Църква. Всека проче друга намѣса е неумѣстна, и Църквата никога не може да отстъпи отъ това начало. Счетохъ свой дългъ да дамъ на ваше височество тия разяснения, за да не става, по незнание, смѣшние на нѣща, които не могатъ да се смѣсватъ, и да се оставя безъ внимание онова, което е важно и ненарушимо.

Истина е, ваше височество, че онова, което се казва български въпросъ, сѫществува още отъ преди десетъ годинъ, и че поради много и разни отстъпления и нарушения, направени отъ страна на Българетѣ въ нѣкои християнски епархии, патриаршията по право и по длѣжностъ се обѣрна до правителството срѣчу онѣзи, които поругахъ архиереи, разграбихъ

имуществото имъ, завладѣхъ домоветѣ имъ и присвоихъ училища и църкви, безъ да взематъ предъ видъ, че нарушиаватъ и потъпковатъ не само правата и узаконениятия на Църквата, къмъ която принадлежатъ, но и гражданскиятѣ закони на императорското правителство, които служатъ за предпазванье правата на всекиго единого. Ако прочее патриаршията се е обръщала къмъ почитаемото правителство поради такива нѣща, тя е призовавала правосъднието на правителството срѣщу насилията и въ защита на правдата на Църквата, която се тури подъ покровителството на приснопамятниятъ Мохамеда II и на славнитѣ му преемици. Никога азъ не съмъ разумѣвалъ да задължъ почитаемото правителство да удържи въ Православната Църква съ оржие онѣзи, които не щажтъ това, защото, благодарение Богу, Православната Църква никога не се е опетнила съ подобни дѣянія. Мислѫ сѫщо, че и почитаемото правителство не ще се никога откаже да бѫде правосъдно срѣчу ония, които самоуправно нарушиаватъ правата на другого. И никакъ не можъ да си помислѫ, че „българскиятъ въпросъ“, като стои нерѣшенъ, ще стане причина да се наруши спокойствието на държавата“, защото почитаемото правителство много пъти показа, че е много подгорне отъ ония, които заплашватъ съ размирица държавата, която има потребнитѣ закони за ограничение насилиственитѣ дѣйствия. Ако ония, които възставатъ противъ своето духовно началство, престанехъ да се казватъ православни и съставехъ едно друго християнско общество, тогава почитаемото правителство можеше да ги признае и да тури подъ своеото непосредствено покровителство сѫщо и това християнско общество. До гдѣто обаче Българетѣ христиене, които сѫ се подигнijли, казватъ, че сѫ православни, всеко дѣяніе между Православната Църква и тѣхъ требва необходимо да истича отъ неизмѣнното исповѣдане и учение на Църквата, къмъ която принадлежатъ; и такива привилегии за тѣхъ въ никакъ случай не могатъ да исчичатъ отъ гражданская власть.

„Ваше височество знаете, че патриаршията много и искатъ се стара по времето на предишественикътъ ми Иоакима и отпослѣ да удовлетвори исканията на възстанжалитѣ христиене Българе и употреби за това всички средства, които се намиратъ въ кръгътъ на нейната компетентностъ. Въ архивите на Високата Порта се намиратъ много документи, които до-

казватъ тая истина. Поради това патриаршията не усъща никакво биене на съвѣтъта си предъ Бога и предъ Православната Църква, че е отказала на християнетѣ Българе всичко, което е могла да имъ устъпи въ предѣлитѣ на каноническата си компетентностъ. Достовѣренъ свидѣтель на това е сама Всемирната Църква, която напълно знае всичкитѣ досегашни устъпки на патриаршията. Тогава ще се оправдаятъ Българетѣ предъ Всемирната Църква, когато се ограничатъ въ предѣлитѣ на свещеникитѣ правила, когато престанятъ да поменуватъ изверженитѣ архиерей и да дирятъ благословията имъ, да ги прогласяватъ за светии, да допускатъ двама едновѣрни духовни началници за единъ и сѫщия градъ или епархия, и изобщо когато се върнатъ въ пътъта на истината на Църквата, на която казватъ че принадлежатъ, но на която установенията явно потъмняватъ. Така че патриаршията не можеше да стои равнодушна безъ да покаже, че нарушава най-сѫщественната и най-свещенната си длъжностъ.

„Ваше височество казвате, че почитаемото правителство тогава се завзело съ въпросътъ, за който е тута рѣчъ, когато той стигналъ до тамъ, че поради политически и всекакви други причини неговото по-бързо рѣшение се считало необходимо, и тогава възложило свършването му (възъ основа на нѣкои точки, приети, както казахте, отъ мене) върху една комиссия, въ която влизали уважаеми лица и отъ дѣлътѣ страни. Но, ваше височество, нека ми бѫде позволено най-първо да кажѫ, че предметниятъ въпросъ въ всичката му ширина и въ всичкитѣ му подробности не е никога преставалъ да е църковенъ и слѣдователно много далечъ е да може да става предметъ за обмисленѣе на гражданска власт или на комиссия, съставена отъ свѣтски лица. Помните, ваше височество, че щомъ чухъ за съставенето на такава комиссия, побѣрзахъ съ нароченъ человѣкъ, който се ползова съ моето довѣрие, да извѣстя ваше височество, че нито съставенето на комиссията признавамъ, нито онова, което ще изработи тя може да приемѫ, защото не бѫше ми мѫжно да предвидѣ, какво рѣшение на въпросътъ можехѫ да дадѫтъ людие, които не могѫтъ да знаятъ дѣла отъ такова свойство. Чрезъ сѫщия пратеникъ напомнихъ тогава на ваше височество онова, щото говорихме и по което останахѫме съгласни съ ваше височество относително рѣшението на българский въпросъ безъ вселен-

ски съборъ възъ основа на единъ проектъ, който ви дадохъ въ първото шестмѣсячие отъ моето стжанье върху патриаршката катедра. Другояче ми бъше невъзможно да се откажъ отъ обръщането си къмъ Вселенската Църква за рѣшението на този въпросъ. До колко изработеното отъ комиссията, за която поменувате ваше височество, а така и распорежданятията на послѣдний фирмънъ, както и всички други искания на подигнжлите глава Българе, не се съгласяватъ съ църковното право, считамъ излишно да повтарямъ тукъ, понеже патриаршията много пъти е разеснявала това писмено на почитаемото правителство. На Христаки ефенди Зографосъ и Александра ефенди Карапеодори, които ми представихъ преди една година нѣкакъвъ си проектъ за българский въпросъ, азъ свободно казахъ, че не можъ никакъ да одобрихъ проектъ, който не е въ границите на моята компетентностъ, нито пъкъ ми е позволено азъ самичъкъ да измѣнямъ свещенните правила за управлението на Църквата. Това сѫщото азъ казахъ и на ваше височество, когато бъхъ у васъ съ двама синодални архиереи. Ваше височество поискахте тогава да знаете текстътъ на свещенните канони, по които не можехъ да приемъ проектъ, който ми се тогава подаде, и азъ ви го съобщихъ. Ваше височество казахте, че „основата и поб-вечето пунктове на императорский фирмънъ се съставили споредъ проектътъ и мѣнието, които азъ предложихъ, и само малки нѣкои нѣща били допуснати въ него по рѣшението на реченната комиссия. Но ваше височество, ако съдѣржанието на фирмънътъ е съгласно съ проектъ и мѣнието ми, тогава защо той да се не издаде съ мое знание? Защо да не му се даде характеръ на актъ, съ който се утвѣрдява едно излѣзо отъ патриаршията рѣшение, както е редътъ му? Ако бъше той така направенъ, тогава никакъ не щеше да има характеръ на едно окончателно гражданско рѣшение върху църковенъ предметъ. Ако нѣкой е казалъ на ваше височество, че разликата е безвредна и не заслужва да се обръща върху неї внимание, бѫдете увѣренъ, ваше височество, че тая по видъ малка разлика е твъдѣ важна и сѫщественна въ църковното право, която азъ никога не бихъ могълъ да допустя, безъ да бѫдѫ осъденъ отъ Всемирната Църква, като нарушителъ на църковните узаконения и правила.

„Азъ щехъ да съмъ далечъ да заслужвамъ благосклонността на императорското правителство и уважението, съ което се ползовамъ между моите христиене, ако азъ ради не значителни иъкони нѣща отбѣгвахъ окончателното рѣшение на предметни въпросъ. Не, ваше височество, нито упорство, нито фанатизъмъ, нито иъкое дребнаво честолюбие ме кара да гледамъ въпросътъ като нерѣшенъ. Азъ зная какъвъ дългъ имамъ, като подданикъ, къмъ негово величество, благодѣтелнѣйшият нашъ монархъ, и съмъ го испълнявалъ съ религиозно благовѣніе. Не под-малко обаче съмъ внимавалъ още отъ дѣтина да испълнявамъ и дългътъ си къмъ установената на Църквата, и надѣжъ се, съ Божията милостъ, да предамъ цѣлъ цѣлиничъкъ свещенният залогъ, който Богъ повѣри на мене недостойният. Не отричамъ, че протаканьето на този въпросъ е много неприятно; но не можъ по никакъ начинъ да приемъ рѣшение, което е противно на установената на Църквата ми.

„Предвиждамъ, ваше височество, че скърбъта, която ми се причинява отъ такова едно състояние на работите и отъ нарушението правата на Църквата ми, ще ускори часътъ на смъртъта ми, който инакъ ми е пъкъ и желателенъ, но ще имамъ всекога душевната радостъ, че испълнихъ дългътъ си касателно правата на Църквата и касателно спасенietо на ония христиене, който, както не требаше, искаять не себе си да наредятъ споредъ правилата на Църквата, а Църквата да преустроятъ както тѣмъ се ще. Нека бѫде още извѣстно на ваше височество, че преминуваньето на иъкона христиене отъ една православна Църква въ друга сѫщо православна не може да стане безъ пазенъ каноническитѣ предписания, което е дѣло само на Църквата.

„Догдѣто прочее Бѣлгаретъ упорито стоятъ въ своите нововведения, азъ не можъ да сториж другояче, освѣнъ да настоявамъ да се свика вселенски съборъ, къмъ който вече и направихъ възвивъ относително този въпросъ. Тая нужда не е минжла, както предполагате ваше височество, защото безъ вселенски съборъ нито патриаршията, нито Всемирната Църква може да припознае направленното. За туй азъ усърдно умолявамъ императорското правителство да благоволи да склони на това ми исканье, безъ да се съмнѣва нито най-малко за абсолютната му необходимостъ. При това, ваше височество, ис-

кинъето ми за свикване вселенски съборъ е чисто църковно и нѣма никакво съотношение съ гражданскаята часть.

„Ползовамъ се отъ случайтъ да изрази отличното си уважение и неизмѣнна преданностъ къмъ особата на ваше височество. Изъ патриаршията, 7 априлий 1870. Щариградский патриархъ Григорий“<sup>1)</sup>.

Султановото правителство не удостои съ отговоръ тия възражения на Гръцкия патриархъ, на които цѣльта бѣше да го спѣне върху едно землище, върху което да се препира нему, като на власть свѣтска и друговѣрна; не подобаваше, и съ този начинъ да го накара да признае некомпетентността си да издава фирмации по църковни въпроси. Патриархътъ напразно чака близо петъ мѣсеца да види резултатътъ на тая своя тактика. Най-послѣ той се принуди да пише на 20 августъ отново до Портата такиръ, съ който, като ѝ напомни своите отъ 7 априлий обеснения и възражения за фирмантътъ заеви, че понеже отъ една страна лошото състояние на работите въ епархиите взима все по-голѣми размѣри отъ издаваньето на фирмантътъ насамъ, а отъ друга правителството не скланя на неговото исканье да се свика вселенски съборъ, той е принуденъ да подаде отставката си, защото да не се ползова съ правото да се обрѣща до вселенски съборъ, той ставалъ билъ отговоренъ предъ Бога и предъ всичката Православна Църква и не можелъ билъ, при таквизи ограничения и при такова състояние на работите, да испълнява обезанностите си като патриархъ.

Но Портата не побѣрза да отговори нито на този такиръ. Патриархътъ се намѣри отъ това въ голѣма мѫчинотия, като видѣ че подмѣтаньето му да подаде отставка, ако исканьето му за свикване вселенски съборъ се не удовлетвори, не направи впечатлѣние на правителството. Да повтори още веднажъ той самъ това подмѣтанье бѣше, очевидно, несгодно. Намисли се за по-добре да се напише пакъ нѣщо, но да е отъ името на синодътъ. Послѣдни се обѣрнѣ прочее на 28 августъ до везирътъ съ едно прощение, въ което се казваше, че синодалнитѣ архиереи били много наскърбени отъ това,

<sup>1)</sup> Вж. ἐπιστολαιαῖον ὑπὸμνημα τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας πρὸς τὰς λοιπὰς ὁρθοδόξους Αὐτοκέφαλους ἐκκλησίας περὶ τῆς κατὰ τὰ ἔτη 1868—1870 πορείας τοῦ κατὰ Βουλγάρους ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος, стр. 30—31, 36—43.

че негово светъйшество давалъ отставката си, но били принудени да се съгласятъ на нея поради същите ония причини, които накарали и патриархътъ да я подаде. „Истина е, посенияваше се по-нататъкъ въ това прошение, че патриархътъ съ неговътъ синодъ напраси всичко, щото му бъше възможно, като се отнесе до почитаемото правителство съ молба да се даде лъкъ на български въпросъ, но желанното се не сполучи, лошавинитъ, които ставатъ въ Цариградъ и въ епархиите, стигнахъ до такава степенъ, че патриархътъ и синодътъ щехъ да си навлекатъ укоръ въ неиспълнение длъжностите на посланието си, ако не ги искахъ на императорското правителство и не посочехъ едничкото средство за рѣшението на този въпросъ. Не оставаше прочее слѣдъ това на патриархътъ друго освѣнѣ да подаде отставка, стъпка твърдѣ печална както за долоподписанитъ, така и за народътъ, глубокото почитание на който къмъ даващия отставка патриархъ не е неизвѣстно на императорското правителство, което се показа толкозъ благосклонно къмъ патриархътъ поради добродѣтелитъ му, но преди всичко поради справедливото къмъ него почитание на смиренниятъ нашъ народъ, който вижда въ тая благосклонностъ още единъ знакъ на великото благодѣяніе на народолюбивия нашъ монархъ. Възъ това, ваше височество, основание синодътъ бѣра да ви помоли усърдно съ това си прошение да благоволите, като имате предъ видъ важните причини, по които патриархътъ поднася отставка, да дадете окончателенъ лъкъ на злото, отъ което се предизвика тая отставка. Увѣряваме почитаемото правителство, че отмахването на причините за отставката на патриархътъ ще бѫде едно ново и велико благодѣяніе къмъ нашата Църква отъ страна на негово императорско величества, августайшиятъ нашъ монархъ и благодѣтель, а името на ваше височество ще се споменува въ историята ни съ вѣченъ споменъ на признателностъ“.

Слѣдъ това пълно съ притворство и унизителни ласкателства прошение отъ страна на синодалните архиереи, Алипаша отговори на другий денъ просто и кратко, че тезкерето на патриархътъ за отставка, както и мазбатата на синодътъ по този случай се разглеждали съ внимание; но понеже патриархътъ поради неговите похвални качества се ползова съ голѣмо уважение и довѣрие отъ страна на Високата Порта, правителството не одобрило отдалечението му отъ патриаршес-

ский постъ и за това не се поднесла на негово величество отставката му. Колкото пъкъ за българский въпросъ, понеже правителството, казваше се по-нататакъ въ отговорът на Аали-паша, даде потребните обяснения за начинът и за причините на рѣшението му, обяснения, които всекий денъ е готово, ако стане нужда, да подкрепи съ потребните доказателства и документи и които тукъ е излишно да се повтарятъ, за това се предпочете краткостта. „Причината за досегашното замълчаванье на дългий ви отговоръ отъ 17 мухарремъ 1287 по този предметъ е не пренебрежение на писанното ви, а напротивъ уважение къмъ васъ. Както ви се разесни и по-преди и по-послѣ, правителството не може да се съгласи да се свика вселенски съборъ за въпросъ, който нѣма никаква свръзка съ сѫщността на религията, когато той не се е свиквалъ отъ толкова вѣкове насамъ за много по-важни въпроси. Въ случай че Българетъ направява несъобразни съ религията злоупотребения, бѣрзамъ даувѣрѣхъ приятелската ви особа, че щомъ се укажатъ на правителството тия злоупотребения, то не ще се забави да направи потребното за премахването имъ“.

Този отговоръ на върховният везиръ очевидно не бѣше по желанието на патриархътъ. Нему се непремѣнило искаше да признае най-послѣ Портата, че е сторила грѣшка съ издаването на фирмантъ, преди да вземе предварително неговото съгласие по всичките му точки, или поне да одобри неговото заевене за необходимостта да се свика вселенски съборъ. Тая мисъль не го оставилъ и слѣдъ като Аали-паша повтори и потрети, че правителството не може да се съгласи да се свика вселенски съборъ. Патриархътъ поради това се въсползува отъ увѣренитето на първий министъръ въ послѣдний му отговоръ, че правителството не ще се подвоуми да вѣспре Българетъ отъ несъобразни съ религията дѣйствия, ако такива дѣйствия му се означатъ, и истѣкнѣ пакъ тая мисъль въ такрирътъ си, въ който посочваше такива нарушения на църковните правила. Той казваше въ този такриръ: „Понеже ваше височество увѣрявате въ високото си тезкере, че ако се случатъ злоупотребения противъ предписанията на религията, правителството ще вземе потребните мѣрки за премахването имъ, азъ взимамъ смѣлостъ да ви изложѫ сега накратко онова, което другъ ижте съмъ ви излагалъ надълго. Противно на

религиознитѣ предписания и на каноническите установения на Църквата е да стоятъ двѣ църковни началства отъ сѫщото вѣроисповѣданіе въ единъ и сѫщия градъ, каквото сега става въ Ортакъй. Противно на религиознитѣ предписания и на каноническите установения на Църквата е да обикалятъ градоветѣ, безъ позволение на законното имъ църковно началство, архиерей, за да распореждаватъ христиенетѣ и да извѣршватъ разни църковни обреди въ епархия, които имъ не принадлежатъ. Противно на религиознитѣ предписания и на каноническите установения е да се скитатъ свещеници, както тук, така и въ епархиитѣ съ горѣказаниата цѣль, безъ съгласието на мѣстното църковно началство, и да изгонватъ отъ църквите каноническите свещеници. Противно на религиознитѣ предписания и на каноническите установения на Църквата е да се състави отъ самосебе си едно църковно началство съ съгласието само на гражданска власть и безъ областъ съ опредѣлени граници. Не поменувамъ за разграбваието на църкви и училища, за изгонваньето на архиерей изъ митрополитѣ и епархиитѣ имъ и за толкова други работи, които сѫ най-добрѣ извѣстни на ваше височество. И всичко това се върши не съ общото съгласие на епархиитѣ, но по надумванията на лица, които се испрашатъ отъ тук и които отъ тук получаватъ наставления<sup>4</sup>. Слѣдъ това негово свѣтѣйшество прибавеше, че понеже въпроси, които досягатъ управлението на църквите, могжть да се решаватъ само отъ духовните началници на Православната Църква, неизбѣжно потребно е да се свика вселенски съборъ, който ще реши въпросътъ канонически и окончателно. Патриархътъ не върваше, разумѣва се, твърдѣ много, че Турското правителство ще се съгласи да се свика вселенски съборъ за български въпросъ, защото на това бѣше противно и Русското правителство; но Григорий VI настояваше да иска да се предаде на Всеобщата Църква решението на българо-гръцката распра, или пъкъ да му се приеме отставката, съ цѣль да прибуди Портата да се съгласи съ онова рѣшеніе, което той искаше да се даде на тая распра, за да не изгуби гърцизмътъ съвсѣмъ влиянието и надмошнietо си на Балканский полуостровъ. Съ тази цѣль той казваше въ крайть на отговорътъ си, че ще почака да види, какво ще намисли слѣдъ този отговоръ правителството, та споредъ това „или да продължи

да патриаршества подъ покровителството му въ духътъ на Православната Църква, или по неволя да се оттегли отъ патриаршията и така да се избави отъ всяка отговорност и нарекание въ сегашнитъ и бѫдещи времена".<sup>1)</sup>

Този отговоръ сключва взаимнописането помежду везирътъ и патриархътъ относително фирмантъ за българский въпросъ. Той е отбѣлеженъ съ деномѣсечие 5 септемврий. Слѣдъ него патриархътъ, както ще види читателътъ по-долѣ, се помъжчи по други пътища да насочи работата по желанията си.

Въ това време като патриаршията гледаше да обори фирмантъ съ възраженията си, че съдържанието му било неканоническо, че билъ рѣшивалъ църковенъ въпросъ, което не е дѣло на свѣтска и при това друговѣрна власть, Българетъ, които го посрѣднищахъ съ неприворна радостъ, бѣзахъ да направя всичко, щото можехъ и требаше за по-скорото му приложение и испълнение, като обаче се водехъ въ тая посока отъ указанията на правителството, което искаше да се подготвя и извѣршатъ на първо време само нѣща, които се отнасяхъ до управителната часть на Църквата, но не засягахъ съ нищо вѣроисповѣдната. Споредъ този редъ най-първото нѣщо, което требаше да се направи отъ нашите съотечественици, бѣше да се състави централното църковно-народно управление на Българския народъ, т. е. да се избератъ лица за синодътъ и за смѣсений съвѣтъ из новоучреждаваната Българска екзархия, а така и да се състави комиссия за изработванье на уставътъ, по който ще се управлява тая екзархия, нѣща предвидѣни въ фирмантъ. Истина, че и до издаваньето на фирмантъ имаше въ столицата единъ български Привремененъ съвѣтъ, състоещъ отъ архиереи и отъ миряне, за разглеждане църковно-народните работи; но той нѣмаше характеръ на признато отъ правителството учреждение. Слѣдъ излизаньето на фирмантъ той требаше на ново да се преизбере и да се доведе новий съставъ до знанието на правителството, съ което нѣщо и да вземе официаленъ характеръ. Нашите владици, представители и нѣкои отъ първенцатъ въ Цариградъ се събрахъ прочее слѣдъ получаваньето на фирмантъ, а именно на 6 мартъ, да

<sup>1)</sup> Вж. пакъ тамъ, стр. 44—48.

размислятъ, по кой начинъ трябва да се извърши тая подготовкителна работа. Какъ требване да стане реченното преизбиранье, както и избранието на лицата, които имаше да пригответъ органический уставъ на екзархията? Нѣкои отъ събралиятъ се лица исказахъ мнѣнието да станатъ тия избори съ участието на епархиитъ. Но това мнѣнието не се прие. Болшинството се съгласи съ мнѣнието на по-благоразумнитъ и по-добръ запознатитъ съ начинътъ, по който ставатъ подобни избори въ Турската империя. Това мнѣнието бѣше да посочи Съвѣтътъ 40 души отъ по-известнитъ Българе въ Цариградъ, които и да се свикатъ да изберятъ измежду си десетъ души за членове на новий смѣсенъ Привремененъ съвѣтъ. Съвѣтътъ показа тутакси тия 40 души, които и се събрахъ въ слѣдниятъ недѣленъ денъ да испълнятъ поръжката, що имъ се възложи.

Не требаше, разумѣва се, за преизбираньето на досегашниятъ Привремененъ съвѣтъ и за съставенъето комиссия, която да изработи органический уставъ, да се викатъ избиратели отъ епархиитъ и съ това да се покаже на Турци и Гърци, че Българетъ още въ самото начало на своето църковно самоуправление отстѫпашъ отъ консервативниятъ редъ, който се държи въ империята. Толкоът по-вече, че представители отъ епархиитъ по църковно-народнитъ работи въ Цариградъ и сега имаше и всеко по-важно дѣло ставаше съ тѣхното участие. Тия представители имаше да участватъ и сега въ преизбираньето на Привременниятъ съвѣтъ. Въ самото това засѣдание на Съвѣтътъ Кръстевичъ напомни на всички, че сега на цѣлъ свѣтъ очитъ сѫ обѣрнати къмъ Българетъ и всекий чака съ любопитство да види, какъ ще се въсползоватъ тѣ отъ даденитъ имъ права и ще съумѣятъ ли да подкарятъ работата си мѣдро и тихо. Преизбираньето на Привременниятъ съвѣтъ не изискаваше да се свикатъ още особени представители отъ епархиитъ и по самата си сѫщностъ. Съвѣтътъ имаше да стои на чело на работитъ за твърдѣ малко време, докѣ да се избере екзархътъ. Той имаше още да изработи само, а не и окончателно да одобри уставътъ. Окончателното одобрение на уставътъ имаше да стане съ участие на особени представители отъ епархиитъ.

Означениитъ отъ събралиятъ се на 6 мартъ архиерей и първенци четиредесетъ души избрахъ слѣдниятъ десетъ души

за членове на новий Привремененъ съвѣтъ: Гаврилъ ефенди Крѣстевича, хажи Иванчо ефенди Пенчовича, Георгаки ефенди Чалоглу, хажи Никола ага, Д-ръ Ст. Чомакова, Д-ръ Хр. Стамболески, Хр. П. Тъпчишева, Д. Гешоглу, Ст. Камбурова и дѣдо Веля отъ Рѣсенъ. Колкото за владицитетъ, които, като влизатъ въ Привременни съвѣтъ, требаше да представятъ отъ себе си и синодътъ на Бѣлгарската Църква, тѣ нѣмаше какво да се избиратъ напово, защото освѣнъ тия, които бѣхъ до сега членове на този Съвѣтъ, други бѣлгарски владици, които да сѫ пригържли народното дѣло, нѣмаше. Тѣ требаше прочее да си останжтъ и занапредъ членове на Синодътъ и на смѣсенни Привремененъ съвѣтъ. Наново требаше да се избере само предсѣдатель на този Съвѣтъ, който имаше да се счита и като предсѣдатель на Синодътъ. Крѣстевичъ, които предсѣдаваше въ събранието и водеше дебатитѣ, предложи да се избере този предсѣдатель отъ избраннитѣ вече членове на Привременни църковно-народенъ съвѣтъ. Това не бѣше по желанието на нѣкои отъ нашите новоиспечени демократи, които съ настояваньето си да се дава на множеството иб-голѣмо участие въ управлението се стремехъ да му арестатъ и да си пригадатъ иб-голѣмо значение, и за това тѣ искахъ самитѣ избиратели на членоветѣ на Привременни съвѣтъ да избератъ и неговий предсѣдатель; но обесненята, които даде на предложението си опитний въ дѣлата на управлението Крѣстевичъ, убѣдихъ большинството да се съгласи съ неговото мнѣние, и така изборътъ на предсѣдатель се възложи на самия Привремененъ съвѣтъ. Слѣдъ два дни, когато Съвѣтътъ се събра съ тази цѣль, той памѣри за побѣдрѣ да се не избира сега напово предсѣдатель, ами да предсѣдава и занапредъ досегашни предсѣдателъ, т. е. Ловченский Иларионъ, и това по слѣднитѣ съображения. Двама отъ четиретѣ други архиереи, сирѣчъ Паисий Пловдивский и Иларионъ Макариополский, бѣхъ извержени отъ патриаршията, а другитѣ двама, т. е. Панаретъ Пловдивский и Антимъ Видинский, бѣхъ сѫщо злѣ видѣни отъ неих по напрещнитѣ си постѣжки. Ако нѣкой отъ четирмата тия архиереи се избере за предсѣдатель на Съвѣтътъ и намѣстникъ на бѫдѫщий екзархъ, патриаршията щепе да съгледа въ тая постъжка на Бѣлгаретѣ нежелание да се примирятъ съ неих и да устроятъ църковното споразумѣніе съ не-

гово светъйшество, както предписва фирмантът. А да се оставятъ отворени врата за примирение съ патриаршията изискаше по свойъ видове и самата Висока Порта, разногласие съ която Българетъ требаше да избъгватъ за собственната си полза.

Единъ кратъкъ правилникъ, съставенъ отъ Кръстевича и прочетенъ въ събранието, узаконяваше станжлитъ избори. Той гласеше: 1) че намѣстникътъ на екзархътъ и предсѣдателъ на синодътъ е избираемъ; 2) че Светий Синодъ на Българската екзархия състои отъ пребиваещите въ Цариградъ български архиереи; 3) че се съставя по избрание мирский Съвѣтъ, състояещъ отъ мирски лица; 4) че на Привременний съвѣтъ се възлага да управлява временно дѣлата на Българската екзархия и да приготви нейни органически уставъ; 5) че всеко частно дѣйствие, направено безъ знанието и съгласието на всичкитъ членове на Съвѣтътъ, остава безъ всякава сила; 6) че този правилникъ има временна сила, докато се изработи и тури въ дѣйствие основниятъ уставъ.

За съставението на Съвѣтътъ въ горѣзначеній видъ се написа докладъ до Високата Порта, който нашите владици и първенци подадохъ на везирътъ въ сѫщій онзи день, когато му се представихъ да благодарятъ за царската милост, сторена на Българский народъ съ издаваньето на фирмантътъ. Въ този докладъ се казваше, че избранните лица ще съставятъ и комиссия за изработване уставътъ.

На 30 мартъ Аали-паша испрати до Съвѣтътъ официално писмо, въ което го извѣстяваше, че негово величество благоволилъ да одобри лицата, избрани за приготвение уставътъ, по който ще се управлява създаденната за Българетъ екзархия. Това писмо се прочете на 3 априлий въ засѣданietо на Съвѣтътъ и се истълкува като първа официална стъпка за приложение на фирмантътъ. Членоветъ на Привременний съвѣтъ или на комиссията, както се казваше въ везирското тезкере, съзнаващи това, рѣшихъ, преди да почнатъ даденната имъ съ тезкерето официална служба, да се обѣрнатъ къмъ Бога съ молитва. На молебствието, което се отслужи сдѣдъ това, очите на мнозина отъ тѣхъ се напълниха съ сълзи, като се смислихъ, че на 3 априлий, преди десетъ годинъ, се исхвѣрли въ

българската църква на Фенеръ името на патриархът отъ църковните молитви и сега пакъ на 3 априлий започва дѣйността си подновената Българска самоуправлявана Църква. Слѣдъ молебствието Кръстевичъ прочеге нѣколко члена отъ проектътъ за органчески уставъ, който билъ приготвилъ за обсѫждане и разискване въ Съвѣтътъ.<sup>1)</sup>

Като пристъпахъ да подготвя полегка-легка приложението на фирмантътъ, нашите съотечественици не оставехъ безъ внимание и стремлението на Гърцитъ да го умаловажатъ, като ушъ несъгласенъ съ църковните установения и съ привилегии тъ на патриаршията. Тъ не можехъ сега свободно да се борятъ на публицистското поле съ свойтъ противници, защото правителството като видъ наеженистъта на гръцки печатъ слѣдъ издаване на фирмантътъ, забрани както на гръцките, така и на българските вѣстници да водятъ полемика върху него, за да се не усили раздражението на духовете, особено че тая полемика досягаше и собственинъ му престижъ. Но тѣмъ бѣше откритъ путьтъ да възразяватъ на патриаршията по онзи способъ, по който тя хвърлеши свойтъ стрѣли противъ фирмантътъ. Привременниятъ свѣтъ можеше сирѣчъ да оборва безосновните и софистични нейни твърдения предъ населението и предъ цѣлиятъ свѣтъ както съ окръжни послания до българските епархии, така и съ мазбати до правителството, и послѣ да обнародва тия окръжни и мазбати въ вѣстниците — начини, които употребяваше патриаршията. Така нашите владици испратихъ на 16 май, като архипастири на свойтъ единородци Българе, едно окръжно послание до българските епархии, въ което не само опровергавахъ ясно за всекиго твърденията на патриаршията въ нейното окръжно отъ 2 априлъ до подвластните ѝ архиереи, но и изобличавахъ още въ противорѣчие, като показвахъ, какъ тя едно време, за да упразни българските независими престоли, пребѣгнла къмъ свѣтската властъ, съ одобрението и силата на която и подчинила епархиите имъ, а пъкъ сега се оплаква предъ цѣлиятъ свѣтъ, че се издалъ султански фирмансъ за учреждение на Българската екзархия, при все че той е билъ съста-

<sup>1)</sup> Вѣстн. *Право*, бр. 3 и 6 отъ 1870 г. и *Македония* отъ сѫщата година, бр. 32, 34, 35 и 39. Вж. още списанието *Библиотека*, книга VII, година втора, стр. 42—44.

венъ по единъ патриаршески проектъ за рѣшението на българский въпросъ.

Ние ще предадемъ тута само главнитѣ мисли на реченното послание, безъ да се придържаме строго о способътъ на изложението имъ въ него.

Българскиятъ синодъ посочва въ посланието си най-първо, като съвсѣмъ безосновно, твърдението на патриаршията, че е необходимо за рѣшението на българский въпросъ да се свика вселенски съборъ — твърдение, което тя била направила още когато били испратени до неї двата правителствени проекти за рѣшението на българский въпросъ. Ние опровергахме, казватъ българскитѣ архиереи, отговорътъ на патриаршията относително двата проекта. Но като е поискала тя още тогава, като нѣщо необходимо, свикването на вселенски съборъ, да ли е свикала тя такъвъ съборъ, да ли е поне просто, поискала мнѣнието на Всеобщата Църква, когато е упразнила въпреки свещеннитѣ правила българскитѣ самостоятелни архиепископии, които сѫ съществували съ одобрението на вселенски и помѣстни събори? Не е ли тя подчинила реченнитѣ архиепископии съ силата само на султански фирмани? Защо сега, като султанското правительство издава фирмантъ, съ който се възстановява отново самоуправлението на Българската Църква, упразнено съ измама и коварство, и който удовлетворява Българетъ, който поискахъ да имъ се повърнатъ несправедливо отнетитъ имъ самостоятелни архиепископии, да казва тя, че този фирмантъ билъ противенъ на свещеннитѣ правила и че за рѣшението на въпросътъ необходимо било да се свика вселенски съборъ? И какъ постъпихъ сега султановото правительство, като издаде фирмантъ за установенѣе на Българска екзархия, при всичко че тя не е абсолютно независима, както сѫ били древнитѣ Български архиепископии? То издаде фирмантъ си по единъ проектъ на самия патриархъ, който проектъ слѣдъ като се обсѫди надълго въ една смѣсенна комиссия отъ достопочтенни лица, Българе и Гърци, се преиначи само въ нѣкои точки. Тия преиначения се представихъ на патриархътъ, който, като ги разгледа съ синодътъ си, направи нѣкои върху тѣхъ бѣлежки, съ които показа предъ всичкиятъ свѣтъ, че патриаршията ако и да отхвърлеше по-преди двата правителствени проекти, че били ушъ внасели въ Църквата непознатото ней начало на народ-

ности, одобрява това начало, когато е работа за пейнитѣ сгоди и за интересите на гърцизмътъ, защото въ тия бѣлежки тя изваждаше отъ проектираната Българска църковна областъ нѣкои мѣста, по причина че били населени съ Гърци или че жителите имъ били желали да останятъ подъ нейната власть, нѣща, които сега, като ги видѣ въ фирмантътъ, тя нарича неканонически и противни на съществуещий църковенъ редъ. И какво най-послѣ направи правителството на султанътъ съ фирмантътъ си за Българската екзархия? То не лиши съ този фирмантъ патриаршията отъ нейните привилегии, съ които ѝ бѣ надарила завоевателътъ Мохамедъ II. То не ѝ подчини подъ властта на другъ нѣкой престолъ, както бѣ турило нѣкога си по нейното исканье подъ юрисдикцията на Цариградския престолъ Охридската, Търновската и Ниекската самостоятелни архиепископии. То само се погрижи да върне на предишните притежатели онова, което бѣше пъмъ несправедливо отнето. Патриаршията смѣе още да се оплаква, че съ фирмантътъ се пакърнявали привилегиите, които ѝ били дадени отъ завоевателътъ Мохамедъ II, но тя забравя, че когато Мохамедъ II влязе въ Цариградъ и даде на патриархътъ известни привилегии, нашите самостоятелни Църкви си останаха недокачени. Тия привилегии не ограничиха и не може да ограничатъ правата на коя и да е самоуправлявана Църква, а слѣдователно и на Българската. Фирманътъ за Българската екзархия щеше да нарушава правата на патриаршията, ако Българската Църква бѣше канонически ней подчинена; но това не е било, а напротивъ нейната независимостъ е била признавана като каноническа отъ самата патриаршия. Българската Църква е била подчинена на патриаршията по силата на султанско рѣшене, което сега, като се разумѣ, че е станало вслѣдствие измама, се отменява по просба на Българетъ. Нашътъ вѣросъ е прочее окончательно и законно рѣшено съ фирмантътъ на султанътъ, и вие, любезни чада наши о Господъ, не давайте вѣра на онѣзи, които, като изгубватъ чрезъ него вещественин сгоди, съ които сѫ се ползвали до сега, твърдятъ противното и безсрочно казватъ още, че нашътъ единородци, като приематъ това рѣшене, отстѫпали били отъ православната Вѣра.<sup>1)</sup>

<sup>1)</sup> Вж. в. *Право*, бр. 13 отъ 1870 и *Македония*, бр. 51 отъ сѫщата година.

Като истъквахъ така самата каноническа и историческа истина срѣщу опитванията на патриаршията да иж бръща както ѝ изнася, Бѣлгаретъ въ истото време правехъ всичко, което можехъ, за да иж подбудятъ да се помирятъ тѣхъ. Поради това тѣ не счetoхъ за неумѣстно слѣдъ всички хули и порицания, отправени срѣчу тѣхъ отъ страна на патриаршията подиръ издаваньето на фирмантъ, да молятъ патриархъ да се съгласи да му се представи една депутация отъ тѣхъ, която да вземе благословението му и да му даде нѣкои обяснения, които, може би, ще го расположатъ да погледа по-другояче на бѣлгарското дѣло. Да искатъ свидѣданіе съ патриархъ нашите съотечественици се подбуждаха и отъ съвѣтъ на Високата Порта, която, подъ мѣдрото рѣководство на върховният везиръ, Аали-паша, се мѫчене и подиръ издаваньето на фирмантъ да се спогодятъ Бѣлгаретъ съ патриаршията. Но срѣщата на нашите съотечественици съ негово светѣйшество се затрудняваше може би и нарочно отъ самата патриаршия. Нѣкои отъ членовете на бѣлгарский Привремененъ съвѣтъ ходихъ нѣколко пъти да питатъ, кога ще може патриархъ да приеме една депутация отъ тѣхъ, но все имѣ се отговарело, че негово светѣйшество е боленъ. Най-послѣ въ Привременний нашъ съвѣтъ се намѣрило за добре да се напомнатъ нѣкои отъ съвѣтниците да идватъ при едного отъ влиятелните синодални архиереи на патриаршията, а именно при Кизицкий митрополитъ, и да го помолятъ да извѣсти непремѣнно на негово светѣйшество, че бѣлгарските владици и първенци желаатъ да му се представятъ и приематъ благословението му, за да се турятъ на распирята и се вѣдватъ миръ между патриаршията и Бѣлгаретъ. Патриархъ Григорий поради боледуванието си ушъ такъ не могълъ да отговори на това подпитванье и да каже, кога може испълни желанието на Бѣлгаретъ, но билъ обѣщалъ, че е готовъ да ги приеме, щомъ оздравя. Това стана чакъ презъ мѣсецъ май. По предварително извѣстие отъ страна на патриархъ, че е вече здравъ и може да приеме депутация отъ Бѣлгаретъ, Привременний нашъ съвѣтъ испрати на 16 май при него четирма отъ своите членове, а именно Гаврила Крѣстевича, Георгаки Стояновича Чалоглу, хажи Иванча Пенчовича и хажи Никола Минчоглу, на които и даде наставления относително разговоръ, въ който имали да влѣ-

затъ съ него. Ето какъ рассказватъ въ писмений си докладъ до Привременниятъ съвѣтъ самитъ тия лица разговорътъ, който сѫ имали съ негово светѣйшество.

„Като посѣтихме негово светѣйшество споредъ инструкціи, които ни даде Българската смѣсенна комиссия (т. е. Български привремененъ съвѣтъ), имаме честь да изложимъ на тая комиссия вкратцѣ разговорътъ, който послѣдва между насъ и негово светѣйшество.

„И първо длѣжни сме да исповѣдаме, че негово светѣйшество ни прие благосклонно и привѣтливо, и ние се отнесохме къмъ него съ длѣжното спонвно почитание. Подиръ обикновенитѣ привѣтствия, негово светѣйшество отвори разговорътъ съ тѣзи думи, че като испълнявалъ обѣщанието, което ни бѣ далъ чрезъ Кизичкиятъ митрополитъ, че сирѣчъ щомъ оздравя, ще ни приеме, извѣстилъ ни сега това, и счита се щастливъ, че никой поб-вече отъ него не е пожелавалъ нѣкога да задоволи недоволнитѣ Българе, като удовлетвори справедливитѣ имъ искания. Зарадѣ това, щомъ сѣдняжъ на престолътъ, билъ казалъ на едно лице отъ насъ да покани дѣйците по български въпросъ да дойдатъ при него, и той щелъ билъ да стори всичко, което му е възможно. Но, за зла честь, той чито отговоръ приель на това, до като и повторно, като станала приказка, че за рѣшението на въпросътъ нужно било да се приближатъ и разговорятъ Българетъ направо съ патриархътъ, горѣреченното лице отговорило, че и другъ путь негово светѣйшество бѣ предложилъ това, но българетъ не склонявали, преди да се даде едно рѣшение на въпросътъ имъ. Поради това, понеже тѣ продължавали да беспокоїтъ императорското правителство, а то подканело патриаршията да направи нѣкое предложение за възможното имъ удовлетворение, негово светѣйшество представилъ въ 1867 повѣрително единъ проектъ за рѣшение на въпросътъ, едничкий какъвто е могълъ да предложи безъ да докача правилата на Църквата и сѫществуващий редъ; но, за нещастие, Българетъ отхвърлили тозъ проектъ, а правителството издало извѣстнитѣ два проекта, които патриаршията, като не можела да приеме, понеже били противоканонически, предложила свикваньето вселенски съборъ, като едничко средство за рѣшението на въпросътъ. Но понеже Българетъ нито туй приели, негово височество, великий везиръ, Аали-паша попиталъ въ единъ разговоръ негово-

светъйшество, да ли не би могъл да се повърне той пакъ на известният сп проектъ и да ли тогава негово светъйшество не би напустилъ идеята за вселенски съборъ. На туй пего во светъйшество като иззвилъ съгласие, мислилъ, че речений му проектъ щель просто да се приеме, по ненадъйно се научилъ, че императорското правителство опредѣлило за рѣшение на въпросътъ една смѣсенна комиссия. Негово светъйшество тозчасъ билъ протестувалъ, както послѣ и отхвърлилъ онова, щото била изработила реченината комиссия, когато тя, ако и не официално, му го съобщила. И не само туй, но и отъ издадений послѣ императорски фирмъ се отказалъ, като издаденъ (ушъ) отъ властъ, която нѣмала никакъ юрисдикция върху църковните работи, и повторилъ предложението си за вселенски съборъ.

„Подиръ туй предисловие негово светъйшество прибави, като се обѣрня къмъ насъ: Тѣй като е работата, коя е цѣльта на вашето посѣщение. На туй питанье ние му отговарихме, че нашето посѣщение нѣма никакъ друга цѣль, освѣнъ да помолимъ негово светъйшество, щото съ известното си благодущие да предаде на забвение станжалото до сега тѣй или никакъ и благоизволи да приеме българските първенци да му цалунжатъ светата десница и приематъ патриаршеската му молитва и благословение, и тѣй съ възстановението на желаний миръ и съгласие да пристигнатъ до изравнене на мъжнотинтъ, които може да се поевять. Защото, ваше светъйшество, ако би и да предположимъ, че императорски фирмъ, който съдѣржи необходимото това рѣшение, се е издалъ не по църковниятъ редъ, сѫщността обаче на работата не стои въ фирмантъ, но въ съдѣржанието на фирмантъ, което не е никакъ противоканоническо; а което ваше светъйшество бихте помисили за таквозъ, то лесно би се изравнило и уредило съ общо съдѣйствие.

„Въ отговоръ негово светъйшество ни каза, че туй вече е невъзможно да стане, защото тай нито фирмантъ признава, нито върху съдѣржанието му може да се разговори съ Българетъ, като не признаватъ духовната му власт и турятъ рѣка на патриаршескиятъ му правдини, отъ които той не отстъпа. И понеже патриаршията и Българетъ сѫ като двѣ страни въ распра, необходимо е да отиджатъ при единъ третий и без-

пристрастенъ съдия. А такъвъ съдия е вселенски съборъ, защото императорското правителство не може да бъде такъвъ.

„На това ипс отговорихме: светъйший, безъ да издириаме (защото не сме дошли за това), да ли има или нѣма такова право императорското правителство, казваме, че Българетъ, като православни христиене, щехъ да приематъ присъдата на вселенский съборъ, ако виждахъ, че той дѣйствително е исканий онъ съдия. Но, за зла честь, тѣ не се забавихъ да видятъ съ очитъ си, че отцитъ на Цариградската, на Александрийската, на Антиохийската, на Иерусалимската, на Русската и на Атинската Църкви, отъ които безъ съмнѣние и требаше да се състави вселенский съборъ, взехъ, още преди да стане съдбата и присъдата, страната на една отъ двѣтъ находенци се въ распиря страни, нѣщо, което вдига отъ тѣхъ качеството на беспристрастни съдии; защото ваше светъйшество, като писахте отъ страна на Цариградската Църква до всяка отъ реченнитъ Църкви писмо, съ което не само излагате въпросътъ отъ ваша точка и въ ущърбъ на Българетъ, но, като истински тѣхенъ противникъ, осипахте ги съ най-тежки епитети относително тѣхното религиозно поведение. А отцитъ, които щехъ да се призоважъ на вселенски съборъ, обладани отъ това наджхванье и, като забравихъ, какви сѫ и какви требва да сѫ и че не требва да произнасятъ присъда преди да чуяхъ и двѣтъ страни, побързахъ съ отговоритъ си да оправдавахъ предварително и безъ съдъ Цариградската Църква, а Българетъ осълихъ жестоко безъ всеко основание.

„Но тѣ пакъ бихъ чули Българетъ, пресъче ип думата негово светъйшество, като се съберехъ на вселенски съборъ.

„И ако ги чуехъ, отговорихме ип, туй щеше да стане само за една форма, защото тѣ бѣхъ вече исказали формално и буквально мнѣнието си; а извѣстно е, че съднитъ обикновено, а още по-малко честнитъ отци на единъ непогрѣшимъ вселенски съборъ, не могътъ да противорѣчатъ нѣкога на мнѣнието си, което веднажъ сѫ дали. Заради това простодушнитъ инакъ, но здравомислени христиене Българе, понеже пристрастните на реченнитъ отци въ тази работа расклати довѣрието имъ, изгубихъ готовността, която имахъ да приематъ присъдата имъ. Работата щеше да бъде другояче, ако тѣзи отци, като приехъ писмата на ваше светъйшество, се ограничехъ да отговорятъ просто, че сѫ впдѣли писанното, но-

оставята да искашатъ мнѣнието си канонически въ съборътъ, като чуялъ и Българетъ. Тъй като е работата, светѣйший, разумѣва се, казахме ние, че за Българетъ е вече невъзможно да приематъ присѫдата на единъ такъвъ вселенски съборъ. Необходимо е слѣдователно да се намѣри друго средство, основа, което е вече рѣшено политически, да се подтвърди и църковно; и за това нужно е, ваше светѣйшество, като се повинувате на правдата и съобразявате съ обстоятелствата, да се покажете по-снисходителенъ и да почнете пакъ сношенията и съвѣщанията си направо съ Българетъ, които, както казвате, сѫ въ распиря съ патриаршията, което и по-напредъ желаехте. Защото знаете добре, че често противниците, като оставята на страна сѫди и сѫдии, дохаждатъ един при други и, съ едно добро обяснение като се споразумѣятъ, получаватъ да се спогодятъ. Що е чудно, ако и сега се сполучи ежщото? Но за осъществение на такова иѣщо необходимо е да приемете за разговоръ съ васъ и мянетъ и архиерейтъ наши.

„Минъ се вече времето на разискванията, пресѣче приказката и патриархътъ, и не остава друго освѣнъ вселенски съборъ, който ние предложихме, като послѣдне средство, и отъ който ние не се оставяме. Думате ми да приемъ вашите архиереи. Кои архиереи взе разумѣвате? Тѣ се дѣлятъ на двѣ категории: единътъ сѫ изложени (извержени) и като архиереи, тѣ не могатъ да се приематъ отъ настъ; а пакъ другите, които сѫ дошли въ столицата и живѣятъ въ нея безъ разрешение на Църквата, макаръ че протестувахме за това предъ Високата Порта и искахме испъдането имъ, тѣ като престъпници на даденната си при ражкоположението клетва да бѫдатъ вѣрни и послушни на Църквата, гледатъ се отъ Църквата, като сѫщи отстъпници и като пребиваещи въ собственитетъ си епархии. Какъ слѣдователно думате да приемъ таквизи архиереи?

„Светѣйший, отговорихме ние, речепнитъ архиерей сѫ споредъ васъ отъ двѣ категории, и единътъ и другиятъ отъ гледна точка на Църквата сѫ престъпници; но, безъ да влизаме тута въ разискванье за престъплението имъ — защото не е времето за разискване сега — взимаме дѣрзостъ да забѣлежимъ на ваше светѣйшество, че нашътъ Спасителъ е опредѣлилъ прощение и за истинските престъпници, дори и

седемдесет и пъти ако съгъръшатъ. Сега прочее едно поради обстоятелствата, друго ради цѣлий Българский народъ, който, безъ съмнѣниe, искаате да облагодѣтелствовате и спасете, единитѣ иrostete, защото и десетгодишното наказание е доста, а другитѣ като считате дошли отъ епархиитѣ си съ позволението ви, да ги приемете, като си припомните, че често въ подобни обстоятелства и крале и императори сѫ приемали и прощавали и възвождали въ почести метежници и отстѫпници, които и оржжие сѫ били повдигали противъ тѣхъ. Ако прочее мирскитѣ тия владѣтели сѫ се показвали и показватъ великолѣдни, колко по-вече, мислите, християнското и отеческо сърдце на ваше светѣйшество требва да се покаже сега по-благосклонно къмъ реченнитѣ архиереи, на които отъ друга страна предполаганното престъпление произхожда не отъ враждебно расположение, нито отъ нови мнѣния, но отъ истиинска архиерейска длѣжностъ да не допускатъ народътъ да се повреди религиозно, и отъ чувство на състраданіе, родолюбие и човѣколюбие къмъ неправедно страдащий народъ; защото ако и да сѫ архиереи, тѣ не сѫ престанали да сѫ и човѣци, състрадателни къмъ съотечественниците си.

„Негово светѣйшество, като отговори на тѣзи ни думи отрицателно, рече, че тогава само казаннитѣ архиереи да се надѣятъ отъ Църквата за прощеніе, когато исповѣдатъ съ покорно прощеніе престъпленното си, дойдатъ въ съвършено покаяніе за дѣлата си и се отрекутъ отъ Българетѣ и отъ исканията имъ и се присъединятъ, както въ старо време, къмъ Великата Църква.

„Ние съ прискърбие забѣлежихме и тука на негово светѣйшество, че той съ упорството си иска невъзможното, защото, както добре знае, нито Българетѣ ще склонятъ нѣкога да се върнатъ въ първото състояние и да се подчинятъ просто и безъ условие на патриаршията, нито българскитѣ архиереи ще се унизятъ да се отрекутъ отъ съотечественниците си православни христиане и отъ родолюбивите си чувства. Но и това ако се предположи, Българский народъ никога нѣма да послѣдва примѣрътъ имъ, нито ще се рѣши съ едно стѫпisanье да изгуби въ единъ мигъ всичко, що е спечелило съ десетгодишното си постоянство. Умоляваме ви, прочее, светѣйший, въ името на единството на Вѣрата и на съюза на мириетъ, да вземете въ сериозно внимание всичко това и съ

обикновената църковна предусмотрителност да изравните трудностите за съединението на раздѣлените и да слюбите два братски народи, намѣсто да ги ожесточавате напразно, като тласкате работите къмъ вѣчна непримирима вражда. Прослушайте учението на нашътъ Спасителъ Иисуса Христа, който дума: „приходящаго ко ми не иждену воинъ“, за да не би, като се отказвате да ни приемете, се покаже че ни паждите. При това ние просимъ да ип извините дѣто се изразяваме по-дѣрзивено, защото говоримъ не отъ своя страна, но като пратени отъ представителите на народътъ, признати отъ императорското правителство.

„За какъвъ Български народъ, попита сърдито патриархътъ, и за какви негови представители ми говорите? Азъ не познавамъ народъ, нито представителите му. Васть ви приехъ само, като частни лица, по волята си, а не като пратени отъ други иѣкои лица, така щото всичко, що ми говорите, излиза празно.

„Тогава, светѣйший, отговорихме ии, 'всеко по-нататъшно разсаждение съ васъ става излишно, и намъ друго не остава освѣнъ да се оттеглимъ, защото лично ние нито иѣкоя распря имаме съ патриаршията, нито дойдохме да говоримъ на ваше светѣйшество за иѣкоя такава работа. Ние дойдохме отъ страна на нашътъ народъ, съ койго, както преди малко рекохме, патриаршията се намира въ расиря. Сега гледаме, че се отказвате и настъ не познавате. Има сбаче между настъ и васъ сѫдникъ, человѣчество и историята, които ще знаятъ, че, като дойдохме при васъ съ миръ и дружелюбие, вие ни отпѫдихте, че вие отхвѣрихте средството за мирното и приятелско изравнение трудностите на рѣшението българский вѣпросъ; а пъкъ най-лошото отъ всичко, вие отрекохте и самото сѫществованье на нашътъ народъ. Това, светѣйший, е доста за оправдание наше и за оправдание на народътъ ии. А ии, частни лица и чеда о Господъ послушни, като отдаваме длѣжното почитание на патриаршиеский санъ и цѣлуваме благоговѣйно всечестната ви десница, оттегляме се.

„Слѣдъ това, като цѣлувахме десницата на негово светѣйшество, отидохме си<sup>1)</sup>“.

<sup>1)</sup> Вж. *Право*, броя 13 отъ 1870 год. *Македония* обнародва този разговоръ и по грѣцки за знание на Гърциите. Вж. *Македония*, брой 57—58 отъ 1870 год.

Този разговоръ, ако и да показа на патриархътъ, че Българетъ много добре виждатъ гнилите основи, върху които той стоеше, като отхвърлеше фирмантътъ и настойчиво искаше да се свика вселенски съборъ за решение на български въпросъ, не го нито най-малко расположи да измъни ионе от части въззрънцата си по предметътъ. Това лъсваше още еднаждъ предъ очите на всекиго, че той упорно стоеше на мнението си, не че то бъше справедливо и съгласно съ свещените правила и установения на Църквата, а защото той имаше предъ очи да не допусне по никой начинъ да се лиши патриаршията отъ сгодите, които даваше на Гърцитъ нейната власть надъ Българетъ. Така като настояваше патриархътъ да иска да се свика вселенски съборъ за решение на български въпросъ и Гърцитъ вървахъ, че правителството най-после ще се съобрази съ това исканье, по едно време, а именно презъ ноемврий гръцкитъ въстници хванахъ да пръскатъ слухове, че Високата Порта била се рѣшила да позволи да се свика вселенски съборъ, както иска патриархътъ. Отгдѣ се породихъ тия слухове? Не е ли промѣнило правителството мнението си? Нѣкое влиятелно лице, било отъ Турцитъ, било отъ чужденцитъ, не е ли дало нѣкаква надежда на Гърцитъ? Въ това недоумѣние Българский привремененъ съвѣтъ счете потребно да направи постъпка предъ правителството срѣщу настойчивото исканье на патриаршията за свикване на вселенски съборъ. Той подаде на 15 Ноемврий на Портата едно изложение, въ което раскриваше, че Православната Църква поб-вече отъ хиляда годинъ не е свиквала вселенски съборъ за каквъто и да е предметъ; че нито единъ отъ станжлите вселенски събори не е билъ събиранъ за такъвъ предметъ, за каквъто иска сега патриаршията да го свика; че тѣ сѫ били напротивъ свиквани за разеснение и защита на нѣкоя догма противъ еретицитетъ; че българский въпросъ не закача въ нищо догматъ на Вѣрата; че патриархътъ иска вселенски съборъ, само защото е увѣренъ, че большинството на самостоятелните Църкви, които сѫ поб-вечето Гръцки, ще одобри неговото мнѣніе и решението по този въпросъ. Възъ основание на тия доводи Привременниятъ съвѣтъ молеше сultановото правителство да направи да се уважи фирмантътъ, толкозъ поб-вече, че Българетъ не се отказватъ да влѣзятъ въ сношение съ Великата Църква за примиренietо

си съ нещ и че, както вече ходи при патриархът съ тая цѣль една депутация отъ тѣхъ, тѣ пакъ сѫ готови да отидатъ при него за споразумѣніе. Везиръ успокоилъ българските владици и първенци, като ги увѣрилъ, че правителството нѣма намѣреніе да даде на патриархът воля да свика вселенски съборъ, слѣдъ което Привременниятъ съветъ съобщи въ българските вѣстници, че по официалнитѣ свѣдѣния, нѣма нищо вѣрно въ слуховетѣ, пръскани отъ гръцкий печатъ, че уинъ правителството вече разрѣшило на патриархът да съзве вселенски съборъ<sup>1)</sup>.

Но Привременниятъ съветъ, който завѣдаваше църковнитѣ дѣла на Българетѣ, бѣше въ очитѣ на правителството не побеже отъ една комиссия, съставена за изработване на уставътъ, по който имаше да се управлява Българската екзархия. Така то нарече Привременният нашъ съветъ въ тезкерето си, както по-горѣ видѣхме, съ което съобщаваше, че лицата за изработване уставътъ сѫ одобрени. Правителството не искаше да му признае други качества и длѣжности поне за първо време, освѣнъ качеството на една комиссия за приготвеніе уставътъ на екзархията, и това, разумѣва се, съ цѣль да не се показва предъ свѣтътъ, че фирмантъ се туря въ пълно дѣйствие, преди да стане примирение между патриаршията и Българетѣ и съ това още по-вече да се затрудни послѣднето. Нашитѣ съотечественници, които съставехъ Привременниятъ съветъ, требваше отъ своя стртина да покажатъ, че тѣ бѣрзатъ да испълнятъ своята миссия, толкозъ по-вече, че най-първо нѣщо за приложението на фирмантъ бѣше приготвено уставътъ, по който имаше да се управлява Българската екзархия.

Още когато се получи горѣказанието тезкере, Кръстевичъ, както видѣхме, бѣше прочелъ въ събранието на владиците и първенците нѣколко члена отъ проектътъ за уставъ, който билъ почналъ да работи. Той скоро го свѣрши и представи за разискване и одобрение въ назначенната за това комиссия. Но разискването вървеше бавно. Причината на това бѣше, едно че нашитѣ съотечественници, които съставехъ комиссията, като хора по-вечето неопитни въ дѣлата на управлението, било църковно, било гражданско, не можехъ всички изеднахъ да

<sup>1)</sup> Вж. брой 38 и 41 на в. *Право*, отъ 1870 г.

разберътъ, какъ е по-добре да се ръшатъ въпросите, които се повдигаха при разискванието на уставътъ, който требаше да бъде не само съставенъ съгласно съ духътъ и свещениките правила на Православната Църква, но и да е въ хармония съ наредбите и обычайните на Турската империя, а друго че освънътъ владиците и нѣкои отъ представителите, всички други членове на комиссията, които бѣхъ или чиновници или търговци, не можеха да дохождатъ на засѣдането освънъ еднажъ въ седницата, а именно въ петъкъ, като официаленъ турски празникъ, въ който чиновниците не бѣхъ длъжни да се евять на службата си, та че и търговците бѣхъ по-свободни отъ занятия. При нееднаквостта още въ стремлението и въ видоветъ си, тѣ не само се дълго препираха помежду си и упорно стоеха всекий на своето мнѣние, но по нѣкога се и обиждаха единъ други съ доказателни думи.

Въпросите, върху които най-много се препираха членовете на комиссията, владици и миряне, бѣхъ избирането на архиерей и на екзархътъ. Едни отъ тяхъ искаха, както бѣше описано и въ проектътъ на Кръстевича, епархията да показва само трима кандидати, и отъ тяхъ да избира единого синодътъ. Други наопаки настояваха епархията да избира окончателно архиерей съ. Най-послѣ раздѣленитетъ така членове на комиссията се съгласиха да приематъ слѣдниятъ начинъ за избрание на архиерей: да се състави отъ синодътъ единъ каталогъ на духовни лица, кандидати за архиерейство, та че когато предлежи да се назначи архиерей за една епархия, нейното духовенство да си избере отъ каталогъ на кандидатите четирма, а отъ тия четирма да избератъ нейните миряне двама, и когато отъ тия двама синодътъ покаже съ жребие, той да бъде ръкоположенъ за архиерей на епархията<sup>1)</sup>. Колкото за изборътъ на екзархъ, препирната ставаше не върху самия начинъ на изборътъ, но върху периодътъ, за който той требва да се избира. Едни искаха екзархътъ да се избира за всичкото време докѣ живѣе, както гласеше и съставениятъ отъ Кръстевича проектъ и както бѣше постановено въ уставътъ на патриаршията за изборътъ на патриархътъ, а други поддържаха, че той требва да се избира само за петъ години. Както между първите, така и между подирните

<sup>1)</sup> Вж. в. *Македония*, брой 71, отъ 1870 год.

имаше и архиереи. Като не можеха да се съгласятъ върху този въпросъ, членовете на Съвѣтъ го оставиха за представителите отъ епархиите, които имаше да се повикаатъ за окончателно одобрение на уставътъ.

Най-послѣ Привременниятъ съвѣтъ или комиссията обеши въ крайъ на септемврий, че тя свършила изработването на уставътъ и че царското правителство благоволило да позволи да се повикаатъ представители отъ епархиите, за да го разискатъ и одобрятъ, че поканата до епархиите да избератъ представители ще имъ се испрати заедно съ одобренните отъ царското правителство наставления относително начинътъ, по който трябва да се извърши това избрание, щомъ излѣзе отъ печатъ изработениятъ уставъ. Отпослѣ се видѣ, че отпечатването на уставътъ ще се забави и за това Съвѣтътъ, следъ мѣсецъ отъ горното извѣстие, испрати безъ него наставленията си за начинътъ на изборътъ на представителите, като обѣща, че уставътъ ще имъ се испрати, когато излѣзе отъ печатъ. Нашите съотечественици въ епархиите бидоха въ сѫщото време предувѣдомени, че освѣнъ единъ всички други членове на уставътъ сѫ едногласно одобрени отъ цѣлий Привременниятъ съвѣтъ и че този единъ членъ е за изборътъ на екзархътъ. Цѣльта на това предувѣдомление бѣше да могатъ епархиите, преди да получатъ уставътъ, да размислятъ за този въпросъ и да си съставятъ мѣнѣние, какъ трябва той да се рѣши. Въ окръжното си, при което Привременниятъ съвѣтъ испрати до епархиите горѣречените наставления, той имъ препоръчваше още да снабдятъ представителите съ статистически свѣдения касателно числото на селата, на вѣнчилата, на църквите, на свещенниците и пр. въ всяка една епархия, свѣдения, които бѣше имъ поисканъ още съ окръжното си отъ 28 августъ, за да могатъ по тия статистически свѣдения да се опредѣлятъ и означатъ въ уставътъ даждитъ, които всяка епархия трябва да дава било на владиката си, било на екзархията, а така и да се изравнятъ, ако е възможно, една съ друга епархиите.

Наставленията или правилата за изборъ на представители, които имаха да обсѫдятъ и одобрятъ окончателно изработениятъ отъ Привременниятъ съвѣтъ уставъ, бѣха сѫщите онни, които отпослѣ се помѣстиха въ самия уставъ за ръководство при изборътъ на епархиалните избиратели и представители. Въ тѣхъ се казваше именно, че църковното

настоятелство на всеки епархиален градъ требва да пише до църковното настоятелство на всяка отъ казитѣ на епархията да състави списъкъ на избираемитѣ въ тая каза, като вземе и но двѣ имена отъ всеки градъ и село на казата, както и само да състави подобенъ списъкъ на избираемитѣ въ своята каза. Всеко църковно настоятелство испраща съставениий така свой списъкъ до християнските членове на старѣйский съвѣтъ (ихтияръ меджлиси) на всяка община отъ казата съ по-ржка да се събергтъ по-скоро на засѣдание подъ предсѣдателство на свещенникътъ си, за да избергтъ отъ списъкъ три имена и ги испратятъ съ едно писмо до църковното настоятелство на казата. Това подирнето, като получи такивато писма отъ всички общини на казата, прегледва ги въ присъствието на членовете отъ старѣйский съвѣтъ на своята община и отбира отъ тѣхъ три имена, които иматъ вишегласие, и ги испраща до църковното настоятелство на епархиадний градъ. Това настоятелство призовава избраннитѣ по този начинъ въ всяка каза избиратели да дойдатъ на събрание въ епархиалний градъ, за да избергтъ представител отъ кандидатитѣ, които тѣ иматъ право да назначатъ измежду си или отъ други достойни лица, живѣщи въ епархиата или въ Цариградъ. Отъ показаннитѣ така кандидати, които требва да сѫ на брой три пъти и бѣше отъ числото на представителитѣ, което е опредѣлено за епархията, става по вишегласие на събраннитѣ изборътъ на тия представители. Всички епархии споредъ тия правила требваше да избергтъ по единъ представител. Само на Силистренската, Видинската Нишската, Софийската, Кюстендилската, Самоковската и Пловдивската епархии се предоставаше да избергтъ и испратятъ по двама представители, а на Търновската четирима. Въ правилата се споменуваше най-послѣ, че съставениий отъ представителитѣ на епархиитѣ съборъ ще работи подъ ржководството и съ съдѣйствието на Привременниятъ съвѣтъ, който и ще поднесе на правителството уставътъ за утвърдение слѣдъ окончателното му одобрение отъ речений съборъ<sup>1)</sup>.

Тия наставления за изборътъ на представители не бѣхъ по вкусътъ и желанието на нѣкои отъ нашите съотечественици, на които се ревнеше да покажатъ, че и тѣ нѣщо от-

<sup>1)</sup> Вж. в. Право, брой 31, 36 и 44 отъ 1870 и в. Македония, бр. 62 и 85 отъ 1870.

биратъ и защищаватъ интересите на народътъ. Тъй ги рас-  
критикувахъ и осъдихъ въ печатътъ. Тъзи нѣкои си казахъ,  
че Българскиятъ народъ билъ народъ съ демократически стреме-  
ния; че той ималъ отвращение отъ неравенството и лютотъ  
мразелъ чорбажилъка, а наставленията, или, както тогава се  
тъ нарекоха, поворотъ, давалъ нова сила на този чорбажилъкъ. „Какви сѫ тия избирания на едни избиратели отъ на-  
родътъ, викахъ тъ, послѣ избирания на други отъ първите  
и вече отъ тъзи да се избиратъ представителитъ за съборътъ“. Особено се злѣ гледаше отъ тъзи защитници на правата на народътъ послѣдната точка на „поворотъ“, която гласеше, че съставениятъ отъ представителитъ съборъ ще работи подъ рж-  
ководството и съ помощта на Привременниятъ съвѣтъ, който  
ще представи на Високата Порта и уставътъ за утвърдение.  
Тъ не можехъ да разберягъ, защо да се давать на Привре-  
менниятъ съвѣтъ такива права и привилегии предъ непосред-  
ствените представители на народътъ. Но тъзи жарки за-  
стѫпници за равенство между всички и тъзи противници на всекакъвъ чорбажилъкъ испукахъ отъ очи, че живѣхътъ  
въ Турция, правителството на която не намираше, че е по-  
требно да благоприятства развитието на демократическите  
общини и нрави въ народонаселенията ѝ, които бѣха потънчали  
въ едно голѣмо невѣжество. Тъ забравехъ, че самото това пра-  
вителство, колчимъ считаше за умѣстно да се повикатъ пред-  
ставители отъ населението за да взематъ участие въ нѣкое  
законодателно учреждение или въ управлението, предписваше  
да става по такъвъ именно начинъ избирането на тия пред-  
ставители. Поворотъ или наставлението, което бѣше издадъ  
за избиране представители отъ епархиите Български при-  
времененъ съвѣтъ, бѣше съставенъ по образецътъ на наста-  
вленията, които даваше Портата за подобни избори. Такива  
наставления напримѣръ тя бѣше испратила въ Гръцката царигр-  
патриаршия за избирането представители за съборътъ, който  
имаше да изработи реформитъ, предписани отъ Хатти-Хумаюнътъ  
на 1856. По този начинъ требваше по-сети да се изберягътъ  
представители отъ населението за участие въ административ-  
ните съвѣти на вилаетитъ, санджацитъ и казитъ. Този схожий  
начинъ горѣ-долу Портата употреби подъ единъ благовиденъ  
предлогъ дори когато, слѣдъ провъзгласението на конститу-  
цията въ 1876, требваше да се изберягътъ представители за

народното събрание на Оттоманската империя. Български при временен съвѣтъ, на който душата бѣше Кръстевичъ, не можеше да отстъпи отъ този усвоенъ отъ турското законодателство пътъ, безъ да се компрометира предъ правителството и да подвърgne негли на неизвестностъ сѫдбата не само на изработений си уставъ, но и на самата екзархия.

Представителитѣ, които се избрахъ отъ епархиите за разискванье и одобрение уставътъ, починахъ да пристигатъ въ Цариградъ къмъ крайтъ на януари 1871. На 8 февруарий тѣ бѣха вече речи всички дошли. Всека отъ поименуваниитѣ въ „поворътъ“ епархии бѣше испратила толкова представители, колкото бѣше и предоставилъ Съвѣтътъ. Но освѣнъ тѣхъ се евихъ още осемь представители отъ македонскитѣ епархии. До 23 февруарий представителитѣ се събрахъ на засѣдание, за да си провѣрятъ избирателнитѣ писма и да обсѫдятъ правилникътъ, по който имаше да ставатъ засѣданятията имъ. Въ това междувремие тѣ обсѫждахъ и рѣшихъ още слѣднитѣ два въпроса: 1) Привременниятъ смѣсенъ съвѣтъ ще съставя ли частъ отъ Представителския Съборъ, и представителитѣ отъ непоименуваниитѣ въ фирмантъ македонски епархии трябва ли да участвоватъ въ неговитѣ засѣдания наравно съ другите представители? Мнозина настоявахъ, членовете на Привременниятъ смѣсенъ съвѣтъ да стоятъ на страна, или поне само архиерентѣ и четири петъ души отъ свѣтскитѣ негови членове да участвоватъ въ разискванията на Съборътъ, но безъ право на гласуванье. Разесненията обаче, които даде Кръстевичъ по въпросътъ въ една обстоятелна рѣч, придружена съ забѣлежката, че тезкерето на Портата отъ 30 мартъ възлага приготвенитето на уставътъ върху владиците и другите членове на Привременниятъ съвѣтъ, но тѣзи подирнитѣ по свое усмотрѣние устроихъ да се приканятъ представители и отъ епархиите за обсѫждането и окончателното му одобрение, убѣдихъ болшинството, че да рѣши Представителскиятъ Съборъ да засѣдава безъ участието на членовете на речениятъ Съвѣтъ ще бѫде между друго не добре видѣно отъ Високата Порта, и поради това ще е много неблагоразумно. Въпросътъ да участвоватъ ли въ Съборътъ представителитѣ отъ македонскитѣ епархии, които не сѫ споменожти поименно въ фирмантътъ, но които безъ всеко съмѣние, възъ основа на 10 му членъ, ще се присъединятъ съ време къмъ екзархията, се дѣлго разисква,

До тия епархии Привременият съвѣтъ не бѣше испратилъ покана, да изберйтъ и испратятъ представители. Тѣ обаче и безъ покана избрахъ и испратихъ такива. Въ Съборътъ се говори надѣлго за и противъ по тоя въпросъ. Но най-послѣ, като се взе въ внимание, че ще се изработи уставъ, по който ще се управятъ не само поименуваниятъ въ фирмантътъ епархии, но такоже и ония, които по смисълътъ на 10 неговъ членъ ще се присъединятъ къмъ екзархиата, рѣши се, че не може да се откаже и на тия епархии правото да си искаjjатъ мнѣнието и даджътъ гластвъ си при обсѫданьето на уставътъ.

При обсѫданьето на редътъ, по който ще иматъ да ставатъ засѣданията, прие се, че тѣ ще бѫдятъ публични, че Съборътъ ще засѣдава въ вторникъ, четвъртъкъ и петъкъ, че засѣданието се счита законно, кога присъствватъ по-вече отъ половината членове на Съборътъ, но че рѣшенията требва да се приематъ всекога съ двѣ третини отъ членоветъ му. Постанови се сѫщо, предсѣдателъ на Съборътъ да остане пакъ Ловчанский Иларионъ.

До 23 февруарий, както казахме, засѣданията на Съборътъ бѣхъ пригответелни. Предъ засѣданието на 23 февруарий, което бѣше първо негово редовно засѣдание, се извѣрши водосветъ отъ Ловчанский Илариона съ участие на свещенниците и дяконите на българската църква. Слѣдъ водосветътъ този подирний отвори засѣданието съ кратка рѣч. Послѣ говорихъ по-надѣлго д-ръ Чомаковъ, Крѣстевичъ и Иларионъ Макариополский. Тѣхните рѣчи служехъ като въведение въ занятията на Съборътъ. Д-ръ Чомаковъ изложи въ рѣчта си историята на църковниятъ въпросъ и споменѫ, че представителите на народътъ, които сѫ работили до сега по този въпросъ, сѫ имали всекога предъ видъ: 1) да пазятъ праотеческата Вѣра и цѣлокупността на народътъ и 2) да бѫдятъ вѣрни на императорското правителство, че тѣ никога не сѫ се водили отъ интересъ и честолюбие и че всекога сѫ имали предъ очи общото добро и народниятъ интересъ. Крѣстевичъ говори за происхождението на българскиятъ въпросъ въ свръзка съ постъпките и стременята на патриаршиата, за неговото развитие въ подирнето десетилѣтие и за трудностите, на които сѫ имали да наддѣляватъ народните дѣйци. Иларионъ Макариополский расказа животътъ и дѣятелността си отъ самото начало на поражданьето на въпросътъ за освобожде-

нието отъ гръцката патриаршия, като споменъ за всички по-главни събития, които означаваха неговътъ ходъ въ началото на шейсетътъ години и въ които той игра първата роля на народенъ пастиръ и ревнителъ на народните права.

Слѣдъ тия рѣчи представителътъ Христо Стояновъ, про-никнѫтъ отъ съзнание на голѣмото добро, направено на на-родътъ отъ всички народни дѣйци, предложи на своитъ съ-братия да имъ се искаже отъ името на всички съотечествен-ници глѫбока признателностъ. Това предложение се прие ед-нодушино отъ всички представители съ шумно и дълго ржко-плескане. Въ това се ограничи първото редовно засѣдане на Съборътъ. Обсѫжданьето на уставътъ се почна въ слѣдното засѣдане и трая до 14 май. Членоветъ отъ уставопроектътъ, върху които разискваньето се най-много продължи, бѣхъ: третий членъ, въ който е речено, че екзархията се управлява отъ св. синодъ, и членоветъ относително начинътъ на избранието архиерейтъ и екзархътъ. Прѣвчето отъ представителите настоя-вахъ да се даде на мирский елементъ по-голѣмо участие въ дѣлата на управлението, отколкото това е възможно по пра-вилата и обичаите, които се пазятъ въ Православната Църква. При разискваньето, напримѣръ, на З членъ тѣ искахъ да се каже, че екзархията се управлява не само отъ св. синодъ, но и отъ смѣсенни съвѣтъ. Требаше надълго да имъ се расправя, че за екзархията, като духовно учреждение, не може да се каже, че тя се управя отъ св. синодъ и отъ смѣсен-ни съвѣтъ, толкозъ по-вече, че тя е означена, като духовно учреждение, и въ самий сultански фирмансъ, и че за ней-нитъ недуховни дѣла се учреждава особенъ, а именно смѣ-сенъ съвѣтъ. Относително избранието архиерейтъ и екзархътъ болшинството отъ членоветъ на Съборътъ искаше, тѣ да се избиратъ направо отъ народътъ. Дѣлги и преддѣлги препирни сѫ ставали по този предметъ. Крѣстевичъ съ помощта на нѣкои отъ архиерейтѣ е много пажти защищавалъ редътъ, по-казанъ за този изборъ въ изработений отъ него уставо-проектъ. Той е расправелъ, че исканьето да се избиратъ вла-дицитъ и самий екзархъ направо отъ народътъ е несъгласно съ постановениета на Съборитъ, че то не може подъ никой начинъ да се допустне въ Българската Църква, ако тя иска да остане свѣрзана съ другите православни Църкви и да не навлече върху си нареканьето, че отстѫпа отъ обичаите на

Православието. Най-послѣ представителитѣ сѫ били принудени, слѣдъ тия обеснения, да се съгласятъ съ постановеніята на уставопроектъ за избранието архиерейтѣ и екзархътъ съ малки нѣкои измѣнения относително кандидатитѣ за архиерейски и екзаршески санъ, отъ които окончателно се избира архиерейтѣ или екзархътѣ. Да се даде на мирски елементъ поголѣмо участие въ дѣлата на екзархията и особено да се предостави на народътѣ да избира архиерейтѣ си и екзархътѣ искахъ главно по-развититѣ измѣжду представителитѣ, каквите бѣхъ учителитѣ. Тия людѣ настоявахъ на своето исканѣе не само отъ желание на се избѣгнатъ злоупотребеніята, които е правила грѣцката патриаршия при избранието владицитетѣ, но главно отъ неразбиранѣе църковній редъ и нуждата да не се правятъ нововѣденія въ ново нарежданната Българска Църква.

Относително изборътъ на първи Български екзархъ Съборътъ постанови, да сѫ кандидати за екзаршески санъ всички архиереи, членове на Привременни сѣмѣнъ съвѣтъ, едно че тѣ бѣхъ такоречи единичкитѣ народни български архиереи, а друго да се почетятъ трудоветѣ, постоянството и страданията имъ за добиванѣе църковното българско самоуправление. Пловдивский Папсий обаче не прие да стои въ числото на тия кандидати и моли Съборътъ, да го не тура въ списъкътъ имъ, защото не щель да помисли нѣкой, че той е пригърнѣлъ българското дѣло за постиганѣе почести. Съборътъ обаче отхвърли молбата му и му изрази благодарността на народътъ за постоянството и самоотвержението, съ което е бранилъ правата му, потъкани отъ Цариградската патриаршия.

Нѣщо, за което не сѫ могли да се съгласятъ членоветѣ на Съборътъ и за което сѫ се водили такоже дѣлги дебати, е билъ и въпросътъ, за колко време да се избира екзархътѣ, за единъ ли извѣстенъ периодъ, или до животъ. Членоветѣ, които не обичахъ много да се стѣсняватъ отъ приетитѣ въ Православната Църква наредби, между които на първо място е стоялъ Д-ръ Чомаковъ, сѫ били за периодичността или мѣняемостта на екзархътѣ. Кръстевичъ много се стара да убѣди Съборътъ, че екзархътѣ не требва да се избира, както предсѣдателътъ на една республика, за извѣстенъ периодъ, защото това е противно на обичантѣ, които се пазятъ въ Православната Църква, но не успѣ. Нѣкои отъ владицитетѣ, които требаше да

оборвать всеко нововъведение въ Българската Църква за избъганье поне нарекания отъ Гърциѣ, по свои лични смѣтки, такоже не поддържахъ неговото мнѣние. Само Иларионъ Макариополски и Антимъ Видински се обевихъ рѣшиително за пожизнеността на екзархътъ. Другитъ казахъ, че ако периодичността не е съгласна съ църковните обичаи и предания, тя не е пѣкъ и запретена отъ тѣхъ. Дѣлгата прецирня се свѣрши съ гласуванье, при което стъ 43 души 28 се иска заехъ противъ пожизнеността, и 15 противъ периодичността, поради което въ уставътъ за изборътъ на екзархътъ се прибави: „екзархътъ ще се назначава всекога само за четири години“. При подписваньето, обаче, уставътъ само Кръстевичъ Д. Тодоровъ и Н. Михайловски сѫ забѣлежили до подпи си, че сѫ противъ периодичността на изборътъ. Всички други членове на Съборътъ, било архиереи, било свещеници и миряне, подписахъ изработениятъ уставъ безъ всека забѣлежка.

Едно отъ подобренията, които се съдѣржатъ въ уставътъ на Българската екзархия, е опредѣлението заплати на архиерейтъ, на екзархътъ и на членовете на свѣтски съвѣтъ при екзархътъ. При разискваньето въпросътъ за заплатите на архиерейтъ, членовете на Св. Синодъ настояхъ, да се не назава архиерейска заплата, а да се дума дажба за архиерейтъ. Слѣдъ опредѣлението дажбитъ, които всека епархия ще дава за архиерейтъ си, опредѣлихъ се още дажби за екзархътъ и за нуждите на епархиите и на екзархията. За избѣганье нередовности и злоупотребения, въ уставътъ сѫщо се означихъ правата на владиците при извѣршванье священодѣйствия и треби по молба на христиенетѣ. Премислилъ се още и предвидѣлъ начинъ за поддържанье на училищата въ всека епархия, а така и за основанието на едно Богословско и едно друго висше училище.

Народний Съборъ гласува, при опредѣлението заплатите на владиците, и парични награди за онѣзи владици, които сѫ жертвовали личното си спокойствие и претърпѣли разни лишения въ борбата за правата на народътъ, а именно по сто хиляди гроша за Макариополски Илариона, за Пловдивски Панарета и за Пловдивски Паисия и 50 хиляди за Видински Антима, а за Ловчански Илариона се рекло, че ще му се дадѣ нѣкоя друга непарична награда.

Уставътъ на Българската екзархия макаръ въ основата си и да е написанъ по уставътъ на патриаршията, но въ него има много прибавки, които ги нѣма въ последният. Тези допълнения, които сѫ се намирали още въ уставопроектътъ, предложенъ за разискванье въ Народний Съборъ, представлятъ на предничавий духъ на организаторите на българското църковно самоуправление и турятъ уставътъ на екзархията несравнено по горѣ отъ новоизработеният по предписание на Хатти-Хумаюнътъ отъ 1856 година уставъ на така наречената Вселенска патриаршия. Истина, че уставътъ на Ерменската патриаршия, който се приготви сѫщо съобразно съ предписанията на речният Хатти Хумаюнъ, стои по свободолюбивата и превъсходна наредба, която е начърталъ, по-горѣ и отъ уставътъ на новосъздадената Българска екзархия, но причината на това превъходство лежи главно въ обстоятелството, че Ерменцитъ, които въ онова време бѣхъ добрѣ видѣни отъ султановото правителство и не подлежахъ на подозрѣние, нѣмахъ причини да се стѣсняватъ въ дѣйствията и стременаята си при организацията на общината си, както Българетъ.

Разискваньето на уставътъ се свѣрши на 14 май, слѣдъ което той биде даденъ да се превожда на турски, на който езикъ требваше да се поднесе на Портата за утвърдение. По мисъльта на народните представители, тѣ требваше сега да избержтъ още и екзархътъ п да се разотиджтъ. Но кога да пристъпятъ къмъ той изборъ? Преди да се одобри ли отъ правителството уставътъ, или слѣдъ одобрението му? Въ разискваньето на този въпросъ Представителският Съборъ рѣши, да се извѣсти правителството съ едно прошение, че уставътъ е вече свѣршенъ и се превожда на турски, за да се подложи на неговото одобрение, и въ сѫщото време да му се поискано позволение за избиранье екзархъ, доклѣ още не сѫ се разтишли представителите. Такова прошение се скоро написа и се занесе на Портата отъ една избрана за това отъ Съборътъ депутация. Везирътъ, като прочелъ прошението, отговорилъ на депутатията, че той ще подложи нѣйното исканье на обсѫданье въ министерский съвѣтъ, но че въ всѣкий случай е потребно да му се представи текстътъ на уставътъ. Представителите, слѣдъ като чакахъ по-вече отъ единъ мѣсяцъ разрѣшението на правителството да се избере екзархъ, пристъпихъ до разискванье въпросътъ, требва ли още да чакатъ, или

да прекъснатъ засъдните си и да се разотиджтъ. Частните работи на нѣкои отъ тѣхъ и оскудните средства на други за живене въ Цариградъ имъ отнимахъ охотата да чакатъ още неопределено време това разрешение, и тѣ рѣшиха, Народният Съборъ да прекъсне привременно засъдните си и които отъ представителите желаеха, могатъ да си отиджтъ, които пъкъ не щажтъ да си ходятъ, ще си даватъ мнѣнието по въпросите, които се разискватъ въ него. Такова рѣшение тѣ взехъ въ засъдните си отъ 24 юлий, което държахъ на откритъ въздухъ въ градината на екзархийския домъ и слѣдъ което се фотографирахъ<sup>1)</sup>.

Представителите, като искахъ, преди да се разотиджтъ, да турятъ и вѣнецъ на работата си съ избраньето екзархътъ, далечъ не мислехъ, че докдѣ се позволи това избранье, имаше да измине цѣла година още, и преди всичко, да стане промѣнение на правителството. Великий везиръ, Аали-паша, нарочно избѣгващъ да даде това позволение, защото желаше да стане предварително нѣкое споразумѣніе между Великата наречена Църква и Българетъ относително точките отъ фирманитъ, които патриархътъ не приемаше. Съ тая цѣль той бѣше наредилъ още презъ мѣсяцъ мартъ, когато дошлиха представители бѣхъ щомъ почнили разглеждането на уставътъ, една комиссия отъ двама Българи и двама Гърци, което да се помажи да намѣри нѣкой начинъ за съглашение помежду двѣтъ страни и така да почне да се нареджа екзархията, безъ роптане и недоволство отъ страна на патриаршията. Лицата, както отъ Гърцитъ, така и отъ Българетъ, които влизахъ въ тая комиссия, бѣхъ сѫщите сния лица, съ които си служеше Аали-паша преди да се издаде фирманитъ за екзархията, т. е. Александъръ Каратеодори и Христаки Зографосъ отъ Гърцитъ, и Гаврилъ Кръстевичъ и Иванъ Пенчовичъ отъ Българетъ. За да поръча на тия лица, да се помажатъ отново за едно споразумѣніе между патриаршията и Българетъ, великий везиръ вѣроятно се е подбудилъ такоже и отъ мнѣнието, което исказа Св. Руски Синодъ въ втори си отговоръ върху исканието на патриархътъ да се свика вселенски съборъ. Този отговоръ, датиранъ отъ 2

<sup>1)</sup> Вж. въ списанието Библиотека статията „Първи Български Народенъ Съборъ — материали за историята“ (книжка VII, VIII, X, и XI, година втора).

мартъ, бѣше вече пристигналъ въ Цариградъ. Той, както ще видимъ по-долу, одобряваше всичкото съдържание на фирманиетъ отъ гледна точка на църковните канони, но осъждаше начинъта на Портата да рѣши въпросътъ съ единъ свой фирмансъ, издаденъ безъ съгласието на патриархътъ. Отреденниятъ членове на комиссията се събираха и разговареха помежду си за предметътъ много тайно. Но вѣстниците не се забавиха да подушатъ нейното съставене. Слухътъ за нещо дойде и до ушията на представителите, и тъй въ засѣдането си отъ 23 мартъ отвориха рѣчъ за нещо, като поискаха отъ Кръстевича да каже, съществува ли такава комиссия или не съществува. Кръстевичъ, който бѣше длъженъ да крие, че има наредени отъ везирътъ людъ, които да се помажатъ за изравнение разногласията между патриаршията и Българетъ, се намѣри въ нѣкое затруднение отъ това запитване. Той отговори на него най-напредъ непълно и съ нѣкои премълчавания. „И азъ чухъ, каза той, че вѣстниците, а именно Леванъ Хералдъ,писали, че се съставила ушъ една комиссия за български въпросъ. Не знамъ, да ли другъ се смути толкова, колкото азъ. Български въпросъ нѣма потреба отъ комиссия. Речениятъ вѣстникъ е чулъ нѣщо, но бѫдете увѣрени, че нищо не съществува. Съществува само това, че има единъ фирмансъ, който е рѣшилъ окончателно български въпросъ, и има единъ патрикъ, който не признава този фирмансъ и който като живѣе въ сѫщото царство, въ което и ние, иска отъ правителството или да му позволи да свика вселенски съборъ, или да му приеме отставката. Колкото до вселенски съборъ, царското правителство нѣма никога да позволи, защото нѣма нужда; а за отставката на патриархътъ, на правителството не се ще току така изведнажъ да я приеме. За това помисли да направи единъ опитъ да се събергатъ двама трима приятели, които, като размѣнятъ мнѣнията си, да видятъ, може ли да се намѣри нѣкое средство за удовлетворение патрикътъ. Отъ това никакъ нѣма да се повреди български въпросъ, или по-добре въпросъ български вече нѣма. Има Българска православна Църква, която е нужно да се признае и отъ другите православни Църкви. Азъ се зарадвахъ, че единъ съдразаминъ е взелъ инициативата за християнско споразумѣние, защото нашето положение ще бѫде затруднително. Требва най-послѣ нашата Църква да се признае и отъ другите Цър-

кви, като тъхна сестра. Ако стане това, нашата работа еувѣковѣчена. Ние скоро ще изберемъ екзархъ, но понеже споредъ фирмантътъ този екзархъ трябва да се одобри и отъ патрикътъ, ние ще се намѣримъ въ затруднително положение, ако не помислимъ съ време за това. Правителството желае не да ни повреди, а да ни оздрави. Опредѣлениитъ лица не за една комиссия, както се раздаде слухъ, но за едно приятелско събиранье, ще разгледаме, по кой начинъ би могли да накараме патрикътъ да ни признае. Работитѣ, които ще разгледаме, не сѫ никакъ вредителни. Едно отъ исканията на патрикътъ е епархиитѣ да сѫ опредѣлени, сирѣчъ десетий членъ да се опредѣли. Но за този въпросъ ние нѣма да говоримъ нищо, защото за него патрикътъ не може да иска събираньето на вселенски съборъ. Ето що сѫществува. Ето изесненията, които можѫ да ви дамъ“.

Тия разеснения на Крѣстевича не се показахъ довлетворителни на докторъ Чомакова, и той каза: „всички благодаримъ на г. Крѣстевича за изесненията, които ни даде; но азъ чухъ, че тая комиссия щѣла да се занимае съ Пловдивъ, и бихъ попиталъ, да ли ще можете да го защитите, защото и лани въ една комиссия този градъ останѫ раздѣленъ на двѣ части“. Гаврилъ Крѣстевичъ отговори: „казахъ, че въ подробности не можѫ да влязямъ, но ще ви кажѫ, че отъ тия работи, които ще разгледаме, едната е тая. Патрикътъ привожда единъ канонъ, който казва, че двама епископи не могѫтъ да сѫществуватъ едновременно въ единъ и сѫщи градъ. Този канонъ обаче не може да се приложи тукъ. Както и да е, бѫдете увѣрени, че ако има Бѣлгаре, които да искатъ да се защити народниятъ интересъ, то съмъ и азъ отъ тѣхъ“.

Срѣщу забѣлежваньето на Георгія Груевъ, представител отъ Пловдивъ, че Съборътъ, ако и да е благодаренъ отъ разесненията на Крѣстевича, не трябва да забравя, че комиссия сѫществува, Крѣстевичъ повторно отрече сѫществованьето на комиссията. „Комиссия нѣма, каза той. Азъ протестувамъ противъ тая дума“. Груевъ отговори, че представителитѣ не могѫтъ, разумѣва се, да забранятъ да става комиссия или една приятелска срѣща за спогодба на двѣтѣ страни; но тѣ требва да запазятъ правото си. Понеже, прибави той, спогодбата не може да стане безъ взаимни отстѣжки и слѣдователно и безъ отстѣжки отъ бѣлгарска страна, то требва

да стане постъпка предъ правителството за запазване правата, дадени на Българский народъ съ фирмантъ.

Да не се обезкуражва и смущава народътъ съ пръсканиятъ слухове, че се съставила комиссия за измѣнение фирмантъ въ полза на патриаршията, Съборътъ въ сѫщий денъ поръчка на главният си писарь да обнародва отъ негово име, че тия слухове сѫ лъжовни, и че ако нѣкои частни лица, безъ знанието на Съборътъ, правятъ опитвания за примирение на двѣтъ страни, това не ще рече, че има да се нащърби съ нѣщо фирмантъ.

Но мълвата за сѫществованьето на комиссията по българский въпросъ не само не преставаше, но напротивъ се увеличаваше. Хванѫ да се говори дори, че тая комиссия представила на правителството своите заключения за измѣнението на фирмантъ, които удовлетворявали патриархътъ. Поради това въ Съборътъ наскоро се отвори пакъ рѣчъ за реченната комиссия, и този път представителите вече направо натяквахѫ на Кръстевича и на хажи Иванча Пенчовичъ, че се съгласили да се измѣни фирмантъ въ ушърбъ на Българетъ. За да се защити противъ тѣзи обвинения, Кръстевичъ изрече слѣднето: „азъ казахъ всичко, но ето пакъ ще повторѫ, като го желаете. Когато се срѣщижхме най-напредъ съ двамата Гърци, ние казахме, че сме отишли по заповѣдъ на негово височество, великий везиръ. Сѫщо ни казахѫ и тѣ. Имахме да разгледаме три работи. Първата бѣше за споменуваньето името на патрикътъ отъ всички епархийски митрополити, което двѣтъ гръцки лица ни убѣждавахѫ да приемемъ, защото това желание на патрикътъ се намѣрвало и въ рапортътъ му до правителството, подаденъ преди излазеньето на фирмантъ. Ние отговорихме, че не можемъ да приемемъ това, защото митрополититъ, споредъ църковнитъ канони, трябва да споменувать всекога името на оногова, който ги е ръкоположилъ. На това тѣ отговорихѫ, че патрикътъ така желае, а ние възразихме, че не е наша работа да знаемъ, какво желае патрикътъ, а що е каноническо и съгласно съ духътъ на фирмантъ. Тогава тѣ ни казахѫ, че ако митрополититъ се наречатъ епископи, тогава работата се улеснява. На това отговорихме, че патрикътъ може да ги нарича както иска; всичкиятъ архиереи, споредъ канонитъ, сѫ епископи, дори и сѫщия патрикъ, но ние ще си ги наричаме митрополити. От-

говорътъ имъ бъше, че въ всеки случай патрикътъ трябва да издаде единъ актъ, съ който да унищожи митрополитството имъ. Това ние не приехме. Приложихме, че за митрополитъ, който нъма подъ себе си епископи, този титулъ е почетенъ. При все това, понеже отъ толкова време нашите митрополити съ носили това название, ние искахме да си остане то и запредъ.

„Втората работа, която разгледахме, бъше въпросътъ за Пловдивъ. Въ фирмантътъ е рѣшено, че енорията Св. Богородица ще остане на Българската екзархия. Това патрикътъ не приема, защото споредъ църковните канони не могътъ да бѫдатъ двама епископи въ една епархия. Такива канони наистинихъ съществуватъ; но ние въразихме, че самиятъ патрикъ приема двама епископи въ една епархия, защото раздѣля самата епархия. Тъ казахъ, че Пловдивъ билъ вече не епархия, а градъ; а ние отговорихме, че патрикътъ както намѣри средство да раздѣля епархиите, така може да намѣри средство и за раздѣленето на единъ градъ. Най-послѣ тъ предложихъ да се нарече църквата Св. Богородица метохъ на екзархията, но ние не се съгласихме, защото съ това цѣльта имъ бъше да отнематъ енорията на въпросната църква. И така не можехме да се съгласимъ и върху вторий въпросъ.

„Третата работа. Въ фирмантътъ не се казва, кой ще прави такирътъ за назначението на екзархътъ отъ правителството. Тъ казахъ, че споредъ бѣлежките, които билъ направилъ патрикътъ върху изложението на комиссията, преди да се издаде фирмантътъ, този такиръ требвало да се дава отъ патриаршията. Това ние не приехме, най-напредъ безъ да кажемъ нѣкоя причина. Отпослѣ обаче дадохме за причина, че ако това стане, назначението на нашътъ екзархъ ще зависи отъ добрата воля на патрикътъ. Прибавихме при това, че патрикътъ може, ако иска, и той да дава такиръ, но това негово право не може да отнима правото на Св. Български Синодъ да подава такирътъ си и правителството по него да назначава екзархътъ.

„Ето върху какво се разговарехме. Въ нищо обаче не можехме да се съгласимъ. Съобщихме това на негово височество Аали-паша, който не знаемъ сега, какво ще прави.“

Но и тия разсъждения не успокоихъ представителите. Нашите съотечественици по онова време изобщо бѣхъ твърдъ

наклонни да подозиратъ предателство и измѣна, кога виждахъ, че нѣкой отъ по-първите ни людѣ се сношава съ патриаршията и нейнитѣ представители. Тѣ мислехъ, че нашите първенци или ще бѫдѫтъ излъгани отъ Гърцитѣ, както е ставало сегизъ тоги兹ъ, или съзнателно ще продадѫтъ на патриаршията правата и интересите на народътъ за своя собственна облага, нѣщо, което сѫщо не е безъ примѣръ въ българската история. Този сѫщия духъ на подозрѣние владѣше и между представителите, които разглеждахъ уставътъ. За това тѣ рѣшихъ да направятъ на всекий случай онова, което имъ бѣ възможно, за предпазванье народнитѣ интереси при новите опитвания за спогодба съ патриаршията, които се правехъ по желанието на Портата отъ двама Българе и двама Гърци, толкозъ по-вече, че единъ отъ двата български вѣстници, които се издавахъ тогава въ Цариградъ, а именно „Македония“, по тази или онази причина непрестанно распалеше тѣхното подозрѣние. Но какво друго тѣ можехъ да направятъ, ако не да заевятъ предъ правителството желанието на народътъ да се не нарушаватъ въ полза на патриаршията и правата, които му дава фирмантъ? Тѣ рѣшихъ проче да подадѫтъ едно прошение до садразамътъ, съ което, като му искахѫтъ своите страхувания отъ слуховете за срѣщата на двама Българе съ двама Гърци съ цѣль да се разискатъ нѣкои точки отъ фирмантъ, които патриархъ считалъ за противоканонически, да го помолятъ да не допустне да се отнеме нѣкоя отъ правдинитѣ, съ които е благоволилъ негово величество да ощастливи Българский народъ. Такова едно прошение се написа и се занесе наскоро, а именно на 11 априлий, на великий везиръ отъ нѣколко души, членове на Съборътъ, между които бѣхъ и владицитетъ, Пловдивский Панаретъ и Видинский Антимъ.

„Ние не знаемъ, казвахъ въ това прошение представителите, като какво може да има основно въ тия слухове, но обичаме да вѣрваме, увѣрени сме дори, че царското правителство, естественъ хранителъ на законно даденитѣ на нашия народъ църковни правдини, не ще се никога рѣши да положи на разискванье единъ актъ отъ една такава голѣма важность, каквато има царский фирмантъ, и че днесъ, когато предложи не вече да се рѣши българский въпросъ, окончателно рѣшениетъ предъ цѣлий свѣтъ съ този фирмантъ, но да се приспособява въ нашата екзархия плодороднитѣ принципи на този актъ съ

единъ уставъ, основанъ възъ канонитѣ на нашата Православна Църква, всеко споразумѣние, което би имало за цѣль да прениачи въ каквото и да е фирмантътъ, ще се счита като нарушение на единъ основенъ царски законъ, което отъ наша страна не можемъ никога да приемемъ. Както вече казахме въ единъ предварителенъ рапортъ, Българетъ не сѫ се отказали да се споразумѣятъ съ негово светѣйшество Щариградски патриархъ, за нѣкои подробности, които самий фирмантъ предвижда. Но никакъ не е съобразно, мислимъ, съ правдата, да се полага на разискванье съдържанието на единъ фирмантъ, на който противната страна не признава никаква стойност. Ние сме били и сме всекога готови да се споразумѣемъ съ негово светѣйшество патриархътъ за реченнитѣ подробности, но тогава само, когато той склони да признае царски фирмантъ, който за насъ е едничката мѣрка за поведение въ църковнитѣ наши работи“.

Аали-паша приелъ благосклонно депутацията на Съборътъ, която му занесла това прощение, и съ разясненията, които ѝ далъ относително срѣщата на двама Българи и двама Гърци за разговоръ по съдържанието на фирмантътъ, ги успокоилъ.

Въ първото слѣдъ това засѣдание на Съборътъ представителитѣ поискахахъ отъ депутацията да имъ раскаже, какъ се е отнесътъ везирътъ къмъ тѣхната постъпка и какъвътъ е билъ нейниятъ резултатъ. Митрополитъ Панаретъ, като глава на депутацията, отговорилъ на това запитванье, както слѣдва:

„Ние подадохме прощението на негово височество, който разгледа най-напредъ печатитѣ и послѣ то прочете внимателно. Слѣдъ това ни каза: „добрѣ бѣше да не се смушаватѣ отъ външни слухове и отъ онова, което пишатъ вѣстниците“. Наистинѣ, правителството ножела чрезъ нѣкои лица да си разесни нѣкои въпроси, но това не ви се налага официално. Бѣдете увѣрени, че фирмантътъ, като царски актъ, никога не ще се наруши. На това никога не ще се съгласи правителството, защото това би било докачение на авторитетътъ му“. Отъ наша страна ние отговорихме, че патриархътъ, като постоянствова и иска той да дава такирътъ и да получава братътъ за Български екзархъ, значи, че той ще има право да се смѣсва въ нашата екзархия, което е противно на фирмантътъ. Нашътъ народъ много е губилъ отъ това, дѣто патриаршията го е представила предъ правителството. Нѣма

съмнение, че той ще страда и ще губи и занапредъ, ако продължава пакъ тя да го представя, и за това и клирътъ, и народните представители молятъ това право да се остави на Св. Български Синодъ, той чрезъ такиръ да иска бератътъ на екзархътъ. Инакъ патриаршията всекога ще биде, както и по-напредъ, посредникъ между Българский народъ и правителството. Великият везиръ отговори, че въ фирмантътъ не е казано, кой ще дава такирътъ и кой ще получава бератътъ на екзархътъ, на което ние казахме, че при всичко че то не е предвидено въ фирмантътъ, ние молимъ това благодъжение намъ да се направи. Освѣнъ това, прибавихме ние, патриархътъ иска българските митрополити да споменуватъ неговото име въ службата. Това споменуване дава каноническо право на патриархътъ да ржкополага нашите владици, а това значи, че Българската Църква се подчинява пакъ нему и остава без силна. Везирътъ отговори: „Що да правимъ? Знаете, че патриархътъ се противи и иска да свика вселенски съборъ. За това именно правителството е всекога желало да се разреши въпросътъ окончателно и съ волята на патриархътъ. Азъ не съмъ компетентенъ въ такива църковни работи. Вие знаете, че въ фирмантътъ не е споменято, кого ще споменуватъ българските владици“. На това ние възразихме слѣдното: „Слѣдъ нареждането на нашата Църква ние мислимъ за каноническите въпроси да се опредѣлятъ двоица владици отъ екзархиата и двоица отъ патриаршията, и тѣ да размислятъ и да дойдатъ до едно споразумѣние“. — Добрѣ, но патриархътъ казва, че вашиятъ владици сѫ извержени, и той не приема да третира съ тѣхъ, каза Аали-паша. — Слѣдъ нареждане на екзархиата ще се съберемъ и ще видимъ, прави ли сѫ тия извержения, или не, отговорихме ние. Послѣ прибавихме: „Ваше височество, и отъ историята знаете, и практиката ви е научила, че всекога, когато се е отдѣлела една Църква отъ друга, отначало не сѫ се съгласявали, но слѣдъ години сѫ дохождали до едно споразумѣние. За примеръ имаме Гръцката Църква въ Елада. Когато се отдѣли тя, Цариградската патриаршия се противи цѣли трейсетъ години, но послѣ дойдохъ до едно съгласие“. — Не мислете, че Вашата Църква е както другитъ. Тѣ сѫ съвѣршенно независими, а вашата е зависима, каза Аали-паша. — За тая зависимостъ ние знаемъ само единъ знакъ, то е да се под-

твърдява духовно екзархътъ ни отъ патриархътъ, отговорихме иие. Послѣ му се помолихме да ни има и занапредъ подъ зицитетата си, както ни е ималъ и до сега, и си излѣзохме“.

На 25 априлъ Аали-паша вика въ домътъ си на Бебекъ двамата Гърци и двамата Българи, на които бѣше поръчалъ да разгледатъ точките отъ фирмантътъ, съ които патриархътъ се не съгласяваше, и ги попиталъ, до какво сѫ дошли въ своите разговори. Тѣ му расказали своето разногласие относително споменуваньето името на патриархътъ отъ българските митрополити — едничкото нѣщо, което допирало до църковните канони. Везирътъ, като чулъ едните и другите, намѣрилъ, че Българетъ иматъ право, и такъ повторилъ да каже, че желанието на правителството е българский въпросъ да се свърши. Двамата Гърци се задължили да съобщатъ това на патриархътъ<sup>1)</sup>.

Аали-паша се е искасалъ въ полза на Българетъ толко защото по-свободно, че вече знаеше, че и Св. Руски Синодъ въ отговорътъ си върху патриаршеското послание казва, че българското искане да се поменува само отъ екзархътъ името на патриархътъ не е противно на каноните.

Читателътъ видѣ по-горѣ, какви писма се размѣниха между патриархътъ и великий везиръ Аали-паша, слѣдъ издаваньето на фирмантътъ и какъ негово светѣйшество истѣкваше въ неговите обрѣщания до везирътъ, че фирмантътъ съдѣржи нѣща противоканонически, че е необходимо за рѣшението на този въпросъ да се събере вселенски съборъ и че въ случай че правителството не ще да позволи свикваньето на такъвъ съборъ, той, патриархътъ, моли да му се приеме отставката.

Слѣдъ писмото си до Аали-паша отъ 5 септемврий 1870 патриархътъ, като бѣше увѣренъ, че мнозинството на самостоятелните Църкви, което съставеха гръцките Църкви, ще сподѣля напълно и занапредъ неговите пристрастни възгледи по българский въпросъ и като мислеше, че това единомислие и постоянство ще повлияе негли и върху Русската Църква, рѣши да се обрне отново до всичките самоуправлявани православни Църкви съ оплакванье и молба да го подкрепятъ въ мнѣнието му по исканията на Българетъ. На 30 септемврий

<sup>1)</sup> Вѣстн. *Право*, бр. 7, 8 и 10 отъ 1871 година. Вѣстн. *Македония*, броеве 12, 13, 14 и 15 отъ сѫщата година. Вж сѫщо: „Първи Български Народенъ Съборъ — материали за историята“ — въ Библиотека кн. XI, 1896 г.

той испрати до тия Църкви второ окръжно послание, въ което, като имъ припомнеше посланието си отъ декемврий 1868, излагаше всичко, щото е станжло отъ тогава по българский въпросъ, било отъ страна на правителството, било отъ страна на патриаршията и на Българетъ. Той приложи при това послание 1) окръжнитѣ си послания до подчиненнитѣ нему митрополити, каквito е испрашаль по българский въпросъ слѣдъ декемврий 1868, 2) нѣкои отъ окръжнитѣ на българските представители и архиерей до своитѣ съотечественници, испратени слѣдъ тая дата, 3) писменната отставка, която четирмата отъ българскитѣ архиерей подадохъ на патриархътъ, както и отговорътъ върху неиж отъ страна на послѣдний, 4) сultанский фирмънъ, 5) такририте патриаршески до Портата, въ които се възразяваше противъ фирмънть, и отгововитѣ върху тѣхъ на послѣднята. Всички тѣзи окръжни писма и други документи патриархътъ испрашаше, за да оправдае и подкрепи своитѣ известни вече на читателътъ възгледи по дѣлото. Въ посланието си отъ 30 сентябрътъ той не канеше вече Църквитѣ да се съгласятъ именно за свикване вселенски съборъ, но отъ всичко, щото се говореше въ него, се истъкваше необходимостта, споредъ неговото мнѣние, на такъвъ съборъ. Въ заключение той ги просто молеше, като прочетътъ внимателно както посланието му, така и документитѣ, които изобличаватъ противу~~канонический~~ и пагубенъ за Православието духъ на „българизма“ и особенно сultанский фирмънъ, да му кажжтъ, мисли ли и говори ли той истинно и справедливо по духътъ на Евангелието и на светитѣ Вселенски Събори. Той знаеше вече расположението и мислить на петътъ самостоятелни Гръцки Цръкви и бѣше увѣренъ, както казахме по-горѣ, че за каквото и да ги покани така наречената Велика Църква, т. е. Цариградската патриаршия, тѣ нѣма да се отдѣлятъ отъ неиж и охотно ще их послушатъ за всичко. Цѣльта на неговото му обръщанье къмъ Църквитѣ бѣше да побуди и Русската Църква да се съгласи съ неговитѣ възгледи, защото Православието има най-много послѣдователи въ Россия и тамъ то цѣвти поб-много отъ всекждѣ; тамъ се изучва основателно и прилага къмъ животътъ богословската наука, и отъ Россия, като държава мощна и като страна съ многобройно православно население, зависеше най-много да се даде това или онова насочванье и рѣшение на българскитѣ искания.

Отъ Българска страна не се остави безъ внимание и това послание на Цариградския патриархъ до Църквите, както и под-напрещното му. Светий Синодъ на Българската Църква испрати на 8 януари послание до тяхъ съ възражения противъ безоснсвнитѣ и пристрастни твърдения на патриархътъ. Преосвещеннятѣ архиереи, които съставеха-тогава Български синодъ, заевяваха най-напредъ въ посланието си, че ако и да сѫ приели съ радостъ султански фирмънъ за учреждението на екзархията, се въздържали обаче да го приложатъ въ всичко на дѣло, макаръ той и да не съдѣржи нищо противъ църковнитѣ канони. Тѣ се ограничили, казвахъ, тѣ на първо време да изработятъ уставъ за управлението на Църквата си, съ цѣль да представятъ този уставъ и на Всеобщата Църква и съ нейното одобрение да пристигнатъ и до изборътъ на екзархъ, като сѫ правили въ сѫщото време и опитвания за примирение съ патриархътъ. Българскитѣ архиереи опровергавахъ под-нататъкъ думитѣ на патриархътъ, че императорското Турско правительство се самоволно вмѣсило съ издаваньето на фирмънътъ си въ дѣла, които се отнасятъ до исклучителното вѣдомство на Църквата, че той не приема този фирмънъ, защото обнималъ распореждания явно противни на свещеннитѣ правила и на привилегиитѣ на Църквата. Тѣ наумявахъ онова, което казвахъ преди година на самия патриархъ, а именно че българский въпросъ, като е въпросъ просто църковенъ, въ сѫщото време е и въпросъ свѣтски, въпросъ граждански, който не може да се рѣши отъ едната само църковна властъ безъ участие на гражданска, или само отъ гражданска безъ участие на църковната, и че сама Цариградската Църква признала тържественно правото на султановото правительство, макаръ и друговѣрно, да рѣша-ва подобни въпроси, когато била упразнена самостоятелността на Охридската архиепископия. Какъ прочее, думахъ тѣ, дързнува тая Църква да осаждда намѣсата на свѣтското правительство въ българский въпросъ, кога тя и въ самото окръжно свое послание, въ което си позволява това осаждданье, казва, че „за нищо не служатъ сами по себе си привилегии и берати, закони и правила, логичность и права въ теория между не-въжествени и мятеzни люде безъ правительственно съдѣйствие и принуждение, което ние знаемъ, че се простира не само върху естественни и граждansки животъ, но и върху уста-

новената нравственост и въбра на подданикътъ?“ Цариградската патриаршия не е ли постоянно искала съдъйствието на свѣтското правителство, за да поддържа своето господство надъ Българский народъ и да го притѣснява разновидно? Несъмнѣно е, че ако правителството испълняваше желанията на Цариградский патриархъ и по българский въпросъ, то щеше да биде въ очите му не само безъ укоръ за намѣсата си, но щеше и да се похвали отъ него. Правото на султановото правителство да решава въпроси, както български църковенъ, признава и самата Велика Църква, понеже тя му е представила проектъ за рѣшение на този въпросъ. Водими отъ тия съображения, казватъ преосвещеннитѣ български архиереи, ние съ признателност и радостъ посрѣднижме фирмантъ, основанъ главно върху нейниятъ проектъ. Но патриархътъ представя тая неприятна нему радостъ въ посланието си, като нѣщо мятежно, позорно, безъ да премисли, че самата Цариградска патриаршия се е несправедливо радвала и недостойно тържествувала, когато преди единъ вѣкъ е премахнла съ волята на сѫщото това свѣтско правителство самостоятелността на нашата Църква. Нашето сега най-горещо желание е да се удостои екзархиата ни, учредена отъ гражданская власть, такоже съ одобрение и признание отъ страна на всичкитѣ православни Църкви. На честнитѣ предстоятели на тия Църкви надлежи да кажатъ, да ли наистинѣ се налага вѣроисповѣдна нужда за свикванье вселенски съборъ по въпросъ, който безъ да досяга нѣкоя догма, се отнася до външното управление на църковнитѣ дѣла на единъ народъ, на тѣкмено по свещеннитѣ канони на Православната Църква. До сега никога вселенски съборъ не се е свиквалъ за такъвъ въпросъ, и ние се страхуваме да не би, като негово светѣйшество упорно още настоява предъ султановото правителство да му се дозволи да свика вселенски съборъ, да стане българский въпросъ пакъ причина, както преди десетъ вѣка, на едно нежелателно раздѣление не вече между Вѣсточната и Западната Църкви, но между самитѣ отдельни Църкви, части на Вѣсточната Църква. Като излагаме горнитѣ мисли въ отговоръ на патриаршето послание, думахъ най-послѣ преосвещеннитѣ наши архиереи, ние се надѣемъ, че, ако и осаждени отъ патриархътъ и неговътъ синодъ, ще намѣримъ распространеннитѣ по вселенната Божия Църкви готови, като изслу-

шать и нась, които говоримъ въ името на чистата Вѣра на нашътъ благочестивъ народъ, да благословяте този твърдо стоещъ въ праотеческиятъ предания народъ и да осветяте съ своето признаванье нашата екзархия, основана възъ законите и правилата на Православната Църква<sup>1)</sup>.

Отговоритъ на Гръцкитѣ Църкви върху посланието на патриархъ Григория отъ 30 септемврий бѣхъ, както и отвѣтитъ имъ върху неговото послание отъ 16 декемврий на 1868, съвсѣмъ съгласни съ неговите желания и възгледи. Той се не съмнѣваше, както казахме и по-горѣ, за тѣхното едномислие съ Цариградската Църква, както се не съмнѣваше и всекий, който знаеше, че тѣхните иерарси, като Гърци, не пропущаха случай да си помагатъ едни на други, за да запазятъ господството си надъ другите народности въ Турската империя, безъ да се срамуватъ за своето несъгласно съ Вѣрата поведение.

Но отговорътъ на Светѣйшии Руски Синодъ – бѣше (прямо противоположенъ на очакванията на наречената Велика Църква. Рускиятъ Синодъ не само отхвѣрлеши, както и по-напредъ, нуждата за свикване вселенски съборъ, но и опрѣдаваше отъ гледна точка на каноните сѫщите ония постановения на фирмантъ, които Цариградската патриаршия прогласи несъгласни съ тѣхъ. Този отговоръ е едно блъскаво изобличение на несъгъсните съ християнски духъ дѣйствия на гръцките иерарси. Той е доказателство, че отъ свѣтътъ, и особено отъ Църквата Божия, не е исчезвало и нѣма да исчезне безпристрастието и любовта къмъ светата правда и истина. Като такова изобличение, което е направено не по-ради нѣкои чужди на Евангелието побуждения, а ради самите истини, които е то осветило, той заслужва да се чете и помни отъ всекий българинъ както въ сегашните, така и въ будущите времена. Той е слѣдний.

„Въ отговорътъ си върху първото послание на ваше светѣйшество (отъ 16 декемврий 1868) по гърко-български църковенъ въпросъ Светѣйшии Правителствующи Всероссийски Синодъ, ржководенъ единствено отъ желание за доброто на светата Православна Църква, както и отъ еднаква християнска любовъ къмъ всички единозвѣрни братия, Гърци и Българе, се

<sup>1)</sup> Това послание, слѣдъ испрашаньето му, се обнародва на български и гръцки въ отдельни брошюри.

постара да покаже такова средство за рѣшението на този прискърбенъ въпросъ, което споредъ крайното си разумѣние считаше за най-законно, най-вѣрно, най-надлежно и най-добро за цѣльта. За голѣма жалостъ обаче, отъ новото послание (отъ 30 септемврий 1870) на ваше светѣйшество до насъ по сѫщия въпросъ се оказва, че нашътъ братски съвѣтъ, който бѣ предложенъ съ такава искренность и доброжелателство, не е угодилъ на Великата патриаршеска Църква. Но какво излѣзе отъ това? Туй, че онova, което не рачи да даде на Бѣлгаретъ църковната власть отъ добрата си воля, рѣши се да имъ го даде мѣстната гражданска и държавна, като посочва своята непререкаема длъжностъ да се грижи за безопасността, за спокойствието на своите подданици и като не намѣрила никое друго средство да даде край на това вълнение на духоветъ и на тѣзи безредия, които отъ нѣколко години вече се поевяватъ въ разни мѣста на империята поради грѣко-бѣлгарското ртногласие. Ние напѣтно се съгласяваме съ ваше светѣйшество, когато издигате архиастирски гласъ противъ начинътъ, по който дѣйствовала Портата, която намили да рѣши само съ собственниятъ фирмансъ този въпросъ, който никакъ не може да бѫде рѣшенъ безъ най-блиzkото участие на църковната власть и особено безъ съдѣйствието на ваше светѣйшество, като въпросъ, който се отнася непосредствено до вашътъ патриаршески окрѣгъ. Но отъ друга страна обявяваме съ всичката откровенность, ако и съ сърдечно съкрушение, че ние не можемъ да се съгласимъ съ мисълъта, че ушъ за рѣшението на този въпросъ е необходимо свикваньето на вселенски съборъ.

„Вселенските Събори, както се разбира отъ самото тѣхно название, могатъ да се свикватъ само за дѣла, които се отнасятъ до Вселенската Вѣра и Църква. И всичките седемъ Вселенски Събори, които се признаватъ отъ православните христиани, сѫ били свиквани дѣйствително за дѣла отъ такъвъ родъ, а именно по поводъ на ереси, които сѫ заплашвали съ опасностъ самата християнска Вѣра, сѫ подкопавали или сѫ извръщали основните догми на Православието и сѫ вълнували малко или много всичката християнска Църква. А грѣко-бѣлгарский въпросъ се не отнася до основанията на нашата света Вѣра и не заплашва съ опасностъ нито една отъ нейните догми. Бѣлгаретъ нито сѫ помислили за нѣкое си измѣнение

въ Вѣрата и въ нейнитѣ истини. Той нито най-малко се отнася и до Вселенската Цѣрква, за която е съвсѣмъ безразлично, ще ли да останатъ Бѣлгаретѣ въ сегашната иерархическа зависимостъ, или ще да получатъ по законенъ путь една малка или голѣма независимостъ, или дори ще ли да образуватъ законно самостоятелна цѣрковна областъ, стига само тѣ въ първий, вторий и въ третий случаи да оставатъ напълно вѣрни на Православието и безирепятствено да могатъ да се ползватъ съ всички средства къмъ преуспѣваньето въ Вѣрата и благочестието. Този вѣпросъ наистинѣ се отнася исклучително до цѣрковното управление и се касае само до мѣстната Цариградска Цѣрква; поради това може и требва да се рѣши само отъ помѣстній нейнъ съборъ съгласно съ цѣрковните правила. Бѣше се породилъ вече единъ подобенъ вѣпросъ за Цариградската патриаршия въ напрѣшните времена, когато се отдѣлеше отъ неї Русската Цѣрква и послѣ когато искаше за неї си независимостъ Цѣрквата на Грѣцкото кралство. Но нито единътъ, нито другияпѣтъ въ Цариградъ не намѣрихъ необходимо да се свика вселенски съборъ, а рѣшихъ вѣпросътъ само съ помѣстенъ съборъ. Защо да се не рѣши и сега сѫщо така бѣлгарски вѣпросъ? Защо сега да става обрѣщанье до вселенски съборъ? И ако тогава светѣйшитѣ патриарси съ своитѣ мѣстни събори сѫ признали за вѣзможно да дадатъ дори пълна независимостъ на Русската и Грѣцката Цѣркви, като въ това не сѫ виждали нарушение на свѣщенните правила и не сѫ се страхували за това отъ отвѣтственность предъ Православната Цѣрква, не требва ли да бѫде сега по-вѣзможно и по-безопасно за патриаршията да удовлетвори Бѣлгаретѣ, които искатъ отъ неї за себе си сравнително по-малко? Никой не отрича, че Вселенските Събори, като сѫ били свиквани за рѣшаванье важни доктрически вѣпроси, които сѫ се отнасели до Вселенската Цѣрква, сѫ рѣшавали между друго и вѣпроси относително управлението и Богослужението дори и на частни Цѣркви; но отъ тута никакъ не слѣдва, че за тѣзи именно послѣдните вѣпроси сѫ били свиквани Вселенските Събори. Тѣй и сега, ако нѣкой вѣпроси отъ Вѣрата, които иматъ важностъ за всичката Православна Цѣрква, бѣхъ извикали необходимостта за съставене вселенски съборъ, тогава безъ съмѣнѣние този съборъ можеше да се занимае между друго и съ рѣшението на бѣлгарский

въпросъ и на други подобни; но да се свика вселенски съборъ частно само за български въпросъ, значило би да се дѣйствова безъ достатъчно основание и да се смили значението на самия вселенски съборъ.

„Но ако ние се бихме дори и съгласили съ ваше светѣйшество да призаемъ свикваньето на вселенски съборъ за необходимо и напълно законно, ние не можемъ да замълчимъ, че поне въ сегашното време свикваньето на този съборъ ни се представя за излишно и дори за небезопасно. Всички частни православни Църкви, представителитѣ на които би трябвало да се евйтѣ на вселенски съборъ, вече подадоха мнѣнията си за този въпросъ и като да го предрѣшиха въ свойтѣ отговорни послания върху напрещното послание на ваше светѣйшество; и тогава като едни отъ тѣхъ, а именно Иерусалимската, Александрийската, Антиохийската и Църквата на Гърцкото кралевство прямо възстанахъ срѣщу Българетѣ и нарекохъ тѣхнитѣ искания антиканонически, другитѣ Църкви, а именно Сърбската и Русската, признахъ, че тѣзи искания за служватъ удовлетворение. Защо още да се свикватъ представители отъ частнитѣ православни Църкви за вселенски съборъ, когато тѣхнитѣ мнѣния сѫ вече известни и естествено е да се очаква, че тѣ нѣма да се откажатъ отъ тия свои мнѣния и на съборътъ, и особенно като сѫдимъ по онзи рѣзъкъ тонъ, съ който исказахъ мнѣнията си нѣкои отъ тѣхъ? Защо да се свика вселенски съборъ, когато предварително знаемъ, че спорниятъ въпросъ не може на него да бѫде решенъ едногласно и че мнѣнията непремѣнно ще се раздѣлятъ? Такъвъ вселенски съборъ, като не ще може да рѣши нищо окончателно, ще да представи само печално зрѣлище на явно разногласие, да не кажемъ раздѣление между Гърцките и Славенски Църкви, и ще да послужи за съблазънъ на всичкото православно и неправославно християнство. Не трябва сѫщо да се забравя, че султановото правителство вече е изразило волята си по грѣцко-български въпросъ прямо и рѣшително въ законодателенъ актъ. Това важно обстоятелство не може да нѣма влияние върху членовете на съборътъ, ако той се събере въ Цариградъ или въ другъ турски градъ, и безъ друго ще лиши вселенски съборъ отъ онази самостоятелност и духовна свобода, каквато му прилича и е необходима. А ако ли безъ да се вземе това въ внимание, съборътъ сумѣе

да запази напълно своята самостоятелност и да постанови едно рѣшение, несъгласно съ фирмантът на султанът, въ такъвъ случай правителството на Портата може да не приеме съборното рѣшение и да не допусти осъществението му между своите подданици.

„Слѣдът това като се обрѣща къмъ желанията на Българския народъ, както сѫ тѣ изразени въ султанский фирмантъ, съставенъето или редакцията на който споредъ свидѣтелството на ваше светѣйшество сѫ насочвали самитѣ водачи на българизмътъ, Светѣйшият Руски Синодъ съглежда, че Българетъ не сѫ се отказали да послѣдватъ неговътъ съвѣтъ, който е изложенъ въ напрещнето наше отговорно послание до ваше светѣйшество, че тѣ вече не искатъ за себе си пълна църковна независимостъ, не мислятъ да се отдѣлятъ съвѣтъ отъ Великата патриаршеска Църква и по това не даватъ вече поводъ да се подозиратъ въ какъвто и да е расколъ. Напротивъ тѣ желаятъ да запазватъ съ патриаршеската Църква и по дѣлата на Вѣрата иерархическа и църковна връзка съгласно съ свещенитетъ правила. За връзката по дѣлата на Вѣрата Българетъ заявяватъ, че въ работитѣ, които се отнасятъ до православната Вѣра и които искатъ взаимни съвѣщания и помошъ, синодътъ на Българската екзархия е длѣженъ да се споразумѣва съ Вселенский патриархъ и синодъ, а тѣзи по-дирнитѣ сѫ длѣжни безъ забава да му подаватъ надлежаща помошъ и да му съобщаватъ необходимитѣ отговори (чл. 6 отъ фирмантътъ). За упазванье на иерархическата връзка съ Великата патриаршеска Църква и на зависимостта отъ нея Българетъ се съгласява главният митрополитъ на тѣхната църковна областъ, наричанъ екзархъ, да се поставя или утвърдява, съгласно съ правилата (правило 28 на IV всел. съб.) отъ Вселенский патриархъ; този митрополитъ тѣй сѫщо, съгласно съ правилата (15 правило на Двукр. съборъ) да по-менува името на патриархътъ при свещенитетъ служения и, съгласно съ законитетъ, Българският екзархъ да не може инакъ да посѣщава Цариградъ или да пребивава и да извѣршива Богослужение тамъ, освѣнъ съ разрѣшението на Вселенский патриархъ, и да се подчинява на сѫщите ония църковни правила, на които се подчиняватъ въ тѣзи случаи патриарситѣ Иерусалимский, Александрийский и Антиохийский (чл. 3, 4 и 9 отъ фирмантътъ). Най-послѣ за упазванье изобщо на

църковната връзка съ патриаршията Българетъ се съгласяватъ синодътъ на Българската екзархия да взима св. миро за всичката си областъ отъ Вселенский патриархъ (чл. 7 отъ фирмантъ) и както епископитъ, архиепископитъ и митрополититъ, които сѫ подъ вѣдомството на престолътъ на Вселенский патриархъ, да могжтъ да преминуватъ безпрепятствено презъ Българската екзархия, така и българските иерари да могжтъ да преминуватъ безпрепятствено презъ епархията на Вселенский патриархъ, като пазятъ при това сѫществуващите църковни правила (чл. 8 отъ фирмантъ), а така и редътъ за управлението на мънастиритъ, които се намиратъ въ предълите на Българската екзархия, но споредъ цъковните постановения зависятъ отъ Вселенский патриархъ, да остане напрещний (чл. 11 отъ фирмантъ). Справедливостъта изискава да прибавимъ, че въ това изложение на тѣхните желания относително съглашението съ Вселенската патриаршия Българетъ сѫ се постарали да се приближатъ до известниятъ проектъ на ваше светѣйшество, да се въсползоватъ отъ него и да приематъ всички по-главни негови искания. Какво още сега не достига?

„Отъ забѣлжванията къмъ послѣдниятъ проектъ на смѣсенната комиссия, който отпослѣ е влѣзълъ съ нѣкои измѣнения въ султанский фирмансъ, забѣлжвания, които ваше светѣйшество сте направили по предложение отъ турското министерство заедно съ патриаршеския синодъ и които сѫ приложени къмъ вашето до насъ послание (приложение № 11), открива се, че сега, ако не грѣшимъ, оставатъ собственно четири разногласия между заевенията на Българетъ и исканията на Вселенската патриаршия. *Първото разногласие.* Българетъ, възъ основа на показанните отъ насъ по-горѣ свещенни правила, се съгласяватъ само митрополитътъ на тѣхната църковна областъ — екзархътъ — да се поставя и утвѣрдява отъ Вселенский патриархъ и да го поменува при свещенослуженията; а патриаршията, възъ основа на сѫщите тѣзи правила, изиска и всичките други български митрополити да се поставятъ отъ Вселенский патриархъ и да поменуватъ неговото име. Но, ако скдимъ строго, въ българската църковна областъ, както и въ всяка друга може да бѫде само единъ канонически митрополитъ на областъта съ значение и властъ, а всички други български митрополити сѫ собственно епископи, управляватъ

всекий епархията си и само носятъ почетният титулъ митрополити. Слѣдователно, 28 правило на Халкидонския съборъ и означенитѣ по-горѣ, чини ни се, не ще се нарушаватъ, и иерархическата връзка на Българската църковна областъ съ Великата Църква ще се запази, ако и само единътъ дѣйствителенъ митрополитъ на тази областъ, който се именува екзархъ, се поставя отъ Вселенския патриархъ и поменува неговото име въ свещенослуженията. *Второто разногласие.* Българетъ, като изразяватъ желание да се подари на тѣхната църковна областъ самостоятелно вътрешно управление, да се упражнява тя отъ свой Български синодъ на иерарси подъ предсѣдателството на екзархътъ и за ограждение самостоятелността на нейното вътрешно управление да се състави особенъ уставъ, възъ основа на свещенитѣ правила и преданията на Православната Църква, прилагатъ, че този уставъ ще се представи за утвърдение и признане само на високото султанско правительство. А Вселенската патриаршия, като се съгласява съвършенно за самостоятелността на вътрешното управление на Българската областъ отъ нейни собствени Синодъ и за съставление съ тази целъ на особенъ уставъ възъ основа на църковнитѣ правила и предания, изисква още и уставътъ да се представи за утвърдение на достатчимъ патриархъ. Но ако на Български Синодъ патриаршията предоставя право самостоятелно, т. е. независимо отъ Вселенския патриархъ да води вътрешното управление на Българската църковна областъ, съ това наедно се предоставя на синодътъ и правото самостоятелно, т. е. независимо отъ патриархътъ да се ползова съ църковнитѣ правила, да ги прилага къмъ своята областъ споредъ усмогрѣнието си, да съставя възъ тѣхно основание за нейното управление разни по-частни правила, ако, разумѣва се, и да е твърдъ желателно, да се съгласехъ Българетъ ради всестранното разглеждане на едно толко съ важно за ползата на тѣхната собственна Църква дѣло да съобщатъ общий уставъ на Вселенския патриархъ за предварително разглеждане. *Третето разногласие.* Българетъ желаѧтъ тѣхни екзархъ, утвърдяванъ слѣдъ изборътъ му отъ Български Синодъ съ грамота на Вселенския патриархъ, да се утвърдява и опредѣля съ императорски бератъ. А патриаршията прибавя, този бератъ да се не издава иначъ, освѣнъ по представление на Вселенския патриархъ и да се испраща непосредстvenno

до екзархътъ. Но рѣшението на този въпросъ ще да зависи невѣмъ напълно отъ волята на султановото правителство, което може по усмотрѣнието си да испрати на екзархътъ бератътъ си както по представление, така и безъ представление на патриархътъ. Най-послѣ *четвъртото разногласие* състои въ това, че, споредъ послѣдниятъ проектъ на Българетѣ, въ съставътъ на Българската църковна областъ се предзначаватъ между друго и такива епархии и мѣстности, които споредъ бѣлежкитъ на патриаршеский синодъ къмъ този проектъ не треба да влизатъ въ нейниятъ съставъ. Но въ султанский фирмънъ (чл. 10) нѣкои отъ показанинитѣ въ бѣлежкитѣ на синодътъ епархии и мѣстности вече сѫ исклучени отъ съставътъ на българското църковно окръжие. Освѣнъ това е постановено, че въ спорнитѣ или съмнителни случаи, да ли требва нѣкои мѣстности да принадлежатъ на Българската църковна областъ, въпростътъ ще се рѣшава споредъ единодушното съгласие на всичкото мѣстно население, или поне на дѣйтѣ му третини, и че изобщо подробнотитѣ по тази работа се предоставяватъ на взаимното съглашение между патриаршията и екзархиата съгласно съ църковните постановения.

„Впрочемъ Светѣйший Всероссийски Синодъ, дума се иб-нататъкъ въ отговорътъ, като иска извѣска само мнѣнието си, като какъ е възможно да се отстранятъ всичкитѣ изброени разногласия, и като никакъ не желае да влиза въ какви и да е състезания съ досточтимата Вселенска патриаршия по този предметъ, охотно допушча, че неговото мнѣние и наложеннитѣ тѣлкования могатъ да се оборватъ. На всекий случай всекий безпристрастенъ човѣкъ не може да се не съгласи, че тѣзи разногласия при рѣшението на гърко-българский въпросъ не сѫ сѫществени въ дѣлото и че ради тѣхъ не се пада да се свиква вселенски съборъ. Всекий безпристрастенъ човѣкъ требва да се съгласи, че ради такива незначителни разногласия щеше да е несправедливо да се отхвърлятъ, да се отлъзватъ отъ Църквата и да се наричатъ расколници Българетѣ, когато тѣ заевяватъ, че не желаятъ да се отдѣлятъ съвсѣмъ отъ Вселенската патриаршия, а наопаки желаятъ да запазятъ връзка съ неї както по дѣлата на Вѣрата, така и иерархическа и изобщо църковна споредъ свещеннитѣ правила.“<sup>1)</sup>

<sup>1)</sup> Този отговоръ на Светѣйший Руски Синодъ се напечата въ много списания и вѣстници. Ние го взимаме отъ руското *Православное обозрѣніе* за априлъ 1871 год.

Слѣдъ този отговоръ отъ страна на Светѣйший Русски Синодъ, на патриархъ Григория, чито възгледи по българский въпросъ се толкова открыто порицавахъ въ него, не оставаше друго, освѣнъ да подаде дѣйствително отставката си, както той отколѣ се канеше да стори. Но той се рѣши да почака още, доколѣ да види резултатътъ на преговорите между двамата Гърци и двамата Българе, които по волята на Портата се межехъ да съгласятъ съ неговите искания постановенията на фирманието. Тия преговори бѣхъ се почнали нѣколко дни слѣдъ пристигането на отговорното послание отъ Руский Синодъ. Въ това послание, както видѣхме, се казваше, че българский въпросъ не може да се рѣши само съ сultански фирмантъ „безъ най-близкото участие на църковната власт и особено безъ съдѣйствието на патриархътъ, като въпросъ, който се отнася непосредствено до патриаршеский окръгъ“. Тия думи негли сѫ накарали везирътъ нѣсконо да направи опитъ, съ посредството на една комиссия отъ двама Гърци и двама Българе, за съглашение исканията на патриаршията съ желанията на Българетъ. Но понеже отъ една страна тая комиссия не може да дойде до едно споразумѣніе, при всичката отстъпчивост на българските членове, и понеже отъ друга Представителский Съборъ заеши съ едно прощеніе до везирътъ, че Българетъ не могатъ да се съгласятъ да се нащърбятъ правата, които имъ дава фирмантъ, а въ сѫщото време и везирътъ, окураженъ отъ мнѣнието, исказано въ отговорътъ на Св. Руски Синодъ върху посланието на патриархътъ, призна въ послѣдното засѣданіе на комиссията, станжло подъ негово предсѣдателство, че патриархътъ нѣма право да иска да го поменуватъ и другитъ български митрополити, освѣнъ екзархътъ — точка, която бѣше едничката по-сѫщественна въ разногласието между членовете на комиссията, — то патриархъ Григорий се видѣ подсѣченъ отъ всека страна. Той разумѣ, че Аали-паша, при всичкото си желание да спогоди патриаршията съ Българетъ, нѣма да се рѣши така скоро да наскърби послѣднитъ и да измѣни така лесно сultански фирмантъ, слѣдъ като така категорически се одобри неговото съдѣржание отъ най-многолюдната и най-влиятелна православна Църква. Патриархъ Григорий нѣмаше вече отъ гдѣ да се наѣда за помощъ. Той бѣше се опитвалъ вече много пъти да накара Портата, съ помощта на нѣкои отъ посланици и

други влиятелни лица, да се съобрази съ неговите искания. Всекий другъ на негово място, огорченъ отъ всички тия несполуки, не можеше, ако имаше частичка честолюбие, да продължава да завзима патриаршеското съдалище. Нѣколко недѣли прочее слѣдъ засѣданятията на горѣреченната комиссия Григорий VI подаде окончателно отставката си. Той испрати на 29 май до везирътъ Димотичкий митрополитъ, Диописия съ главниятъ секретаръ на патриаршията по турски езикъ да го извѣстятъ, че той сега, при другите причини, е принуденъ още поради слабото си здравие да даде окончателно отставката си и да остави непрекъснато патриаршеското съдалище. Аали-паша, като изслушалъ това, обѣщалъ да внесе, по обичайъ, въ министерския съветъ отставката на патриархътъ, за да ѝ се даде по-нататъшенъ ходъ. Нѣколко дни слѣдъ това той испрати въ патриаршията тезкере, въ което казваше, че ако и да е желателно било да сѣди негово светѣйшество поради превъсходните си качества още на патриаршеский престолъ, но понеже въ туй време като правителството гледало по възможность да премахне причините, които принуждавали негово светѣйшество да иска оттегленето си отъ патриаршеското съдалище, той отново настоялъ върху отставката си, като ѝ мотивиралъ този жътъ съ отслабналото си здравие, за поправенето на което пакистинъ се изисква спокойствие, то правителството рѣшило най-послѣ, ако и съ прискърбие, да приеме и да поисква високото съзволение на негово величество за нея, което и се дало вече. На другий денъ везирътъ испрати, както става всекога слѣдъ падането на единъ патриархъ, и заповѣдъ да се избере патриарши намѣстникъ, който да води дѣлата на патриаршията до изборътъ на неговътъ преемникъ.<sup>1)</sup>

---

<sup>1)</sup> Ἐπικλητικὴ ἐπιθεώρησις. Περίοδος II, τόμος I, стр. 1—8.

## ГЛАВА IX.<sup>1)</sup>

Патриархъ Антимъ VI. — Неговитѣ преговори съ Българетѣ за спогодба. — Отхвърленъето отъ Българетѣ предложението му. — Богоевленската служба на българския владици и нейните послѣдствия. — Избранъе на Антина Видински за екзархъ. — Неговото триумфално пътуванье отъ Видинъ до Цариградъ. — Нерѣшителността му да испрати до патриархътъ писмо. — Връчването бератъ на екзархътъ и представенето му предъ султанътъ. — Опитванъе на екзархътъ да земе отъ патриархътъ разрѣщение да служи въ българската църква. — Тържественно прогласяванье въ българската църква изверженето на българския владици за недѣйствително. — Защлашвания отъ патриаршията. — Тържествена служба на екзархътъ въ българската църква безъ патриаршеско разрѣщение. — Прогласяванье при тая служба Българската Църква самостоятелна. — Изврежение на екзархътъ и афоресване на другите български архиереи отъ патриаршията. — Окражното послание на екзархътъ и на другите български архиереи по този случай. — Оправдение лъжливите слухове че ушъ Българетѣ се уплашили отъ изверженето и афоресването. — Назначение на Михаилъ паша за велики везир и промъни въ политиката на Портата. — Грижитѣ на Гърция за проглашение Българетѣ схизматици. — Първото засѣданіе на великиятъ съборъ, свиканъ противъ Българетѣ. — Второто му засѣданіе. — Третото му засѣданіе и прогласяванье схизмата съ едно опредѣление. — Четенѣе на това опредѣление по църквите въ Цариградъ и въ Гърция. — Отговоръ на екзархътъ върху това опредѣление. — Хладнокръвие на Българския народъ къмъ хвърлената върху му схизма. — Средства на патриаршията за прокарване схизмата между Българетѣ. — Помощ на патриархътъ отъ Портата за тая цѣль. — Промъни въ политиката на Портата и рѣщението ѝ да се държи о фирмантъ на екзархиета. — Безупрѣчи старания на руското посолство за примирение на Българетѣ съ патриаршията. — Стремленията на една партия между Българетѣ.

Слѣдъ като се оттегли отъ тронътъ Григорий VI и се утвърди отъ правителството патриарший намѣстникъ, за какъвто се бѣше изbralъ Димотичкий митрополитъ, Дионисий, въ патриаршията се занеха съ необходимитѣ по уставътъ приготвения за избиранъе новъ патриархъ и най-първо се испратиха писма до епархийските владици съ поръчка да си дадѫтъ гласътъ за кандидатите върху патриаршеското съдалище

<sup>1)</sup> При написването на тая глава намъ сѫ ни послужили, освѣнъ български вѣстници *Право, Македония и Напредъ*, твърдѣ много протоколитѣ на Привременниятъ български смѣсенъ съветъ, по многото отъ които още не сѫ обнародвани, а така и писмата на екзархиета до подвластните имъ владици, които не сѫ още извлѣзли изтъ нейната архива, както и Църковното Обозрѣние на Калифония (*Εκκλησιαστικѣ Еπіθεωρ旳и* ўтъ В. Д. Каллифонос), което е събрание на разните църковни документи, наченвани се отъ времето на патриархътъ Григория VI, и е единъ видъ църковна лѣтописъ.

и да се постарајтъ да се избержтъ и непратятъ представители за изборното събрание. Доклѣ дойде срокътъ за подирнето, духовните лица, които желаехъ да стѫпятъ на патриаршата катедра, употребихъ всичките възможни средства да се препоръчатъ предъ избирателите и влиятелните людѣ. Между тия лица особено биение въ очи бивший вече два иже Цариградски патриархъ Антимъ, наричанъ по селото, отъ което произхожда, Куталияностъ, 82-годишъ старецъ. Обладанъ отъ честолюбие и сребролюбие, той думаше и обѣщаваше всекому по гжделътъ му; и понеже въ това време бѣше въ устата на всички, какъ ще се развърже българский въпросъ, той даваше обѣщание предъ Гърцитѣ, че ще умѣе да запази възможно пълно правдинитѣ и правата на Великата Църква, а предъ Българетѣ и тѣхните приятели се вричаше, че ще удовлетвори напълно Българский народъ. Съ него се познавахъ още отъ напрението му патриаршество и нѣкои отъ българските архиереи, които го знаехъ като человѣкъ уменъ, хитъръ, рѣшителенъ и съ желѣзна воля. Той бѣше добре известенъ и на русското посолство и бѣше още отъ Кръмската война неговъ кандидатъ за патриаршата катедра. Разумѣва се, че и другитѣ кандидати не стоехъ съ рѣчи сгърнъти. Тѣ ходехъ сѫщо при тогова и оногова да се препоръчватъ и да печелятъ приятели. Избирателите, духовни и мирски, отъ които всекий гледаше преди всичко да се избере неговътъ приятелъ, се раздѣлихъ, и въ изборното събрание на 5 септемврий най-много гласове получи Димотическиятъ архиерей, Дионисий, който бѣше патриаршески намѣстникъ. Но въ църквата, гдѣто става тайно гласоподаване отъ архиерейтѣ върху три мата кандидати, които сѫ спечелили въ изборното събрание най-много гласове, получи отъ 17-те гласове 14 и се прогласи за патриархъ престарѣлий Антимъ. Владицитѣ и първенцитѣ, както и всичките негови почитатели и приятели, побѣрзахъ да му честитятъ третето стѫпванѣ на патриаршеския престолъ. Четирима отъ пѣ-първите Българе, членове на Привременниятъ съвѣтъ, съ Илариона Макариополскитъ на чело сѫщо не закъснѣхъ да се евятъ предъ него за поздравление преди още той да се представи предъ султанътъ и да се посели въ патриаршията. Старецътъ ги приель много любезно и се разговорилъ съ тѣхъ окло два часа. Въ този разговоръ той укориъ свойте предшественици, че не постѣжали умно, по-

казалъ взаимноисписането, което ималъ съ патриархъ Григория по българский въпросъ, и иззвилъ желание да се даде край на този въпросъ нб· скоро, за което нѣщо требвало и отъ двѣтъ страни да се избержтъ компетентни лица, за да приготвятъ споразумѣнието имъ. Патриархъ попиталъ най-послѣ гостите си, да ли бихъ склонили тѣхнитъ съотечественици да се приговорятъ съ Великата Църква, на което тѣ отговорили, че Българетъ сж всекога готови да влѣзятъ въ споразумѣние, стига да не се иска отъ тѣхъ да жертвоватъ правдинитѣ, що имъ признава султанский фирмансъ. Това посъщението стана на 7 септемврий, т. е. два дни сдѣдъ избралието на новий патриархъ.

Патриархъ Антимъ не чака много за да почне преговорите съ Българетъ. Слѣдъ като се представи на султанътъ на 14 септемврий и като посѣти въ сѫщия денъ по-главнитѣ министри, той употреби само нѣколко дена за да нареди Синодътъ и смѣсенниятъ съвѣтъ споредъ желанието и видовете си и да заеви на общото събрание программата на дѣйствията си, подиръ което покани писмено нѣкои отъ членовете на Привременниятъ български съвѣтъ, а именно Гаврила Крѣстевичъ, Ив. Пенчовичъ, д-ра Чомаковъ, Георгия Чалоолу, хажи Никола Минчооглу и Д. Гешовъ, да дойдатъ на 25 септемврий въ патриаршията за разговоръ съ него. При посъщението си тѣзи български първенци се разговарели близо два часа съ негово светѣйшество, какъ да се изравни разногласието между патриаршията и Българетъ по съдѣржанието на фирмантътъ. Разчу се това посъщението между цариградскитѣ Българи и произведе негодованье между тѣхъ, а особено между младите, защото помежду имъ бѣше се прѣсъжъ слухъ, на който тѣ охотно вѣрваха, че то има за цѣль една спогодба между двѣтѣ несъгласни страни, въ която ще се жертвоватъ даденитѣ на Българский народъ съ фирмантътъ правдини. Него-дуващиятъ се събрали въ читалището за да разискватъ върху постъпката на Привременниятъ съвѣтъ и иж грѣмливо осъдили, като противна на интересите на народъ. Насърченъ отъ това Георги Груевъ, членъ отъ читалището и единъ отъ представителитѣ на Пловдивската епархия за Съборътъ, свиканъ за одобрение на уставътъ, които се намираха още въ Цариградъ, се рѣшава да подаде въ това си качество протестъ противъ опитваньето на Съвѣтътъ за спогодба съ патриар-

шията. Той мотивира протестът си сърещу решението, което дадъл въ послѣдното засѣдание народният Съборъ и споредъ което на Съвѣтътъ се налага да се допитва до представителите отъ този Съборъ за дѣла, относещи се до всичките епархии. Въ засѣдането си отъ 1 октомврий Привременниятъ съвѣтъ разискалъ този протестъ и, като зель въ внимание, че Народният Съборъ е билъ свиканъ само за разискване и одобрение на уставътъ и че както църковното управление, така и расправията съ патриаршията сѫ били възложени на Привременниятъ съвѣтъ, постѣдниятъ е ималъ право да се срѣща и разговаря съ патриаршията за споразумѣние върху основа на фирмантътъ. „Днесъ самото правителство, казалъ Кръстевичъ, като се разисквалъ протестътъ на Груева, ни дума, че има нѣколко работи, за които требва да се споразумѣмъ съ патриархътъ. Завчера още министрътъ ни заповѣда да се видимъ съ него. Питамъ можемъ ли да не испълнимъ заповѣдта му? Като дойдохъ представителите, какво направихъ за рѣшението на въпросътъ? Вместо да се водимъ отъ Георгия Груева и отъ ораторите на читалището, мислѫ че требва да видимъ, кое е умно и кое е добро за народътъ, та него да правимъ“.

Не може да се не отдаде справедливостъ на възгледътъ, който искаزالъ Привременниятъ съвѣтъ съ устата на Кръстевича по протестътъ на Груева. Една голѣма частъ отъ Българетъ въ Цариградъ, къмъ която принадлежехъ преимуществено младитъ, не премислеше, какво бѣхъ предъ очите на правителството и въ самата сѫщност народнитъ представители, които бѣхъ дошли въ Цариградъ по покана отъ Привременниятъ съвѣтъ. Тѣхниятъ мандатъ бѣше само да разискатъ и одобрятъ изработениятъ отъ Привременниятъ съвѣтъ уставъ. Той слѣдователно се свѣршващъ съ окончателното одобрение на уставътъ. Тѣ не можехъ прочее да искатъ да се допитва до тѣхъ Привременниятъ съвѣтъ, като до представители, натоварени да рѣшаватъ всички въпроси, които се досягатъ до народътъ. За да имахъ това право, требваше преди всичко то да бѫде признато отъ сultановото правителство. Привременниятъ съвѣтъ не можеше самъ отъ себе си да имъ го признае и да се откаже въ тѣхна полза отъ върховното воденѣе на църковнитъ дѣла, съ които бѣше натоваренъ отъ правителството и за което носеше отговорностъ предъ него и предъ народътъ.

Патриархът се показваше предъ Българетъ твърдъ наклоненъ да удовлетвори Българский народъ. Това като се имаше предъ видъ и като отъ друга страна самото правительство непрестанно препоръчваше на Привременниятъ съвѣтъ да влѣзе въ преговори съ патриаршията, горѣреченнитъ шестима членове отъ този съвѣтъ ходихъ при негово светѣйшество съ пълна увѣренность, че постъпватъ както изискватъ интереситъ на народътъ.

Патриархътъ, слѣдъ като се разговори на 25 септемврий съ тия шестима Българе, обевилъ имъ, че желае да се срѣщне и съ българскитъ владици и слѣдъ два дни прати първий секретарь на синодътъ си, архимандритъ Доситея, сега Самоковский владика, да каже на послѣднитъ, че негово светѣйшество желае да се поразговори и съ тѣхъ. Той не намѣри за добрѣ да имъ прати патриаршески поканителни билети (*питетажыа*), както на Българетъ мирияне, защото помежду имъ бѣше изверженниятъ отъ патриаршията Иларионъ Макариополский, когото той не щеше да дѣли отъ другитъ, а пъкъ не желаеше да се намѣри въ ръцѣтъ му адресуванъ на негово име писменъ документъ съ патриаршеский му подпись. Но той ги приелъ, кога се евили предъ него, наметихъ съ паникали-мавка и се обнесълъ съ всички еднакво, цѣлуvalъ се съ всекиго, като съ братъ во Христѣ. Слѣдъ дѣлъгъ разговоръ, светѣйшиятъ Антимъ ги испратилъ съ сѫщата честь, а на другиј день и самъ отишълъ въ Ортакьой да имъ върне визитата. Като се знаеше, какъ странехъ предшественицитъ на новиј патриархъ отъ нашитъ извержени владици и какъ избѣгваше сношение съ тѣхъ всичкото грѣцко духовенство, горне и долне, това обнасенье на патриархъ Антима съ българскитъ архиереи не можеше да не направи поне на първо време добро впечатлѣние. Но скоро се разумѣ, че негово светѣйшество съ тая вѣжливостъ и съ тия вѣнчни знакове на добро расположение ч снисходителностъ къмъ българскитъ владици ималъ предъ видъ да ги предрасположи да приематъ неговитъ неудовлетворителни за Българский народъ предложения за изравнение на разногласията между тѣхъ и патриаршията.

Шестимата мирияне и Пловдивский Панаретъ се срѣщахъ нѣколко пъти съ патриархътъ, въ теченietо близо на три мѣсeca, и разисквахъ съ него, какви требва да бѫ-

дълъгът границите на екзархията и кои епархии и кази да влезат във нея. Разискването ставаха поне кога и въ при-  
същество на целий патриаршески синодъ. Въ разговорите си съ  
патриархът и синодът му нашите съотечественици обесня-  
вали надълго и широко своите искания и доказвали тяхната  
справедливост. Работата обаче не се ограничила въ разговори.  
Още въ началото патриархът поиска отъ нашият да му подадът  
писменно, въ какви граници трябва да се заключава екзар-  
хията, защото безъ определени граници, казалът той, тя е не-  
възможна. Види се, негово светейшество се е боялъ да не  
расширичатъ тъ поб-подиря искането си или да се не помът-  
нятъ отъ онова, що съ казвалъ устно. Поради това тъ му  
подадохъ списъкъ на епархиите и мъстата, които, освенъ из-  
броените въ фирмандът, трябва да се причислятъ къмъ бъл-  
гарската екзархия, понеже испълнитъ условието, положено въ  
десетий му членъ. Въ този списъкъ се показваше, колко въ  
всека отъ тия епархии и кази има българско и небългарско  
население, колко сиръчъ отъ селата съ български, колко гръц-  
ки, или арнаутски и цинцарски и каква е пропорцията въ  
градовете между Гърци и Българи. Въ него фигуриратъ като  
такива, които трябва споредъ казанното условие да се отнесатъ  
къмъ екзархията, епархиите: 1) Скопска, която въ 5-ти  
си кази, Скопска, Враненска, Кумановска, Паланечска и Тет-  
овска брои 462 села, всички български; 2) Дебърска, която  
въ двъти си кази, Дебърска и Кичевска, брои 178 села бъл-  
гарски и 16 арнаутски; 3) Охридска, която съ 4-ти си кази,  
Охридска, Ресенска, Преспанска и Струмска, брои 241 хри-  
стиански села и 6 влашки; 4) Пелагонийска, която има 2 кази  
Битолска и Прилепска, съ 206 християнски села (отъ които  
само три съ цинцарски) и въ главният градъ на която двъти  
трети отъ жителите съ Българи; 5) Могленска, въ която има  
три кази, Лединска, Могленска и Катраническа, съ 136 хри-  
стиански села, които всички съ български; 6) Струмическа, въ  
която има 178 християнски села, все български; 7) Костур-  
ска, която има 320 села български и 16 само влашки; 8)  
Полянска, въ трети кази на която има 105 села, всички  
български; 9) Драмска, отъ трети кази на която въ една, а  
именно въ Неврокопската християнските села съ всички бъл-  
гарски, а въ другите двъти, ако да има смесенце християнско  
население, Българетъ съ поб-многото; 10) Мелническа, въ трети

кази на която християнското население е чисто българско и само градътъ Мелникъ е съ размъсенно население; 11) Воденска, въ която има 18 християнски села, всички български, и 12) Одринска, дъто независимо отъ Сливненската и Ямболската кази, които отдавля отъ нещ фирмантътъ, има 243 български и 28 гръцки села, и въ самия градъ Одринъ  $\frac{3}{4}$  отъ жителите сѫ Българе.

Въ отговоръ на тая бѣлежка за епархитъ и мѣстата, които нашите съотечественици искахъ да се причислятъ къмъ екзархията, патриархътъ и синодътъ му отговорихъ писменно, че отстѫпать за нещ само слѣднитъ: Търновската, Софийската, Видинската, Доростолската, Преславската, Самоковската, Нишката, Нишавската (Пиротска), Ловчанска, Врачанска и Червенската (Русенска), а сѫщо и българските села отъ епархиитъ Варненска и Месемврийска, които села се намиратъ въ вѫтрешността (съ исключение на градоветъ Варна и Месемврия и всички крайбрежни и населени отъ Гърци села), така че тия български села да образуватъ епархия съ сѣдалище въ Сливенъ, която да се нарича Сливненска епархия; както и българските села отъ Анхиалската и Созополска епархия, които, съ сѣдалище въ Ямболъ, да съставятъ Ямболска епархия. Въ отговорътъ имъ се казваше още, че тѣ даватъ и населенитъ съ Българе кази и села отъ Хасковската каза... и Новайската каза отъ Одринската епархия, отъ които да се състави нова епархия съ сѣдалище въ най-голѣмий градъ на този районъ, по името на който да се нарече и епархията. Градътъ Пловдивъ тѣ оставехъ пакъ подъ Вселенский престолъ, но да може синодътъ на екзархията, ако желае, да има въ него свой метохъ, въ който да се намрать двама трима свещеници, за да извѣршватъ църковни треби, гдѣто ги поканятъ, съ позволението, разумѣва се, на мѣстни канонически архиерей, както правятъ находещитъ се въ разни епархии светогорски духовници.

Като приели такъвъ отговоръ на своята записка, шестимата членове отъ Привременниятъ български съвѣтъ направили въ слѣдното засѣдание съ патриархътъ и синодътъ му по-требнитъ бѣлежки и възражения, но имъ се казало, че требва да ги подаджтъ писменно, което тѣ и сторихъ съ една записка, връжена на 2 ноемврий.

Въ тая записка нашите съотечественици изразяватъ най-първо крайното си съжаление, че Великата Църква, която била устъпила въ проектътъ си отъ 1869 год всички, избрани въ фирмантътъ, епархии и кази и на която бѣлежките срещу проектътъ на съмбъсената комиссия били причина да се даде съ 10 членъ на фирмантъ право на епархиите съ съмбъсенно население да се присъединятъ до екзархията, ако двѣ третини отъ населението имъ желајтъ това, сега се повръща и отнима отъ екзархията цѣли двѣ епархии, а именно Кюстендилската и Велешката, и двѣ кази, които съставява съ мълчанье постановението за казанното право, дадено на епархиите отъ 10 членъ на фирмантъ. „Това, казватъ тѣ, ще насърби и цѣлий Български народъ. Българската екзархия, или архиепископия се състави църковно и гражданско, защото Българетъ, живѣщи въ разни епархии, желајтъ да се управлятъ отъ своя иерархия. Реченното право обаче не се никакъ даде отъ Църквата на христиенетѣ отъ други мѣста, но отъ правителството се призна подъ условие, да се докаже, че еж Българе и че желајтъ и тѣ да се управлятъ отъ своя иерархия. Отъ това есественно слѣдва, че къмъ Българската екзархия требва да се присъединятъ и ония епархии и кази, жителите на които сѫ Българе и желајтъ това. Туй призна въ послѣдното си съ насть засѣдание и патриаршески синодъ. Но понеже между христиенетѣ Българе живѣятъ понѣгдѣ и не—Българе, на които да не се ще да сѫ подъ вѣдомството на екзархията, негово светѣйшество бѣше рѣшилъ отъ себе си, че тая мячинотия се отмахва съ приетото отъ Църквата и отъ гражданска власть начало: *мнънието на мнозинството да рѣшиша*. Поради тая мисъль негово светѣйшество, като ни каза да му дадемъ бѣлежка за епархиите и мѣстата, които требва да сѫ подъ екзархията, препоръчи ни да имаме предъ видъ, че екзархията ни требва да има граници и че колкото христиене ще има въ тия граници, тѣ ще требва безразлично да принадлежатъ къмъ екзархията, а колкото оставатъ вънъ отъ тѣхъ, ще се отнескатъ къмъ Вселенския престолъ. Това много справедливо начало ние всекога сме приемали и приемаме и сега още. Но ненадѣйно видѣхме въ бѣлежката, която ни даде негово светѣйшество въ отговоръ на нашата, първо че се отнематъ отъ екзархията безъ причина цѣли епархии;

отъ същата категория съ отстъпенниятѣ; и второ, че и отъ отстъпенниятѣ се откъсватъ и запазватъ за патриаршията цѣли градове и села, находещи се въ означенниятѣ отъ патриархътъ граници на екзархията, по причина, че христиенетѣ на тия градове и села не били ушъ Българе. Тая непослѣдователност, която напротивно посочихме на негово светѣйшество, ние излагаме сега и писменно, за да се обсѫди отъ него и отъ синодътъ му и отмахне споредъ положеното начало, защото, ако се не съблюдава началото за границитѣ, ще излѣзе, че Българе отъ вѣдомството на екзархията ще се управяватъ отъ патриаршията, и ония, които сѫ вѣнъ отъ това вѣдомство, ще зависятъ, по примѣра на първите, отъ синодътъ на екзархията. Като настояваме да се махне реченната непослѣдователност и да се пазятъ положенниятѣ за екзархията граници, ние не игнорираме и нуждата, да се удовлетворятъ по единъ извѣстенъ начинъ не-Българетѣ, находещи се въ границите на екзархията, както и Българетѣ, които би останжли подъ вѣдомството на патриаршията“.

Нѣколко дни слѣдъ горната записка на шестимата Българе, които водехъ преговоритѣ съ патриаршията, Кръстевичъ написа и испрати до патриархътъ отъ името имъ още едно писмо, за да обесни по-добре изложеното въ общата имъ записка и предпази, както самъ казва, отъ неправилно тълкованье патриархътъ и синодътъ му, които сѫ показвали, когато разисквали тази записка съ нашите съотечественици, че не ѹж разбириали добре.

Преговорите между нашите и патриаршията се продължихъ още мѣсецъ слѣдъ тия писменни разеснения, и въ това време нѣгодованьето между Българетѣ въ Цариградъ и въ провинцията срѣщу това опитване за спогодба все растеше, при всичко че по желанието на двѣтѣ преговарещи страни, правителството бѣше внушило на вѣстниците да не пишатъ нищо раздразнително по тия преговори. Грѣцките вѣстници съобщавахъ все благоприятни извѣстия за успѣхътъ имъ и похвалявахъ патриархътъ за неговите старания да докара споразумѣніе между Българетѣ и Великата Църква. Само най-на край нѣкои отъ тѣхъ почижаха да роптаятъ срѣчу него и да го осаждатъ, че това, що вършилъ, било противъ интересите и придобититѣ права на Църквата, които били отъ него пожертовани. Но българските вѣстници, макаръ и обуздани,

не пропущахъ случай да възбудятъ съмищие въ благоприятният за Българетъ край на преговорите. Макаръ и да не имъ се съобщаваше отъ Привременният съвѣтъ нищо за тѣхният ходъ, но тѣ исказваха подозрѣние, че правдинитѣ, които дава на Българетъ султански фирмантъ, не ще останатъ безъ напомняне.

Най-послѣ малко по малко излѣзе наявѣ, че патриархътъ съобщилъ на Привременниятъ български съвѣтъ единъ новъ проектъ въ замѣна на фирмантъ и че въ този проектъ той дадава до ония епархии, които бѣше имъ отстѫпилъ писменно въ крайъ на октомврий, само Кюстендилската, Велешката, Скопската и Охридската безъ Преспенската епископия, както и казитѣ Прилѣпската отъ Битолската епархия и Ахъчелебийската отъ Ксантската епархия. Съ това само додаванье нашитѣ съотечественици очевидно не можеха да се задоволятъ, защото султански фирмантъ съ означеното въ чл. 10 условие имъ предоставеше много по-вече епархии. При това новият проектъ на негово светѣйшество съдѣржаше, че предсѣдателъ на Български Синодъ ще биде за пръвъ само и нѣтъ най-горниятъ (по приетий въ патриаршията редъ) отъ митрополититѣ на Българската областъ, която получава църковно самоуправление, а именно Търновскиятъ, за каквъто тогава се смяташе още въ очитѣ на патриаршията Гъркътъ Григорий, макаръ и да бѣше отдавна испъденъ изъ Търново отъ християнската епархията, Българе. Проектътъ опредѣлеше, че слѣдътъ неговата смъртъ за предсѣдателъ на Синодътъ и архиепископъ на областта ще се избере не най-горниятъ по чинъ, а най-достойниятъ и способниятъ отъ българските митрополити, като остава за всекога негово сѣдалище пакъ Търново, а на мястото на този митрополитъ ще се избрара и назначава отъ областниятъ синодъ другъ архиперей. Патриархътъ допушташе въ проектътъ си да си избиратъ Българетъ другъ архиерей за архиепископъ, ако не щатъ Гъркътъ Григория, но туреше условие да остане пакъ той за пръвъ пакъ архиепископъ, а послѣ да си даде отставката и да се извади отъ този постъ, като му се даджътъ, като на Търновски митрополитъ, всички владически правдини до девътъ на изважданьето му. Другитъ архиерей по епархиите на областта, каквите и да сѫ, проектътъ оставаше на мястота имъ, като ги задължаваше да се покоряватъ на заповѣдитъ на архиепископътъ, и вече слѣдъ

смъртъта имъ полагаше да се назначатъ други отъ областни архиепископъ и синодъ. Болшинството на тъзи архиерей бъше все Гърци.

Условието да си останжът въ епархиитъ всичкитъ архиерей на областъта, назначени отъ патриаршията, а така и нейният архиепископъ да биде за първо време пакъ Гъркътъ Григорий, като броещъ се Търновски митрополитъ, или да му се заплатятъ всичкитъ владически правдини, които му се падатъ откакъ сѫ се били отрекли отъ него епархиотитъ му до денътъ на доброволната му отставка, можеше, споредъ настроението на умоветъ между Българетъ въ онова време, да по-пречи само по себе си на помиряваньето, за което се толкова стараеше правителството, ако дори патриархътъ бъше се съгласявалъ да приеме напълно 10 членъ на султановътъ фирмани, но той не само се отказалъ отъ това, но и не ражи поне да прибави още нѣкоя и друга епархия къмъ ония, които съдържаше проектътъ му, колкото и да се опитвахъ нашите да го убѣдятъ да угулѣми числото на тия епархии. Въ по-следното засѣдание, станжало на 10 декемврий, което сѫ имали тѣ съ него, той имъ казалъ, въ отговоръ на тѣхното настояванье за угулѣмението числото на епархиитъ, че и да иска да прибави още нѣкоя епархия, не го оставели синодътъ и нѣкои отъ гръцкитъ първенци миряне, и за да ги увѣри още по-вече, че той самъ по себе си би ги задовоилъ, ако не бѣ се боялъ отъ виковетъ и роптанията на единоплеменниците си, той имъ показалъ единъ гръцки вѣстникъ, който го осажддалъ за направенниятъ вече устажки и го укорявалъ, че билъ искалъ да предаде на Българетъ цѣла Тракия. Негово светѣйшество билъ имъ още посъвѣтвалъ да отиджътъ да се помолятъ на нѣкои отъ синодалнитъ владици и на нѣкои отъ гръцкитъ голѣмци, за да може да се порасширочи още Българската църковна областъ. На това единъ отъ нашите му отговорилъ доста гнѣвно, че Българетъ нѣматъ тая нужда докѣто иматъ царски фирмани, който ги напълно задоволява, и слѣдъ тия думи поканилъ събратята си да си вървятъ. За да не имъ се зловиди този съвѣтъ, патриархътъ прибавилъ, като ги испращалъ, че и той ще се моли на синодътъ и на гръцкитъ първенци, дано се устажи още нѣкоя епархия. Българетъ му забѣлежили, че иматъ да се оплакватъ още за много други нѣща, а особенно, че градоветъ Пловдивъ и

Варна се задържели за патриаршията, което ще бъде голъма пречка за пълното споразумѣние между двѣтѣ страни.

Тая опоритостъ на Гърците даде още по-голъма сила на онай частъ отъ нашитѣ съотечественици, която не гледаше съ доброоко опитванията на Привременниятъ съвѣтъ за споразумѣние съ патриаршията и която, като имаше предъ видъ злосторствата и злоупотребенията, които е правило гръцкото духовенство въ ущърбъ на Българетъ, и като мислеше, че, докдѣто Българетъ не се пстрѣгнатъ напълно отъ влиянието на патриаршията, не може да се очаква добрѣто, което сѫ подпирли съ исканието си да се самоуправляватъ църковно, бѣше равнодушна къмъ единството на Църквата и дори предположише скъсваньето на всекакви църковни връзки между Българе и Гърци. За тѣзи Българе важното бѣше да се не покътватъ въ нищо правдилитъ, веднажъ дадени на Българский народъ съ султански фирмантъ, таче щело да стане поради упорството на патриаршията расцѣпение за нѣкое време между Българската Църква и Гръцкитъ, тѣ се не грижехъ много. Отъ тази категория умове имаше и въ Привременниятъ съвѣтъ, както между мирските, така и духовните членове. Тѣ се намирахъ и повсѫдѣ другадѣ. Дори нѣкои отъ тая категория людѣ отивахъ до тамъ (каквото Тод. Икономовъ), че проповѣдавахъ въ печатъ, че требва да стане схизма, т. е. скъсване всекакви връзки съ патриаршията, и че въ тая схизма е спасението на Българетъ. Подъ тѣхното влияние отъ общинитъ постоянно се испрашахъ въ Привременниятъ съвѣтъ протести срѣщу преговорите му съ патриаршията. Съвѣтътъ, който правеше тия преговори главно по заповѣдта на правителството, требаваше да отговаря на тия протести и да оправдава дѣйствията си. Но чашата на търпѣнието между нашитѣ съотечественици се пълнеше все по вече, като ставаше все по-явно, че крайтъ на преговорите не ще бѫде удовлетворителенъ за тѣхъ. Отговорътъ, който даде на нашитѣ патриархътъ въ засѣданьето на 10 декемврий и който тутакси се разгласи отъ печатъ,—прѣ неговътъ послѣденъ проектъ, съ който се оставехъ и западрѣ гръцкиятъ архиерей по епархийтъ въ България,—докара необикновено раздразнение. Цариградските Българе на тѣлпи се затекохъ въ Ортакьой да подаджатъ протестъ срѣчу споразумѣваньето на Привременниятъ съвѣтъ съ патриаршията. Въ този протестъ, покритъ

съ многобройни подписи, тъм заевихъ на Съвѣтътъ, че той отстъпилъ отъ пътътъ, по който требаше да върви; че, ако той не престане да работи за споразумѣние съ патриаршията върху друга основа, освѣнъ фирмантътъ, тъм ще отеглятъ отъ него довѣрието и пълномощието си, а онова, което би направилъ той безъ тѣхно знание, ще смѣтатъ за нищо. Тѣхното довѣрие, казваше се при това въ протестътъ, ще иматъ западъ само народните владици. Този протестъ се поднесе на 17 декемврий.

Крѣстевичъ, като членъ отъ Съвѣтътъ, който най-добрѣ разбираше, какъ требва да постигнатъ Българетъ въ това състояние, до което бѣше доведенъ въпрекътъ за българското църковно самоуправление, и който имаше искрено желание да се учреди това самоуправление въ споразумѣние съ Великата Църква и за това се подозираше отъ нѣкои като да бѣше готовъ да пожертвова за това споразумѣние интересите на Българский народъ, доста обезпечени съ фирмантътъ, се зе да обесни въ този денъ, че онова, което се вършило отъ Привременниятъ съвѣтъ, се е вършило така, както се е изисквало отъ самата работа, и че съвсѣмъ напразно се тревожи народътъ и се прѣскатъ слухове, че ушът той и нѣкои отъ събратята му членове на съвѣтътъ били готови да продаджатъ народътъ. „Откакъ сме захванѣли, каза той, да ходимъ при патриархътъ по заповѣдъ на правителството, непрестанно се говори по вѣстниците и между нашите въ Цариградъ съотечественици, че сме имали ушът намѣрение да продадемъ народътъ и да нарушимъ правдинитѣ ми. Ние търпѣхме и още ще търпимъ, защото съвѣтъта ни е чиста. Защо, казвай, да ходимъ при патриархътъ когато имаме въ ръцѣтѣ си царски фирмантъ? Нека размислимъ върху това. Като излѣзе фирмантъ, правителството ни позволи да направимъ уставъ, за разискванье на който послѣ свикахме народни представители. Правителството обаче не рачи отпослѣ да подтвѣрди уставътъ. Ние му подадохме прошение за избиранье екзархъ. Слѣдъ смѣртъта на Аали-паша ние подадохме и на новий везиръ други писма съ молба да ни позволи да положимъ въ дѣйствие фирмантътъ. Негово височество въ отговоръ ни каза, че новий патриархъ обѣща, какво ще свърши тая работа, та за това ни съвѣтва да го приближимъ. Какво требаше да направимъ, когато всичката наша надежда бѣше на правителството? При

това, като ходехме при патриархът, ние друго намърение нѣмахме освѣнъ да вървимъ съгласно съ фирмантътъ, безъ да го питаме, разумѣва се, да ли той признава този фирмантъ или не. Ние знаемъ много добре, че патриархътъ не ще и не може да ни даде всичко; но имаме надежда, че правителството не ще ни онеправдае.“ Слѣдъ това Крѣстевичъ, като изложи ходътъ на преговорите между извѣстните членове отъ Бѣлгарски привремененъ съвѣтъ и патриаршията, спрѣчъ какво е искалъ Съвѣтътъ чрезъ тия членове и какво е предлагала патриаршията, заключи, че Съвѣтътъ въ тия преговори нито най-малко не е показалъ, че се съгласява да се наруши фирмантътъ и че слѣдователно наризано става вълнение въ народътъ.

Крѣстевичъ обесни и на лицата, които влѣзоха въ засѣдането на Съвѣтътъ съ протестътъ, че никакво предателство не е ставало и нѣма да стане, и че сѫщия фирмантъ задължава Бѣлгаретъ да се споразумѣятъ за нѣкои нѣща съ патриархътъ. Успокойваха ги и владиците, Иларионъ Макариополски и Иларионъ Ловчански, като ги увѣряваха сѫщо, че никой отъ членовете на Съвѣтътъ не работи противъ доброто на народътъ, че нѣма никакво основание да се мисли, че едни членове отъ Съвѣтътъ искали доброто на народътъ, а други не го искали.

Шумното заевление, което сторихъ цариградските Бѣлгаре на 17 декември бѣше подбудено съ знанието на нѣкой отъ членовете на Съвѣтътъ. Чомаковъ, който постоянно съперничеше съ Крѣстевича и който по своите убѣждения бѣше противъ правениетъ преговори, бѣше душата на движението противъ тия сношения съ патриаршията. Съ него вървеше и Христо П. Тычилаеща, който не чувствуваше и не разбираше доброто, което имаше сама въ себе си мирната разврѣзка на разногласието съ патриаршията. Къмъ тѣхъ клонехъ побѣче или нѣ-малко и нѣкои отъ владиците, които, като гледахъ, че патриаршията, отъ желание да заварди неправедно присвоенното и да послужи па еллинизътъ въ неговите мечтания за величие, не се срамуваше да се отклонява толкова очевидно отъ духътъ и правилата на Църквата, бѣхъ изгубили търпѣние и искахъ безъ съгласието на патриархътъ да турятъ въ дѣйствие фирмантътъ, на който постановениета бѣхъ, както е извѣстно, напѣлно съобразни съ каноните.

При такова расположение на умоветъ между владиците и свѣтските членове на Привремений съвѣтъ, което памираше отгласъ както въ епархиитъ, така и въ Цариградъ между всички речи интелигентни Българе, въ послѣдните дни на декемврий между цариградските Българе се нагласи да се пристѫпи до турене въ дѣйствие сultанский фирмантъ безъ да се гледа, че патриаршията не е съгласна съ всички негови постаповения и че не го признава. Първата стъпка за това требаше, по тѣхно мнѣніе, да биде службата на владиците въ църквата ни на Фенеръ, която имаше да покаже на всички свѣтъ, че Българската иерархия се възобновява пакъ самостоятелна и независима отъ патриаршията, каквато си е била преди време.

Но, преди да се тури въ испълнение този планъ, цариградските Българе счетохъ за добре да разузнаятъ сами, какъ гледа правителството на преговорите между патриаршията и Привремений съвѣтъ и мисли ли то да поддържи издаденниятъ отъ него фирмантъ. Съ тая цѣль тѣ занасяте свои и испратени отъ вѣнъ прошения до везирътъ, въ които се исказва молба да се запази царский фирмантъ, който билъ нарушенъ въ тия преговори, и да имъ се дозволи частъ по-скоро да нареждатъ църковните си дѣла по него. Тия прошения представя на садразамътъ една петочлена депутация на върхъ новата 1872 година. Въ депутатията влизахъ двама души отъ страна на цариградските Българе, отъ които единътъ бѣше П. Р. Славейковъ, редакторъ на *Македония*, и трима още отъ представителите на смѣсените епархии. Везирътъ, като разумѣлъ, за какво нѣщо е молбата,увѣрилъ депутатията, че фирмантътъ нѣма съ инициатива да се наруши, но че самъ той билъ заповѣдалъ да се завържатъ преговори съ патриаршията съ цѣль да се опредѣли между страните неопределено въ фирмантътъ, и че ако патриархътъ направи пакъ нѣкои мѣчнотии за споразумѣнието, той ще му каже открыто, че ще позволи на Българетъ да турятъ въ дѣйствие фирмантътъ. Везирътъ очевидно искалъ да успокое депутатията. Отъ думите му за преговорите депутатията не остана обаче много задоволена. Въ всекий случай тя си направила заключение, че по-добре би било да се прекъснатъ тия преговори.

Народното желание да се тури въ дѣйствие фирмантътъ и да служатъ народните владици Литургия въ единъ отъ пред-

стоенцитъ велики празници не отслаби и следът това, което бѣ чула отъ садразамътъ реченната депутация, и рѣшението, където бѣхъ зели напитъ съотечественици, остана и нерасклатено отъ думитъ му. Намисленното служение на архиерейтъ имаше да се извѣрши на Богоевление. За да се покаже, че то се върши по настоянието и желанието на народътъ, на българскиятъ отиватъ на Ортакьой около 20 души Българе, зематъ съ кочии преосвещените владици Панарета Пловдивский, Илариона Ловчанский и Илариона Макариополский и ги довождатъ въ българската църква на Фенеръ, дъто отъ по-преди се бѣ събрали многобройна народъ. Тукъ се поискава отъ тѣхъ да служатъ на другий денъ. Тѣ се съгласихъ, но казахъ, че требва за това предварително да се изискава, както предписватъ църковните правила и както иска и фирмантъ, патриаршеско разрешение. Одобри се да отиде за това при патриархътъ предсѣдателътъ на Българския архиерейски съборъ, Иларионъ Ловчанский. Съдруженъ отъ двѣ свещеници и нѣколко мирски лица, той отива вечерта по два и половина часътъ по турски въ патриаршията да иска това разрешение. Патриархътъ си билъ вече легналъ, но по настояние на българския владика, който казалъ, че е дошълъ по дѣло много важно, той се при нудилъ да стане и да го приеме. Ловчанскиятъ архиерей му съобщилъ, че той е дошълъ да моли негово светѣйшество отъ лицето на българските владици въ Цариградъ и на нѣкой отъ първенците на Българский народъ да позволи да служатъ на утрето тия владици въ българската църква Литургия. Патриархътъ не се съгласилъ на това, толкоътъ по-вече че Ловчанскиятъ владика искалъ дозволението не само за него си и за Панарета Пловдивский, но и за Илариона Макариополский, който бѣше изверженъ отъ патриаршията. Понеже пратеникъ български владика изисквалъ настоятелно патриаршеското разрешение, като показвалъ, че има нѣколко стотинъ души, събрани на българската църква, които го чакатъ съ нетърпѣние да се завърне и да имъ донесе положителенъ отговоръ, негово светѣйшество счель за потребно да свика още презъ нощта синодътъ си за обсѫжданье това странно за него искане на българските архиереи. Патриархътъ помолилъ Ловчанскиятъ владика да почака малко въ протосингелската стая, за да чуе и занесе на народътъ рѣшението на синодътъ. Синодътъ се събрали и далъ отрицателенъ отговоръ.

Преди нѣколко седмици патриархът бѣше извѣщавалъ Пловдивский и Ловчанский владици, които не бѣхъ още извержени, че тѣ могатъ да служатъ въ една отъ църквите въ Ортакой, и по-послѣ бѣше ги поканилъ да служатъ на Рождество Христово съ него наедно въ патриаршеската църква, но съ условие да оттеглятъ по-напредъ отставките си, които бѣхъ тѣ дали преди нѣколко годинъ на патриаршията за да заевятъ, че преставатъ да сѫ нейни служилци. Нашите владици не приехъ това условие, и службата имъ съ патриархът не станж. Тогава негово светѣйшество даваше съгласието си да служатъ, съ него или безъ него българскитѣ неизвержени още владици, като мислеше, че съ тая снисходителност ще ги привлече и че ако тѣ се съгласятъ да служатъ съ реченото условие, ще станатъ иакъ патриаршески и Българската Църква ще остане безъ архиереи. Съ тази сѫщата цѣль той пригрѣща и цѣлуващъ, като свои братя во Христѣ, българскитѣ владици, когато се срѣщащъ съ тѣхъ. Престарѣлий патриархъ хитруващъ тогава и мислеше, че хитростъта му не ще се осѣти. Сега обаче като се искаше отъ него по църковниятѣ обичай да разрѣши безусловно на българскитѣ архиереи да служатъ въ собственната си църква (която се намира въ епархията му), като на архиерей отъ една друга, самостоятелна Църква, той не се съгласи на това, защото иакъ щеше да се смѣта, че той признава тая Църква за самоуправна, както и другите независими Църкви, нѣщо което Великата Църква упорно отказваше. Негово светѣйшество виждаше обаче, че българскитѣ архиереи, слѣдващи волята и желанието на народътъ си, ще извѣршатъ Божественната Литургия и, за да ги въспре, въ сѫщата нощ извѣсти министрътъ на външнитѣ дѣла и исповѣданіята, Серверъ-паша, че Българетѣ го обезпокоявали и изисквали отъ него иѣща невѣзможни. Серверъ-паша незабавно прати по 7 частътъ мюхюрдаринътъ си да съобщи на Българетѣ да не правятъ „никакво досажданье на патрикъ ефенди“. Мюхюрдаринътъ отишълъ презъ нощта при Хр. Тъпчилеща и му казалъ отъ името на министрътъ да употреби влиянието си, за да се въспре службата на архиерентѣ. Тъпчилеща, съгласенъ напълно съ движението, далъ на пратенито отъ министрътъ лице да разбере, че не е лесно да се отвѣрне единъ народъ отъ този, „ко е намислилъ да направи по религията си. Мюхюрдаринътъ отишълъ въ патриаршията и съобщилъ

на патриархътъ, че не може да въспре службата, защето „не прилича да се потънче исканието на толкова народъ“.

Турците и не можеха да разумеятъ изведнажъ, защо ще е толкозъ предосъдно искането на Българетъ да се помолятъ въ църквата заедно съ владиците си, както тъ разбираха архиерейската служба. На другий ден, Богоевление, Пловдивският Панаретъ, Макариополският Иларионъ и Ловчанският Иларионъ, които бяха, както се каза по-горе, дошли на българската църква още въ навечерието, служиха въ нея тържествено Литургия в средът многобройни народъ, който видимо беше зарадванъ, че отъ толкова време очакваното служение на отечественниятъ му владици се извърши най-послѣ.

Въ истий ден се написа и се занесе на везирътъ единъ адресъ, въ който се исказваше благодарността на народътъ, че се оставилъ свободенъ да се помоли Богу заедно съ архиепископите си и да направи молитва за султанътъ. Депутацията, която го занесе, била приета благосклонно отъ садразамътъ, който исказалъ задоволството си за тая мирна постъпка на Българетъ.

Слѣдъ два дни тримата служивши владици отидоха и сами да се представятъ на везирътъ, съдружени отъ трима членове на Съветътъ, д-ръ Ст. Чомаковъ, Георгия Чалооглу и Хр. И. Тъпчишева. Тъ казали, че извѣршили свещенната служба по редътъ на Вѣрата си и възнесли молитва за здравето на султанътъ. Везирътъ, който още не проумѣваше добръ значението на тая служба, извѣршена противъ волята на патриархътъ, имъ препоръчилъ да се въздържатъ отъ шумни заевения и отъ всичко, което може да произведе безредица. Послѣ имъ заръчалъ да отидятъ за послѣденъ пътъ при патриархътъ, безъ да споменуватъ нѣщо за преговорите между него и Българетъ, но просто да го попитатъ, приемали ли фирмантътъ тъй, както си е, безъ всеко преиначвание. Съгласно съ тази заповѣдь Пловдивският Панаретъ и Ловчанският Иларионъ, съдружени отъ Георгия Чалооглу, ходиха да видятъ патриархътъ, но негово светѣйшество имъ извѣстилъ чрезъ архидяконътъ си, че е занетъ. Подиръ два дена тъ отидоха при него още веднажъ, но патриархътъ пакъ ги не прие. Българскиятъ владици извѣстихъ везирътъ за този отказъ на негово светѣйшество чрезъ капукехаята си, Захария Гюровъ. „Ако той ги не приема, отговорилъ на капукехаята

садразамътъ, азъ ги приемамъ“. Този отговоръ, съобщенъ отъ Гюрова въ събранието, което направихъ въ Ортакьой въ истий денъ мнозина отъ по-първите Българе, които напълно одобрявахъ службата на архиерейтъ, биде посрещнатъ съ громки ръкоплескания и викове „да живѣ“.

Между това Иларионъ Ловчански служи на 9 януарий, недъяля, пакъ Литургия, безъ да потърси предварително разрешение отъ патриаршията, и ръкоположи единъ дяконъ, нѣщо което бѣше натъкмено да покаже, че българската иерархия дѣйствова вече, като самостоятелна, и нѣма нужда за съществоването и дѣйствията си отъ нѣкоя друга църковна власть.

Но възгледитъ на патриаршията, които до тогава не бѣхъ още обстоятелно известни на Портата, не се забавихъ да пристигнѫтъ и да произведатъ неблагоприятно за Българетъ впечатление въ правителствените кръгове. Слѣдъ нѣколко съвѣщания въ патриарший синодъ, въ който зели участие и нѣкои отъ по-предни гръцки първенци, патриархътъ испрати на 10 януарий до великий везиръ относително постъпката на българекитъ владици, на Богоевление, единъ такръръ, подписанъ отъ всички членове на синодътъ. Въ този такръръ той, като излагаше по свойтъ възгледи надълго и широко обстоятелствата, въ които се извѣрши тая постъпка, искаше отъ везирътъ 1) да се растура Българский църковенъ съвѣтъ въ Ортакьой и да се отдалечатъ отъ Цариградъ тримата български архиереп, Пловдивский Панаретъ, Ловчански Иларионъ и Макариополски Иларонъ, като дѣрзки нарушители на установленниятъ църковенъ редъ, и 2) да се забрани за напредъ всеко свещенодѣйствие на българески свещеници, които участвахъ въ службата на тримата архиереи.

Чакъ като стигна този патриарший такръръ на Портата и се тамъ прочете, Турцитъ разбрахъ значението на архиперейската Литургия, извѣршена въ българската църква безъ патриаршеско съзволение, и нашитъ владици бидохъ въ истий денъ мъмрани отъ Серверъ-паша, министрътъ въ вѣнешнитъ дѣла, който бѣше дозель още и устно отъ гръцки първенци голѣмината на тѣхното църковно престъпление въ очитъ на патриаршията. Великий везиръ, който на 10 януарий бѣше приемалъ нѣкои отъ българески владици и бѣше одобрилъ тѣхното предложение да му се поднесе такръръ за избирание на екзархътъ, както и да се испратятъ окрѣжни писма, въ

които да се съобщи на народът във българските епархии и послѣдното тъвожение на съюзенницитѣ му въ Цариградъ и да му се предадатъ съвѣти за умѣреностъ и тишина, на други денъ, 11 януари, когато му се поднесълъ речений такриръ, той, като бѣше вече чель оплакваньето на патриархътъ, изрекълъ срѣщу Българетъ горчиви мъмрания и осъдиъ послѣдната имъ постъпка, като голъмо безчинство. Въ сѫщо време той строго заповѣдалъ да не смѣе нито единъ български владика да служи Литургия безъ позволение то му. Нашитѣ Българе требаше да му подаватъ особено прошение, съ което да обеснятъ и оправдаѫтъ службата на архиеритѣ си. Въ това прошение се показваше, какъ поради упорството на патриаршията да върне на Българитѣ правднитѣ, които имъ бѣ едно време отнела, стана скъжеванието-връзкитѣ между тѣхъ и нещ и какъ, като се породи чрезъ извержението на българскитѣ владици иѣкое си религиозно расцѣпванье между двѣтѣ страни, макаръ че царскій фирмънъ призна най-послѣ правдинитѣ на Българитѣ и възстанови тѣхната Църква, владицитетѣ сѫсъ се въздържали до сега да не свещенодѣйствоватъ отъ уважение къмъ желанието на царското правителство да се рѣши распрыта со примирение; но че, когато патриаршията презрѣ и самий царски фирмънъ и показа, че гледа на търпѣнието на Българитѣ, като на признание законността на юрисдикцията и надъ тѣхъ, тѣ били принудени да ѹ покажатъ на дѣло, че „Българската Църква сѫществува канонически“ и че тя може да извършва дѣйстия, като самостоятелна Църква, безъ да чака одобрение отъ Цариградската патриаршия. Въ заключение подписалитѣ прошението молехъ везирътъ да се оставятъ българските владици свободни да извършватъ своите църковни обезанности, безъ да бѫдатъ принуждавани да се съобразяватъ съ незаконнитѣ притезания на патриаршията.

На 12 януари патриаршията прибрѣза да свика голъмо събрание, въ което освѣнъ синодътъ и смѣсенниятѣ съвѣти присѫствовали около 40 души други още миряне и духовни. Цѣльта на свикваньето му бѣше да размисли, какъ требва да се постъпятъ слѣдъ това, ѹ направихъ Българетъ на 6 януари. Като се отворило събранието, патриархътъ рассказалъ историята на българский въпросъ дори до послѣднитѣ му фази, послѣ се чель неговътъ такриръ до Портата отъ 10

яннуарий и нейният отговоръ върху него. Въ отговорът на Портата се казвало, че тя се е распоредила да стане разследване върху приключението на б. яннуарий въ българската църква и резултатът ще съобщи на патриаршията, но че подобни приключения не ще се повтарятъ западните, ако се не „бави още умиряванието сърдцата на Българетъ, съгласно съ високото рѣшение“. Тая фраза отъ тезкето на Портата обърнала вниманието на събранието и върху нея станжало дълго разискване. Едни ѝ придавали значение благоприятно за патриаршията, а други я тълкували въ смисълъ, че Високата Порта е приготвила вече едно рѣшение на въпросътъ. Както и да е, събранието рѣшило пай-послѣ слѣдното: 1) да се испрати едно окръжно на гръцки и български, въ което да се изеси поведението на българските представители, които били нарушили вече всички църковни постановения и въвеждатъ схизма въ Въсточната Църква, и да се съвѣтва Българският народъ да отхвърли тѣхното противохристиянско дѣло и да прибѣгне въ обятията на майка си, Църквата, която е готова да удовлетвори неговите законни желания; 2) да се свика, колкото се може и по-скоро, помѣстенъ съборъ отъ преждебившитъ патриарси и отъ пребиваещитъ въ столицата архиереи, който да изрече своето рѣшение срѣщу беззаконствавшитъ архиереи, и 3) да се помогне още веднажъ Високата Порта да земе въ внимание писанното въ патриарший тактиръ и да отдалечи отъ Цариградъ тримата Български архиереи, както и да забрани всеко свещеннодѣйствие на свещеницицитъ, които сѫзели участие въ службата имъ. Въ събранието нѣкои си предлагали да обеви Църквата, че тя, като е така строга къмъ виновнитъ въ нарушението на узаконенниятъ редъ, е обаче всекога готова да изслуша и удовлетвори законните искания на Българетъ, а това може да стане само по мнѣнието на единъ вселенски или помѣстенъ съборъ, но болшинството отхвърлило това предложение, като въразило, че сега работата е за постъпката отъ б. яннуарий и че само слѣдътъ нейното осъждане отъ Българският народъ може да се влѣзе въ нови преговори съ него.

Съгласно съ рѣщението на това голѣмо събрание, съставено отъ видни духовни и свѣтски лица, на 15 яннуарий се събира въ патриаршията голѣмъ архиерейски съборъ, състоещъ отъ четирма вселенски патриарси, отъ които трима

преждебивши, а именно, отъ тогашний Антима VI, който ималъ и мнѣнието на преждебивший Антима, називанъ Византийскій, отъ преждебивший Григория VI, който ималъ мнѣнието и на преждебивший Киприлла, и отъ 18 архиереи, между които е билъ и българинътъ, Врачанский Паисий. Този съборъ, като не могълъ да свърши дѣлото си на 15 януарий продължилъ засѣданietо си и на другий денъ, 16 януарий, денъ недѣленъ. Очевидно бѣше, че единъ такъвъ съборъ, който не бѣше друго, освѣнъ самата патриаршия, на широко представена отъ самитѣ нейни иерарси, не можеше да погледне безпристрастно на единъ въпросъ, въ който самитѣ му членове сѫ били въ висока степень заинтересувани, особено като е мыслилъ, че съ своето духовно оръжие той ще удари въ самия му коренъ враждебното движение на Българетъ. Той прочее рѣшилъ, Панаретъ Пловдивский и Иларионъ Ловчанский да бѫдатъ лишени отъ архиерейский имъ санъ, или, както се обикновенно говори, да бѫдатъ извергнати отъ чинътъ имъ, както и свещеницитетъ, които сѫ служили съ тѣхъ, а Иларионъ Макариополский, като вече веднажъ изверженъ, да бѫде отлъченъ отъ Църквата. Това извержение и това отлъчене на другий денъ се прочете съ голѣма тържественостъ първо въ патриаршеската църква, въ присъствие на патриархътъ и на другите архиереи, а послѣ и въ всички други цариградски църкви, и се испрати, преведено и на български, по всички епархии, гръцки и български, съдружено съ особено патриаршеско послание. Въ умопомрачението си патриаршията го съобщи, като актъ отъ голѣма важностъ и на другите самостоятелни Църкви, гръцки и не-гръцки, безъ да премисли, че то единъ денъ ще послужи, като ново доказателство за нейното пристрастие и заслѣпене. Въ актътъ на извержението се запрещаше на всеки христиенинъ сношение съ извергнитѣ, подъ страхъ на вѣчно отлъчене отъ Господа Вседѣржителя. Слѣдъ извѣршваньето на този актъ, толкова срамотенъ за подписавшитъ го, патриархътъ Антимъ VI, съдруженъ отъ трима синодални владици, отиде на 21 януарий да посѣти великий везиръ, както и министрътъ на външнитѣ дѣла, съ цѣль да разумѣе, какъ ще постижи под-нататъкъ правителството съ българскитѣ, лишени отъ санъ, владици, отъ които единъ бѣ още и отлъченъ отъ Църквата. Въ това свидданье патриархътъ чулъ отъ устата на първий министръ, че правителството скърби, за гдѣ-

то българските архиереи направили на 6 януари ѹ такава, противна на приетия въ Църквата редъ, постъпка и е зело вече надлежнитѣ мѣрки за наказанието имъ, поче, отъ друга страна то е увѣрено въ примирителният духъ на Църквата и въ готовността на патриархът и па синодът да се погрижатъ за доброто на нейнитѣ чеда, и за това надѣе се, че тѣ ще сторятъ потребното за окончателното рѣшене на въпросътъ. Негово светѣйшество побѣрзalъ да забѣлежи срѣщу тия думи, че Църквата вече е направила за удовлетворение на Българетъ щото ѝ е било възможно да направи, безъ нарушение на свещеннитѣ киони и правдинитѣ на патриаршеския тронъ, и че сега остава на правителството да заварди тия правдини отъ по-нататъшно потъикованиe. Везирътъ отговорилъ, че грижата за наказанието на виновнитѣ български архиереи е възложена върху министрътъ на външнитѣ дѣла, Серверъ наша.

Патриархътъ, като излѣзълъ отъ садразамътъ, тръгналъ къмъ кѫщата на Серверъ-паша, за да узнае по-точно наказанието, което ще се наложи на българските владици, но като дошълъ до неї, казали му, че министрътъ расптива сега тридцата български владици за противоканоническата имъ постъпка. Негово светѣйшество се върналъ въ патриаршията съ синодалинитѣ архиереи, които го съдружавали, видимо успокоенъ.

Махмудъ-паша, като зане садразамски постъ, не веднажъ заеши, че той ще биде къмъ всички справедливътъ. Той казваше и на Българетъ, че султанътъ му е въвѣрилъ управлението на държавата да отдава всекиму справедливост и да поддържа навсекждъ правата страна и че той така ще постъпва и по гръцко-българската распия. Той бѣше си съставилъ вече понятие за ижтьтъ, който ще слѣдва по българския въпросъ. Той бѣше разсѫдилъ, че е добрѣ да остави отпърво странитѣ да опитатъ, да ли не ще могжатъ да се споразумѣятъ помежду си. Въ случай че тѣ се не споразумѣятъ, си мислѣше Махмудъ-паша, правителството ще се намѣси и турпъ край на неспоразумѣнието имъ съ думата си. Той не искаше да продължава системата на предишественикътъ си, Аали-паша и да опитва постоянно, като него, всекакви начини и средства, за да ги накара да се съгласятъ. Той не смѣташе важно нѣщо, че, ако правителството наложи на патриаршията своето рѣшение, тя ще протестува и ще се оплаква всекому и навсекждъ, че то, властъ свѣтска и при това нехристиянска, се намѣ-

спло въ църковни въпроси, които навсъждѣ се рѣшаватъ исключително отъ църковни власти, както бѣше направила тя, когато, преди двѣ години, се издаде султанский фирмантъ, при всичко че този фирмантъ не бѣше друго освѣнъ иениъ собственъ проектъ. Той искаше да бѫде справедливъ, и не проумѣваше, защо веднажъ като фирмантъ не е друго, освѣнъ собственъ проектъ на патриаршията, той да се не испытни, а да се тѣрпи и чака доклѣ се споразумѣятъ за приложението му двѣтѣ страни, както правеше Аали-паша, който предпочиташе да се бави още неопределено време окончательното рѣшение на въпросътъ, отколкото да се увеличи раздорътъ и наруши още по-вече църковниятъ миръ между Българе и Гърци. Той не промѣни мисълта си и когато българските владици сгрѣшиха съ своеvolentната си постѣжка на 6 януари, както очакване патриаршията, която смяташе да извлече не малко полза отъ погрѣшката имъ и да спѣне за дълго време благоприятниятъ за Българетъ вървежъ на распрѣтата. Той бѣше рѣшилъ, като разумѣ грѣшката на българските владици, да ги накаже за неї, но отъ друга страна да изиска и отъ патриархътъ да направи отъ своя страна щото сепада. По негова поръчка, министрътъ на външнитѣ дѣла вика на 19 януари тримата български владици да ги распита, какъ е станжало тѣ да се рѣшатъ да служатъ Литургия въ българската църква въпреки волята на патриархътъ. Бѣше наредено, распитътъ да стане въ присъствие на четирма отъ членовете на Привременниятъ Съвѣтъ, които не одобряваха тая постѣжка, за да се разбере по-добре, кой е кривий за службата на българий. Владиците отговарели при распитътъ, че тѣхъ ги принудилъ народътъ да служатъ. Пашата попиталъ, кои сѫ тѣзи, дѣто сѫ ги принудили, и искалъ да му посочатъ поне двѣ три лица, за да се накажатъ за това безчинство. Владиците твърдили, че отдѣлни лица не могатъ да посочатъ и че, ако иѣкой е виноватъ, то е всичкий народъ, който искалъ отъ тѣхъ да служатъ. Слѣдъ това дознание, отъ което се виждало, че владиците, като не посочватъ никое лице, сами зематъ на себе си вината, тѣ били отпустнити да отидятъ дома си, но на другий денъ вечеръта приели заповѣдъ отново да се евятъ на утрето при министрътъ. Като се евили пакъ, Серверъ-паша ги поканилъ най-напредъ да закусятъ у него, слѣдъ което имъ обевилъ, че по заповѣдъ на султанътъ тѣ

требва да се отдалечатъ за десетина дни отъ Цариградъ, като сж имали непредпазливостта самоволно да нарушиятъ приетий въ Църквата редъ. Той ги обаче увѣрилъ, че българский църковенъ въпросъ скоро ще се свърши благоприятно за тѣхъ, и тѣ пакъ скоро ще се върнатъ. Слѣдъ тия думи тѣ зели отъ него сбогомъ и излѣзли сълружени отъ единъ чиновникъ, да идватъ на паракходътъ, съ който имаше да тръгнатъ за Измидъ, дѣтѣ щехъ да останатъ нѣколко дни въ заточение ради вината си.

Извѣстнietо за отиваньето на българскитѣ владици въ Измидъ на заточение се разчу изведенажъ между нашите сътешевенници въ Цариградъ, които разумѣхъ, че то се прави по исканьето на патриаршията. Събра се незабавно народъ при българската църква, инейнитѣ врати, външни и вътрешни, както и балконътъ на метохътъ срещу неї, се покриха съ жалѣйка, въ знакъ че народътъ се лишава отъ любимитѣ си архиастри. На другий денъ, недѣля, дохожда на църквата още нѣ-вече народъ, едно, поради жалното извѣстие, а друго да се черкува. Но тука той се научва още, че и на самитѣ свещенници, които до сега невѣзбрани си служехъ въ църквата, било забранено да свѣщенодѣйствуватъ поради служенъето имъ на 6 януарий съ владиците и за това въ този денъ въ църквата не ще се служи. Тогава всичкото множество потегля къмъ Високата Портѣ да се оплаче на везирътъ за тази несправедливостъ, като зема съ себе си и двѣ прошения, отъ които едното обесняваше, защо българскитѣ архиерей сж имали право да служатъ Литургия въ църквата безъ да пишатъ патриархътъ, а другого съдѣржаше молба да се върнатъ тѣ отъ заточението. Везирътъ, като видѣлъ това множество, заповѣдалъ, то да се разиде и да останатъ само троица четворица души да чуятъ рѣшението му, което ще имъ се каже, кога се затвори министерский съвѣтъ, който тогава се намиралъ на засѣданіе. Народътъ, като чулъ това, се разотишълъ. Послѣ на четворицата души било казано, че на патриархътъ било вече съобщено, че или требва да приеме фирмантъ, или правителството ще заповѣда неговото приложение. И наистинѣ везирътъ бѣше испратилъ на другий денъ слѣдъ заточението на българскитѣ владици мюстешаринътъ отъ министерството на външнитѣ дѣла, Александра Каратеодори, и четворица отъ умѣреннитѣ членове на Привременниятъ български съвѣтъ, които

не одобрявахъ постъпката на българскитѣ владици, да съобщатъ на негово светѣйшество, че той требва безъ друго да приеме султански фирмансъ въ онай форма,<sup>1)</sup> която му била дадена отъ Високата Порта, и така да се рѣши работата и съ одобрението на Църквата; или ако не, правителството ще упълномощи Българетъ да го приложатъ и безъ неговото съгласие. Садразамътъ испратилъ именно тия Българе, за да улесни на патриаршията приемането на фирмантътъ съ видоизмѣненията, които намислилъ за примирение на двѣтѣ страни. Той прати и въ недѣля и въ понедѣлникъ до патриархътъ Александра Каратеодори, както и други иѣкои лица изъ сановниците на Портата и изъ по-знатнитѣ Гърци, да му дадятъ да разумѣе, че правителството, веднажъ като е испратило на заточение българскитѣ владици и забранило на българските свещенници да служатъ въ българската църква, иска и отъ патриаршията да направи отъ своя страна онова, щото е длѣжна, и да приеме фирмантътъ. Такъвъ съѣтъ даваше на патриархътъ чрезъ първий си драгоманинъ и русското посолство. Портата му предложи още да не оставя българската църква затворена, а да одобри единъ отъ петътъ български попове, на които имената сѫ му били дадени, да служи въ неї. Негово светѣйшество искалъ да иде въ патриаршията иѣкой отъ тия свещенници, да му се провѣрятъ свидѣтелствата, но като не се евиль нито единъ до навечерието на празникътъ Св. Григорий (25 ян.), той испрати да служи вечерня секретарътъ на синодътъ си, архимандритътъ Доситея, когото Българетъ не приехъ. За иѣ главното обаче и сѫщественото; т. е. за онова, щото искаше отъ него Портата относително фирмантътъ, той не даваше рѣшителенъ отговоръ. Чакъ на 25 януари, когато садразамътъ бѣ дозволилъ да служи въ сѫщия денъ въ българската църква единъ, посоченъ нему отъ българска страна, свещеникъ, т. е. слѣдъ тридневно съѣщание и размищление въ синодътъ, патриархътъ рѣшилъ да каже нѣщо по-определено, и за това, безъ да се обрѣща до правителството, той повиква при себе си четворицата Българе, които бѣхъ ходили при него на 23 януари съ мюстешаринътъ Каратеодори, т. е. Гаврила Крѣстевичъ, хажи Никола Минчооглу,

<sup>1)</sup> Садразамътъ бѣ намислилъ да рѣши мѫчинотията относително епархитѣ съ предложение да зематъ петь отъ спорнитѣ епархии Гърцитѣ и петь Българетѣ.

Д. Гешоглу и Ст. Камбуровъ. Като премислили, че той е поискалъ предварително да се разговори съ тѣхъ по новото предложение на везирътъ, та тогава да се искаже самъ върху него, тѣ отишли при негово светѣйшество, но били не малко очудени, като чули отъ него, че се рѣшило въ синодътъ да се събере, подиръ 13 дни, а именно на 6 февруари, главно народно (гръцко) събрание и, каквото това събрание намѣри за добро да се направи, това и ще стане.

„Ще рѣче светѣйший, забѣлежилъ му Кръстевичъ, български въпросъ не е църковенъ, а народенъ“ и слѣдъ като му цѣлували ржка всички, казали му послѣдното си сбогомъ. Тѣ справедливо си размислили, слѣдъ този отговоръ, че понеже, споредъ послѣдното мнѣніе на патриаршески синодъ, български въпросъ не билъ нѣщо църковно, на който рѣшението да зависи отъ Църквата, сирѣчъ отъ патриархътъ и синодътъ, а билъ въпросъ, който се отнася до народътъ, та за това щелъ да се събере гръцкий цариградски народъ да го рѣши, а отъ това направо се вади заключение, че той не може да се рѣши само отъ Гърциѣ безъ Българетъ и че той е отдавна и справедливо вече рѣшенъ съ фирмантъ на негово величество султанътъ, който е самъ господарь на тия два народа, и отишли тутакси при садразамътъ, да му съобщятъ исказанието послѣдне отъ синодътъ мнѣніе, както го чули отъ патриархътъ, и да го помолятъ да даде вече край на работата, споредъ справедливото желаніе на Български народъ. Садразамътъ охотно се съгласилъ на това и заповѣдалъ да се напише тутакси и испрати въ сѫщия денъ, 25 януари, везирска заповѣдь до членовете на Привременни български съвѣтъ да прилагатъ фирмантъ и да управляватъ духовно екзархията до избирането на екзархъ и утвѣрдението на уставътъ. Въ сѫщия денъ садразамътъ даде още и съгласието си да се върнатъ тримата, заточени и наказани духовно отъ патриаршията, български владици и да занематъ мястата си въ казаний Съвѣтъ, за което и заповѣдалъ да се прати въ Измидъ особенъ параходъ да ги доведе. Владиците пристигнаха въ столицата на 27 януари. Като излѣзвахъ отъ параходътъ, тѣхъ ги посрѣди единъ правителственъ чиновникъ. Тѣ отидохъ най-напредъ при министрътъ на външнитѣ дѣла да искажатъ благодарността си къмъ царското правителство за милостъта му и послѣ това вече потеглихъ за Ортакъой, обикно-

веното си място за живене, дъто се стекохъ отвеждъ наши съотечественици да ги поздравятъ и имъ се сърадватъ за помилването имъ и за обратът на работитъ къмъ по-добре.

На другий денъ, петъкъ, станъ въ Ортакьой голъмо събрание, въ което освѣнъ членоветъ на Привременниятъ съвѣтъ бѣхъ дошли, по особенна призовка, още представителите отъ епархиите, колкото ги имаше въ Цариградъ, а също и десетъ души отъ търговците съ 24 души отъ еспафитъ. Требаваше да се размисли, по случай на новий и добъръ обратъ на работитъ, за онова, щото има да се прави, също и да се възвори миръ и съгласие между еднородците, които поради богоевленската постъпка бѣхъ се раздѣлили на два стана. Ловчанският Иларионъ отвори събранието съ рѣчъ, въ която най-напредъ исказа благодарностъ къмъ правителството за благоволението му къмъ Българския народъ и даде нѣкои съвети за добро и миролюбиво обнасение съ Гърциите и за пълно довѣрие въ правоосъдието на правителството. Послѣ се чете заповѣдта (буорултията) на великий везиръ, която бѣше испратена до Съвѣтъта на 25 януарий и която гласеше, че Привременниятъ съвѣтъ се упълномощава да продължава засѣданията си, прекъснати отъ 6 януарий (противното на онова, което искаше патриаршията въ послѣдниятъ си такриръ); че царският фирмансъ ще се испълни; че уставътъ на екзархията се разглежда, за да се утвърди; че, понеже 10 членъ отъ фирмана е причина на разногласие между патриаршията и Българетъ, епархиите, за които той споменува, ще се раздѣлятъ помежду имъ, както нѣмѣри за добре правителството. Слѣдъ това Кръстевичъ прочете едно изложение за ходътъ на работитъ по български въпросъ отъ времето, когато патриархъ Григорий подаде свойтъ проектъ за една българска екзархия, до Богоевленската служба на българските владици съ нейните послѣдствия. Прочитането на това изложение извика бѣлежки отъ страна на нѣкои отъ членовете на събранието относително Богоевленската служба на владиците. Споредъ тѣхъ, владиците требвало да служатъ Литургия, както е желалъ народътъ. По тая забѣлежка не станахъ никакви възражения, като безполезни вече, а се подигна само въпросътъ, какъ требва Българетъ да гледатъ на извреждението, произнесено отъ патриаршията противъ владиците имъ. Събранието прие, че това извреждение е незаконно и че на него требва да се гледа като

да не е ставало. Които отъ членовете на Привременният съвѣтъ не одобрявахъ службата на архиерейтъ, изг҃ршена на 6 януарий, се въздържахъ отъ исказване своето мнѣние по нея, за да се възвори миръ и съгласие въ общината, толкова потребни сега въ новата фаза на въпросътъ. Такова желание за миръ и съгласие одушевяваше цѣлото събрание, както заеви то преди да се разиде.

Когато бѣше се вече исказалъ така рѣшително първия министръ, Махмудъ Недимъ паша, въ буярултията си, въ патриаршията, дѣто наддѣляващо мнѣнието, че Църквата требва да слѣдва неуклонно пажтътъ, показанъ отъ патриархътъ Григория VI, и да продължава да отхвърля до край съ името на свещенникътъ канони и установения българскитъ искаания и че Портата ще бѫде принудена, както по времето на Аали-паша, да се спре въ своите мѣрки по българский въпросъ, въ патриаршията, казваме, потепърва се готвехъ да отговорятъ на настояваньето на великий везиръ за приложението на фирманитъ, което и се съобщи чрезъ официални и неофициални лица по времето, когато българскитъ владици се намирахъ на заточение. На 30 януарий, въ недѣля, тамъ се свика за тая цѣль голѣмо събрание, въ което зехъ участие предишиятъ цариградски патриарси, находещитъ се въ столицата митрополити, епископи и архимандрити, а също и първенцитъ на Гръцкий народъ, както и нѣкои отъ по-значителнитъ людѣ между неговитъ еснафи. Патриархъ Антимъ въ рѣчта, съ която отворилъ събранието, рассказалъ кратко всичко, щото бѣше станжло по работата отъ Богоевление насамъ, както и разговоритъ, които е ималъ съ първия министръ и съ други нѣкои лица. Ораторитъ, които слѣдъ него говорили по въпросътъ, се въртѣли около рѣждивото и непрактично мнѣние на патриархъ Григория, че само единъ вселенски съборъ може да рѣши българский въпросъ. Отъ всичкитъ оратори, било духовни, било свѣтски, само единъ Александъ Каратеодори исказалъ свѣтсто мнѣние, че рѣшението на този въпросъ може да се сполучи само чрезъ споразумѣнието на патриаршията съ Портата. Събранието обаче се спрѣло на мнѣнието, което исказалъ нѣкой си Каллиади, человѣкъ съ запалена глава, и споредъ което Църквата требва предварително да разбере най-първо, какъто е православието на Българский народъ и да влѣзе въ преговори съ него за рѣшение на въпросътъ, само

слъдъ като той покаже, че остава напълно въренъ на Православната Църква. При всичката нелъпкост на това мнѣнието събранието се показало наклонно да го одобри съ искони малки измѣнения. Напръзно Александър Карапеодори съвѣтвалъ да не бърза събранието да приема какво и да е мнѣние, а да отложи решението си ако не до недѣля, а то поне до среда, за да има възможност да размисли поб-зрѣло. Съ него били съгласни само двама трима отъ събраниетѣ. Всички други поддържали, че събранието требва независимо да заеви мнѣнието си, и това мнѣнието било формулирано както слѣдва: „Вселенската патриаршия, за умирение на една част отъ находещите се подъ неї православни християне, е готова, да почне отново преговори за решението на българский въпросъ съгласно съ свещенниятѣ канони, когато Българский народъ отхвърли и осъди публично нечестията на триумата негови архиереи и исповѣда, че признава на дѣло свещенниятѣ канони, по които се управя Въсточната Православна Църква. Това като не стане, ако Портата настоява за решението на въпросътъ, патриаршията го отнася предъ вселенския съборъ“. И за да не остава нѣкакво съмѣниение въ тая условна готовностъ на патриаршията да се занеме съ българский въпросъ, събранието избрало отъ членовете си една комиссия, която да приготви решението му.

Два дни подиръ това патриархътъ представя на Портата решението на събранието съ такриръ, на който въ сѫщия денъ получи отговоръ. Въ този отговоръ везирътъ казваше на Антима VI, че всичките старания на императорското правителство до сега сѫ били насочени да се не отдѣлятъ Българетъ отъ Гърци; но понеже самата патриаршия, както показва нейният такриръ, желае това отдѣление, правителството, като оставя отговорността върху неї, пристъпда до испълнението на фирмантътъ, съ който се даде рѣшение на въпросътъ. Този рѣшителенъ и бързъ отговоръ на садразамътъ смути не малко патриархътъ и синодътъ, но не растурл гѣстата мѫгла, която покриваше, както свѣтилата на патриаршията, така и всички Гърци, та имъ бъркаше да виждатъ работите, както си сѫ. Дохаждатъ наистиних времена, и такива за гръцкото племе сѫ били начесто, че цѣлъ народъ си побърква пѫтьтъ и, при всичко че си блъска главата на всяка стѫпка, пакъ не вижда правий пѫть, що гледатъ останжлитъ людъ.

Патриархът и синодът разумѣхъ, че сѫ сбъркали съ такириятъ си до великий везиръ, но не поправихъ грѣшката си. Тѣ написахъ другъ такирий, въ който казвахъ, че първий билъ претълкуванъ, че е станало недоразумѣние и че патриаршията не е никога имала на умъ онова, което ѝ се отдава въ тезкерето на везирътъ. При всичкото си старание да се оправдаятъ, тѣ твърдехъ въ сѫщността пакъ онова, което бѣхъ казали въ първий си такирий, т. е. че патриаршията е всекога готова да чуе желанията и прошенията на Българский народъ, кога тѣ не преминуватъ границитѣ, турени отъ черковнитѣ закони и правила, но слѣдъ като Българетѣ отхвърлятъ прямо или посредствено противоканоническите дѣянія на нечестивците и смѣтниците.

Новий такирий отнесохъ на садразамътъ двама владици отъ синодътъ, съдружени отъ главният секретаръ на патриаршията за корреспонденцията ѝ по турски. При връжчванието му тѣ дали на великий везиръ и нѣкои устни обяснения, като го увѣрили, че патриаршията искренно желае законното и окончателно изравнение на въпросътъ. Махмудъ-паша казалъ, че ако патриаршията подкачи пакъ своятѣ преговори съ Българетѣ, той е готовъ да упразни плановете на ония, които би хванжли да се противявтъ на нейните старания за въдворение мирътъ. Садразамът чака още около десетъ дни и, като патриаршията не направи нищо подобно, той испрати до Привременниятъ български съветъ позволението да пристъпи до избранието на екзархъ.

Това позволение бѣше отговоръ на молбата, която бѣше подадъ на Махмудъ-паша, преди нѣколко дни, Българский привремененъ съвѣтъ. Въ заповѣдъта за избранието на екзархъ се казваше най-първо, че императорский фирмънъ, съ който се рѣши въпросътъ, се туря вече въ испълнение; че уставътъ на екзархиата ще се поднесе на негово величество за утвърдение. Послѣ като заповѣдъваше да се дава една парична помощъ, подъ име ембатикъ, на грѣцкитѣ попове отъ църквата Св. Богородица въ Пловдивъ, мѣстата на които ще се захвањатъ занапредъ отъ български, въ рѣцѣтѣ на които ще се намира споредъ фирмънть и църквата съ енорията си, и като обевяваше пакъ, че при раздѣлението на смѣсеннитѣ епархии ще се постѣжи споредъ рѣшението на правителството, бурултията предписваше да се избере екзархъ, съ строго съблю-

дение постановенията на фирмантът, измежду владиците Видински Антима, Пловдивския Паисий и Ловчанския Илариона. Както по гръцкий уставъ при избранието патриархът, тъй и по български се предоставаше на правителството право да исхвърли единъ или двама отъ кандидатите, ако то случайно не би одобрявало нѣкого отъ тѣхъ. Съ това право бѣше се въспользовалъ Махмудъ—наша относително кандидатитъ за екзархеский санъ, които му бѣше представилъ Привременниятъ съвѣтъ. Между тия кандидати бѣхъ и имената на Пловдивския Панарета и на Макариополския Илариона, но садразамътъ исключи отъ тѣхъ послѣднитъ двама съ цѣль да може да се избере за екзархъ лице, при което да може да става и занапредъ опитване за примирение съ патриаршията, за което все още се надѣхъ ревнителитъ на мирътъ въ Църквата и което сѫщо не преставаше да желае Високата Порта и при Махмудъ—наша. Съвѣтниците на послѣдний предполагахъ, че като се исключатъ отъ числото на избираемите Панаретъ Пловдивски и Иларионъ Макариополски, при гласуванието ще се предпочете отъ другите трима архиерей и ще бѫде избранъ за екзархъ, безъ съмнѣние, Антимъ Видински, като неизверженъ отъ патриаршията, като поб-способенъ и образованъ, а не Ловчански Иларионъ, който бѣше человѣкъ необразованъ и доста простъ, или Пловдивския Паисий, който бѣше на смърть боленъ и който бѣше молилъ да го не турятъ между кандидатите, защото въ никой случай не му е възможно да поеме върху си обезаностите на екзархъ.

Садразамътъ бѣше испратилъ буюрултията си въ Ортакьой на 11 февруарий и на 12 имаше да се пристъпи до избирането. Този денъ бѣхъ дошли въ Ортакьой, предварително извѣстени за предстоящето дѣяніе, представителите отъ епархии, а сѫщо и много други отъ нашите съотечественици, побудени отъ любопитство. Като се отвори засѣдането на Привременниятъ съвѣтъ и се прочете буюрултията, членовете, като размѣниха мислите си относително съдѣржанието ѝ, дойдохъ до заключение, че избранието на екзархътъ трябва да стане отъ Съвѣтъ, едно че то се възлага отъ буюрултията върху него, а друго, че ако то стане по другъ начинъ, ще се загуби много време, нѣщо, което сега требва да се избѣгне поради самата работа. За това ако представителите и да бѣхъ викани въ засѣдането на Съвѣтъ за избрание екзархъ,

съобщи имъ се, че по смисълът на садразамската заповѣдъ тѣ не могътъ да зематъ участие въ избранието. Преди да се пристъпи до самото избрание, което имаше да стане съ тайно гласуване, извѣрши се молебствие за испросване просвѣщение отъ Св. Духа. Отъ бюлетенитѣ, които подадохъ съвѣтниците, излѣзе, че за Видинский Антимъ се подали шестъ бюлетини бѣли и седемъ черни, а за Ловчанский Илариона седемъ бѣли и шестъ черни. Подирнитъ на часътъ биде провъзгласенъ екзархъ и радостно привѣтствованъ отъ множеството народъ, който съ нетърпѣние чакаше вънъ да чуе, кой е избранъ. Този резултатъ на тайното гласуване смути онѣзи отъ членовете на Съвѣтъ, които пресмѣтахъ, че ще се избере Видинский Антимъ, и зарадва тия, които предпочитахъ избранието на Ловчанский. Подирнитъ виждахъ въ това избрание тържество на тѣхнитъ принципъ за отдѣлна отъ Гърциите и съвсемъ развързана отъ тѣхъ по свойтъ съставъ, по своето волно минжло, нова Българска Църква, на чело на която се тури изверженъ отъ патриаршията владика, но почитанъ отъ народътъ, както и отъ другитѣ български архиерей, извержени или отложени отъ неї, поради което и самъ този народъ се намираше подъ нейното проклятие. Но мазбата или докладътъ за избранието, който требаше да се поднесе на Портата, не се подписа, а се отложи за по-нататъкъ. Требаше наистинихъ да се размисли и да се преварятъ новите мъжнотии, които се пораждахъ отъ избранието за екзархъ единъ изверженъ владика. Очевидно бѣше, че ако Българетѣ не искахъ да рече свѣтъ, че тѣ сами тласкатъ работата къмъ схизма, требаше избранието на Ловчанский Илариона да се упразни подъ нѣкой предлогъ. Махмудъ-паша, увѣдоменъ за неблагоприятните послѣдствия, които ще има това избрание, изрази мнѣніе, каквото желаехъ членовете отъ Привременниятъ съвѣтъ, които го смѣтахъ несполучливо за църковниятъ миръ. Правителството, казалъ той, би зело върху си голяма отговорностъ да се рѣши да представи на патриаршията за екзархъ единъ изверженъ архиерей, и работата се нареди другояче. Въ засѣданietо на Съвѣтъ отъ 16 февруари Ловчанский Иларионъ подаде отставката си отъ екзаршеския санъ словесно и писмено, като юж мотивира съ това, че билъ вече твърдъ старъ и че поради отслабнялитетъ си тѣлесни сили не ще биде въ състояние да испълни обезанностите на високий

екзаршески санъ. Съвѣтътъ, като зема предъ видъ обстоятелствата и времената, прие отставката му. Иначе, казали нѣкои отъ съвѣтниците, Ловчанский Иларионъ би се избраъ едногласно отъ Съвѣтътъ за български екзархъ, а не съ седемъ само гласа. Слѣдъ това за избираемъ останѫ само Видинскій Антимъ, който и се прие за екзархъ отъ всичкитѣ членове на Съвѣтътъ. Състави се на частътъ мазбата за избрането му и се занесе на Високата Порта.

Между това представителитѣ отъ єпархиитѣ, които бѣхъ дошли въ Ортакъй, както и при избранието на Ловчанский Илариона, счетохъ за свой дѣлъ да подаджътъ на Съвѣтътъ писмено заевление, въ което, като казвахъ, че избранието на Ловчанский владика щело било да оздравява по-добрѣ интереситѣ на екзархията, а пѣкъ се предпочелъ Видинскій Антимъ, искахъ отъ Съвѣтътъ да обѣщае писмено, че не ще влѣзе въ споразумѣние съ патриаршията вънъ отъ фирмантътъ. По настояваньето имъ, Съвѣтътъ допусти да се вмѣсти въ протоколитѣ това заевление. Това бѣ новъ отгласъ на привърженитетѣ на една екзархия съ изверженни архиерей и съ изверженъ екзархъ, безъ всекакви духовни врѣзки съ патриаршията.

Патриаршията не се забави да протестува предъ Високата Порта срѣчу избранието на Български екзархъ. Щомъ се научихъ, че великий везиръ испратилъ на Български съвѣтъ заповѣдъ да избере екзархъ, патриархътъ и синодътъ се стремихъ и рѣшихъ да свикатъ пакъ голѣмо народно събрание отъ духовни и миряне, като представители на цѣлий имъ народъ, за да размисли то какво требва да се прави въ та-къвъ критически моментъ. Събранието бѣше свикано за 15 февруарий. Въ рѣчта, съ която го отворилъ, патриархътъ казалъ, че то е свикано по случай на избранието български екзархъ, станжало по заповѣдъ на Портата, за което той се извѣстилъ и отъ самий министръ на вѣнчнитѣ дѣла. Той помоголъ всичкитѣ му членове да кажатъ ясно и просто, какво требва да се прави въ това обстоятелство. Всички оратори, духовни и свѣтски, исказвали преимущественно мнѣніе, че вече не е работата за беззаконията на Българетѣ или рѣшението на български въпросъ, но за отношенията на патриаршията къмъ Високата Порта. Най-послѣ всички се съгласили да се пипи на великий везиръ така, както предлагалъ Дерконски митрополитъ, а именно че патриаршията нѣма да признае Бъл-

гарски екзархъ и противува противъ позволението за избранието му, че тя зема това разрешение като намесване на гражданската власт въ църковните работи, но отъ друга страна тя е готова да почие такъ преговори съ Българетѣ за разрешението на въпросътъ, следъ като „тѣ предварително покажатъ православното си исповѣдане и отхвърлятъ всички си до сега антиканонически дѣянія и исканія“. На другий денъ въ среда билъ написанъ въ този смисълъ такриръ и испратенъ на Портата. Слѣдъ 24 часа въ патриаршията се получи тезкере отъ великий везиръ, което още под-вече зашемети главата на патриархътъ и на синодалните владици. Въ това тезкере садразамътъ казаваше, че на императорското правителство е известно, че въ патриаршията засѣдава единъ съвѣтъ отъ духовни лица и другъ единъ отъ духовни и свѣтски людие, че отъ тия два съвѣта първий се занимава съ духовнитѣ, а вторий съ смѣсенниятѣ дѣла, но че то съ прискърбие съглежда, че освѣнъ тия двѣ тѣла въ патриаршията се свикватъ събра-  
ния и се призоваватъ въ тѣхъ мирски лица, мнозина отъ които освѣнъ че не се ползватъ съ довѣрието на правител-  
ството, но и не сѫ компетентни да разсѫждаватъ за работите,  
за които се призоваватъ, така че тѣ докарватъ само бѣрканица  
и пречатъ на рѣшението на текущите въпроси. Въ тезкерето  
си Махмудъ-паша не споменуваше нищо за рѣшението на  
великото събрание въ патриаршията, нито за позволението да  
се избере български екзархъ. Патриархътъ прибързalъ да даде  
пѣ-скоро тезкерето на разглеждане въ синодътъ, който, като  
го обсѫдилъ, рѣшилъ да се даджтъ на садразамътъ обяснения  
и да се каже, че призованиятѣ въ събранието свѣтски лица  
сѫ под-вечето отъ бивши и сегашни службани на Портата. Въ  
този разумъ билъ написанъ такриръ, който билъ подаденъ на  
Портата на 20 февруари. На другий денъ негово светѣй-  
шество, съдруженъ отъ трима синодални владици и капукехаята  
си, ходи да даде на везирътъ и лично обяснения по пред-  
метътъ на събранията, които се свикватъ въ патриаршията.  
Слѣдъ тия обяснения, като станжало отново рѣчъ за рѣшението  
на български въпросъ, садразамътъ истѣкналъ отново, че  
императорското правителство желае да се рѣши този въпросъ  
по църковните закони, колкото се може пѣ-скоро, и да се въ-  
двори съгласие между двата едновѣрни народа, за което нѣщо  
правителството отъ своя страна ще направи всичко, щото е

възможно. Патриархътъ, като поблагодарилъ везирътъ за тая му готовност да помага да се рѣши мирно въпросътъ, обѣщаъ да се занеме съ изработваньето единъ проектъ, съ който да се даде надлежното рѣшение. За представене на този проектъ билъ опредѣленъ между него и садразамътъ срокъ отъ 15 дена.

Това съглашение между садразамътъ и патриархътъ не спрѣ испълнението на фирмантътъ. Съ тезкере отъ 23 февруари великий везиръ извѣсти Привременниятъ български съвѣтъ, че мазбатата за избранието на Видинскій владика за екзархъ се представила на султанътъ и че негово величество благоволилъ да утвѣрди речений владика въ този санъ, по ради което Съвѣтътъ требва да го увѣдоми за избранието му и покани да дойде въ Цариградъ. Незабавно слѣдъ това Привременниятъ съвѣтъ нареди да се испрати особenna депутация да привѣтства въ Видинъ новоизбраний екзархъ и да го съдружи въ пътуваньето му отъ тамъ до Цариградъ. За тая депутация се избрахъ архимандритъ Викторъ, Нишскій представителъ, Георгий Стояновичъ Чалооглу, членъ отъ Привременниятъ съвѣтъ, и икономъ П. Х. Арнаудовъ отъ Руссе. Снабдена съ везирско препоръчително писмо до Русенскій гла-венъ управителъ, Ахмедъ Расимъ паша, както и съ писмо отъ Съвѣтътъ до новоизбраний екзархъ, депутацията тръгна отъ Цариградъ на 3 мартъ и на 4 пристигна въ Руссе, гдѣто, извѣстена предварително, българската община и посрѣдникъ, въ лицето на първйтъ си хора и на много други граждани, съ голѣми почести. На утрото депутацията се представи на главниятъ управителъ и му предаде везирското писмо. Управителътъ и прие ласкателно и каза, че тури въ нейно распореждане особенъ паракходъ за да иде въ Видинъ и земе новоизбраний екзархъ. Независимо отъ това Ахмедъ Расимъ паша препоръчи на депутацията да се отбива на връщанье съ екзархътъ въ всекий градъ, за да вземе народътъ навсѫдѣ благословенитето му. Нѣколко души отъ Русенската община се опредѣлиха да отидатъ до Видинъ съ депутацията на Привременниятъ съвѣтъ и отъ тамъ да съдружатъ екзархътъ до Руссе. Депутацията тръгна вечеръта съ паракходъ „София“, за Видинъ, гдѣто пристигна на 7 мартъ. Тукъ тя биде посрѣдникъ на скелята отъ изборъ граждани, съ които отиде въ митрополията, гдѣто и привѣтствахъ учениците отъ училището, държащи цвѣти въ ръцѣ и пѣещи пѣсни, а новоизбраниятъ ек-

зархъ ѝ причакваше до стълбата, отде то съвсем поведе въ голѣмата стая на митрополията, която тутакси се препълни съ гости. Тукъ отъ страна на депутатията Георгий Чалооглу съобщи на екзархътъ въ едно прилично на обстоятелствата словце голѣмата и радостна новина, която тя носеше. Слѣдъ толкова годишни трудове и жъртви, каза той, Българската православна и нѣкога самоуправлявана Църква се възстановява пакъ, съ благоволението на царското правителство, на което дължимъ вѣчна признателност. Антимъ отговори, че той молилъ, когато се записвали кандидатите за екзархъ, да го не тусятъ въ чистото имъ; но, като не било възможно и като волята Божия била да му се повърши корабътъ на новоустроянната Църква, той се нагърбя за кормчий на този корабъ, който има да посрѣдничи голѣми бури и вълнения, но съ Божия помощъ и съ съдѣйствието на другите архиереи, както и на всички дѣйци, той се надѣе да го запази невредимъ и да го води неуклонно къмъ цѣльта на неговото плавание, съ което и ще оправдае високото избрание, съ което е почетенъ. Слѣдъ това се прочетохъ писмото на Привременний съвѣтъ и тезкето на Високата Порта, което казваше, че понеже избранното на Видинский Антима за екзархъ се призна и утвърди отъ негово величество султанътъ, издаде се висока заповѣдь за повикването и дохождането му въ Цариградъ. Множеството, като изслуша четенето, прибърза да цѣлува рѣка на Антима и да поздрави въ лицето му първий екзархъ на новосъздаденната, самоуправлявана Българска Църква. Радостта на всички не бѣше за исказванье. Всички създавахъ голѣмата печалба на народътъ и се весело поздравехъ единъ другъ съ този плодъ на народнитѣ трудове и самопожертвования, съ този добъръ край на толкова копнения, на толкова мѫжителни очаквания, на толкова унизително тъпканье българското име отъ страна на врагътъ. Упоени отъ радостъ, всички весело слушахъ многоголѣтствието, което почнихъ да пѣятъ учениците въ честь на султанътъ. Преди да се свѣрши тържеството, пристигна управителътъ на окрѣгътъ, Азисъ-паша, да поздрави екзархътъ и да се сърадва на нашите съотечественници за добрата сполука, съ която се увѣнчахъ тѣхните старания и трудове и която той, нека кажемъ тукъ пожемъ, бѣ винаги искрено желалъ на Българетѣ. Веселието се продължи при гощавките, които се дадохъ презъ денътъ въ митрополията и

на които се изрекохъ прочувствованни здравици за султанътъ, за министрите му и за екзархътъ.

На другий денъ екзархътъ посети Цариградъ, съдруженъ отъ депутатиците, цариградска и русенска. Той се испрати съ нечувани до сега по адресъ на Българинъ почести. Отъ митрополията него го съдружаваше почетна стража отъ заптиета съ едно отдѣление войска. На скелата, посредъ безбройно множество народъ, го чакахъ мютесарифинътъ и военниятъ комендантъ.

Въ пътуваньето си къмъ Русе екзархътъ излизаш по всичките скели. Така той посети Ломъ, Орѣхово, Никополь и Свищовъ, посрещанъ навсядъ съ неописанна радост и приеманъ съ извънредни почести. Изъ всеки отъ тѣзи градове се принадаше по една депутатия, за да го съдружи въ пътуваньето му. Особено блъскаво бѣше посрещаньето въ Свищовъ. Тука екзархътъ, като пристигна, отиде въ църквата, дѣто единъ отъ учителите му каза слово, а гражданетъ му подадохъ адресъ, въ който изразявахъ радостта си за избраньето му и исказвахъ своите желания и мнѣния по народни въпроси. Екзархътъ престоя единъ денъ въ Свищовъ, за да служи Литургия въ новата църква на градътъ, послѣ която заминя за Русе, испратенъ съ сѫщите почести, съ които бѣ посрещнатъ. Когато наближаваше Русе, той се посрещна отъ този градъ съ празнично нариченъ парадъ, отъ който се гърехъ пѣсни, нарочно съставени за този случай и ечехъ радостни въсклициания. Отъ парадътъ София, който Свищовци бѣха укичали съ чемшири, се оговареше на тия пѣсни и въсклициания съ сѫщия въсторгъ. Въ градътъ екзархътъ се посрещна на скелата отъ многоброенъ народъ на чело съ духовенството, което, облечено въ свѣтлите си одежди, държеше въ ръцѣ кръстове и икони. Отъ скелата памѧтиятъ съ мантия, той се поведе, съдруженъ отъ почетна стража, къмъ църквата, гдѣто се извѣрило молебствие и се казахъ слова. Въ Русе бѣха пристигнали да привѣтствоватъ екзархътъ депутати отъ Търново, Плевенъ и други още места. На другий денъ екзархътъ отслужи и тука Литургия и тръгна за Варна и Цариградъ, испратенъ съ сѫщите почести, съ които бѣ приетъ. По желѣзницата до Варна екзархътъ пътуваш, посрещанъ навсядъ по станциите отъ властите и отъ народътъ. На станциите Червена-вода, Разградъ, Каспичанъ го причак-

вахъ граждане и селене съ учениците отъ училищата, които държехъ въ ръцѣ цвѣтя и пѣехъ пѣсни.

Не поб-малко тържественно бѣше причакването и посрѣдъцането на новоизбраний екзархъ отъ Българетъ въ Цариградъ, гдѣто той пристигна на 17 мартъ. Тѣ излѣзоха съ четири паракода по Босфорътъ да срѣщиатъ и привѣтствуватъ първий си екзархъ. На скелята въ Ортакьой, гдѣто бѣше сѣдалището на Българската църковно-народна управа, го причакахъ владиците, негови събратия, съ другите членове на Привременний съвѣтъ, които слѣдъ приличното привѣтствие го отведоха въ екзархийския домъ. Тукъ нему се казахъ съответни на случайтъ слова. Послѣ първото слово той самъ поѣ думата и между другото каза, че народътъ съ голѣмо вѣсхисление посрѣднишъ освободението си отъ гръцкото иго и че нему, като началникъ и вождъ, му се правило пред назование срѣчу едно подпълзвание, отъ което би се увредили правдите, които дава на народътъ султански фирмансъ.

На другий денъ слѣдъ пристигането си, екзархътъ, съдруженъ отъ тримата владици и единъ отъ мирските членове на Привременний съвѣтъ, отиде да посѣти садразамътъ. Като влѣзълъ при него, той преди всичко изрекълъ по турски едно словце, въ което казалъ, че той съ очите си видѣлъ, въ пѫтуването си отъ Видинъ до Цариградъ, голѣмата радостъ на народътъ за даруванната му царска милостъ и че народътъ навсѫдѣ му поражвалъ, като се представи предъ негово величество, да изрази сърдечната му признателностъ за тази милостъ, както и вѣрността и преданността му. Везирътъ отговорилъ, че тай ще предаде на негово величество тия чувства на Българския народъ, но че и самъ екзархътъ скоро ще има случай да ги искаже на падишахътъ непосредствено. „Слава Богу, прибавилъ везирътъ, освободихме отъ Гърцитѣ петъ милиона народъ. Азъ съмъ ви като баща. Свободенъ си да дохождашъ при мене и да ми казвашъ искренно щото желаешъ. Азъ ще ти отговарямъ сѫщо искренно“.

Слѣдъ избрането на екзархъ Привременний съвѣтъ имаше да размисли, какъ требва да се испълнятъ ония точки отъ фирмантътъ, които опредѣлятъ отношенията на екзархията къмъ патриаршията, защото правителството, като се рѣши да позволи испълнението му, бѣше както видѣхме, предписало да се не наруши той въ нищо. А въ тия точки на първо място стоеше,

че, щомъ се избере екзархътъ, Българский Синодъ ще извѣстява това на патриархътъ, който ще дава часъ напредъ потребното въроисповѣдно утвѣрдение. Второ въ тѣхъ се намираше още предписано, че, когато екзархътъ ще поиска да дойде въ Цариградъ, той ще вземе по напредъ съгласието на патриархътъ, както постижътъ и другитѣ патриарси. Послѣдното предписание, като се не испълни, когато требваше, поради извѣнреднитѣ обстоятелства, по които стана избранието на екзархътъ, требваше поне сега, слѣдъ дохажданьето му въ столицата, да стане иѣщо подобно, отъ което патриаршията, ако не друго, поне да разумѣе, че Българетѣ искатъ да сѫ въ дружелюбни отношения съ неї. Като знаеше това, везирътъ поиска отъ екзархътъ, като е пристигналъ въ Цариградъ безъ всеко предварително увѣдомление, да напише на патриархътъ писмо поне слѣдъ дохажданьето си, въ което да го извѣсти, че е дошълъ въ Цариградъ и че желае да му се представи, за да му засвидѣтелствова почитаниета си, и въ това писмо да се подпише само Антимъ. Махмудъ-паша настояваше да напише екзархътъ такова писмо, макаръ че бѣше му се съобщало, че расположението на патриархътъ къмъ екзархътъ е вече извѣстно, защото, когато послѣдният билъ още по пѣтътъ, Българетѣ били помолили негово свѣтѣйшество да му дозволи, като пристигне въ Ортакьой, да влѣзе най-първо въ тамашната църква да си направи молитва, но патриархътъ не се съгласилъ. Везирътъ искаше да се испълни постановението на фирмантъ относително дохажданьето и пребиваньето на екзархътъ въ Цариградъ и слѣдъ като напишѣ съотечественници му бѣхъ казали, че гръцки иѣкои вѣстници били подбуждали патриархътъ да извергне и другитѣ български владици и обсипвали Българетѣ съ всякакви хули. Махмудъ-паша на това имъ забѣлежилъ, че Гърци сѫ луди и че Българетѣ требва да постижнатъ по-мѣдро отъ тѣхъ, и обѣщалъ, че, щомъ стане свидѣданьето между екзархътъ и патриархътъ, той на утрѣто ще приготви бератътъ за екзархътъ. Поради това настояванье на садразамътъ въпростъ се разисква надълго и нашироко въ засѣданьето на Привременниятъ съвѣтъ отъ 19 мартъ. Едни отъ членовете намираха че екзархътъ не може да се подпише въ писмото само Антимъ, нито пъкъ екзархъ; други казваха, че по-добре е да напишатъ патриархътъ такова писмо самъ Съвѣтътъ. Екзархътъ пѣтъ-

наблягаше да се остави това писмо за подиръ официалното му представение на Високата Порта. Най-послѣ Съвѣтътъ рѣши, писмoto да се подпише не само отъ екзархътъ, но и отъ всичкитѣ членове на Съвѣтътъ, владици и мирияне. Когато обаче, слѣдъ разиждането на Съвѣтътъ писмoto вече се било готово, екзархътъ, като хванжъ да обмисля пакъ съдѣржанието му, дошълъ до заключение, че въ този видъ то може да има лоши послѣдствия и поискалъ да го разгледа и обсѫди отново съ владицитетъ. Подирнитѣ, като го обсѫдили съ него повторно, намѣрили за нужно да се промѣни. Преди да се рѣши обаче въ нѣщо, екзархътъ поискав да се разговори по това писмо съ министрътъ на външнитѣ дѣла, при когото и ходи на другий денъ. Надвечеръ Кръстевичъ донася отъ садразамътъ една пусулка, въ която било показано, какъ требва да бѫде написано писмoto до патриархътъ. Екзархътъ събира пакъ наскоро за съвѣщание владицитетъ и нѣкои отъ мирските членове на Съвѣтътъ, които живѣехъ наблизо, за да се разиска предложеното отъ везирътъ съдѣржание на писмoto. Това бѣше на 21 мартъ. Въ това съвѣщание, като се бѣ зело въ внимание, че везирътъ желае много да напише екзархътъ до негово светѣйшество писмо и да го посѣти, безъ да се докачатъ съ нѣщо отъ това посѣщение даденитѣ на Българската екзархия правдини и безъ да се влиза въ разговоръ съ него за тия правдини, се одобрило да се напише писмoto въ слѣдниятъ видъ: „Светѣйшии, както е извѣстие на ваше светѣйшество, стигнахъ тия дни отъ Видинъ въ Цариградъ. За това, моля ваше светѣйшество да благоволите да mi позволите да дойдѫ да ви засвидѣтелствовамъ почитанията си. Съмъ, съ всичката по-добаеща почеть, на ваше светѣйшество смиренъ во Христъ братъ“.

Но екзархътъ, който билъ съгласенъ презъ денътъ да подпише въ такъвъ видъ писмо до патриархътъ, презъ нощта, като обсѫждалъ пакъ тая постъпка, дошълъ до убѣждение, че тя ще произведе лошо впечатление въ народътъ, който му поръчвалъ, въ пътуването му отъ Видинъ до Цариградъ, да избѣгва спогодба съ патриаршията и комуто той обѣщалъ да се съобрази съ това му желание, и за това намислилъ да отиде подобре да се обесни самъ съ везирътъ. На утрото като отишълъ при садразамътъ, блаженийшиятъ Антимъ му държалъ таквази рѣчъ: „Азъ бѣхъ се рѣшилъ вчера да напиша писмoto,

но отпослѣ счетохъ за потребно да ви изложѫ колебанията си. Царското правительство позволи съ едно иrade избранието ми, съ друго иrade то потвърди това избрание и ме повика въ Цариградъ. То предписа на властитѣ да ми отдадѫтъ въ пътуванietо почеститѣ на екзархъ, и народътъ ме посрѣдниж навсѫдѣ съ голѣма радостъ и въсхищение, като прѣвъ свой свещенnoначалникъ. Сега бива ли да туримъ всички тѣзи почести подъ нозѣтѣ на патриархътъ, и той да ги потъгчи? Садразамътъ отговорилъ, че той намира, че е полезно за самото дѣло да пише екзархътъ писмо до патриархътъ въ извѣстний нему видъ, но не го принуждава къмъ това. Екзархътъ предложилъ на везирътъ да напише по-добре подобно писмо самъ Съвѣтътъ, или пъкъ той, екзархътъ, да извѣсти патриархътъ за желанието си да го посѣти, чрезъ протосингелътъ сп., като прибавилъ, че народътъ очаква съ нетърпѣніе да се научи, че неговътъ архиепископъ се представи въже на негово величество султанътъ. Садразамътъ пакъ увѣрилъ екзархътъ, че това представление ще стане и че той ще приготви и бератътъ му. Послѣ при разесненията, които му давали нѣкои отъ мирските членове на Съвѣтътъ, какъ станило това, че екзархътъ, който билъ обѣщаъ да подпише писмото, се отпослѣ помѣтилъ, садразамътъ пакъ имъ поръчалъ, че доклѣ се приготви бератътъ, тѣ пакъ да размислятъ и намѣрятъ нѣкой начинъ да се напише въпросното писмо, защото правительството желало да не се даде на патриархътъ място за оплакванье, че то оставело да охождатъ владици въ епархията му безъ негово цъзволение. Но везирътъ заевилъ, че не желаелъ да пише писмото Съвѣтътъ, нито да се принужда на това екзархътъ. Въ съвѣщанието си, което имахъ слѣдъ това членовете на Съвѣтътъ, ако и разсѫждавахъ дълго време, не можехъ да намѣрятъ начинъ за написване писмото, съ което да се съгласи и екзархътъ, който продължаваше да се отказва сега не само да пише на патриархътъ писмо, но и да му направи посѣщенie, като въразяваше, че народътъ му поръчалъ да не ходи въ патриаршията и че той се врекъль да го послуша. Подига се пакъ въпросътъ да се остави всичко това слѣдъ като екзархътъ се представи официално на Високата Порта. Най-послѣ останж да се попита везирътъ, да ли не бива, място да пише екзархътъ писмо или да праща при патриархътъ протосингелътъ сп., да увѣдомятъ по-добре нѣкои

отъ мирските членове на Съвѣтътъ негово свѣтѣшество чрезъ капукехаята му, че екзархътъ желаѣ да му направи посѣщение. Екзархътъ пакъ си запази правото да размисли, да ли ще се съгласи дори и на това, и скоро обеви, че той нѣма да пише писмо на патриархътъ, нито да го посѣти, преди да му се даде бератътъ и да се представи официално на Високата Порта, като Български екзархъ. Най-послѣ и великий везиръ склони на това.

На 2 априлий Махмудъ-паша извѣстї екзархътъ, че братътъ му е вече готовъ и че на утрёто ще му се вржчи тържественно на Високата Порта. На другий денъ се евяватъ въ екзархията чиновници отъ Високата Порта да съобщатъ, че сѫ дошли да придружатъ екзархътъ до великий везиръ. Блаженнѣйшиятъ Антимъ, послѣдванъ отъ другите владици и отъ българските свещенници, колкото се намирахъ въ Цариградъ, както и отъ нѣкои свѣтески людѣ, членове на Привременниятъ съвѣтъ, слѣзе, заедно съ чиновниците на Портата, на скелата въ Ортакъой, гдѣто го чакахъ четири парадни кайка, пратени отъ правителството. Въ единъ отъ тия кайци съднѣ той самъ съ пратенитѣ отъ Портата службashi, а въ другите навлѣзохъ владиците съ свещенниците и нѣкои отъ мирските членове на Привременниятъ съвѣтъ и така потеглихъ всички къмъ Сиркежи скеле, гдѣто, като пристигнахъ, се качихъ въ приготвенниятъ за тѣхъ парадни кочии и отидохъ на Високата Порта. Тукъ великий везиръ посрѣдникъ екзархътъ до вратата на апартаментътъ си и му вржчи бератътъ, като каза, че негово величествозо го признава за Български екзархъ и му дава този бератъ. Екзархътъ приложи до челото си бератътъ и исказа въ прочувствованни думи благодарността си и благодарността на народътъ за царската милостъ. Слѣдъ това садразамътъ препоръчи пакъ на екзархътъ да испълнява точно фирманитъ и го увѣри за готовността си да извѣршва всичко, за което би го помолилъ. Слѣдъ като имъ било подадено кафе, екзархътъ, владиците и първенците, испратени съ почести, се завѣрнахъ въ Ортакъой по сѫщия начинъ, по който бѣхъ отишъ на Портата. Въ екзархийския домъ се произнесохъ съответни на случайтъ слова. Прѣвъ говори Макариополски Иларионъ, който, като привѣтствова екзархътъ, припомни, че въ сѫщия този денъ, 3 априлий, преди дванайсетъ годинъ, се исхвѣрли отъ молитвитѣ името на патриархътъ въ българската църква. Екзархътъ

иое слѣдъ него думата и исказа благодарностъ на султанътъ, на министрите му и на всички български дѣйци, които сѫ спомогнали да се увѣнчае съ успѣхъ народното дѣло. Слѣдъ това се прочете тържественно бератътъ, посрѣдникътъ съ рапортни въсклициания и ржкоплескания отъ събраний народъ.

На другий денъ блаженътъ Антимъ намѣсто да адресува писмо до патриархътъ, съ което да го извѣсти, че иска да го посѣти, както до сега му се предлагаше отъ страна на садразамътъ, испрати депутация отъ трима мирски членове на Привременниятъ съвѣтъ, а именно отъ Гаврила Кръстевичъ, Ив. Пенчовичъ и Георгий Чалооглу, която да му съобщи неговото желание да му направи посѣщение. Патриархътъ отговори на депутатията, че ще свика синодътъ и споредъ неговото мнѣние ще постѣжи така или инакъ. Въ сѫщия денъ синодътъ билъ свиканъ и, по мнѣнието му, негово светѣйшество обеви подиръ единъ денъ на депутатията, че преди всичко Видинскиятъ митрополитъ, Антимъ требва да отговори на патриаршето послание, което му се испрати презъ яннуарий подиръ изверженietо на българскитѣ владици, които служихъ на Богоевление, и съ което се искаше отъ него да осажди въ разстояние на 40 дни тая постѣжка и да се отдѣли отъ тѣхъ. Това сѫщото съобщи негово светѣйшество на блаженътъ Антимъ и чрезъ единъ свой архимандритъ, по име Германъ Афтониди, когото нарочно бѣ испратилъ за това на другий денъ при екзархътъ. Германъ Афтониди билъ още натоваренъ да обеви на екзархътъ, че негово светѣйшество му запрещава да служи. Блаженътъ Антимъ влѣзълъ съ архимандритътъ, слѣдъ като той испѣлни поръченитето си, въ частенъ разговоръ и му казаль, че канонитъ, възъ които патриаршията се обляга, като осаждда българскитѣ владици, не можтъ да бѫдатъ приложени къмъ тѣхъ. Тѣ сѫ били отредени за други времена и при други обстоятелства, които се различаватъ отъ тия, въ които се намиратъ Българетъ. Тѣ не сѫ неизмѣнни, както доказватъ, а се отнасятъ къмъ управлението на Църквата, което се измѣнява споредъ времената. Българскиятъ народъ добре разумѣва истинскиятъ смисълъ на тѣзи канони и по тази причина смина като че не е било осажддането на владиците му за минимитъ отъ патриаршията противоканонически тѣхни постѣжки. Има ли поне една епархия отъ българскитѣ, попиталъ негово блаженство архимандритътъ, която да е престанжла да почита българскитѣ владици слѣдъ изверженietо имъ отъ патриаршията?

Патриаршията не искаше да измѣни нито най-малко посоката, която си бѣ начъртала, колкото и да бѣше явно, че тая посока не е съобразна съ духът на Евангелието. Българетъ обаче толкозъ поб-малко се смущавахъ отъ нейните дѣйствия, че и Турското правителство бѣше се убѣдило въ въ правотата на тѣхни погледъ върху работата. Не се минъ много време откакъ екзархътъ получи тържественно бератътъ си, и ето и отъ султанский дворецъ му се извѣсти, че ще бѫде приетъ отъ негово величество. Българетъ, които бѣхъ захванжли да се безпокои отъ забавенъето съ нѣколко дни да се даде тая висока честь на тѣхни прѣвъ владика, се зарадвахъ, като видѣхъ, че на 12 априлий, въ Великата Среда, парадни кочии дошли отъ дворецътъ предъ екзархийский домъ да зематъ негово блаженство и го заведѣятъ при падишахътъ. Подиръ малко блаженнѣйшиятъ Антимъ и преосвещенниятъ владици Пловдивский Ианаретъ, Ловчинский Иларпонъ и Макариополский Иларионъ, съдружени отъ Гаврила Кръстевичъ и Ив. Пенчовичъ, настѣдахъ въ тѣхъ и отидохъ въ палатътъ Долма Бахче. Като се приели съ приличнитъ почести въ дворецътъ, тѣ били не слѣдъ много време въведени при негово величество султанътъ, предъ когото, като предстанялъ, блаженнѣйшиятъ Антимъ произнесълъ по турски кратко словце, което, освободено отъ хиперболитъ и многословието на турски езикъ, може да се предаде на български въ слѣдниятъ видъ: „Българский народъ, въренъ подданикъ на ваше величество, силенъ и държавенъ царь, е ималъ отъ старо време независимо църковно управление, което отпослѣ било упразнено въ полза на грѣцката патриаршия, поради което той истърпѣлъ много несгоди въ религиозно и други отношения. Сега заповѣдъта (фирманътъ) на ваше величество да се състави отново българско църковно самоуправление въздори цѣлъ народъ, и високий бератъ, съ подписътъ на ваше величество, който ме утвѣрдява въ постътъ на екзархъ, зарадва вашътъ слуга. Не ми е възможно, ваше величество, да изразя съ думи глѣбоката признателностъ на Българский народъ за тия милости, но смѣло можъ да кажъ, че той ще бѫде и занапредъ по-коренъ и въренъ на високата ви държава, както е билъ до сега. Да благоволи Богъ да укрѣпи ваше величество, до денътъ на общото въскресение, върху високий ви престолъ. Тази молитва азъ, като повтарямъ, покланямъ се смиренно на вашето

високо подножие“. Султанът отговорилъ съ слѣдните думи: „благодарих за чувствата, които изразявате къмъ настъ отъ ваша страна и отъ страна на народътъ. Винаги съмъ расположенъ да покровителствовамъ безъ искключение всичките народи въ държавата ми и да се грижъ за тѣхното благосъстояние. Българският народъ на дѣло се е показалъ вѣренъ на царството ми, и това ме много благодари“.

Слѣдъ това блаженийшият Антимъ съ духовните и свѣтски лица, които го съдружаваха, се поклонилъ и оттеглилъ, испрашанъ отъ царедворците съ подобаещата почестъ. Отъ султанския дворецъ екзархътъ отиде на Портата, гдѣто посѣти великият везиръ, Махмудъ-паша и министрътъ на външните дѣла, Серверъ-паша, които му се сърадвали за високото царско благоволение къмъ него и къмъ Българския народъ и му обѣщали своята помощъ и съдѣйствие въ дѣлата на повѣренното му управление. Подиръ три дни негово величество награди екзархътъ и съ орденътъ меджидие първа степень, така че на Българския екзархъ се дадохъ всички почести, каквито се даватъ на народонаачалниците на друдите християнски общини въ Турската държава.

Наближаваше Великденъ и нетърпѣливитѣ отъ нашите по-интелигентни людѣ изискваха отъ блаженийшият Антима да служи непремѣнно въ този денъ, било съ позволението, било безъ позволението на патриаршията, и наскъваха еснафите да искатъ отъ него и тѣ сѫщото. Мнозина отъ людѣто на послѣдните, по внушение на водачите си, заплашваха дори, че ако екзархътъ не се рѣши да служи на Великденъ, ще станатъ протестанти. Блаженийшият Антимъ не бѣрзаше обаче да наруши установенният редъ, и въ това го поддържаха по-вечето отъ членовете на Привременният съвѣтъ и особено ония, които често се виждаха съ везирътъ по българските работи и съобщаваха на Съвѣтътъ неговите заповѣди. Изискваше се въ интересътъ на самото имъ дѣло, Българетъ да не бѣрзатъ да искатъ отъ екзархътъ да служи, и то непремѣнно на Великденъ. Праздникътъ бѣше вече наближилъ, а пъкъ формалноститѣ, които требаше екзархътъ да испълни предъ служението си, още не бѣха всички извѣршени. А тѣ требаше да се извѣршатъ, за да падне отговорността за всичко върху патриархътъ. Везирътъ сѫщо намираше по нѣкои свои съображения, екзархътъ по-добре да не служи на Великденъ. Той

бѣше казалъ, че ако Българетъ потърпятъ и прекаратъ Великденътъ си, безъ да наблягатъ да служи екзархътъ, та каквото и да стане, ще спечелятъ по-вече. Въ испълнение прочее на потребнитѣ формалности, на Великата Среда, денътъ когато Български екзархъ се бѣ представилъ на султанътъ, двама членове отъ Привременниятъ съветъ, Из. Пенчовичъ и Георгий Чалооглу бѣха ходили, по поръка на блаженийшиятъ Антима, при патриархътъ да го молятъ, да даде позволение на екзархътъ да служи по великденските празници. Това позволение се искаше по общото правило, което слѣдавахъ всичкитѣ патриарси, кога искахъ да служатъ въ епархията на Вселенскиятъ патриархъ. Негово светѣшество имъ отговорилъ, че ще съобщи на синодътъ тая молба на екзархътъ и на утрето ще имъ каже неговото рѣшение. Това рѣшение бѣше пакъ, че докдѣ екзархътъ не отговори на извѣстното патриарше послание, което му искаше да признае и осѫди направенитѣ до сега отъ страна на българските архиереи противоканонически постежки, не може да се земе въ внимание молбата му. Това сѫщото патриархътъ съобщи пакъ на блаженийшиятъ Антима и чрезъ архимандритътъ, Германа Афтониди. Екзархътъ обесни на садразамътъ слѣдъ два дни, че патриархътъ иска нѣща невъзможни. Но да не остане никакво извѣнение за отказътъ на патриархътъ, намѣри се за добрѣ да иска екзархътъ отъ него позволение да служи Литургия съ писмо. Блаженийшиятъ Антимъ испрати прочее на Великата Сѫбота таково писмо до негово светѣшество съ архимандритътъ Григория (отпослѣ Руссенски владика). Въ това писмо, въ което той се подписва Видински митрополитъ и Български екзархъ, блаженийшиятъ Антимъ, като исказваше съжалѣнието си, че ако и да искалъ да направи на патриархътъ посѣщение, не биъ удостоенъ съ честта да бѫде приетъ отъ негово светѣшество, молеше да му се даде разрѣщение да служи Литургия на утрето, Великденъ. Патриархътъ тутакси свикалъ синодътъ, за да му съобщи писмото на екзархътъ и слѣдъ малко предадъ на архимандритътъ Григория неговото рѣшение, което било, че докдѣ екзархътъ не отговори на извѣстното патриарше послание, което му се прати презъ януарий, никое негово искашение не може да се земе въ внимание отъ Великата Щърква. Вечеръта екзархътъ испраща архимандритътъ Григория съ друго писмо, въ което пакъ моли да му се дозволи да служи

на утрето Литургия и въ което каза, че съмъта излишно да дава отговоръ на писмото, за което поменува патриархът; слѣдъ като Българский народъ го избра и султанът го призна за екзархъ. Екзархът свършваше писмото съ бѣлежка, че отговорността за послѣдствията отъ отказътъ на негово светѣйшество ще падне върху патриаршията. Патриархътъ свиква презъ нощта отново синодътъ, който рѣшилъ да се даде на екзархътъ какъ сѫщай отговоръ, каквото и на първото му писмо и да му се върнатъ и двѣтъ писма, слѣдъ като се зематъ преписи отъ тѣхъ.

На 21 априлий, Петъкътъ на Свѣтлата Седмица, екзархътъ, съгласно съ программата, която бѣше си начърталъ, испрати до патриархътъ и трете писмо, въ което, като му наумяваше, че съ двѣ, испратени преди това едно слѣдъ друго, писма, му искалъ съгласно съ установленниятъ редъ пъзволение да служи на Великденъ Литургия въ българската църква; но не получилъ никакъвъ отговоръ, прибавеше, че извержението, исказано противъ българските архиереи, е безъ всяка законна сила, както по сѫщностъ, така и по форма; по сѫщностъ, защото тѣмъ бѣше дадено презъ декемврий отъ негово светѣйшество чрезъ първий секретарь на синодътъ, архимандритътъ Доситея, пъзволение да служатъ, и защото тѣ, преди службата на Богоевление, лично ходихъ да молятъ патриархътъ да имъ позволи да служатъ, но имъ се отговори отрицателно; по форма, защото слѣдъ службата си тѣ искахъ да се представятъ на патриархътъ, за да му изложатъ причинитѣ, по които тѣ не можехъ да не служатъ, но не бидохъ приети и така бѣхъ осаждени задочно. Слѣдователно заключаваше екзархътъ, негово светѣйшество е длѣженъ да отмакне извержението, като станяло незаконно и противоканонически. Патриархътъ върна и това трете писмо на екзархътъ, слѣдъ като зелъ отъ него преписъ.

Екзархътъ посочваше въ горѣреченното писмо фактите и заключенията на здравий естественъ разумъ съгласно съ постановенията църковни, правилно и добросъвестно разбирани.

Но което негово светѣйшество съ синодътъ си не направи, направи го самъ екзархътъ съ българските владици. Каква е, по здравий разумъ, разликата между Гръцкий патриархъ съ неговите владици и Българский екзархъ съ българските владици? Главното и важното, на което требва да

се гледа тука, е, на чия страна се намира истината, коя страна ѝ похабява и разваля, по своекористие и властолюбие, и коя страна ѝ държи и исповъдва въ всичката ѝ чистота. Ободренъ отъ това логическо разсъждение, Българският екзархъ, ведно съ българските архиереи, рѣши да прогласи тържественно истината относително лишението отъ санътъ имъ българските владици, които служиха на Богоевление. Това стана въ недѣля Томина, на 23 априлий. Въ този денъ блаженниятъ Антимъ присъстваше въ българската църква на Литургията, която извършваше архимандритъ Григорий. Слѣдъ Евангелие, послѣдниятъ, стоещъ на царските двери, прочете, споредъ както бѣ предварително нагласено, единъ актъ, подписанъ отъ екзархътъ и отъ тримата други неизвержени владици, а именно отъ Доротея Софийский, отъ Параскения Нишавский и отъ Генадия Велешкий, въ който се изброяваха причините, по които изверженията, прогласени отъ патриаршията срѣщу владиците Макариополский Илариона, Пловдивский Панарета и Ловчанский Илариона, не могатъ да иматъ никаква законна сила не само въ очите на Българскиятъ народъ, но и предъ всички православни Църкви, и требва да се смѣтатъ като не станали.

Слѣдъ четири дни, а именно на 27 априлий, патриаршията, безъ да се освѣсти отъ това, що се исказа отъ българска страна върху нейните недоброствѣстни постѣжки и лъжливи тѣлкования на църкосните канони, свиквалъ съборъ отъ преждебившите вселенски патриарси, отъ пребивавящите въ столицата владици и отъ разни архимандрити, за да разсѫди, какъ требва да се постѣжи спрямо Българскиятъ екзархъ. Като се събрали всичките поканени, светиятъ Антимъ изложилъ течението на работите отъ Богоевление насамъ. Послѣ се прочели послѣдните три писма, които бѣше пратилъ на негово светиество екзархътъ, и отговорътъ на другите гръцки патриарси върху патриаршето послание за извержението на българските архиереи, както и докладътъ на архимандритъ Афтониди, който биде испращенъ нѣколко пъти при негово блаженство отъ страна на патриархътъ. Слѣдъ дълго разискване; да ли требва незабавно да се приложатъ каноните и къмъ Българскиятъ екзархъ, както сѫ били приложени до сега къмъ другите български владици, надвило мнѣнието, Църквата да се покаже снисходителна и търпѣлива, и да се даде на екзархътъ-срокъ отъ трийсетъ дни да обмисли

направенното отъ него, макаръ че неговите дѣяния заслужватъ осажданье и наказание, а отъ друга страна да се испрати патриарше окръжно послание за успокоение православните христиене, които се били смущили, като гледали, че Църквата толкова време остави безъ наказание противоканоническите постежки на Българетъ. Ако обаче и слѣдъ даденниятъ срокъ не се забѣлежи никакво промѣнение въ постежките на закононарушителите, тогава да се свика въ крайъ на май го лѣтъ съборъ отъ всички патриарси въ Турско и отъ Кипрский архиепископъ и да се осждатъ окончателно противоканоническите дѣйствия на новата екзархия. Такова рѣшеніе намисли съборътъ, не за да се покаже Църквата търпѣлива и съисходителна, а за да сплаши блаженнѣйшиятъ Антима, на когото предпазливостта и бавността патриаршията земаше като нерѣшителност и боязливост. Посланието, което съборътъ рѣши, се испрати подиръ три дни по епархиите и се прочете по всичките църкви на Цариградъ. Въ него се казаше, че всичкото отстѫпничество и беззаконие на Българетъ излизали отъ пагубното начало на филетизмътъ, което било несъгласно съ учението на Иисуса Христа и разрушавало самитъ основания на християнската Вѣра, и се осажддаше блаженнѣйшиятъ Антимъ между другото, че дошълъ въ Цариградъ безъ патриарше позволение, че зель титлата Български екзархъ и испратилъ послѣдне на патриархътъ три ругателни и заплашителни писма, въ които обявявалъ лишено отъ всяка законна сила духовното наказание, изречено противъ Мъкарополский Илариона, Пловдивский Панаракета и Ловчанский Илариона. Но патриаршията нѣмаше кого да уплаши съ тия праънословия и приструвки. Българский народъ отдавна бѣше ги разумѣлъ и се не стряскаше отъ тѣхъ. А неговите владици съ всичката негова интелигентна часть се само чудеха на смѣлостта, съ която людѣ, поставени да бдятъ за доброто име и честта на Църквата и да държатъ високо нейното свето знаме, иж така унижаваха съ изопачение на евангелската истина, праъвено само ради вещественни облаги.

Екзархътъ, който бѣше разумѣлъ, че Портата му предоставя вече свобода да върши каквото намира за добре по чисто църковната часть и бѣше опредѣлилъ да служи Литургия на 11 май, денъ на светитѣ Славенски Просвѣтители, не можеше, естественно, да се повлияе отъ такова едно, притворно

и срамно за самата Велика Църква, рѣшеніе на патриаршій съборъ. Въ този день, който навсегда се празнова отъ Българетъ, като единъ отъ най-големите празници, той извърши въ българската църква тържественно Божественната служба заедно съ тримата владици, Илариона Макариополский, Панарета Пловдивский и Илариона Ловчанский, посрѣдъ голѣмо множество наши съотечественици, които видимо бѣхъ зарадвани, като виждахъ въ тая служба осезателно доказателство за възстановеніето на Българската самостоятелна Църква. На Литургията слѣдъ Апостолът се прочете актъ, съ който се прогласяваше възстановението на независимостта, съ която се е ползовала Българската Църква отъ времето на покръщаньето на Българетъ до упразнението на Охридската архиепископия въ осемнайсетий вѣкъ отъ патриархътъ Самуила. Този актъ бѣше подписанъ отъ екзархътъ и отъ всички други български владици, каквито имаше тогава, т. е. отъ Пловдивский Панарета, отъ Софийский Доротея, отъ Нишавский (Пиротский) Нартения, отъ Велешки Геннадия, отъ Ловчанский Илариона и отъ Макариополский Илариона. Ние предаваме на читателите този актъ въ съкратенъ видъ, както слѣдва:

1) Български народъ е ималъ отъ самото си покръщанье църковно самоуправление, своя автономна архиепископия, установена въ 870 год. отъ Цариградската Църква.

2) Тая архиепископия е била прогласена самостоятелна патриаршия отъ съборътъ на всички български и гръцки митрополити и епископи, станалъ въ Лампсакъ въ 1234 год., била одобрена, като таквази, отъ четириетъ Въсточни патриарси и признавана до 16 вѣкъ отъ всичката Православна Църква.

3) Освѣти тая независима патриаршия Българетъ сѫ имали и друга една самостоятелна архиепископия, а именно Охридската „всея Болгарии“, признавана отъ всички Църкви до 1767 година.

4) Много отъ българскитѣ епархии на тая архиепископия сѫ били отцѣпени отъ неї и присъединени до сѫщо така автокефалната Испекска архиепископия, установена въ 1219 год. и признавана отъ всичките православни Църкви до упразнението ѝ отъ Цариградската патриаршия въ 1765 г.

5) Цариградската патриаршия упразнила първо Търновската патриаршия въ 1570 год., а послѣ Охридската и Испекската архиепископия въ 1765 — 1767, въ което времѣ рѣше-

нието си за упразнението на тия двѣ архиепископии тя оправдавала между друго съ признаваньето, че „на истинскитѣ и законни царе, каквъто е билъ тогавашниятъ царь, султанъ Мустафа, е дадено да правятъ закони и да издаватъ неари, сакри хатти-шерифи за нѣща относещи се до църковното управление, каквото упразнението на Охридската и Испекската архиепископии и присъединението имъ къмъ Цариградския престолъ“.

6) Това упразнение, като е така станжало, е явно противозаконно и требва да се гледа като че не е станжало или че е станжало, само съ силата на султански бератъ, даденъ на Цариградския патриархъ.

7) Ако този султански бератъ е билъ законно даденъ на Цариградския патриархъ, защото подчиненитѣ на тия автокефални архиепископии архиерей и жители били ушъ поискали упразнението имъ, колко по-вече е законно възстановението днесъ съ фирмантъ и бератъ султански не на тритѣ, а на една само архиепископия, каквато е днесъ Българската екзархия, по исканието и желанието на цѣлъ Български народъ.

8) Фирманътъ за Българската екзархия е билъ издаденъ по единъ проектъ, който е билъ постепенно одобренъ отъ патриаршията както исцѣло, така и частно въ основитѣ си.

9) Вселенската наречена патриаршия, откато е станжала съ постежките си причина отъ една страна да испадне Български народъ въ невѣжество, а отъ друга да дойде въ опасностъ на раскъсванье отъ разните пропаганди, не само упорно отхвърли напослѣдие молбата му да върне отнетото му църковно самоуправление, но още и почнѫ да пресядва съ извержения и афоресвания българските архиерей и да обвинява всичките Българе въ ересъ и расколъ, само и само защото си поискахъ законните църковни правдини, а когато Вселенската патриаршия си позволява да онеправдава така жестоко единъ народъ, мислимъ че на този народъ самите църковни правила разрѣшаватъ да не ѝ се подчинява.

10) Българските архиереи и първенци, ако и да се опитвахъ, слѣдъ издаваньето на султански фирмантъ, да сеближатъ и примирятъ съ патриаршията, патриархъ Григорий VI не се показва наклоненъ къмъ това, а патриархъ Антимъ VI, при все че ги посрѣдници отъ най-напредъ съ отворени обятия и при всички постановления на фирмантъ, освѣнъ пристановението за числото на епархиите, относително което се показва

пò-неотстјпливъ и отъ патриархътъ Григория, съ упоритостта си докара въ негодованье българското население въ Цариградъ, и това население се подигна противъ архиерейтъ си и ги принуди щажъ да служатъ на Богоевление, ищо, което направи добро впечатление помежду Българетъ въ провинциата, които, осърбявани въ народното си чувство отъ патриаршията и подстрекавани отъ пропагандитъ, можеха да отстъпятъ отъ Православието, само и само да се избавятъ отъ станилата за тѣхъ умразна църковна властъ.

11) Духовното управление на българските епархии, откакъ се подигнаха Българетъ противъ патриаршията, хромеше отъ всека страна въ ущърбъ на религиозното чувство и нравствено образование на народътъ.

12) Това жалостно положение, което българскиятъ архиереи оповѣстиха съ окрѣни писма до всички православни Църкви, като правеше народътъ да се оплаква и вълнува все пò-вече, побуди царското правительство да земе мѣрки за прекратяванието му и да заповѣда испълнението на фирмантътъ.

Като взехме прочее въ внимание всичко горѣзложенно, ржководени отъ архиерейската си съвѣсть, и като призовахме Божията благодать, съ одобрението на всичкото около насъ българско духовенство и на предстоеный Български народъ, обявяваме слѣдното:

*Членъ първий.* Прогласява се образованietо на самоуправляеманата Българска Православна Църква законно и правилно.

*Членъ вторий.* Православната Българска Църква, като членъ отъ едната, света Съборна и Апостолска Църква, приема и варди постановенията на всичките Вселенски и Мѣстни Събори и всички предания, както и другите частни православни Църкви, и отхвърля всеко иновѣрно учение, което отхвърлятъ и тѣ.

*Членъ третий.* Българската Църква ще се управлява съгласно съ свещенните предания, съ апостолските постановения, съ правилата на светите Вселенски и Мѣстни Събори, и съобразно съ уставътъ, изработенъ отъ Българския народъ съборъ.

*Членъ четвъртий.* Предисъ отъ този актъ ще се съобщи на всички самостоятелни Църкви и на всички български епархии и общини.

Слѣдъ Евангелието екзархътъ сказа слово, въ което очърта доброто, направено на Българский народъ отъ Светите негови Първоучители, и показа задачитѣ и длъжноститѣ, които се налагатъ на възобновената Българска Църква. На Литургията той споменѫ, както е обичай на независимитѣ архиепископи „всеко епископство православнихъ“, вмѣсто патриархътъ, другитѣ владици поменѫхъ Светий Български Синодъ, архимандрититѣ—пъкъ екзархътъ, послѣ което се испѣ на екзархътъ установеното за владицитѣ многолѣтствиye.

Патриаршията, като разумѣ огъ тая служба на екзархътъ, че нейнитѣ заплашвания оставатъ бездѣйственни, прибърза да ѝника пѣ-скоро голѣмий си съборъ и да произнесе своята присъда. Съборътъ се събра на 13 май и, при всичко че нѣкои отъ пѣ-разсадливитѣ и благоразумни гръцки архиереи се стражахъ да раскриятъ, че съ изверженията и афоресванията, отъ които Българетъ се не плашать, нѣма да се постигне нищо добро, а злото само ще стане пѣ-голѣмо за патриаршията, и съвѣтвахъ да се покаже Църквата благоразумна, той, безъ да се срамува ноне отъ человѣцитѣ, ако го не бѣ грѣхъ отъ Бога, рѣши да извергне блаженинѣйшият Антима и всички служивши съ него архимандрити, свещеници и дякони, а по-напредъ изверженитѣ български перарси, Пловдивскии Панарета и Ловчанскии Илариона да афореса, а пѣкъ Макариополскии Илариона, като вече изверженъ и афоресанъ, да предаде на вѣчна анатема и да го осуди за огненната геена. Съ това рѣшение съборътъ се самъ опозори, защото архиерентѣ, които го съставехъ, показвахъ на свѣтътъ, че вмѣсто да се съобразяватъ съ евангелското учение, което сѫ повикани по званието си да проповѣдватъ, не го зачитатъ и постъпватъ противъ него за постигане вещественни ползи.

Нашитѣ приснощаметни архиереи можехъ съ несравненно пѣ-голѣмо право да употребятъ духовното оръжие срѣщу безобразието, което си позволихъ противъ тѣхъ грѣцкиятѣ владици, и да ги осъдятъ сѫщо за геенната огненна заради тѣхното противоевангелско и противохристиянско постъпване срѣщу всичкии Български народъ, когото бѣхъ държали толкова време въ оковитѣ си и сега гледахъ съ всекакви средства да не оставятъ и западъ да излѣзе отъ унизителното му робство; но тѣ, като истинни послѣдователи на Христовото и Апостолско учение, предпочитохъ да не имъ отврѣщатъ за злото съ зло. То-

тава като патриархът съ архиерейтъ си въ окръжното послание, съ което оправдяваше изверженето на екзархът и афоресването на другите наши владици, безсрочно ги злословеше и осипваше съ всекакви укорни прилагателни, бляженийши Айтимъ и другите наши преосвещени владици въ тяхното окръжно, испратено до българските епархии, по случай на безсъвестната и безсръмна постъпка на патриаршията срещу тяхъ, отговарежа на тяхните злословия и анатемисвания съ думитъ на Апостолътъ: „*укоряеми благословляемъ, юними тершимъ, хулими утъшаемъ, да о немже клевещутъ насъ аки злодъевъ, постидятся злословящие наше благое о Христъ житие.*“ „Тия наставления, казвахъ тъ, сме имали и ще имаме всекога предъ видъ, възлюбленни о Христъ чада наши. Съ тяхъ да се съобразявате съвѣтваме и въсъ. Имаме причини и право да се огорчимъ, да негодуваме и, въ силното и живо чувство на правдата си, да употребимъ въ наша защита ония църковни оръдия, съ които злоупотребяватъ не-примирийти наши противници“. . . Имахме причина и право да въразимъ на негово светѣйшество и на неговите синодални архиереи по същия начинъ, по който отговарята тъ на нашите благоразумни постъпки и миролюбиви предложения. Огъ любовъ обаче къмъ Евангелното, отъ преданността къмъ Всеобщата Православна Църква ние не ще си позволимъ да се отклонимъ отъ горните миролюбиви наставления на Апостолътъ“.

Като описватъ по-нататъкъ, какъ Българский народъ е всекога молилъ патриаршията да земе въ внимание желанията му и какъ българските архиереи, както и самия екзархъ въ своите старания за примирение съ нещо съ се отнасяли всекога къмъ нещо съ приличното уважение и покорность, и какъ тя всекога се показвала упорна и се мячила да ги очерни предъ народътъ съ целъ да повреди на светото имъ дѣло, българските архипастири думатъ въ окръжното си, че патриаршията пакъ съ същата целъ да побърка на Българетъ да устрои самоуправлението на Църквата си, ги осаждда и злослови и заново по поводъ на службата имъ въ празникътъ на св. Кирилла и Методия, извергава екзархътъ и афоресва другите архиереи. Ако Българский народъ бъше склонилъ, справедливо бълежатъ тъ, да ѝ се подчини просто и безусловно, тя, вместо да охулва и оскърбява съ извержения и анатеми неговите пастиреначалници, щеше да ги благославя съ двѣ ръцѣ и да ги осипва съ всекакви похвали.

Екзархът не пропусти също да се отнесе съзнателно до всичките православни Църкви и да представи отъ една страна всичките опитвания, негови и на другите български архиереи, за примирение съ патриаршията, а отъ друга упоритостта, съ която последната посреща тяхните миролюбиви старания да наредятъ съ нейното благословение българското църковно самоуправление, безъ да се свърни нито най-малко отъ противоречията, въ които е падала, като е търсила извършъ за отказъти си; защото, думахъ тъ, веднажъ патриархът казваше, че българский въпросъ е църковенъ и требва да се реши съ одобрението на Църквата, а другъ пакъ твърдеше, че той е народенъ (гръцки) и праваше Българетъ да се молятъ на гръцките първенци, ако искатъ под-големи устажки.

Патриаршията мислеше, че ще посочче въ коренътъ възобновението на българското църковно самоуправление, ако изверgne екзархът и афореса другите български владици. Тя си въобразяваше, че Българский народъ, щомъ чуе това изврежение и това афоресванье, съпроводени съ толкова проклетии и съ такова очернение, ще бъде като попаренъ и щескъ съ тяхъ всекакви връзки. И нейната главна целъ вътова изврежение и въ тая анатема бъше никакъ не да испълни дългътъ си и да спази чистотата и светостта на църковните постановения, както искаше тя да се представи предъсъдътъ, а само да подействова върху простите и невежествени умове и да подрови самите основи на новата сграда, дигана преко нейните протести. Но Българетъ не бъхъ вечетолкова прости, каквото ги знаеше тя отъ под-старо време. Научени отъ толкова примери на кощунство и непочитание на свещенниятъ и юща, примери, подадени отъ гръцките владици, Българетъ разумѣвашъ, че тя прави това съ едничката целъ да задържи противохристиянското си господство надъ тяхъ. Гръцките политиканстващи чернокапци, като видѣхъ това, слѣдъ изврежението на екзархътъ, хванахъ да прѣскатъ слухове въ правителствените кръгове, че ушъ Българетъ се упълнили отъ духовното наказание, наложено на тяхните владици, и че слѣдователно, екзархията, учредена безъ волята на патриархътъ, ще се сгромоляса сама отъ себе си. Поради тия лъжи, екзархията намѣри за добре да се подаде отъ страна на цариградските Българи до великий везиръ

адресъс, съ който да се опровергиятъ тия лъжливи увърения. Този адресъс везирътъ можеше да покаже на лъжците и да оправдае своите дѣйствия. „Долоподписанните, думаше се въ адресъса, покорнѣйши ваши работи отъ всичките страни на Европейска Турция, знаятъ какви козни употребява гръцката патриаршия, за да компрометира предъ високото царско правителство и предъ срѣтъта възобновената Българска Църква. Тѣ знаятъ въ сѫщото време и двигателътъ на тия козни. Важността на вещественната загуба, която тая патриаршия претърпѣва чрезъ освобождението на Българската Църква, доста обеснява изврежданията и афоресванията, които тя стрѣля върху негово блаженство екзархътъ и другите ни владаци. Но всички тия противохристиянски постъпки не правятъ друго, освѣнъ че увеличватъ отвращението на народътъ ни отъ Гръцката патриаршия и усилватъ привързанността му къмъ истинските негови архиастри. И така покорнѣйши ваши работи, като увъряватъ ваше височество въ тая истина, че Българскиятъ народъ нѣма да се отдѣли никога отъ народните си архиастри, които представятъ желанията му отъ дванадесетъ години насамъ, молятъ ви да не давате никакво внимание на зломисленните увържения на Гръцката патриаршия“.

Подобни адреси се испратихъ и отъ епархиите за по-голѣмо искане на самата истина противъ лъжите, прѣскани отъ страна на патриаршията.

Ако патриаршията и да измисле все нови спѣнки за дѣйствията на възобновената Българска Църква, послѣдната смѣло вървеше къмъ цѣлъта си. Екзархътъ и синодътъ, съ одобрението на правителството, хванахъ скоро да назначаватъ за епархиите владаци, безъ да ги е нито най-малко грижа отъ гръмовете на патриаршията и отъ нейните лъжи и клевети противъ тѣхъ. Така на 25 май се назначи за Търновски митрополитъ Макариополски Иларионъ, а за Самоковски архимандритъ Доситей, който бѣше до преди малко прѣвъ секретаръ на патриарший синодъ. Подиръ три дни Търновски Иларионъ, Пловдивски Панаретъ и Самоковски Доситей ржкоположихъ архимандритъ Виктора за Нишский митрополитъ. Малко по-нататъкъ се произведохъ архимандритъ Григорий за Русенски и Доростолски митрополитъ, а протосингелътъ на екзархията, Симеонъ за Преславски, а слѣдъ

тъхъ Мелетий Зографски за Софийски митрополитъ, архимандритъ Дамаскинъ за Велешки и други.

Назначенниятъ отъ екзархията владици не бързахъ да вървятъ за епархията си. Тъ чакахъ да се утвърди първо екзархийски уставъ отъ правителството, та тогава да се разотидѣтъ. Мислеше се отнай-напредъ, че безъ уставътъ, тъхните ръцѣ ще бѫдатъ като вързани, и особено, че безъ него тъ не ще могжатъ да събиратъ пари нито за себе си, нито за екзархията. Но нуждата за пари бѣше голѣма и тя принуди най-послѣ Привременниятъ свѣтъ да размисли отново и поднашироко въ застѣданіето си отъ 11 августъ, да ли не ще е по-добре да отидѣтъ владиците по епархиите си, преди да дочакатъ да одобри правителството уставътъ. Намѣри се при новото обсѫжданѣ на въпросътъ, че освѣнътъ другите добрини, които ще има пребиваньето на архіперѣйтъ посрѣдъ паствитѣ имъ, тъ ще иматъ възможностъ да събиратъ и парите, които сѫ предвидѣни въ уставътъ, защото послѣдниятъ ако и да не е още утвърденъ отъ правителството, е одобренъ отъ представителитъ на епархиите и слѣдователно самъ по себе си задължава подирнитъ да даватъ опредѣленниятъ въ него берли.

Но добрите и щастливи времена за екзархията се свързвахъ. Добрий и справедливъ Махмудъ Недимъ паша падна отъ великото везирство, въроятно не безъ намѣсата на нѣкои държави, които не гледахъ съ добро око улесненіята, които той даваше на новоучредената Българска екзархия противъ домогванията на Гърци. Подирнитъ, като виждахъ, че патриаршията не сполучва нищо съ нейните извреждания и афоресвания и че Българската екзархия изъ день въ день отива все напредъ бѣхъ проглушилъ свѣтътъ, съ свонтѣ отчаяни викове, че толкова опасниятъ панславизъ все по-вече призема землище, благодарение на нехайството, съ което Европа допустила да се въздигнатъ Българетъ, които не сѫ друго нищо, освѣнъ негово орѣдие и да смажатъ Гърци, които охраняватъ противъ него европейските интереси. Махмудъ Недимъ паша, за когото се мислеше, че е привърженецъ на Россия и че се отдалечава отъ пътътъ, по който насочвахъ Турция Аали-паша и Фуадъ паша, требвало, по мнѣнието на западната дипломация, да отстѫпи везирството на лице, което бѣше познато като да гледа ушъ по-далечъ и да клони по-вече къмъ възгледите на тия държавни маже. За такъвъ тогава се на-

мъри Митхадъ паша, напрешният управител на Дунавската област, който по тая длъжност бъше познатъ и на Българетъ. Но подирнитъ не предосъщахъ, че съ неговото повишение на садразамския пост се измъниеше благорасположението на Високата Порта къмъ тъхното дѣло. Гърцитъ знаехъ обаче, на кждъ ще завие Митхадъ паша. За да го расположатъ още по-вече къмъ себе си патриарситъ, Цариградский (наричанъ Вселенский) съ синодалнитъ си архиереи, Александрийский, Антиохийский и Иерусалимский, както и Кипрский архиепископъ, които бъхъ дошли въ столицата, повикани отъ Антима VI за съборътъ, който се тъкмеше противъ Българетъ, отидохъ на 22 юлий, сирѣчъ три дни слѣдъ като той станъ садразамъ, всички заедно да му се сърадватъ за въздиганието до най-горната стъпень на държавното чинонаачалие. Стивањето на всичкитъ патриарси изедно съ толкова владици означаваше, че на новия везиръ се прави особена честь, за да се уячи неговото благорасположение къмъ тѣхъ. На рѣчта, която му казалъ Цариградский патриархъ отъ името на всички присъствовавши иерарси и на „всички православенъ християнски народъ“, Митхадъ паша отговорилъ, че счита свой дългъ да се грижи за всички подчинени на империята народи, а особено за Гръцкия народъ, който билъ почетенъ още отъ самия завоевателъ. Денъ слѣдъ това пъкъ отива една тъпла Гърци, около хиляда души, при Цариградский патриархъ и му подава петь прошения съ единакво съдържание, едно за него, а другитъ четири за тримата оставили Въсточни патриарси и за Кипрский архиепископъ. Въ тия прошения се казвало, че православниятъ народъ гледа съ голѣма скърбъ беззаконното събище въ Ортакьой да тѣпчи всичко, щото е свещенно за православните, и за това моли православната иерархия да събере часъ напредъ голѣмъ съборъ, който да прогласи схизматици, да отсѣче, като гнили и гаигренясили членове, отъ Православната Църква и да отдѣли отъ вѣрнитъ ѝ чеда глаттаритъ на самозванната Българска Църква и всичкитъ които ги слѣдватъ, било че сѫ тѣ цѣли людства, било че сѫ цѣли народи. Патриархътъ отговорилъ, че Църквата нѣма да се отклони отъ пътътъ, който е слѣдвало до сега, и че, както наказва съ извержение, афоресванье и анатема нечестивцитъ, така и занапредъ ще направи всичко, щото ѝ налага Вѣрата и установенниятъ редъ, който винаги се е почиталъ отъ граж-

данската власть и отъ великодушните султани, както и сега се почита и варди отъ благополучно царствоващия господарь. Тълпата посрещнала тия думи на патриархът съ викове „да живе султанътъ, да живе Вселенският патриархъ, Антимъ“. Словеснѣйшитъ гръцки патриоти, мирски и духовни, който бѣхъ наумили да обевятъ Българетъ схизматици, защото искатъ своя самоуправлявана народна Църква, т. е. правятъ разлика по народностъ въ Църквата и съ това въвождатъ въ нея филетизъмъ, нѣщо ушъ противно на евангелското и апостолско учение, намѣрихъ, че съ подобни заевления отъ страна на народътъ по-скоро и по-надежно ще достинжтъ цѣльта си. Подобни манифестации не ставахъ докъ бѣше садразамъ Махмудъ паша. Тѣхъ ги пораждаше новото политическо вѣяніе.

Одързостени отъ промѣната въ правителството, фенерскитъ политики и гръцкиятъ патриоти вървехъ бѣрже къмъ цѣльта си и не се стѫписвахъ предъ нищо. Въ злобата и упорството си противъ законното желание на Българетъ, тѣ намирахъ, че схизмата е едничкото средство да сплашватъ Россия, която виждахъ задъ Българетъ, и да спрѣтъ опитването на послѣднитъ да образуватъ едно независимо отъ патриаршията църковно управление за свойтъ народъ. Занети само съ своите народни интереси и тѣрсещи само материални ползи, тѣ нито най-малко не се свѣнехъ, че онова, което бѣхъ наимисали да направятъ, не е съгласно съ учението на Вѣрата; че тѣ явно лъжатъ, като прогласяватъ ересъ онова, което сѫщитъ съ всекога практикували и практикуватъ и което практикува всичката Църква, защото тя всекога се е дѣлила на народности. Ако да бѣхъ на този умъ само запаленниятъ глави между гръцкиятъ патриоти, не щеше да биде толкова странно, но когато помислимъ, че това вършехъ патриарси и владици, не можемъ да не се чудимъ и маємъ на това помрачение на умоветъ, на тая полула, която бѣше обзела Гърциятъ. Истина, че между тѣхъ се срѣщахъ тукъ тамъ владици и миряне, които не одобрявахъ да се прогласятъ Българетъ схизматици само и само защото устрояватъ собственна Църква, собственно църковно управление, независимо отъ Гърциятъ, или, както казвахъ тогава гръцкиятъ богослови, защото правели въ Църквата разлика по народностъ, въвождали въ нея филетизъмъ, но тия владици и миряне бѣхъ голѣмо малцинство, гласътъ на което не се чуваше. Та тѣ и не се постарахъ да се уважи тѣхниятъ

съвѣтъ. Което бѣ още по-чудно, полудата бѣше обзела Гърциетъ не само въ Турско, но и въ кралевството Гърция. Отъ Атина идеихъ съвѣти, които окуражвахъ патриаршията въ нейниятъ планъ да прогласи схизмата. Ако тамошното правителство и тамошниятъ синодъ бѣхъ на друго мнѣние, тѣ щехъ безъ друго да иж въздържатъ отъ намисленната ѝ постъпка. Тя охотно слушаше съвѣтите, които ѝ се давахъ отъ свободна Гърция. Истина, че и оттамъ се чувахъ нѣкое гласове на умѣренность и благоразумие, но общий викъ на многото полудѣли заглушаваше тия гласове. Въ свободна Гърция искахъ безъ друго да върви патриаршията по пътътъ, въ който иж тласнкъ запаленниятъ глави, и за това отъ тамъ се бѣ пратилъ въ Цариградъ освѣнъ многото други епископи единъ духовенъ агентъ да наблюдава да се не отстъпва отъ този пътъ, да настърчава вървежътъ по него и да предваря спѣнките, които би могли да се поевять. Този агентъ бѣше архиепископътъ отъ островъ Сира, Александъръ Ликургъ, който бѣше дошълъ въ Цариградъ, като ушъ частно лице. Той се срѣщаше съ всичките патриарси и владици. Гръцкото посолство, което имаше инструкции да подклаждда огњътъ противъ Българетъ, го употребяваше, като свое оръдие между духовните, и можеше чрезъ него да дѣйствува между тѣхъ, както искаше.

На новий гръцки кроежъ противъ Българетъ можехъ да побѣркатъ нѣщо Вѣсточните патриарси, които бѣхъ наскоро дошли въ Цариградъ, понеже тѣ не бѣхъ още добре надежхани да вървятъ по него безъ отклонение. Русското посолство, което употребяваше всичките средства да спре скандалътъ, бѣше ги понастроило чрезъ консулите си въ полза на мирътъ, още преди да дойдатъ въ столицата. Искаше се да имъ се обѣрне умѣтъ. Гръцките патриоти, които ревехъ на всекидѣ да се прогласи схизмата, подбутнкъ отново еснафите и гръцкото простолюдие по махалите да направи демонстрация предъ патриаршията, така че да видятъ всичките патриарси и владици, че всичкий народъ ще се повдигне противъ ония отъ тѣхъ, които би искали да се покажатъ миролюбиви и снисходителни къмъ Българетъ. На 13 августъ, въ недѣля, на Литургията въ патриаршата църква, по тѣхно нагласяванье, бѣше надошълъ, за да направи потребната манифестация многооброенъ народъ, който слѣдъ отпускатъ подаде чрезъ една депутатация прошение, адресувано до четиретъ патриарси и

Кипрский архиепископъ, въ което се казваше, че събраний православенъ християнски народъ, въренъ на Църквата и на постановенията на Светитѣ Отци, се събира вече втори пътъ въ патриаршията, да моли патриарситѣ да се отвори по-скоро мъжтни съборъ, за да се прогласи на него схизмата и да се отсъкнатъ отъ Православната Църква и отложчатъ отъ върнитѣ ѝ чеда както началниците на самозванната Българска Църква, така и всички тѣхни послѣдователи, като гнили и гангренясиали членове, защото всеко по-нататъкъ отлагане ще има печални послѣдствия, които сериозно требва да вземе предъ видъ Църквата. Патриархътъ увѣри тълпата, че Православната Църква не ще забрави високите си обезаности и че твърдѣ скоро ще се събере за това великий съборъ. Тия думи надеждната тълпа посрещна съ громки и дълги викове „да живѣе султанътъ, да живѣе патриархътъ“. Водачите тъкмѣли да их заведятъ и при Иерусалимския патриархъ, който особенно се противеше на схизмата, но като се научили, че той отишълъ на островъ Халки, устроихъ тамъ на 15 августъ особенна манифестация за него.

За да закрѣпятъ още по-вече благорасположението на великий везиръ къмъ дѣлото си, гръцките патриоти бѣхъ устроили преди единъ день една манифестация и за него. Тѣ бѣхъ надумали гръцкото простолюдие да се събере на Високата Порта и да му подаде адресъ на сърадванье за садразамския му постъ, макаръ че бѣше се изминжалъ комай мѣсецъ отъ стживаньето му въ тази висока длъжностъ. Въ адресътъ се казваше, че Гръцкиятъ православенъ народъ е увѣренъ, че новия везиръ ще уважи правдините на Великата Гръцка Църква, които ѝ сѫ били дадени отъ славниятъ завоевателъ, Мухамеда II, и които сѫ били запазени отъ всичките му преемници. Митхадъ паша благодариъ за сърадваньето и казалъ, че главната му грижа ще бѫде всекога запазваньето на славата на Гръцкиятъ народъ. Гърцитѣ разбирахъ, какво значятъ тия думи при обстоятелствата, въ които се намираше патриаршията, и се наಸърчавахъ още по-вече въ планътъ си противъ Българетѣ.

Но за гръцките патриоти, при всичките старания, които тѣ полагахъ да се вкаратъ и задържатъ, безъ отклонение, въ водите на Цариградската патриаршия и Въсточните патриарси, все имаше страхъ да не би тѣ да отстъпятъ отъ нещ въ по-

следната минута и останжътъ въ съборътъ при друго мнѣние. Русското посолство силно дѣйствование върху тѣхъ за да ги отлъчи отъ неї и да попречи съ този начинъ на съборътъ. Българетѣ склонъ се помажихъ да освѣтлятъ и убѣдятъ представителите на Вѣсточните Църкви въ правотата на своите искаания и въ кривото постѫпванье на патриаршията. Послѣднитѣ се надѣвахъ, или показвахъ че се надѣватъ да излѣзве нѣщо добро отъ сношенията имъ съ Българетѣ и отлагахъ подъ този извѣтъ денътъ за отваренъето съборътъ.

За да парализуватъ дѣйствията на Русското посолство, грѣцките патриоти често ходехъ при Вѣсточните патриарси да ги прекаратъ на страната си било съ убѣждение, било съ заплашванье. А на 25 августъ, сирѣч четири дни преди откриване на съборътъ, при реченните патриарси ходихъ, като депутатация отъ страна на народътъ, видни въ грѣцкото общество людѣ, каквото Савва паша, Милтиади Аристархъ бей, Иоанъ Икияди ефенди, Йосифъ Икияди ефенди, докторъ Зографосъ и К. Каллияди, които бѣхъ и отъ поборнитѣ чиновници на Портата. Тая депутатация имъ представила отговорността, която ушъ иматъ предъ Православието съ тѣхното съмнително поведение по въпросъ на денътъ, отъ което православното людство почилло ушъ справедливо да се смущава и да мисли, че неговите патриарси се грижатъ само какъ да задоволятъ покровителите на българските беззакония (т. е. Русситѣ), и никакъ не помислеватъ, че требва да защитятъ и спасятъ Православието, на което сѫ поставени хранители. Депутацията прибавила още, че тѣ иматъ да отговарятъ предъ народътъ за послѣдствията на неиспълнението обезансностите си, като патриарси на Вѣсточната Църква. Патриарсите отговорили, че ще почакатъ до отваренъето на съборътъ раскаянието на Българетѣ, които може би да оставятъ заблужденията си и да се приближатъ до Църквата. Въ противенъ случай и тѣ сѫ съгласни да се отсѣкнатъ Българетѣ отъ Православието, като гнили и гангренясали членове. Въ сѫщия денъ реченната депутатация посетила и Вселенския патриархъ, Антина VI, както и преждебившите патриарси, Григорий и Иоакима, за да научатъ и тѣмъ, какво се изискова отъ тѣхъ въ тия важни за Църквата времена. Този денъ ходи въ патриаршията, по стариането на патриотите, и една депутатация отъ страна на грѣцкото простолюдство, да моли и тя да се употреби съкиратата

на правосъдието противъ „нечестивците“ частъ напредъ. На утрето, 26 августъ, посѣтихъ Вселенският патриархъ и синодътъ му членовете на смѣсенният гръцки съвѣтъ съ цѣль да ги молятъ да зематъ предъ видъ желанията на православното людство и ускорятъ свикването на съборътъ. Патриархътъ и синодътъ увѣрили почетните членове на съвѣтъ, че има пълно съгласие между патриарсите и че, понеже даленний на Българетъ срокъ за раскаяние се минъ, съборътъ ще почне дѣлото си на 29 августъ. Отъ Вселенската патриаршия тѣ ходихъ този денъ съ сѫщата цѣль и при Вѣсточните патриарси, които живѣехъ въ Божигробския метохъ.

Съ непрестанните си приканения ту при единъ патриархъ, ту при други, гръцките патриоти успѣхъ най-послѣ да привлекатъ на страната си първо Александрийският патриархъ, Софрония, а послѣ и Антиохийският, Иеротея съ Кипрския архиепископъ. Непреклоненъ останъ само Йерусалимският патриархъ, Кирилъ. И какво не направихъ разгорещенният гръцки глави да го вкаратъ и него въ коловозътъ си и да може да се рече, че съборътъ едногласно осудилъ Българетъ. Патриархъ Кирилъ бѣше се задължилъ предъ руския посланикъ да не приема участие въ съборътъ и сдържалъ думата си.

Съборътъ имаше да стане въ патриаршият храмъ на Фенеръ, на 29 августъ, празникъ Успѣніе. За да се покаже, че има да стане нѣщо тържественно, нѣщо велико този денъ, бѣше наредено още на вечернята срѣщу празникъ да се събератъ и присъствуватъ патриарсите и всички владици, а на утрето да служатъ Литургия патриарсите Йериградски, Александрийски, Антиохийски и Кипрски архиепископъ съ осемъ още други архиереи. Билетите за лицата, които бѣха назначени да присъствуватъ на съборътъ, бѣха распределени съ програмата на занятията му и съ означение мястата, които имаше да занематъ приканените. Въ определеный часъ всичките членове на съборътъ се евихъ. Нѣмаше само Йерусалимският патриархъ, когото да търсятъ се изпратихъ двама владици, отъ които единътъ да иде въ Пера до нѣкого си Константиниди, приятелъ неговъ, а другият въ Божигробския метохъ. Събраниятъ патриарси и владици съ другите членове на съборътъ чакахъ Йерусалимски си събрать въ стайнѣ на патриаршията и когато той пристигна, бѣше останжло половинъ часъ до пладне. Тогава чакъ тѣ влизоха въ църквата

на заседание. Както при влизането имъ въ храмътъ, така и при излизането имъ тѣ се посрѣдъ отъ гръцкото людство съ гръмогласни въскилицания „да живѣхътъ“.

Въ средата на църквата бѣше турено Евангелието, въ името на което съборътъ ушъ имаше да върши което бѣше намислилъ. Подиръ молебствието, на което се четохъ молитви и пѣхъ тропари, съ които се призоваваше Св. Духъ, членоветъ на съборътъ ганехъ мѣстата си и най-напредъ, за удостовѣрение на присъствието си, се подписахъ въ нарочно приготвенната за това книга. Само Иерусалимский патриархъ, подъ извѣтъ на едно минутно развлънуванье, не се подписа, но моли да се остави празно място за подписътъ му. Той искаше да си сдѣржи думата, че не ще земе участие въ съборътъ, но нѣмаше куражъ да каже ясно въ очите на всички, че той не одобрява намѣренietо, съ което се събира този съборъ, и за това не желае да участвова въ него, а прибѣгъваше къмъ разни хитрости, та и съ Русситѣ и съ Гърцитѣ да е добре. Ето защо той не се намѣри въ кѫщата си въ опрѣдѣлений за откриването на съборътъ денъ. Неговото извинение, че ушъ ималъ нужда да се види съ министрътъ на външнитѣ дѣла, а като не го намѣрилъ у дома му, когато отишълъ останжълъ ушъ да пренощува въ Пера, за да иде у него пакъ на утрето, показваше само, че той е желалъ, подъ нѣкой извѣтъ да се намѣри далечъ при откриването на съборътъ, но никого не убѣждаваше въ истинността на причината за отсъствието му, както иж той расказва.

Съборътъ пристъпи къмъ дѣлото си съ прочитанье Символътъ на Вѣрата отъ Вселенский патриархъ, Антима VI, който бѣше неговъ предсѣдателъ. Послѣ Антиимъ VI каза кратка рѣчъ, която служеше, като введение въ дѣлото на съборътъ и като предговоръ на изложението на негово светѣйшество относително ходътъ на българский въпросъ напослѣдъкъ, което прочете единъ отъ членовете на съборътъ. Това изложение, съ което се злѣ предосаждахъ Българетѣ, като вводещи ушъ ново противохристиянско начало, се завършваше съ приказа да размисли и рѣши съборътъ, да ли това начало е приемливо въ християнската Църква, както твърдятъ Българетѣ, или неприемливо.

Патриархъ Григорий зелъ слѣдъ това думата и предложилъ да се избере отъ членовете на съборътъ една комиссия

отъ архиереи и професори по Богословието, която да изучи основателно въпросътъ и представи на съборътъ докладъ. Това предложение се приело отъ всичките други патриарси, отъ които и мнозина посочили на известниятъ тъмъ лица, като достойни да влезатъ въ комиссията. Само Иерусалимски се отказалъ да предложи някого. Когато се подигнжалъ въпросътъ, колко време требва да се даде на комиссията, за да свърши работата си, рѣшило се да се не назначава срокъ, но да се остави комиссията да работи толкова дни, колкото ще и бѫдатъ потребни, и следъ като свърши дѣлото си, да се призоватъ пакъ членовете на съборътъ за второ засѣданіе.

Догдѣ изучи въпросътъ комиссията и представи докладъ си, патриарситетъ и владиците се непрестанно събираха ту у единого, ту у другого изъ между си да се съвѣщаватъ и сговарятъ по дѣлото, за което бѣше свиканъ съборътъ. Въ това сѫщото време тѣ приимаха и посещения отъ разни лица отвѣнъ, заинтересувани да ги расположатъ въ този или онзи смисълъ. Низъ обществото се носеха разни слухове, които се пущаха отъ разни средища, по духътъ на всеко отъ тѣхъ. Депутацията отъ страна на Гръцкий народъ, която ръководеше манифестациите на тѣлпата въ полза на схизмата и подаваше прошениета до патриарситетъ отъ нейно име, като отъ име на народа, да побързатъ да съставятъ съборътъ, на който да се отсъкнатъ Българетъ отъ Църквата, бѣше да се не побърка отнѣгдѣ на испълнението на това предначертание. Като бѣше се чуло, че правителството искало да въздържи съборътъ отъ понататъшно продължение на занятията му и че Иерусалимски патриархъ билъ излѣзълъ отъ Цариградъ, тая депутация прибърза да се уни при Вселенский патриархъ да го пити, истина ли е това. Патриархътъ ѝ увѣрилъ, че съборътъ ще продължи занятията си и че правителството, по неговото твърдо убѣждение, нѣма да направи никаква спѣнка на съборътъ и че слуховѣтъ за подобно намѣренie на правителството се пущатъ съ известна цѣль. Колкото за Иерусалимски патриархъ, казалъ негово светѣйшество, той наистинихъ ме извѣсти, че предполага да си отиде въ Иерусалимъ, защото скоро щелъ да посѣти светите места единъ отъ рускиятъ велики князе. Депутацията, като изслушала този отговоръ, поискала отъ светѣйшиятъ Антима позволение да отиде при Иерусалимски патриархъ и да му напомни високий му дългъ къмъ Правосла-

вието. Патриархът отсъвѣтовалъ това, като изразилъ надежда, че видѣть на ранитѣ, нанесени на Щърквата, ще смегчи сърдцето и на Иерусалимский първопѣрархъ да се не дѣли отъ събратиета си.

Въ сѫщото време гръцкиятѣ вѣстници не преставахъ да ратуватъ да сѣ прогласи схизмата, като отблъсвахъ каквито възражения можехъ да сѣ евять противъ неиж. Тѣ всекояче нападахъ и позорехъ нейнитѣ противници. Тѣ особинно се збѣхъ на Иерусалимския патриархъ.

Най-послѣ комиссията на съборътъ извѣсти, че свършила дѣлото си, и второто негово засѣданіе се назначи за 12 септемврий. Въ навечерието на този денъ патриарситѣ и владиците имали частно засѣданіе у Ираклийския митрополитъ, на което Иерусалимският патриархъ не се евилъ. Отсѫтствието на подирнити ги пакъ обезпокоило, и тѣ пратили, като депутация, единъ владика и двама архимандрити, при блаженниятъ Кирилла да сѣ научи, защо той отсѫтствова отъ частното имъ засѣданіе, и да му каже, че комиссията свършила дѣлото си и че той се умолява да дойде на утрешното засѣданіе на съборътъ. Патриархъ Кирилъ отбѣгналъ да влѣзе въ дѣлътъ разговоръ съ депутатицата, но ѝ обеснилъ, че не се евилъ на частното събрание, защото ходилъ по работа при великий везиръ и че, понеже му било заповѣдано да отпѫтува по-скоро за Иерусалимъ, за да приготви приеманието на великий князъ Николая Николаевича, който ималъ сега скоро да посѣти светитѣ място, той не ще може, каквото се види, да дойде на утрешното засѣданіе на съборътъ. Когато депутатията хваняла пакъ да го моли да не страни отъ съборътъ, той, вмѣсто всекаквътъ отговоръ, станжалъ и ѝ подалъ единъ запечатанъ пликъ до Вселенският патриархъ.

Всичко това депутатията рассказала на другий денъ въ съборътъ, когато той распитвалъ, какъ е тя извѣршила дадената ѝ поршка. Прочело се и писмото на блаженниятъ Кирилла до Вселенският патриархъ, което му донесла тя отъ него и което било отговоръ на приканата на негово светѣйшество да присѫтствова на второто засѣданіе на съборътъ. Въ него патриархъ Кирилъ пишелъ, че той си исказалъ мнѣнието за българския въпросъ въ разнитѣ си срѣщи съ негово светѣйшество и че, понеже въпросътъ е важенъ, а той требовало по висока заповѣдь да побърза да отпѫтува за Иеруса-

лимъ, за това той, като стигне въ светия градъ, ще събере свещенният си синодъ, за да размисли върху него, и ще съобщи по скоричко на негово светейшество каквото мнение се искаше отъ членовете му, и това така ще стане, за да не би да се направи нѣкоя грѣшка, ако самъ той, патриархъ Кирилъ, би далъ мнение безъ знанието на синодътъ си.

На съборътъ се изразило желание да се знае, какво мнение е исказалъ блаженийшият Кирилъ въ срѣщите съ Вселенския патриархъ и, когато негово светейшество отговориъ, че то не било никакъ ново, и по-нататъкъ не щель да казва нищо, Кипрският архиепископъ, като по-близко снощенъ съ Иерусалимския патриархъ, поелъ думата и казалъ, че блаженийшият Кирилъ настоявалъ да се знае първо, какво е мнението на правителството за този свети и велики съборъ, защото безъ съгласието на послѣдното, казвалъ той, напразно ще е неговото свиканье, и второ, има ли надежда за спогодба съ Българетъ, за която билъ даденъ осмодневенъ срокъ. Съборътъ не влѣзълъ въ разисквание на тия два въпроса. Неговите по-главни членове знаеха, че правителството оставя свободна патриаршията да прави каквото ще, но че то не желае да се открива това предъ всички свѣти.

Съборътъ не щель да знае, какво е говорилъ сега блаженийшият Кирилъ въ неговите срѣщи и разговори съ разни лица, защото неговото мнение, както и мнението на цѣлай синодъ на Иерусалимската Църква за българския въпросъ, е било исказвано вече нѣколко пъти, и то особено ясно е изразено въ отговорътъ имъ върху посланието на Вселенската патриаршия отъ 1869, въ който филетизмътъ е нареченъ ехидна, която „за да се пропади изъ Църквата, ще спомогне и представителътъ на Иерусалимската патриаршия, кога стане вселенски съборъ“. Съборътъ рѣшилъ да се вика и занапредъ въ засѣданията му Иерусалимският патриархъ, — понеже послѣдният има сѫщото мнение за предметътъ, както и другите негови членове, — така и да отговори Вселенският патриархъ на писмото на блаженийшият Кирилъ, като му напомни което е писалъ послѣдният въ 1869 г., за да се покаже, че нѣма никакво разногласие между него и съборътъ.

Като се дало такова рѣшене на въпросътъ за отсѫствието на Иерусалимският патриархъ, предсѣдателътъ предложилъ на комиссията да представи докладътъ си, вслѣдствие

на което единъ отъ нейнитѣ членове, а именно архимандритъ Никифоръ станжалъ и прочелъ съ високъ гласъ този докладъ. Послѣдниятъ бѣше раздѣленъ на три части. Въ първата се показваше, че Българетѣ, който се отхвърлили отъ майка си, Цариградската Църква, отъ която зависели канонически, иматъ за основно начало филетизмътъ, т. е. различието въ Църквата по народностъ. Въ втората частъ се раскриваше, че началото на филетизмътъ, като несъгласно ушъ съ учението на Евангелието, е неизвестно на Всеобщата Христова Църква и ѝ отклонява отъ нейното назначение. Въ третата се изброяваха по хронологически редъ направените отъ българските архиереи нарушения на каноните, както ги тълкува, по своите видове, заинтересуваната Цариградска патриаршия, макаръ и да разумѣва тѣхни истински смисълъ.

Цѣлий съборъ напълно одобрилъ докладътъ на комиссията, и всички викали, че сѫ схизматици опия, които така сѫ отстѫпили отъ Църквата. Нито единъ гласъ не се обадилъ съ нѣкаква бѣлежка. На едного само дошло на умътъ да каже, че този денъ е скъренъ за Православната Църква и че, както става голѣма радостъ на небето при раскаянието на единъ грѣшникъ, така става неисканна печаль и за майката Църква, когато се принуждава да откаже отъ неї си едно само свое чедо по причина на неисцѣлимата му болѣсть, а сега тя е принудена да откаже не едно, а много чада. Съборътъ извикалъ: „всички скърбимъ, на всички ни се къса сърдцето отъ печаль“.

Предсѣдателътъ слѣдъ това казалъ, че понеже безспорно се осаждатъ отъ само себе си стстѣпниците отъ Църквата, не остава друго освѣнъ да се напише съответното съборно опредѣление, на което разискванието ще бѫде работа на третето засѣданіе на светий съборъ. Всички извили съгласие на това и одобрили да се натовари пакъ иста комиссия да напише опредѣлението, безъ да ѝ се дава нѣкой срокъ.

Александрийскиятъ патриархъ предложилъ да се помѣсти въ опредѣлението молитва за връщаньето на заблуденитѣ въ лоното на Църквата. Това предложение се приело отъ съборътъ съ вѣклициане: „всички се молимъ съ сълзи“. Но предложението на Антиохийскиятъ патриархъ да се вмѣсти и увѣщаніе къмъ тѣхъ за обръщаніе не се приело. Нѣмало си

мъстото, се произнесълъ съборътъ, да ставатъ въ опредѣленето увѣщания и съвѣти.

Врачански епископъ, Паисий забѣлежилъ най-послѣ, че отсѫтствието на Иерусалимския патриархъ ще повлияе злѣ върху умоветѣ на Българетѣ, които ще зематъ отъ него по-водъ да казватъ, че рѣшенето на съборътъ нѣма важностъ, понеже друго нѣщо е, какво е мислилъ блаженийшиятъ Кирилъ преди три годинъ, и друго нѣщо е, какво той сега мисли. Схизмата, казалъ епископътъ, сѫществува, истина, отъ нѣколко години насамъ, но сега се прогласява формално. За това требаше да се попита негово блаженство, какъ му се вижда докладътъ на комиссията и какво мисли за сегашното дѣло на Църквата. Ако той приема филетизъмътъ, требва и той да се тури на единъ редъ съ Български екзархъ; ако пъкъ държи сегашното си поведение отъ упорство и незачитанье съборътъ, пакъ да се осѫди. Тая логическа бѣлежка на Българинътъ епископъ, който очевидно ѝ е направилъ съ цѣль да засвидѣтелствова пълното си единомислие съ другите членове на съборътъ, не аресала на послѣдниятъ, и той ѩ отхвѣрлилъ съ негодованье, като призналъ, че никой отъ присѫтствовашитѣ не се съмнѣва въ благочестието на негово блаженство. Така трбвало, по мнѣнието на грѣцкитѣ иерарси, да се затвори предъ свѣтътъ раната, която причини на съборътъ блаженийшиятъ Кирилъ съ своето отсѫтствие. Съ това се свѣршило второто застѣдание на съборътъ, и останжало да се назначи третето, когато комиссията извѣсти, че е съставила опредѣлението.

Съборътъ се събра трети пътъ на 16 септемврий и, по предложение на Вселенския патриархъ, най-първо се прочело съставенното отъ комиссията опредѣление, на което се направили слѣднити бѣлежки. Първо, въ него между осѫденнитѣ български владици не били именовані Софийскиятъ Доротей, Пиротскиятъ Партеней и Велешскиятъ Генадий, които не бѣха още извержени. Ако по смисълътъ на опредѣлението, казало се, тѣ и да се осѫждатъ заедно съ другите български владици, особено първите двама, но съборътъ предпочелъ да ги изверgne независимо и тѣхъ и да тури и тѣхнитѣ имена въ опредѣлението. Второ, по мнѣнието на Кипрскиятъ архиепископъ, до думитѣ на опредѣлението „осѫждатъ се сѫщо и ония, които се съобщаватъ съ осѫденнитѣ и сподѣлятъ мислитѣ имъ“

требвало да се прибави думата *съзнателно*, за да се вижда, че не се осъжда цѣлий Български народъ. Върху туй мнѣние станжла дълга препирня. Едни казвали, че требва да се прибави тази дума, а други твърдели, че тя не се срѣща нигдѣ въ опредѣлениета на съборитѣ и че не е прието да се прибавя тя нито въ гражданските углавни закони, макаръ че между нарушителите на тия подирнитѣ и да има които не ги нарушаватъ съзнателно. Нарушителътъ, думали тѣзи, които поддържали послѣдното мнѣние, било че съзнателно или не съзнателно дѣйствова, си остава нарушителъ и въ двата случаи. Разликата се зема въ внимание само отъ сѫдинътъ при опредѣление на наказаниета. Кипрский архиепископъ казалъ, че не настоява за предложенната си прибавка и че той е ималъ предъ видъ само да се не покаже, че съборътъ отхвърля цѣлий Български народъ, но въ всеки случай той иска да се спомене въ протоколитѣ за тая му бѣлежка. Съборътъ призналъ, че не се осъжда цѣлий Български народъ, но само именованнитѣ въ опредѣлението и ония, които се съобщаватъ съ тѣхъ и имъ съчувстноватъ, но не счель потребно да се вмѣсти думата *съзнателно*.

Слѣдъ това съборътъ минжъ къмъ въпросътъ за отсѫтствието на Иерусалимский патриархъ, което видимо го безпокоило. Чело се първенъ писмото на Вселенский патриархъ до негово блаженство, което му бѣ той испратилъ, по рѣшеніе на съборътъ въ второто засѣданіе, и съ което го той канеше да дойде на третето. Като се попиталъ, какво е отговорилъ на това писмо блаженийшии Кирилъ, Вселенский патриархъ казалъ слѣдното: „Когато блаженийшии патриархъ Кирилъ бѣше дошълъ завчера, преди да замине за Иерусалимъ, да ни посѣти по обичайтъ, ние му исказахме желание да остави въвкого за свой намѣстникъ въ светий съборъ, и, ако е възможно, архимандритъ Вениамина. Негово блаженство отговори, че не може да остави за намѣстникъ архимандритъ Венеамина, понеже той му е твърдѣ потребенъ. Ние му казахме, че сме готови да приемемъ когото другого той ни предложи, но негово блаженство ни забѣлежи, че нѣма другъ пригоденъ за това човѣкъ. Тогава ние му казахме, че твърдѣ пригоденъ за това намираме неговътъ тукъ главенъ представителъ, игуменътъ на Божегробский метохъ, архимандритъ Якова. На това блаженийшии Кирилъ върази, че ар-

химандритъ Яковъ не може да ходи поради подаграта си, на което ние му отговоримъ, че даваме въ негово расположение за дохождане и отиване кочията си. На това той като не отговори нищо, ние, слѣдъ заминуванието му, поканихме архимандрията Якова да присъствова на съборътъ, като намѣстникъ на негово блаженство. Архимандритъ Яковъ обаче ни отговори, че кириархътъ му не го е упълномощилъ за това“.

Съборътъ се показалъ съгласенъ съ забѣлежванietо на Халкидонски митрополитъ, който рекъль, че съборътъ не губи нищо отъ това, че негово блаженство не оставилъ намѣстникъ, откато се знае формалното мнѣниe на Иерусалимската Църква.

Александрийскиятъ патриархъ предложилъ слѣдъ това да се вмѣсти въ опредѣлението на съборътъ за нарушителите на каноните и отстѫпниците отъ здравото църковно учение също едно дѣяніе отъ страна на Великата Църква, съ което да се заевява ясно готовността ѝ да удовлетвори желанията на Българетъ, до колкото тѣ сж съгласни съ духътъ и буквата на свещенните узаконения, за да не би благочестивите Българи, поради невѣжеството и простотата си, да се излъжатъ и сега отъ „синовете на беззаконието“. Предложението му, ако и да се подкрепило отъ нѣкои и други иерарси, не се приело, ами се казало да се предостави на Великата Църква да обеви, както и когато намѣри тя за благословно, че е готова да направи за Българетъ всичко, щото е възможно споредъ каноните, щомъ тѣ отхвърлятъ нечестието на архиереите си.

Съ това се далъ край на всичкото разискванie. Патриаршиятъ секретарь поднесълъ за подпись актътъ за изврежнието на тримата български владици, които до сега не бѣха формално изврежени, слѣдъ което, по заповѣдъ на Вселенскиятъ патриархъ, единъ архиерей прочелъ съ голѣмъ гласъ опредѣлението, което, като се намѣрило вѣрно и точно преписано, подписали, единъ слѣдъ другъ по редътъ си, присъствовавши на съборътъ патриарси, митрополити и епископи. Слѣдъ това Вселенскиятъ патриархъ направилъ една молитва и разпустилъ съборътъ.

Ние вмѣстяме въ пълниятъ му видъ и самото опредѣление на този лицемѣренъ, недобросъвестенъ, пристрастенъ и,

слѣдователно, нечестивъ съборъ на грѣцкитѣ наречени патриарси и владици, за да се чуди и диви потомството, до колко страститѣ заслѣпяватъ и помрачаватъ човѣците. То е слѣднето:

„Да внимаваме надъ сами себе си и надъ всичкото стадо, въ което ни постави Духъ Светий епископи да пасемъ Църквата на Господа Бога, която придоби Той съ кръвта си, ни заповѣдва съсаждѣтъ на избранието (Апостолътъ), който предвѣщава, че въ средата на Църквата Божия ще се поевиятъ гладни вѣлци, не жалещи стадото, и людъ, говорещи криво, за да отвличатъ подиря си учениците, и за това ни заржча да бодрствоваме. Съ ужасъ и болѣсть сърдечна узнахме ние, че въ послѣдне време въ областта на Вселенскій престолъ се подигнѣли такива людъ отъ средата на Българскій народъ, които дѣрзихъ да внесатъ отъ мирский животъ въ Църквата нѣкое ново учение — филетизмътъ (илемено различие или дѣление) и да образуватъ, като не почитащи божественниятѣ и свещенни канони, нечуванно до сега илеменно сбогище. Ето защо ние, опасани, както се пада, съ ревността за Господа и желаещи, споредъ както требва, да попречимъ на ионататъшното распространение на злото между този народъ, се събрахме днесъ въ името на великаго Бога и Спаса нашего Иисуса Христа.

„Като призовахме съ душевно съкрушение благодатъта свише отъ Отецътъ на свѣтлината, и имащи на средата Евангелието Христово, „въ което сѫ скрити съкровищата на премъдростта и разумътъ“, ние, при сравнението началата на филетизмътъ съ евангелското учение и съ постоянниятъ начинъ на дѣйствие на Църквата, видѣхме, че то не само имъ е чуждо, но и съвсѣмъ противно, и че противозаконнитѣ дѣйствия, съ които се е съдружавало съставенето на илеменното сбогище на реченнитѣ людъ, се осъждатъ отъ свещенитѣ правила.

„За това като приемаме съ услаждение, заедно съ Богоноснитѣ и Свети Отци наши, Божественниятѣ правила и, като държимъ всецѣлото и непоколебимото постановение на тия правила, които сѫ съставени отъ Всехвалнитѣ Апостоли, светитѣ труби на Духътъ, и отъ седемътѣ Свети Събора и отъ ония, които сѫ се събирали помѣстно за издаванье такива заповѣди, и отъ Светитѣ Отци наши, защото тѣ всички, просвѣщавани отъ единъ и сѫщи Духъ, сѫ узаконили полезното, ние въ Св. Духъ постановяваме:

„1) Ние отхвърляме филетизъмътъ, сирѣчъ племенниятъ различия и народнитъ распри, съперничества и раздори въ Христовата Църква, като нѣщо противно на евангелското учение и на свещенинитъ правила на Блаженнитъ Отци наши, върху които се кръпиха и єшира Църквата и които, украсяващи християнското общество, водятъ къмъ Божественното благочестие.

„2) Овѣзи, които приематъ филетизъмътъ и дързноватъ да основаватъ нечувани до сега сбърища, провъзгласяватъ, съгласно съ свещенинитъ канони, чужди на едната, света Всеобща и Апостолска Църква или, което е същото, схизматици. Слѣдователно, отдѣлившитъ се отъ Православната Църква и основавашитъ свой особенъ жертвенникъ и образовавшитъ свое особено самочинно сбърище, сирѣчъ по-преди изверженитъ и отложченитъ (афоресани) отъ Църквата Илариона, нѣкога си Маркиополски епископъ, Панарета, нѣкога си Пловдивски митрополитъ „Илариона“, нѣкога си Ловчански епископъ, Антима, нѣкога си Видински митрополитъ, а така и сега лишенинитъ отъ санъ, Доротея, до сега Софийски митрополитъ; Нартения, до сега Широтски архиерей, и Гениадия; до сега Велешски владика, и нечестиво отъ тѣхъ рѣжко положенитъ архиерей, свещеници и дякони, и всичкитъ, които се намиратъ въ общенье и единомислие съ тѣхъ и имъ съдѣйствуватъ и които приематъ като свещенини и канонически нечестивото имъ благословене и свещенодѣйствие, духовни и миряне, обевяваме схизматици и чужди за Православната Христова Църква.

„Като така опредѣляме това, ние молимъ вселагало и человѣколюбиваго Бога и Господа нашего Иисуса Христа, началикъ и съзвѣрителъ на нашата Вѣра, да нази свѣтата си Църква чиста и невредима отъ всека скверна на нововеденията, закрѣпена възъ основанието на Апостолитъ и Пророчицъ, и да даде покаяние на отдѣлившитъ се отъ неї и основавашитъ върху филетизъмътъ своето сбърище да дойдатъ нѣкога въ разумъ, отхвърлятъ учението си и се приближатъ до едната, свѣта, Всеобща и Апостолска Църква, за да славятъ въ неї съ всички православни Великии Ангели на миръ и Бога, които е дошлиъ да сближи всички и възвѣсти миръ на всички близни и далечни. Ему же подобаетъ всяка слава, честъ и поклонение съ Отца и Святаго Духа во вѣки. Аминъ“<sup>(1)</sup>)

(1) Определението на съборътъ заедно съ протоколитъ му се обнародва не само въ всичкитъ гръцки вѣстници, но се напечата и въ отдельни брошурки.

На другий денъ, недълъ, това опредѣление се прочете въ патриаршата църква, слѣдъ Евангелието, отъ единъ архиерей, въ присѫтствието на патриарситѣ и на седемнайсетъ владици и при едно голѣмо стечеие на народъ. Единъ отъ архимандрити-тѣ, членъ на съборътъ и профессоръ, сказа слово за изеснение на филетизмътъ. Въ крайгъ на Литургията излѣзе срѣщу патриарший тронъ единъ отъ грѣцкитѣ патриоти, човѣкъ свѣтъски съ безмѣрно запалена глава, и говори, безъ да земе ушъ предварително позволение отъ патриархътъ, за Православието и законното отсичане отъ Църквата на българскитѣ архиерей и на всички, които ги слѣдватъ и сподѣлятъ мислите имъ. На отиванье патриарситѣ се испратихъ отъ събраний народъ съ грѣмогласни викове: „да живѣхътъ! да живѣе Православието!“

На 20 септемврий синодътъ на Иерусалимската Църква извѣсти съборътъ, че той, съ всичката община на Светий Гробъ стои вѣренъ на духътъ на посланието, испратено отъ Иерусалимската Църква на 24 януари 1869, въ което, както по-горѣ се споменѣ, филетизмътъ е нареченъ ехидна, която-часъ напредъ требва да се испѣди изъ Църквата, и което бѣше се чело на второто засѣданie на съборътъ.

Блаженнѣйшиятъ Кирилъ, когото бѣхъ осипали съ- всетакви хули и клевети грѣцкитѣ вѣстници и когото тѣ въ ядовититѣ си порицания не означавахъ другояче, освѣнъ съ енг-тетътъ *вѣдѣтелници се стареиц*, биде скоро низложенъ и изверженъ отъ Иерусалимский синодъ за отсѫтствието му отъ съборътъ и противенѣе да се прогласи схизмата срѣщу Българетѣ. Речений синодъ и всичкото Божигробско братство, въ които сѫ се загнѣздили все Гърци, както и въ Цариградската патриаршия, бѣхъ сѫщо хванжти отъ бѣсътъ, който владѣеше по това време между съилеменници имъ въ Гърция и Цариградъ, така че тѣ сѫщо тѣпчехъ всичко свещено и унижавахъ Вѣрата, за да запазятъ интереситѣ на грѣцката народностъ. Великиятъ князъ Николай Николаевичъ, който бѣше посѣтилъ въ това време светитѣ мѣста, напразно се стара да ги вразуми и освѣсти и да въдвори миръ и съгласие между патриархътъ и братството.

Въ Атина опредѣлението на съборътъ се потачило, като нѣкоя славна побѣда надъ неприятелътъ. То се чело въ катедралната църква, службата, която извѣршивалъ въ присѫтствието на многобройенъ народъ Атинскиятъ митрополитъ.

Атинският синодъ писа до Вселенския патриархъ, че сподѣля скръбта, изразена въ опредѣлението на съборътъ, който, като единъ мѣдъръ лѣкаръ, се принудилъ ушъ да отсѣче заразенниятъ членове отъ тѣлото на Църквата. Неговата печаль се смегчавала само отъувѣренността му, че отсичаньето е станжло, слѣдъ като сѫ се опитали безплодно на тѣлото на болниятъ всичкитъ цѣрове. Отъ друга страна той, като премисля, какво зло щеше да испита всичката Христова Църква, ако съвреме се не отсѣчеше гангренясалото място, се сърадва на патриархътъ и на съборътъ за мѫжеството, което тѣ показвали при това.

На 24 септемврий, недѣля, когато по всички грѣцки църкви въ Цариградъ се чете опредѣлението на съборътъ противъ Бѣлгаретъ, а въ патриаршата служежъ Цариградскій, Александрийскій и Антиохийскій патриарси и Кипрскій архиепископъ съ други дванайсетъ владици, за ознаменованье на многото имъ славно дѣло, Бѣлгарскиятъ екзархъ извѣрши сѫщо съ трима владици Божественната служба въ бѣлгарската църква на Фенеръ посрѣдъ многоброенъ народъ. На тая служба бѣхъ се стекли Бѣлгаре отъ всичкитъ краища на пространниятъ Цариградъ и отъ всичкитъ разреди, така че по улиците около църквата проходещите не можехъ да се разминуватъ. Църквата бѣше украсена съ зеленина и цвѣтя, по старанията на бахчеванскій еснафъ. На Литургията, слѣдъ Евангелието, архимандритъ Серафимъ изъ Пловдивъ прочете окръжното послание, което бѣше испратено отъ екзархията до всички зависещи отъ неї епархии, по случай на прогласенъето на Бѣлгарский народъ за схизматически отъ грѣцкото нечестиво сбъорище на Фенеръ, и въ което се обесняваше цѣльта на това дѣрзко дѣяніе на грѣцкитъ нечестиви патриарси и владици и се давахъ на нашите съюзечественници потребнитъ за този случай съвѣти. Слѣдъ прочитанието на окръжното, екзархътъ сказа едно краснорѣчиво слово, съ което тури подобавацій жигъ върху челото на Цариградската патриаршия, която, като разбра, че не може вече да дои и стриже Бѣлгарский народъ, намисли да прotrѣбї предъ свѣтътъ, че го иснїжда отъ колишната на Църквата, като че е тя нейна собственность, та дано се той сплаши и припадне къмъ неї съ молба и раскаяние. Ние даваме по-долу едно извлечение отъ това слово, понеже то въ сѫщото време е отговоръ на опредѣлението на

гръцко-фенерското съборище, което се чете по църквите въ  
Цариградъ въ истий ден.

„Въ отчаянието и злобата си противъ настъ, казваше блаженният Антимъ въ словото си, гръцкият клирици, като видях осуетени всичките си усилия да потъпчатъ правдата Божия, дръзих да проглася чужди на Православната Църква и ехизматици, както настъ архиереите и всичките ръкоположени отъ настъ свещенници и дякони, така и всичките, които се съобщаватъ съ настъ и приематъ нашите молитви и благословения, сиречь целий Български народъ, който, въспламененъ отъ света ревност за честта и славата на Христовата Вѣра, ги отхвърли отъ себе си и призна настъ за свои архиестири и архиереи, съ които и пребивава сега неразрывно съединенъ. Кой благочестивъ и богообразливъ не ще дълбоко да възнегодува при тая подигравка съ Христовото име, съ която се сега наново означава Цариградската Църква въ свойствъ ухитрения противъ настъ? Наистини, не може древо зло поди добри творити. Не отъ тази ли истата средина се е простръла нѣкога она светотатственна рѣка, която посегна върху свободата на светите Божи Църкви<sup>1)</sup> въ нашите страни, окова съ тежки вериги христиенетъ по целия Балкански полуостровъ, въ презрѣние на всички апостолски и отечески постановения? Не отъ тази ли истата средина излѣзвахъ донедавно венритъ, които дълговременно зобахъ и тѣпкахъ вертоградътъ господень въ нашето любезно отечество, докѣ най-послѣ бѣхъ шумно изгонен изъ него? Тия лъжепостири, които сега произносятъ присъда надъ благовѣрни Български народъ, не сѫ ли ония иститъ, които този народъ въ негодоването си изрина отъ средата си?

„Извѣстно ви е, възлюбленни чеда наши, че властолюбието и стремението къмъ господаруванье, съ които се заразихъ нѣкой епископи въ Христовата Църква, е съвсѣмъ противно на смиренето, на което даде примѣръ Господъ нашъ Иисусъ Христосъ и което постоянно препоръчваше на своите апостоли и ученици . . . За да имъ преподаде още по-осезателно урокъ на смиренение, той умилъ предъ смъртъта си но зетъ на всички . . .“

<sup>1)</sup> Търновската патриаршия, Охридската и Ипекската независими архиепископии.

„Въ древните времена, когато нѣкои отъ епископите хванели да забравятъ духътъ на Евангелietо и да се увличатъ отъ примѣрътъ на земните обладатели, Светите Отци напомнили въ правилата и установенията си: „да се не вмѣква подъ видъ на свещенодѣйствие, надменността на мирската властъ“. Колко малко обаче сѫ се съобразявали Цариградските епископи съ най-сѫщественното отъ евангелските правила и колко далечъ сѫ отстѫпили отъ началото на Отците и на християнството: *да се не вмѣква подъ видъ на свещенодѣйствие надменността на мирската властъ*, е всекиму известно. Въ жедността си за господаруванье тѣ поробихъ най-послѣ самостоятелните Църкви по нашите страни, а съ тѣхъ и самите населени. Не е място, възлюбленни, да изброяваме сега страданията и бѣдствията, които сѫ претеглили отъ тогава и до днесъ Вѣрата и народонаселението въ българските страни поради това поробванье и да опишваме оскъдѣнието на християнските добродѣтели и загълъхваньето на благочестието между Българетъ отъ господството на другоезичните пастири, които преслѣдавахъ цѣли съвсѣмъ чужди на Евангелието. Да благословимъ и възблагодаримъ Господа Бога, че най-послѣ даде знакъ на своето благоволение къмъ настъ и къмъ Църквата си въ промѣнението и улучшението на времената и ни показа заря на надежда за избавление отъ духовното робство. Да му въздадемъ хвала, че, когато гладното за господаруванье фенерско духовенство високомѣрно отблъсна нашите смиренни молби и представления, Той ни вдъхна свещенна ревность въ борбата, която слѣдъ това ни открихъ инонлеменитъ обладатели на нашите нѣкога независими Църкви. Въ петнайсетгодишното продължение на тази тежка борба, какви сили Фенеръ не тури въ дѣйствие противъ настъ, какви средства не употреби той, какви интриги не сплете, какви клевети не искоval за да ни събори и свърже отново съ веригите си. Той ни преслѣдаваше и гонеше съ своите стрѣли не само тукъ долу на земята, но и горѣ на небето. Колко горчиви страдания, колко скърби и бѣдствия навлече това духовно началство върху онѣзи отъ настъ, които вървяхъ напредъ подъ знамето на свещенната борба. Но всевишний невидимо поддържале нашите слаби усилия за благото на светата си Църква и винаги ни съпѣтствуваше съ помощта си. Ние придобихме духовната си свобода. Надменните властители

падиахъ посрамени. Но какво правятъ тѣ подиръ това? Най-мѣсто да се свѣстятъ и разумѣятъ, че благодатъта Божия е съ насъ и да престанятъ да злословятъ онова, което Богъ отъ вѣка е благословилъ, тѣ хвърлихъ върху насъ послѣдниятъ ядъ. Като видѣхъ, че жъртвата, която смѣчехъ, се истрѣгнѫ отъ ногтиятъ имъ и побѣгнѫ, тѣ хвърлихъ подиря ѹ стрѣли, дано имъ наранятъ и премахнатъ, като не е вече въ рѫцѣ имъ. Тѣ намислихъ, въ изумението и яростъта си да ни обевятъ чужди на Православната Църква и схизматици, дано нѣкакъ ни спѣнатъ съ това и увредятъ. Многолѣтнитѣ тѣхни неистовества посрѣдъ светитѣ Български Църкви требаше да се привършатъ съ едно още поболѣмо. *Порождения ехиднова, како можете добро глаголати зми суще* (Мат. XII. 34)“.

„Когато вникнемъ въ причинитѣ, за които осаждда Цариградската патриаршия нашето свете дѣло, ние недоумѣваме, на кое поб-напредъ да се чудимъ: да ли на неистовествата и яростъта ѹ противъ насъ, или на злоупотребението ѹ съ светата ни православна Вѣра? Какво достоосаждно има въ дѣйствията и за възстановението на потъканното самоуправление на нашата Църква? Споредъ Цариградската Църква ние сме били падижели въ лютата ересъ. Ние сме доишали начало, противно на Евангелието и на всичката църковна практика, а именно различието по народностъ въ Църквата. Ето нашата ересъ. Обаче толкоzi явно е, че въ Църквата съществуватъ и се различаватъ една отъ друга народноститѣ и толкоzi вѣрно е, че Христовата Вѣра никога не е полагала като доктрина унищожението на това различие, колкото е вѣрно, че самъ Спасителътъ нашъ Иисусъ Христостъ не единъ пътъ е поръчвалъ на Апостолитѣ да проповѣдватъ Евангелието на всичките народи и, когато слѣзълъ на тѣхъ Духъ Светий да ги управлява въ тази проповѣдъ, Той се евиль въ видъ на огненни езици за означенование разнитѣ езици, на които ще говорятъ при тази проповѣдъ. Не е ли това явно доказателство, че въ Църквата и въ нейното управление ще се различаватъ народноститѣ? Апостолските и съборните (Апост. 34, Антиох. 19) правила предписватъ такова именно управление, въ което не само отдѣлнитѣ народи, но и областитѣ се управляватъ самостоятелно, а не онова, което отпослѣ сѫ наредили Цариградските властолюбиви епископи, като прибрахъ всичката властъ въ рѫцѣ си. Освѣнъ толкова други народни

Църкви днесъ не съществуватъ ли Русска, Сърбска, Молдовлашка и Елинска, Русската за Руситѣ, Сърбската за Сърбитѣ, Молдо-влашката за Молдо-власитѣ и Елинската за Гърцитѣ въ кралевството? Но Българетѣ не щели да приематъ, казва Цариградската патриаршия, граници за Църквата си, ами искали да се отличаватъ навсядѣ по епархиите Българетѣ отъ Гърцитѣ. Кой не знае, възлюбленни, че ние сме всекога напълно исказвали съгласието си да се положатъ граници на нашата Църква, и граници, които да обематъ не всички мѣста, гдѣто има наши еднородци, но само мѣстата, въ които тѣ сѫ преобладаващи елементъ. Нашето исканье да се отнасятъ Българетѣ до Българската Църква, а Гърцитѣ до Гръцката бѣше слѣдствие на притѣснението, което претърпяватъ отъ гръцкитѣ владици напитѣ съотечественици въ смѣсенниятѣ епархии. Цариградската патриаршия нарича противозаконно и противоевангелско присъединяването до екзархията на нѣколко епархии, населени само или по-вечето отъ Българе, когато тя сама отдѣля отъ Българската Църква малобройните Гърци, които се намирахѫ въ българските епархии. Така тя направи съ Гърцитѣ въ Варненската и Иловаджинската епархии, както свидѣтелствоватъ проектитѣ на патриарситетѣ Григорий и Антима.

„Другото обвинение противъ насъ е, че ние си възобновихме и нарѣдихме Църквата, безъ да земемъ съизволението и благословението на иноцеменитѣ архиереи, които бѣхѫ ни подчинили и заробили, като безсловесно стадо, и въ тази постъпка видяте тѣ нарушението на канонитѣ. Но какво требаше да правимъ? Цариградската патриаршия, както Фараонъ правеше едно време съ Евреите, ту се съгласяваше да ни отпустне, веднажъ съ едни ограничения, другъ пътъ съ други, ту се раскайваше и помѣташе . . .“

„Като имахме предъ очи светостъта на дѣлото, което представехме, и противоевангелский духъ на патриаршията, можехме ли и требаше ли да се осаждимъ на бездѣйствие за винаги и презрѣмъ гласътъ на народътъ, който, възмутенъ и възвѣлнуванъ отъ безподобното поведение на досегашните си пастири, не щеше вече и името имъ да чуе, и да го оставимъ на произволътъ на сѫдбата, щото да се хвърли дори и въ бездната на погибелъта? Тогава ние щехме да бѫдемъ повинни предъ Бога и предъ всичката Църква, небесна и зем-

на. Когато фарисеите укорявали Иисуса за нарушение на съботата, каквото настъпва сега Цариградската патриаршия за незапазване на некои несъществени формалности, което беше необходимо, той имъ отговорилъ: нъсте ли или, что сотвори Давидъ, егда взяка самъ и сущии съ нимъ? Како видее въ храмъ Божий и хлъби предложенията си, иже недостойно бъде ему ясти, ни сущимъ съ нимъ, токмо иереемъ единъ нимъ? Нъсте ли или въ законъ яко въ суботи священници въ церкви субботи сквернятъ, и неповинни суть... Кто естъ отъ васъ човекъ иже имать овча едино и аще отадетъ сие въ субботи въ яму, не иметъ ли е и измѣтъ? — Колми убо лучие есть човекъ овчата? (Мат. XII. 3—13). Въ нашето дѣло се касаеше да спасемъ не единъ човекъ, а хиляди, които гинеха, оставени безъ пастири и лишени отъ паша. Правилата и постановенията отечески не само не ни осъждатъ за постъпката, която направихме, но и напълно ѝ одобряватъ (Апост. 31 и Послание на Св. Атанасия до Руфинияна). Но присъдата, която произнесе срѣщу настъ Цариградската патриаршия съ нейните единомисленници, изобличава тѣхната злоба, не само защото тая присъда е съзнателно основана върху безосновни тълкования, но защото и начинътъ на съдънето беше несъгласенъ съ постановенията църковни и гражданска, предписани за правилността и законността на съдътъ. Еда законъ нашъ судитъ човеку, аще не смишишъ отъ него прежде и разумътъ что творитъ (Иоанна VII, 51). Никой отъ Българетъ, нито духовно, нито мирско лице, не се повика поне за форма предъ фенерския съборъ да даде некои обяснения и, което е още по-нелѣпо, съдници въ него бѣха ония, които сами подлежаха на съдъ. Дѣ се е чуло и видѣло една отъ скаранните страни да биде и съдникъ въ дѣлото имъ? Въ съборътъ е имало до 32 архиереп, между които само Александрийскиятъ и Антиохийскиятъ патриарси и Кипрскиятъ архиепископъ не принадлежатъ на Цариградската патриаршия. Всички други сѫ представили подиряната, която е една отъ скаранните страни. Но понеже Александрийскиятъ патриархъ преди малко беше Цариградски и е билъ вече предрасположенъ противъ Българетъ, неговътъ гласъ не може да има никаква тяжестъ, а Антиохийскиятъ патриархъ и Кипрскиятъ архиепископъ отпърво дълго се противиха на распаленините противъ Българетъ Гърци, но най-послѣ, заплашени, прину-

дихъ се да направятъ каквото имъ искахъ послѣднитѣ, при всичко че Антиохийскиятъ патриархъ имаше формално мнѣнието на неговътъ синодъ противъ схизмата. А Иерусалимскиятъ патриархъ, като видѣ слабите основи, възъ които стѫпаше Цариградската патриаршия, много пъти се опита да ихъ свѣсти, но, като се убѣди, че думите му сѫ гласъ на въплющъ въ пустиня, уни рѣкѣтъ си и си отиде въ Иерусалимъ, безъ да дава внимание на хулитѣ на гръцкитѣ вѣстници, които, при всичкото си безвѣрие, насърдчахъ Цариградската патриаршия да направи послѣдната си постъпка. Понеже Иерусалимскиятъ патриархъ съ оттегленето си отъ съборътъ нанесе ударъ въ самия коренъ на рѣшението му, ревнителите на еллинизмътъ го осипахъ съ тия сѫщите ругателства, които се не махатъ отъ езикътъ имъ, кога иматъ да поменятъ нашето име. Слѣдователно каква тяжесть може да има рѣшението на единъ съборъ, дѣйствоващъ като сѫдъ, и отъ членовете на който трима требваше да се отстранятъ поради пристрастиято имъ, а другите бѣхъ една отъ сѫдещите се страни, рѣшение, което Гръцкиятъ народъ наложи на духовенството си още преди да се открие съборътъ?

„Като имаме предъ видъ, че единъ отъ епископите (патриарси и митрополити), които съставехъ съборътъ въ патриаршията, сѫ или титуляри само, или съвсѣмъ отриняли отъ паствите си и слѣдователно нѣматъ никакъвъ представителенъ характеръ, никакво значение, като пастири самозвани, които безъ пасомите сѫ като тѣло безъ душа, и не можехме заедно съ събрата имъ въ епископското служение, по силата на любовта и синовията преданностъ, която питаятъ къмъ настъ многобройни христиене, и въ качеството си на дѣйствителни представители тѣхни, много по-справедливо и по-съобразно съ апостолските и отечески правила да подвъргнемъ реченните епископи на нѣкое осъждане. Но понеже тѣзи епископи сѫ предадени на страстите си и, както казалъ единъ отъ древните събори за подобни тѣмъ, че тѣ не само не се ужасаватъ отъ наказанието, което опредѣлятъ свещенниките правила, но дръзниха да се подиграватъ съ тѣхъ, защото ги преобръщатъ и поради страстната си воля изопачаватъ смисълътъ имъ, за да се вижда злото у тѣхъ не само неосъдително, но и божествено“ (Двукр. 10), явно е, че таквази постъпка отъ наша страна не щеше да има за слѣдствие вразумяването и освѣстя-

ваньето имъ. За това ние избираме онзи способъ, който единствено може да има подобно дѣйствие, а той е усърдна молитва къмъ Господа Бога да не помене понощението, което му направихъ, но да ги приведе въ разумъ и съзнание, за да направятъ дѣла прилични на Вѣрата, по реченното: *покажи ми вѣру твою отъ дѣла твоихъ* (Иак. II 18). Тази молитва препоръчваме на всички вѣрни, връжени на нашето духовно водене.

*„Услиши, Боже, молитву нашу, вонми гласу моления нашего. Востани Боже, суди прю твою, помяни понощение твое еже отъ безумнаю весь день. Вознеси ся судия земли, доколъ гръшнини восхвалятся. Призри Господи съ небесе и поспти виноградъ егоже насади десница твоя, яко озоба ѹ вепръ отъ дубрави и уединенний дивий пояде ѹ. О Бозъ сътворимъ силу, и той уничижитъ враги наши. Проклянутъ тии, онъ же благословитъ.“<sup>1)</sup>*

Българский народъ не се нѣщо докачи и раздразни отъ стрѣлитѣ, които хвърлихъ върху му гръцките патриарси и владици. Той погледи равнодушно къмъ безсилната имъ злоба. Той разумѣваше, че хулата имъ бѣше плодъ на яростъ и негодованье, което облада всичките Гърци, мирски и духовни, кога видѣхъ, че той счупи окончателно хумотътъ имъ. Той бѣше също далечъ да се смути отъ анатемите, които изрече срѣщу него Фенеръ. Нему бѣше вече известна цѣльта, която последний имаше предъ видъ съ тия анатеми. За това и българските охулени владици, Иларионъ Търновски и Панаретъ Пловдивски, като се разотивахъ по епархиите си, слѣдъ провъзгласението на схизмата отъ гръцкий съборъ, се посрѣщахъ отъ нашите съотечественици по мястата, презъ които минувахъ, съ всичките почести. Тѣмъ се свидѣтелстваше навсѫдѣ любовь и уважение, като на дѣлговременни борци противъ народниятъ врагъ. Българските епархии, за да истъкнатъ още появно предъ очите на всички, че Гърцитѣ сѫ направили една безумна постъпка, побѣрзахъ да испратятъ до екзархътъ адреси, въ които се исказваше преданността имъ къмъ българските свещенноначалници и презрѣние къмъ псевдията на гръцките патриарси и владици, както нарекохъ нашите хвърленната върху

<sup>1)</sup> Това слово, като се обнародва въ вѣстникъ *Право*, се напечата и на отдѣлни брошурки и прѣсна на всекаждѣ по Българско.

имъ схизма. Въ нѣкоги мѣста Бѣлгаретѣ още по-демонстративно-заевихъ своите мисли и чувства по отношение къмъ схизма. Тѣ изгорихъ публично опредѣлението на грѣцкий съборъ.

Бѣлгарската екзархия, при всичко че бѣше увѣрена, че другитѣ Цѣркви, освѣнъ Грѣцкитѣ, виждахъ, на коя страна е правдата и знаехъ добре, кой изврътава истината и кой постъпва противъ духътъ на Евангелието, счете потребно да испрати едно окрѣжно послание до всичкитѣ православни самостоятелни Цѣркви, въ което се показваше нейната неизмѣнна преданностъ къмъ православната Вѣра и Цѣрква и раскриваше безмѣстността на прогласената отъ съборътъ на грѣцкитѣ иерарси схизма. По съображенія понятни за всекиго, никоя отъ не-Грѣцкитѣ Цѣркви не отговори на това окрѣжно, както не отговорихъ и на патриаршето послание, съ което имъ се извѣщаваше за прогласената противъ Бѣлгаретѣ схизма, но отъ съобщенията, които се давахъ въ вѣстниците, и отъ разсужденіята на послѣднитѣ се ясно виждаше, че Русската Цѣрква и русското общественно мнѣнїе осаждахъ постъпката на грѣцкий съборъ. Мнѣнїето на Русската Цѣрква е несравнено по-важно отколкото опредѣлението на единъ съборъ отъ нѣколко пристрастни грѣцки патрици и владици. Независимо отъ това, че единъ отъ тия патрици и владици бѣхъ само титуларни, спрѣчъ свалени отъ мѣстата си, тѣ представехъ еднотвърдѣ ограниченно число христиене. Болшинството отъ христиенетѣ, и болшинство огромно, бѣше на страната на Русската Цѣрква. Мнѣнїето на Русската Цѣрква сподѣлехъ и другитѣ не-Грѣцки Цѣркви.

Цариградската патриаршия скоро подиръ прогласенъето на схизма хванѣ да осъща, че то не произведе между Бѣлгаретѣ онova впечатление, което тя очакваше. За да не заприлича нейната постъпка на единъ ударъ по вѣтъра, тя нагласи да испрати по бѣлгарскитѣ епархии свои владици, едно, да стоятъ тия владици въ реченингъ епархии, като православни архиереи насрѣща ушъ схизматическитѣ бѣлгарски, за да представлятъ православната патриаршия и да удовлетворяватъ нуждитѣ на православното население, а друго, да проповѣдватъ на Бѣлгарский народъ нечестието, което били извѣршили ушъ бѣлгарскитѣ владици, и да гледатъ да го оттеглятъ отъ тѣхъ. Вече се и думаше, гдѣ и кои владици ще се испратятъ. Но скоро излѣзе, че по-умнитѣ отъ тѣхъ се отказватъ

отъ тая миссия, като съзнавахъ, че трудътъ имъ ще е напразно и че тъ само ще се опозорятъ. Малко по-малко охлади се и на всички други усърдието за новата проповѣдь, за която се гласехъ. При това, както ще видимъ по-нататъкъ, патриаршията не можѣ да имъ издѣйствова отъ Портата берати като на православни владици, които ще стоятъ въ епархиите срѣщу схизматическите бѣлгарски. При всичко това екзархътъ счете за потребно на всекий случай да предупреди Бѣлгарский народъ за този планъ на патриаршията и да го направи внимателенъ къмъ дѣйствията и интригите на владиците, които ще испраща тя въ бѣлгарските епархии.

Друго средство, което патриаршията намисли да употреби, за да може схизмата да произведе впечатление върху умовете на простите Бѣлгаре и да ги накара да отстъпятъ отъ екзархията, бѣше, да се промѣни облеклото на бѣлгарското духовенство. Като хванѫтъ да носятъ бѣлгарските попове и владици други калимавки и други жубета, отъ каквото сѫ носили до сега, Бѣлгарский народъ ще повѣрва, казвахъ си въ патриаршията, че тъ ще да сѫ измѣнили нѣщо и отъ Вѣрата. При това патриаршията бѣше наумила да се промѣнятъ както фирмантътъ, съ който се учреди Бѣлгарската екзархия, така и бератитъ, които се давахъ на бѣлгарските владици, при което послѣднитъ да се нарекутъ въ тия берати още и схизматици. Съ този планъ бѣше се съгласило по свои съображения и Турското правителство. Послѣдното имаше предъ видъ съ промѣната въ дрехите на бѣлгарското духовенство и съ издаването другъ фирмантъ за екзархиата, който да отдѣля напълно Бѣлгарската Църква отъ Грѣцката, да направи полегка-легка отъ Бѣлгаретъ народъ съ друго исповѣдане, което да ги отложи отъ Православната Църква а чрезъ това и отъ Россия. Едновѣрието на Бѣлгаретъ съ Русиятъ хванѫ да глажди на турските държавни маже, откакъ тѣ прогледахъ малко по-налагачъ, поради което, когато Бѣлгарский народъ потърси по-тѣпканитъ си отъ Грѣцката патриаршия правдини, тѣ наумихъ, по внушение отъ западните държави, да се въсползвуватъ отъ това негово движение, за да го отдѣлятъ отъ Православната Църква. Тази мисъль, която, както знае читателътъ, имъ се вдъхнѫ съ поевяването въ Турция на западните пропаганди слѣдъ Кримската война, не ги е оставела и до най-подирне време. Неј имаше предъ видъ и Мидхадъ паша, ко-

гато е тайно на сърдчалъ Гърцитѣ да прогласятъ Българетѣ схизматици. А че той ги е ободрявалъ да направятъ подобна постъпка, въ това Българетѣ се убеџихъ, като хванахъ да сравняватъ, какво имъ е казвалъ той, когато Гърцитѣ се готовехъ да прогласятъ схизмата, съ онова, щото хванѫ да имъ говори, когато тя биде прогласена. Преди схизмата Митхадъ-паша бѣше казвалъ на екзархътъ Антима: „вашата работа ще се рѣши изведнажъ. Бѫдете готови, пригответе си хѫра.“ Като станѫ схизмата, той му каза: „сега ржкополагайте владици за гдѣто искате.“ Екзархътъ и синодътъ, като не подозирахъ въ тия думи никакъвъ злобенъ помисълъ, бѣхъ се распоредили да се ржкоположи за Охридъ архимандритъ Натанаилъ, сегашни Пловдивски митрополитъ, за Битоля иеромонахъ Евстатий, а за Скопие бѣхъ приготвили Доротея Софийский. Слѣдъ като се извѣрихъ обаче тия ржкоположения, дохаждатъ единъ день при екзархътъ Кръстевичъ и хажи Ив. Пенчовичъ и му казватъ, че били пратени отъ правителственната комиссия, която разглеждавае уставътъ, да му съобщатъ, че понеже се било измѣнило положението на Българетѣ съ прогласенето на схизмата, потребно било да се промѣни и фирмантътъ, съ който е създадена екзархията. Блаженинътъ Антимъ отблъснѫ това предложение и поискава само да се вмѣстятъ въ уставътъ съ едно царско ираде епархиите, които, споредъ 10 членъ на фирмантътъ, принадлежатъ на екзархията.

Скоро слѣдъ това, а именно на 6 октомврий, Мидхадъ паша нада отъ везирския столъ и на негово място се вѣскачва Мехмедъ Рюшди паша. Екзархътъ отива при новий везиръ да му честити високий постъ, но той не му продумва нито дума за работитѣ на екзархията. Българский прѣвъ владика отива при него вторий пътъ, но садразамътъ се направа на боленъ и не го приема. Слѣдъ това екзархътъ праща при него два пъти капукехаята на екзархията, Георгия Чало-оглу, да иска да му се опредѣли единъ день за свиданье, но везирътъ отговорелъ все: „нека почака екзархътъ, азъ ще го извѣстя, кой день да дойде“. Мехмедъ Рюшди паша бѣше напълно съгласенъ съ предшественикътъ си по Българский въпросъ, но не желаше тутакси да се обесни по него съ Българетѣ. Той отпърво оставаше това на министърътъ на външнитѣ работи, Халиль Шерифъ паша, върлъ русофобъ и поклонникъ на Западъ, а самъ се ограничаваше да казва на

екзархийския капукехая само, че работитъ на екзархиата за сега сж спрѣни поради рамазанътъ. Той избѣгвѣ така доста дълго време да приаме екзархътъ и когато най-послѣ го прие въ назначений отъ него денъ, бѣ му казалъ само, че правителството се грижи за доброто на всичкитѣ народи на империята и че, благодарение на тая негова грижа, тѣ сж спазили Вѣрата и народността си и не сж се стопили въ друга народность, както това е станжло съ подчиненитѣ народи въ другитѣ държави. Екзархътъ го помолилъ еднажъ и дважъ да не настоява Портата за промѣннинето дрехитѣ на българското духовенство, но той отговорилъ, че за този въпросъ ще се говори по-подиря, и го посъвѣтвалъ да иде по-добре при министрътъ на външнитѣ работи, отъ когото зависятъ исповѣданната. Обеснения по политиката на Портата за отношенията между патриаршията и екзархиата подиръ схизмата бѣше далъ на първо време само Халилъ Шерифъ паша. Той бѣше отпърво казалъ на капукехаята на екзархътъ, Георгия Чалооглу, че докдѣ земе правителството едно какво годѣ рѣщениe, слѣдъ като се прогласи схизмата, работитъ на екзархиата нѣма да се гледатъ. Но скоро слѣдъ това той му обеви, че българското духовенство требва слѣдъ схизмата да промѣни облеклото си, защото така искала патриаршията. Георгия Чалооглу направилъ доста основателни възражения противъ това искашение на патрикътъ и на правителството. Той казалъ на министрътъ, че Българетѣ сж православни отъ хиляда годинъ насамъ и православни ще си останжтъ, че тѣ сж се отдѣли отъ Гърцицѣ само административно, че тѣ гледатъ на прогласението на схизмата, като на една *псувня*, хвърлена върху имъ отъ патрикътъ, и че тѣ вѣрватъ, какво царското правителство нѣма да имъ даде тсва докачително име за удоволствие на Гърцицѣ. Халилъ Шерифъ паша забѣлежилъ на това, че патриархътъ ималъ фирмансъ, който му далъ право да промѣни облеклото на духовенството въ Сирія. Георгий Чалооглу се сѣтилъ да расправи на министрътъ, че сирийското духовенство било приело католицизмътъ и искало да привлече христиенетѣ по-диря си съ православното си облекло, а българското си е останжло православно.

Екзархътъ съ единъ такриръ върази писмено на турский министръ противъ исканието му да си промѣни облеклото българското духовенство, но той го върна подъ пред-

логът, че билъ написанъ остро. За да накара Българетъ да приематъ промъни въ облеклото на духовенството си, Портата не само бъше престаняла да гледа каквато и да е работа на екзархията, не само че не даваше вече берати на епархиите си, но и спиреше да ставатъ избирания на български архиереи въ онния мъста, гдѣто още нѣмаше такива. Когато екзархътъ, основаващъ се на думитъ на Митхадъ паша, че може да праща слѣдъ схизмата владици кждѣто ще, бъше поканилъ Българетъ въ Драма и Мелникъ да си изберятъ архиереи, и тѣ се били събрали за това, мѣстнитъ каймаками растурили изборнитъ имъ събрания и затворили по-главнитъ лица отъ събравшитъ се.

Въ началото на декември екзархътъ има съ министрътъ на външнитъ дѣла дѣлъгъ разговоръ по предметътъ. Халиль Шерифъ паша подбралъ въ този разговоръ работата по-издѣлбоко и по-хитро. „Сега, казалъ той, ще се занимаемъ вече съ вашите работи. И най-напредъ требва да ви измѣнимъ фирмантътъ. Думата екзархъ означава владика, зависимъ отъ патриархътъ, а вие се вече отдѣлихте отъ него чрезъ схизмата. Имали сте нѣкога независими Църкви. Ние ще ви дадемъ и сега името Цариградски български патриархъ и ще позволимъ да пращате владици както вие, така и патриархътъ, кой за кждѣто иска“. Блаженийшиятъ Антимъ побѣрзъ да възрази, че думата екзархъ е имала въ старо време и друго значение, споредъ което тя е била равносилна съ думата патриархъ; че той не може да се съгласи да стане промъни на фирмантътъ, съ който се създаде екзархията, защото този фирмантъ е съгласенъ съ канонитъ на Православната Църква и е на почитъ между народътъ и защото промѣнението му ще се истилкува, като слѣдствие на схизмата. „Добрѣ, казалъ на това министрътъ, но требва да улеснимъ и патриархътъ, който казва, че той, по съвѣсть, е длѣженъ да испрати въ епархиите свои владици, защото въ тѣхъ има людѣ, които не сѫ съ екзархията, и ние не можемъ да му откажемъ въ това. Ако се обаче не промѣни фирмантъ ви, калемътъ не може да дава берати на патриаршитъ владици за епархии, които сѫ минати въ вашътъ фирмантъ. Затова, ако не можете на първо време да измѣните фирмантътъ, ние можемъ да издадемъ сега една буюрултия, съ която да се дозволи и на двѣтъ страни да испрашатъ по всичкитъ епархии владици“. За да подмами ек-

зархътъ да се съгласи за промъната на фирмантътъ, Халиль Шерифъ паша казалъ, че правителството нѣма да зема въ внимание името схизма и че то ще се постарае да убѣди патриархътъ да не настоява да се измѣни облеклото на българското духовенство. Антимъ, намѣсто да възразява още на турский министръ, намѣрилъ за поб-добрѣ да му каже само, че въпросътъ е важенъ и че той желае да му се даде време да помисли върху него по-надълго.

Въ Смѣсенниятъ съвѣтъ на екзархията се обсѫждало надълго предложението на министрътъ и, ако и да е имало отпърво единъ двама членове, които да сѫ се подмамили отъ това, че той се съгласявалъ да се издаде привременно само една буюрлтия за испращаньето гръцки и български владици по епархиитъ, всичкитъ други исказали мнѣніе, че не треба по никакъ начинъ да се съгласява екзархътъ съ исканьето на правителството да се измѣни фирмантътъ и да се прашатъ владици въ епархиитъ на екзархията и отъ патриаршията. Екзархътъ исказалъ въ засѣданьето твърда рѣшителностъ да не отстъпва отъ фирмантътъ и да поддържа съ всичкитъ си сили това, що е той узаконилъ.

Въ сѫщото време се обадихъ и отъ провинцията нашите съотечественници, че не сѫ съгласни да се замѣнява даден-  
ий вчѣ фирмантъ съ другъ. Откато не признавахъ, че гръцкитъ владици иматъ право да ги прогласяватъ схизматици, тѣ искахъ фирмантътъ, съ който се създаде екзархията, да си остане въ сила и занапредъ, защото той е съставенъ по канонитъ на Православната Църква и защото съ него се исключава всяка схизма. Рѣшението имъ да не отстъпватъ отъ този фпманъ се заеви въ Руссе и съ една шумна манифестация. Малцината Гърци, преселени въ този градъ, бѣхъ отворили въ една частна къща параклисъ и довели свой свещениникъ да служи въ него, безъ да зематъ предварително дозволение отъ мѣстниятъ архиерей. Русенскиятъ митрополитъ, Григорий, отсѫтствовалъ отъ градътъ, когато на 24 декемврий гръцкий попъ служилъ въ параклисътъ за прѣвъ пътъ. При службата станжло едно малко нарушение на редътъ, за което дали поводъ присъствувавшитъ нѣколко млади Българи, така че презъ денътъ и презъ нощта требвало да обикаля маҳалата войска. Намѣстникътъ на владиката зелъ незабавно мѣрки противъ свещеникътъ — нарушилъ на църковниятъ редъ.

Той го повикалъ да се еви предъ каноническото началство на епархията да даде отвѣтъ за постъпката си, а въ истото време пратилъ и такриръ до валията да иска затварене на параклисътъ и испъжданье на гръцкий свещенникъ, защото се не съобразилъ съ 8 членъ отъ дадений за екзархијата фирмансъ, който предписва да се зема въ такива случаи отъ мѣстни архиерей разрѣшение, та тогава да се отваря църква и да се служи. Такрирътъ на владичкий намѣстникъ се подкрепилъ и съ едно шумно заевене отъ страна на народътъ, който тръгналъ къмъ митрополията съ натъкнати на прѣтъ екземпляри отъ казаний фирмансъ, да пита епархиалниятъ съвѣтъ, защо се не зачита този фирмансъ. Отъ митрополията той потеглилъ къмъ конакътъ на валията да се оплаче за по-тъпканье на султанский фирмансъ отъ единъ гръцки попъ — чужденецъ. Тълпата била едвамъ придумана да не отива съ такъвъ шумъ при главниятъ управителъ, но да испрати до него една депутация, която да му покаже фирмантътъ и да иска отъ него зачитаньето на 8 му членъ. Валията изслушалъ депутатията, прочелъ фирмантътъ и се убѣдилъ, че исканьето на владичкий намѣстникъ и на народътъ е справедливо. Той заповѣдалъ тутакси да се затвори параклисътъ и да се не служи въ него, докѣ не земе наставление отъ Цариградъ.

Параклисътъ обаче билъ отворенъ и попътъ испратенъ съ знанието на патриархътъ, и гръцкий въ Руссе консулъ направилъ потребните постъпки предъ валията и предъ посланикътъ си въ Цариградъ за отварене отново на църквицата и невѣзбанно извѣршене въ нея служба за Гърциѣ въ Руссе. Щомъ се извѣстилъ за станжалото въ Руссе съ такъвъ шумъ въспиранье да се молятъ Гърциѣ въ своята църквица, министрътъ на исповѣданіята, Халилъ Шерифъ паша, писва незабавно едно строго тезкере до екзархътъ, въ което се казваше, че той счита отговоренъ за станжалитѣ въ Руссе смущения между Българетъ и Гърциѣ мѣстни митрополитъ и че правителството ще го свали незабавно, ако тѣ се повторятъ още веднажъ. Това бѣше на 31 декемврий. Екзархътъ на другий денъ дава съ телеграфътъ на владиката, който се намиралъ въ Тулча, и на неговътъ намѣстникъ въ Руссе потребните наставления за вардене редътъ. Въ сѫщия денъ, спрѣчъ на 1 януари, вечеръта министрътъ извѣстилъ негово блаженство, че требва да дойде при него на утрето. Екзархътъ

отишълъ. Халилъ Шерифъ паша го приелъ много хладно и въ всичкото време, като се разговарелъ съ него, билъ все намусенъ. Разговорътъ се почилъ съ запитване отъ страна на министрътъ, писалъ ли е екзархътъ въ Руссе, че правителството иска да се промъни фирмантътъ, който установява екзархията.

— Да, отговорилъ блаженийшият Антимъ. Той е достояние на народътъ.

— Е! Какво ще стане сега. Фирмантъ требва да се промъни, и вие требва да се съгласите на това, защото сте чиновникъ.

— Азъ не можж да се съглася, и народътъ сѫщо не е съгласенъ. Да се съгласимъ да се промъни фирмантъ ще каже да признаемъ схизмата, нѣщо което ние не въсприимаме. Като се признаемъ схизматици, ще се поискан да промънимъ дрехите на духовенството си, да предадемъ църквите, мънастирите си, като направени отъ православни и за православни.

Като станжла послѣ това рѣчъ за 8 членъ на фирмантътъ и за искането на патриархътъ да праща и той владици въ българскитѣ епархии, екзархътъ разеснгълъ на министрътъ, че правителството издаде фирмантътъ, слѣдъ като се добре убѣди, че Българский народъ не ще владици отъ патриаршията, и го издаде по проектъ, който бѣше съставенъ отъ самий патриархъ. Нека се покаже, казалъ той, че отнѣгдѣ изъ българскитѣ епархииискатъ владици не отъ екзархията, а отъ патриаршията, тогава работата ще бѫде другояче, а сега ако се испълни волята на патриархътъ, ще ставатъ смущения много по-голѣми отъ ония, които сѫ станжли въ Руссе. Министрътъ слѣдъ това отворилъ рѣчъ отново за станжлитѣ въ Руссе бѣркотип, които се били повторили въ по-голѣмъ размѣръ и съ нѣкое кръзвопролитие, и строго препоръчалъ на екзархътъ да пише на Руссенский митрополитъ да не се противявътъ Българетъ на отваренъето особенна църквица отъ Гърцитѣ. Вечеръта той испратилъ пакъ екзархътъ ново тезкере, съдѣржанието на което било слѣдното: „писахъ ви и сега пакъ ви пишж, че митрополитътъ требование да даде строги заповѣди, по случай на противенъето на Българетъ въ Руссе, обаче отъ послѣднитѣ извѣстия се види, като да не сте писали нищо на митрополитътъ, и за това Българетъ докарали

противенето си до последната крайност. Негово величество иска да се даде на всичките жители на империята пълно благоденствие и спокойствие, а особено на Българетъ, на които той направи толкова добрини и ще направи още и други. При всичко това правителството съ горчевина вижда, че русенските Българе не се съобразяват съ неговата воля и рещи да се земат строги мърки противъ тъхната постъпка и да се дадят строги заповеди на митрополитът“.

Портата не ще да пропустне току тъй опитването на патриархът въ Руссе за прокарване схизмата въ провинцията. Тя искаше да се въсползова отъ тая негова постъпка, за да накара екзархът да се съгласи за промъната на фирманиетъ, така че да праща и Българе и Гърци на всекждѣ владици и да си отварятъ църкви и единитъ и другитъ, кой гдѣто ще, безъ за се допитватъ нико тъзи, нико онѣзи до мѣстни архиерей, т. е. да се владатъ така, като че сѫ отъ разни исповѣдания.

Двѣ седмици слѣдъ горѣ казанното свиданье съ екзархътъ, Халилъ Шерифъ паша пакъ покани съ тезкере негово блаженство да го посѣти за разговоръ по работите на екзархиата. При това посѣщение министрътъ отново настоявалъ да се промъни фирманиетъ, като твърдила, че правителството не може да принуди Гърците, които живѣятъ въ български епархии, да признаватъ екзархиата, както не принуди и Българетъ да се подчинява на патриаршията. Той искалъ отъ екзархътъ, като не се съгласява да се промъни фирманиетъ, да покаже пѣкъ нѣкое друго средство за удовлетворение на патриаршията, която иска да праща владици за ония христиене, които сѫ съ неї и отхвърлятъ екзархиата, и настоявалъ да се покаже това средство въ три четири дни.

На утрото екзархътъ отиде при везирътъ и му подаде таクリръ за станжалото въ Руссе, написанъ по свѣденията, съобщени отъ владицкий тамъ намѣстникъ, който отдавалъ вината за смущенията на двама Гърци и искалъ тѣ да се накажатъ. Съ таクリрътъ си той вржчи на садразамътъ и преписъ отъ прошението, което било подадено на валията отъ Русенци. Като разгледалъ книжата, Рюзди паша казалъ, че нему се е писало друго и че за да узнае добре, какъ е всичкото станжало, правителството испраща въ Руссе особенъ чиновникъ, който да издири на мѣстото работата. Послѣ той забѣлежилъ на ек-

зархътъ, че негово величество султанътъ поради такива безредия, които съ станали въ Руссе, губи благоволението си къмъ Българский народъ, и за това екзархътъ трябва да пише както въ Руссе, така и въ другитъ мѣста, нигдѣ вече тѣ да се не повтарятъ. Негово блаженство отговорилъ, че е писалъ и пакъ ще пише. Послѣ садразамътъ заговорилъ за фирмантъ и казалъ: „Сегашний ви фирмантъ за учредението на екзархията е мрѣтва буква, lettre morte; той има добро основание, но формата му е гнила. Той ви дава самостоятелно управление, но това управление е злѣ опредѣлено“. Капукехаята, Георгий Стояновичъ Чалооглу, който съдружавалъ екзархътъ, на това възразилъ, че този фирмантъ има нѣщо свето за Българетѣ и че той е издаденъ по проектътъ на патриархътъ. Рюшди паша отговорилъ, по обесненіята на патриаршията, че фирмантъ не е издаденъ по нейниятъ проектъ. „Има нѣщо, казалъ той, което вие още не знаете. Истина, че патриархътъ даде проектъ, но този проектъ не влѣзе въ фирмантъ. Ако бѣше влѣзълъ, щеше да има отъ патриархътъ такриръ, и въ фирмантъ щеше да се помене, че, подиръ толкова и толкова борба, учредява се за Българетѣ, съ съзволеніето на патриархътъ, една екзархия. Има ли такова нѣщо въ сегашний ви фирмантъ? Откакъ се издадѣ този фирмантъ и до сега патриархътъ не е преставалъ да протестувѣ срѣщу него. Какво право има правителството да учредява Църква? Църква отъ Църква става, а не отъ свѣтско правителство. Като не е признать фирмантъ отъ патриархътъ и като нѣма право правителството да създава Църква, то и фирмантъ не е задължителенъ за патриархътъ. И правителството не може да го принуди да признае този фирмантъ, да дава напримѣръ миро и пр., нито пѣкъ васъ може да накара да искате отъ него миро. Понеже фирмантъ е мрѣтва буква и понеже правителството не може да накара да признаватъ екзархията тия, които искатъ да сѫ подъ патриаршията, както не накара и Българетѣ да останатъ подчинени на патриархътъ, ами за да ги освободи отъ подчиненостъ, унищожи 500-годишни правдини, трябва да се промѣни този ви фирмантъ и да ви се даде другъ, съ който да се позволява на патриархътъ да испраща владици и попове на онѣзи, които го признаватъ за свой началникъ, а така и вами да се дава право да испращате свои навсѫдѣ по дѣржавата, гдѣто искате, напримѣръ въ Бруссса, гдѣто има Българе,

и да добиете пълна независимостъ". Екзархътъ отговорилъ на тия обеснения на великий везиръ, че и за Българетъ щеше да биде много по-сгодно да си пращатъ владици гдѣто щажтъ, но не могатъ да сторятъ това, защото Вѣрата имъ възбранява да стоятъ въ една епархия двама владици. Освѣнъ това, казалъ негово блаженство, като измѣнилъ фирманийтъ и въ новий позволимъ на Гърците да испрашатъ архиерей и свещеници въ българските епархии, съ това ще покажемъ, че и ние сами признаваме схизмата, а послѣ това и правителството ще ѝ признае. Тогава патриархътъ ще попска да се измѣни и облеклото на духовенството ни, да ни превземе църквите и мънастирите съ имотите имъ, като собственность на православнитѣ". Садразамътъ си позволилъ да скрие намѣрението на Портата и да отговори, че облеклото на Българетъ не ще се бута и че тѣ ще продължаватъ да се наричатъ православни. „Помислихте ли, добавилъ той, да се спогодите съ патриархътъ? Азъ самъ ще ви спомогнѫ въ това. Може да има нѣкои, които да искаятъ раздѣлението ви, но азъ не съмъ отъ тѣхъ. Азъ обичамъ мирътъ и искамъ да живѣхъ мирно подданицитѣ на държавата и да си гледатъ всички спокойно работата, да си оржътъ виновъ и пр. Ще спомогнѫ да се спогодите съ патриархътъ. Елате при мене. Но знайте, че има два пътя: промѣнение на фирманийтъ или спогодба съ патриархътъ. „Рюшиди паша знаеше, до колко на Българетъ бѣше противно да търсятъ спогодба съ патриаршията, а особено кога тя имъ се предлага като средство да избѣгнатъ схизмата. За да покаже, че той е безпристрастенъ и че не напира нито на едното, нито на другото отъ положенната дилемма, той не искалъ, като Халилъ Шерифъ паша, да даде екзархътъ отговоръ до два-дни тридни, кое Българетъ предпочитатъ. Напротивъ той му препоръчилъ да не бѣрза. „Имате ли достойни хора, имате ли Съвѣтъ, продължилъ садразамътъ. Съберете се, разсѫдете добре, не бѣрзайте. Земете предъ очи сегашни фирмани, който е мрѣва буква, а така и вѣкътъ, както и политиката на царството, и че то не може съ байонети да се противи на Гърцигъ, които иматъ правдинъ отъ 500 годинъ насамъ, както не се противи и на Българетъ. Времето на фанатизътъ минѫ. Минѫ вече онова време, когато единъ Турчинъ се убиваше, ако станеше христиенинъ, когато единъ камъкъ

да земеше нѣкой отъ една джамия, се посичаше. Сега джамии ставатъ на хаври и църкви. Два пхтя имате. Мислете, размислете добрѣ, не бѣрзайте“. Блажени<sup>н</sup>ийпий Антимъ казалъ, че ще вика владиците отъ епархиите за съвѣщаніе. „Викайте ги, отговорилъ Мехмедъ Рюшди паша, правете каквото знаете. Само смущения да не ставатъ“. — Така краснорѣчиво придумвалъ първий турски министъръ Бѣлгаретъ, за да ги оплете въ примката, която бѣхъ приготвили Гърцитъ въ споразумѣніе съ турскитѣ държавни мжже.

Въ застѣданчето на Бѣлгарский съмѣсенъ съвѣтъ отъ 19 януарий се разисквали и обсѫждали надѣлъ и нашироко двата пхтя, показани отъ великий везиръ: промѣна на фирмантътъ, или спогодба съ патриаршията. Нѣкои отъ членовете на Съвѣтътъ, като показвали лошитѣ послѣдствия за Бѣлгарский народъ отъ промѣната на фирмантътъ, не допушчали по никой начинъ да се приеме тя и съвѣтвали да се дѣржи фирмантътъ такъвъ, какъвто е. Други наопаки, като сочили невъзможността на една спогодба съ патриаршията, която да признае на Бѣлгаретъ всичките имъ правдини и да ги изравни съ Гърцитъ, скла-нели поб-скоро да се промѣни фирмантътъ. Такива сѫ били Н. Михайловский и д-ръ Чомаковъ, които обаче не сѫ смѣли въ Съвѣтътъ прямо и рѣшилно да искатъ да се промѣни фирмантътъ, таче каквото ще да става, но само показвали нес-годитъ, които ще има за Бѣлгаретъ една спогодба съ патриар-шията. Немислимо е, казвали тѣ, да придобие Бѣлгарский народъ всичките си правдини и да се привлекутъ подъ Бѣл-гарската екзархия всичките епархии, въ които болшинството на населението е бѣлгарско, ако хванемъ да се спогаждаме съ патриаршията. Ако не бѣхъ на друго мнѣніе под-вечето отъ останалите членове на Съвѣтътъ, отъ които нѣкои между друго съвѣтвали да се не бѣрза съ промѣната на фирмантътъ, защото възможно е да не е за дѣлго време тая поли-тика на Високата Порта, а особено екзархътъ, който блъскаво отблъсвалъ всичко, що било казвано въ полза на едно про-мѣнение на фирмантътъ, Бѣлгарский народъ имаше да се увлече въ една посока, която щеше да докара въ средата му раз-дори и да повлияе върху всичката му бѫдѫщност. Блажен-нѣший Антимъ, като раскривалъ пагубнитѣ за народътъ послѣд-ствия отъ промѣната на фирмантътъ, заевявалъ въ сѫщото време, че той под-добрѣ ще се оттегли отъ постътъ, на който

е поставенъ, отколкото да земе върху си вината за тия лоши послѣдствия.

Въ Съвѣтъ вече не приемаше участие Гаврилъ Кръстевичъ, който подаваше толкова мѣдри съвѣти при всички тъ случаи и който поради довѣрието, което имахъ къмъ него турските държавни мѣже, сполучаваше пѣ-лесно да се зематъ рѣшенията на Съвѣтъ подъ сериозно внимание отъ правителството. Слѣдъ схизмата той се отрече отъ екзархията подъ предлогъ, че грѣцки свещеникъ се отказалъ да причасти семейството му, като семейство на единъ схизматикъ. Но истинската причина на това отричанье е билъ страхътъ да не изгуби благоволението на правителството, при новата политика на послѣдното относително Българетъ, особено като и Гърцитъ, посредъ които живѣше и съ които имаше чести сношения, като жененъ за гъркиня, не щехъ да го гледатъ съ доброоко, като схизматикъ. Ако продължаваше да приема участие въ дѣлата на екзархията, като членъ на Съвѣтъ, той въ всекий случай не щеше да може да исказва свободно мнѣнietо си и да защищава нейнитѣ възгледи спрямо новата посока, по която трѣгнаха Портата слѣдъ прогласенето на схизмата.

Като се обсѫди така на 19 януари въ Съвѣтъ предложението на везирътъ и се не прие нито спогодба съ патриаршията, нито промѣна на фирмантътъ, екзархътъ не испушаше нито единъ случай да заеви твърда рѣшимостъ да нази недокаченъ фирмантътъ. Наскоро слѣдъ това той ходи да посѣти Халиль Шерифъ паша по случай на байрамътъ. Министрътъ го попиталъ, истината ли е, че има намѣрение да пита народътъ, да ли требва да се съгласи екзархията за измѣнението на фирмантътъ. „Ако е истината, казалъ министрътъ, Високата Порта не одобрява това, защото тя знае не народътъ, а ония лица, които го представятъ предъ нея.“ Екзархътъ отговорилъ, че фирмантътъ е даденъ на народътъ, а не нему, а народътъ го е вѣвѣрилъ на владиците и духовенството да го пазятъ, като най-свето нѣщо, и че той, екзархътъ, не може да приеме промѣната му безъ знанието и съгласието на другите владици и духовенството.

На 2 февруари капукахаята на екзархията, като се върнала отъ министрътъ на вѣнешнитѣ дѣла и исповѣданятия, съобщилъ на екзархътъ, че Халиль Шерифъ паша го питалъ, да ли е писалъ той, екзархътъ, по епархиитъ, както му било

поръчано, да не ставатъ смущения, каквото въ Руссе, и като му отговорилъ капукехаята, че екзархътъ е писалъ, министрътъ рекълъ, че като е тъй, правителството може да позволи вече на патрикътъ да испраща владици по българскитъ епархии. Като чулъ това блаженни<sup>й</sup> Антимъ отишълъ на другий денъ при министрътъ и му казалъ, че той писалъ, споредъ заповѣдъта му, до ония мѣста, въ които предполагалъ, че може да станжътъ нѣкои безредия презъ праздниците между Българе и Гърци, и съвѣтвалъ Българетъ да не даватъ никакъвъ по-водъ на смущения, но че, до когато е въ сила фирмантътъ, който запрещава, споредъ канонитъ на Щърквата, да се испращатъ въ екзархийскитъ епархии гръцки владици, той не може по никакъвъ начинъ да се съгласи да отиватъ въ тѣхъ патриаршески архиереи, и че понеже има въ рѣцѣтъ си заевления отъ населението на казанинитъ епархии, съ които тѣ молятъ Високата Порта да не дозволява нарушението на фирмантътъ отъ патриаршията, той, екзархътъ, обявява, че слага всичката отговорност за непредвидѣнните послѣдствия отъ пребиванието на гръцки владици въ българскитъ епархии върху оногова, който би ги причинилъ съ дѣйствията си.

Портата обаче все се не оставеше отъ намѣрението си да позволи на патриаршията да испрати въ българскитъ епархии свои владици. Понеже тя требваше да ги снабди и съ извѣстнитѣ берати, тя най-първо обеви на екзархътъ, че бератитъ, които имаше да се даджтъ на българскитъ владици, но се въс庇рахъ, както под-горѣ се каза, докдѣ да се рѣши неопределѣленното положение на екзархията слѣдъ схизмата, се готвятъ вече и че той може да настани свободно свои владици по всички поименования въ фирмантътъ епархии. Наскоро слѣдъ това, а именно на 10 мартъ, блаженни<sup>й</sup> Антимъ се научава, че се готвятъ берати и за гръцките владици, назначени отъ патриаршията за българскитъ епархии. Той отива незабавно при новий садразамъ, Есадъ паша, който бѣше замѣтилъ Мехмедъ Рюнди паша, сваденъ на 3 февруари, и му казва, че испрашваньето на гръцки владици въ български епархии е противно на желанието на населението и може да докара на правителството главоболие. При това блаженни<sup>й</sup> Антимъ му обеснилъ, че правителството не може да даде на гръцките владици берати въвъ основа на схизмата, защото тя е нѣщо, направено отъ Гърци<sup>тъ</sup> съвсѣмъ произволно, и досяга рели-

гията, въ дѣлата на която правителството обикновенно се не мѣси и, слѣдователно, не може да ѝ зема въ внимание. Садразамътъ попиталъ: „Защо се даде вамъ фирмънъ? Не е ли защото не щехте да се подчинявате на патриаршията и на пейнитѣ владици? Вие ги считахте за православни, но като не щехте да зависите отъ тѣхъ, правителството ви даде особено, независимо отъ патриаршията, управление, при което се предполагаше взаимното споразумѣние на двѣтѣ страни. Правителството се труди да ви спогоди, но не сполучи. Патриархътъ извади на средата схизмата. Вие казвате, че ѝ не признавате и че сте си пакъ православни. Твърдѣ добре, и правителството ви познава за православни. Но патриархътъ отвори съ обевенѣето на схизмата една яма помежду ви и казва, че вие не сте вече православни, и иска да испраща владици за онѣзи христиене, които желаите да зависятъ отъ него. Сега, когато правителството ви освободи отъ патриаршията, защото не щехте да зависите отъ неї, ако и да ѝ смѣтахте православна, какъ може да държи подъ екзархията ония, които не щатъ да зависятъ отъ неї, като ѝ смѣтатъ схизматическа? Въ Руссе, напримѣръ, Гърцитѣ искатъ да си иматъ особенна църква и да сѫ независими отъ васъ. Искате ли да ги държиме насила подъ екзархията? Правителството не може да ги принуди да ви се покоряватъ. То трябва да бѫде справедливо и къмъ двѣтѣ страни. Казвате, че исканьето на Гърцитѣ е противно на църковните правила. Но вие какъ стоите въ Цариградъ и свещенодѣйствувате тукъ? Не престъпвате ли и вие църковните правила? Но ще кажете, че патрикътъ не се съгласилъ на вашиятѣ искания. Както и да е, нали нарушавате каноните? Когато вие, православни Църкви, не спазвате каноните, ние ли сме длъжни да ги пазимъ?“ Когато екзархътъ забѣлежилъ на тия думи, че се говори, какво въ бератитѣ за гръцентѣ владици, послѣдните се означавали съ думата „православни“, и поискалъ, ако е това истина, да се пише и въ бератитѣ на българските владици, че сѫ православни, Есадъ паша отговорилъ: „Отъ мене ли искате да означавамъ Вѣрата ви и отъ това означение ли зависи вашето православие?“ Блаженнѣйшиятъ Антимъ, като видѣлъ отъ думитѣ на везирътъ, че Портата е рѣшена да позволи на гръцки владици да се настанятъ въ българските епархии, турилъ му предъ очи, че на Българетѣ се призна независима Църква, слѣдъ като правителството се

увърни, че българското население не желае да зависи отъ гръцката патриаршия, и че Високата Порта требва така също сега да поискава отъ патриархът да представи отъ българските епархии подтвърдени отъ мъстните власти прошения, отъ които да се види, че има въ тъхъ население, което признава него и иска отъ него владици. Садразамътъ отговорилъ, че правителството си знае работата и че то не зема никога нѣкоя мѣрка, преди да ѝ обмисли отъ всяка страна, и следъ това пакъ повторилъ, че правителството не може да накара да не зависятъ отъ патриархътъ ония, които искатъ да сѫ подъ негова власть.

Отъ садразамътъ блажениѣйшиятъ Антимъ отишълъ при министрътъ на външнитъ дѣла, каквъто бѣше вече не Халилъ Шерифъ паша, но Сабри паша, комуто представилъ сѫщите възражения противъ испрашаньето гръцки владици въ българските епархии; но и той му отговорилъ сѫщото, което и везирътъ, като го обаче увърилъ, че бератитъ на българските и гръцки владици съ нищо се не различавали единъ отъ други.

Екзархътъ не се задоволи само съ устно заявление предъ везирътъ и министрътъ на външнитъ дѣла. Той подаде на 16 мартъ както отъ своя страна, така и отъ страна на всичкото духовенство и на всички народъ единъ такриръ, въ който най-формално заявяваше, че Българетъ не признава схизмата и молятъ да имъ се запази фирмантътъ, съ който се създаде екзархията, небутножъ.

Понеже правителството се показваше вече рѣшено, по политическите си видове, да удовлетвори патриархътъ, който все по-вече и по-вече настояваше да се даджтъ часъ напредъ берати на владиците, които бѣ отдавна назначилъ за българските епархии, екзархътъ при нѣманье друго средство да запази правата и интересите на народътъ, бѣше турилъ за разискване въ Синодътъ въпросътъ за извержение, съгласно съ църковните правила, гръцките владици, които би се поевили въ българските епархии. Нѣкои отъ българските архиереи, членове на Синодътъ, бѣхъ одобрили тая мѣрка, като цѣлесъобразна, но нашите архиереи по епархии, до които сѫщо бѣше се допитвалъ блажениѣйшиятъ Антимъ, се исказахъ противъ неї, понеже тя имаше да уголѣми раздѣлата и да распали още по-вече враждата между двѣтъ страни, така че да се затрудни още по-много примиренчето имъ въ бѫдещето. И тя се изостави.

Екзархътъ, като не можеше да направи нѣщо по-вече отъ това, щото вече направи срѣщу стремението на патриаршията да въведе съ помощта на правителството схизмата въ българскитѣ епархии, бѣше се покорилъ на сѫдбината си и очакваше само отъ невидима рѣка помощъ.

Правителството бѣше вече отново престанжло да гледа работите на екзархията и заповѣдало на калемътъ да приготви бератите за грѣцките владици. Въ сѫщото време харджието т. е. министърътъ на външните дѣла, бѣше испратилъ тезкере до екзархътъ, съ което като го извѣщаваше, че Високата Порта е дала вече на Гърциятѣ въ Русе разрешение да отворятъ църквицата си за Великденъ, му заповѣдаваше да пише до Доростоло-Червенский митрополитъ да предвари всекакви смущения, каквито би могли да станатъ по този поводъ. Благоженѣйшиятъ Антимъ бѣше се съобразилъ съ тая заповѣдъ, като бѣше наумилъ на митрополитътъ, че той първъ ще бѫде жертва, ако би да се повторятъ безредията въ епархиата му.

Патриаршията обаче не бѣше представила, както настояваше екзархътъ предъ турските министри, достатъчни доказателства, че има население въ българските епархии, което иска отъ неї владици. Тя бѣше сполучила, както се чуваше, да земе арзухали въ този смисълъ само отъ Нишъ и отъ Кюстендилъ. Тия два града бѣха и испратили заявление, първий съ деветнайсетъ подписа, а втори съ шесть, че желаятъ да останатъ подъ нейната власть. Но патриархътъ не наблягаше да испрати свои владици въ българските епархии, само защото било имало въ тѣхъ христиене, които искали да се смѣтатъ подъ неговата власть. Той бѣше назначилъ архиереи за българските епархии главно съ цѣль да придумватъ населението да не признава екзархията, като схизматическа, да не се подчинява на испрашаниятѣ отъ неї владици и да се отхвърли отъ тѣхъ, като отъ еретици. За да даде тяжестъ на исканието си, той бѣше почнялъ да дума предъ правителството, че той има свещенна длъжностъ, като върховенъ архиепископъ, да не оставя Българетѣ, които му сѫ духовни чеда, да стоятъ въ заблуждение, но да гледа да ги просвѣти и да ги вкара въ истинския путь, нѣщо което той ще постига чрезъ своите архиереи, испрашани помежду имъ. Портата, която желаеше да се въведе полегка-легка схизмата между Българетѣ, се ползваше отъ този както и отъ всички други доводи на патри-

архътъ, за да оправдае благосклонността си къмъ неговите ходатайства.

По щастие кабинетътъ, въроятно по външно влияние, се промени отново. На 3 априли се назначи садразамъ вмѣсто Есада Мехмедъ Рюзди паша Ширванизаде, който, за отличие отъ съименниятъ предшественикъ, се казваше така по мѣстото, отъ гдѣто произхождаше. Халиль Шерифъ паша, който напираше най-много да се удовлетвори патриаршията, бѣше сваленъ още преди паданьето на Есадъ паша, и на негово място се бѣ назначилъ отначало Сабри паша, и отпослѣ, а именно въ началото на априлий, Савфетъ паша, който се отличаваше съ умѣренность и тактъ. Слѣдъ него на 3 май министерството на външнитѣ дѣла се предаде на Рашидъ паша, човѣкъ благоразуменъ и безпристрестенъ, който, въ противностъ на Халиль Шерифъ паша и други нему подобни, бѣше на мнѣние, да се не дразни Россия, но да се поддържать съ нея напълно приятелски отношения. Пѣната тъ и Милхадъ паша, който управляваше министерството на правосѫдието, се извади отъ кабинетътъ. Новото правителство малко по-малко престанахъ да сподѣля благорасположението на предишнитѣ кабинети къмъ исканието на патриаршията и да се показва по- внимателно къмъ желанията и представленията на екзархията. Още къмъ средата на май Рашидъ паша съобщи на екзархътъ чрезъ единъ отъ чиновниците си да потърпи още 10 дни, за да има той време да изучи по-добре работата, слѣдъ което ще му покаже пътътъ, по който ще трябва да върви. Това сѫщото бѣше съобщилъ новий министръ, на външнитѣ дѣла и исповѣданіята и на патриархътъ. Като се минухъ тия десетъ дни, блажениѣйшиятъ Антимъ прибръза да отиде по-скоро при новий хардже да се научи, какъвъ е този новъ путь, който е намислило да улови правителството по работите на екзархията и патриаршията. Рашидъ паша му казалъ, че не е свършилъ още изучваньето, което прави, и го помолилъ да почака още нѣкой и други день, слѣдъ което отворилъ рѣчъ за схизмата и му казалъ, че патриархътъ все още настоява да му се даде дозволение да праща владици по бѣлгарскитѣ епархии. Блажениѣйшиятъ отговорилъ, че схизмата, възъ която основава патриархътъ това си исканіе, не заслужва внимание, като произнесена отъ единъ мѣстенъ, а не вселенски съборъ, и че Бѣлгарский

народъ протестова противъ неї, но че, ако Портата иска да удовлетвори патриархътъ и да му даде воля да прати свои архиереи въ българските епархии, той, екзархътъ, не може да ѝ се противи, но тя требва въ такъвъ случай да поиска отъ негово светѣйшество да ѝ представи доказателства, че населението иска негови владици. Послѣ екзархътъ минжъ на другъ предметъ и казалъ на министрътъ, че има доста време откакъ екзархията е рѣкоположила, съ съзволението на правителството, архиереи за Охридската, Скопската и Битолската епархии, но и до сега не се издавава за тѣзи владици берати, та да могатъ да отидатъ на епархийтъ си, и че нейният уставъ, който ѝ е толкова потребенъ, и до сега стои неутвърденъ. Пашата на това отговорилъ, че скоро всичко ще се види и свѣрши.

Екзархътъ помислилъ, че негли пакъ Портата е настроена, както бѣше при Митхадъ паша непосредствено слѣдъ схизмата, т. е. че тя е рѣшена да дозволи на патриаршията и на екзархията да пращатъ каждѣто щѫть свои владици. Скоро обаче се разумѣ, че нейният помисълъ сега билъ другъ, а именно, да гледа работите на екзархията възъ основа на фирмантътъ, съ който се тя учреди. И ето въ началото на юлий Рашидъ паша съобщи на екзархътъ, че бератитъ за Охридски митрополитъ, Натаанаилъ, и за Скопский, Доротея, за които той бѣше подалъ такриръ, ще се дадатъ, но предварително ще се испита, да ли населението на тия двѣ смѣсенни епархии испълня условието, положено въ 10 членъ на фирмантътъ, т. е. да ли двѣтъ третини негови искатъ да сѫ подъ екзархията. Правителството искаше да провѣри по-напредъ дознанието, което бѣше направила екзархията за казанинитѣ двѣ епархии и възъ основа на което бѣше назначила за тѣхъ двамата горѣпоменѣти владици, та тогава да имъ издаде берати. Скоро подиръ това, а именно на 23 юлий министрътъ повика екзархътъ и му обеви формално, че Високата Порта рѣшила да тури фирмантътъ за екзархията въ дѣйствие и че, преди три дни, като билъ у него патриархътъ да моли пакъ да се дадатъ берати за неговитѣ владици, назначени за българските епархии, той, Рашидъ паша, му казалъ, че нѣма да му се позволи да праща архиереи въ българските епархии, че правителството е рѣшило да не признава Българетъ за схизматици и да приложи на дѣло даденният

имъ фирмантъ, поради което требва да се дигне схизмата и да стане примирение между патриаршията и екзархијата. Двамата владици, които съдружавали негово свѣтейшество, били отговорили на това, че патриаршията е съгласна да се примири, но требва, преди всичко, екзархътъ да напише до патриархътъ писмо, съ което да иска прошка. Пашата, като рассказалъ това, предложилъ на блаженийшият Антима да напише такъвъз писмо. Екзархътъ помолилъ да му се даде време да си помисли, на което министрътъ се съгласилъ.

Негово блаженство внесе предложението на харджието за разискване и обсъждане отиърво въ Синодътъ, а послѣ и въ Смѣсенниятъ съвѣтъ. И въ двѣтъ тия тѣла се рѣши да не се пише писмо до патриархътъ за прошка, по простата причина, че нито екзархътъ, нито нѣкой другъ отъ владиците или отъ мирянетъ се осѣща въ нѣщо виновенъ, та да требва да просятъ да ги прости патриаршията, а на правителството да се представи писменно, че требва най-първо патриархътъ, ако желае примирение, да обеви съ такриръ на Портата, че приема фирмантъ и всичко извѣршенно до сега отъ българската църковна власть, каквото избираньето на екзархътъ, рѣкоположението и настанението на владици по епархитѣ и всичко, що сѫ тѣ направили, слѣдъ което екзархијата на радо сърдце ще направи потребното отъ нейна страна за примирение. Екзархътъ, като занесълъ на министрътъ написаний въ този смисълъ такриръ, развиъл и устно съдѣржанието му.

Предложението на Портата да се примириятъ патриаршията и екзархијата, бѣше станжло по внушение отъ русското посолство. Но то не докара никакъвъ резултатъ поради неумѣренитетъ притезания и неустѣпчивостъта и на двѣтъ страни, и по-вече на Гърцийтъ, отколкото на Българетъ. Посолството, ако и да правеше всевъзможни постѣпки както предъ патриаршията и екзархијата, така и предъ Портата, не можѣ да надвие на тая упоритостъ на двѣтѣ страни. Патриаршията, която наедно съ всичката гръцка иерархия се посрами предъ свѣтътъ съ крайното си упорство,увѣнчано най-послѣ съ безразсѫдното прогласение Българетъ схизматици, туреше непременно условие за подкачване преговорите да се признае екзархътъ съ всичкитѣ български владици виновенъ и да проси непремѣнно съ едно писмо прошка. Посолството бѣше приготвило и образецъ за такова писмо. Но екзархътъ, като не

бъше съгласенъ да се признаятъ Българетъ виновни, отказа да подпише чисмото. Главната спънка обаче за примирението бъше разногласието на двѣтѣ страни относително епархиите, които требваше да влѣзатъ въ Българската църковна областъ. Гърците освѣнъ че претендувахъ да останатъ подъ патриаршията градове въ тая областъ, населени съ Българи и Гърци, но исклучвахъ още изъ неиъ голѣмо число отъ българскиятъ епархии въ Македония.

Ако Българетъ не настоявахъ, поне на първо време, да влѣзе въ екзархията подъ-голѣмата частъ отъ тия епархии, нѣма съмнѣние, че всички други мѫжнотии щехъ да се изравнятъ. Но нашитъ съотечественици не се рѣшавахъ да направятъ това, толкова подъ-вече, че една партия помежду имъ, предвождана отъ д-ръ Чомакова, искаше да се включатъ въ предѣлитъ на екзархията дори Солунската и Одринската епархии, които Гърците считахъ нестемлемо притежание на патриаршията. Тая партия предпочиташе да се промѣни фирмантъ за екзархията, както настояваше поб-преди Портата, и да се нарекутъ Българетъ схизматици, та да не остане не само епархия, но и село българско подъ властъта на патриаршията.

Примирението не можѣ да се постигне, но Портата престанж да настоява да се промѣни фирмантъ, съ който се учреди екзархията. Тя постоянствоваше на послѣдното си рѣшение да остави екзархията да се нарежда и управя по този фирмантъ и да не дозволява на патриархътъ да праща свои владици въ българскиятъ епархии. Така тя даде берати за българскиятъ владици, които бѣхъ назначени за Македония, дозволи да се състави съвѣтъ при екзархията отъ мирски лица, споредъ уставътъ ѝ, и утвѣрди нѣкои подъ-потребни за нейното управление части отъ този уставъ. Така тя постъпила не толкова, че Българетъ се въспротивихъ на нейното по напрещно рѣшение, колкото за хатърътъ на Россия, която искаше да стоп въ сила фирмантъ и да се управя по него екзархията, съ надежда, че единъ день патриаршията и екзархията ще се споразумѣятъ помежду си възъ положениитѣ отъ него основи. Правителството на сultантъ не продума вече предъ Българетъ нито дума за схизмата до създаванието на Българското Княжество, макаръ че перспективата, която му се отвареше съ неиъ, му се много ревнеше.

Чакъ когато княжеството бъше неблагоразумно скъсало, по интригите на нѣкои държави, връзките си съ Россия, Турцитѣ отново помислихъ по-серизно, по внушение, види се, пакъ отъ тия сѫщите държави, да се въсползвуватъ отъ времененото разединение между освободители и освободени, за да помамятъ нѣкои легкомисленни български дипломати по онова време съ раскрасени перспективи отъ схизмата. Грековъ, като министръ на външнитѣ дѣла, и Вѣковичъ, като дипломатически агентъ въ Цариградъ, бѣхъ се нагърбили, по внушение отъ представителите на реченнитѣ държави, както и отъ турскитѣ държавни мѫже, да убѣдятъ екзархътъ и синодътъ, че Българетѣ ще спечелятъ много, ако, като сѫ прогласени за схизматици отъ Цариградската патриаршия, приемехъ да се промѣни облеклото на духовенството имъ за отличие отъ грѣцкото. Тогава Македония цѣла цѣлинничка щела била, съ съгласието на сultанското правителство, да премине подъ властьта на екзархията и всички части на България, обединени, като едно цѣло, щели били малко по малко да се отърсятъ за всекога отъ враждебни ней елементи и влияния. Но трудътъ имъ остана безплоденъ. Както блажениѣйшиятъ Йосифъ, така и членоветѣ на синодътъ отблъснаха това предложение, като пагубно за Българетѣ и само въ себе си нелѣно.

Така се свърши българо-грѣцката распиря, при която Гърцитѣ се опозорихъ, като късогледи политици и като людѣ, които употребявахъ Вѣрата за достиганье свѣтски сгоди. Българетѣ продължаватъ и подиръ схизмата да приземятъ отъ Гърцитѣ епархиитѣ, които имъ принадлежатъ.

Схизмата, на която нашите съперници възложихъ послѣднитѣ си надежди, почина да се забравя. За неих сега напомня сегизъ тогизъ само Россия, предъ която Гърцитѣ ходатайствоватъ въ безисходното си положение да посредствова за примирение между патриаршията и екзархията, като се надѣватъ, че отъ него тѣ ще имать пакъ нѣкои облаги. Но това примирение може да стане само когато, слѣдъ като се въведатъ въ Македония предвидѣннитѣ въ Берлинския трактатъ реформи, патриаршията се убѣди окончателно, че не е възможно да задържи въ рѫцѣ си похитенното чуждо нѣщо и Гърцитѣ се принудятъ да оставятъ блѣноветѣ, съ които сѫ се лъгали до сега. Ако то пъкъ, преди да дойде това

време, би се наложило отнѣгдѣ на Българетѣ, ще бѫде опасно да не се докара ново зло на Православната Църква, като се отвори пакъ на пропагандитѣ землище за дѣйствие между Българетѣ, кѫто би останжли противъ волята си подъ властъта на патриаршията. Но, по щастие, отъ това зло хванжж въ подирне време да се страхуватъ и въ Россия.



## СЪДЪРЖАНИЕ.

### Г л а в а I.

Прискърбната неизбежност на поевяването на распята. — Чърти отъ нравите на гръцкото духовенство и съждения за тѣхъ между Българетѣ въ изминелый вѣкъ. — Причините за оплакванието при подобрението времената най първо отъ владиците. — Безплодното ходатайство на Българетѣ отъ Търновската епархия и на Неофита Бозевията съ Илариона Стояновича въ 1840 да се назначи въ Търново владика, вместо Гъркътъ Панарета, Българинъ и обеснението, което му се е давало тогава. — Гъркътъ Неофитъ за митрополитъ въ Търново 1840—1846. — Първото заточение на Неофита Бозевията. — Прошенията, подадени въ 1845 г. противъ Търновския митрополитъ, и ходатайствата за освобождение Неофита Бозевията отъ заточение. — Деятельността на Неофита Бозевията и на Илариона Стояновича въ 1845 и тѣхното подиъ това заточение. — Оплакванието срѣчу Търновския владика въ 1846. — Буюрултията на Портата за преобразуване, испратена на патриархътъ въ 1849. — Огромниятъ берии и злоупотребения на гръцките владици. — Направата на българската църква въ Цариградъ и ржкоположението на архим. Стеф. Ковачевича за епископъ при нея. — Искането въ 1850 на Единиците да се опредѣли заплата на владиката имъ и писмата по този въпросъ между Портата и патриаршията. — Патриаршеското послание по поводъ на въпросътъ за заплатите на архиерейтѣ. — Отваренето въ Пловдивъ българско училище въ 1850 и полемиката по този поводъ между Българе и Гърци. — Гонението на българските учители и на славенски езикъ отъ Пловдивския митрополитъ, Хрисанта, и неговите грабителства.

3

### Г л а в а II.

Влиянието на Кръмската война върху вѫтрешната политика на Турция и нейниятъ планъ за дѣйствие по отношение къмъ Българетѣ постъ тая война. — Злото отъ упорството и ослѣпението на Гърцитѣ. — Надеждите, възбудени отъ Хатти-Хумаюнъ, издаденъ на 1856 г., и заевението отъ Българетѣ, направено на Портата по поводъ на този хатъ. — Прискърбното обнасение на гръцките владици въ Пловдивъ, Търново и други мѣста и борбата между тѣхъ и Българетѣ презъ 1856—1857 г. — Оплакванието на Българетѣ срѣчу гръцките владици чрезъ печатъ и особено чрезъ франц. органъ, Presse d' Orient. и отговорите на гръцките публицисти. — Пътътъ, указанъ въ Хатти-Хумаюнъ отъ 1856 год. за подобрението въ управлението на религиозните общини. — Преказътъ и инструкциятъ на Портата до Цариградския патриархъ за исполнение предписанietо на този Хатти-Хумаюнъ. — Свикването събрание за това въ патриаршията и неговите решения. — Словото на Стеф. Карапеодори, сказано за оправдание тия решения, и отговорътъ върху него отъ Българска страна. — Новото расположение на умовете помежду Българетѣ всѣдество решенията на свиканото събрание. — Просбата имъ до правителството за отдаление отъ гръцкото църковно управление. — Стъкновения помежду Българе и Гърци въ Пловдивъ и други мѣста по времето на засѣданията на събранието. — Насърдчаванията на Гърцитѣ изъ Атина. — Аргосва-

нъето поповетъ на българската въ Цариградъ църква отъ патриаршията и безплодното старание на католическата пропаганда да се въсползова отъ този случай. — Влиянието на Цариградската българска община помежду другите общини. — Побужденията за въздигане достолѣпенъ български храмъ въ Цариградъ и залагането основния камък за таътъ храмъ. — Откриването усиленна дѣятелност помежду Българетъ отъ страна на католическата пропаганда. — Обръщанието на Кукушанетъ до папата. — Испращањето по този случай въ Кукушъ Илариона Макариополски и назначението архим. Партеней за Полянски епископъ. — Опасноститъ за Православието помежду Българетъ отъ не-престаннитъ интриги на латинската пропаганда и отъ упорството на гръцкото църковно началство. — Необходимостта да се направи нѣщо рѣшително и впечатлително, за да се удържи народътъ въ Православието.

### Г л а в а III.

Непоменуваньето името на Патриархътъ въ българската църква въ Цариградъ по заене отъ народътъ и замѣненето многолѣтвието за него съ многолѣтвие за султанътъ. — Причинитъ на това замѣнение. — Благосклонното отнасение на Портата къмъ тая постежка на Българетъ. Впечатлѣнието, произведено отъ нея посредъ Гърцитъ. — Иларионъ Макариополски виканъ за обеснение въ патриаршески синодъ. — Свещенодѣйствоване на българското духовенство въ Цариградъ безъ зачитане патриаршията и нейнѣ наредби. — Служене Литургия отъ Илариона безъ патриаршеско разрѣщение въ качеството му на самостоятеленъ бълг. архиепископъ. — Преждебившъ Велешки митрополитъ, Авксентий, като втори представителъ, послѣ Илариона, на българската подновена самостоятелна иерархия. — Правимърътъ на цариградските Българи, послѣданъ отъ еднородичътъ имъ въ провинцията. — Прошенията, подавани на Портата, и адресатъ, испрашани Илариону по този случай. — Състоянието на Цариградската патриаршия. — Отставката на патриархъ Кирила. — Възобновене борбата между привърженици и противници на новитъ наредби за управление на патриаршията. — Наредбата за избранието патриархътъ, подтвърдена отъ Портата и исиратена въ патриаршията. — Нейнитъ отличителни чѣрти. — Препирни помежду двѣтъ партии, по поводъ на нейното приспособене и тѣхнитъ взаимни обвинения. — Отлагане свикването на избирателното събрание по причина на тия препирни. — Първото засѣдане на това събрание и кандидатътъ за патриаршеската катедра. — Старанието на синодалнитъ старци да се не избере за патриархъ Антимъ Куталианось. — Избранието за патриархъ на Кизически митрополитъ, Иоакима. — Отричанието на Българетъ отъ участие въ избирането патриархътъ. — Расположението на умоветъ между Българетъ до и подиъ избирането патриархътъ. — Рѣщението на Портата за разглеждане български въпросъ отъ смѣсенна комиссия съ предварително условие Българетъ да отида да се поклонява на патриархътъ. — Лошото впечатлѣние, произведено между Българетъ отъ това предварително условие. — Опасноститъ отъ неговото испълнение посредъ борбата съ латинската пропаганда. — Разнообразнитъ ириеми на тая пропаганда за поколебане умоветъ на Българетъ въ полза на уния съ Римската Църква. — Отпорътъ срѣчу нея отъ народнитъ станъ. — Крайното немарение и хладнокръвие на Гърцитъ насрѣдъ опасноститъ отъ пропагандата. — Благоприятнитъ дѣйствия на Турското правительство въ нейна полза. — Прощение, подадено на Портата отъ Българетъ посредъ нѣблагоприятнитъ за тѣхното желание признания. — Усугубене старанието на пропагандата да извлече полза отъ лошото състояниe на българското народно дѣло. . . . .

## Г л а в а IV.

Приеманьето уния съ Римската Църква отъ една частъ Българе въ Цариградъ. — Актътъ, подписанъ отъ тѣхъ за поднасене на папата. — Възвание къмъ всички народъ отъ страна на другите Българи въ Цариградъ. — Старанията на пропагандата за опровержение възраженията отъ страна на православни български станъ противъ унитата. — Посланикътъ отъ папата върху молбите, изразени въ актъта за унитата. — Ненапредване на унитата при всичките старания на дѣйците на папството и при всичките улеснения, давани тѣмъ отъ Портата. — Възниканье на мисълта за независимо назначение на особенъ патриархъ за унитите Българи. — Избранието на простий старецъ, Иосифа Соколский, за кандидатъ на това звание. — Завождането въ Римъ старецъ Соколский отъ началникътъ на лазаристите. — Аудиенцията му у папата. — Ръкоположението му за архиепископъ съ титлата апостолски намѣстникъ за унитите Българи. — Завръщането му въ Цариградъ. — Окръжно послание на Патриархъ Йоакима, по поводъ приеманието уния отъ една частъ Българе въ Цариградъ. — Отговоръ върху това послание отъ името на българската народна църква въ Цариградъ. — Планъ на сѫщия патриархъ за спазване движението на Българетъ. — Низложеньето българските народни владици отъ патриаршията, съединено съ нѣкои отстъпки въ полза на Българския народъ. — Маловажността на тия отстъпки въ свърз съ планътъ на Портата за откъсване Българетъ отъ Православната Църква. — Предубѣждението за чуждъ прѣстъ въ българското движение. — Усилията на Гърците за поддържане на това предубѣждение. — Обръщанието на българските народни владици и представители къмъ Евангелския съюзъ съ молба за поддръжка. — Безупрѣшността на ходатайствата на този съюзъ предъ правителствата на протестантските държави въ полза на Българския народъ. — Мѣрките на Портата за поддържане опредѣленето на патриаршеския съборъ относително българските владици. — Стъсненното положение на Българетъ вслѣдствие на тия мѣрки и тѣхното заевнене предъ Портата зъставене отдѣлна отъ православните Гърци община. — Безплодността на това заевнене. — Мисълта за испрашане въ Цариградъ представители, взети измежду по-способните и влиятелни люде на всичките окръзи. — Распореждането на Портата за испроваждане българските народни владици на заточене предъ самия празникъ Възкресение Христово. — Цѣльта на това распореждане. — Натрупването на множество народъ около метохътъ на българската църква въ Цариградъ за въспиране испрашанието владиците на заточение. — Ходатайства предъ султанътъ и предъ посланикътъ на великите държави за тази цѣль. — Оставенето въ покой владиците при българската църква презъ времето на Свѣтилий Празникъ. — Тѣхното заточение слѣдъ празникътъ и завѣтътъ имъ къмъ всички народъ по този случай. — Безцолезното опитване на агентите на папството за склоняване владиците въ полза на унитата предъ самото имъ заминаване за мѣстата на заточението имъ.

145

## Г л а в а V.

Пристигането на представители въ Цариградъ отъ по-вечето български мѣста презъ лѣтото на 1861. Старанията имъ за изработване единъ меморандумъ за подкрепа на българските желания. — Официалното имъ представене предъ великий везиръ и него вътъ отрицателенъ отговоръ върху просбата имъ да се припоана отдѣлна иерархия за Българетъ. — Необходимостта да се представи

вмѣсто независима иерархия другъ проектъ за удовлетворение българските нужди и желания — Съставенето на такъзи проектъ отъ осемь предложения. — Важността на тия предложени въ несъответността имъ съ видовете на Портата. — Общественото мнѣніе помежду Гърци и отзивътъ на патриаршията за тѣхъ. — Настроенето на Българе и Гърци за борба и тактиката на едната и на другата страна. — Чувствата на новоназначенитѣ отъ патриаршията Българе влаци. — Рѣшението на нѣкои отъ тѣхъ да заминятъ за епархиите си. — Отказътъ на населението на София да приеме новоназначеній за Софийската епархия митрополитъ, Българинътъ Доротей, и смущението, произлѣзли въ градътъ по поводъ на неговото опитване да занеме насилино катедрата. — Распорежданіе отъ Портата да излѣзе Доротей изъ София и да се носели въ Одринъ. — Печатътъ, като средство за борене по между двѣтѣ превиращи се страни, Българе и Гърци. — Разслабването на унитата съ избѣгването на дѣла Иосифа Соколский и съ завръщането на всичкото нейно духовенство въ православната българска църква. — Послането на Иосифа Соколский до бившата негова унитска паства и възванието на бившите унитски свещеници къмъ всички български народъ. — Новото слободяване на унитската община и нейното безплодно опитване да привлече изъ своя страна единого отъ българските заточенни владици. — Рѣшението на Портата да се състави комиссия отъ Българе и Гърци за разглеждане българските искаания и за примирене двѣтѣ страни. — Бавността на съставенето на тая комиссия поради раздорътъ между патриархъ Иоакима и синодалните владици. — Изглажддането на този раздоръ. — Съставенето синодътъ на патриаршията и учреждението на смѣсенни при неѣ съвѣтъ по новия уставъ. — Ново прошение отъ страна на българските представители до Портата. — Заповѣдъ отъ министътъ на външните дѣла, всяка отъ двѣтѣ страни да означи имената и лицата, които ще ѝ представятъ въ смѣсената комиссия. — Испълването на тая заповѣдъ и откриването застѣданіята на комиссията. — Споразумѣнието помежду двѣтѣ страни относително първото отъ осемътѣ български предложения. — Безплодното имъ опитване за споразумѣніе относително второто и обрѣщането имъ къмъ министътъ на външните дѣла по този поводъ. — Разискванетоничинътъ за избирането на владицитетъ въ очакването отзивъ на правителството. — Застѣданіе на комиссията подъ предсѣдателството на министътъ и неговото предложение да се земе, като основа за съставътъ на синодътъ, чистото на населението. — Несполуката на опитването за споразумѣніе помежду двѣтѣ страни върху началото на численността на населението и новото имъ обрѣщане до министътъ. — Вторично застѣданіе на комиссията подъ предсѣдателството на министътъ и неговото заевене, че, при невъзможността на доброволното споразумѣніе между страните, рѣшението на въпростътъ остава върху правителството. — Протакането на работата поради нови сѫбти въ патриаршията. — Паданието на патриархъ Иоакима и избирането новъ патриархъ. Ново стъкливане на латинската пропаганда за дѣйствие помежду българетѣ. — Поевенето на унитата въ Енидже — Вардаръ и въ Малко Търново. — Безуспѣшността на новитѣ усиленни дѣйствия на пропагандата. — Поевенето на „Българската Чела“ въ Браила и нейната посока. — Основанието на в. „Съвѣтникъ“ и неговата сѫдбина. . . . .

## Г л а в а VI.

Качествата на новоизбранній Вселенскій патриархъ, Софроний, и неговите първи стѫпки по български въпросъ. — Неговата мисъль за свикване едно велико събрание въ патриаршията, като средство за развързване мжкотиите по този въпросъ. — Расположе-

ннето на умоветъ въ гръцкото общество и задачите, които си туреше еллинизъмътъ. — Трудното положение на патриархът и на владиците отъ не получаването парите, опредѣлени за обдържанието имъ. — Мѣрките, взети отъ патриаршията за отстранение това неудобство, и по-всемѣстното налягане отъ страна на владиците за събиране отъ християнските опредѣлениета за тѣхъ въ новий уставъ пари. — Вълнението въ Руссе, по поводъ на напирането отъ страна на валията за събирането на платката на мѣстния владика. — Позволение, дадено по този поводъ на патриархът да свика велико събрание. — Неблагооприятното за Българетъ расположение на умоветъ въ това събрание и неговите старания да покаже, че българскиятъ искания сѫ лишени отъ основание и сѫ неумѣстни. — Безплодността на бѣлежките на четиримата Българе, негови членове, относително пристрастието му. Неговите окончательни рѣшения и пространното имъ оправдение, подадено на Портата отъ страна на българските представители. — Тактика на Портата въ распирата на двата едновѣрни народа. — Приемането на осемъ български юноши за въспитание на правителственна смѣтка и освобождението отъ заточение на българскиятъ народенъ владици. — Распореждане на сълтановото правителство да се расхвърли данъкъ за исплащане дългътъ на патриаршията. — Споразумѣние на патриархът и синодътъ съ Портата да се даватъ платките на владиците направо отъ хазната. — Смъртъта на българский народенъ владика, Авксентия, и прощението, подадено по този случай, на Портата отъ страна на българските представители. — Опитване за споразумѣние съ Българетъ отъ страна на нѣколко лица измежду гръцките първенци и богатиши. — Резултатътъ на това опитване. — Ново налягане отъ страна на Портата върху патриаршията да направи удовлетворителни отстъпки въ полза на Българетъ. — Ново свикане въ патриаршията на едно велико събрание за обмислеване българский въпросъ. — Кривото разумѣване въпросътъ отъ страна на българските представители. — Адресътъ, подаденъ отъ тѣхъ на сълтанътъ, по случай на критското възстание. Укоритъ, които тѣ навлекоха върху си съ този адресъ . . .

269

## Г л а в а VII.

Повторното избрание Григория VI за Вселенски патриархъ. — Неговиятъ проектъ за рѣшението на българский въпросъ. Огњърленето този проектъ отъ Българетъ. — Испрашването въ патриаршията два правителствни проекта по сѫщия предметъ. — Не приемането отъ патриаршията тия проекти и нейното заевнене за необходимостъ да се свика вселенски съборъ за българский въпросъ. — Посрѣднието на Българетъ съ радостъ правителствените проекти. — Привикването отъ представителите архиерейтъ отъ провинцията за съставене синодъ на Българската Църква въ Цариградъ. — Оплакването на патриаршията противъ невѣрните съобщеници на представителите и противъ тѣхните дѣйствия. — Нейното посеннение работата съ окръжно до архиерейтъ. — Отставката на българските архиереи отъ служене на патриаршията и отговорътъ на последната върху тая отставка. — Оправдение отъ българските архиереи възраженията на патриаршията срѣчу правителствените проекти. — Окръжно послане отъ патриархът до другите Църкви по българский въпросъ. — Отговоръ върху него отъ българските архиереи. — Оговорътъ на Църквите върху патриаршеското послане. — Опитване на везицътъ да съгласи проектъ на патриархъ Григорий съ исканията на Българетъ. — Обличанието съ сълтански фирмънъ този проектъ, оставенъ въ сѫщностъ безъ измѣнение. . . . .

345

## Г л а в а VIII.

Радостта на Българетъ въ Цариградъ и благодарственото  
молебствие въ българската църква поради фирмантът. — Съобщение  
съ окръжно на Българетъ въ провинцията новината. — Радостта  
и признателността на последните предъ мъстните власти. — Бла-  
годарственниятъ адреси на Цариградските и другите Българи до  
Султанът въ правителството му. — Смущение въ патриаршията отъ  
фирмантьт. — Единодушно атакуване фирмантът отъ гръцкия печать.  
— Огнешът на патриархът за фирмантът въ такрире до великия ве-  
зир и въ окръжко послание до архиереите на тронът. — Оговоръ  
отъ везирът на този такрире и възражение на патриархът върху от-  
говорът му. — Заеование отъ патриархът за отставка и прошение на си-  
нодът до везирът по този поводъ. — Ново обяснение отъ везирът.  
— Отговоръ отъ патриархът на това обяснение — Подготовителна  
работка на Българетъ за приспособение на фирмантът. — Новъ Бъл-  
гарски привременен съвѣт и уставът на екзархията. — Отговоръ  
отъ българскиятъ владици на окръжното отъ патриархът до подвласт-  
ните му архиереи. — Старание на нашите съюзнически за сбли-  
жение и примирение съ патриаршията. — Разговоръ на четирима  
Българи, членове на Привременния съвѣтъ, съ патриархът, като опит-  
ване за примирениес. — Изложение до Портата отъ Привременниятъ  
съвѣтъ по поводъ на слуховете за вселенски съборъ. — Привременниятъ  
съвѣтъ, като комиссия за изработване уставът на екзархията. —  
Покана до епархии на да проводятъ представители за одобрение уста-  
вът. — Пристигане на представителите въ Цариградъ и разискване уста-  
вът. — Молба отъ представителите до Портата за дозволение да се  
избере екзархъ. — Временно прекъсване засѣданията на Представи-  
телския съборъ. — Нова комиссия отъ Портата за съглашение между  
Българетъ и патриаршията. — Обяснение на Кръстевича въ Предста-  
вителския съборъ по слуховете за тая комиссия и възражения на  
нейкото отъ представителите. — Прошение до везирът отъ Представи-  
телския съборъ по поводъ на тия слухове. — Разговоръ между избран-  
ната за представене това прошение депутатация и везирът за фирма-  
нть и за претенциите на патриархът. — Свикване у везирът комиссията за съглашение между патриаршията и Българетъ. — Второ  
послание на патриархът до самостоятелните Църкви по българский  
въпросъ. — Възражение на св. Български синодъ сръшту това по-  
слане и отговоритъ на Църквите пърху него. — Отставката на патри-  
архът и избрание патриарший намѣстникъ. . . . .

Стр.

447

## Г л а в а IX.

Патриархъ Антимъ VI. — Неговите преговори съ Българетъ за  
сподобба. — Отхвърленето отъ Българетъ предложението му. — Бо-  
гоевленската служба на българскиятъ владици и нейните последствия.  
— Избрание на Антима Видински за екзархъ. — Неговото триумфално  
пътуване отъ Видин до Цариградъ. — Нерѣщителността му да ис-  
прати до патриархът писмо. — Връчването берать на екзархът и  
представенето му предъ султанът — Опитване на екзархът да земе  
отъ патриархът разрешение да служи въ българската църква. —  
Тържествено прогласяване въ българската църква изверженето на  
българскиятъ владици за недѣйствително. — Заплашвания отъ патриар-  
шията. — Тържественна служба на екзархът въ българската църква  
безъ патриаршеско разрешение. — Прогласяване при тая служба  
Българската Църква самостоятелна. — Извержение на екзархът и  
афоресване на другите български архиереи отъ патриаршията. —

Окръжното послание на екзархът и на другите български архиереи по този случай. — Оправдение лъжливите слухове, че ушъ Българетъ се уплашили от извержението и афоресваньето. — Назначение на Митхадъ паша за велики везир и промъни въ политиката на Портата.

Грижитъ на Гърциятъ за проглашение Българетъ схизматици. — Първото заседание на великий съборъ, свиканъ противъ Българетъ. — Второто му заседание. — Третето му заседание и прогласяванье схизмата съ одно опредѣление. — Четенъе на това опредѣление по църквите въ Цариградъ и въ Атина. — Оговоръ на екзархътъ върху това опредѣление. — Хладнокръвие на Българския народъ къмъ хвърлената върху му схизма. — Средства на патриаршията за прокарванье схизмата между Българетъ. — Помощъ на патриархътъ отъ Портата за тая цѣль. — Промъни въ политиката на Портата и рѣшението ѝ да се държи о фирмантъ на екзархията. — Безуспѣшни старания на руското посолство за примирение на Българетъ съ патриаршията. — Стременията на една партия между Българетъ . . . . .

515

Стр.





70-01144



6603406/3

PLEASE DO NOT REMOVE  
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

---

---

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

---

---

[REDACTED]

UTL AT DOWNSVIEW



D RANGE BAY SHLF POS ITEM C  
39 11 16 25 05 006 7